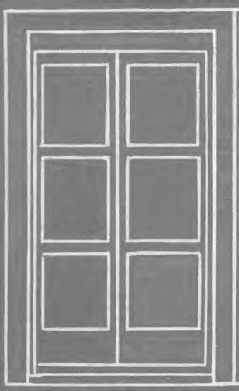

SZAVVA-
DANGULOV

ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT

SZAVVA DANGULOV

zárt ajtók mögött

KOSSUTH · 1974

A REGÉNY EREDETI CÍME:

САВВА ДАНГУЛОВ
КУЗНЕЦКИЙ МОСТ
„ДРУЖБА НАРОДОВ“ 1972. № 7. 8. 9.

FORDÍTOTTA:

BRODSZKY ERZSÉBET

ISBN 963 09 0163 3

Bargyin félrehúzta a függönyt. Szél fújt. Kergette az égen a felhőket. A nap erőtlenül, sápadtan fénylett. Bargyin odalépett az ablakhoz. Az öntözőautók csak az imént járhattak arra, az aszfalt mélyedéseiben tócsállott a víz. Kékes színű, akár az ég törékeny jégtáblái. Bargyin gondolatai a repülőtér felé szálltak. Derűs idő ígérkezik, tehát semmiféle véletlentől nem kell tartani.

Magára kapta a reggeli köntösét, és mosakodni indult. Az ebédlőbe még nem sütött be a nap. A konyhában a teáskanna elhallgatott, s a kinyílt ajtóban Jegor Ivanovics a fiát pillantotta meg. Elmosolyodott, de a fia nem viszonozta a mosolygását, csak makacsul apjára szegezte szürkészöld szemét. Kissé fátyolos tekintete rosszalló, mint az anyjáé. S ettől, hogy az anyja szemével nézett rá, Jegor Ivanovicsnak eszébe jutott a felesége, úgy látta maga előtt, mint azon a szombaton, amikor Jaszenciban volt. Az asszony félig fekvő helyzetben párnáira támaszkodott. Szokatlanul sárga keze furcsán mozdulatlannak tűnt. Bargyin szeme megakadt rajta, és amikor felnézett, a tekintetük találkozott. Tehát ugyanabban a pillanatban a felesége is a kezére nézett, észrevette férje tekintetét, és mindent megértett belőle. És Bargyint hirtelen restelkedés fogta el, amiért nem tudta eltitkolni előle ezt a pillantását, és újabb fájdalmat okozott neki, meg amiért ő ilyen testes, ilyen telt ajkú, szemérmetlenül rózsás arcú, az asszony pedig . . . sokat szenvedett élettársa és gyermekeinek anyja, annyi éve ide van szögezve ehhez a fekhelyhez, amely talán halálos ágya lesz . . .

– Anyádnál töltöd az éjszakát? – kérdezte a fiától.

– És te? – adta vissza a kérdést Szerjozsa.

– A nagyapához megyek.

– Én is a nagyapához megyek – szólt Szerjozsa némi gondolkodás után, de Bargyin úgy érezte, hogy valami fontosabbat akart mondani.

– Emlékszel Szergej Petrovics Beketovra? – kérdezte hirtelen. – No hát arra, aki Brüsszelből az antilopbőrt hozta neked? . . . Mit nézel úgy rám? – az antilop Beketovtól való! Emlékszel?

– Nem, nem emlékszem. – Szerjozsa elfordította a tekintetét, és Bargyin úgy érezte, élvezetét leli abban, hogy azt mondja: „nem emlékszem". Hát persze, hogy emlékszik Beketovra, emlékeznie kell.

– Arra a . . . Szergej Petrovicsra, a podszoszenszkojei kollégámra, akivel könyvet írtunk Usinszkijról, és akit a nagyapa Szergunykának hív, a mama meg Szerjogának? – Bargyin tűzbe jött. Az utolsó szavakat szinte kiáltotta.

Szerjozsa elmosolyodott.

– Mit akarsz ezzel mondani, apa?

– Azt, hogy ez a Beketov ott lesz ma este nagyapánál Ivantyejevkában . . .

– Hiszen mondtam már neked, hogy odamegyek – csillantotta meg szürkészöld szemét a fia. Bargyin úgy látta, hogy ezt a szemet könnyek fátyolozzák. – Csak meg akartam kérdezni, hogy Kolja Tambijev is ott lesz-e? . . . – Szerjozsa mintha értésére akarná adni, hogy a beszélgetésben, amelyet apja kezdeményezett, inkább ő, Jegor Ivanovics az érdekelt.

– Ott lesz, természetesen – mondta, és bement a szobájába. Nyikolaj Tambijev, a sajtóügyi osztály referense, Ivantyejevkában lakott, és sokszor megfordult az öreg Bargyinnál, az ő révén ismerkedett meg, sőt került jó barátságba Jegor Ivanovics gyermekeivel.

Lehajolt a súlyzójához, és nem érezte a pocakját. Ez ritkán fordult elő, és jobban használt a hangulatának, mint bármi más. „E-egy, kettő, e-egy! . . .!" A súlyzó szokatlanul könnyű volt. „Most mindjárt a mérlegre állok – gondolta Bargyin. – Vagy felesleges? . . . E-egy! . . ." A mérleg könyörtelen, mi az neki, 110-et mutatni! Nem 109 és felet, ahogyan ő szeretné, hanem éppen 110-et. És akkor mindennek fuccs, oda a jó hangulat . . . „E-egy, kettő! . . . Tehát rááll-

jak a mérlegre vagy sem?" – Letette a súlyzót, és a mérleghez ment. Sokáig álldogált ott, nem tudta rászánni magát, hogy felemelje a lábát és a rovátkás gumira helyezze. – „És ha 110-et mutat? Nem!"

Nagyot sóhajtott, és gyorsan bement a fürdőszobába, mindkét csapot kinyitotta, prüszkölve és kéjesen sóhajtozva a zuhany alá állt. Élvezettel mosakodott, jó kemény csutakot fogott, és azzal dörzsölte feszülő bicepszeit. Úgy érezte, a vére mindjárt kiserked a bőrén, zömök teste sötétvörösre gyúlt. Beszappanozta magát. Dús hab lepte el, buborékok reszkettek és szétpukkantak. Hunyt szemmel kitapogatta a meleg víz csapját, és lassan elzárta. A víz előbb langyos lett, majd hideg...

– Ó, szűzanyám! – kiáltott fel, de olyan hangosan, hogy Szerjozsa, aki éppen a fürdőszoba előtt ment el, csaknem elejtette a kezében tartott pohár tejet.

– Nem bírom tovább! Mikor lesz már vége? – háborgott.

Amikor Bargyin belépett az ebédlőbe, a fia már csaknem befejezte a reggelizést; Jegor Ivanovics a pohár tej és egy darab francia cipó láttán elfordította a tekintetét.

– Vidd el ezt a kenyeret, Szergej, szédülök – könyörgött.

De Szerjozsa meg se moccant.

– Láttad ezt? – Szergej szemével az újság felé intett.

– Mit? – kérdezte Bargyin, nem annyira tudatosan, mint inkább gépiesen, és az újságért nyúlt.

Azt írja: „Ribbentrop Moszkvába érkezik..." – mondta Szergej. A háta bánatosan görnyedezett.

– No és aztán? Ha az áll ott, hogy „érkezik", akkor megérkezik! – Bargyin felháborodott. – Miért csodálkozol?

– Csodálkozom? Én csak tudni szeretném, nem őt fogadod-e ma?

– Őt.

Bargyin kiment az ebédlőből, s ismét elfogta a reggeli nyugtalanság és a reggeli gyengeség. Ám most, ebben a pillanatban, valami zavar tört be a fia tudatába is, mindent megmásított, mindent romba döntött, mindent, amit csecsemőkora óta tapasztalt, a nap és az eső érzékelésével együtt, mindazt, ami az ő számára a környező világ formáját meghatározta, mindazt, ami pirosra festette a vérét és a haját hamvasszőkére, mindez most hirtelen összeomlott előtte, megsemmisült, hogy a régi vonásait és méreteit soha többé vissza ne nyerje.

Amikor a gépkocsija elhagyta a Belorusz pályaudvart, és az ittott már nyárvégiesen sárgálló fasorban robogott, egy fekete limousine siklott el mellette, kis bordó zászlóval a hűtőjén. Napsugár csillant és bevetült a kocsi homályába: Bargyin Schulenburgot pillantotta meg. A német nagykövet félig oldalra fordulva figyelte a mellette ülő ember szavait. Az illető orcáján húzódó, igen jellegzetes, függőleges ráncról meg arról, ahogy beszéd közben a vállát vonogatta, Bargyin felismerte von Hilger tanácsost. Schulenburg arca figyelmet tükrözött, talán nagyobbat is, mint amilyennel egy nagykövetnek illik a tanácsosát hallgatnia. Hát bizony a feladat, amelyet ez az augusztusi nap szabott, a németeknek sem könnyű. Bargyin még azon tűnődött, hogy mivel magyarázza a Schulenburg arcáról leolvasott aggodalmat, amikor észrevette, hogy az előtte haladó limousine lassít, előzni hagyja az ő kocsiját. Úgy látszik, a pontosság cserbenhagyta a németeket, pedig a német órák rendszerint kifogástalanul járnak.

Robogva jött egy limousine olasz zászlóval, nem félt sem attól, hogy elkésik, sem hogy túl korán ér oda. Eltűnt, de Bargyin szemében még sokáig ott csillogott az olasz katonai attasé arany rangjelzése. Nemigen értette, hogy az olasz nagykövet miért viszi magával az ezredest, aki mundérja arany sújtásán kívül semmivel sem járulhat hozzá a repülőtéri fogadáshoz.

Patyomkin fekete „szivarja" haladt el. Vlagyimir Petrovics arcát Bargyin nem láthatta, de görnyedt alakja aggodalmas várakozásra vallott.

Amikor a repülőgép földet ért, és keményen forgó légcsavarjaival a betonon szaladt, a várakozók csoportja három részre oszlott; Bargyin hirtelen észrevette, hogy az oroszok feltűnően elmaradtak a németektől és az olaszoktól, noha mint vendéglátóknak nekik illett volna előremenniük.

A repülőgép a pálya széléhez közeledett, és a légcsavarok lelassultak. Odatolták a lépcsőt. A repülőgép ajtaja kelletlenül kitárult, de ovális nyílása egy ideig még üresen feketéllett. Majd Ribbentrop furcsán meghajolt alakja tűnt fel benne. Ribbentrop a repülőgépből kilépve kiegyenesedett és elmosolyodott. A gép ajtajától a földig nem kis távolságot kellett megtennie, de a birodalmi miniszter, amíg lefelé jött, óvatosan rakva hosszú lábait, szüntelenül mosolygott.

– Üdvözlöm Moszkvában – szólt Patyomkin, és Ribbentrop arca hirtelen figyelmesen-bánatos kifejezést öltött. Vlagyimir Petrovics szavaiban, Bargyin megfigyelése szerint, voltaképpen megvolt a kellő szívélyesség, de a hang nyilvánvalóan nem egyezett a szavakkal, és a mosoly egyszeriben lehervadt a német arcáról.

Ribbentrop kezet nyújtott; észrevehetően megfeszítette a kezét, így akarván erélyt és szilárdságot mutatni, de ebben, Jegor Ivanovics úgy vette észre, inkább félénkség volt, mintsem bátorság.

A miniszter szája széle felgörbült, és arcának naiv kifejezést adott, ami a szemében nem látszott – a szeme negédes és leplezetlenül ravasz volt.

A német és az olasz nagykövetek bemutatták a birodalmi miniszternek a kollégáikat, ezalatt az olasz ezredes kövér vállát felvonva heherészett, de ez hatástalan maradt, Ribbentrop ajka még mindig felfelé görbült, de nem mosolygott. A birodalmi miniszternek hirtelen eszébe jutott, hogy az autó várja, és arrafelé indult.

Jegor Ivanovics úgy látta, hogy Ribbentrop attól a pillanattól fogva, amikor a repülőgép ajtajában megjelent, addig a pillanatig, amikor az autóba beült, mintha elcsöndesült volna, nyugtalanul figyelt, a rá váró nagy és homályosan-ismeretlen élmény nyilvánvalóan nyomasztotta. Bargyinnak a fiával folytatott reggeli beszélgetése jutott eszébe. És megint arra gondolt: olyasmi történik most, ami mindent megváltoztathat és megmásíthat. Holnapra még a föld és az ég színének is másnak kell lennie, mindaz, ami ősidőktől fogva fekete volt, fehér lesz. De vajon lesz-e . . . vagy ezt csak ő szuggerálja magának? De hát szuggerálhat-e az ember olyasmit, amit az öntudata elvet, ami az ősterméseztével ellenkezik, amit lehetetlen a bőrébe, a vérébe beoltani, mert az egyszeriben kiveti magából, mint ahogyan az egészséges szövet ledobja magáról az elhalt szövet hegét. És még azt gondolta Jegor Ivanovics: rendelkezhetik-e ilyen mértékben a tudatával, a környező világról alkotott elképzelésével? Ha pedig önmagát nem tudja rákényszeríteni, hogy másként gondolkodjék, hasztalan próbálja egy másik ember tudatát legyőzni. És ismét felmerült emlékezetében a fia ködös-fátyolos pillantása, haragos, rosszalló nézése . . . Próbáld csak meg bizalomra hangolni Szerjozsát a teuton iránt, olyat ad neked, hogy attól koldulsz! De hogyan fog ma mindez lezajlani? Nem dől-e össze a világ, s a nap ott marad-e az égen?

Érezte, hogy valami megfeszül a belsejében, hallása is kiélesedett – hallani a homokórában lepergő homokszemek zizegését – élesebben, élesebben... Nos, a sors jóvoltából, ő, Jegor Ivanovics most megláthatja, miként pereg le egy homokszem az érdes homokfelületen, ő viszi Ribbentropot a Kreml kapujához.

Ha mindennek egy nap alatt kell lezajlania, akkor nyilván nincs idő az ilyenkor szokásos expozícióra – az alatt a harminc perc alatt, ami a németek rendelkezésére áll a Kremlbe való indulásig, aligha válthatnak inget. De a birodalmi miniszter béketűrő, ha harminc, hát harminc.

A palotától, amelyben a németeket elszállásolták, hét perc a Kremlig. Szeles az idő, de meleg, a moszkvaiak fehérbe öltöztek. Sorban állnak szódavízért a kioszkok előtt. Rengeteg szalma- és panamakalap, sőt még tübetejka is. A Gorkij utca és az Ohotnij rjad sarkán egy tübetejkás ember, orrán szarukeretes szemüveggel, mereven nézi az autót, amelyben a németek ülnek. Hóna alatt kis könyv, sötétbarna vászonkötésű, az akadémiai könyvtárból való. Bargyin találgatja, mi lehet: Cervantes vagy Dante? Nem, mégiscsak Cervantes. Mintha a tübetejkás ember tekintete a Ribbentropéval találkozott volna. Sőt úgy fest, mintha a német pillantása valamit mondott volna neki. Az ember, még mindig a távolodó gépkocsi után bámulva, lelépett a járdáról, majd feladván a reményt, hogy még láthassa, levette a tübetejkát, és megtörölte vele arcát – úgy látszik, hirtelen megizzadt. „Mire gondolt ez az ember, amikor Ribbentropot megpillantotta? – tűnődött Bargyin. – Miért lépett le a járdáról és nézett az autó után?"

Amikor az autó a Szpasszkij-kapuhoz ért, és Bargyin szokásból felpillantott a kapu feletti toronyra, az óra kettőt mutatott. Mindaz, aminek történnie kell, ebben az órában megtörténik, a többi már csak kisebb-nagyobb kiegészítése ennek a legfőbbnek, gondolta. És máris elfelejtette ezt a gondolatát. Kár, mert ha eszében tartja, csodálkozott volna, hogy milyen tisztán látott.

... Sokáig mentek a folyosókon, a Kreml-őrség tisztjeinek kíséretében. A tiszti csizmák irgalmatlanul nyikorogtak. Ribbentrop köhécselt, és mindannyiszor a szájához emelte a kezében szorongatott zsebkendőt. Schulenburg nem bírt elfojtani egy sóhajtást. Nesztele-

nül lépkedett Gauss, a birodalmi miniszter tanácsadója, nem is járt, lebegett.

– Nem jól érzi magát, nagykövet úr, olyan zöld az arca?!

– Az öné is, birodalmi miniszter úr . . . – Schulenburg mosolyt erőltetett az arcára. – Szerencsére nem a szívem okozza. Nézzen a falakra! – Körüljártatta a tekintetét: a szoba, amelybe beléptek, zöld volt.

Ribbentrop bal keze ujjait mozgatva nézegette a gyűrűjébe foglalt négyzet alakú ametisztet, mintha meg akarna győződni róla, hogy nem vette-e át ez a kő is a zöld színt.

Bargyin körülnézett a szobában. Beketov ült a szemközti fal melletti asztalnál. Jegor Ivanovics némán, csak a szemével köszöntötte barátját. Nehéz feltételezni, hogy Ribbentrop jövetele Beketov számára mindennapi esemény volna, ám Beketov, miután a vendégekkel kölcsönös meghajlással üdvözölték egymást, belemerült az iratatiba, és mindaddig nem nézett fel, amíg a németek el nem hagyták a helyiséget. „Szó se róla, erős ember ez a Beketics, nyilván egészen itthon van! – gondolta elragadtatással Bargyin. – Én ezt nem bírnám."

– Molotov úr máris fogadja önöket.

Ribbentrop a gyűrűbe foglalt négyzetes ametisztre pillantott, és elszántan megindult a dolgozószoba felé, mintha cipősarkainak kopogásában akarná megtalálni a biztonságot, amelynek most annyira híjával volt.

Tekintete végigsiklott a dolgozószobán, és megpihent a függönyökön, a bőrfotelokon, a faburkolatba vágott ajtón. Ez az ajtó jobban felkeltette a birodalmi miniszter érdeklődését, mint bármi más a szobában látottak közül. Sőt az ajtóra vetett pillantás közben szeme még némi kíváncsiságot is tükrözött. „Mit jelenthet ez?" – mintha ezt kérdezné magától.

Molotov felemelkedett az asztal mögül. Nagyon nyárias, szürke öltönye és puhagalléros fehér inge hétköznapinak tűnt a vendégek fekete ruhájával szemben.

– A testvériség szelleme, amely az orosz és a német népet összefűzi . . . – kezdte Ribbentrop, és megkísérelte Molotov kezét fogva tartani.

– Köztünk nem lehet testvériség – szólt Molotov, a kezét kiszabadítva. – Ha óhajtja, a számokról beszéljünk.

Ribbentrop arca csaknem ugyanolyan sanyarú és csüggedt kifejezést öltött, mint ott, a repülőtéren, a Patyomkinnal való első beszélgetés alatt. Itt is, akárcsak ott, alighogy a barátságról kezdett beszélni, ellenszenv felelt a szavaira, leplezetlen ellenszenv . . .

A birodalmi miniszter még le sem küzdhette zavarát, amelyet Molotov szavai keltettek benne, amikor a háta mögött nem annyira megnyikordult, inkább lágyan surrogott a kinyíló ajtó. Ribbentrop hátranézett. Valóban a falburkolatba vágott ajtó mozdult meg, az, amelyik a figyelmét felkeltette. Sztálin lépett be rajta. Világosszürke ruhában, fekete csizmában, kezében pipával nyilván nagyon hasonlított arra az emberre, akit a képeken szoktak látni, és Ribbentrop zavartan egy lépést hátrált. De Sztálin a pipát tartó kezével a székekre mutatott, hellyel kínálta őket. A németek buzgón tologatták a székeket, és leültek. Úgy tűnt, már maga a lehetőség, hogy fáradt testüket a székre helyezzék, menekülés számukra attól a kínos szorongástól, amely erőt vett rajtuk.

– Milyen módon kaphatja meg Németország Oroszország semlegességét? – kérdezte a birodalmi miniszter Sztálinhoz fordulva. A mondat gyakorlatias volt, sőt tüntetően hideg. Úgy látszik, a birodalmi miniszter elhatározta, hogy azon a hangon tárgyal az oroszokkal, amely Molotov első válaszát jellemezte.

– Nem lehet szó semlegességről a mi részünkről, ha önök nem szűnnek meg agresszív terveket szőni a Szovjetunióval kapcsolatban – szólt Sztálin szándékosan halkan. Így mondta: „. . . nem szűnnek meg agresszív terveket szőni . . .” Ha hivatalos akart lenni, olyankor a nyelve feltűnően könyvízűvé vált. – Nem lehet szó semlegességről . . . – ismételte, és felállva, lassan megindult a szobában, erős, csizmás lába furcsán, nesztelenül lépett. – Nem feledkezünk meg arról, hogy az önök végső célja: megtámadni minket – mondta Ribbentrop mellett megállva, és nem tagadta meg magától az élvezetet, hogy felülről nézzen le rá.

Ribbentrop felnézett Sztálinra – a kezdet nyilvánvalóan semmi jót sem ígért. Ribbentrop nem értette, mi történik. Ha az oroszok beleegyeztek az ő látogatásába, akkor nyilván szeretnének megegyezni. Ha pedig ez a szándékuk, akkor mire való ilyen tűrhetetlen han-

gon tárgyalni? Ribbentrop nem követel udvariasságot, de az ellenséges érzületet fitogtatni... Nem, ennek semmi értelme sincs.

– Ön téved – szólt Ribbentrop, és kissé felemelkedett, nem annyira azért, mert meg akarta fosztani Sztálint a lehetőségtől, hogy felülről nézzen le rá, mint inkább azért, hogy bizonyos tiszteletet tanúsítson iránta. – A nemzetiszocializmus és a bolsevizmus megegyezhet és uralkodhat Európában, sőt az egész világon...

Sztálin eltávolodott tőle, szeretett a szobában járkálva beszélgetni. Senki nem engedhette ezt meg magának – ő igen. Ebben benne volt az olyan ember magabiztossága, akinek a másokkal folytatott beszélgetése sok éven át nem annyira párbeszéd volt, mint monológ.

– Elég dolgunk van nekünk a magunk háza táján, nem kívánunk csóvát dobni a szomszéd portájára – hallatta hangját a szoba túlsó sarkából. Biztonságra tett szert az orosz nyelvben, s ilyen kifejezéseket használt: „Csóvát dobni a szomszéd portájára."

Majd Molotov beszélt. Látszott, hogy az a néhány mondat, amelyet mond, nem most formálódott, mert folyékonyabban beszélt, mint rendesen. Azt mondta, hogy szó sem lehet barátsági egyezményről. Túlságosan nagy a nézetkülönbség köztünk. De ha Németország kívánságának ez megfelel, akkor olyan megállapodást köthetnek, amelynek fő cikkelye kimondja: a szerződő felek kötelezik magukat, hogy semmiféle olyan államcsoportosulásban részt nem vesznek, amely közvetlenül vagy közvetve a másik fél ellen irányul.

Ribbentrop leült. A szovjet külügyminiszter sem látszott engedékenyebbnek Sztálinnál. Mi több, sokkal nyakasabbnak mutatkozhatik a miniszterelnöknél. Ha ez taktika, akkor meg lehet érteni – nagylelkűségre csak a felettesnek van joga, de hogyan nyilvánítsa ki azt, ha a minisztere jóságosabb nála. A miniszternek nyakasabbnak kell lennie a miniszterelnöknél! De meglehet, hogy az ok nem a taktikában rejlik, hanem a jellemekben, a magatartás irányvonalában. Az is lehetséges, még a bolsevikoknál is, ahol a szolidaritás annyira erős, hogy véleménykülönbséget köztük nagyítóval sem fedezhetsz fel.

– Hajlandók lennének kereskedelmi megállapodást kötni? – kérdezte Ribbentrop Molotovtól. A birodalmi miniszter hajlott a kompromisszumra, de csak a legminimálisabbra. Semlegességi szerződés, plusz kereskedelmi megállapodás, ez már valami.

– Ma nem sikerül megegyeznünk – szólt Molotov, és hirtelen

felállt. Most csak a németek maradtak ülve, és ez kissé feszélyezte őket. Vajon az oroszok nem szándékosan tapasztaltatták ki velük ezt a feszélyezettséget? Ha igen, miért? Hiszen nemcsak a németek érdekeltek a tárgyalásban.

Ribbentrop kissé felemelkedett, és kollégáit a helyükön marasztalva, kijelentette:

– Az angolok és a franciák blokád alá akarják venni Németországot és Szovjet-Oroszországot! – A hang, amelyen ezt a néhány szót mondta, ha nem is elkeseredést, de leplezetlen levertséget fejezett ki.

– Önök mégis azt akarják, hogy megvizsgáljuk a katonai szövetség kérdését Moszkva és Berlin között? – kérdezte Molotov.

– Miért ne? – felelte Ribbentrop felélénkülve. Molotov kérdése reménnyel töltötte el.

– Erről szó sem lehet – mondta Molotov, és Sztálinra pillantott.

– Szó sem lehet róla – bólintott Sztálin.

A tárgyalások fő irányvonalai az első órában kirajzolódtak: a németek barátsági egyezmény és katonai szövetség megkötését ajánlották; a szovjet fél elvetette ezt a perspektívát, de hajlandó volt a kölcsönös megnemtámadási szerződésről tárgyalni.

Késő este, amikor a szerződést aláírták, és a németek fáradtan és – Bargyin úgy látta, hogy örvendező izgalommal – elhagyták a Kremlt, Sztálin váratlanul megjelent a titkárság nagy szobájában, ahol polgári és katonai szakértők dolgoztak. Talán közvetlen eszmecsere után akart bizonyosságot szerezni, vagy értésükre kívánta adni, hogy az imént aláírt szerződés egyáltalán nemcsak az ő kezdeményezése. Megállt az asztalnál, ahol egy neves jogászprofesszor ült, előtte a szerződés német szövege.

– Hogyan vélekednek, elvtársak, egy ilyen szerződés megkötése milyen esetben indokolt?

– Ha ötévi lélegzetvételt jelent – felelte a professzor.

Sztálin himlőhelyes arca elborult, mintha minden egyes kis himlőhely árnyékkal telt volna meg.

– Szóval öt? – mondta, a szokottnál idegenebb hangsúllyal ejtve ki ezt az „öt"-öt. Ha izgult, az első, ami megtagadta neki az engedelmességet, a lágyító jel volt.* – És mi a véleménye Beketovnak?

* Az oroszok így ejtik: „pjaty"; lágyítójel nélkül írva az ejtése „pjat". – *Ford.*

– Tekintete egy távoli asztalon pihent meg, amelynél Szergej Petrovics ült.

Bargyin látta, amint Szergej felállt, és, amint izgatott pillanataiban azelőtt is gyakran előfordult, melléhez kapott, mintha védekeznék. Szergej, a felbecsülhetetlen jó barát, mindörökre az... Milyen kedves volt szívének mindig, ebben a percben meg különösen. Jegor Ivanovics a barátjára nézett, és olyannak látta őt, amilyennek még soha azelőtt. És mindaz, amit a barátjában látott, magán viselte Beketov tragédiájának nyomait. Két keze a szokatlanul duzzadt vénákkal. A fülcimpája alatt és az ádámcsutkáján összefutó ráncok. Meg a fehér feje, amely olyan fehér lett, mintha a pecsorai napon fakult volna ki. Azt mondják, rendkívül forró ez a nap. Meg ez a kissé bő, sötétszürke öltöny, amelyet ma visel. Még az első külföldi útja előtt vásárolta ezt az öltönyt, akkor volt ez a szín divatban. Bargyin nézte a barátját, és azt gondolta: „Lám, hogy mozognak arcán a vörös foltok. Nem túlságosan sokat kíván-e tőle Sztálin? Nem bírja ki Szergej, nem tud úrrá lenni magán, kitör..." És még valamit látott Bargyin a barátjában... A szemét: valahogy félénk és bánatos, nem a Beketov szeme. Szergejnek nem lehet ilyen szeme, nem az ő szeme ez! És újra megsajnálta Szergejt, ellenállhatatlan szánalom fogta el. „Ha rosszul lesz, a segítségére sietek. Akármi lesz is, rohanok. Hej, te barátocskám!... Te szegény és nagyszerű ember!"

– Nehezemre esik válaszolnom, Sztálin elvtárs – hallotta Beketov hangját. Igen, így mondta: „Sztálin elvtárs". Így mondta, és talán ezt gondolta közben: „Sztálin elvtársat kell-e mondanom?" Azelőtt meghitt barátokként a keresztnevükön szólították egymást. Hogyan hangzik most ez a „Sztálin elvtárs"? Hogyan hangzik most, és Sztálin miként fogadja majd? Nem lát-e gúnyt ott, ahol nyoma sincsen, hanem zavar van. No persze, zavar. Lám, milyen a Szergej szeme, bátortalan.

– „Nehezére esik?" – ismételte kérdőn Sztálin. – Annyira nem világos ez? – Hátralépett, vissza akart menni a szobájába, de aztán megállt, azon tűnődött, hogy mit válaszol majd Beketov.

Beketov pedig ezt gondolta: az óta az immár kísérteties szeptemberi éjszaka óta, amikor harmincegyben váratlanul a Kremlbe hívták, és Sztálin megkérdezte, miként vélekedik az Amerikával való kapcsolatok újrafelvételéről, most találkoztak először. Az a talál-

kozás is itt volt valahol, talán éppen abban a szobában, amelyből most Sztálin kilépett, és a két szoba közt nyolc év húzódik, meg a Pecsora-vidék hómezői és a dombhajlaton épült kis telep deszkaházai.

– Várni kell legalább egy évet – mondta halkan Beketov. – Addig elválik.

Sztálin elmozdult a helyéről.

– „Addig elválik" – ismételte gúnyos árnyalattal a hangjában. Nem tetszett neki Beketov válasza, de ezt nem akarta a többiek előtt mutatni. – „Elválik... Elválik..."! Utólag okosak vagyunk, csakhogy határozni ma kell... – mondta most már minden gúny nélkül. – „Elválik..." – ismételte, és a dolgozószobája felé indult, de mielőtt belépett volna, megállt. – Utólag okosak vagyunk – ismételte, és belépve megérintette az ajtót. Az ajtó megnyikordult, de nyitva maradt, úgy látszik, a becsukásához Sztálinnak már nem volt ereje.

Alighogy az autó a városból kiért, Beketov elaludt. Túlságosan jól ismerte Bargyinék ivantyejevkai házát ahhoz, hogy korai lefekvésben reménykedjen, tudta: reggel előtt nem kerül ágyba. Bargyin úgy érezte, hogy hűvös van a kocsiban, az ablakhoz hajolt, hogy becsukja. Fekete fenyősátor nézett le rá, s felette ragyogott az augusztusi csillagos égbolt. Ennek a félelmetesen beláthatatlan égboltnak a látványa ráterelte gondolatait az éjszaka történtekre. Vannak döntések, amelyeket nincs joga meghozni egy embernek, akárki legyen is az... Bargyin hinni akarta, hogy az éjjel hozott határozat nem egyéni akaratból született. S ha így van is, bizonyos lehet-e benne, hogy ez az egyetlen helyes lépés az ezer lehetséges közül? Megpróbálta felidézni az elmúlt nap mozzanatait. A tárgyalásokra talán legjellemzőbb az a mondat, amelyet Molotov mondott Ribbentropnak, amikor a katonai szövetségre terelődött a szó: „Erről szó sem lehet." Tehát a tárgyalások határait a szovjet fél már előre megszabta és gondosan körvonalazta – csak semlegességi szerződés, semmi több. De mennyire vagyunk meggyőződve arról, hogy a megnemtámadási szerződés megfelel a mi érdekeinknek – ez a kérdés.

– Ide figyelj, Szergej... Ébredj fel már, az istenért, még kialhatod magad.

Beketov felkapta a fejét, és még álomittasan, ijedten megtapogatta a nyakkendőjét, hogy rendben van-e.

Bargyin figyelmét nem kerülte el ez a mozdulat.

– Te a Pecsoránál is viseltél nyakkendőt?

– Igen, viseltem.

Bargyin kinyújtotta kezét, megérintette a barátja tarkóját, érezte hajának kellemesen puha tapintását. Húsz éve, amióta csak ismerik egymást, él ez a mozdulat. Volt ebben a mozdulatban együttérzés, szemrehányás, dicséret a véletlenül kimutatott bátorságért.

– Nem siettük el a dolgot a németekkel? – kérdezte Jegor. Szeme Beketov szemét kereste, de a homályban nem látta. – Talán ott a Szpiridonyenkán várni kellett volna, nagyobb körültekintést és több türelmet tanúsítani?... Hogy gondolod, Szergej?... Volt remény?

Beketov hallgatott. A fenyők pedig csak egyre futottak mellettük, feketék, terebélyesek, nem is fenyők – kurgánok.

– Remény? Aligha.

És Bargyin ismét megpillantotta az eget a nagy, érett augusztusi csillagfürtökkel. „A világban nem minden olyan nyilvánvaló, ahogyan az ember vélhetné – gondolta Jegor Ivanovics. – A legmeggyőzőbb érvet ugyanolyan meggyőző ellenérvvel lehet cáfolni. Az igazság kollektív értelem gyümölcse. Vajon Sztálin mennyire van meggyőződve róla, hogy helyesen cselekszik? Csakugyan, mennyire?" – tűnődött tovább Bargyin.

És ismét maga előtt látta a félig nyitott ajtót, a zöld fénycsíkot a másik szobában, amely olyan rendkívüli módon kifejezte Bargyin számára a szobába lépő ember súlyos töprengését. „Utólag okosak vagyunk..." – még mindig fülébe csengett Sztálin hangja.

Valahol nem messze, jobbra, az éjszaka és az erdő sűrű leple mögött motorok zúgtak, a reggeli felszállásra készülődtek. Egyenest, az út irányában, magasan felnyúlva az éjszakába, rádióállomás jelzőlámpái égtek, maga a torony nem látszott. Még messzebb, az erdős meredély felett, egy repülőgép kis piros lámpást vitt, gyorsan vitte, mintha az adótoronyból vette volna le, és sietve el akarna tűnni vele az éjszakában.

Jegor Ivanovics órájára pillantott: három. Későre jár. Mi lehet most Bargyinéknál, a nagy ház második emeletén, amelynek már a

nevében is az idő tükröződik: lakókombinát? Mi van ott, a szalonban, amely a harmatos erdőre néz, a fekete mezőre, az éjszakába? Mit csinálnak az ottlevők, elaludtak vagy bekapcsolták a rádiót, és Londont hallgatják: „Egy órával ezelőtt a Kreml egyezségre lépett Németországgal . . .” Mi van ott, a lakókombinát második emeletén, Joann Bargyin lakásában, akinek legidősebb fia csaknem aláírta ezt az egyezséget, a legfiatalabbik pedig nemrégen tért haza Spanyolországból?

Bargyin ivantyejevkai otthonát inkább a legfiatalabb fiú, Miron házának lehetett volna nevezni. Miron repülőmérnök és pilóta, meggyőződéses agglegény és nagy széltoló, nemrégen tért vissza a spanyol háborúból egy halom kitüntetéssel és átlőtt vállal. Az apa ezt a legkisebbik fiát szerette a legjobban, és jóval azelőtt, hogy Miron elutazott Spanyolországba, beszögezte a varvarkai lakását, és átköltözött Ivantyejevkába, mintegy megmutatván a fiainak, az elsőszülött Jakovnak és a középsőnek, Jegornak, hogy ezentúl hol lesz a rezidenciája. Az öregnek minden szenvedélye most kellőképpen kifejezésre jutott a tágas ivantyejevkai lakásban. A Varvarkáról áthozott nagy könyvtárban az orosz középkor külkapcsolatainak kutatása, aminek Joann Bargyin éveket szentelt: a búzafélék sok pudnyi kollekciójában az érdeklődése az orosz mező kincsei iránt. Joann Bargyin fiai korántsem voltak nagy hívei apjuk szakmai érdeklődésének, de valamennyi Bargyin megértette az öreg szeretetét az anyaföld iránt. Nem volt kivétel a legidősebbik sem, Jakov, a csapatszolgálatot teljesítő parancsnok, aki a maga gyalogos hadosztályával, majd hadtestével másfél évtizedre áttelepült a sztyeppés Tauriába, de minden lehetőséget megragadott, hogy hazalátogasson a szülőházba, lett légyen az szabadság, mint most, vagy behívás a Vezérkari Akadémiára, amelynek levelező hallgatója volt. Akárhogy is, de Jegor Bargyin és barátja ma éjjel nem üres házba mentek, a nagy Bargyin család tagjai, legalábbis a férfiak, együtt voltak.

– Nélkülem nem találtál volna ide? – kérdezte Jegor Ivanovics az autóból kiszállva. – Elfelejtetted Miron lakhelyét?

– Nem, nem felejtettem el – felelte Beketov. Nemegyszer járt itt azelőtt.

– Jegor Ivanovics, maga az? – A tornáclépcső mellett egy fedetlen fejű ember eregette a cigarettafüstöt. Bargyin odament hozzá.

Babkin ezredes a Mironéval szomszédos lakásban lakott. Öreg harcos, a polgárháborúban a lovasságnál szolgált, majd pilóta lett. – Elnézést, hogy nem kínálom meg – tekintetével a magasodorta cigarettára mutatott. – A régi csizmanadrágomban találtam egy zacskó mahorkát, és abból sodortam ezt a vacakot... Egy órával ezelőtt hallgattam a rádiót, és beleszédültem, nem tudok elaludni... Mondjon egy emberi szót, Jegor Ivanovics... – Gyanakvó pillantást vetett Beketovra, aki előbukkant a homályból, karján az esőköpennyel, és lehalkított hangon megkérdezte: – Minek nevezzem mindezt? Breszt?... Ezerkilencszázharminckilenc Bresztje?

Bargyin hallgatott. Hajnali szél kerekedett, már szeptemberiesen hűvös és nyirkos. Kesernyés, erős mahorkaszagot hozott (Babkin felől fújt). Ebben a füstben Jegor Ivanovics számára volt valami bánatos, ami ránehezült szívére és nyugtalanította.

– Azt kérdezem: Breszt?

– Breszt is más, ez is más – felelte Bargyin.

– Baj, baj.

– Ugyan miért?

– Fejjel gondolkodunk, Jegor Ivanovics, de szívvel harcolunk. A fej a nyakon ül. Könnyen forog. Ha akarom, jobbra, ha akarom, balra. Vannak, akik száznyolcvan fokos szögben tudnak... E-egy... és a szemük a tarkójukon van. De próbáld meg a szívedet megfordítani...

Bargyin elnevette magát:

– A szívnek nincs nyaka?

– Nem adott a természet, Jegor Ivanovics.

Babkin nagyot szippantott, és a cigaretta tüze megvilágította az arcát, a meglepően fitos, durva, mély ráncokkal barázdált paraszti ábrázatot.

– Érzem, az álmatlanság poklában kell égnem! De vajon csak nekem?

A házra nézett. A késői óra ellenére sok ablak világos volt.

Jegor Ivanovics jól sejtette: Bargyinék ébren voltak, csak Szerjozskát és a barátját, Kolja Tambijevet nyomta el az álom. Közös díványon heveredtek le, és még akadt ott hely a nagyon bölcs Tarlénak is – minden kérdésre, amelyet az idő tett fel nekik, a Napóleonról írt könyvében keresték a választ.

Joann Bargyin fogadta a vendégeket. A fiával bargyini szokás szerint összecsókolózott, Beketovot megölelte, és könny szökött a szemébe.

– Isten látja az igazságot, Szergunyka . . . – mondta könnyét letörölve.

– Látja, Ivan Kuzmics – felelte Beketov. Nem volt hajlandó az öreget Joannak nevezni.

Jakov napbarnított kezét nyújtotta, és megvillogtatta elpusztíthatatlanul fiatal, erős fogait.

– Üdvözlöm, Szergej Petrovics, örülök, hogy látom.

– Szervusz, Jakov.

Miron, még mindig civil ruhában – az egyetlen relikvia, amit Spanyolországból hozott, nem számítva a megsérült vállát – váratlanul Beketov előtt termett, és örvendező udvariassággal meghajolt.

– Esztek valamit? Biztosan jól kicsatároztátok magatokat. A német legyőzéséhez sok erő kell!

– Igen, erő . . . – jegyezte meg elnézően Jegor, eleresztve a füle mellett öccse gúnyos megjegyzését.

Beketov akármilyen éhes volt is, mielőtt kezébe vette volna a villát, maga elé húzta a sótartót, majd a paprikatartót, kedve szerint megízesítette az ételt. Úgy látszott, hogy magát ezt a folyamatot élvezi.

Bargyin tüstént hozzálátott az evéshez. Evés közben jobbra-balra nézegetett, vizsgálódott. Látszott, hogy a rádiókészüléket nem a legnyugodtabb pillanatban kapcsolták ki, a székek úgy álltak körülötte, mintha összevesztek volna, háttal egymásnak.

– Jóllaktál, Bargyin? – kérdezte Miron, és mélyebbre süppedt a karosszékébe, szerette a mély fotelokat. Belesüppedt, csak a szeme meg az üstöke látszik ki belőle. Vajon nem egy kidugott szalmaszálon keresztül lélegzik?

– Igen.

– Ha jóllaktál, akkor tudsz rám figyelni?

– Tudok.

Jegor körülnézett. Két pár borús-szürke Bargyin-szem nézett rá a szoba két túlsó sarkából.

– Mi itt csaknem összeverekedtünk a jöveteled előtt – szólt az apja.

– Hogyan? – kérdezte Jegor, és az öccsére pillantott, mert apja nyilván őrá célzott, amikor a heves összetűzésről beszélt.

– Én azt mondtam: nem bűn, ha Oroszországra is gondolunk! – mondta az öreg Bargyin. – Azt mondják: „Október hazája". Október hazájának lenni előjog, ha pedig előjog, akkor a javak mind neked járnak. Értsd meg, neked, nem pedig tőled.

Miron arcát haragos pír futotta el.

– Énnekem például semmi sem kell. Értsd meg, semmi. Csak tedd lehetővé, hogy az legyek, aki vagyok, és készséggel odaadok mindent, amim van. Még, mint Spanyolországban, az életemet is. Végeztem.

– Ezt jól meg.nondtad! – nevetett Joann. – Hiszen én nem veszem el tőled ezt a készségedet... Fiatal vagy, Miron, még mindig fiatal! – jelentette ki az öreg Bargyin, és a szomszéd szoba felé indult, de Miron hangja megállította.

– Fiatal? Szóval fiatal? Ennyit tudsz mondani? – csikorgatta a fogát a legfiatalabb Bargyin. – Van egy ismerősöm, Moszkva-szerte ismert könyvbarát, idős ember, úgy... – figyelmesen nézett az apjára, mintha az ő korához mérné – úgy hetvenegynéhány éves! Azt mondja egyszer nekem: „Tudod, Miron, tudományosan megállapítottam, hogy huszonkét éves koromban okosabb voltam."

Jegor eltolta a tányérját, mosolygott:

– Már oktatni kezded a papát? Helyes! Vártam is, hogy „mikor kezdi már az édesapját oktatni". Nálam ez tizenhét éves koromban volt meg harminckettőben. Hát jobb később... helyes.

Jakov zavartan köhécselt, és így szólt:

– Ejnye, Miron, apánkat ne bántsd.

– Ha apa, akkor ne mondjon ostobaságokat.

– Te mondhatsz, de neki nem szabad? – nevetett Jegor.

– Én mondhatok – hagyta rá Miron mosolyogva.

Mind elhallgattak.

– Tudni szeretném végre, hogy mi történik – szólalt meg Joann Bargyin. – Megtudhatom?

Jakov felállt, kibontott egy újabb csomag Kazbekot, és rágyújtott.

– Az akadémián ma a fene tudja, mi volt. – Szemét a homályos sarokban ülő Beketovra szegezte.– Senki semmit sem ért. Legalább

tartanának valami előadást a nemzetközi helyzetről . . . Végül is harcolnunk kell majd!

– Én is azt mondom, hogy harcolnunk kell! – mondta Miron.

Jakov cigarettájának füstje terjengett a házban, ez nem volt olyan csípős, mint a sodort cigarettáé, amit Babkin ezredes a tornácon szívott. Az a cigaretta, amire Jakov az imént rágyújtott, másféle illatot árasztott: a távoli délvidék napsütötte tájaiét.

– Egyre azon gondolkodom: maga az? – szólalt meg Beketov. Az öreg Bargyin éles hangja őt is felingerelte. – Nem tudom elképzelni, hogy öt évvel ezelőtt így beszélt volna. Ha agyonüt is, nem tudom! Itt pszichológusra és szociológusra váró feladat rejlik . . . Nem kis feladat: hogy férhet mindez a maga fejébe?

Azt nem mondta meg Beketov, hogy voltaképpen mi a véleménye az imént elhangzottakról, csupán ijedtséggel vegyes csodálkozásának adott kifejezést, hogy ilyet hall Bargyintól. Beketov hű maradt önmagához.

– Szóval csak lélegzethez jutásról van szó? – kérdezte az öreg Bargyin.

– Én úgy látom – felelte Jegor.

– Hát arra mindig szükség van . . . Amíg csak élsz, két-három évi lélegzethez jutás mindig hiányozni fog.

– Úgy véled, ma is készen vagy? – kérdezte Jegor.

– Nem, ezt nem mondtam – felelte Jakov.

– Talán új fegyvert várs?

– Azt.

– És talán még valamit?

– Igen.

– Mit?

Jakov a homályos sarokba pillantott, ahol Beketov változatlan figyelemmel hallgatta a beszélgetést.

– Azt hiszed, hogy harminchét feledve van? – csattant fel Jakov, és önkéntelenül Beketovra meredt. – Feledve? . . . Még mit nem! – Nagy nehezen elfordította a szemét Beketovról, és ismét a fivérére nézett.

– Szóval a lélegzethez jutás ellen nincs kifogásod? – kérdezte Jegor.

– Az én erőm három életre elegendő, de a hős csapatom . . .

– Talán nem hős?

– Ezt nem mondtam . . . – Jakov zavartan elhallgatott.

– Néha le kell egyszerűsíteni a helyzetet ahhoz, hogy az előnyét érzékeljük – mondta Jegor Ivanovics. – Minden egyszerű: egymásnak akarnak ugratni minket a németekkel, mint tizennyolcban vagy talán huszonkettőben is. Mi visszaszorítjuk a német áradatot, mint tizennyolcban és huszonkettőben . . . Visszatér az áradat? Lehetséges, de mi nyerésben vagyunk. Egy év már nyereség, két év pedig felbecsülhetetlen nyereség, felér a leendő győzelemmel. Nagy szükségünk van erre a két évre, a spanyol leckét nem váltottuk át vasra . . . A fegyver, amelyre ma lenne szükségünk, két év múlva lesz meg.

– Három év múlva se lesz meg nektek! – jegyezte meg Miron csaknem suttogva. – Én voltam Spanyolországban, nem te . . . – fordult a fivéréhez. – Nem te próbálod ki a repülőgépmotorokat, és nem te építed őket. Ezt én csinálom, értsd meg, én. – Egészen eltűnt a fotelban, csak a szeme meredt ki most is meg három szál haja. – A mai háborúnak más sebességei vannak. Ma minden sokkal gyorsabban történik, mint tegnap! Amikor a ti motorjaitok még a próbapadon lesznek, a németek nyugaton minden problémájukat megoldották, és keletre fordulnak . . .

– A nyugat nemcsak Anglia – mondta Jegor Ivanovics. Magabiztosan érvelt. – Amerika is nyugat.

Miron hallgatott. Úgy látszott, hogy kifogyott az érvekből. Mintha azt mondaná: akár hisztek nekem, akár nem, egyik esetben sem én viszem a bőrömet a vásárra, hanem ti.

– Az életben nem minden váltható át vasra és időre – szólt végül Miron. – Van olyan is, ami nem szorítható bele a nyers formulába. Hogyan veszel rá, hogy higgyek a Hitlerrel kötött szerződés célszerűségében, aztán pedig megvédjelek ugyanettől a Hitlertől?

– Ugyanúgy, ahogyan apáink tették Breszt idején – vágott vissza Jegor azon nyomban, mint aki készen tartogatta ezt a választ.

– Én ellensége vagyok mindenféle történelmi párhuzamnak. Akármilyen rossz is a kaiserizmus, még mindig nem fasizmus – mondta Miron. – Én feküdtem a guadalajarai agyagban, és láttam fejem felett a horogkeresztet . . . Láttam, láttam! . . . Nem tekinthetem más jelnek, csak azért, mert a fivérem úgy kívánja.

– Bocsáss meg, Miron, de ostoba vagy!

Miron úgy ugrott ki a fotelből, mintha rugó lökte volna.

– Én katona vagyok, te pedig hivatalnok. Ez az igazság! Ti készek vagytok a legszentebbet is feláldozni ennek a taktikátoknak... De én nem veszem be ezt a taktikátokat, és nem hagyom, hogy bemocskoljátok azt, ami szent... Én Guadalajara katonája vagyok, és holtomig az leszek. Meg aztán, mit veszítesz te azzal, hogy aláírod ezt a papirost? Szerjozska viszont, aki a nagyapja díványán alszik...

– Miron, te megőrültél! – kiáltott rá az öreg Bargyin a fiára. – Te... csakugyan elment az eszed!

A Joann közbekiáltását követő csend mintha megkövült volna. Nem egykönnyen törik meg, ha a csengő meg nem szólal.

– Úristen, kit hoz ide az ördög ilyen hajnalban? – kiáltott Jegor Ivanovics.

Joann azonban nem lepődött meg annyira a csengetésen, mint a többiek. Tehát ő tudta, hogy ki jön ilyen hajnalban. Indult ajtót nyitni.

– Filipp!... hallatta hangját Joann, és nyomban helyesbített: – Filipp bácsi!

Filipp belépett, és ügyet se vetve a többiekre, Jegor felé tartott.

– Szervusz, kedves öcsém. Véletlenül megtudtam, hogy itt leszel, egy órácskával előbb keltem fel, és egy kis vargabetűt tettem az én Barabihámtól. – Kitárta rövid karját, hogy megölelje, de nem bírván Bargyin hatalmas alakjával, nyugton hagyta Jegort, elmosolyodott, és kiment a folyosóra. Behozott a szobába egy hátizsákot, és újságpapírba csomagolt nagy halat vett ki belőle: – Nesze egy kis ajándék. Petyenykám küldi... Szép hal, pompás, fehér lazac. Lássatok hozzá!

Csend támadt, keményebb annál, amely Filipp érkezését megelőzte.

– Mit jelent ez az ajándék? – mosolyodott el gúnyosan Miron, odahúzva székét az asztalhoz, amelyen a nagy hal hevert – illatának nem lehetett ellenállni. – Szóval... a keresztapa segített Petykának bekerülni a technikumba?

Filipp harsány hahotára fakadt.

– Feljebb: előkészítő tanfolyamra... az egyetemre!

Az öreg Bargyin felállt, odább ment.

– Filipp, hagyd ezt! – tiltakozott Jegor, és megtörölte verejtékes homlokát. – Ha Pjotr nem vizsgázik sikeresen, akkor Bargyin sem tehetett volna semmit! Pjotr derék fiú, nem esett a feje lágyára.

– Ez igaz – felelte tétován Filipp –, de mit csinálnánk, Jegor, ha te nem volnál! Nem, igazán mondom! Igazán!! Akármit beszélj is, Jegor, te vagy az egyetlen ilyen a Bargyin házban! Bizisten az egyetlen! – Senki sem mozdult, mintha mindegyiküket a székéhez szögezte volna. – No, mi lesz? Visszavigyem a halat? ... Ti mind nagy emberek vagytok, népbiztoshelyettesek meg akadémikusok, de ki vagyok én? Mit nektek egy ilyen kis lazac? Különbeket is láttatok, ugye? De énnekem csodálatos, azért cipeltem el ide! Én kisember vagyok!

Bargyin megfordult. Szerjozska ott állt az ajtóban a barátjával, Kolja Tambijevvel. Nyilván Miron harsogó szóáradata ébresztette fel őket.

– Tarlé azt írja, hogy Napóleon Waterloo előtt ... – jegyezte meg Szerjozska, és az apja felé nyújtotta a könyvet.

– Még csak te hiányoztál itt a te Napóleonoddal – vetette oda mérgesen Bargyin, és kiment a szobából.

„... Szerjozska viszont, aki a nagyapja díványán alszik! ..." Bargyinnak, amikor az autója reggel elhagyta Ivantyejevkát, még mindig a fivére szavai jártak az eszében. Szerjozsa most mellette aludt, és sovány teste, amely olyan különösen nyurga (hosszabb, mintsem kellene), az álomtól elernyedve meg-megrázkódott, amikor az autó lassított. Nem, az öccsének nincs igaza, kegyetlenül igazságtalan, és mégis volt a szavaiban valami, ami Bargyint szíven találta. Mindaz, ami aznap éjjel történt, furcsa módon a fia sorsában testesült meg a számára. Mi tagadás, ha az éjszakai események tüzet hoznak Oroszországra, akkor ez a pokoli láng elsőnek a fiát emészti el. Igen, elemészti, nem kíméli a zöld szemét, sem a csengő kacagását, amely olyan elemi erővel tör ki belőle ... És attól, hogy ez az egyszerű igazság olyan hirtelen és világosan ötlött az agyába, belsejében valami keménységet érzett, ami elakasztotta a lélegzetét. Annyira elszorította, hogy úgy rémlett, ha kiegyenesedik, megáll a szívverése. Így, görnyedve utazott Bargyin Moszkváig ...

I

Ez az ötemeletes ház a Kuznyeckij moszt és a Szretyenka sarkán valóságos sziklaként magaslik, és messzire ellátszanék, ha nagyobb távlata volna.

Dombon áll, amelyet pontosabban a Nyeglinka magas partjának nevezhetnénk. Ha az ember a Nyeglinka felől közeledik, kezdetben észre sem veszi, hogy felfelé megy, olyan enyhe az emelkedés. Azt beszélik, hogy miután a Külügyi Népbiztosság átköltözött a Kuznyeckijra, Georgij Vasziljevics Csicserin pedig továbbra is a Metropolban lakott, ezen az úton járt a hivatalába: átvágott a Ljubjanszkij projezden, a Kis Színháznál, és a Petrovkán eljutva a Kuznyeckijra, megkezdte a „felkapaszkodást".

Tíz perc járás, és már ott is van az ember a Külügyi Népbiztosság épületében, sőt a kitűzött kilenc óra előtt. Ebben az esetben megvan a saját iránypontja, amint azt a tévedhetetlen Georgij Vasziljevics megállapította: kilenckor kezdődik a népbiztosságon a nagykövetek fogadása. Ha nem áll nagykövetségi autó a bejárat előtt, akkor felesleges előhúzni az órát a mellényzsebből, kilencig még messze van. Mi több, kényelmesen átvághat a téren, sőt még az emlékeinek is átadhatja magát.

Apropó, Csicserinnek ma szemébe ötlött a „Journal de Genève" egy száma. A fehér gárda még mindig átokkal sújt minden hasonszőrűt: „Vörös politikai ügynökök, okuljatok Vorovszkij példáján!"

Georgij Vasziljevics a tér mélyébe néz. A reggeli nap beragyogja a sötét bronzot. Vaclav Vaclavovics arca most igen élőnek látszik. A beszélő Vorovszkijt jellemezték az ilyen szünetek, amelyek szinte megakasztották a beszédét, mint megannyi harangkondulás, miközben az arcán mintha nyugtalan indulatáramlatok futkostak volna. A szobrász éppen ezt a pillanatot ragadta meg.

Hol is látta utoljára Vorovszkijt? Na persze, huszonkettő tavaszán a kedves, enyészhetetlenül mindenható, halhatatlan Genovában!... Vorovszkij a tengerhez ereszkedő, keskeny és homályos sikátoron vezette őt, hogy megnézzék a génuai csodát: a San Lorenzo-székesegyházat. A beszélgetés akkor kezdődött, amikor a De Ferrari térre

kiértek. És Georgij Vasziljevics most megfordulva ugyanazt a Vorovszkijt pillantotta meg. Arról beszélt, hogy a történelemben példátlan, hogy a világ így kettészakad, mint az Októberi Forradalom után, hogy vízzel telt várárok választja ketté a földet. Persze a diplomaták ezentúl is diplomatáknak nevezhetők, de ha jól megnézzük, valami újítást vezettek be ősi mesterségükbe. Ideje, hogy fehér törülközőt lobogtassanak a fejük fölött, és úgy menjenek az ellenséges tűz elébe, ahogy a parlamenterek szoktak. Ha megkímél a golyó, akkor élsz és élni fogsz, ha nem kímél meg, örök dicsőség a forradalom katonájának!

Csicserin a tér mélyébe néz: Vorovszkij . . .

„Örök dicsőség. És örökké itt fogsz állni a Kuznyeckij moszton, állandó őrként, te halhatatlan őrszem."

Sok évvel később a történtekre visszaemlékezve, Jegor Vasziljevics elhitette magával, hogy a baj előérzete már ott volt az ég színében, a párás, noha felhőtlen égen, amelyet a kitárt ablakon keresztül megpillantott, az elrobogó vonat zajában – a vasúti pálya felől fújt a szél, és a súlyos irányvonat irgalmatlanul dübörgött –, az ablak előtt álló öreg nyírfa ágainak mozgásában – a szél összecsavargatta és földre hajlítgatta az ágakat. Ez az első érzékelés indította ezen a vasárnap reggelen arra, amit sohasem csinált, hogy kinyújtsa kezét, és bekapcsolja a rádiót, majd lélegzetét visszafojtva hallgassa a hangzavart, tudva, hogy ebben a másodpercben a káoszból olyasmi születik, amit meg kell hallgatnia, óhatatlanul.

Kikapcsolta a rádiót, és kiment a szobából. Az ebédlő közepén, ahová bepillantott, ott látta a feleségét mezítláb, hajadonfőtt.

– Mindent hallottam – mondta az asszony.

– Mit fogunk csinálni, Kszénia?

Az asszony a fejét rázta, olyan hevesen, hogy ősz fürtjei az arcába hulltak.

– Szerjozsa, Szerjozsa . . . – mondta, és nem simította ki a haját az arcából.

Bargyin az órára pillantott: tíz perc múlva hét, a vonatok már járnak.

– Mi az, hogy Szerjozsa? – ellenkezett gépiesen. – Ahol a többiek,

ő is ott lesz – mondta haragosan, és hátrapillantva elhallgatott: a fia ott állt az ajtóban.

– Háború van?

– Háború, Szerjozsa . . .

A fia fázósan összegörnyedt, tenyerével végigsimította karját vállról a kézfejig, nyilván libabőrös lett.

– E-eh, ezúttal nem kell az Alataura utazni.

Szüleire nézett, a szokott mosolyt várta, de komor hallgatás volt a válaszuk.

– Nem kell, ezt biztosra ígérhetem neked – mondta Bargyin.

Az ebédlőben ültek. Ültek és hallgattak.

– Talán elindulok – Bargyin hirtelen felállt. – Nem tehetem, hogy be ne menjek. – A feleségére pillantott, aki bólintott, óvatosan bólintott, nehogy ezzel a mozdulattal megijessze a fiát.

Bargyin kiment az állomáshoz vezető ösvényre, és az égre pillantva, elámult a körös-körül uralkodó némaságon, a nem-tudás örömteli csendjén. Hol fog ez megtörni?

Magasan Jaszenci felett, a lágyan zöldellő dombok felett, a rét zöldje felett, a folyó kanyarulata felett galambcsapat szállt felfelé – valaki erős, jóságos kézzel felereszteti a galambokat az égre, a napot köszöntve vasárnap reggelén.

Harmonika szólt, összevissza, fékeveszetetten – mulatságból tértek haza a legények.

Valahol, talán Perlovkában egy asszony szállt be a kocsiba, kiscsirkékkel tele kosárral, és ezek tavaszias csipogása kísérte Bargyint egészen Moszkváig, majd a Jaroszlavli pályaudvaron is hallotta, sőt még a metrón is. Ennek a csipogásnak jókedvre kellett volna hangolnia, de Bargyin azon tűnödött, mit csinál most Jakov ott a sztyeppéken?

Még a pályaudvarról betelefonált a Kuznyeckij mosztra, a Külügyi Népbiztosságra.

Az európai osztályon senki sem volt, a sajtóosztályon azonban Kolja Tambijev vette fel a kagylót.

– Olyan csend van, mint soha, egyetlen csengetés sincs – nevetett, és Bargyin megértette: nyilván csak az imént jött be, semmiről sem tud.

– Azonnal ott leszek, Nyikolaj.

– Valami történt?

– Megyek – felelte Jegor Ivanovics, nem mutatott hajlandóságot a beszélgetés folytatására.

Az alatt a harminc perc alatt, amíg Bargyin a Jaroszlavli pályaudvarról a Kuznyeckij mosztra eljutott, a hír Tambijevhez is elért. Igaz, a térre nyíló főkapu környéke üres volt, viszont a tér végén, Vorovszkij szobra előtt (a sajtóosztály bejárata ott volt) néhány gépkocsi állt, különféle nagyságúak és színűek – a külföldi tudósítók első kis csoportja már odabent volt a népbiztosságon.

– Ügyeletet tart, Bargyin elvtárs? – kérdezte az őrség parancsnoka, egy különben hallgatag hadnagy: a vasárnap reggel bánatos csendje őt is beszédessé tette.

– Igen – vetette oda Bargyin, és a lifthez sietett.

Senkit sem talált a szobájában. De a friss cigarettacsutkák a hamutartóban azt mutatták, hogy az ügyeletes az imént még itt volt.

Bargyin áttelefonált a népbiztosság titkárságára. Kotrubacs vette fel a kagylót, a hórihorgas ukrán, aki huszonöt éves korára megkopaszodott, de nem veszítette el vidám kedvét.

– Te vagy az, Jegor? Már a te telefonjaiddal is megpróbálkoztam. Beketovot a Kremlbe hívatják. Egész Moszkvát fellármáztam, nagy nehezen akadtam rá a barátainál, valahol Himkiben. – Mély lélegzetet vett. – Bocsáss meg, fiú, a szobádban leszel? Kapcsold be a rádiót, tizenkettőkor a népbiztos fog beszélni.

Bargyin letette a kagylót. Vajon miért hívatták Beketovot a Kremlbe? Mi szükség lehet rá ezen a nehéz napon? A nyugodt bölcsessége kell, a tapintata, az emberi tapasztalata vagy az angol nyelvtudása? „A hidat felégetni mindig ráértek – ne égessétek fel a hidakat" – szokta mondogatni Beketov.

Mi vezette Beketovot a Kremlbe?

Majd az ötlött Bargyin eszébe: „Vajon apám tudja-e már? Hát Miron? Neki mint atyaistennek tudnia kell." Elképzelte, milyen vad haragra lobbantja ez a hír, haragszik mindenkire, és, ezt fáj megvallani: a bátyjára. „No lám . . . a ti bölcsességetek!" És Jakov mit érez, az igazságszerető Jakov ott a sztyeppéjén? Kinek hogy, de neki fenékig kell ürítenie a keserűség kelyhét. És gondolatai most ismét a fiához tértek vissza: Szerjozska, Szerjozska, bánatom és boldogságom! Irinka, az más . . . Mi fenyegethet egy tizennégy éves kis-

lányt? Egy pillanatra elrévedezett, csak ezt ismételte ösztönösen: „Tizennégy... Tizennégy..." Majd gondolkodóba esett: „Tizennégy? Szóval már a háborúban lesz felnőtté."

És visszagondolt arra az éjszakára, arra az augusztusi éjszakára, az ivantyejevkai lakásban, és a heves vitájára Beketovval. De sokszor eszébe jutott ez alatt a két év alatt a barátjával folytatott vita. „Akár tetszik, akár nem, de ha eljön az ideje, hogy megverjük Hitlert, az álnok Albion lesz a szövetségesünk..." – „Csak nem Churchill?" – kérdezte akkor Jegor. – „Meglehet, hogy Churchill is..." – „De szövetségre lépni Churchill-lel nem kockázatos-e?" – „Kockázatos? No hát minden új dologban van egy adag kockázat, de rákényszeríteni a forradalom ellenségét, a legádázabb ellenségét, akit, bármennyire paradox is, sajátos módon a forradalom hozott a világra mint ellenlábasát, ezt az ellenséget rábírni, hogy a forradalomnak dolgozzék – ez a forradalmárdiplomata hivatása..." – „Churchill mint a forradalom megmentője? Mi ez, a dialektika kedves csínytevése?" – „Ha úgy tetszik, a dialektikáé..."

Beketov szóáradatát akkor fantasztikusnak találta. Ám az, ami akkor fantasztikusnak tűnt, ma tökéletesen reálisnak látszik. Csakugyan, olyan képtelenség lenne most a szövetség Churchill-lel? Ha az angolszászok az oroszokkal való szövetségben találnak menekvést, akkor Oroszország miért ne köthetne szövetséget az angolszászokkal? De talán egy harmadik megoldás Churchill számára van: hogy megmentse magát, és megpróbálja a másvilágra küldeni Hitlert is, Szovjet-Oroszországot is. Kiegészítő erőt szerezni az angolszászokkal való szövetségben? De ez már nemcsak a hadsereg hivatása, és talán nem is annyira a hadseregé, mint a diplomáciáé. Hivatás? Igen, nem pusztán feladat, nem is misszió, hanem éppenséggel hivatás, és mint minden hivatás, maga az ügy lényege igazolja a sorsszerűségével.

De mindez értelmet nyer, ha a tűzhenger, amely most Oroszországra zúdul, nem söpri el, ha Oroszország kitart. Egyszer Jakov azt mondta Jegornak: „Ha én kitartok, akkor talán lesz tennivalód. Ha én beadom a kulcsot, te is beadod velem együtt."

Az órájára pillantott: tizenkettő...

Megismerte Molotov hangját, és ezen a hosszú és nyugtalan órákkal teli napon most először érezte, mint foszlik szerte, dől halomra

a reménye, amely néhány perce még élt benne: „Hátha csak a sors ártatlan tréfája, kiderül, hogy mindez csak mese . . .” Nem, mindez valóság: háború van, háború . . . És már ki tudja, hányadszor, ismét Jakovra gondolt. Ő harcol, a legidősebb a Bargyin fivérek közül már harcol.

Mindez nem ma reggel kezdődött, és nem is az előző este, noha már előző este is nyugtalanság volt a levegőben, hanem sokkal előbb, talán áprilisban, vagy talán márciusban. Úgy rémlik, márciusban hallotta, hogy állítólag távirat érkezett a berlini nagykövetségről: a németek nagy csapategységeket dobnak át nyugatról keletre. Majd ezeket az adatokat, ahogy neki mondták, megerősítette a katonai felderítés. Aztán a németekkel harcban álló országok hírszerző szolgálata. Majd . . . Nem volt olyan hírforrás, amely cáfolta ezt a verziót, beleértve a németeket is, mert ők sem cáfolták ezeket a híreket.

Mi tagadás, amikor múlt szombaton olvasta a TASZSZ közleményét, felemás érzést keltett benne. Ezt a szöveget átadták a német nagykövetnek. A TASZSZ közleményét átadták egy külföldi hatalom nagykövetének? Erre még nemigen volt példa. Ha a közlemény „kísérleti léggömb” jellegű, s célja, hogy kipuhatolja a német fél szándékait, akkor jegyzék formájába kellett volna önteni. Csakis ebben az esetben számíthatott a szovjet fél a németek válaszára. De azzal, hogy a TASZSZ-közlemény formájához folyamodtunk, mintegy tudatosan vállaltuk, hogy válasz esetleg nem lesz, mert senki sem kötelezi a diplomáciai fórumokat, hogy egy távirati iroda közleményére válaszoljanak, még az olyan hivatalos irodáéra sem, mint amilyen a TASZSZ. Mi több, senki sem kényszerítheti a nagykövetet, hogy ezt a dokumentumot átvegye. Egyébként nincs kizárva a lehetőség, hogy Schulenburg nem veszi át. Másik vonatkozása is van a kérdésnek.

Azáltal, hogy a jegyzéknek TASZSZ-közlemény formáját adta, a szovjet fél a saját népének címezte, ez pedig nem tréfadolog. A TASZSZ közleménye a szovjet emberek tudatában régtől fogva egyértelmű a kormány álláspontjával, és semmi kétség nem fér hozzá. Igaz, hogy a kormánynak módjában állt, hogy a dokumentum igazi jelentését legalább a hadseregben megmagyarázza. De ahogy Miron Bargyin mondta, ez a magyarázat elmaradt. Mármost az a kérdés,

hogy a szovjet fél mennyiben számolt e lépés minden lehetséges következményével? Nyilván mindennel számolt. Hogyan? Bargyin feltételezte, hogy a szovjet fél főleg azért adott a jegyzéknek ilyen szokatlan formát, hogy megmutassa a németeknek és egyúttal az egész világnak szándékai őszinte voltát. Ez a lépés Jegor Ivanovics véleménye szerint korántsem volt olyan naiv, mint amilyennek első pillantásra látszhatik. Bargyin meg volt győződve róla, hogy mielőtt ezt a döntést hozták volna, minden vonatkozásban alaposan mérlegelték. A szovjet fél mintegy azt mondta ezzel a dokumentummal: „Önök titkos szándékokkal vádolnak minket, mi pedig ünnepélyesen kijelentjük, hogy hívek vagyunk a béke elveihez. Íme a dokumentum, amely egyértelműen bizonyítja ezt. Az a tény, hogy a saját népünknek címezzük, és egyúttal a hadseregnek is, arról tanúskodik, hogy készek vagyunk követni ez okmány betűjét és szellemét."

És hogy viselkedtek a németek? Nem válaszoltak a TASZSZ közleményére. Nem válaszoltak, mert nem kívánták félrevezetni a hadseregüket, amely teljes gőzzel készült a támadásra. A német újságok még csak nem is közölték a TASZSZ közleményét. Mi több, a német fél akkor is kitért a válaszadás elől, amikor Molotov a Schulenburggal folytatott beszélgetés során ezt a kérdést nyíltan nekiszegezte. Mellesleg egy másik kérdés is felvetődött: „Miért elégedetlen Németország a Szovjetunióval, ha elégedetlenségről van szó?" Bargyin magában a kérdés felvetésében valami példátlant érzett: a szovjet fél még sohasem beszélt ilyen szelíd-engedékeny hangon a Harmadik Birodalom emisszáriusaival. „Miért elégedetlen Németország a Szovjetunióval . . ." Sohasem beszélt így, és Bargyin úgy vélte, a jövőben sem fog soha így beszélni . . . Molotov és Schulenburg beszélgetése óta néhány óra telt el, de elég volt ahhoz, hogy a szovjet fél olyan hangon szóljon a fasizmussal, amilyent vele szemben mindig is használt . . .

De volt a népbiztos beszédében valami más is: célzás a nyugati világgal való szövetségre.

Bargyin lement a sajtóosztályra, és találkozott Tambijevvel. Úgy látszott, hogy Tambijev egyenest a hivatalból szándékozott a város környékére kirándulni; világos öltönyt viselt és apacs-inget. Liliomfehér ing volt, erősen keményített. Ott, ahol a gallér kemény éle a nyakát súrolta, a bőre észrevehetően rózsállott.

Tambijev derűs, tréfás hangulatának nyoma se maradt.

– Hoffman közölte, hogy az angoloktól vízumot kértünk Beketov számára.

Bargyin csaknem füttyentett. „Hát ezért hívatták Szergejt a Kremlbe – Londonba utazik! Milyen minőségben? De hát olyan fontos ez a döntés, ma vagy tegnap? Persze hogy ma! Mikor is születhetett volna, ha nem ma? Vagy talán tegnap?" Bargyin nagyon szerette volna hinni, hogy ma hozták ezt a döntést. Ha ma, akkor ez azt jelenti, hogy válasz az agresszióra, tehát az új irányzat megnyilvánulása.

– Úgy véli, fontos ez, Jegor Ivanovics? – kérdezte Tambijev.

– Nagyon is, Kolja – felelte, és arra gondolt, hogy először szólította így, ahogy Szerjozska szokta szólítani.

– Bocsásson meg, Jegor Ivanovics, de a jelenlegi helyzetben nem egyszerű eljutni a brit partra.

– Igen, természetesen – felelte Bargyin, de nem jutott rá ideje, hogy a gondolatát pontosabban kifejtse: a folyosó homályából Hoffman bukkant elő, és Bargyint megpillantva, felderült az arca. A találkozás Jegor Ivanoviccsal nyilvánvalóan megfelelt a szándékainak.

– Az imént beszéltem a ... kollégákkal – szólt, rövid, puha kezét nyújtva. – Nem lehetetlen, hogy Churchill ma beszédet mond, szövetséget és segítséget ajánl Oroszországnak ... – Elmosolyodott. – Szinte hihetetlen, hogy Marlborough hercegének idős leszármazottja ilyet kiejthet a száján, ellenkezik egész életének logikájával ...

– Hatvanhét éves korában logikátlan? – kérdezte Bargyin.

– Hát hogy értsem másként, ha Churchill mond ilyet?

– Én szerintem pedig Marlborough hercege utódának logikus lépései között ez a leglogikusabb – jegyezte meg Bargyin. – De mit jelent Churchillnek a szövetség Oroszországgal? Behatolást a kontinensre? – Bargyin elhatározta, hogy bátran nekivág a kérdésnek.

Hoffman elkomorodott.

– E-e-e ... Bargyin úr, Bargyin úr! Honnan tudjam én, hogy mit jelent Churchillnek az Oroszországgal való szövetség? Majd Beketov úr, aki a napokban megérkezik Londonba. Aztán meg, én amerikai tudósító vagyok.

– Akkor mit szól Amerika?

– Szerintem örül – mondta hirtelen Hoffman, és megijedt a saját őszinteségétől. – Tegnap rettegés, ma pedig öröm. – Bargyin úgy vette észre: örül, hogy kivágta magát.

A Moszkvában akkreditált külföldi tudósítók közt Hoffman korántsem volt újonc. A harmincas évek derekán jött Moszkvába, és tartósan megtelepedett itt. Ennek oka nemcsak orosz nyelvtudása volt (Harry szülői házában valamennyi nyelvnél jobban kedvelték az oroszt, az ételek közt a scsit és a kulebjakát*, s az ünnepeket a moszkvai patriarchia kalendáriuma szerint ülték meg, amelyet a család magával vitt kaliforniai otthonába az 1892-es esztendő emlékezetes őszén), de az orosz felesége is. Bargyin egy alkalommal látta az asszonyt a francia nagykövetség poljankai villájában. Volt benne valami az orosz Istenanyából, ahogy Gyioniszij ábrázolta a feraponti monostorban levő híres freskóján. Gömbölyű vállú és fehér arcú szépség, az északi nők bája sugárzott róla.

Hogyan értse ezt a Harry Hoffmant? Meddig megy el az álnok Albion abban a kívánságában, hogy Oroszország szövetségese legyen, és Amerika mit szándékozik tenni? Talán addig, amíg a rettegést öröm nem váltotta fel, sok mindent akart, de most? Apropó: a nyugattal való kapcsolatok ügye a hadseregre vagy a diplomáciára tartozik? Itt rejlik valahol a diplomácia nagy feladata a háborúban, a nagy háborúban.

2

A Bargyinok . . . A hatalmas család feje, Joann Bargyin szerette mondogatni, hogy ő csak második nemzedékbeli értelmiségi. Atyja, Kuzma Bargyin tanító volt egy nagy manufaktúra-vidéken, Ivanovo-Voznyeszenszk környékén, nagyapja pedig ikonfestő, a nép nyelvén: piktor. Joann szívesen emlékezett vissza a nagyapjára, és nagy tehetségnek tartotta. Nagyapja iránti érdeklődése voltaképpen az ikonjai iránti érdeklődésből fakadt, amelyeket hanyagságból a padláson

* Hússal, hallal vagy káposztával töltött kalács. – *Ford.*

őriztek, a Bargyinok nagy ötfalú házának padlásán Korovnyikiban, Jaroszlavl peremvárosában, ahová Joann családja átköltözött Ivanovo-Voznyeszenszk környékéről. A hosszú ideig a padláson heverő ikonokat az idő mintegy patinával vonta be: a színek megsötétültek, vékony repedések pókhálója lepte a szentek ábrázatát. Joann kihordta az ikonokat a világosságra: a szentek szeme fénytelen maradt. Szelíden bámultak ezek a szemek a maguk távoli homályából. Életszomj tükröződött bennük meg elmúlhatatlan bánat. Voltak a szentek között olyanok, akik „miként a füst" szétfoszlottak Joann emlékezetében. De voltak minden vonatkozásban tekintélyesek, talán az orosz-pórias külsejük tette. Volt ezekben az arcokban nyakasság, megbánás, félelem, és indulat a félelemben meg a rettenthetetlenségben. Egyszóval, emberek voltak, mint a többi, nem is igen érthető, hogy miért telepítették őket az „egekbe", amikor a földön volt a helyük. De Joann ezt csak később látta meg, amikor Moszkvából utazgatott Korovnyikiba. Ha Moszkva nincs, talán meg se látta volna ezt. Ha Moszkva nincs? Igen, Kuzma Bargyin harmadik fia, aki Keresztelő Szent János tiszteletére a Joann nevet kapta, Korovnyikiból Moszkvába ment, miután megfogadta, hogy bármi áron felküzdi magát.

Joann nem szívesen emlékezett vissza „moszkvai kamaszkorára", de némelykor valami emlékezésféle belőle is kitört: „Ahogy akkoriban éheztünk... Ó, isten őrizz!" De az örökletes bargyini szívósság mindent legyűrt, aztán meg a világ nincsen teljesen híjával a jó embereknek. Egy ilyen jótét lélek akadt a Rumjancev könyvtárban, és bátran gondjaiba vette, sőt olvasásra buzdította. Voltaképpen ott kezdődött az egyetem. Azután nagyobb lépés következett: a Petrovszkij Akadémia. Nem, nem diák volt ott Joann, még csak nem is vendéghallgató. A nagy tudományú termeket őrizte, tavasszal lemosta az ablakokat és levakarta az előkelő piszkot, meleg időben pedig elutazott délre, elszegődött a gazdag kozákokhoz, akik búzát vetettek. Kaszált, cséplőgépnél dolgozott, bekötözte a tele gabonászsákokat, és felrakta a szekerekre, ősszel új hombárokat épített, és megtöltötte finomra őrölt új liszttel, durva őrlésűvel és korpával... Sóvárogta a munkát, és bizonyára kifogástalanul dolgozott, de az alkalmas pillanatot kilesve hosszasan elbeszélgetett az öreg kozákokkal a vetőmag hétpecsétes titkáról. Ennek megvolt a maga fortélyos

tudománya. Az öreg kozákok ismerték és maguknak tartották. Június elején, amikor az érés befejeződött, és a súlyos, sötétarany kalászok kezdtek föld felé hajolni, az öregek hozzáfogtak a kiválasztás nagy rejtelméhez... A kalásztengerből kiválasztották a kalászdaliát: Nem a szár hosszúsága számított, hanem a szemek mennyisége és minden egyes mag jó minősége, az, hogy minél súlyosabb legyen, minél lisztesebb, meg hogy a liszt minél világosabb és zsírosabb. Nem könnyű egy ilyen kalász-daliát kiválasztani, habár nagy a választék – valóban kalásztenger! Majd a kiválasztás rejtelméhez a termesztés rejtélye járult. Minden kalásznak megvan a maga parcellája. Az a fő, hogy a harminc búzaszemet harminc kalásszá változtassák! A többi már vidámabb dolog: egy font búzaszemet puddá szaporítani, kicsépelni az első néhány marék búzaszemet, és kalácsot sütni belőle. Vajon milyen az ésszel és türelemmel nyert új fajta? Ezek az autodidakta növénynemesítők nem akármilyen emberek voltak, és fortélyos tudományukat félig tréfásan, félig komolyan varázslásnak nevezték: a varázslás rejtelmét szintén titokban tartották. Ahhoz, hogy valaki e titkot kilesse, béresnek kellett szegődnie. És érdekes: a varázsló lakatot tett a száj̀ára, amikor a „varázslás" titkáról volt szó, ám ugyanaz a „varázsló" bőbeszédű és jóságos lett, amikor a rejtelem filozófiája került szóba. „Mi ez, a természet ellen, tehát isten ellen is?" – kérdezte Joann. „Nem, isten ellen nem szabad tenni – felelte a »varázsló«. – De fogni egy ostort, és kicsit rácsapni a lovacskára, amit természetnek hívnak, ennek van értelme. Hogy gyorsabban fusson!" Joannak tetszett ez a megfogalmazás: valóban nem megváltoztatni kell a természet lényegét, hanem tökéletesíteni. Így alakult ki Joann Bargyin élethivatása. Ha a tereki, a kubányi öregek pusztán ésszel és tapasztalattal megismerték ezt az igazságot, akkor mennyit adhat ehhez hozzá a tudomány a maga ismereteivel. És noha Bargyin még mindig csak napszámos volt, közelebb jutott áhított céljához. Most már az akadémián is más ember volt: nemcsak a hosszú folyosókat mosta és a padlót súrolta, de előadásokat hallgatott a vendéghallgató irigylendő minőségében.

Aztán múltak az évek, sok év telt el, és feleúton a sztyeppei feltételes megálló meg a kozákfalu között, ahol Bargyin fiatal korában napszámoskodott, kísérleti kutatóállomás létesült, amit a szomszéd sztanyicák lakói az igazgatójáról „Joannovkának" vagy „Ivanov-

kának" neveztek el. Nem nehéz kitalálni, hogy a kísérleti állomás célja Bargyin életének leglényegéből eredt: új vetőmagvakat adni az orosz délvidéknek. Ha a kubányi és tereki öregek éveket áldoztak a búzafajták kitenyésztésére, akkor mennyi időbe telik ez területi, köztársasági vagy éppenséggel országos méretekben? Joann Bargyin mint körültekintő és pontos ember, amidőn életművéhez hozzáfogott, számba vette az éveket, amelyeket a természet feltehetőleg kiutalt neki, sőt egy jó tucat esztendőt eltett tartaléknak. De a feladat nagyobbnak bizonyult, sőt sokkalta nehezebbnek, mint ahogy azt Bargyin gondolta. A munka java részét elvégezte: az általa kitenyésztett vetőmagvak tetemesen megnövelték a terméshozamot. Ez annál értékesebb volt, mert a szovjet falvakban végbement nagy átalakulás küszöbén történt. Joann Bargyin érezhette, mennyire szükséges a munkája Oroszországnak. De búzát eközben már jóval északabbra is vetettek, és ez az idős tudós számára újabb feladatokat jelentett. Egyszóval évek kellettek volna, azok pedig már nem voltak.

Az ismert bölcs mondás értelmében, amely szerint minden apa azt kívánja, hogy a fiai csinálják meg, ami neki nem sikerült, Joann úgy gondolta, hogy életművét majd az ivadéka, természetesen az elsőszülött folytatja. De az ivadékának nem jutott ideje új búzafajtákra, polgárháború folyt, annak eleme ragadta magával. Joann ekkor nem minden fontolgatás és titkos kétely nélkül Jegorra vetette tekintetét, de úgy látszik, későn. Jegornak már kialakult az érdeklődési köre: megvolt az elképzelése a jövőről. A másodszülött fiú az egyetem történelmi szakát tartotta az ígéret földjének. Meg kell hagyni, hogy Joann nem próbálta lebeszélni fiát a történelemről, sőt olyasmit tett, ami megszilárdította elhatározásában. (Ennek megvoltak a maga okai. Joann olyan ember volt, akinek rokonszenve a természettudományok felé fordult, de valamennyi humántudomány közül a történelmet becsülte legtöbbre.) „Eredj csak, Jegoruska, a Podszoszenszkijra Szerjozsa Beketovhoz, és mondd meg neki, hogy Bargyin fia vagy" – mondta Joann, amikor a középső csemetéje az utolsó egyetemi évét taposta. Jegor keresgélt az emlékezetében: „Beketov? Miféle Beketov? Csak nem az a hamvas fejű ember, akit apja egyszer elcsalt valami egyetemi ünnepségről a Varvarkára, és csaknem hajnalig elüldögélt vele a könyvtárban, Ivan druzsináinak

Pszkov és Novgorod elleni nevezetes támadásán vitatkozva? Apja azt mondogatta, hogy Beketov többre becsüli a történelemnél a diplomáciát, és egy idő óta „ismert csicserini kombattáns", de ami Joannt illeti, ki tudja, hogy Beketov helyében ő is nem ugyanezt tenné. Joann kimondhatatlanul megörült, amikor megtudta, hogy Beketov a „mi időnk metamorfózisa" folytán elpártolt a diplomáciától, visszatért a történelemhez. Így hát Bargyin elment a Podszoszenszkijra, és meglátta, hogy a hamvas fejű Beketov időközben galambősz lett. Bargyin bemutatkozott, és igen szívélyes fogadtatásban részesült. Beketov meghívta otthonába a Precsisztyenykára, és az udvar mélyén álló kis szárnyépületbe elvonulva amolyan utazást tett Jegor egyszerű életének hegyein-völgyein, és végezetül kijelentette, hogy ez az utazás érdekes volt számára. Amint később Jegor meggyőződött róla, Beketov utazása nem csupán a személye iránti kíváncsiságból jött létre. Beketov nem okoskodott sokat, egyszerű, de eléggé tekintélyes állást kínált a fiatal történésznek.

„Miért olyan galambősz? – kérdezte Jegor az apját. – Mi az oka? A természet vagy az élet?" – „Nyilván az élet." – „A front?" – „Cáricin – hangzott Joann válasza. – De ezt persze nem őtőle tudom." – „Miért persze?" – kérdezte Jegor. – „Azért, mert ő nem beszél róla – jegyezte meg Joann, majd rövid hallgatás után hozzátette: – Sztálinnal volt ott." – „Ezért nem beszél róla?" – kérdezte Jegor. „Talán ezért" – válaszolta kelletlenül az apja. – „Attól fél, hogy kérkedésnek veszik?" – „Talán. Bizonyára komolytalannak tartja, hogy ezt emlegesse." Bargyin később meggyőződött róla: atyja, noha nem ismerte jól Szergej Petrovicsot, rátapintott jelleme lényegére.

Jegor Bargyin még örült is, hogy a podszoszenszkiji ház csak tanítóképző volt, mi több, falusi tanítókat képezett ki. Úgy vélte, az orosz közművelődés alapját, akárcsak az oroszországi szabadgondolkodását, a tanítók vetették meg. Kedvére volt az a mondat, amelyet időnként hallott a podszoszenszkiji tantermekben: „Ki vagy te, isten rabja, Ivan?" – „Én falusi tanító vagyok." – „Ez sok, fiú?" – „Csaknem minden . . ." A barátok elképzelni sem tudtak nemesebb és a népnek szükségesebb ügyet annál, aminek magukat szentelték. A tanító, aki aszkéta életformáját tekintve csaknem pusztai remete, mártíromságra kész a nép javáért, nemcsak együttérzést ébresztett

bennük, hanem eszményképük volt. Könyvet akartak írni, amelyben a felvilágosító munka eszménye, a hősi eszmény testesülne meg. Sokáig keresgélték az alkalmas formulát, míg végül megállapodtak benne, hogy a könyv: „Az oroszországi műveltség története" lesz. Lényegében a könyvnek a nagy orosz pedagógusokról kellett szólnia, következésképpen az önfeláldozó bajnokokról, olyanokról, mint Usinszkij és Leszgaft. Úgy tervezték, hogy két hosszú évre visszavonulnak Beketov házába, és megírják a könyvet. Jegor talán nem mindenben értett egyet a barátjával. Elvégre könyvet létrehozni annyi, mint egy várost felépíteni, évek kellenek hozzá. És nekik megvannak-e? De nem ellenkezett, mint ahogy aligha ellenkezett volna Beketovval bárki más a podszoszenszkiji közös barátaik közül.

Jegor Ivanovics feltételezte, hogy Beketov népszerűségének, sőt talán tekintélyének az a titka, hogy uralkodni tud a diákhallgatóságán, hatni tud rá. Nem, nem szakmai hókuszpókuszokkal, a szavakkal való elbűvölés képességével, hanem magával a beketovi előadások lényegével, a történelem szemléletével.

Joann így beszélt a fiának Beketovról: „Annyira szereti a történelmet, hogy tisztában van vele: nincs nagyobb szentségtörés, mint a tény gerincét eltörni. Szerinte a tényhez való viszonyában a történész lehet eretnek, de, képletesen kifejezve, a tényt annyira tiszteletben kell tartania, hogy egyetlen hajszál se hulljon le a fejéről. Ellenőrizz, fiam..." Joann azért követelte olyan kategorikusan: „Ellenőrizz, fiam..." – mert hitt az igazában. Amint azt Jegor Ivanovics megállapította, Beketov az eseményt nem csupán a dogmája iránti tiszteletből óvta, hanem mert hitt a maga képességében, hogy megértse, tehát értelmezze azt. Beketov meg volt győződve róla, hogy az eseményt leggyakrabban azért ferdítik el, mert az a személy, aki ezt műveli, képtelen a megértésére. Ha egy esemény eltorzul, a történésznek nincs szüksége különösebb elmebeli hajlékonyságra. Egyszerűen hozzáigazítja a maga ténymagyarázó képességéhez, amely gyakran igen korlátozott. Sokkal nehezebb a történész dolga, ha úgy rekonstruálja a tényt, ahogyan azt az idő szülte, és az ilyen tényben, mint mindenben, ami előítélet nélkül teremtődött, pozitív és negatív töltések vannak. Más szóval: függetlenség, következésképpen mindenható szuverenitás. Viszont milyen meggyőző és súlyos az előadás, ha ez a mindenható szuverenitás megőrzi a történelmi tényt és

a történészt is. Mert a tény gyakran szöges ellentétben áll azzal, amit a történész akar mondani, következésképpen a történelemnek és a történésznek ebben a párviadalában olyasmi állandósul, ami új minőséget hozhat létre és azért új értékeket is.

Bármennyire meggyőzőek voltak is ezek az érvek, Bargyin úgy vélte, nem ez az igazság. A magyarázat magában Szergej Petrovics egyéniségében rejlik, egész arculatában. Nem, nem téved, éppen az arculatában, sőt a külsejében is.

Magas, sovány, fakószürke szemű, teljesen ősz, és mégis fiatal, amolyan ezüstös fejű ifjú, a maga módján elbűvölő jelenség. Külsejével tökéletes összhangban állt jellemének szerves egyszerűsége. Abban, ahogy biztatni, sőt lelkesíteni tudta az embert, jóakarat nyilvánult meg, felbecsülhetetlen tulajdonság. Bizonyára ismerte az embereket, a lelkük és szenvedélyeik különbözőségét, máskülönben nem tudott volna kapcsolatot teremteni velük.

Örültek minden egyes beszélgetésnek, élvezték a gondolatok kicserélésének örömét. Beszélgetésüknek láthatatlan alapja volt: a társalgás közben felmerült gondolat emlékeket vont maga után, tehát rengeteg ember alakját idézte fel. A közel tíz év alatt, amióta barátok, leomlottak a várfalak, amelyek egyik embert a másiktól elválasztják, mindent elmondhattak egymásnak. És nemcsak elmondhattak, de szükségét is érezték, hogy elmondják.

Eljárogattak Jaszenciba, sebtiben átöltöztek, és mentek, amerre a szemük látott. Emitt, cipőjüket levetve, vizenyős réteken gázoltak át, amott betértek az erdőbe, és órákig bolyongtak a fenyők alatt. Másutt a magas villanypóznák mentén mocsarakon gázoltak át... A beszélgetés vonzóvá tette barangolásukat. Jegor olykor kérdezgette barátját: „Mondd, ott Cáricinban, megfigyelted őt munka közben?" – „Igen, persze." – „No és?" – „Úgy láttam, hogy a viselkedésében volt értelem, következetesség és kiszámítottság..." – „Szüksége volt rá?" – „Ez hasznára volt az ügynek." – „Értékelte, amit te csináltál?" – „Igen, úgy gondolom." – „És továbbra is értékeli?" – „Nem tudom." – „Miért nem tudod?" – „Elvesztettük egymást." – „Ő vesztett szem elől?" – „Nem, ő nem veszthet szem elől senkit." – „Úgy gondolod?" – „Tudom." – „Akkor mi történt?" – „Nem mondhatom meg." – „Nem azt látta benned, akit látni szeretett volna?" – Beketovnak elállt a lélegzete. „Hogy érted

ezt?" – „Esetleg nem mondott meg mindent, amit rólad gondolt?" – Beketov még mindig nem kapott levegőt. „Nem tudom. Becsületszavamra, nem tudom." – „De ez kitelik tőle?" – „Talán." – És továbbhaladtak a vizenyős réteken és ingoványokon, de beszélgetésük elakadt, csak az hallatszott, amint a kemény mocsári fű sóhajtozik a lábuk alatt, és szakadozik a hínár.

Majd Bargyint behívták a Külügyi Népbiztosságra. Először csak beszélgetésre, amely az első pillantásra annyira tárgytalannak tűnt, hogy feleslegesnek vélhette. Ha bármit is megérthetett, nem annyira a beszélgetésből, mint önmaga felé fordulva, akkor a lényeg: egy történész, aki ír, tud angolul, beszélni is, nem idegenkedik a gyakorlati tevékenységtől, fiatal, de már érett, harminchat éves... Röviden: a Külügyi Népbiztosságban való munkáról volt szó.

Elsőnek Joann emelt szót ellene, és sokkal logikusabban, mint valaha, kifejtette azt a véleményét, hogy a diplomácia hivatalnoki munka. Utána a fivérei hallatták a hangjukat. Majd... Nem, itt meglepetés érte: Beketovnak eszébe se jutott, hogy ellenezze. Sőt, tetszett neki a gondolat. „Tudod, Jegor, olyan emberek kellenek oda, mint amilyen te vagy." – „Miért olyanok, mint én, és nem olyanok, mint te vagy?" – „Én már voltam ott." – „No és aztán? Visszatérsz." – „Nem, oda, ahogy mondják, nem tér vissza az ember."

Joann nekitámadt. „Mikor néztél utoljára tükörbe? Hát csak nézz most bele! Ne félj, nézz bele! Kit látsz? Hát nem érted, hogy ilyen diplomaták nincsenek? A diplomata: elegancia. Nem, nem önmagában vett elegancia, hanem az ész hajlékonyságából, a gondolat arisztokratizmusából ered! Disraeli, azt mondják, igazi dandy volt. Metternich egész életében piperkőc hírében állt, még a mi orosz diplomatáink is, beleértve Gribojedovot és Tyutcsevet, a maguk körében ők is comme il faut-k voltak! Most pedig vedd szemügyre magadat! Hol itt az elegancia, hol az arisztokratikusság? Történésznek talán beillesz a te súlyoddal, mert a történelemhez alaposság kell, ez pedig igazságos megítélésem szerint megadatott neked." – „Megálljunk, és az alaposság ellenkezik a diplomáciával?" – próbálta Jegor lebunkózni az apját. – „Nem, nem ellenkezik, de nem a legfontosabb" – védte ki a vágást Joann. – „No, ezt majd még alkalmunk lesz kipróbálni" – csattant fel Jegor. – „Próbáld – hagyta rá váratlan szelídséggel Joann, noha a harcias természete még mindig forron-

gott. – De mit szól Beketov?" – kapott észbe hirtelen az öreg. – „Szergej azt mondta: menj!" – Joann felordított: – „Szóval »menj!« ... Hát ő? ... ő maga miért nem megy?" – Jegor elnevette magát. Azt mondta: „oda, ahogy mondják, nem tér vissza az ember." – „Ó, úristen!" – jajdult fel Joann, és tehetetlenül széttárta a karját, mintha azt mondaná, hogy ennek megértése meghaladja a képességét.

De valami rendkívüli történt. Beketov visszatért a Kuznyeckijra, igaz, előzőleg megjárta a Pecsora-vidéket. Ilyesmire még nem volt példa, úgy látszik, egy erős valaki választotta ezt a megoldást, hogy kárpótolja Beketovot mindazért, amit elszenvedett. Ez csaknem közvetlenül Ribbentrop Moszkvába érkezése előtt történt. Aki összefüggésbe akarta hozni Beketov visszatérését a Kuznyeckijra mindazzal, amin addig keresztülment, és egyúttal logikát találni benne, az csak csodálkozhatott, ebben nem volt logika. Azóta két év telt el, és Beketov most Londonba repül. Ebben sincs logika, ha számításba vesszük mindazt, amit csak nemrégen szenvedett el Szergej Petrovics. De most nem is ez a legfőbb. Ha eddig Beketovra rávetült a bűnnek akár csak az árnyéka is, most ez a döntés tökéletesen tisztára mosta. Ez a legfőbb, ami történt: egy ember visszatért az életbe. Hátravolt a történtek megértése.

3

Beketov csak késő este jelent meg a Külügyi Népbiztosságon.

– Bocsáss meg, Jegor, nincs valami ennivalód? – szólt a halántékát törülgetve, és a könyvszekrényre pillantott. Tapasztalásból tudta, hogy késői órában is akad ott olyasmi, amit még a népbiztosság éttermében sem talál. – Benéztem az üzletbe a Kuznyeckijon, teljesen kifosztották! Azt mondják, egész nap hordták. Csak a mandarindzsem áll feltornyozva. Az orosz ember hű marad önmagához: a délszaki csoda nem neki való.

– Attól tartok, hogy nálam is csak mandarindzsemet találsz –

mondta Bargyin a könyvszekrényt kinyitva. – De van itt egy csomag keksz meg egy üveg gyümölcslé . . .

– Azt is megköszönöm.

Bargyin ott ült vele szemben, és nézte, hogy eszik a barátja. Lassan eszik, jóllehet olyan éhes, mint a farkas. Nézte, és arra gondolt, hogy bizonyára ott, a messzi északon is, a napi munkától elgyötörten, ugyanígy evett. Most mintha azért kérte volna ezt a kekszet és a gyümölcslevet, hogy még néhány percig magára maradhasson komor gondolataival, hallgathasson.

– No, befejezted? – türelmetlenkedett Bargyin, látván, mint harapja szét barátja az utolsó darab kekszet.

– Igen, köszönöm.

– Rosszul áll az ügyünk, Szergej? – tette fel a kérdést Bargyin, azt a kérdést, amelyet maga az élet tett fel Beketovnak, csakis őneki.

– Rosszul, Jegor.

Bargyin sóhajtott. Most először adott szabad utat ennek a sóhajtásnak.

– Mit fogunk csinálni, Szergej?

Beketov kiitta a szörpöt, eltolta a poharat.

– Ez a csapás megint évekre visszaveti Oroszországot.

– Vissza? – kérdezte Bargyin.

– Azt hiszed, nem?

– Igazad lehet. Utazol, Szergej? – Bargyin egy karosszékbe telepedett. Amikor alapos beszélgetésre készült, karosszékben kellett magát elbástyáznia.

– Utaznom kell.

– De akarsz utazni?

– Ha utaznom kell, akkor természetesen akarnom is kell.

Jegor Ivanovics nyugtalanul izgett-mozgott a karosszékében, de nem szánta rá magát, hogy felkeljen.

– Igaz lelkedre mondd meg: akarsz Londonba utazni?

– Akarok, Jegor.

– És . . . nincsenek kétségeid?

– Nincsenek.

– Miért? Ezt magyarázd meg nekem.

– Hallottál Churchill beszédéről, Jegor. Ő már nyilatkozott.

– Igen, tudom.

– A szűk látókörűek számára ez így hangzik: London kijelenti, hogy szövetségre lép Oroszországgal, és kész segíteni őt. Valójában mind a szövetség, mind a segítség pontos arányban lesz: pontosan annyit adnak Oroszországnak, hogy isten őrizz, be ne adja a kulcsot idő előtt, vagy, ugyancsak isten őrizz, le ne győzze Hitlert.

– Mindez Churchill jóakaratától függ, és mi ismerjük ezt a jóakaratot. Már Lenin is beszélt erről. Churchill még kimutatja a foga fehérét. Minden tőle függ, Szergej?

– Ha mi nem vagyunk urai a helyzetnek.

– De a szövetség folyamatát irányítjuk, Szerjozsa?

– Igen, természetesen. E segítség élő folyamata a hadseregünk kezében van, abban, hogy mennyire képes ellenállni Hitlernek.

– De a kezükben van . . . maguknak az angoloknak is?

– Igen, mindazoknak, akik nem félnek tőlünk és a győzelmünktől, ilyenek pedig sokan vannak, Jegor.

– Úgy gondolod, befolyásolhatjuk őket?

– Hiszem.

– És szerinted ez a diplomata feladata?

– Igen, Jegor.

Bargyin a szék karfájára támaszkodott, de így sem bírt felállni.

– Szent naivitás!

– Naivitás? – kérdezte Beketov.

– Szent! . . . Azt hiszed, hatalmunkban áll a közvéleményt befolyásolni?

– Hatalmunkban áll.

Bargyin szuszogva, nehézkesen felállt.

– Mégis azt mondom, szent naivitás!

– Köszönöm.

Hallgattak. Úgy látszott, a beszélgetésük reménytelenül megrekedt.

– Gyerünk a Varszonofjevszkajára, szippantsunk egy kis levegőt – jegyezte meg Bargyin. – Békeidőben szerettem ott sétálgatni. Van ebben a kis mellékutcában valami a régi Moszkvából.

– Gyerünk.

Kimentek, és meglepődve tapasztalták, milyen csend van a téren. Soha nem volt ilyen csendes ez a tér.

Megkerülték a népbiztosság épületét, és a Varszonofjevszkajára értek. Itt még sötétebb volt, mint a téren.

– Innen nézd a népbiztosság épületét, akár egy sziklatömb – szólt felpillantva Bargyin.

Beketov akaratlanul megállt. Az épület sötét falán gyéren voltak elszórva az ablakok, mintha csak úgy találomra dobálták volna oda őket: ahová esnek, ott lesznek. Az ablakok kihaltak voltak, egy sem adott életjelt magáról.

– Anglia húsz évig süket volt, most pedig egyszerre hegyezi a fülét? – kérdezte Bargyin. Az odabent megkezdett beszélgetés nem ment ki a fejéből.

– Szerinted az értelem befolyásolása nem diplomácia?

– Szerintem nem.

– Akkor mi a diplomácia?

Bargyin még mindig a népbiztosság fekete sziklatömbjét nézte.

– A diplomáciai kapcsolat tehát tájékozottság, vagyis mérlegelés, előrejelzés.

– Plusz az élő lelkek befolyásolása. Ma korrektül részvétlenek, holnap lojálisak, holnapután baráti érzelműek.

– A kommunizmust az angolok holnap fogják megérteni, Szerjozsa.

– De a fasizmust ma gyűlölik.

Bargyin zavarba jött.

– Azt akarom, hogy te ezen a bűnös földön járj, Szerjozsa. Fantasztákra legkevésbé van szüksége a diplomáciának. – Hátranézett: Beketov nem mozdult a helyéről, még mindig a ház sötét sziklatömbjét nézte.

– Tudod, Jegor, az az ember, aki a húszas években volt a népbiztosunk, elég nagy fantaszta hírében állt.

– De ő értett ahhoz . . .

– Igen, ő értett ahhoz, amihez mi a legkevésbé értünk, Jegor.

– Megálljunk, mihez értett?

– Beszélni tudott az emberekkel, márpedig ismerd el, hogy enélkül nincs diplomácia.

– Naiv ember vagy te. Ki akarod merni a tengert! Értsd meg: a tengert! Ehhez tízmillió Beketovra lenne szükség, te pedig csak

egy ember vagy! Szóval fogod ezt a te nagy merőkanaladat, és elindulsz kimerni a tengert?

– Elindulok.

– Naiv ember! A háború pusztító elem, a szenvedélyek orkánja, tűzáradat. Egyet fúj, és belőled meg a merőkanaladból semmi se marad, mert egymagad vagy, te tökfejű. Hány éve hordozlak már itt, te ördögfajzat! Ha te és Szerjozska nem volnátok, már régen kiadtam volna a lelkemet! Te most elmégy, Szerjozskát pedig maholnap elviszik. Szerjozskát elviszik!... Azt mondom neked, ne légy bolond! Csak arra kérlek, ne ostobáskodj! Hiszen ismerlek téged, a természetedet! Semmi ostobaság!... Ha önmagad számára nem akarod óvni magad, akkor számomra óvd meg!...

Barátjához ugrott és átölelte.

– Fény!... Fény! Sötétítsék el az ablakot!... Harmadik emelet, második ablak balra. Fény! Fény!

A kis utca egy pillanat alatt kiáltásokkal telt meg:

– Fény!... Fény!...

– Egyedül utazol?

– Igen, Jekatyerina majd később jön.

– Mikor indulsz?

– Alighanem egy hét múlva.

– Repülőgépen?

– Igen, kicsit bonyolultan, Arhangelszken át.

– Megengeded, hogy kikísérjelek?

– Micsoda ötlet... Éjfél után indulunk.

– Megengeded?

– Hát... ha kedved tartja.

... Egy júliusi éjjel, csaknem hajnaltájban Bargyin kivitte barátját negyven versztnyire Moszkvától, egy kis nyírfaligetes falucska határában elterülő tágas mezőre. Barátjával együtt beszállt a kivilágítatlan repülőgépbe, és szándékos lassúsággal gondosan elhelyezte Beketov szerény holmiját a fal mentén húzódó két vaspad egyikén.

– Jó utat, Szerjozsa!... Ne haragudj!

– Miért haragudnék?

– A szent naivitásomért.

– Ugyan már...

– Jó egészséget!

Autójához visszatérve Bargyin még sokáig várakozott a repülőgép felszállására. És amikor a gép a levegőbe emelkedett, lehajolva igyekezett minél jobban elkapni tekintetével a sötét vonalkát a kis nyírfaliget felett. Úgy rémlett, csak egy pillanatig látszott.

4

Grosev hívatta Tambijevet.

– Nyikolaj Markovics, holnap négykor legyen a Jaroszlavli pályaudvaron. Galois érkezik Arhangelszkből. – Grosev levette szarukeretes szemüvegét, a sötét, füstösnek tetsző üveg nélkül kis ferde szeme még kisebbnek látszott. – Mond magának valamit ez a név?

– Igen, persze – felelte Tambijev, és Grosevre pillantva, ezt gondolta: miért ferde szemű ez az ember? Nem azért-e, mert a régi kínai filozófia professzora? Csakugyan, mitől ferde egy tősgyökeres pityeri szeme? – Ha az emlékezetem nem csal, Galois igen kegyetlenül támadott bennünket a finn háború idején.

– Ne bízzon az emlékezetében – mondta Grosev, és feltette a szemüvegét. – Ez nem olyan egyszerű. – Figyelmesen nézett Tambijevre, ezúttal már a füstös szemüvegen keresztül. – Az édesanyját Kubányba küldte? Helyes. Ott ugye őszibarack terem?

– Sárgabarack, Andrej Andrejevics. – Tambijev tudta, hogy Grosev, mint az északi emberek általában, ha őszibarackot mond, akkor sárgabarackra gondol, és megfordítva.

– Mindegy. Áldott vidék, s ez a fő. – Valahogy pajkosan és félénken elmosolyodott, és ettől egyszeriben megfiatalodott az arca . . .

– Ott a szülőháza? Fapalota?

– Nem, egyszerű, vertfalú ház.

– Lám, valamennyien első nemzedékbeli értelmiségiek vagyunk. A gyerekeinknek már könnyebb lesz. – Mintha elrestellte volna magát, amiért védett területre hatolt be. Ilyen messzire Tambijevvel beszélgetve még nem ment el. – Látta, Truman szenátor milyen interjút adott?

– Nem, Andrej Andrejevics.

– Kijelentette, a mi politikánk egyszerű: ha a németek győznek, az oroszokat segítjük, ha az oroszok kerekednek felül, a németeket támogatjuk. A fő, hogy minél jobban gyilkolják egymást. Kegyetlen, de őszinte, nem?

Tambijev arra gondolt: most megmondom neki, másik ilyen pillanat nem lesz. De Grosev mintha a gondolataiban olvasott volna.

– Telefonált az a maga Kagyicája vagy Katyicája . . .

– Kagyica, Andrej Andrejevics – szólt Tambijev, és ezt gondolta: „Sietett Kagyica, és úgy látszik, mindent elrontott, jóvátehetetlenül."

– Azt mondta, jelentést küldött a légierőkhöz, követeli, hogy magát a háborús idők törvényei szerint hívják be és helyezzék vissza a kutatóintézetbe azokat a lokátorokat kipróbálni.

– Én ugyanezt akartam kérni öntől – vetette közbe Tambijev. Elhatározta, hogy cselekszik: lesz, ami lesz.

Úgy látszik, Grosev ezt nem várta.

– Mit akart kérni, Nyikolaj Markovics?

Tambijev megértette: ha most azonnal meg nem győzi, később aligha remélhet sikert.

– Ha valakinek katonai szakképzettsége van, Andrej Andrejevics, legalábbis háború idején nincs joga, hogy bármi mással foglalkozzék – nyögte ki, és barna arca lángvörösre gyúlt.

Grosev szótlanul, komoran nézett rá. Vastag ajka mintha elkékült volna.

– Maga az isten parancsolja – folytatta Tambijev. Le akarta rohanni Grosevet.

– Az isten igen, de én nem – szólt végül Grosev.

– De engem behívnak, Andrej Andrejevics.

– Én pedig visszahívatom.

Tambijev az ablakhoz lépett, s megállt háttal a fénynek. Úgy vélte, Grosev talán nem veszi észre, hogy milyen lángvörös az arca.

– Háborúban a hatalom a katonák kezében van – jegyezte meg, és elnevette magát.

– Azt majd még meglátjuk!

– Mit kell itt meglátni? – Tambijev tovább nevetett. – A diplomácia még háborúban is civil foglalkozás.

– Énnálam valóban civil, magánál, Nyikolaj Markovics, katonai. A sajtóosztálynak a katona nem ellenjavallt.

– Ugyan milyen munkára, Andrej Andrejevics?

– A haditudósítókkal való foglalkozásra, akik most a világ minden tájáról idesereglenek. – Grosev észrevette, hogy ez a csapása zavart okozott az ellenfél táborában. – A Galois-val való foglalkozásra.

– Ha behívnak, Andrej Andrejevics, én elmegyek – szólt Tambijev hirtelen elkomorodva.

Grosev némán mozgatta kékes ajkát.

– Helyes, ha behívják – hagyta rá bánatosan. Nem várta, hogy Tambijev ilyen makacsul ellenkezzék. – Bocsásson meg, milyen elképzelés vezérli magát, hogy oda kéredzkedik? Közelebb akar lenni a tűzhöz? Lemond arról az előnyéről, hogy a hátországban lehessen?

– Mondjuk.

– De azoknak a lokátoroknak a kipróbálása nem a fronton történik, a haditudósítók viszont a frontra is mennek.

– Ha azt vesszük, hogy a frontvonal számukra valahol a Kuznyeckijon át húzódik . . .

Úgy látszik, Tambijev jól sarokba szorította Grosevet, mert felállt, és csendesen járkálni kezdett, nagyon ápolt kis alakja, egyenes vállával, amelyet a népbiztossági szabó által készített válltömés is jócskán megemelt, óvatosan jött-ment átlósan a szobában.

– Megígérem magának, Nyikolaj Markovics, hogy a frontvonalat kissé arrább tolom a Kuznyeckij mozzttól. – Megállt, mereven nézett Tambijevre, de belátván, hogy amazt esetleg sérthetik ezek a szavak, hozzátette: – Végül is, ha szükség van a maga részvételére ezeknek a lokátoroknak a kipróbálásánál, szabadságon nem múlik a dolog.

Kolja Tambijev egy évvel ezelőtt került a népbiztosságra. Valamikor nyár elején folyt le az a beszélgetés, amely eldöntötte a sorsát. Tambijev ellenkezni próbált, de a mondatot, amellyel a beszélgetés elkezdődött, megismételték, és Tambijev, megadván a kubányi címét, eltávozott. Akármilyen fontos volt is ez a beszélgetés, igyekezett nem gondolni rá. Az augusztust a szülői házban szándékozott eltölteni, és ezért a boldogságért mindent hajlandó volt vállalni.

Ott állt a vasúti kocsi ablakában, a sötétbe néző ablaknál, és leste, hogy az éjhomályból mikor bontakozik ki a szülővárosa. Kis állomás tűnt fel, nyárfával, egy téglagyár kéménye, elhagyták a hirtelen szétágazó, jobbra eltérő vasúti pálya homályos kanyarulatát, s utcák következtek, egyik ismerősebb, mint a másik. Valaki megőrizte Nyikolaj számára őket ennyi éven át, a végtelenül hosszú évek alatt, hogy majd egyszer boldogítsa őt. Majd mintha tópartra ért volna, s a víz felületén egyik csoda a másik után tűnt fel. Kinyitja a kiskaput, a régi, lötyögős, csikorgó csuklópántokon, gyermekkorának kiskapuját, belép az udvarra, és látja, hogy a kései óra ellenére a pitvarban világosság van. Nyilván a mama nem alszik, őt várja. Tambijev belépett az udvarra, és megcsapta a dinnyeméz és a frissen sült zsemlye illata, úgy, mint hajdan, élete hajnalán. Aztán az udvar mélyén megzörrent a lánc, és felugatott a kutya. „Ne te ne, Rex, Rex . . ." Aztán friss meszelés szaga, és vakítóan fehér falak (mindent kimeszeltek és kimázoltak a hazajövetele alkalmából). Apja új ingben, és anyjának boldog, de végtelenül fáradt arca. „Ki kellett vakarni a piszokból ezt a mi ócska vityillónkat. Fiatalabb házak is régen elkorhadtak és összedőltek, de a miénk áll. Talán százéves is megvan, ugye, apjuk?" – „Talán még száznál is több, vagy másfél évtizeddel. Szerintem még Andrej nagyapa építette, az én nagyapám." És Nyikolaj hirtelen kezdi felfedezni, hogy az apja beszédében, mint bizonyára az övében is, van valami nyugodt, dallamos, kubányi árnyalat, ami megkülönbözteti ezt a beszédet minden mástól. „Hány éve nem hallottam már apámat. Valahol ott kellett élnie bennem ennek a hanghordozásnak, hogy ilyen újszerűen és ilyen nagy erővel törjön fel egy éjjel . . ." Aztán, hajnalban, alvást színlelve, Nyikolaj látja, amint apja munkához lát. Most fenyőfaforgácsot aprít, és begyújt a tűzhelybe. Majd óvatosan betölti a kalmük teát, és odahúzza a mélytányért a cserkesz sajttal, nyilván a mama készítette előző este. Tea, sajt és munka, ez élteti. Utána megeteti a kutyát, örül neki, hogy fal. Aztán kimegy a kertbe, és Nyikolaj hallja az óvatos fejszecsapásokat; az apja fél, hogy felébreszti a házat. Tudja, hogy Nyikolaj tüstént kimegy hozzá, és kiveszi kezéből a fejszét. „Majd én" – mondja, gyengén ellenkezve. Aztán leül, hátát egy fának veti, és nézi, hogy Nyikolaj miként dolgozik a fejszével. „Könnyebben, könnyebben" – mondja, de magában örül. Nincs boldogabb pillanat

ennél sem Nyikolaj, sem az ő számára. Aztán Nyikolaj nekivág a városnak. A nap még a hegy mögött rejlik, s a városnak egy jó órára van szüksége, hogy felébredjen. De nincs alkalmasabb idő ennél, hogy elmenjen a stadionig, s elálldogáljon a futballpálya közepén, végigmenjen a Krasznijon, lefelé ballagva egy pillantást vessen az iskolára, feltétlenül látnia kell az iskolát. Hogy kimenjen a Kubány partjára, és gyorsan levetkőzve (egész bűvészmutatvány, hogy milyen gyorsan dobálja le magáról a ruhát) nekifusson, és belevesse magát a folyóba! „Ó, te buta, te buta . . . – kiabál a hídról egy kozák menyecske. – Még meg se virradt, te buta!" Aztán Nyikolaj a Puskinszkájára megy, ott a macskaköves udvar mélyén lakik az ő tanítója, öreg tanítómestere. „Nágya, Nágya, nézd, ki van itt! – kiáltja a feleségének, és mint hajdanában, színlelt szigorral vonva össze bozontos szemöldökét, így szól: – Ülj le, Nyikolaj, és mondj el mindent sorjában . . ." És Nyikolaj legjobb tudása szerint mindent elmond, és örül az öreg tanító örömének. Nagyobb öröm nem kell Nyikolajnak, és bizonyára neki sem . . .

Így telik el három hét, és aztán, mint derült égből a mennykőcsapás, jön a sürgöny: „Azonnal jelentkezzék, Külügyi Népbiztosság . . ." De Nyikolajnak semmi kedve sincs azonnal jelentkezni. Még ha maga az úristen sürgönyzött volna is, akkor sem cserélné fel a várost a vele való találkozással. És bizonyára senki sem ítéli el őt az engedetlenségért. Aztán megjelenik a sürgönyhívásra. „Meghánytuk-vetettük, és úgy döntöttünk, hogy a KNB sajtóosztálya . . ." – „És voltaképpen miért a sajtóosztály?" – „Úgy látjuk jónak . . ." És Tambijev kezdi megérteni. Nem, ez nem szeszélyes és múló véletlen csupán. Valaki meglátta benned azt, amit te magad is csak homályosan sejtettél, egy titkos jóakaród, talán barátod. Felfedezte, úgy, hogy soha erről neked említést ne tegyen, soha be ne vallja. Volt-e csakugyan ilyen valaki, vagy csak neked rémlett? A professzorod, az ókori Egyiptom szakértője, aki megszerettette veled a történelmet? Vagy talán az a szerkesztő, akinek titkon, hogy a barátaid se tudják, elvitted a csillagnavigációról szóló írásaidat? De lehet, hogy minden egyszerűbb és hétköznapibb: Bargyin, az a Jegor Bargyin, akivel nemegyszer találkoztál az ivantyejevkai lakásban? „Van, azt mondja, egy fiatalember, akit a mérnökök költőnek tartanak, a költők pedig mérnöknek!" – „Verseket ír?" – „Nem, nem

ír . . ." – „De legalább mérnök?" – „Mérnök" – mondta, és visszavonult: „Ha akarják, fogadják meg a tanácsomat, ha akarják, nem . . ." S mikor egy ízben találkozott Nyikolajjal, mintegy mellesleg odavetette: „Mondhatnak a diplomatáról amit akarnak, de a halandók szemében történész és költő egy személyben" – szólt és elment, mintha azt akarná mondani: „Én megtettem a magamét, most vedd fontolóra . . ." Tambijev jelentkezett a sajtóosztályon Grosevnél, az pedig óvatosan felhúzta vattázott vállát, amely észrevehetően őt magát is zavarta, és így szólt: „Fogja ezt a két könyvet. Írjon nekem róluk recenziót. Igen, a legközönségesebb recenziót." Tíz nap múlva Tambijev tíz gépírásos oldalt adott át, és Grosev, szemüvegét feltéve, hozzáfogott az olvasásukhoz, mondván Tambijevnek, hogy tizenöt perc múlva várja. Amikor Tambijev visszatért, Grosev fel-alá járkált a szobában. „Úgy gondolja, hogy ezt a sajtónak írta?" – „Nem, önnek, Andrej Andrejevics." – „No hát . . . helyesen értett engem. Holnap reggel kilenckor várom." Amikor másnap Tambijev bement, Grosev közölte vele, hogy kinevezték felelős referensnek a sajtóosztályra. Amint később Tambijev megtudta, a népbiztossági ranglistán ez elég magas beosztást jelentett.

Nehéz volt egyetérteni Bargyin megfogalmazásával („A diplomata történész és költő egy személyben . . ."), de az új munka nem hagyta Tambijevet közönyösen. A legrokonszenvesebbnek azt találta benne, hogy állandó feszültségben tartotta, amit leginkább alkotóinak lehetett nevezni, egyre újabb feladatokat rótt rá, nem könnyű feladatokat. Ezért Tambijev mindazt, amit ez alatt a több mint két év alatt a Kuznyeckijon csinált, élvezettel csinálta. Úgy látszik, Bargyin, amikor őt ajánlotta, meglátta benne azt a valamit, ami lényege.

5

Az amerikai „Who is who?", amelyet Nyikolaj rendszerint használt, cseppet sem szűkszavúan foglalkozott Galois életrajzával. Közölte, hogy Galois a század elején született Pétervárott, gyáros-

családból, és a forradalom után hamarosan elhagyta Oroszországot. Franciaországban telepedett meg, és itt elvégezte az egyetemet. Az egyetem elvégzése egybeesett a marokkói hadjárattal, és Galois egy párizsi vasárnapi újság tudósítójaként Afrikába ment. Majd az abesszíniai háború következett, utána a spanyolországi. Ezekben a háborúkban nevet szerzett, és a név birtokában megengedheti magának, hogy saját véleményt nyilvánítson nemcsak a fehér marokkói földről, hanem az Afrika határaitól távol eső országokról is. Oroszországról, és, például Franciaországról. Apropó, Franciaország: még könyveket is írt róla. Oroszországról nem írt könyvet, nyilván (ezt javára kell írni) nem tartotta megengedhetőnek úgy írni róla, hogy nem járt ott. Kért beutazási engedélyt Oroszországba, de kérését elutasították. Nem is egyszer.

Tambijev belemerült Galois tudósításainak olvasásába. Ezek a riportok azzal a szigorú igazságossággal és gondossággal íródtak, amellyel egy érett ember beszél másoknak az élet jelenségeiről. Érdekesek voltak ezek a tanulmányok a hitelességükkel, és ami fő, gondolati tartalmukkal. Sőt Nyikolaj úgy látta, hogy a szó is erőre kap ott, ahol a gondolat erőre kap. Ez a gondolat azért olyan hatásos, mert az életből merített. Nem hirtelen támadt, tűnődések, megfigyelések előzték meg. Sokat kell valakinek gondolkozni, és sok mindent látnia ahhoz, hogy ilyet írjon.

Ám a hit, amelyet Galois vallott, nem tárult fel mindjárt. Ez a hite szétfolyt az ujjai közt, és kisiklott, mint az a bizonyos véglény, amelyet a tenger örvényéből merítettünk. Nem lehetett mást tenni vele, mint bedobni a tengerbe, és utána esetleg kezet mosni. Hite talán a mindenható kompromisszum volt, amit ő magában függetlenségnek nevezett. Ez a kompromisszum nála kormánypálca meg jogar is volt. A tapasztalatlan ember úgy láthatta, hogy a függetlenségnek, vagyis a kompromisszumnak felhők feletti magasságából nézve az evilági hatalmasságok mind egyformák előtte, és csak osztogatja az ökölcsapásokat, nem nézi, hogy ki melyik táborba tartozik. Valójában nem így állt a dolog. A kompromisszum a matematikai gondolkodás szférája volt, egzakt tudomány. Az ökölcsapások mennyisége szigorúan megszabott. Ezen az alapon állt, erre épült a környező világról alkotott elképzelése, és végeredményben a karrierje meg az újságírói hírneve is.

Legalábbis Tambijev így látta mindezt, amikor a Jaroszlavli pályaudvarra készült Galois elé.

A fogadást a Metropolban rendezték. A háború kitörése óta eltelt másfél hét folyamán Moszkvában a tudósítótestület impozáns erővé lett. A nyugati világban nem volt olyan hírügynökség vagy nagyobb napilap, amelyik ne küldte volna el a maga tudósítóját Moszkvába.

A fogadást eredetileg Hoffman hivatali helyiségeiben szándékoztak tartani, amely a szálloda egy több szobás lakosztályát foglalta el, de az utolsó percben áttették a szállodának egy közvetlenül az étteremhez csatlakozó kisebb különtermébe. Az utóbbi napokban Moszkvát úgy elözönlötték a nyugati sajtó tudósítói, hogy a hírügynökség szerény helyiségeiben nehezen fértek volna el. Az előző testületben a németek voltak a hangadók, a mostaniban, túlságosan is nyilvánvaló, az angolszászok. Ennek megállapításához nem kellett valami nagy éleslátás, bármennyire vegyes összetételű volt is a vendégsereg, a szálloda különtermében az angol nyelv dominált.

Az a valaki, akinek tiszteletére a fogadást rendezték, negyvennégy év körüli, magas, keskeny vállú ember volt. Oroszul azon a bizonyos orrhangon beszélt, amely a régi pityerieket jellemzi, akiknek második anyanyelvük a francia.

– Nem tudok szabadulni az élmény hatásától: tegnapelőtt Londonban voltam, ma pedig Moszkvában – mondta igen fesztelenül.

– Katalinon repült ide? – kérdezte Tambijev. Nem várta Galois-tól ezt a közvetlen, emberi mondatot.

– Igen, természetesen. Egyenest Lomonoszov szülőföldjére. – Nyikolaj megfigyelte, hogy Galois-nak nem közömbös Lomonoszov említése. – Az oroszok, akikkel Arhangelszkben beszéltem, valami okból mind ezt a . . . pimasz Hesst emlegették. Mintha ő volna a legfőbb akadálya az angol–orosz szövetségnek.

– Ön szerint talán nem ő? – sietett a kérdéssel Nyikolaj. Úgy érezte, most itt az alkalom, hogy a lényegről beszéljen.

Galois fakó szemöldöke kissé felhúzódott.

– Persze, hogy nem! – mondta csaknem kiáltva. – Az egész az angol burzsujokon múlik! – folytatta alig hallhatóan, és felkacagott, élvezettel nevetett, hogy a nyaka belevörösödött. Örült, hogy hasz-

nálhatta ezt az annyira népszerű szót. – Ez a clivendeni klikk* nemcsak az angolokat képviseli... – figyelmesen körülnézett, és hirtelen megpillantotta a francia Boie-t, aki csillogó, fekete szakállát simogatva, egy kis könnyű arcfátyolos lánynak tette a szépet. – Nem gondolja, hogy ez a Boie a szakállával Borisz cárra hasonlít, ahogy Saljapin alakította? – Még hangosabban nevetett, és nyomban lehiggadt, de a nevetéstől keletkezett vörös foltok még ottmaradtak sovány nyakán. – Miről is beszéltünk?

– A clivendeni klikkről.

– Ja igen, ezekről a zsandárokról! – Ezt a szót is örömmel használta. – Mondom, ők nemcsak az angolokat képviselik!

– A franciákat?

– Nem, az amerikaiakat. Mi több, a londoni nagykövetünket.

– Ő úgy véli, hogy békét kell kötni Hitlerrel?

– Igen, ilyesfélét. – Ismét körülnézett a teremben, és tekintete egy csoport zöldessárga egyenruhás fiatal tudósítón pihent meg. Elmosolyodott. – Nem gondolja, hogy ezek az amerikai fiúk úgy isznak, mint a kefekötők? Közös nyelvet kell találni Churchill-lel. Az öreg most orosz lóra tesz, igen, igen, orjoli ügetőlóra, és ebben támogatni kell! – Elkomorodott. – Igaz is, a németek bombázták Orjolt?

– Szerintem nem.

– Micsoda ostobaság! – Nem minden élvezet nélkül mondta: azt az „ostobaság" szót. – Én is azt mondom: nem, de ez a Hoffman – pillantásával az amerikaira mutatott – csak az imént mondta: – „A németek bombázzák Orjolt!" – Elgondolkozott. – Közös nyelvet kell találni Churchill-lel. Megértem, hogy ez nem könnyű. Azt mondta ebben a beszédében: „Egyetlen szavamat sem vonom vissza, amit a kommunizmus ellen mondtam." No hát, ne vonja vissza, a fene vigye. De alapot kell találni a szövetségre... nem egyszerű szövetségre!

– És mi legyen az alapja? – kérdezte Tambijev.

– A segítség... az oroszoknak.

– Mivel?

– Például Hurrycanokkal.

* Clivendeni klikk – a konzervatív párt szélsőjobb szárnyához tartozó angol politikusok csoportja. Aktívan támogatta a müncheni egyezmény megkötését Németországgal. Ellenezte a harcot a német agresszorokkal.

– Azokkal, amelyeket kiselejteznek?

Galois nem jött zavarba.

– Igen, velük is – erősítette meg bátran.

– Maga nem éppen bőkezű – mondta Nyikolaj.

Galois természetellenesen piros ajkát elbiggyesztve állt.

– Churchill nem megy bele a franciaországi invázióba – mondta meggyőződéssel. – Azután, hogy Oroszország háborúba lépett, ez a kilátás . . .

– Nem annyira közeledett, mint távolodott?

– Igen, kétségtelenül.

– És ez alap a szövetségre?

– Én úgy gondolom . . .

Odajött hozzájuk Hoffman, és Galois nyomban otthagyta Tambijevet. Bizonytalan, sőt kissé dülöngélő járása volt, amely, úgy tetszett, elválaszthatatlan egész lényétől.

6

Július harmadikán hajnalban a „Katalina" hidroplán elhagyta Arhangelszket, és az észak-skóciai szigetek felé tartott. Beketov látta, mint mosódik el a töredezett partvonal, és elvesztve körvonalait, ködös-szürkén egybeolvad a vízzel.

Valahol a Kola-félszigeten túl, a norvég sziklák kezdeténél egy piros arcú skót lövész vagy rádiós, vagy talán mind a kettő, megragadta Beketovot a kabátujjánál, és behúzta a rádiósfülkébe.

– Listen! – kiáltotta, igyekezve túlkiabálni a „Katalina" négy erős torkának harsogását. – Stalin is speaking!*

Lekapta Beketov fejéről a prémkucsmát, és feltette a fülhallgatókat, de a végtelen világmindenségben, amely hirtelen kitárulkozott Beketov előtt, és amelyről a „Kataliná"-nak a földtől való távolsága semmiféle fogalmat nem nyújtott, csend volt, csupán olyasféle

* Hallgassa! . . . Sztálin beszél (angol).

zaj hallatszott, mintha a membránt egy nagy madár kopogtatná a csőrével, óvatosan kopogtatná, mintha maga az örökkévalóság számlálná a másodperceket.

– Elvtársak! Polgártársak! Fivérek és nővérek! Hadseregünk és flottánk katonái! Hozzátok fordulok . . .

Igen, Sztálin beszélt. Komor izgalommal szólt, és talán fáradtsággal is. Amikor egy mondatot befejezett, hallatszott a lélegzetvétele, egy már nem fiatal ember fáradt lélegzése; a hegyre kapaszkodó ember beszél így. Egyre úgy tűnt, hogy meg kell állnia és kiszuszogni magát. S a szava nyersen hétköznapi volt, a kősziklák és az alant elterülő szürke víz színére emlékeztető.

– Az ellenség ádáz és könyörtelen. Földjeink elrablását tűzte ki céljául . . . Nem szabad, hogy sorainkban siránkozók és gyávák, pánikkeltők és dezertőrök legyenek, a mi embereink ne ismerjenek félelmet a harcban . . .

Beszélt, és Beketov ismételgette:

– Igen, igen . . . hogy ne ismerjenek félelmet a harcban, ne ismerjenek . . .

Mindazokból az érzésekből, amelyek Beketovot nyugtalanították, éppen ez maradt meg: „Ne ismerjenek félelmet . . .” És ez az érzés eluralkodott mindenen, mindent háttérbe szorított, még a Pecsoravidék égető hómezőit, még a vaskemény jégtáblákat, még a haragot is arra az emberre, aki most beszél, a leküzdhetetlen haragot.

– Ne ismerjenek félelmet! – mondogatta egyre Beketov, úgy ismételgette, mint valamikor a kis plébániatemplom füstös félhomályában, a garasos gyertyák reszkető lángjánál az ima szavait.

És a gondolat, hogy ez a tompa, komor hang, amely a sarki nap felől, a havasi köd legmélyéből jön, arra készteti, hogy mindent átértékeljen, mindent új szemszögből nézzen, felajzotta őt.

– Csak így: ne ismerjenek félelmet, ne ismerjenek . . . – mondogatta magában.

Sztálin pedig folytatta a hegyre-kapaszkodást. Azt mondta, hogy honvédő háborút kell vívni, felszabadító háborút a fasiszta hódítók ellen. Így mondta: „honvédő”, és ez a szó, amelyet gyermekkora óta a legszentebb fogalomként emlegettek, visszhangra talált Beketov lelkében. „Igen, úgy van, honvédő, honvédő . . .!” Az, hogy ezek a szavak a félhomályból hangzottak egy öreg ember beszédében, aki

még ráadásul észrevehetően idegenes kiejtéssel beszélt, nem csökkentette a hatásukat.

– Igen, honvédő... – Beketov kész lett volna a végtelenségig ismételgetni. – Honvédő, mindörökkön örökké...

S arra gondolt, hogy ez a háború valamelyest hasonló lesz ahhoz a másik honvédőhöz, amely Kutuzov szigorú-jóságos arcával együtt került a tudatába, meg a tábornokai arcával, akik szintén hatalmas emberek voltak a maguk bátor zordonságában és talán jóságában. Bagration, Barclay, Rajevszkij... Igen, hasonló lesz ahhoz a háborúhoz, amikor az ország felkelt a leigázók ellen, az egész ország: az emberei és még a földje is, ugyanilyen szürke, köves, csupatöréses kőfelület, mint ez, amely most lassan siklik el a repülőgép alatt. És még ezt gondolta Beketov: meglehet, hogy idővel, te, Szergej Petrovics, másként nézed ezt a beszédet, lehet, hogy idővel az emlékezetedben felbukkannak a harag éles kövei, a haragé, amely mindezek az évek alatt élt, és nem szándékozott meghátrálni, de ma Sztálin a te nevedben is beszélt. Valami olyan történt a világban, amit nem könnyű megérteni: a harminchetes év minden szerencsétlensége és baja után, amelyet az embereknek lehetetlen volt nem összekapcsolniuk Sztálin hatalomvágyó lényével, Sztálin az ország számára a hősi fegyverténynek jelképévé vált.

A „Katalina" pedig mintegy ellökte magától Skandinávia kerekded felhőjét, és behatolt az Atlanti-óceán beláthatatlan tágasságaiba, bátran utat törve az észak-skóciai sziklák felé.

Nem, Szergej Petrovics Beketovnak mindennel tisztába kell jönnie, mindent kielemeznie. Miért nem segített rajta Sztálin? Hiszen tudta, hogy mi történt vele, lehetetlen, hogy ne tudta volna. Ő, Sztálin, Beketov bajtársa a cáricini nehéz harcokban, miért nem segített, Jegor Bargyin viszont a segítségére sietett, nem törődve a veszéllyel?

Mindent el lehet felejteni, de ezt soha!... Július volt, és a terem félig üresnek látszott; már elkezdődtek a szabadságok. De ez nem fékezte a kegyetlenkedést. Kosztromint már leváltották, és a halandók minden bűnét rákenték, most Beketovon volt a sor. „Ha az igazgató bűne bebizonyosodott, bűnös a pártbizottság titkára is, nem lehet ártatlan." Egyszóval elküldték azt a Szmolint Tverbe: „Kapard meg, Szmolin, de jól ám!" És Szmolin kapart: három dosz-

sziét hozott, világoskék zsinórral átkötve, és lerakta az asztalra: „Íme, a ti híres Beketovotok!" Mi minden nem volt ott! A barátja feleségét is csaknem elcsábította (mármint Beketov!), szembehelyezkedett a városi vezetőséggel, sőt egy ízben kétségbe vonta a területi vezetés döntésének helyességét, ennyire fejébe szállt a dicsőség!... És megindult a lavina!... Majd a vita, és akadtak, akik hozzászólni kívántak, hiszen háromévi párttitkárság nem múlik el nyomtalanul! Igaz, hogy a barátja feleségét csaknem elcsábította? Lehetséges... Szembehelyezkedett? Minden valószínűség szerint szembehelyezkedett. Öntelt, vadállat és ugyancsak akaratos! De nem a barátja feleségéről van szó, még az önteltsége is hagyján. Más itt a fő. Az igazgatót leváltották. Ha leváltották, megvolt az oka, úgy egyszerűen nem váltanak le valakit! S ha leváltották, akkor a titkár is ludas volt a dologban! Aztán ez a három dosszié, a világoskék zsinórral átkötve! No, tételezzük fel, hogy az egyik rágalmat tartalmaz. Feltételezhetjük, hogy a másik is! Nem tudjuk, csak feltételezzük! De a harmadik? Lehetetlen, hogy mind a három doszszéiban csupa rágalom legyen! Végtére is Szmolin járt Tverben! Kommunista ő vagy nem kommunista? Ő is gondolt valamire, amikor Tverből ezt a három dossziét idecipelte... Meg aztán, azt mondják, mindenkivel beszélt. Úgy hírlik, huszonhárman voltak. Lehetetlen, hogy mind a huszonhárman összebeszéltek és rágalmazták Beketovot! No, tételezzük fel, hogy egyikük, az a férj, akinek csaknem elcsábította a feleségét. De a többi huszonkettő? Hogyne, huszonketten hazugok, és ő, Beketov az igaz! Huszonketten?... De mi ez? Bargyin felmegy az emelvényre. Úgy pattant fel, hogy csaknem felborította a székét. Nem nézett senkire, Szergej Petrovicsra se. Felment az emelvényre, kövér kezét rátette a zsinórral átkötött dossziékra, és kijelentette: „Amit itt összefirkáltak, mind hazugság! Én ismerem Beketovot." Micsoda zűrzavar támadt!... Szmolin felugrott, és szava köhögésbe fúlt. Valóságos szamárköhögés fogta el, hatvanéves korában! „Felelni fogsz, Bargyin, a párt előtt!" – „Helyes, felelek is. Felelni akarok... de nem vonom vissza a szavamat!" Beketov akkor ezt gondolta magában: „Lám, kivel kötött ösz-sze a sors láthatatlan kis szállal, mindörökre összefűzött: vele, nem mással..." – Kit látott akkor Beketov Jegorban? Bizonyára barátot, de még százszorta többet: kommunistát! Él az ember, a sors

minden viszontagsága ellenére él! És miért jutott most eszébe az a július? Talán még egyszer vissza akart emlékezni Jegorra, de hogyan tehetné ezt anélkül, hogy eszébe ne jusson az az eset a három doszszéval, amelyek világoskék zsinórral voltak átkötve?

Kinek lett igaza akkor? Természetesen Szmolinnak, és nem Jegornak. Beketovot kitették a főiskoláról, aztán következtek az évek a Pecsora vidékén, ezek voltak a legnehezebb évek az életében, noha előzőleg a frontot is megjárta . . .

7

A vonat napszálltakor futott be Londonba.

– Siessünk, Szergej Petrovics! Lehet, hogy légiriadó lesz, akkor pedig nem jutunk keresztül – mondta Beketovnak Kompanyejec, a nagykövetség első titkára.

Az alkonyat okozta-e vagy az üszkös romok tették, de Beketov feketének látta a várost. Egyébként feketének tűntek a folyón átívelő hidak is, sőt talán még a megvilágítatlan ég is felette.

– Mit írnak ma az újságok?

– A németek jelentik, hogy elfoglalták Minszket . . .

– Rosszul állunk.

– De még mennyire . . .

Beketov körülnézett. Az utcákon kevés az ember, jóllehet az oroszországi hadjárat óta a berepülések megszűntek, de azért mindenki behúzódott a maga kuckójába. Mellesleg azok, akik még mindig az utcán maradtak, nemigen siettek haza. Ezek a londoniak ráérősen komolynak látszottak, sőt talán még nyugodtnak is. Egyikük sem nézett fel az égre, amely pedig annyi bajt hozott rájuk, és szemmel láthatóan bölcsebbé tette az embert.

– A nagykövetségre? – kérdezte Beketov.

– Természetesen, Szergej Petrovics.

Beketov csak most vette jobban szemügyre a kísérőjét: zömök, széles vállú, már nem fiatal férfi, azon a jellegzetes éneklő hangon

beszélt, amelyen Dél-Oroszországban beszélnek. Beketov nem emlékezett rá, hogy azelőtt ismerte volna.

– A nagykövet bent van?

– A parlamentbe készült, de elhalasztotta a látogatását, önt várja.

Abból, ahogy Kompanyejec ezt mondta, Beketov megérezte, hogy a kísérője precíz ember. De volt ezekben a szavaiban más is: tisztelet az iránt az ember iránt, aki megkérte őt, hogy vigye el Szergej Petrovicsot a nagykövetségre még a légiriadó előtt, ha ma véletlenül éppen lenne. Beketov a nagykövetet tavasszal látta utoljára, aligha nem a népbiztos előszobájában. Az alacsony termetű, kissé piperkőc ember (Beketov megfigyelte: a kis emberek hajlamosak a piperkőcségre) igen szívélyesen üdvözölte. „Elnézést, Szergej Petrovics, rég meg akartam kérdezni magától: Plehanov valóban úgy vélte, hogy a munkásarisztokrácia Angliában jelent meg először?" – kérdezte Beketovtól olyan hangon, mintha ez a kérdés állandóan ott motoszkált volna a fejében, amíg ő a Pecsora vidékén tartózkodott, és annyira biztosra vette, hogy Beketov visszatér onnan, és neki, Mihajlovnak, alkalma lesz találkozni vele a külügyi népbiztos előszobájában, és megkérdezheti őt Plehanovról és a munkásarisztokráciáról, hogy nem is csodálkozott, amikor ez a találkozás létrejött. „Igen, alighanem" – felelte Beketov, és ez láthatóan megörvendeztette Mihajlovot. „No látja, én mindig mondtam: Angliában, Angliában!..." – mondta a nagykövet, és Beketov azt gondolta: „Mindannyian a régi időkben élnek, a nemes hajdankorban, és nincs közük ahhoz, ami ma történik, noha ez a ma talán százszor is jelentősebb az ő hajdankoruknál. Jelentősebb és több szenvedéssel járó, keservesebb, olyan mélyen felszántotta az életünket, hogy már sehová el nem bújhatsz előle, semmiféle hajdankorral nem védekezhetsz, ők pedig mind a tegnaphoz vonzódnak. Miért? Mert akkor volt a fiatalságuk, tehát a megismerés szenvedélye?"

Valahol balra a Westminster ünnepélyes hegyes tornyait vélte felfedezni. Úgy bukkantak elő a maguk középkori homályából, mintha emlékeztetni akarnák, hogy élnek. És Beketovnak ismét eszébe jutott Plehanov. Ki tudja, miért, Szergej Petrovics őt az apátság karcsú tornyaival kapcsolta össze. Londonban meg kell lennie annak a templomocskának, ahol a század elején az orosz kommunisták üléseztek. Köztük volt Plehanov is. Gorkij ír erről valahol. Plehanov-

ról is írt, igen jellemzően, hogy miként beszélgetett a küldöttekkel, és közben a kabátja gombját csavargatta. Önnön méltóságának tudatában csavargatta, legalábbis Beketov így látta. Hányszor gondolt rá, hogy el kell mennie Londonba és megkeresni azt a kis templomot. Ahhoz, hogy Plehanovot megértse, Londonban is kell járni. És most itt van. Megfordult-e valaha is a fejében, hogy ilyen körülmények között érkezik ebbe a városba?

– A nagykövet várja önt... – szólt egy fehér arcú fiatalember, talán a nagykövetség ügyeletese. Bizonyára csak nemrégen jött ide, de annál nagyobb élvezettel ejtette ki a nagykövet szót.

Beketov levetette esőköpenyét, a tükörbe pillantott. Illő lett volna előbb megfürödnie és megborotválkoznia.

– Tessék, Szergej Petrovics. – A fiatalember a szemével a közeli ajtóra mutatott.

Beketov kinyitotta az ajtót, s megpillantotta a nagykövetet: a nyitott könyvszekrény előtt ült.

– Szabad?

A nagykövet megfordult, felállt, és a kezében tartott könyvvel Beketov elé sietett.

– Üdvözlöm, Szergej Petrovics – szólt feléje közeledvén, és a könyvet egyik kezéből a másikba tette. – Szóval Plehanov véleménye szerint hol jelent meg először a munkásarisztokrácia: Angliában vagy Franciaországban?

– Angliában, Angliában, Nyikolaj Nyikolajevics – felelte Beketov, megszorítva Mihajlov kezét. – De nagyon foglalkoztatja ez a munkásarisztokrácia!

– Tudja, mi az érdekes? Akár akarja az öreg Winston, akár nem, a munkás Anglia megmutatja, milyen ebben a háborúban! – Szemével az íróasztal mellett álló székre mutatott, maga pedig az asztal mögé kerülve, a karosszékébe ült. – Higgye el, ha mondom, megmutatja!

– De voltaképpen mit akar az öreg Winston, és mit... tehet? – kérdezte Beketov.

– Talán kevesebbet akar, mint ahogy mi gondoljuk. Ő túlságosan okos ahhoz, hogy sokat akarjon – felelte Mihajlov.

– Meg akarja menteni a birodalmat? – kérdezte Beketov, és az íróasztalra pillantott. Az asztali lámpa zöld fénye puhán terült szét

az íróasztalon, megvilágítva a nagy, vonalas papírlapokat, amelyek Mihajlov apróbetűs írásával voltak teleírva. – De hiszen ez csaknem . . . almanachszerű, Nyikolaj Nyikolajevics! – kiáltott fel Beketov, gondolatban szidva magát, amiért tovább nézte az asztalon szétrakott lapokat, mintsem illett volna. – Ama régi idő óta, amikor Marlborough herceg ifjú leszármazottja elment harcolni a búrok ellen, a mai napig egyebet sem tett, mint hogy a birodalmat mentette. A mentőöv a maga nemében családi címere lett.

– Nem, most egyetlen gondja, hogy megmentse a brit szigeteket! – felelte élénken Mihajlov.

– Bármi áron megmenteni a szigeteket, a birodalom pedig várhat – jegyezte meg Beketov mintegy Mihajlov gondolatát folytatva. – Ha a címerről esett szó, az nem annyira mentőöv, mint vízhordó rúd. Igen, közönséges rúd, amilyenen az orosz nők a vizet hordják: egyik végén Amerika, a másikon Oroszország. Két vödör! Két tele vödör! A feladat: célhoz vinni a két vödröt, anélkül, hogy a víz kilocsogjon!

– Azt beszélik, hogy amikor Hopkins a brit szigetekre jött, fehér kesztyűs személyzet volt az elébe küldött vonaton. Hát ez az amerikai vödör, Szergej Petrovics! – kapcsolt nyomban Mihajlov.

– És az orosz? – kérdezte Beketov.

– Az oroszt majd meglátjuk! – felelte Mihajlov, és az asztalon heverő szétszórt papírlapokra pillantott. – Az a hír járja, hogy az orosz vödröt lord Beaverbrookra bízzák. Churchill véleménye szerint ő a legvörösebb valamennyi kollégája közül, és mindegyiküknél inkább számíthat az oroszok bizalmára. A legvörösebb . . .

– No de ilyen alapon Churchillnek nyugalomba kellene vonulnia.

– Nem, mindez bonyolultabb . . . Olvasta a beszédét?

– Igen, természetesen.

– No ez sem elegendő Churchill megértéséhez. – Mihajlov Beketovra sandítva elgondolkozott. – Holnap Churchill egy harckocsigyárban fog beszélni . . . Holmi páncéloshét kezdődik. A szokásos rekognícióra nincs idő, háború van! . . . Hajlandó velem jönni?

– Természetesen.

– Akkor jó éjszakát! Apropó, a szobája a kertre néz. Oltsa el a

lámpát, és tárja ki az ablakokat. Ha nem lesz riadó, márpedig minden valószínűség szerint nem lesz, fél hatig kialhatja magát.

– Miért fél hatig, Nyikolaj Nyikolajevics?

– Hatkor indulunk az üzembe.

Amikor Beketov kifelé ment, tekintete akaratlanul megpihent az asztalon, és a legyező alakban szétterült lapok egyikének sarkában a 47-es számot pillantotta meg. Nyilván Mihajlov készülő könyvének kézirata hevert ott, a nagykövet éjjelente dolgozott rajta.

8

Az autó elhagyta Londont, és az út sötétzöld, friss lombos erdőben futott.

– Akárcsak Moszkva környékén, valahol a solkovói úton – jegyezte meg Beketov.

– Igen, csakugyan hasonlít – felelte Mihajlov. – Noha az itteni erdő más, sűrűbb, zöldebb, és igazi száraz talaj nincs benne, mint ahogy fenyő is alig van. Múlt vasárnap a feleségemmel kirándultunk. Egyszerűen besétáltunk az erdőbe, és álldogáltunk egy órácskát, hallgattuk a madarakat. Az erdő, akár a béke kis szigete, egymagában őrzi a csendet.

Mihajlov a feleségét említette, és Beketov arra gondolt: vajon milyen asszony lehet? Bizonyára tevékeny és kissé hatalomvágyó. Amióta Beketov betette lábát a nagykövetségre, Mihajlov kétszer ejtette ki a felesége nevét, és Szergej Petrovics úgy vette észre, hogy nem minden élvezet nélkül.

Egyik útelágazásnál egy Willis várta a nagykövetség autóját.

– Mister ambassador? Come along with us, please . . . A nagykövet úr? Kérem, kövessen minket . . .

A nagykövetségi autó megindult a Willis után, és lassan befordult egy nagy gyárudvarra, amely fehér lapokkal volt kikövezve, és amelyet iparvágányok szeltek át meg át.

– Churchill gyakran beszél a munkások előtt? – kérdezte Beketov.

– Szerintem igen. Az angol parlamenti képviselők hagyományai a munkásokkal való beszélgetést nem zárják ki. Churchill ért hozzá.

A Willis átvágott az udvaron, és egy bádogtetős téglaépület előtt állt meg.

És Beketov ismét meghallotta azt a mondatot, amely az útelágazásnál hangzott el:

– Mister ambassador? Come along with us . . .

Kiderült, hogy az épület mögött egy másik udvar van, ugyanolyan kerek és középtől a széle felé lejtős, mint az első, de ez zsúfolásig megtelt emberekkel. Az udvar közepén egy vasúti pőrekocsi állt, az lesz a szónoki emelvény. A tömeg szorosan körülfogta a pőrekocsit. Emberek ültek a kissé távolabb álló darun, a vagonok tetején, egy izgága legény pedig (ilyennek is kell lennie a gyárban) a gyárudvar fölé magasló szivattyúra mászott fel, és ott lengetett egy angol zászlót, amelyen, Beketovnak úgy rémlett, a vörös szín a szokottnál jobban dominált.

– We are expecting for the prime minister. He will be here in some minutes . . .* – Egy ember, anyajeggyel az arcán, az udvar távoli végébe nézett. Churchillnek nyilván onnan kell jönnie. – Have you any news from Russia?**

– News . . . It is not very good . . . – jegyezte meg a nagykövet, és Beketovra pillantva kijelentette: – Mr. Beketov came from Russia yesterday, he'll be able to tell you better than I can . . .***

Mindazok, akik komoly érdeklődéssel néztek a nagykövetre, most Beketovra fordították tekintetüket. „Hogy állnak a dolgok Oroszországban?" – mintha ezt kérdezték volna. Beketov rájuk pillantva ezt gondolta: „Itt talán véget ér a diplomácia. Nincs értelme ezekkel az emberekkel diplomáciát játszani, meg kell mondani úgy, ahogy van."

– Rosszul állunk ma, és holnap még rosszabb lesz, de harcolni

* A miniszterelnököt várjuk. Itt lesz néhány perc múlva . . .

** Van valami híre Oroszországból?

*** Hírek? . . . Nem túl jók . . . Beketov úr tegnap jött Oroszországból, ő jobban megmondja önöknek, mint én . . .

kell. Ahol az igazság, ott erő is van, márpedig az igazság a mi oldalunkon van – mondta Szergej Petrovics, és azt gondolta: más szavakat kellene találni, könnyebbeket és örömtelibbeket, amelyek reményt keltenek az emberekben. De ezeket a szavakat talán nem neki kell keresnie.

– Volt már úgy, hogy igazsággal is meghaltak – mondta az az anyajegyes ember.

– Aztán feltámadtak. Az igazsággal nem veszhetsz el – felelte Beketov.

– Én azt se bánom, ha nem támadok fel, csak minél tovább hagyjanak élni – mondta az angol.

– Én pedig fenntartom, amit mondtam.

– Jaj, ezek az orosz nevek! Beletörik az ember nyelve! Bocsásson meg . . . Igen, igen, Mr. Beketov, Mr. Beketov! – szólt egy ember, aki addig némán állt mellette, és fülére illesztette a szemüveg szárát. Beketov észrevette, hogy a szemüveget az orrnyergén egy darabka fehér bádog tartja össze. – Nekünk Hitlerre nem egy, de három haderőnk van! – Az udvar távoli bejáratára pillantott. – Szerintem ez ő! . . .

Beketov odanézett. Igen, ez Churchill. Testes, gömbölyű vállú, kissé hajlott alak, tömzsi nyakán ülő fejét leszegve – amitől komornak látszott, még akkor is, ha nem akart az lenni – szándékoltan lassú léptekkel közeledett, mintha időt akarna engedni a jelenlevőknek, hogy teljesen felfogják az esemény jelentőségét: Churchill eljött a gyárba. Azok, akik a darun ültek, tapsolni kezdtek, ő pedig levette kalapját, és kissé a feje fölé emelte, de komor maradt. Szokatlan volt így együtt, a köszöntő mozdulat és a több mint komor arckifejezés. Mintha egész megjelenésével azt akarná kifejezni, hogy a mai gyűlés korántsem ünnepség. Noha az udvarban szorosan állt a tömeg, észrevehetően szétvált Churchill testes alakja előtt. Beketov most meglátta Churchill szemét: kerek, dülledt szeme volt, meglepően világos, szürkés- vagy világoskék. Ez az ember ismerte a pillantása erejét, és eléggé nyersen élt vele.

Beketov csak most nézte meg jobban azt az embert is, aki Churchill mellett jött, mert eddig az angol miniszterelnök súlyos alakja, vagy talán hipnotizáló tekintete mindenki mást eltakart előle. Az illető közepes termetű volt, valahogy gondosan vasalt, nem annyira

Churchill mellett jött, mint inkább mögötte gurult. Amíg Churchill arca, nyilván az elmondandó beszéd előérzetében, valami pátoszfélét tükrözött, a kockás zakós ember arca hetykén gúnyos maradt. Az illető meglátott valakit a tömegben, rákacsintott, valakit barátian és bizalmasan megbökött a vállával, majd észrevette a szivatytyún a zászlót lengető legénykét, arca felragyogott, barátságosan intett neki.

„Ki lehet ez a zöldkockás-kabátos ember, ez a nagyon földi, bűnös halandó? – gondolta Szergej Petrovics. – Csak nem Beaverbrook? Akkor honnan ez a hetykeség, ez a bolondosság?" Mi tagadás, Beketov másmilyennek képzelte Beaverbrookot, adminisztratív zseninek tartotta, mozgatóerőnek. Csak nem ez alatt a kockás zakó alatt rejlik ez az erő és ez a zsenialitás?

Churchill már messziről felismerte a pőrekocsi mellett álló tömegben a szovjet nagykövetet, és most csak őt látta. A nagykövet észrevette ezt a tekintetet, és mintha elébe indult volna a miniszterelnöknek, de csak két erőtlen lépést tett, és megállt.

– Üdvözlöm, nagykövet úr – mondta Churchill, de arca még mindig komor és gondterhelt volt. – Milyen jó, hogy itt együtt vagyunk . . . – tette hozzá, és körülnézett.

„Ez a mondat nyilván abban a pillanatban érlelődött meg benne, amikor a nagykövetet meglátta" – gondolta Beketov.

– Igen, miniszterelnök úr, a mi szövetségünkben a remény – mosolygott Mihajlov.

– A szövetségben, nagykövet úr, a szövetségben. – Churchill kezet nyújtott a nagykövet mellett álló Beketovnak. Terveibe egyáltalán nem illett bele a beszélgetés folytatása. A keze ugyanolyan gömbölyded volt, mint a válla. Észrevehetően erőlködve felkapaszkodott a pőrekocsira, és mielőtt leült volna, a széket felemelve kétszer ruganyosan odaütötte a pőrekocsi kemény padlójához. Abban is, ahogy jött, szemét nyersen az udvar túlsó végébe meresztve, ahogy kezet nyújtott, meg ahogy a szék épségét kipróbálta, amelyre le akart ülni, Beketov a gazdát látta, aki megszokta, hogy a szokásait ismerjék és tiszteletben tartsák.

Churchill mellett egy ősz, pofaszakállas férfi állt, felemelt karral intett, hogy az udvaron még mindig morajló hangok elcsituljanak.

Megnyitotta a gyűlést, és először is a külföldi vendégeket üdvö-

zölte, köztük a szovjet nagykövetet. Taps csattant fel, félénk ünnepélyességgel valahol az első sorokban kezdődött, és a jelenlevők általános lelkesedéssel folytatták. Churchill is összecsapta a tenyerét, korrekt ünnepélyességgel, de hangtalanul tapsolt.

Majd a pofaszakállas férfi a hadseregbe behívott fiatal munkásokról beszélt, elismeréssel adózott a gyári őrségnek, amely a légitámadások ellen védi a gyárat. Nem minden lelkesedés nélkül említette a gyári kollektíva erőfeszítéseit, amely a következő három hónap alatt csaknem kétszáz harckocsit szállít Oroszországnak.

– Minden egyes harckocsink kalapács, amely az ellenségre sújt!

E szavak elhangzása után az elnök Churchillnek adta át a szót. A miniszterelnök felállt az asztaltól, és a pőrekocsi szélén álló mikrofonhoz indult. Lassan ment, lépéseit a tapshoz igazítva, és akkor ért oda a mikrofonhoz, amikor már eléggé hangos volt. Felemelte kezét, és intett, mire a taps elnémult.

Churchill beszélni kezdett, de nem kis erőlködés kellett hozzá, hogy a hangját meghallják. Mintha beszéde hatalmas gépezetének előbb be kellene melegednie, hogy teljes erővel szóljon.

Beszélt, és Beketov azt gondolta: „Lám, milyen meglepően fordult a sors... Amióta csak az új Oroszország megjelent a világon, Churchill ezzel a barna, félérett padlizsánhoz hasonló öklével állandóan fenyegette. Még Lenin is Szovjet-Oroszország nagy ellenségét látta benne."

Ha arról a hadseregről, amely húszban megtámadta Oroszországot, Churchill azt mondhatta: „az én hadseregem", akkor milyen véleménnyel van azokról a csapatokról, amelyek ma lényegében ugyanezt a feladatot teljesítik? Mit tegyen Marlborough herceg ivadéka, ha az az ország, amelynek sírásója kívánt lenni, halálos párviadalra kelt a brit birodalom örökös ellenségével?

A kérdés lényegében az, hogy mi erősebb: az örökletes kommunista-ellenesség, vagy az Anglia iránti szeretet? De lehet, hogy Beketov Churchillre gondolva túlságosan önös nézőpontból indul ki? Előnyösebb Marlborough herceg leszármazottjára az objektív valóság szemével nézni, amelyhez sosem árt hozzámérni az igazság fogalmát. De mit képvisel Churchill az objektív valósághoz viszonyítva? Ő, aki hű fia akar lenni osztályának, és ráadásul tehetséges, akinek a kommunista-ellenesség szinte életnorma, hitvallás... És

milyen ez az osztály, amelynek a kommunista-ellenesség az életnormája? Milyen? A fenébe az objektív igazsággal, ha elnézést követel az olyan ember iránt, aki téged sohasem kímél . . . Hogyan viselkedik majd Churchill és miként oldja meg a nem könnyű feladatot, amelyet Oroszország adott fel neki egy napon, és amely ma még sokkalta bonyolultabb? A kérdés így hangzik: „Mi erősebb, az öröklött kommunista-ellenesség vagy az Anglia iránti szeretet?"

Már kezdi megoldani ezt a feladatot, többek között ebben a beszédében.

Oroszországról beszél, a bátorságáról, népének hőstetteivel megszentelt halhatatlanságáról, és Beketov érzi, hogy milyen megilletődve hallgat a tömeg, hálával telten az emelvényen álló ember iránt, aki lehetővé tette számára, hogy egy baráti nép szívét megérezze. Churchill Napóleon keleti hadjáratáról beszél és arról, hogyan kelt fel Oroszország, egész Oroszország azzal az eltökéltséggel, hogy megvédi magát. Mindaz, ami ma történik, az ő szempontjából ugyanaz, ami hajdan Oroszországgal történt: a nép felkelt hazája védelmére. Nem, ő nem olyan ostoba, hogy a szent Oroszhont a szovjetek országával szembeállítsa. Ellenkezőleg, kész elismeréssel adózni annak, amit Szovjet-Oroszország tett, hogy új ipart teremtsen és hadseregét felszerelje.

– Oroszország győzni fog! – jelentette ki csaknem ünnepélyesen. – Még nem fedte fel minden erejét. Hatalmassága napról napra fokozódik . . .

Hangja megremegett, és szemét könnyek, valódi könnyek fátyolozták. Ebben a pillanatban büszke volt a küldetésére, amellyel a sors bízta meg. És úgy látszott, a jelenlevőket magával ragadja a lelkesedés. Sohasem voltak Churchillről ilyen jó véleménnyel, mint ebben a percben, mint ahogy Beketov sem vélekedett róla még így soha ezelőtt. „Értsd, ahogy akarod – gondolta Beketov. – Én ne ismerném Churchillt? És lám, most szólott, és az ember szeretne az ő haragjával haragudni, az ő örömével örülni. Mintha maga a lelkiismeret szólna az ajkáról. Pedig Churchill éppenséggel nem a legmegfelelőbb személy arra, hogy a lelkiismeret szóvivője legyen."

Churchill befejezte, taps hangzott fel, a gyári zenekar, valahol a pőrekocsi mögött elrejtve, rázendített a himnuszra. A nagy gyárudvar egy pillanatra mozdulatlanná dermedt. Beketov körülnézett, és

szerette volna különválasztani az embereken ebben a percben úrrá levő tiszta érzéseket az emelvényen álló embertől. De mit Beketov? Maguk az emberek, akik körülötte álltak, többet kívántak látni Churchillben annál, ami valójában, akartak, és Beketov szerint láttak is, noha megértették, hogy ennek a magas rendeltetésnek az emelvényen álló ember esetleg nem felelhet meg.

A himnusz elhangzott, és az elnök Beaverbrooknak adta át a szót. A szivattyún ülő legényke meglengette a zászlót, a pőrekocsival szomszédos háztetőről pedig egy hang belehasított a csendbe:

– Mondd el nekünk, mister Beaverbrook, a professzor hogyan főzte meg a tojást!

Az emelvényen álló ember barátian és megértőn legyintett, mintha azt mondaná: „Jó, majd elmondom, de most nincs rá időm." Ám a bádogtetőn ülő hetyke legény mondatát egyszerre több hang ismételte, és Beaverbrook, az illetőre pillantva, összehúzta kis szemét. Mintha ezt mondaná: „No hát, hol volt, hol nem volt, elmondom . . ." – és elmosolyodott. A mosolya átragadt a pőrekocsi körül állókra.

– A professzor felesége leszaladt a zöldségeshez, s a férjére bízta, hogy főzzön tojást, és etesse meg a gyereket – kezdte, és körülhordozta a tekintetét a jelenlevőkön, Churchillt sem hagyva ki, de ő szenvtelen maradt. Ajkát némán mozgatva szopogatta a láthatatlan szivarját. – Itt a tojás, itt az óra. Amint a víz felforrt, dobd bele, de vigyázz, három és fél percig főzd. Amikor az asszony visszatért, a professzor ott állt a forrásban levő víz előtt, és a kezében tartott tojást nézve számolta a perceket. Az óra pedig a lábasban volt . . . – Taps hangzott fel, igen baráti, az adoma tetszett. De Beaverbrook a kezével csendet intett. – Mit akarok mondani? . . . Amikor arról beszélnek nekünk, hogy kit támogassunk Európában a diktatúra elleni harcban, igen fontos, hogy a forrózivés lábasba ne az órát dobjuk be tojás helyett. Egyébként mi derék legények vagyunk, de még derekabbnak kell lennünk, ha meg akarjuk verni Hitlert.

Ismét felhangzott a taps, és a pőrekocsi mögött elhelyezkedett zenekar rázendített a „Derék edinburghi legény"-re. A gyűlés véget ért.

Beaverbrook a tömegre kacsintott és ellépett a mikrofontól, bátran nézve Churchillre, aki ezt látszott mondani: „Hej, ha tudnád, hogy micsoda ostobaságot hordtál itt össze! – Valóban, hogy ke-

rül ide a professzor és ez az ostoba tojás? Vagy talán ennek az adomának értelme van? Igen, ez a Beaverbrook még meglepetéseket szerezhet nekünk. Ő vörös, vörösebb, mintsem gondoljuk!"

A programnak megfelelően a gyűlés befejezése után az igazgató meghívta magához a vendégeket egy csésze teára. Félig-katonai egyenruhás lányok, talán a gyári őrség tagjai, kétszersültet és dzsemet kínáltak, hozzá tejes teát, angol szokás szerint erősre főzve, kellemesen sötétbarnásat.

Churchill nem nyúlt a teához, elővett egy szivart, rágyújtott. Még mindig sápadt volt, úgy látszott, az izgalom, a nemes felindulás, amely ott, az emelvényen elfogta, még most sem múlt el. Belátta, hogy mennyire helytelen a zárkózottsága, de tudatosan vállalta, mert azok az érzések, amelyek most eltöltötték, drágábbak voltak neki.

– Miniszterelnök úr, engedjen meg egy kérdést – szólalt meg Beaverbrook. Nyilván ő értette meg elsőnek, hogy milyen furcsa helyzetbe hozta magát a miniszterelnök, és elhatározta, hogy segít a dolgon.

Churchill kilépett az ablakmélyedésből, és lassan megindult a vendégek felé.

– Tessék, miniszter úr...

Beaverbrook mosolygott, a legártatlanabb mosolyával, és elgondolkozott. A kérdést még meg kellett fontolnia.

– Azt szeretném megkérdezni... – Beaverbrook habozott. – Beketov tanácsos úr most érkezett Oroszországból, és én meghívtam magamhoz. Talán a miniszterelnök úr...

Abból, ahogy Churchill meggyorsította lépéseit és az ajkát mozgatta, látszott: megértette a miniszterét, és eldöntötte, mit kell tennie.

– Nem, én hívom meg a tanácsos urat, és az öntől függ, hogy ott lesz vagy sem ezen a találkozáson.

De Beaverbrook már ura lett a helyzetnek.

– Arra számít, hogy nem fogadom el? Téved.

– Mit szól Churchillhez? – kérdezte Beketovtól Mihajlov, amikor a nagykövetségi autó ismét London felé haladt.

Beketov elgondolkozott. Könnyű azt kérdezni: „Mit szól Churchillhez?"

– Alighanem egész életében egyre újabb és újabb szerepeket játszott. Átlényegült, és szinte Sztanyiszlavszkij módszerét követte, őszintén játszott, nem játszhat másként. Most új szerepbe, Oroszország barátja szerepébe próbál beilleszkedni. Nem tudom, hogy emlékszik-e azokra a beszédeire, amelyeket húsz évvel ezelőtt mondott, de nekem úgy tűnik, hogy a kifejezései közül sok átjött a mába azokból az évekből. Igen, ugyanazt mondja nekünk, amit a húszas évek elején mondott, jóllehet most mi vagyunk itt, akkor pedig más oroszok voltak. Mellesleg, így lehetősége nyílik meggyőzni magát róla, hogy neki nincs szüksége a nézetei megváltoztatására. Az ő szemszögéből nézve mi vagyunk a következetlenek, ő a következetes. – Szergej Petrovics elgondolkozott, ez az imént tett felfedezése megragadta.

– Churchill meghívása nem ejtette önt zavarba?

– Bizonyos mértékben igen. Miniszterelnök és tanácsos! Ilyesmi ritkán esik meg.

– Ilyesmi a jövőben is előfordulhat: amikor az információról van szó, a konvenciók szinte semmi szerepet sem játszanak nála. Mikorra hivatalos?

– Holnap este tízre.

– Igen, ez az ő ebédideje – bólintott Mihajlov. – Este reggelizik, csaknem éjfélkor ebédel, és hajnalban vacsorázik.

9

Késő este az autó befordult egy keskeny utcába, és megállt egy ház előtt. Beketovot meglepte az épület egyszerűsége.

– Ez a Downing Street 10?

– Igen – felelte a sofőr.

Beketovot egy sötét esőköpenyes fiatalember fogadta, és bevezette a házba.

Gyalult deszkák, száradó vakolat és olajfesték szaga érződött.

– Tatarozás? – fordult Beketov a fiatalemberhez, aki szinte elveszett a folyosó homályában.

– Igen, nemrégen fejeződött be... egy bomba eltalálta a számvevőséget – felelte az oroszul.

Eközben a fakorlátos, meredek lépcsőn eljutottak egy folyosóra, amely nyilván alacsonyabban volt a ház szintjénél, onnan egy barna tapétás előszobába, végül egy négyzet alakú szobába, amelynek a fél mennyezetét hatalmas csillár foglalta el. A szobában, mint az egész házban, félhomály uralkodott. A kandallóban kékes láng lobogott, és fényében szikrákat szórt a csillár csiszolt kristálya.

A fiatalember székkel kínálta Beketovot, aztán meghajolt és kiment. Ez a szoba, amelyben most Szergej Petrovics ült, nem tartozott a hivatali helyiségekhez, inkább a miniszterelnök lakásának ebédlője lehetett. Az ajtó mögül hallatszó női hang, a teásedények csörrenése meg a kenyérillat is erre vallott.

Churchill belépett, köszönt, és félretolva a kandalló ellenzőjét, közelebb invitálta Beketovot a tűzhöz. Abban, ahogyan ezt tette, nem volt semmi tartózkodás, hanem szívélyesség, sőt nagyfokú szívélyesség nyilvánult meg, és ez természetesen meglepte Szergej Petrovicsot: másmilyennek képzelte el a vendéglátóját.

– Szeretek még nyáron is begyújtani a kandallóba – szólt Churchill, kezét a tűz felé nyújtva. – Nincs annál kellemesebb, mint elüldögélni a kandallónál a hideg réten vagy kertben tett séta után... Oroszországban kétemeletes kemencék vannak!... – Felnézett, de tekintete az alacsony mennyezetbe ütközött, és arca elkomorodott. – Látta az esti újságokat?

– Igen, miniszterelnök úr.

– Szmolenszknél a németek elakadtak! (Így mondta: „There was a hitsh.") Azt hiszi, hogy ez véletlen?

– Ezt nem mondtam, miniszterelnök úr.

– Én is így gondolom. Oroszországnak mozgásba kell hoznia minden erejét... Tudom, hogy ez nem egyszerű és nem gyors folyamat. Mihelyt ezt megteszik, Németország pigmeussá változik. Kérem, ne vegye zokon, amit most mondani fogok: ahogy én látom, a németek, nemzeti jellegüknél fogva békében is fel tudnak készülni a háborúra. Az oroszok... csak háború idején. Ahhoz, hogy az oroszok összeszedjék magukat, és erejüket megmutassák, az kell, hogy Hitler meg-

támadja őket. Tegnap a gyűlésen igen átfáztam, hazaérve beültem ebbe a karosszékbe és elgondolkoztam.

„Mintha tanúnak hívná ezt a kandallót és a karosszéket, hogy nagyobb hitelességet adjon a szavának" – gondolta Beketov. Emlékezett, hogy tegnap hazafelé egész úton esett az eső, ősziesen hideg volt, és a sofőrnek be kellett kapcsolnia a fűtést. Lehet, hogy Churchill is így járt, aztán bejött ide, ebbe a homályos alagsorba, amelyet csak igen nagy jóakarattal lehet otthonos ebédlőnek nevezni, és a kandallóhoz ült. Olyan közelre ült le, mint még soha, és talán rajta is kapta magát a gondolaton: minél jobban öregszel, annál közelebb húzódsz a kandallóhoz, amíg csak el nem égsz, el nem hamvadsz. Az ember úgy igyekszik az égő gyertyaláng felé, mint az a pillangó, amelyet Churchill a búr háborúban figyelt meg a század elején.

– Ön úgy véli, hogy tévedek, és hogy úgy mondjam, az elképzelésem az orosz erőről téves? – kérdezte Churchill.

„Párviadalt óhajt, vitára szomjúhozik" – gondolta Beketov. Sokéves tapasztalata azt súgja neki, hogy a vitában derül ki az igazság. A leghaszontalanabb párbeszéd, tehát a legtartalmatlanabb kérdések és feleletek váltakozása. Végeredményben sehol sem feded fel annyira a szándékaidat, mint a kérdésekben, és sehol sem nyílik olyan bő alkalmad arra, hogy fölébe kerekedj a beszélgetőtársadnak, mint a kérdéseire való felelgetéssel, mert a hatalmadban van. Más a vita. Tapasztalt vitatkozónak mindig többet nyújt, mint a párbeszéd. Tehát egyetértesz-e Churchill-lel az orosz erőre vonatkozó elképzelésében?

– Alighanem Nagy-Britannia is többet tett a háborús időben a csapás elhárításáért, mint a háború előtt. No igen . . . Önnek nyilván igaza van: a nép természettől fogva jólelkű, és nemcsak Oroszországban, a brit szigeteken is. Az oroszoknak még közmondásuk is van arra, hogy amíg a villám be nem ragyogja az eget, a paraszt nem vet keresztet, különben, feltételezem, hogy ugyanilyen közmondásuk van az angoloknak is . . .

Churchill elmosolyodott, erélyesen megmozgatta ujjait. Úgy látszik, az évek előrehaladtával a legérzelmesebb gesztust is nem annyira kézzel, mint az ujjaival fejezi ki.

– Igen, természetesen, sőt nem is egy. – Nevetett, a közmondás mágikus hatást tett rá, erőt adott neki.

– Tehát az a bizonyos nemtörődömség nemcsak a mi tulajdonságunk? – jegyezte meg Beketov.

– Igen, természetesen mindenkiben megvan, mindenkiben, csak a németekben nincs. Igaz?

– Lehet, de nem ez a fő. – Szergej Petrovics eszében tartotta Churchill gondolatát, és nem akart kitérni a válasz elől. – Ha már a háborús előkészületről beszélünk, hogy úgy mondjam, stratégiai előkészületről, amikor a háborút eldöntő erőket mozgásba hozzák, akkor a régi orosz közmondás, amely minden időkre érvényes, ma nem látszik valami eredetinek – jegyezte meg Beketov.

– Úgy gondolja, hogy a két bivaly, amely a háború nagy kocsiját húzza, jó húsban és jó erőben van? – kérdezte az angol miniszterelnök.

– Úgy gondolom.

– Melyik az egyik bivaly?

– Az, amelyik Oroszországban a harmincas évek elején született, vagyis az ipar, amely traktorokat képes gyártani.

– Azt akarja mondani, hogy harckocsikat képes gyártani? – vágta rá Churchill. – Tételezzük fel, hogy ez az egyik bivaly. És a másik?

– A másik?... Az emberek, akik vezetni tudják ezt a traktor-harckocsit. Oroszország viszonyai közt ez nem egyszerű. Milliókat kellett írni-olvasni megtanítani, és ezután fogalmat nyújtani nekik a gépről. Igen, embermilliók, akiknek apái csak a kapát meg a fejszét ismerték, ültek a traktorok és autók kormányához...

Churchill hallgatott. Egész arckifejezése most ezt látszott mondani: akármilyen súlyosak is partnere érvei, azért még nem győzték meg őt. De úgy látszott, nem kíván válaszolni. Felállt.

– Menjünk át a másik szobába, ott jobb huzata van a kandallónak, meg aztán mellesleg ehetünk is valamit, ez sohasem árt. – Ezúttal valódi volt a gesztus, az egész kéz megmozdult.

A másik szobában sem volt világosabb, de a kandalló lángja valóban élénkebben lobogott, nagyobb meleget adott. Az asztal a kandalló előtt állt. Belépett egy telt idomú és házias külsejű nő, fehér fityulával a haján, meghajolt, és odatolva egy kerekes asztalkát, átrakott róla egy tál zöldségsalátát és hideg halat.

Churchill felemelt egy üveget, és a fény felé tartotta. „Legalább

kezdetnek . . . whiskyt?" – mintha ezt akarná kérdezni, szemével az üveg címkéjére mutatva. Beketov nem ellenkezett.

– Nem szeretem a koktélt! – mondta a házigazda, amikor a kitöltés műveletével végzett. Mintha vendégének értésére kívánná adni: bármennyire fontos is a köztük folyó beszélgetés, ő nem beszéli túl. – Nem szeretem a koktélt! . . . – Felemelte a whiskys poharát, megvárta, amíg a vendég is ugyanezt teszi, ráérősen kiürítette, és ugyanolyan ráérősen nyúlt a villáért.

– Úgy vélem, hogy Oroszország eléggé erős . . . – szólt Beketov, visszakanyarodva a két bivalyról mondottakra.

– És a döntő pillanatban minden bivalyt befognak? – reagált gyorsan Churchill.

– Igen, úgy gondolom.

Churchill sóhajtott, ez a hágó az ő számára sem volt könnyű. Másodszor is teletöltötte a poharat, olyan arccal, mintha a várt feleletet már megkapta volna, nem szavakban, hanem a hallgatásban.

– A németek azt állítják, hogy két héten belül elfoglalják mindkét orosz fővárost – mondta. – Nem kérdezem, mennyiben lehetséges ez az ön nézete szerint. Engem más érdekel: ha ez megtörténik, Oroszország képes-e további ellenállásra?

Kétségtelenül nagyon fontos tudnia! Ha igen, akkor vele együtt az ő országa is túléli. Ha nem, akkor Nagy-Britanniának vége. Képes-e ellenállni a legrosszabb esetben is? Ha Moszkva és Leningrád elesik, akkor is? De ez talán nem csupán Oroszországtól függ? Talán legfőbb ideje, hogy feltegye a kérdést Churchillnek. Igen, szerepet kell cserélni, és most ő tegye fel a kérdéseket, köztük a legfontosabb kérdést!

– De ez nemcsak Oroszországtól függ, miniszterelnök úr.

– Nagy-Britanniától is?

– Igen, miniszterelnök úr.

– Mire céloz?

– Nem titkolom, hogy a kérdésére kérdéssel szeretnék válaszolni. Szabad?

– Kérem.

– Az önök hadvezetőségének megvolt a terve a kontinensen végrehajtandó nagyszabású hadműveletre, még mielőtt a németek megtámadták Oroszországot?

– Igen, természetesen.

– És ezt a tervet sajátos módon utoljára az év áprilisában korrigálták, ugye?

Churchill komoran összeszorította ajkát. Azon töprengett, hova akar kilyukadni Beketov, mi lesz a következő kérdése.

– Alighanem áprilisban.

– Ebben az áprilisi tervben kitűzték a nagy partraszállás időpontját?

Churchill sóhajtott, hatalmas teste észrevehetően összement.

– Hogy mondjam, pontos dátum nem lehetett.

– De ha megközelítőleg pontos időpontot veszünk, nyilván nem annyira évekről beszéltek, mint évszakokról. Nyárra, vagy talán őszre tervezték?

– Itt minden feltételes . . .

– De évekről nem lehetett szó?

– Nyilvánvaló.

– Ha áprilisban, mielőtt a németek megtámadták Oroszországot, ezt a hadműveletet őszre tervezték, akkor most, miután a németek megtámadtak minket, nem lehet későbbi időre halasztani. Nem tételezhető fel, hogy a körülmények ehhez a hadművelethez ma kedvezőtlenebbek, mint áprilisban voltak. Akkor a németek az európai támaszpontjaikon álltak, most Oroszországban vannak, akkor mentesek voltak a háborútól, most nehéz háborút vívnak.

Churchill nem árult el nyugtalanságot, még kevésbé ingerültséget. Azt lehetett gondolni, még örül is, hogy a kérdést ilyen egyenesen tették fel. Fogta a salátástálat, és rakott Beketov tányérjára. Mondhatni, hogy ez az olcsó porcelán tál most a világ minden kincsénél drágább volt neki. Segített abban, hogy kitöltse a drága másodperceket, és megfontolja a választ.

– Ami akkor célszerű volt, az most . . . tisztázásra szorul – szólt, amikor a saláta kirakását befejezte. – Akkor taktikai behatolásról volt szó, most pedig olyan stratégiairól, amely lényegesen megkönnyítheti a helyzetét Oroszország hős csapatainak. – Az utolsó három szó: „Oroszország hős csapatainak" – kimondása nehezére esett. Az izgalom, amellyel ezeket a szavakat kiejtette, Szergej Petrovicsot sem hagyhatta hidegen.

Hát ez Churchill! Amikor úgy látszott, a visszavonulás minden

útját elvágták, és a kapituláció már elkerülhetetlen, összeszedte a gondolatait, és egy hirtelen csapással majdnem a maga javára döntötte el a vitát.

– Bocsánat, de ön úgy véli, hogy Oroszország még a két fővárosa elvesztését is kibírja? – Kiitta a whiskyjét, de az ételhez nem nyúlt, mintha minél tovább akarná érezni a tüzes ital ízét. – Én nem tételezem fel, hogy ez megtörténhetik, de ha mégis megtörténik?

– Úgy gondolom, ez nem fog megtörténni, miniszterelnök úr.

– Adja Isten, adja Isten . . .

Beketov tizenkét óra tájban tért haza. Valakitől hallotta, hogy Churchill szabad idejében vakolókanalat fog és kőfalakat rak. Chartwelli birtokán állítólag van egy kis téglaház, amelyet ő maga épített. Azt mondják, az angol kőművesek szövetsége tiszteletbeli tagjává választotta. Ez nem kis siker Churchill számára. Valóban, olyan országban, amelyet munkás-országnak lehet nevezni, Marlborough herceg ivadéka, ha miniszterelnök lett, lehetőleg ne lássék pávának. Azt, hogy soha életében nem ült autóbuszon, és, bár csaknem egyidős a londani földalattival, egyetlenegyszer utazott csak rajta, nem kell nagydobra verni . . . Egyszóval a hercegi ivadék és a munkások között a hidat vakolókanállal is meg lehet építeni. A Downing streeti lakosztályában Churchill ma is vakolókanállal dolgozott, szenvtelenül, teljesen a nyugodt örömbe merülve rakta egymásra a téglákat. Akármi történjék is, ő mindig kész újabb módot találni a vakolókanalának alkalmazására! Csakugyan, nem lehet-e hidat verni London és Moszkva között csupán a vakolókanállal, anélkül, hogy bármi mást tenne, például megnyitná a második frontot . . . Így hát Churchillnek és a vakolókanalának új feladata van. Hogyan birkózik meg vele az öreg sir Winny?

IO

Füstös júliusi alkonyok, szürkésvörösen izzanak, kékesszürkeségbe hunynak. A nyugati országrészünk ég. Füst burkolja Breszt, Velikije Luki, Pszkov és Velikij Novgorod városokat, már Kijevig

elért, a szmolenszki úton terjeng. A Sekszna és a Szuhona is lángokban áll, a tűz sem a Nyugati-Dvinát, sem a Ladogát nem kerülte el. Égnek az utak és a folyók, amelyeken Oroszország ősidők óta tutajokat és szekérkaravánokat menesztett nyugatra, megrakva viasszal és erdei mézzel tele hordókkal, vászon- és szőrmeáruval.

Makacs, kemény szél fúj nyugat felől, szünet nélkül hordja a port. Keletre húzódnak a füstfelhők a szél sodrában. Futnak ezek a füstfellegek a Dnyeperen, a Donon, a Volgán túlra, vészesen szürkék. Némelykor abbahagyják futásukat, és akkor a város felett állnak, mozdulatlanul és fenyegetően, kékesfeketén. S a szovjet emberek a Donnál és a Volgánál fürkészve nézik a nyugatról jött felhőket, gyászos fényükből akarják meglátni mindazt, ami ezekben a napokban Oroszország nyugati határain történt.

Német páncélos hadosztályok megkerülték Bresztet, elfoglalták Minszket, Szmolenszk felé tartanak. Behatoltak a Baltikumba, Leningrád felé közelednek. Eljutottak a Dnyeper jobb partjára, Kijev alá értek. A fejvesztett rémületet keltő szó: „bekerítés", először terjedt északról dél felé. „Bekerítés" Belosztok alatt, Minszk, Kijev mellett. A harckocsikkal feltört poros júliusi utaktól megkülönböztethetetlen szürkéssárga emberáradatok hömpölyögtek már nyugat felé. Nyílt mezőn, Łomża, Opole, Rzeszow, Mława, Brodnica lengyel városok környékén már készültek a koncentrációs táborok, faluk tüskés drótkerítés, tetejük a júliusi hőségtől fehérlő égbolt... Amíg a menetoszlop mozgásban volt, a foglyoknak olykor-olykor csak jutott egy karéjka fekete kenyér, egy-egy zacskó köles, egy darab főtt répa. Részvevő a parasztasszony szíve, neki magának is katona a férje vagy a fia. De amikor az oszlop belépett a tüskésdrót mögé, egyetlen reményed, hogy a kegyetlenül tűző napon megrepedezett agyagos földben találsz egy vékonyka karórépát, és megfőzöd a tábortűzön. Harmadik hete, hogy a tábor létesült, de a távoli horpadás már temető lett. Ha távol van is ez a horpadás, a szögesdrót mögül látni, milyen nagyra tátja fekete torkát, mintha a tábort csak azért létesítették volna, hogy ott helyben kényelmesebben felfalhassa... Látott-e már valaha ilyet a történelem?

De más is van, amit még nem ismert a történelem: gyűjtőtábor diplomaták számára. Azon az emlékezetes vasárnap reggelen, csaknem a szovjet városokra és falvakra hulló bombák ütemére, a nagy-

követségi épület kapuja vasöklök döngetésétől remegett. Majd, akár egy ellenséges erődítmény elfoglalásakor, géppisztolyos katonák özönlötték el az épületet. Vaspatkós csizmák dübörgése és őrszemek a nagykövetség bejáratánál, a nagykövet és a tanácsosok szobája előtt, az előcsarnokban, a tanácsteremben ... Parancs harsan: „A teherautók előálltak, poggyászostul felszállni!" És most már valóban gyűjtőtábor, még tüskésdrót is van körülötte, és őrszemek az őrtornyokon, és állandó vallatások folynak ...

Vallatások? ... Koppenhágából jött a hír: a gyűjtőtáborban meghalt Vlaszov ügyvivő, kínok között halt meg ... Berlinből: a nagykövetség egész személyzetét internálták. Bukarestből: a hatóságok repressziójára a diplomaták éhségsztrájkkal válaszoltak. Éhségsztrájkkal? Igen, egy diplomata halálával a román királyi hatóságokat nem ijeszted meg, de az esetben, ha majd a bukaresti szovjet követség személyzetét kicserélik a román király moszkvai követségének tagjaival, egy ilyen halál félelmetes lehet.

Természetesen súlyos csapás volt ez, amely a katona és a diplomata fejére hullott, de abban, hogy az ellenség a szovjet emberek iránti gyűlöletében nem tett különbséget az egyik meg a másik közt, valami jelfélét lehetett látni. Ez a jel Október országának megbonthatatlan egységéről tanúskodott.

II

A németek kilencedik éjjel bombázták Moszkvát.

Bargyin, mint rendesen a Kaluzsszkájára indult, de meggondolta magát, és úgy határozott, hogy kimegy a nyaralóba – tízig (a német légitámadásoknak megvolt a ritmusuk, tíz órakor kezdődtek) odaérhet.

Nem sokkal kilenc után a nyaralóban volt, és ott találta apját. Jegor Ivanovics tudta, hogy a bombázások kezdetekor apja a nővéréhez utazott (aki mint szegény magányos nő és templomjáró mártír Szuzdalban élt) és kimondhatatlanul meglepődött a váratlan viszszatérésen.

Joann-nál világosság volt, és Bargyin arrafelé tartott.

– Bemehetek? – kérdezte, amikor már bent volt a szobában.

Joann összerezzent, és a kéziratlapot, amelyen nyilván éppen dolgozott, megfordította.

– Gyere, Jegor – mondta habozva, és kissé aggódva nézett körül az íróasztalán, mintha olyasmit keresne, amit el kell rejtenie fiának kíváncsi szeme elől. – Ülj le.

– Csak nem angollal foglalkozol? – kérdezte Bargyin, magához húzva a kis angol–orosz szótárt, amely különös módon ide vándorolt át Szerjozska polcáról.

– Késő már énnekem soknyelvűségre törekednem – rázta meg a fejét Joann –, de mi tagadás, azzal, amit tudok, egészen jól elboldogulok. „Rohamosan öregszik apám – gondolta Jegor bánatosan. – Öregszik . . ."

– Pedig bevallom, már azt gondoltam, hátha valami angol szöveg akadt Bargyin kezébe, és szüksége van az én segítségemre.

Joann nem válaszolt.

– És ha csakugyan akad, akkor segítesz?

– Miért ne segítenék? Ezt? – Jegor a megfordított lapra pillantott, és alaposan zavarba hozta apját.

– Nem, nem! . . . Fordítsd te le, Jegor, újból!

– Hát ezért fordította meg azt a lapot – nevetett Jegor. Most rajta volt a sor, hogy fölényeskedjen. – Hol az a szöveg?

Igen érdekes rész volt, egy angol tudósnak Nagy Novgorodról írt művéből. Joann, úgy látszik, sokáig lapozgatta a nagy tudományú angol férfiú kötetét, mielőtt erre a fejezetre bukkant, de a fejezet megérte. Jegor fordította, Joann pedig könyökét szétterpesztve sietve írt, nyilván attól félt, hogy véletlenül elsikkad egy értékes szó. Joann írt, és a keze alól kikerülő betűk szokatlanul nagyok és gömbölyűek voltak – a szenvedélye fújta fel őket így.

A szerző megfontoltan lefestette Novgorod tereit azokon a kora ősz napokon, amikor mindenfelől ide özönlik a nyugtalan vérű kereskedőnép: lenszőke svédek, számító és finnyás németek, s a moszkvai cár szertelenül-higgadt és vakmerően kötekedő alattvalói. Noha a mű nyelvezete roppant bonyolult, és helyenként teljesen homályos volt, Joann és Jegor közös munkája eredménnyel járt: két és egy jó harmad oldalt átültettek orosz nyelvre, és a rend kedvéért tüstént

villámgyorsan letisztázták, de olyan szépen, hogy az öreg Bargyin elérzékenyült, és egy könnyet hullatott a tisztázatra. Abban a rövidke fejezetben arról volt szó, hogy az orosz parasztok miként szállítottak Oroszország déli tájairól finom szitált lisztecskét, és hogy milyen finomak voltak az ebből a lisztecskéből sütött, hússal, káposztával, hallal, gombával meg kerti és erdei bogyókkal töltött pirogok. Szóval ez a rész, a lisztecskéről, ez ragadta meg Joannt, éppen az ő szenvedélyes érdeklődési körébe vágott.

– Itt van a te hivatásod, Jegoruska, jó fiú vagy, tanítvány és segítőtárs, megbízható őrzője a Bargyin háznak. Úgy élhetnénk mi együtt, mint a galambok.

Bargyin hangos hahotára fakadt.

– Nem, énbelőlem nem lesz galambfióka.

– Te megrögzött, a legjobbkor, mi? . . . – kérdezte Joann mintegy véletlenül.

– A háborúval te is dühös lettél.

– Mitől legyek szelíd? Lefogytam, mint aszályos nyáron! Hiszed-e, hogy magam fűzöm be a bakancsomat! – mereven és bánatosan nézett a fiára, majd a menye szobájába nyíló ajtó felé pillantott. Kszenyija alszik. Azt mondja, az éjjel le sem hunyta a szemét, az ablaknál üldögélt.

– Az ablaknál – ismételte Bargyin, és közben ezt gondolta: „Kszenyija ablaka délre néz, arra van Moszkva. Át kellene vinni az ágyát Szergej szobájába, onnan talán nem látja a tűz visszfényét. Szergej viszont bármilyen tűznél elalszik. Vagy nem alszik el?" – Szerjozska alszik ?

– Igen, lefeküdt. Kérte, hogy ne keltsük fel. Azt mondja, a főiskola tetejéről jobban látni, mint Ivantyejevkából.

A légitámadás a szokott órában kezdődött. Ha nem akarsz is az órára pillantani, rápillantasz.

Akár a malomkerekek, ütemesen, csikorogva és dübörögve, megszólaltak az ágyúk, és a távolban, jobb kéz felé a felhőket lángok világították meg.

Bargyin az apjával az almáskert végében állt, és nézte az eget.

– Valahol az Osztozsenykán vagy talán Hamovnyikiban – szólt az öreg Bargyin. – A laktanyákat vették célba, és a benzinraktárt találták – hogy felcsillantak a felhők, ni, csupa láng! Elgondolni

is, hogy az Osztozsenykát bombázzák! Emlékszel, hol állítottuk meg a németeket a másik háborúban?

– Melyikben?

– Abban az imperialistában. Gondold meg, három évbe tellett, amíg Pripjatyig elértek, most pedig három hét alatt a Šekszná ig jutottak! Azt mondod, hogy Hitler komolyabban csinálja Vilmosnál? Meg azt is mondod, hogy akkor antant volt. És ebben igazad van. De hát mi sem megyünk ötletért a szomszédba, mi? . . . Hogy engedhettük . . . Hitler úgy csépel minket, mint a szalmát! . . . Ez meg valahol a Sztretyenkán csapódott be, csak nem a te irodádat vette célba Hitler?

Bargyin hallgatott, le nem véve szemét a látóhatár felett szétterülő vörös tűzsávról.

– A németek az Osztozsenykát bombázzák! – tört ki hirtelen az öregből. – Az Osztozsenykát! – Az almafa törzsét simogatta. – Megmondom neked, hogy az én öreg eszemmel hogyan látom a dolgot. Egy erő van, amely képes megmenteni minket, téged és engem . . .

– Mi az?

– Oroszország . . . Igen, igen, az ősi Oroszország, a nagyapáinké, az, amely legyőzte Napóleont meg a svédeket.

– Megállj csak, apám, valamit nem értek. Ez az Oroszország velünk van.

De Joann mintha nem is hallotta volna a megjegyzését.

– Előbb vagy utóbb, de szólítanotok kell ezt az Oroszországot. Ha hívjátok, túlélitek, ha nem hívjátok, lábbal előre a temetőbe!

Bargyin felháborodott.

– De nagyon fennhéjázó lettél . . . Te lennél az orosz hadi dicsőség egyetlen örököse? Mi jogon foglalod le mindezt magadnak, minekünk semmit se hagyva? – kérdezte a meghökkent apjától. – Megállj csak, nem Kszenyija szólít? – Hirtelen gyors léptekkel megindult a ház felé. – Majd alkalomadtán folytatjuk.

– Na jó, folytatjuk – egyezett bele Joann. A fia hangjában kihívást érzett.

Bargyin bement a házba, az ebédlőn áthaladva kicsit elidőzött a fia szobájában (Szerjozska nyitott szájjal aludt, mint ahogy gyerekkorában szokott valaha, amikor Miron bácsi kitalált történeteit hallgatta. Nagybátyja akkor is mestere volt a kitalálásoknak.)

– Kszenyija, hívtál? – kérdezte a nyitott ajtóban megállva.

– Igen, Jegoruska, gyere be.

Látszott, hogy már régebben ébren van. Talán ő és az apja ébresztették fel, hangjuk időnként nagyon felerősödött. Az asszony hallgatta őket, de nem szólt, végig akarta hallgatni. Már a karosszékében ült a nyitott ablaknál. Az ég alján vöröslő csík elsötétült. Hogyinka kialudt, és már a Sztretyenka sem volt olyan világos.

Bargyin a feleségéhez lépett, ajkával kitapintotta a jobb fülét, és megcsókolta. Érezte Kszenyija bőrének édeskés-fojtó illatát, a szinte gyermekkora óta ismerősnek tetsző fűszeres parfümjét, amely most valeriáncseppek illatával keveredett.

– Hogy vagy? . . .

Az asszony nem felelt.

– No mondd meg, hogy?

– Ott, a párnám alatt . . .

Bargyin becsúsztatta tenyerét a párna alá. A nyirkos papírlap a kezek melegét őrizte. Tehát Kszenyija még az imént is szorongatta.

Bargyin az ablakhoz vitte. A tűz, amely Moszkvának ezt a peremét megvilágította, mintha most hirtelen ismét fellobbant volna. A kezében tartott levél rózsaszínűnek látszott.

– Behívó Szerjozskának?

– Igen.

Bargyint mintha odaszögezték volna az ablakhoz. Két kezével a szemöldökfába kapaszkodva állt mozdulatlanul.

– Mit fogunk csinálni, Jegoruska?

– Hogy mit? Amit a többiek . . .

Az asszony alatt felnyögött a karosszék.

– Nem, nem, mint a többiek . . . Az lehetetlen!

– Nem tudom.

Az asszony kissé felemelkedett.

– Én tudom! Tudom! . . . Holnap reggel egyenest menj el Voszkobojnyikovhoz, és borulj a lába elé. „Sohasem kértem semmit, most kérek . . .”

Bargyin komoran nézett a feleségére. A távoli vörös pír Kszenyijához is elért, és arcának életet adott: bőre elvesztette lilás hamuszürke színét, szeme égett.

– Nem, Kszenyija.

Az asszony felzokogott. Mintha erős kézzel víz alá nyomnák, és nem engednék, hogy a fejét kiemelje, csak ez a bugyborékoló hang tört ki.

– Jaj, de nem szeretem ezt a te hüppögésedet! Ha már sírni akarsz, akkor sírj hangosan! – Bargyin nem tudta türtőztetni magát, és elfordult. Fia megjelent az ajtóban.

– Mama, mi bajod?

Az asszony, ahogy a fiát meglátta, szabad folyást engedett a kétségbeesésének, a bujkáló kiáltás kitört beteg melléből.

– Ha te nem mész el Voszkobojnyikovhoz, majd én elmegyek. – Felemelkedett a karosszékében. – Négykézláb odamászok.

Bargyin nevetett.

– No persze, négykézláb alkalmasabb a csizmához érni, közelebb a cél!

– Nagyapa, nagyapa! – sikoltott az asszony, az ajtó felé fordulva, amely mögött Joann Bargyinnak kellett lennie, de nem jött felelet, úgy látszik, az öreg lefeküdt. – Hát te miért hallgatsz, Szerjozsa? Kérd meg apádat, kérd!

– Nincs szükségem Voszkobojnyikovra, mama – szólt Szergej alig hallhatóan. – Elboldogulok nélküle.

Moszkva felett halványodott a pír, egyre észrevehetőbben halványodott: a németek elmentek.

Reggel, amikor asztalhoz ültek, Bargyin a feleségére pillantott és meglepődött: volt benne valami emelkedett, sőt ünnepi. A szokottnál jobban kipúderezte magát (száraz bőrén nem maradt meg a púder, lepergett a kis kék bársonygallérra), és a szemöldökét is olyan erősen kihúzta, hogy a bőre feltűnően rózsássá vált. Az éjszaka történteket mintha elfújták volna, Kszenyija mosolygott.

– Itt van a kedvelt tejszíned – szólt és a férjére nézett. Szeme örvendező hálát fejezett ki.

– Egyék csak meg a gyerekek – felelte Bargyin. – Irinka, egyél, ez különösen serdülő korban jó . . .

– Úristen, mikor ér már véget ez a serdülő kor? – szólt Irina, de nem tolta el a tejszínes kannát (torkos volt).

– Neked is enned kell – szólt Bargyin, és a fia kezében tartott könyvért nyúlt, de Szerjozsa nem engedte el.

– Ahogy visszagondolok, mindig csak ezzel a Mark Twainnel láttam – jegyezte meg Kszenyija, és a nagyapára pillantva, elkönnyezte magát. – Ahogy abbahagytam a szoptatását, máris a Twainbe kapaszkodott.

– Mama . . .

Bargyin az apjára nézett. Sohasem látta még az ősz szakállát, most meglátta: az öreg Bargyin borotválatlanul jelent meg az asztalnál.

– Rengeteg alma lesz – szólt Joann az ablakon kitekintve. – Hál'Istennek, megkímélték a fagyok. – Elnéző gúnnyal nézegette fia öltönyét, amelyet a család útiruhának nevezett, és amelyről kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy Jegor Ivanovics útra készül. – Érkezik talán valaki? Itt fogadod vagy elébe repülsz?

– Elébe.

– Ki az? Az álnok Albion?

– Amerikaiak . . .

– Nevezetesen ki?

– Aligha hallottál róla: Hopkins.

Joann nevetett.

– Szóval hopp ide, komámasszony, ne civakodj? Mi értelme is a civódásnak? A halálnál félelmesebb úgysem lesz.

Jóval később, amikor a Külügyi Népbiztosság gépkocsija Ivantyejevkából Moszkvába vitte Jegor Ivanovicsot, Bargyin ezt gondolta: Vajon milyen az a Hopkins? Nem túlságosan kiszínezte-e őt a hír? Talán nem is sejti, hogy milyen anekdoták keringenek róla. De lehet, hogy nemcsak sejti, hanem tudja. Tudja, és elnézően támogatja. Az igazi és a vélt barátok szolgálatkészek: elterjesztik, elkapják és jelentik a főnöknek, új anekdotát teremtve: „Lám, ilyen ön . . . Senki máshoz nem hasonló, rendkívüli!" Tudja, és hallgatag leereszkedéssel buzdítja a legendák elterjesztését. Igen, valóban ritka szórakozott ember. Mulatságos esete volt egy angol cirkálón. A fedélzeten sétált, megszédült, és leült megpihenni. A közelben álló matróz akkorát nézett, hogy csaknem kiugrott a szeme a gödréből: „Bocsánat, uram, de ezen nem szokás ülni, ez mélységi bomba!" De mit mond ez neki, Bargyinnak, Hopkinsról? Jóformán semmit. Pontos értesülésre van szükség.

Belemerült a lexikonba. No persze, a fontosabb évszámok. Természetesen származás, család, társadalmi kör és több mint kötele-

zően az illető vallása. Valamennyi munkája és mindenfajta tulajdona. A kollégiumok és főiskolák, és ezekkel kapcsolatban a képességei, valóságos és képzelt adottságai. No, és ami fő: világnézet, párt, állásfoglalás. De még ez sem minden. Jellem és szenvedély. De hát van-e olyan lexikon a világon, amely mindezekre a kérdésekre megfelel? És ha volna is, ráhagyatkozhatik-e az ember? Mindig csábító megtudakolni, hogy mit gondol erről egy eleven ember, valaki, akinek hiszel. A vallásra vonatkozóan talán semmi újat nem mond, de már a vagyonról, a világnézetről, vagy még inkább a főbb kérdésekben elfoglalt álláspontjáról olyasmit közölhet, ami arra késztet, hogy más szemmel nézd azt, amit már megtudtál.

Bargyinnak azt mondták: „Tartsa szerencséjének, hogy Szasa Grodko, washingtoni nagykövetségünk tanácsosa éppen Moszkvában tartózkodik. Ha igaz, most éppen a könyvtárban búvárkodik, Amerika valutaforrásainak mibenlétét kutatja!"

Bargyin eltűnődött, mit tud Grodkóról, és eszébe jutott egy Beketovval folytatott beszélgetése: „Íme, a hazai diplomácia titka – mondta neki Szergej Petrovics, körüljáratva tekintetét a népbiztosság kissé hosszúkás üléstermében, ahol éppen kollégiumi ülés folyt. – Látod ott azt a sima fekete hajú fiatalembert? Gomel vidékéről való parasztfiú: Grodko. A falujának is ez a neve. És mindazok, akik ebben a faluban élnek, egytől egyig ezt a nevet viselik. És ami a fő: valamennyi Grodko mintha ugyanegy apától és anyától származnék, mind ilyen barna bőrű és fekete hajú." – „Megálljunk, te honnan tudod mindezt?" – kíváncsiskodott Bargyin. – „Mellettem lakik Grodko egy falubelije." – „És őneki is ez a családi neve?" – „Mit csak a neve! Nézz rá: Grodko édestestvére." – „És mit ért egy belorusz Amerikához? Ismeri?" – „Ismeri Amerikát. Különösen Roosevelt stratégiáját és taktikáját a gazdasági életben, enélkül pedig az amerikai diplomáciát nem lehet megérteni." – „Szóval közgazdász?" – „Diplomata, de azelőtt közgazdász volt."

Bargyin megkereste Alekszandr Alekszandrovicsot a könyvtár olvasótermében, és úgy vette észre, hogy amaz szívesen válaszolgatott a kérdéseire. Hopkinsról adott jellemzése szigorú volt, itt-ott túlzottan is szigorú, de megfigyelőképességre és lényegretörésre vallott.

– Ha azt mondom, hogy Hopkins Rooseveltnek bizalmas jó barátja és tanácsadója, ezzel még nem mondtam el mindent – kezdte Grodko, és Bargyinra pillantott. Amíg beszélt, szeme állandóan mintegy részt vett a beszélgetésben, figyelmesen, olykor kutatóan lesve, hogy Bargyin miként fogadja a mondottakat. – Amerikában egyetlen személyiség sem kelt olyan viszályokat, mint Hopkins. Merőben ellentétes vélemények hangzanak el vele kapcsolatban. Sokak szerint demokrata, aki Abraham Lincoln hitét vallja, és ezenfelül nemigen gyakorlatias, de bátor ember, amolyan önzetlen csodabogár. Mások, éppen ellenkezőleg, úgy vélik, hogy megjátssza a Don Quijotét, és a búsképű lovag alakja, úgymond sajátos álarc a számára. Még a betegségét is elhanyagolta, hogy arcának némi szerzetesi sápadtságot adjon. Kérdés, hogy manapság mi értelme Don Quijotét játszani, és hogy az olyan népszerű-e a modern Amerikában? Arról van szó, hogy az ilyen típus imponál Rooseveltnak. Illetve nemcsak, hogy imponál neki, de Rooseveltnek előnyös, hogy Hopkins személyében ilyen Don Quijote legyen mellette. Manapság pedig nem egyszerű Don Quijotét játszani. Hopkins patikamérleget fogott, és unciára lemért mindent: jóságot, humort, önzetlenséget, különcséget, nevetségességet, szűkszavúságot, munkaszeretetet, bátorságot és minden egyebet, ami nem éppen különleges tulajdonság, de rendszerint különféle emberekben oszlik el, ő pedig fogta mindezt, és egyetlen személyben egyesítette, úgy vélve, hogy Don Quijoténak éppen ilyennek kell lennie. Nos, kérdezhetnénk, hogyan gyűjti magába egy ember mindezeket a tulajdonságokat és őrzi meg őket, ha nem istentől kapta. Elfelejti, mi a sajátja és mi idegen, elhagyogatja, szétszórja végül is. De Hopkins az e véleményen levők állítása szerint vasember, ő mindenre emlékszik, és ha egyszer beleélte magát egy szerepbe, azt végigjátssza. Hogy valójában milyen? Azt hiszi ön, hogy itt is az arany középút érvényesül, és az igazság valahol a közelében van? Nem, ahogy én látom, az elsők járnak közelebb az igazsághoz, de én emezeknek sem vetném el, nem a koncepciójukat, hanem a megfigyeléseiket. Abban, amit megláttak, sok figyelemre méltó van. És egyáltalán, hogy az igazsághoz közeledjünk, én a régi szabályhoz tartom magam, amely sok tekintetben csalhatatlan: mondd meg, kik az ellenségeid, igen, az ellenségeid, és nem a barátaid, és én megmondom, ki vagy. Hopkins ellenségeinek pártját Cordell Hull

vezeti. Nem akarom azt mondani, hogy Hopkins barátai a mi barátaink, de természetesen nem Hull és a hozzá hasonlók . . .

Nos hát, azután, amit Grodko Hopkinsról elmondott, az információ mintegy lélekkel telt meg, kitekintett belőle az ember. De Hopkins ürügy volt Grodkónak arra, hogy Amerikáról beszéljen. Bargyin megítélése szerint ez az elbeszélés szűkszavú volt, de a gondolat energiája fűtötte. Emlékszik, Alekszandr Alekszandrovics igen jól beszélt arról, hogy miként omlik össze a nevezetes Monroe-elv, és hogy az amerikai tőke ugrásra készül az új világból a régibe, és hogy ez az ugrás hamarosan elképeszt bennünket.

Bargyin hallgatta Grodkót, és azon tűnődött, miért van az, hogy amit mond, teljesen meggyőző és nem ösztönöz vitára, noha egyikmásik állítása módfelett merész? Talán azért, mert Grodko az elmondottakat olyan szférába helyezte, ahol láthatóan nagyon otthonos: Amerika gazdasági potenciáljáról volt szó. De nemcsak ezért. Alekszandr Alekszandrovics szavait a gondolat érettsége jellemezte, aminek egyetlen alapja – az életismeret. És Bargyin képzeletben maga előtt látta a fehérorosz falut, Grodkót s az ösvényt, amely elvezette Grodkót ebből a faluból Moszkvába, a Kuznyeckijra. Milyen szerény az egyetem, és milyen sokat adott ennek az embernek.

Bargyin akkor érkezett meg Arhangelszkbe, amikor az amerikai elnök megbízottjának repülőgépe már indulásra készült Moszkvába. A pilóták már kipróbálták a motorokat, de Hopkins nem volt sehol. A városi hatóságok bankettet rendeztek a tiszteletére, vodkával és kaviárral, és Hopkins késett. Eső esett, bő, langyos eső. Már elmúlt dél, amikor az elnök megbízottjának autója berobogott, és a repülőgéptől távol megállt. Hét ember, Bargyin úgy látta, hogy három amerikai és négy kísérő, átvágott a betonpályán, a szembe csapó záporesőben. Bargyin minden nehézség nélkül felismerte Hopkinst. Hórihorgas alakjával kénye-kedve szerint játszott a szél, Hopkins alig bírta a kalapját a fején tartani. A kalap karimájáról, de a kezéről is, patakokban folyt a víz. Az amerikai felszállt a repülőgépre, sápadt volt és vidám.

– Orosz vodka! . . . Ó, bombaerejű!

Amikor a gép már a levegőben volt, Hopkins Bargyinhoz fordult:

– Nem gondoltam volna, hogy ilyen megtiszteltetésben részesülök, a döntő órában – hallja, a döntő órában – két nagy erőt egyesíthe-

tek! Én, a grinnelli szíjártó fia! – Elszánt és derűs bátorsággal legyintett. Nem, nem volt olyan részeg, mint amilyennek látszani akart, élvezte ezt az állapotot, így könnyebben megmondhatta, amit mondani akart. – Különben kérdés, hogy apámnak sikerült volna-e karriert csinálni, és a fiának azzá lennie, aki lett, ha egy szekér el nem töri apám lábát, amely egyébként a szomszédok állítása szerint születése óta beteg volt, és ha nem kapott volna a szekér tulajdonosaitól ötezer dollár bánatpénzt. Igen, a szíjártó műhely már azután lett, hogy apámon keresztülment a szekér, de a lábtörése előtt szegénység volt.

Szelíd gyengédséggel pillantott vizes kalapjára, amely kissé távolabb hevert, és megragadva hetykén csapkodott vele, legyező alakban permetet hintve szét.

– Becsületszavamra, amit mondtam önnek, értelme van, énnálam senki nem érti meg jobban Oroszországot. Igen, én, a grinnelli szíjártó fia . . .

Levetette vizes köpenyét és a kiskabátját, csak a szvettert hagyva magán, feltűrte inge ujját, és dörzsölni kezdte sovány két karját csaknem a kézfejtől a könyökéig, aztán sokáig helyezgette hosszú lábát, és elaludt. Akkor ébredt fel, amikor a gép már Moszkvához közeledett. Lenézett, és egy nyírfaligetet látván, váratlanul szigorú hangon szólalt meg – a mámora elszállt:

– Ó, fehér nyírfák! Fehér nyírfák! . . . – Majd hirtelen megfordult, és boldog hetykeséggel mondta: – Oroszország! Oroszország! . . . – Hirtelen rácsapott száraz tenyerével a vaspadra, és megkérdezte: – Hallott az amerikai Steinerről? Ő az én tanítóm! Nem hiszi? Az én tanítóm könyvet írt Tolsztojról, az emberről, és elment Jasznaja-Poljanába. Ez a század elején történt, és Tolsztoj már nagyon öreg volt. De a nagy aggastyán örült az amerikaival való találkozásnak, és elbeszélgetett vele. Tudja-e, mit mondott Tolsztoj Steinernek? Azt mondta: az ember attól a pillanattól fogva kezdi megérteni az életet, amikor a halálra kezd gondolni. Tolsztoj beszélt, az öreg grófné meg ott járkált körülöttük, és dühös pillantásokat vetett a vendégre. Úgy hírlett, nem tudott magán uralkodni, sem a szerelemben, sem a gyűlöletben. És Tolsztoj akkor még azt is mondta az amerikainak, hogy az embernek ahhoz, hogy boldogan éljen, idejében tisztáznia kell, mit kíván az élettől, és ne követeljen többet,

mint amit isten rendelt neki. S a grófné mellettük járkált, és most már ellenszenvvel nézett nemcsak a vendégre, hanem a férjére is: ő nyilván többet követelt az élettől, mint amennyit a sors adott neki.

Bargyin eltűnődött: két Hopkins van, egy az út elején, egy az út végén. E kettő közül melyik az igazi Hopkins, és melyik a pontatlan másolata? Vagy talán az egyik beszélgetés a másiknak a folytatása volt? Valóban a származásról való beszélgetést („Egy grinnelli szijártó fia vagyok!") a Tolsztojra való emlékezéssel kellett befejeznie. Hopkins Oroszországba jött. Mivel vívta ki ez az ember a rendkívüli népszerűséget? Nem azzal a képességével-e, amit megmutatott, mialatt a repülőgép Arhangelszkből Moszkvába repült: hogy körültekintően fel tudja építeni az épületet, amely pontosan megfelel az ő céljának?

Akárhogy is, Roosevelt őt választotta politikai megbízottjának, őt küldte a több mint felelős misszióra az orosz fővárosba.

Reggel, amikor Bargyin megjelent a Kremlben, az amerikaiak egész csoportját ott látta. Abból, ahogy Lawrence Steinhardt nagykövet nézett a világosszürke ruhás emberre, igyekezvén elkapni a tekintetét, Bargyin tisztán látta, milyen toronymagasan fölötte áll ez az ember a nagykövetnek, bár ebben a sejtésében nem volt könnyű megbizonyosodnia. A nagykövetet mintha skatulyából húzták volna ki. Világosbarna, sötét szállal átszőtt öltönye gondosan vasalt, Hopkins öltönye és kalapja viszont . . . Bargyin úgy nézte, hogy ugyanazt a ruhát viseli, amelyet a repülőgépen látott rajta, és a kalap is ugyanaz. Az amerikai sárgásfehér arca is az utazás nyomait őrizte. De sem a fáradtság, sem a nem éppen friss öltözéke nem tükröződött a hangulatán: jókedvű kíváncsisággal állt a Kreml terének közepén, és nézett körül. A Kreml tere az egész csokorra való arany hagymakupolával nagyon orosz volt. A sebesség, amellyel az ember egyik világból a másikba áttelepült, lélegzetelállító.

Egyébként Hopkins egész megjelenése arról tanúskodott: ő csak magánszemély, az elnök képviselője ugyan, de hivatalos, mi több, személyes képviselő. És nem baj, hogy a megjelenésekor a nagykövet hétrét görnyed, a szürke ruhás ember küldetése előkészítő jellegű. Előkészítő. Ezért a nagy és kis eszközöknek egész zenekara, amellyel egyik ország a másikat köszönti, egyelőre pihenhet: a zenekar is meg a zászlók és a díszőrség.

Hopkins, mintha egész megjelenésével ezt hangsúlyozná: a nagykövet, aki most mellette megy, hivatalos személy. A tanácsos is, aki árnyékként jár a nagykövet nyomában, teljes mértékben bírja az Államok bizalmát; holnap a nagykövet elutazik hazájába, és a tanácsos lesz az ügyvivő. De mit a tanácsos! A harmadik titkár, aki most az ünnepélyes menetet bezárja, ő is ilyen személy, akinek jogi helyzete eléggé szilárd. De ki ez a Hopkins? A hivatalnoki hierarchia sok kilométer hosszú ranglétráján minden kis írnoknak megvan a maga ünnepélyes foka. De akármilyen hosszú is ez a létra, nincs rajta hely Hopkins számára. Az elnök személyes megbízottja – az amerikai ranglista nem gondolt erre a tisztségre. Mekkora rokonszenvet érezhet az elnök ez iránt az ember iránt, hogy a tárgyalásokban, amelyek ma kezdődnek a Kremlben, rábízza az amerikai érdekek képviseletét! Bizalom? Vajon ebben az esetben min alapszik, és ki az elnöknek ez az ember? Gyermekkori barát, becsületes és megalkuvást nem ismert lélek, aki szemébe vágja az igazságot, hűséges alattvalóírnok vagy önfeláldozó bajnok a nagyon fáradságos úton?

– A repülőgépben úgy éreztem, hűvös volt – jegyezte meg Bargyin. – Nem fázott meg?

– Szó sincs róla, Bargyin úr. Az én arhangelszki barátaim olyan vendégszeretően elláttak.

– Szóval a meleg Arhangelszktől Moszkváig kitartott? – kérdezte Bargyin. Fenn akarta tartani azt a derűsen pajzán hangulatot, amely most uralkodott Hopkinson.

– Kitűnően éreztem magam az úton! – Hopkins készséggel átvette a Bargyin által megütött hangot. Mint minden beteg ember, hajlamos volt kérkedni az egészségével. – És tudja-e, mire gondoltam, amikor a repülőgépről a maguk erdeire lenéztem? Hitler a harckocsijaival soha le nem győzi Oroszországot, belesüpped!

Lawrence Steinhardt ment mellettük, és kurtán bólogatott. „Lehet, hogy belesüpped, lehet, hogy nem" – mintha ezt mondta volna. Bargyin tudja, hogy amióta a repülőgép Hopkinsszal földet ért Moszkvában, az amerikai vendégnek csaknem az egyetlen beszélgetőtársa a nagykövet volt. Vajon miről beszélgettek, amikor kettesben maradtak? A legfőbb kérdés: „Meddig tartja magát Oroszország, és tartja-e?" Magukban az Államokban a vélemények megoszlottak, nem egészen a katonai vezetőség segítsége nélkül, mi több, nem ép-

pen a Moszkvában akkreditált katonai diplomaták segítsége nélkül. Eaton őrnagy, katonai attasé, úgy véli, hogy Oroszország napjai meg vannak számlálva. És mit gondol a nagykövet? Ő magas poszton áll, ezért óvatos. A nagyon türelmes történelemtől várja a választ. Úgy látszik, hogy az igen bölcs tanítómester más következtetéseket sugallt a nagykövetnek, mint amilyenekre a katonai attasé jutott.

– A németek nyugton hagyják Londont? – kérdezte Bargyin, nem nézve fel Hopkinsra.

Hopkins nem felelt azonnal, pontos akart lenni.

– Egy idő óta – felelte, és bizonyára ezt gondolta: ebben a három szóban benne van a válasz az orosz minden kérdésére, arra is, amit fel mert adni, meg arra, amit feltenni nem mert. A németek abbahagyták London bombázását, amikor keletre a tömeges csapatátdobások megkezdődtek.

Sztálin július 30-án, kedden 6 óra 30 perckor fogadta Hopkinst. Noha ez volt az első találkozásuk, egyáltalán nem protokollszerűen folyt le.

Hopkins azt mondta, hogy ő az elnök személyes megbízottjaként jött Oroszországba. Roosevelt Hitlert az emberiség ellenségének tekinti, és segíteni akarja a Szovjetuniót.

12

Amint megbeszélték, reggel Bargyin autón körülvitte Hopkinst Moszkvában.

Borús és hűvös reggel volt. Hopkins felöltőt vitt magával. Nem minden aggodalom nélkül nézegetett fel az égre, és bele akart bújni a felöltőjébe, de mégsem tette, Bargyin úgy vette észre, hogy nem akarja elárulni a betegségét.

Voltak az Arbaton, elálldogáltak Tolsztoj háza előtt Hamovnyikiban, átkeltek a folyó túlsó partjára, és sokáig nézték a várost a

nagy Veréb-hegyről. Majd a hegyen, jobbra hagyva a templomot, gyalog mentek tovább, az autó követte őket.

– Egyre az orosz katonai személyekkel való találkozásra gondolok, Bargyin úr – szólt Hopkins, elfordítva tekintetét a városról, amely lassan kibontakozott a reggeli ködből. Tegnap, már a Sztálinnal folytatott beszélgetés után, Hopkins katonai személyekkel beszélgetett. Amint azt Bargyin megtudta, az amerikai megpróbálta megállapítani az oroszoknak nyújtandó segítség pontos nómenklatúráját és méreteit. – Én ehhez a beszélgetéshez bizonyos reményeket fűztem – tette hozzá Hopkins, és megállt. Az oszladozó ködben jól látszottak a novogyevicsi kolostor vörös falai. – Ez templom?

– Kolostor. Emlékszik a történelemből Borisz Godunovra?

– Nem annyira a történelemből, mint az operából – nevetett Hopkins. – Ha az opera nem volna, Godunovot nem ismerném! Moszkva itt hívta meg cárnak?

– Itt – felelte Bargyin, és apjára gondolt. Az öreg Joann különösen gyakran olvasgatta éppen ezeket a jeleneteket Puskin tragédiájából, és kiadósan kommentálta őket. – Moszkva nem volt valami leleményes – nevetett Bargyin. – Ha a cár nem akarta volna, Moszkvának esetleg eszébe sem jut őt meghívni.

– Úgy tudom, visszautasította, nem is egyszer – mosolygott Hopkins.

– Visszautasította! Hogy úgymond, természetellenesen sírtok, a szívemben nem érzek bánatot. Hangosan zokogjatok, akkor beleegyezem! – jegyezte meg vidáman Bargyin.

– És zokogtak?

– De még hogy!

– És ő beleegyezett?

– Azonnal.

– És ők értésére adták, hogy örülnek?

Bargyin egy pillanatra meghökkenve hallgatott: lám, milyen ez a Hopkins!

– Szerintem igen.

Bargyin úgy vette észre, hogy ez a mozzanat, amelynek tárgya több mint régmúlt, valahogy felbátorította Hopkinst: odament az autóhoz, amely lassan követte őket, átnyújtotta a sofőrnek a felöltőjét, és visszatérve vidámabban lépkedett.

– Szóval a tegnapi találkozásomra gondolok a katonai személyekkel – szólt Hopkins; a mosoly, amelyre az előző beszélgetés késztette, még nem tűnt el az arcáról. – Bizonyos reményeket fűztem a beszélgetéshez.

– Azt akarja mondani, hogy a reményei nem váltak valóra?

– Nem is a reményekről van szó, de az a benyomásom támadt . . . – figyelmesen nézett Bargyinra, mintha mindazt, amit mondani akart, az ő arculatához mérné. – Tudja, az a benyomásom, hogy ez a tábornok . . . – nyilván nem kívánta kiejteni a nevét – igen, ez a tábornok hajlandó volt lemondani néhány fegyverfajtáról, csak ne őt tekintsék a vonatkozó kérés kezdeményezőjének. Bocsásson meg, de miért tette ezt . . . félénkségből, vagy annak tudatában, hogy az ilyen kérdések eldöntése nem tartozik az ő hatáskörébe? . . .

No lám, a mélabús Hopkins! A beszélgetés Godunovról határozottan új erőt öntött bele.

– Talán sem ezért, sem azért. A tábornok egyszerűen zavarban volt! – mondta Bargyin.

– Önök, diplomaták, mindenütt egyformák. Értse meg végre, a tábornok megrettent. Értse meg, inába szállt a bátorsága! A magunkfajta civilnek ezt még csak megbocsátanám, de tábornoknak, ráadásul háború idején? . . . Félénkség? Megbocsáthatatlan!

„Nesze neked, Godunov és cárrá választása – gondolta Bargyin. – Most már talán semmiféle erő nem téríti vissza a mélabús álmodozáshoz."

– Szerintem innen jobban látszik a kolostor – mondta. Nem érdekelte a beszélgetés folytatása. – Meg a kolostor előtti tér is . . .

De Hopkins nem válaszolt. Az imént felmerült gondolatot nem akarta a sors önkényére bízni, neki fontos volt ez a gondolat, és végig akarta gondolni.

– Képzelje magát az én helyzetembe, és úgy ítéljen . . . Két találkozásom volt, Sztálinnal és ezzel a tábornokkal. Sztálin nagyvonalú volt. A tábornok nem mutatott nagyvonalúságot még olyan szerény keretek között sem, melyekben ezt a tulajdonságot egy tábornok a kormányfő mellett kimutathatná. Miért?

De Bargyinnak nem jutott ideje a válaszolásra: a sofőr dudált, hogy felhívja a figyelmüket az úton közeledő teherautóoszlopra. Vagy harminc teherautó sebesülteket szállított. Némelyiken ponyva-

tető takarta el a sebesülteket, de a többségük nyitott volt. A járda szintje, amelyen Bargyin és Hopkins állt, jóval magasabb volt az úttest szintjénél, mégsem igen láthatták, ami a kocsiszekrényben történik: a teherautók sebesen robogtak. Csak az egyiken, amelynek peremét telitalálat zúzta szét, látszottak a sebesült katonák. Szanitéclány állt mellettük, egyik kezével a vezetőfülkének támaszkodva. Zöld gimnasztyorkát viselt, a fején kis mullkendőt. Valamit beszélt az egyik katona fölé hajolva.

– Megfigyelte, hogy a kötések teljesen frissek? – kérdezte Hopkins. – Ezek a katonák tegnap még harcoltak?

– Tegnap? Nem, talán tegnapelőtt este. – Bargyin egybevetette a tegnapelőtt este óta eltelt időt a gépkocsisor által megtett távolsággal. – Különben az is lehet, hogy tegnap. Mielőtt teherautókra rakták őket, vonaton szállították.

Hopkins belebújt a felöltőjébe, fázni kezdett.

– Szmolenszk?

– Igen, alighanem Szmolenszk.

Beültek az autóba, és megindultak, ellenkező irányba, mint amerre a gépkocsioszlop távolodott. Bargyin az amerikaira nézett, aki most a felöltőjébe burkolózott, és ezt gondolta: „Mitől borzongott meg ez az amerikai: ettől az orosz katonákkal való találkozástól vagy a beszélgetésünktől, amit a katonák megszakítottak? ... Sztálin nagyvonalú volt, a tábornok nem mutatott nagyvonalúságot. Miért?" Vajon Hopkins hogyan fűzi tovább ezt a gondolatot, ha most ez jár a fejében?

13

Tehát Sztálin július 30-án 6 óra 30 perckor fogadta Hopkinst.

Sztálin elébe ment vendégének, és az íróasztala mellett álló karosszékben kínált helyet (az íróasztalánál ülve szeretett a látogatóival beszélgetni), de az asztalhoz visszatérve kitekintett a nyitott ablakon, és a Kreml feletti kis darab égen a léggömbök fehér hullámzására lett figyelmes. Elidőzött az ablaknál, és összehunyorított szem-

mel figyelte a léggömböket. Mi késztette hunyorgásra? A ragyogó égbolt, amelynek fényét a léggömbök csillogása még fokozta, vagy a hirtelen agyába ötlött gondolata: „Vén róka vagyok én, nem könnyű, engem lépre csalni?"

Amikor visszatért az asztalhoz, a jelenlevők már meglehetősen bemelegítették a karosszékeket – balról Hopkins és Steinhardt, jobbról Molotov. A tolmács elfoglalta helyét az amerikaiak és a házigazda közt. Sztálin a vendégeire pillantott, mintha azt mérlegelné, elég jól elhelyezkedtek-e, bírják-e majd a most kezdődő beszélgetést. Felvette az asztalon fekvő pipáját, a szájához emelte, a pipában szunnyadó tűz feléledt, fűszeres, bódító füst illata szállt.

– Hogy érzi magát Roosevelt elnök? – kérdezte Sztálin. Mindig nehezére esett megtalálni a beszélgetést indító mondatot.

Hopkins Sztálin kérdésének nem annyira a lényegét érzékelte, mint inkább bizonyos jelnek fogta fel: most elmondhatja, amit el akar modani.

Azt felelte, hogy az elnök egészséges, és üdvözletét küldi. Kissé arrébb tolva a széket, hogy a tolmácsot lássa, megjegyezte, hogy mint az elnök személyes megbízottja jött Oroszországba. Megmagyarázta, hogy miként kell érteni az „elnök személyes megbízottja" formulát, és hogy az ő küldetése milyen összefüggésben van azzal, amit az Egyesült Államok külügyminisztériuma a szokásos diplomáciai csatornákon keresztül intéz. Az elnök Hitlert az emberiség ellenségének tekinti, és segíteni akarja a Szovjetuniót. Egyébként mindazt, amit ő most mond, Sztálin megtalálja Roosevelt levelében, amelyet van szerencséje ezennel átnyújtani. Azt is mondta, hogy csak nemrégen vált el Londonban Churchilltől, aki megkérte: közölje Oroszország vezetőivel, hogy ő is csatlakozik az elnök véleményéhez.

Sztálin figyelmesen hallgatta az amerikait, miközben a pipája tüzének felszításával foglalkozott; nem mutatott különösebb érdeklődést sem akkor, amikor az amerikai az elnök leveléről beszélt, sem amikor az angol miniszterelnök nevét említette. Mellékesen odavetette, hogy üdvözli Hopkinst a Szovjetunióban, és hogy értesült a megérkezéséről.

– Az erkölcsi normák minimuma elengedhetetlen a nemzetek közti kapcsolatokban – jegyezte meg ezután. – E minimum nélkül a nemzetek nem létezhetnének. Németország jelenlegi vezetői nem is-

merik ezeket a minimális erkölcsi normákat, és ezért társadalomellenes erőt képviselnek. A mi nézeteink tehát megegyeznek – mondta, amikor úgy érezte, hogy kellően megalapozta ezt az érvet, és végre rátérhet a lényegre.

Hopkins úgy vélte, hogy Sztálin ezzel a megfogalmazásával mintegy összefoglalta a beszélgetés első részét, és értésére adta, hogy kész áttérni a gyakorlati ügyek megtárgyalására.

Megkérdezte, hogy Oroszországnak milyen segítségre van szüksége, mit kíván ma, és mire lesz szüksége, ha a háború hosszúra nyúlik.

Sztálin az ablakhoz lépett, és még jobban kitárta a két szárnyát: nagyon meleg volt a szobában. Mintegy véletlenül ismét az égre nézett, és egy pillanatra megmerevedett: valahol nagyon magasan, az arany hagymakupolás templomok felett, a léggömbök felett, talán a felhőknél is magasabban, repülőgép szállt.

– Húszezer könnyű és nehéz légvédelmi ágyúra van szükségünk – mondta aztán, és gyorsan az asztalához ment; úgy tűnt, mintha ezt a mondatot a háborús Moszkva egéről olvasta volna le. – Ez lehetővé teszi számunkra, hogy felszabadítsunk kétezer vadászgépet, amelyek a harcoló hadseregnek kellenek.

Azt is mondta, hogy Oroszországnak a városok védelméhez szüksége van nehéz gépfegyverekre és puskákra.

– Egymillió vagy még több puskára van szükségünk – mondta.

Most Hopkins kérdésének legnehezebb részére kellett válaszolnia, hogy hosszú háború esetén mire van szüksége Oroszországnak. A háború második hónapja folyt, de hosszú háborúról eddig nem esett szó. Az amerikaiak voltak az elsők, akik felvetették a kérdést. Sztálinnak meg kellett értenie, hogy a kérdés puszta megválaszolása kétélű. Hosszú háború esetére kérni segítséget azt jelenti, hogy elismeri az elhúzódás lehetőségét, ez pedig veszélyes. Viszont válasz nélkül hagyni Hopkins javaslatát annyi lenne, mint lemondani valami életbevágóan fontos dologról.

– Magas oktánszámú benzin és alumínium, elsősorban ez kell nekünk a hosszúra nyúló háborúban – felelte eléggé határozottan. – Adjanak nekünk légvédelmi ágyúkat és alumíniumot, és mi három-négy évig is álljuk a harcot.

Hopkins előrehajolva a jobb fülét fordította Sztálin felé; erre a

fülére jobban hallott. „Tehát három-négy évig?" Ennél fontosabb kijelentés aligha hangzott el ezen az estén. Hopkins ezekre a szavakra gondolt, amikor egy órával később a Kreml terén át a Szpasszkij-kapu felé tartott, némán figyelve a sisakos vöröskatonákat, akik légitámadás esetére siettek elfoglalni őrhelyüket a Kreml dombján, és jóval később is, amikor az éjszakába merült Moszkva egére nézett, amely nyáriasan világos volt, és sóhajtozott az ágyúlövések és felvillanó tüzek ütemére.

Amikor Sztálintól elbúcsúzott, kérte, hogy fogadja még egyszer. Megállapodtak, hogy másnap ugyanebben az órában találkoznak.

Akármilyen eredményes volt is ez a találkozás, Hopkins részletes beszélgetést kívánt folytatni a bevetett erőkről, az anyagi és embertartalékokról, amelyekkel a felek rendelkeznek, a háború kilátásairól, hogy megfeleljen az elnök által felvetett legfőbb kérdésre: képes-e ellenállni Oroszország?

Este, amikor Hopkins megérkezett Sztálinhoz, a fogadószobában egy vastag-szemüveges, jó minőségű, de kissé szűk, sötétszürke ruhás férfi fogadta. Látszott, hogy amióta ezt a ruhát csináltatta, sok idő eltelt.

– Üdvözlöm, Hopkins úr – szólalt meg angolul nyugodt és megnyerő biztonsággal. Látszott, hogy nem feszélyezi az idegen nyelv használata, bár a beszéde nem volt mentes az idegenes kiejtéstől. – Hogy tetszik önnek Moszkva?

A szarukeretes-szemüveges férfinak ebben a kérdésében benne volt a feltételezés, hogy Hopkins biztosan felismeri őt.

Hopkins valóban nem minden rokonszenv nélkül pillantott rá – megismerte.

– Nagy kiterjedésű város, mint minden, ami orosz, Litvinov úr.

Igen, Litvinov! Az öreg Litvinov, öreg, nemcsak éveit tekintve, hanem a hányatott élete miatt is.

A berlini zsarnokság nem sok embertől tartott annyira, mint ettől, akinek fakó, jóságos tekintetű szeme most alig látszott a vastag szemüveg mögött. De az idő fáradhatatlan, egyetlen percig sem tétlenkedik, és derekasan átformálta Litvinovot is. Abból, ahogy az ablaktól Hopkins elébe lépett, és azután apró lépésekkel megindult (a lába öregesen megroggyant), Hopkins látta, hogy ez a lendülete nem az erejéhez volt szabva.

– Mint minden orosz város, Moszkva télen szép – szólt Litvinov, és Hopkins a szeme sarkából nézve rá ezt gondolta: „Nem véletlenül van itt, ebben valami messzemenő elképzelés rejlik."

Ez a gondolata újult erővel megrohanta, amikor Sztálin szobájába lépve, ott látta maga mellett Litvinovot. Nem véletlen, hogy a szobában most hárman voltak: Sztálin, Litvinov és Hopkins.

Sztálin és Hopkins a tárgyaló felek, Litvinov a tolmács. De vajon csak tolmács?

Úgy látszik, a Hopkins és Sztálin első találkozása óta eltelt huszonnégy óra az oroszok számára nem telt el haszontalanul. Kialakult a véleményük Hopkins moszkvai látogatásáról, és kész tervük volt. Semmi kétség, hogy Litvinov e terv egyik láncszeme. Már ez egymagában rendkívülivé tette Hopkins számára a találkozást. Természetesen neki is megvolt a maga terve, és eltökélte, hogy megvalósítja. Akármilyen fontos is az első találkozása Sztálinnal, a mai lesz a fontosabb, s a beszélgetés három résztvevője ebben aligha kételkedett.

Hopkins Sztálinhoz intézett legelső kérdése ezt eléggé kifejezésre juttatta; az amerikai közölte, hogy az Államok elnöke szeretné Sztálin véleményét hallani, hogyan értékeli a Németország és Oroszország között folyó háborút. Sztálin karosszékében hátradőlve, kutató figyelemmel nézett rá, akkor szokott így nézni valakire, ha a szavaiban valami nem tetszett neki. De meglehetősen racionális értelme eközben már a választ fogalmazta. Már alakultak agyában a mondatok, mint rendesen, szándékoltan vontatottak, nagyon hasonlóak a hangjához, de eléggé pontosak, módszeresen tételekre és altételekre oszlók, feltétlen utalásokkal a számokra és feltétlen következtetésekkel.

Hogy a szünet kínos voltát kissé feloldja, Sztálin maga elé húzott egy dohányszelencét, és jókorát csippentve belőle, a dohányt a pipához vitte, és lassan tömködni kezdte. Gondosan csinálta, nemcsak megszokásból, de abban a tudatban is, hogy a jelenlevők minden mozdulatát figyelik. Nos hát, milyen is a háború Sztálin szemszögéből nézve?

Sztálin bevallotta: nem hitte, hogy Hitler most rászánja magát Oroszország megtámadására. Igen, ezt mondta Hopkinsnak, és mintegy értésére adta, hogy nem általatja magát a hibáját illetően. Nyilván úgy gondolta, hogy a tény bevallása megkönnyíti számára a beszédet,

és ezért habozás nélkül megtette. Egyébként elébevágott az amerikai második kérdésének is, talán abban a hiszemben, hogy ezzel is elősegíti a mondanivalóját. Azt mondta, hogy az hadjárat elején a németeknek százhetvenöt hadosztályuk volt az orosz fronton, ezek számát hamarosan kétszázharminckettőre növelték, ugyanakkor az oroszok csak száznyolcvan hadosztállyal rendelkeztek, de ezek közül sok a fronttól távol tartózkodott. Tehát nem az oroszok voltak számbeli fölényben. Ráadásul a németek számbeli fölényét fokozta az a körülmény, hogy ők a főcsapások színhelyén megkettőzték és megháromszorozták a hadosztályaikat. Az adatokat nyilván azért közölte, hogy megmagyarázza az amerikainak a háború első napjaiban elszenvedett vereségeket. Egyébként Sztálin tüstént kijelentette, hogy számításai szerint a németek a hadseregük létszámát háromszáz hadosztályra növelhetik, ugyanakkor a Szovjetuniónak lehetősége nyílik rá, hogy háromszázötven hadosztályt vessen be Hitler ellen. De erre csak a jövő év tavaszán lesz képes. Sztálin hangsúlyozta, hogy Németország alábecsülte az oroszok haderejét, és már ma sem képes minden fronton támadni, kénytelen védelembe vonulni. Az oroszok beásott nehéz harckocsikat fedeztek fel.

– Igen, sajátos Maginot-vonal: harckocsipáncél a vasbeton helyett, harckocsiágyú a tüzérségi berendezések helyett – mondta Sztálin, kiverve a hamut a hamutartóba. Inkább katonának tartva magát, mint civilnek, szeretett katonai témákról beszélni.

Hopkins tiszteletteljes érdeklődéssel hallgatta, de gyakran a jegyzettömbje fölé hajolt, hogy egyet-mást felírjon. Nem restellte a jegyezgetést. Sőt némelykor Litvinovhoz hajolt, aki mellette ült, és alig hallhatóan kérdezte:

– Bocsánat, háromszázötven hadosztály?

Litvinov oroszul megismételte a kérdést, és miután lehetőséget adott Sztálinnak a válaszra, lefordította.

Majd arról esett szó, hogyan áll a szovjet és a német hadsereg harckocsik, repülőgépek és kézi fegyverek tekintetében. És Sztálin ezt a kérdést is megvilágította. Általában készségesen és részletesen felelgetett Hopkins kérdéseire. Ha a válasz nehézséget okozott, hívta a titkárát, aki mindig kéznél volt, és nyomban hozta a szükséges adatokat. Csak egy ízben esett Sztálin láthatóan zavarba, amikor az amerikai megkérdezte, hol helyezkednek el a hadiüzemek. Erőt véve

magán, hozzálátott a válaszadáshoz. Igaz, hogy a válasza ezúttal nem volt olyan részletes és pontos.

– Iparkodunk menteni üzemeinket – jegyezte meg nyugodtan. – Minden üzemet keletre! – kiáltott fel hirtelen, csaknem patetikusan. Aztán újra, talán részletesebben, mint az előző nap, felsorolta, milyen nyersanyagokra és termékekre van a szovjet hadseregnek szüksége.

– Igen, légvédelmi ágyúk, alumínium, gépfegyverek, puskák – mondta, és az ujjain számolta. – Ez eddig négy! Négy! A kaliber? Mindjárt pontosan megmondom önnek.

Kinyújtotta a kezét egy csomó kicsire felvágott papírlap felé, maga elé tett egy négyzet alakú papírt, és gondosan felírta: légvédelmi ágyúk: 20, 25, 37 mm, gépfegyverek: 12,7 mm, puskák: 7,6 mm.

Hopkins nyitott tenyerébe fogta az értékes kis papírlapot, és szemüvegét megigazítva, gondosan, hivatalnok módra beírt a sorok közé négy angol sort, időnként Litvinovra pillantva, és megkérdezve tőle:

– Machinery-gun ... Is it correct?*

Amikor ezzel a művelettel végzett, megjegyezte, hogy még egy kérdést szeretne feltenni.

Sztálin azt felelte, hogy hallgatja őt.

Hopkins félretolta a jegyzettömböt, mintha értésére kívánná adni, hogy mindaz, amit most mondani szándékozik, sokkal fontosabb annál, amit már eddig mondott.

Megjegyezte, hogy a kormánya, mint egyébként Nagy-Britannia kormánya is, kész eleget tenni Oroszország minden kérésének, de a szóban forgó felszerelés aligha éri el az orosz partokat a tél beállta előtt. Nemcsak arról a felszerelésről van szó, amelyet el kell készíteni, de arról is, amely megvan, és a lehető legrövidebb időn belül szállítható. Egyszóval, szükséges a hosszú háború terve, a három nagyhatalom készleteinek és erőfeszítéseinek egyesítése a szó legtágabb értelmében. Amerikának nemcsak a hadviselő Oroszország ügyeivel kell tisztában lennie, hanem azzal is, hogy mik az orosz hadsereg lehetőségei, milyen fegyverekkel rendelkezik. Hopkins értésükre adta, hogy szó lehet a három nagyhatalom katonai tanácskozásáról, operatív tanácskozásáról, amely képes a három állam erőit össze-

* Gépfegyver ... helyes?

hangolni. Kijelentette, hogy megbízása van rá, hogy Oroszországnak javasolja egy ilyen tanácskozás összehívását.

Sztálin azt felelte, hogy elfogadja Hopkins javaslatát, de ami őt, Sztálint illeti, neki nem könnyű Moszkvából kimozdulnia.

Hopkins megjegyezte, hogy Sztálin egyetértése a fontos. Az amerikai szűkszavú replikájából kiérződött, hogy nem minden kérdésre kapott választ. Valóban, a tartalékok mozgósításának, a katonai információk cseréjének kérdése még nyitva maradt.

Sztálin azt mondta, hogy Oroszország megadja ezt az információt, és azt kérdezte Hopkinstól, hogy minden kérdésére válaszolt-e. Hopkins igennel felelt. Sztálin kihúzott egy oldalsó fiókot, elővett egy csomag cigarettát, és az amerikai felé nyújtotta. Az készséggel elvette, előbb Sztálint kínálta meg, majd Litvinovot. Elővette az öngyújtóját, s a kékes láng körbefutott hármuk között. Rágyújtottak, és a jó dohány illata ismét szétterjedt a szobában.

Hopkins élvezettel szívta a cigarettáját, Litvinov mosolyogva. Széles arca örömöt tükrözött, régen nem érezte ilyen kellemesen magát, mint ma. Csak Sztálin szívta a cigarettáját komoran töprengve. Azt a kérdést érlelte már az agyában, amellyel a beszélgetést szándékozott befejezni.

– Nem aludt ki a cigarettája, Sztálin úr? – nevetett Hopkins, kérdésével elsősorban Litvinovot hozva kínos helyzetbe, nem volt könnyű ezt a kérdést lefordítani.

– Nem, nem, még sohasem aludt ki a tűz a kezemben. – Sztálin elmosolyodott, de ettől a mosolytól nem lett derűsebb. A nehéz gondolat, amely most úrrá lett rajta, egy pillanatra sem tágított tőle. – Az elnök levelére nyilván levéllel kellene válaszolnom – kezdte, és Litvinov a hanglejtésből kiérezte a mondandó jelentőségét.

Sztálin tovább beszélt.

Azt mondta, hogy Németország hadereje olyan nagy, hogy Oroszországnak és Nagy-Britanniának nehéz lesz szétzúzni a német hadigépezetet. A Hitler elleni harc leghatékonyabb mozzanata az lenne, ha az Egyesült Államok belépne a háborúba. Ez lelket öntene a hitleri igában nyögő népekbe.

– Az Egyesült Államok belépése a háborúba az a probléma, amellyel Sztálin úr az elnökhöz intézendő levelében foglalkozni szeretne? – kérdezte Hopkins. – Jól mondom?

– Jól, Hopkins úr.

Hopkins nyilvánvalóan nem várta ezt a fordulatot. Izgatott lett, és akár az első találkozáskor, ismét a jobb fülét fordította a beszélő felé.

– Jól értettem?

Sztálin bólintott.

Hopkins erre kifejtette, azért jött Oroszországba, hogy közreműködjön Oroszország megsegítésében („Oroszország ellátása minden szükségessel, ez az én feladatom!"), de kész átadni az elnöknek mindent, amit az oroszok levélbeli vagy szóbeli üzenete tartalmazni fog!

Sztálin elgondolkozva elfordította tekintetét. Gondolkodás közben zavarta az emberek pillantása. Majd hirtelen felnézett, egyenesen Hopkinsra.

– Önt ez ne bántsa. Az elnöknek nincs oka rá, hogy a megbízottjával elégedetlen legyen. Az ön küldetése sikeres . . .

Másnap reggel az amerikai elrepült Moszkvából. Bargyin Arhangelszkig elkísérte.

A három Moszkvában töltött nehéz nap megtette a magáét, mert alighogy a repülőgép felszállt, Hopkins elaludt. Nagyon mulatságosan festett szürke felöltőjében és gyűrött kalapjában, amelynek az arhangelszki eső után nem sikerült visszaadni eredeti formáját. Valahol Vologdán túl ébredt fel, megkérdezte, hány óra, megtörölte az ablakot, és lenézett. A gép sötét erdőség felett szállt. Az erdő sötétkék volt, beláthatatlanul nagy, mint a szintén határtalan, kék égbolt felette. És Hopkinsnak hirtelen a Kreml és a tegnapi beszélgetés jutott eszébe.

– Csaknem hat órát beszélgettünk – mondta olyan hangon, mintha erről először esne szó közte és Bargyin között. – Otthon vagy Londonban egy ilyen küldetés végtelenül hosszúra nyúlhatna. Hat óra beszélgetés Sztálinnal mindent eldöntött. Megfigyeltem: egyetlenegyszer sem bocsátkozott ismétlésbe. Tudta, mit akar Oroszország, és feltételezte, hogy önök is tudják . . . Meggyőződést kelt önökben, hogy Oroszország állni fogja a német hadsereg támadásait. Nem kételkedik benne, hogy önöknek sincs kételyük. – Ismét kinézett az ablakon. Távolban, az átlátszó ködben megcsillant egy folyókanyarulat, és eltűnt. Hopkins elfordította szemét az ablaktól, felsó-

hajtott. – Azt mondták nekem, hogy egyetlen külföldi sem kapott annyi adatot Oroszország haderejéről és kilátásairól, mint amennyit e két nap alatt velem közöltek. Szerintem ez igaz.

– Igaz, Hopkins úr.

Hopkins felvonta a vállát, mosolygott, nem annyira a beszélgetőtársának szólt a mosoly, mint inkább a saját gondolatainak.

– Szerintem ez az elnököm iránti rokonszenv jele. Ugye?

– Igen, Hopkins úr.

Hopkins lehunyta szemét, és olyan halkan és olyan őszintén mondta, ahogy csak önmagának mondhat valamit az ember:

– Igen, tréfán kívül, ez alatt a hat óra alatt nagy dolgot vittünk véghez.

Kezét a feje alá téve elaludt. Mintha csak azért ébredt volna fel az imént, hogy ezt a néhány szót elmondja. Nagyon elfáradt.

Bargyin igazat kellett adjon neki. Ezekben a napokban Moszkvában valóban nagy dolog történt. Ha úgy rendelte a sors, hogy a két nagy erő egyesüljön, akkor ez az egyesülés ezekben a napokban történt meg. Németország semmitől sem félt annyira, mint ettől a szövetségtől. Ez a szövetség pedig most közel van a megvalósuláshoz. A szürke felöltős, gyűrött kalapos ember, aki most vele szemben aludt, nyugodtan alhatik – minden tőle telhetőt megtett ennek érdekében.

14

Este, amikor Tambijev bement a népbiztosságra, Grosev hívatta.

– Igen érdekes hírem van, Nyikolaj Markovics, a tudósítók kimennek a frontra.

– Én is?

Grosev habozott.

– Ezt még nem döntöttük el.

Tambijev közelebb ment az asztalhoz.

– De igen, Andrej Andrejevics, régen eldöntötték már, még azon a napon, amikor ön nem engedett el a kutatóintézetbe.

Grosev homloka ráncokba futott, Tambijev hangja nem tetszett neki.

– Én nem döntöttem, de ha maga eldöntötte, akkor miért kérdez?

– Andrej Andrejevics, kérem.

– Na ez már más hang. Utazzon.

– Valamennyi tudósító?

– Természetesen.

– Melyik frontra?

– A nyugatira.

– Mikor indulunk?

– Hajnali ötkor.

– Már tudják?

– Nem, de megmondhatja nekik... Lám, Boie már bejött ebbe a Noé bárkájába... – Grosev kimutatott az ablakon. – És szokása ellenére józan.

A szoba ablakai a népbiztosság udvarára néztek, és Tambijev, az ablakhoz lépve látta, amint a francia Boie áthalad az udvaron. Igen, józan volt, és talán ezért olyan komor. Úgy ment, mint aki halálosan kimerült. A szeme álmos volt, háta a szokottnál görnyedtebb.

– Boie ugye Rolland földije, burgundiai? – kérdezte Grosev, le nem véve szemét az ablakról.

– Nem, ő Gascogne-ból való. Igaz is, észrevette, hogy úgy jár az óvóhelyre, mint munkába: hét órakor itt van...

– Mint munkába? Szerintem itt dolgozik. Párizsi szokás: csak emberek közt tud dolgozni. Ráadásul itt megvan a biztonság illúziója.

– Igen, az illúziója. Ni, ott látom Galois-t. Negyedóra múlva közölheti velük a hírt.

Amit Grosev Noé bárkájának nevezett, egy negyvenméteres alagsor volt, elég száraz és világos ahhoz, hogy dolgozni lehessen benne. A helyiséget a népbiztosság gondnoka, aki nagy ínyenc és életszerető ember volt, a saját ízlése szerint rendeztette be. A gondnokság tartalékaiból tizennyolcadik századbeli bútorokat hordatott le a pincébe, kristály- és bronzneműt, és mindezt megtetézte egy ismeretlen római katona szoborképmásával. Akármilyen távol állt is tőle a tudósítókkal való törődés, helyesen ítélte meg a természetüket: imponált

nekik az alagsor pazar berendezése, és szívesen jártak oda. Egyébként ebben még egy körülmény közrejátszott: a Szovjet Tájékoztató Iroda legfrissebb jelentései éppen abban az órában futottak be az osztályra, amikor igazi német pontossággal feltűntek a német repülőgépek, megkezdték a főváros elleni támadásukat. A friss tudósításokat itt légelhárító ágyú dübörgése és gyújtóbombák robbanása közben írták, ami nem kis mértékben fokozta az ihletet.

Amikor Tambijev megjelent az óvóhelyen, az újságírók már együtt voltak, és a külföldi tudósítók értesültek az újságról.

– Ne tartsunk-e holmi „röpgyűlést"? – vetette fel kíváncsi szemét Galois. Fogékony volt az új orosz kifejezések iránt, és szívesen alkalmazta őket. – A kollégáimnak sok kérdésük van. Nem tréfadolog az első kiruccanás a frontra!

– Igen, lehet, Alekszej Alekszandrovics, habár a kérdések némelyikét jobb lenne inkább a katonai személyeknek feladni, de velük csak az indulás pillanatában találkozunk.

– Nem fontos. Megtartjuk a „röpgyűlésünket", hasznos lesz. – Galois figyelmeztetően összeütötte a két tenyerét, és a jelenlevőkhöz fordult: – Friends, attention!*

Elsőnek Hoffman reagált – ő, mint ahogy az egy nagy hírügynökség tudósítójához illik, a legkisebb neszre is felfigyelt –, és nyomban helyet foglalt Galois mellett. Az öreg Jermy viszont nehezen fordította el fáradt szemét a könyvéről, és természetesen nem mozdult el helyéről. A csinos kis miss Law újabb cigarettára gyújtva, sokáig és sikertelenül próbálta kis kezével szétoszlatni a füstfelhőt, és meglátni, hogy mi történik körülötte. – Mit akarsz mondani, Alex? – kérdezte Galois-tól vékony gyermekhangján.

– De miért induljunk reggel, amikor nappal is mehetünk? – kérdezte Mr. Clean füstfelhőt eregetve.

– A hadtápterületen fognak vezetgetni minket, vagy lehetőséget adnak rá, hogy tüzet is szagoljunk? – kérdezte az amerikai Lawson. Ő már járt az európai hadszíntéren, volt a fronton, és ezt az előjogát itt is érvényesíteni kívánta.

– Ki fog beszélni velünk a szovjet tábornokok közül? – kérdezte a japán Totekava, és nyomban megkapta a rendreutasítást az ameri-

* Barátaim, figyelem!

kai Weacolttól, a több mint illedelmes „Christian Science Monitor" c. lap munkatársától.

– Nézzék ezt a fiatalembert, neki mindjárt tábornok kell!

– Bocsánat, és hogyan rendezzük be ott az életünket? – rebegte miss Law, de a feleletet nem lehetett hallani a harsány hahotától.

– Csöpp Lu, te felülmúlhatatlan vagy!...

– Bocsánat, nem láthatnánk német röplapokat? – kérdezte Ralph Barker, a londoni Times tudósítója. Négyszögletes szemüvege igen feltűnő volt még az alagsor félhomályában is.

– Mi szükségünk ezekre a röplapokra! – torkolta le Clean.

– Ha magának nem kellenek, miért gondolja, hogy nekem nincs szükségem rájuk? – kérdezte Barker sértődötten.

– Szerintem önnek sincs rájuk szüksége! – vetette oda Clean. – Ahhoz, hogy önt megagitálják, nem kellenek röplapok...

A tudósítók tudták, hogy a Times és a Reuter között, legalábbis Moszkvában, a viszony az utóbbi időben igen feszültté vált. Fojtott moraj támadt, és egyre nőtt.

– Minden világos... – kiáltott valaki, titokban remélve, hogy ez a szó: „világos", eloltja a tüzet.

– Világos, világos! – kaptak a szón ritka egyetértéssel valamennyien.

Galois összecsapta a tenyerét, berekesztette a „röpgyűlést".

Hajnalban a tudósítók gépkocsijai a Kuznyeckijon leereszkedtek a Petrovkára, feltűntek az Ohotnij rjadon, átvágtak az Arbaton, és a régi mozsajszki országúton nyugat felé robogtak. Moszkvában az imént fújták le a légiriadót. A németek az utóbbi éjjeleken is bombázták Moszkvát, de a támadásaik egyre céltalanabbak lettek. Az orosz főváros bombázása nem állt összhangban a Moszkvát támadó csapatok hadműveleteivel, az a látszata volt, hogy a főváros bombázására nincs nagy szükség, csak gépiesen teszik, érződött, hogy a németeknek nincs elég erejük.

A Moszkva fölé boruló, augusztusiasan csillagos égbolt délnyugat felé mintha felgyúlt volna, ott tombolt a láng. Onnan fújt a szél, kesernyés füstszagot hozott, mint az égett olajé. Tűzoltóautók robogtak vad szirénázással. Valahol a Kijevi pályaudvar körül égett egy ház, tűz- és füstoszlopot vetett, és bőven szórta szét a szikrákat.

A rendőrség elzárta az utat a gépkocsik elől.

– A mellékutcába forduljl!... A mellékutcába! – kiáltoztak körülöttük.

Odább, igyekezve minden hangot túlkiabálni, egy nő felordított:

– Varka ottmaradt! Mankón jár, mankón! Varkát mentsék ki!

Füstben és lángban állt minden. Csak a fejük felett csillogott halványan a nagy utcai óra. Kerek üveglapja betört. Nyilván abban a pillanatban történt, amikor a bomba becsapott a házba. A mutatók ezt a pillanatot őrizték: három óra tizenöt perc. Tambijev a karórájára nézett. Csaknem másfél óra telt el a robbanás pillanata óta.

Az autók kirobogtak Moszkvából.

Tambijev Galois mellett ült. Miféle ember ez a Galois–Roscsin? – tűnődött. Kinek érzi magát 1941-nek ezen az augusztusi éjszakáján, orosznak-e vagy mégiscsak idegennek? Lám, milyen nagyot fordult a sorsa: Oroszországban született, és talán orosznak tartotta magát, noha az apja a Baltikumból való, anyja pedig, úgy rémlik, angol. Igazi orosznak a nyelvét, a kultúráját, az életfelfogását, a jellemét illetően, annál az őseredeti valaminél fogva, ami az embernek valahol lelke mélyén a fehér orosz éjszakákkal, a vizenyős és hideg rétekkel, a folyóparti fűzfával azonosul. Aztán a háború hulláma kivetette őt a francia partra, hosszú időre kivetette. Hogy milyenek voltak ezek az évek, azt csak ő, Galois tudja, de bizonyára volt ott minden: ínség és magány, az idegen föld keserű kenyere. Nagyon keserű ez a kenyér. De ha az ember megszűnt orosznak tartani magát, akkor mit érezhet most, ezen a régi mozsajszki úton, amely például a francia császár hadait látta? Ha az áll a sors könyvében, hogy orosznak érezze magát, akkor ennek most kell megtörténnie, igen, ebben a pillanatban visszatér az eredeti mivolta.

– Megfigyelte ezt a kis összetűzést Clean és Barker között? – törte meg a hosszú csendet Tambijev.

– Igen, persze, Nyikolaj Markovics.

– Úgy véli, hogy ez a jellemek harca? – kérdezte Tambijev. Abból, amilyen készséggel válaszolt Galois a kérdésére, úgy gondolta, hogy ezt megkérdezheti tőle.

– Nem hinném.

Valóban, mi is történt előző este a népbiztosság pincéjében? – kér-

dezte magától Tambijev. Kicsodák ők, ez a Clean és Barker? Például ki ez a Clean?

Az a hírügynökség, amelyet Clean képvisel, a legtapasztaltabb, legalábbis mellette szól a kora és a tekintélye, az angol alaposság. De akkor miért Cleant küldte Moszkvába? Clean türelmetlen, agresszív, még akkor is, amikor semmi szükség erre. Rosszindulatú, nem, nemcsak a szovjet féllel szemben, de azokkal a kollégáival szemben is, akiket egyáltalán nem vádolhat baloldaliasággal.

Érthetetlen, hogy miért ő képviseli a hírügynökséget éppen Oroszországban és ráadásul háború idején. Ugyanilyen sikerrel képviselhetné az ügynökséget Teheránban vagy Montrealban is, azazhogy Montrealban eredményesebben, mint Moszkvában, mert ott franciául beszélnek, és Clean bírja ezt a nyelvet. Egyébként ő idegen ember itt, és ezt nem is igyekszik titkolni, sőt élvezettel juttatja kifejezésre.

Barker másféle vérmérsékletű ember, és talán más intellektus is. A fegyelmezett és céltudatos Cleannel ellentétben, aki haragot és örömöt egyaránt határozottan kifejezésre juttat, Barker mamlasz. Kacsázva jár, hangja nyers, és az egész ember olyan sületlen. Mielőtt megszólalna, krákog. Nem mondható éppen kövérnek, de mindene szabályosan lekerekített: válla, melle, arca, álla. Az állán alig észrevehető gödröcske van, ezzel büszkélkedhetik, jól illik az arcához. Azt beszélik, hogy eléggé művelt ember és tehetségesen ír, de ha úgy tetszik, ez is, az is kétségbe vonható, mivelhogy ő nemigen igyekszik megmutatni. Az egyetlen, amihez nem fér kétség, a becsületessége, ez mintegy tengelyként tartja mindazt, ami Barker természetét, egyéniségét teszi. A becsületesség nélkül Barker széthullana, mert ahogyan már említettük, nagy mamlasz. Egyébként senki sem állíthatja, hogy Clean nem becsületes, ezért Barker a legfőbb jó tulajdonságával nincs fölényben. Barker orosz nyelvtudása az egyetlen, ami Cleanben irigységet kelthet, legalábbis amíg a sors Moszkvában tartja. Barker éveket töltött Csehszlovákiában, és szláv nyelvészettel foglalkozott.

Clean és Barker között nincsenek látható ellentétek. Tulajdonképpen ha nem is barátok, de legalább jó kollégák lehetnének. Mégis ádáz ellenségek. Miért? Talán valami apróságon vesztek össze. Az emberek általában semmiségeken veszekszenek. Ha ezek az átkozott semmiségek nem volnának, a földön szinte bibliai béke uralkodnék.

Az autók egyre távolodnak Moszkvától. A hajnal meglepően enyhe, egyáltalán nem augusztusias. Az utak üresek, az erdőkben viszont zajlik az élet. Mindaz, amit az éjszaka folyamán sikerült átdobni, az erdőben várja meg az estét.

Elöl, a sofőr mellett Sztyepan Ivanovics Bagrejev vezérkari ezredes ül. Igazi törzstiszt, jelleménél és képzettségénél fogva az, a finn háború kitörése előtt végezte el a katonai akadémiát, és Viborg alatt sikerült puskaport szagolnia. Általában szűkszavú, ahogy egy vezérkari tiszthez illik.

– Mikor érünk célhoz, ezredes elvtárs?

– Napkeltekor, habár a napocskának előnyt adhatunk.

De úgy esett, hogy az első állomáshoz még napkelte előtt elértek. Egy falu bejáratánál katonák várakoztak leoltott lámpásokkal.

– Haditudósítók? Az a parancs, hogy kísérjük önöket a törzsbe.

Falusi iskola. A tanteremben Gorkij portréja. Gorkij bajusza olyan, mint Tarasz Bulbáé, az egész arcát elfoglalja. A táblán három felfirkantott szó, nyilván tegnap írták oda: „Kedvesem, én kedveském!" Bagrejev meglátta, tenyerével letörölte, s a tenyerét tiszta zsebkendőjébe törülte.

– Valahogy komolytalan!

Bejött egy esőköpenyes tiszt, messziről siethetett ide, nem volt ideje az esőköpenyt levetni.

– Ezredes elvtárs, és ön, elvtárs – ez Tambijevnek szólt –, a törzsfőnök kéreti önöket.

15

Gerendából ácsolt kunyhó, utcára néző ablakok. Az ikontartótól jobbra és balra a falakon ikonok sorai. A tábornok térképekkel beterített hosszú asztalnál ült. Keskeny arcán komor kifejezés. A szobába belépők láttára felállt, de nem jött elő az asztal mögül. Magas, széles vállú férfi, derékban karcsú, ez fiatalossá tette. Meglepően halk hangon, amely nem illett alakjához, megkérdezte, hogy hányan vannak a tudósítók, és hogy milyen sajtót képviselnek.

Kozsavin Tambijevre pillantott, és Nyikolaj Markovics belekezdett a válaszadásba.

A tábornok erős kezével az asztalra támaszkodva hallgatta, felváltva hol az előtte kiterített térképre, hol Tambijevre nézett.

– Értem – szólt a szavába vágva. Nyilván kevesebb ideje volt, mint ahogyan azt Nyikolaj Markovics feltételezte. – Milyen kérdések érdekelhetik a tudósítókat?

Tambijev most már szűkszavúbban két kérdést említett: mennyire tartósak a csapatok sikerei, és mik a kilátások? Harmadik kérdés feltevésére készült, amikor a tábornok ismét félbeszakította.

– Világos. – Előjött az asztal mögül, értésükre adva, hogy kész átmenni velük az iskolába, ahol a tudósítók várakoznak.

A kunyhótól az iskoláig egész úton egyetlen szót sem ejtett. Fejjel fölibük magasodva, könnyed és erélyes lépésekkel ment, nem sietősen, mégis gyorsan, alig tudtak lépést tartani vele. Úgy tűnt, hogy egy gondolat lett úrrá rajta, annak engedelmeskedik. Nyomasztó gondolat lehetett. A szembe jövő tisztek és katonák hirtelen kihúzták magukat, és keményen kivágták a lépést, de úgy látszott, semmi sem terelheti el a tábornok figyelmét a gondolatától, mert lehajtott fejjel viszonozta köszöntésüket. Elsőnek lépett be a tanterembe, ahol a tudósítók ültek, és ugyanazzal a komor pillantással nézve végig rajtuk, ujjai hegyével megérintette a sapkája szélét.

– Ki fog tolmácsolni? – kérdezte Tambijevre pillantva, és leült az asztalhoz, amelyen csiszolt üvegpohárban mezei margaréták voltak: intett az újságíróknak, hogy leülhetnek, de azok kissé zavartan állva maradtak. – Üljenek le – mondta a tábornok, és meg sem várva, amíg elhelyezkednek, beszélni kezdett. Közölte, hajlandó foglalkozni velük, feltéve, hogy ez a találkozó nem tart tovább egy óránál. Ne értsék félre, egyszerűen nincs több ideje. Lecsatolta a karóráját, és letette maga elé az asztalra. Harminc percet szándékozik az események áttekintésére fordítani, harmincat a kérdéseik megválaszolására.

Ugyanazon a hétköznapiasan nyugodt hangon beszélt, amelyen tíz perccel előbb, a térképekkel beterített asztalnál. Azt mondta, hogy az ütközet, amelyet a szovjet csapatok Szmolenszk alatt a németekkel vívtak, igen megnehezíti a németek Moszkva elleni offenzíváját.

– A támadást megállítottuk – mondta. – Mi több, visszaszorí-

tottuk az ellenséget, és bevettük Jelnyát. A németek, hogy a szovjet csapatok támadását megállítsák, tartalékokat vonnak össze.

Elismeréssel szólt a partizánok félelmet nem ismerő bátorságáról, dicsérte a szovjet tüzérséget, de megvallotta, hogy a csapatoknak még mindig nem könnyű megküzdeniük a német harckocsikkal és repülőgépekkel.

– A németeknek ez a harckocsikban és repülőgépekben mutatkozó fölénye télen bizonyára nem lesz olyan szembetűnő, mint nyáron – mondta. – A tél természetesen az oroszoknak is kemény megpróbáltatás, de tapasztalásunk szerint nekik mégsem annyira félelmes, mint a németeknek.

Kozsavin tolmácsolt. Nyomon követte a tábornokot, mondatonként fordított. Előbb feljegyezte, sűrű és olvasható írással, amely némiképp nyomtatott szövegre emlékeztetett, aztán fordított. Azzal a gondos igyekezettel és pontossággal tette ezt, amellyel mindent csinált. Folyamatos beszéd hatását keltette. Mintha nem is volna tolmács, hanem a tábornok angolul beszélne. És különös, minél jobban sikerült Kozsavinnak háttérbe húzódnia és észrevétlenné válnia a tábornok és a tudósítók beszélgetésében, annál nagyobb megelégedésére szolgált ez a folyamat.

– Nem gondolja ön, hogy a tél beállta előtt a németek minden erejüket összeszedve megpróbálnak döntő sikert elérni? Az ő helyzetükben ez az egyetlen lehetőség az orosz tél legyőzésére – szólalt meg Clean, amint a tábornok befejezte rövid ismertetését.

– Nagyon lehetséges, hogy így is lesz – felelte a tábornok, és az újságíróra pillantott. Nem várta, hogy a legelső kérdés ilyen aggasztóan harcias lesz.

– És nem gondolja ön, hogy a mostani erőösszevonás a németek részéről nem pusztán kísérlet az orosz ellentámadás lokalizálására, hanem új offenzíva előkészítésének kezdete?

– Bármilyen ellentámadás értelmetlen, ha nem egységes terv láncszeme – felelte a tábornok.

Clean elhallgatott, és csend támadt. Clean nyilván az utolsó kérdése feltevésére készült. Az előzőek mind csak ezért az utolsóért voltak.

– Feltételezi-e ön, hogy a németek az új offenzívájukban, amennyiben erre sor kerül, eljutnak Moszkváig? – kérdezte.

– Nem.

A tudósítók még a Clean és a tábornok közt lefolyt párbeszéden elmélkedtek, amikor Galois vette át a szót.

– Nem nagyítja-e fel a szovjet sajtó a szovjet hadseregeknek Szmolenszk alatti sikerét? – A Clean szavaiból kicsengő szkeptikus hangulat Galois-ra is átragadt.

– Véleményem szerint nem – felelte a tábornok. – Ez a németek első veresége ebben a háborúban, és nemcsak keleten; talán taktikai vereség, de ki tudja, lehet, hogy stratégiai kudarc jele. – Elmosolyodott, de restellte ezt a mosolygást. Az utóbbi időben nem sokat mosolyoghatott.

A szomszédos helyiségben, amely azelőtt a tanári szoba volt, ebéd várta a tudósítókat, és fejenként egy deci vodkát kaptak.

A tábornokkal folytatott beszélgetés felajzotta őket. Akik eddig hallgattak, most mind kinyitották a szájukat, akik pedig eddig is beszéltek, még beszédesebbé váltak.

– Az olvasó nem ismer kíméletet, ő a teljes igazságot akarja tudni! – vette át a szót Clean, kilesve a pillanatot, amikor az asztal körül csend támadt. – A tudósító se legyen kíméletes!

– Attól függ, hogy kit ne kíméljen! – felelt rá Barker, és elvörösödött: nem bírta az italt, gyorsan a fejébe szállt.

– A szülőanyját se kímélje! – Clean csaknem suttogott. A kiabálásból suttogásba tudott átcsapni, a suttogása félelmet keltett.

Az asztal elcsendesedett.

– Tudod, Clean – szólalt meg hirtelen Barker csaknem szívélyesen –, a mi védelmi vonalunk ma nemcsak a La Manche-on át húzódik, hanem a Dnyeperen is. Ha itt nem vagyunk kíméletesek, azt jelenti, hogy ott sem vagyunk azok!

A tudósítók úgy érezték, hogy a robbanás elkerülhetetlen, de nem következett be, mert Cleannek vagy inába szállt a bátorsága, vagy belátta, hogy a beszélgetés kiélezése semmi jót sem ígér.

– Még gondolkozom rajta, hol húzzam meg a védelmi vonalam – jegyezte meg talányosan, és felkelt az asztaltól.

És megint a szmolenszki út következett, szelesen és porosan, bombatölcsérekkel, tábori konyhák füstjével, megbéklyózott lovak nyerítésével az út menti kiserdőkben, félénk nótázással.

Valahol Gzsatszknál gyalogos parancsnokok állították meg őket.

– Óhajtanak egy lelőtt német bombázó legénységével beszélni? – A parancsnokok értesítést kaptak a tudósítók közeledéséről, és kimentek elébük.

– Ha lehetséges.

Három overallos német. Idegesen fölényesek, vagy attól a tudattól, hogy nem fenyegeti halál őket, vagy a saját felsőbbségük érzésétől.

– Moszkva közel van és mégis messze? – kérdezte az öreg Jermy. Minél sértőbb kérdést akart feltenni.

A pilóták vastag atléta nyakú parancsnoka csak szkeptikusan elmosolyodott, egy szeplős Hüvelyk Matyi, a másodpilóta azonban legyintett és elnevette magát:

– A tél beálltáig Moszkva német lesz!

Ez a szókapcsolás: „Moszkva német", jókedvre hangolta, és még jobban nevetett.

– Maguk részt vettek London bombázásában? – kérdezte Galois. Úgy érezte, hogy ez a nekiszegezett kérdés letöri a gőgjüket, de tévedett.

– Igen, persze – felelte a szeplős német, és a kissé távolabb ülő fekete elzászi, minden valószínűség szerint a navigátor, készségesen hozzátette:

– Nem is egyszer és igen sikeresen. – Társaira pillantott. – Ugyanebben az összeállításban . . .

Lehet, hogy a parancsnokuk sértve érezte magát büszkeségében.

– Oroszország után Anglia! – jelentette ki a legkisebb zavar nélkül, olyan hangon, mintha vele együtt mindenkinek örülnie kellene. – Itt végzünk, és irány London! – csaknem kiáltotta ezt.

– Ahhoz, hogy Londonba menjenek, előbb még ki kell szabadulniuk az orosz fogságból. Az oroszból! – mondta az öreg Jermy. Ő még az első világháborúban járt Oroszországban, és mindüknél jobban ismerte az országot.

– Nem tesz semmit – mondta a fekete hajú német.

Egy tábori kórházban szálltak meg éjszakára. A sátor, amelyben Tambijev és Kozsavin kapott helyet, külön állt a sátortábortól, de az egészségügyi zászlóalj mellett. Az egészségügyi zászlóalj legközelebbi sátra a műtő. Amikor Tambijev és Kozsavin bementek a maguk sát-

rába, a műtősátorból kongó köhögés hallatszott, amelyet nehéz sóhajok szakítottak meg.

– Doktor-testvér, ments meg engem, fiatal vagyok . . . – hallatszott odabentről. – Ments meg . . .

– Menjünk ki az útra, elálldogálunk a csöndben – ajánlotta Kozsavin.

Kimentek a sátorból. Átvágtak a mezőn, amelyet már harmat lepett.

Enyhe füstszag érződött, valahol messze szalmát égettek, és lángokkal megvilágított hosszúkás füstgomolyok terjengtek alacsonyan a mező felett.

Ez a tűz meg a műtősátor élénk lámpafénye nem hátrált el az éjszakába, mint ahogy a műtőasztalon fekvő katona hangja sem: „Doktor-testvér . . .”

Kiértek az útra, és a szélén lépegettek. Itt csendesebb volt.

– Nos, Nyikolaj Markovics, mit értett a tábornok szavaiból? – kérdezte Kozsavin megállva. Hangja nagyon frissen csengett az éjszakába merült mező csendjében.

– Nem a tábornok szavaiból, hanem a németekkel való találkozásból is? – adta vissza Tambijev a kérdést. A tábornok tájékoztatója valahogy egybevágott a foglyokkal való esti találkozással.

– Igen, talán a németekkel való találkozásból is.

Tambijev tovább ment, nem volt kedve megállni.

– Megértettem, hogy nehéz dolgunk lesz.

– Nehezebb, mint ahogy a tábornok ecsetelte?

– Nehezebb, Igor Vlagyimirovics.

Kozsavin elnézett arrafelé, ahol az imént még a tűz lángolt. A láng lelohadt, a tűz kialudt, most sötétség fogta körül őket, sűrű homály, noha még érződött a füstszag.

– A tél beálltáig két hónap van hátra – szólt Kozsavin alig hallhatóan. – Nem várhatjuk meg, amíg a tél elkapja őket. Teljes erővel megindulnak. A németek új offenzívája? Lehet, hogy itt . . .

Valahol oldalvást gépkocsi robogott, nem égtek a lámpái, de a motor berregése tisztán hallatszott.

– Igor Vlagyimirovics . . .

– Igen . . .

– A családja elutazott Leningrádból?

– Igen, a húgom és a nagymama. Nem tudom megbocsátani magamnak, hogy nem láttam őket.

Ez nemigen hasonlított Kozsavinhoz; rendesen zárkózottabb volt, nem szeretett magáról beszélni. Mindennek ez az éjszaka az oka meg a nyugtalanság érzése. Amit az ember máskor nem mondana, most kimondja.

– Hát a maga családja, Nyikolaj Markovics? A Kubán-vidéken van?

– Ott.

Lassan megindultak visszafelé. A domb mögül látszott a műtősátor lámpája. Két lépésre a sátortól hordágy állt, most gondosan lepedővel leterítve. Nyilván az az ember feküdt a lepedő alatt, aki csak az imént könyörgött az orvosnak. Nyugtalanítóan csendes volt ez az ember, talán még nem ébredt fel, aludt a műtét után, vagy talán egyet szippantott az őszi sztyepp levegőjéből, és örökre elszenderedett.

– Vjazmában – kezdte Kozsavin – kihallgattam két katona beszélgetését. Egyik azt mondja: „Láttam nemrég, hogy egy faluban, amely porrá égett, érted, porrá, hogy még kémények se maradtak, láttam, hogy az üszkös zsombékokon egy öregasszony járkál. Tébolyodott, nem lát: „Kis fehér nyírfácskám... Nyírfácskám!..." – „Mediny alatt volt?" – kérdezi a másik. – „Nem, Jelnya alatt..." – „Jelnya alatt? Nem, Mediny alatt volt, én is láttam..." – „Nem, jól emlékszem, hogy Jelnya alatt." Sehogy sem tudtak megegyezni. Egyik azt mondja: „Mediny alatt..." A másik: „Jelnya alatt..." Igazság szerint pedig Mediny alatt is, Jelnya alatt is, és sok száz orosz faluban bolyong az üszkös zsombékokon a mi bánatunk...

16

Mindezekben a napokban, amíg az autók a régi szmolenszki országúton robogtak, az útjelzők – egy darabka furnér- vagy bádoglemez, félbevágott és legyalult hasábfa, fenyőfadeszka – makacsul hir-

dették: „Jelnya felé!" Az útkereszteződéseknél, egy-egy kurta cigarettaszünetben, a katonák boldogan sóhajtoztak: „Jelnya . . ." A szerény Gyeszna parti mezőváros most egyszerre csaknem székvárossá lett.

Estefelé érkeztek meg Jelnyába. Tüzes alkonypír ragyogott a sötét szeptemberi égen. Körös-körül minden porig égett, csak a kémények meredeztek. A leszálló homályban hatalmas fatörzsekhez hasonlítottak, amelyeket a tűz sem tudott elpusztítani – ágaik elégtek, de a törzsek megmaradtak. Emberek álltak e fatörzsek közt, és némelykor úgy rémlett, hogy ők is hasonlók ezekhez a fákhoz, amelyeket a tűz nem bírt elemészteni.

Az orosz városok és falvak százai és ezrei közül, amelyeket a németek ezen a nyáron elfoglaltak, Jelnya volt az első, amit az ellenségtől visszavettek.

Egy órával később, amikor már úgy besötétedett, hogy sem a kémények, sem az emberek nem látszottak, Tambijev Galois-val Jelnya szélén járt. Kiértek a mezőre, és megálltak. A harmatos rét meg a távolabb húzódó erdő is hűvösséget és nyugalmat lehelt.

Olykor emberekkel találkoztak, akár a denevérek, messziről megérezték egymást.

– Bocsánat, Nyikolaj Markovics, de mintha valaki szólította volna.

Tambijev hátranézett. A homályból egy férfi lépett elő, vaktában lépkedett, hatalmas vállát meggörnyesztve, mintha egy leomló falat akarna megtámasztani.

– Nyikolaj, te vagy az?

Tambijev szinte hátrahőkölt – az őscsendben az egyszerű szó mennydörgésként hatott.

Jakov Bargyin. És az ő keze. Érdes, talán még keményebb lett, mint volt valaha.

– Hogyan . . . Jakov Ivanovics? – Tambijev csak annyit tudott felelni. – Ebben a sötétben . . .

– A hangodról ismertelek meg, Kolja. – Bargyin hatalmas két karjával átölelte, és teljes erejéből megrázta. – Arcáról nem ismerni fel az embert, de a hangról tévedhetetlenül. A hang pontosabb az arcnál! Hogy vannak otthon a mieink, Kolja? Jegorról egyre olvasok az újságban. Igen, amikor az az amerikai jött. Írtam a fivéremnek:

„Ne mondogasd, Jegor, hogy Hopkins, hopp, amíg át nem ugrod!" – Komolyan mondta ezt, nem kívánt tréfálni. Hallgasd meg, úgymond, az amerikait, Jegor, de ne feledd el az orosz elsőszülöttségedet. – Hát te hogy kerültél ide, Kolja? Ahá, persze, a tudósítókkal! De hát minek bámulunk itt ebbe a sötétségbe, mint valami sírba? Gyerünk, amott a hajdinaföldön túl van a hajlékom.

– Nem egyedül vagyok, Jakov Ivanovics, Galois-val. Hallotta ennek a franciának a nevét?

Jakov Bargyin egy pillanatra megállt. Semmi sem állíthatta volna meg ebben a percben – ez megállította.

– Gyerünk, no, jut a franciának is.

Megindult az éjszakában. Hallani lehetett, mint lépeget: lendületes, hosszú lépésekkel. Szótlanul ment, valamin gondolkozott.

Amikor elhagyták a hajdinaföldet, Tambijev megkérdezte:

– Hogy van, Jakov Ivanovics?

– Csak úgy, Kolja – felelte Bargyin, meg sem állva.

Bementek egy kiserdőbe, és egy gyökerekkel átszőtt kemény kis ösvényen eljutottak a sátorig.

– Egy pillanat, valahol volt itt egy lámpám. – Bargyin gyufát sercentett, és a tenyerével védve, bevitte a sátorba. – Ez alatt a fenyő alatt mintha háromfödémes fedezékben volnék! . . . Nem orrolt meg rám Hopkins miatt? – nézett Galois-ra. Sosem volt még ilyen öreg ez a szem. Az ivantyejevkai találkozásuk óta eltelt két év neki két évtizedébe került.

– Miért orrolnék? Hozzám sem áll közelebb, mint magához.

– Közelebb áll.

– Bocsánat, miért?

– Egytestvér – szövetségese.

Galois elnevette magát.

– Mégsem áll közelebb.

– Ezt is köszönöm . . . Sajnos, fotellal nem szolgálhatok, üljön csak az ágyra, akár erre, akár a másikra. – A szemközti priccsre nézett, amelyen egy nyúlprémes fülessapka hevert. – A bajtársam Vjazmába ment, később jön meg.

– Köszönöm – mondta Galois, és leült, kíváncsi pillantást vetve a sapkára. Nem illett most oda ez a prémes fülessapka.

– Hogy van, Jakov Ivanovics? – ismételte meg a kérdést Tambijev, abban a reményben, hogy most választ kap.

– Mit mondjak, Kolja? – kérdezte Bargyin, miközben kissé felemelte a hátizsákját, és mint valami drága kincset, kék vodkásüveget húzott elő belőle. – Baranovicsiba indultam, hogy átvegyek egy hadosztályt, és Jelnyába vetett a sors. De még hogy vetett! Bottal üthetnék a nyomomat, ha Kliment nincs! – Fejével a nyúlprémes sapka felé intett. – Odüsszeia.

Galois kinyújtotta a nyakát, és kis fejét forgatta, megérezte, hogy valami rendkívülit fog hallani.

– Mondja el, kérem, Jakov Ivanovics – kérte egyszerűen, és jegyzettömböt vett elő.

– Csak fel ne írja! Amit megjegyez, azt megjegyezte! – Bargyin nevetett, és felemelte a poharát. – Mihelyt protokoll lesz a dologból, megnémulok! No, egészségünkre!

Ittak. Bargyin éppen csak ajkához emelte a poharát, aztán letette. Tambijev hörpintett, arca kivörösödött. Galois felhajtotta az italt, és a kolbászra sandított.

– No, ne kínozzon már, könyörüljön meg rajtam – kérte.

Bargyin mutatóujja hegyével megkoccintotta a poharát.

– Bevallom, nem tudom, mit mondhatok el és mit nem . . .

– Ne higgye, Alekszej Alekszejevics, Bargyin mindent tud – mosolygott Tambijev. – Azért Bargyin, hogy mindent tudjon . . .

Bargyin hallgatott egy sort, majd nem annyira a beszélgetőtársainak, mint inkább önmagának mondta:

– A történet tisztán emberi, hadititkot nem tud meg belőle. Emberi! – ismételte, és a szőrmesapkára nézett. – Elmondom, hogy történt, aztán kiszínezheti. Megengedem, hogy kárminvöröset meg okkert is használjon. Mert milyen a kép okker nélkül? Szóval új beosztást kaptam, és egy pénteki napon odarepültem. A frontparancsnok a csapatoknál volt, csak szombat este fogadott. Megvallom, nem minden izgatottság nélkül vártam a találkozást. Egyszer már szolgáltam alatta. Okos ember, de némely dologban nem tud mértéket tartani. Azt a való igazságot, hogy a katonák előtt jó példával kell elöljárni, úgy eltúlozta, hogy annak már semmi értelme. Egy nap észrevette, hogy a tábori konyha tele van füsttel, levetette a zubbonyát, és nekilátott, hogy a kéményét kitisztítsa. A füst természetesen

eltűnt, és vele együtt... Szóval a katonáknak példát kell mutatni. Mihelyt a csapatoktól visszatért, tüstént fogadott engem, és kért, hogy hétfőn reggel nyolckor jelentkezzem nála. Bemutatott a törzsfőnökének, mondván, hogy majd maga visz el a hadosztályhoz, azzal elment. Még aznap ott akart lenni annál az egységnél, amelyik az erdő túlsó végében volt. A törzsfőnök autóba ültetett, és elvitt a Vörös Hadsereg Házába, ott volt a tiszti szálloda. Mellesleg a törzsfőnök, Belogub is új ember volt, és a szemközti szobában lakott. Miközben elhelyezkedtem, észrevettem, hogy az ablak az erdőre nyílik. Az ablaktól annyira volt az erdő, mint ide a hajdinaföld.

A sátor nyílása felé nézett, mintha a hajdinaföldet akarná meglátni.

– Kinéztem az erdőbe, csak úgy egyszerűen, nem sejtve, hogy még az éjjel szükségem lesz rá... Egyszóval úgy tizenkét óra tájban, amikor már elaludtam, Belogub váratlanul bekopogtatott. „Nem értem... A határvonalon túl a dombon ég egy ház, és senki sem oltja a tüzet. Ott, nézze..." Átmentünk az ő szobájába, annak ablakai az erdővel ellenkező irányba néztek. Valóban, a távolban egy ház égett. Dombon állt, és a lángok visszfénye, úgy látszott, még annak az ablaknak az üvegén is ott csillogott, amelyből mi néztük. „Nem oltják" – mondtam. – „Igen, különös, hogy nem oltják" – helyeselt a törzsfőnök. – Mellesleg ez a láng sokat megmagyarázott nekünk: a németek jelt adnak valakiknek, akiket mi nem látunk, és akik a határvonalon átvágva valahol a közelünkben vannak. Mit jeleznek? Valami fontosat, amiért érdemes kockáztatni, természetesen nem egy leégett házat, hanem sokkal többet: azt, hogy a jelzést észreveszik és felismerik. Belogub a törzsbe telefonált. Semmi újság, talán azt kivéve, hogy a frontparancsnok járt a hadosztálynál, és elment a műkedvelő csoport estjére. „Nincs megbízhatóbb fegyver a gránátnál" – mondta a törzsfőnök, és kihúzta az íróasztal fiókját. Három citromgránát volt benne. „Én is elvehetek egyet?" – kérdeztem. – „Minek?" – Még egyszer kinézett az ablakon, a ház már halványabban égett. Azt mondta, hogy ruhástul fekszik le. Ugyanezt tanácsolta nekem is. Kiment, tenyerén egy gránáttal. Bevallom, szilaj kedvemben voltam. No de elég a szóból... Igyunk!

Vendégeire pillantott, teletöltötte a poharakat, hévvel koccintott, de megint csak kevesebbet ivott, mint ők.

Arra ébredtem, hogy nem kapok levegőt, körülöttem sűrű füst terjengett, a csillár imbolygott, és a szoba megdőlt. Éppen csak kitapogattam a gránátot, amelyet a hamutartóba tettem, és a törzsfőnök szobájához rohantam. Az ajtó zárva volt, nekifeszültem a vállammal és betörtem. A törzsfőnök nem volt benn, talán már este elment. Kinéztem az ablakon, amely még mindig nyitva volt, és hátrahőköltem: németek! Híradós gépkocsiban négy köpenyes alak. A kocsi vászontetejét lehajtották. Jól emlékszem, hogy még csak rá se néztem a gránátra, ahogy felkaptam, megcéloztam az autót: robbanás! Beszaladtam a szobába, és kiugrottam az ablakon, azon, amelyik az erdőre nézett. Nem vettem észre, hogy megütöttem a lábamat, csak nehéz volt futnom, márpedig futni kellett, géppisztolyból lőttek utánam, a gránátom nem mindet intézte el. Nem, a sérült lábamat nem éreztem, de azt tudtam, hogy akik üldöznek, gyorsabban futnak nálam, egyre közeledtek. Aztán éreztem, hogy a hátamat eltalálták, de ez már az erdőben volt. A fenyvesben kúsztam, ott sűrű. Nem éreztem fájdalmat, csak nagyon szédültem. Sőt úgy rémlett, hogy időnkint elvesztem az eszméletemet. Többször egymás után mintha felhő árnyéka vetült volna a szememre. És aztán ... Megpróbáltam felállni, és hirtelen úgy láttam, hogy a fenyők forognak körülöttem. Megpróbáltam egy fába kapaszkodni, de a karom már nem bírt el. Arra tértem magamhoz, hogy hideg van, és valami nedvességet érzek. Reggel van vagy éjszaka? Talán már reggel van, felkelt a nap. Beláttam, hogy közelebb kell jutnom az úthoz. Melegebb lett, és megint elszédültem. Úgy rémlik, kijutottam egy ösvényre ... Jól emlékszem, hogy egy kivágott nyírfa hevert mellettem, már korhadt, és azt gondoltam: bizonyára messzire elmásztam a várostól, ha közelebb volna, a nyírfát elvitték volna. És megint jöttek azok a sötét felhők, szédültem. Később kiszámítottam: teljes huszonnégy óráig feküdtem a kivágott nyírfa alatt, és amikor magamhoz tértem, Klimentet pillantottam meg. – A nyúlprémes sapka felé bólintott, és felemelvén poharát, fenékig ürítette, olyan örömmel, mint aki erre a percre várt, azért tartogatta a vodkát. – Megláttam ezt a Klimentet, és megrémültem: bozontos, szürke szakállában rőt foltok, a két keze mint vastag gyökérzet, zöld penésszel lepett, a lábán háncsbocskor, madzaggal összekötözve, háziszőttes ing, mellén piros zsinóron kereszt, fehér konzervdobozból kivágva, nem lehetett könnyű kivágni. Csak

a sapka volt emberi rajta. – Jakov kinyújtott kezével megérintette a sapkát, óvatosan, a sapka tiszteletet sugallt. – „Az Úristen küldött téged nekem, parancsnok elvtárs – szólt az ember, és sapkáját levéve keresztet vetett. – Meg kell, hogy mentselek, parancsnok elvtárs, érted? (Ez volt a szava járása.) És hogy megmentselek, én leszek a parancsnok, te pedig mintha a katonám volnál. Különben nem mentelek meg, érted?" Olyan nyaka volt, mint egy bikának. Hátára vett, és megindult. „Vigyázz a szemedre, parancsnok, nehogy kiszúrja a tüske. Hej, gonosz ám a tüske!" Elvitt az erdő közepére, letett egy nyárfa alá (ott főleg nyárfák vannak, nyirkos hely), megnézte a sebemet; a derékszíjam alatt volt, ha a derékszíjam nincs, végem. „Sok vért vesztettél, ugye?" – „Nem vérzett." – „Hát honnan tudod, hogy vérzett-e vagy sem? A hasadba folyt a vér, atttól ködösült el a szemed ... Ni, hogy felpuffadt a hasad a vértől!" Megint felkapott, és vitt tovább, az öntudatom pedig, mint horpadásban senyvedő tűz, fellobban, kialszik, újra fellobban ... – Ide hallgass, testvér, hagyj ... ki tudja, hová hátrált Oroszország, nem bírsz elvinni odáig" ... „De elviszlek, el kell vigyelek." Visz, én meg azt gondolom: „El kell vinnie? Ki lehet ez az ember a nyírfakéreg-bocskorban és a bádogkereszttel a mellén? Szerzetes, aki megszegte a némasági fogadalmát? Szökött kulák? Vagy talán csak azoknak egyike, akiket tömegével dobtak át a németek a mögöttes területünkre azon az éjszakán, és akiknek az égő kunyhóval jeleztek? Ki lehet?" Bevallom, hogy nem kérdeztem meg rögtön. Az erdő errefelé nyirkos, gomba veszedelmesen sok. Nem, nem nyelvbotlás volt, veszedelmesen. Azt mondja a néphit: ha nyáron sok a gomba, az háborút jelent. A nyárson sült gomba nem ad erőt, de jóllakat. Akad egy kis sóska. Meg egy kis marék bogyó. Ő mindent pontosan kiszámított: az erdő nem hagy éhen halni minket. Virradatkor és alkonyatkor láttam, hogy imádkozik. Csak paraszt imádkozik így. Buzgón, senkit nem átkozva, főleg hálálkodva, hittel. Az ennivalót is, amit morzsánként szedegetett össze az erdőben, isten kegyes adományának tekintette. Hozzá nem nyúlt anélkül, hogy fekete ujjaival meg ne érintette volna a mellén lógó bádogkeresztet, hogy keresztet ne vetett volna. Gombától és vad sóskától nem kap erőre az ember, nem bírtam lábra állni. „Hagyj, testvér – könyörgök –, hagyj engem! Mennyit kell még cipelned, és hova viszel? Hagyjál itt!" – „Nem! Ha megölsz, se

hagylak el!" – A pisztolytáskámra pillant, félelem nélkül nézi. Érzem, semmit sem kíván tőlem, sem a fegyveremtől. Egyszer szándékosan elejtettem a pisztolyt, és felvetettem vele. Felvette, összevonta a szemöldökét, forgatta, elnevette magát, és visszatette a tokjába. És megint eltűnődtem: „Ki lehet ez az ember? Ha megkérdem tőle, megijesztem, nem beszél többet." Különben sem volt valami beszédes. Egyszer azt mondta: „Mifelénk a mocsarak mind tele vannak békalencsével . . ." – „Hol van az a tifelétek?" Zavarában szemébe húzta a sapkát. Azelőtt is így tett, ha zavarban volt.

Legtöbbször hallgatott, tréfával akarta megóvni ezt a hallgatását, de olykor belőle is kitört a szó. „Maga ezredes, bizonyára egész életében erre törekedett?" – „Egész életemben." – „Szóval megtanulta a gyilkolás tudományát?" – „Megtanultam, Kliment." – „Ne, ne nevessen. Komolyan beszélek. Szerintem a hadsereg merő ingyenélősködés. Mi értelme az élet számára?" – „Amíg háború van, Kliment, hadsereg is szükséges. Háború fenyeget, mozgósítsd a népet!" De ő csak kitartott a maga véleménye mellett. „Előre tanítani a gyilkolást – pfuj!" És még érdekes: a németekről szinte sohasem beszélt, kerülte a témát. „Vagy neked a német talán testvéred? Lám, milyen baj szakadt Oroszországra, te meg hallgatsz." – „Nem, nem hallgatok, de Oroszország, ahogy eddig megállt, ezután is állni fog. A német meg . . . Akár a szél, jött és elmegy." – „Szóval csak ülj és várd, amíg elmegy?" – „Nem, várni nem szabad." Egy kis fenyvesben éjszakáztunk. Halomba kotortuk a tűleveleket, és ledőltünk aludni. Éjjel nyugtalan lett – felordított, felnyögött. „Csendesebben . . . Álmodtál valamit?" – Álmodtam." – „Mit?" – „Zöld füst fogott körül, fulladoztam." – „Mi ez a zöld füst?" – „Hát a német." – „Füst?" – „Hát mi volna más? Jött és ment!" – „Nehogy aztán elhurcoljon téged ez a füst! . . ." – „Nem, nem hurcol el! Oroszországot füsttel nem lehet elmozdítani! Füst!"

Bargyin felemelte az üveget, maga és a lámpa közé állította, megkotyogtatta, hogy megállapítsa, még mennyi maradt benne, s egyformán töltött mindenkinek.

– Aztán már valahol itt, Szmolenszk körül egy büntető különítmény fenyegető közelségébe kerültünk. A partizánok felgyújtottak egy téliegyenruha-raktárt, s a németek átfésülték az erdőt, amelyben

mi bujkáltunk. Eriggy, mondom Klimentnek... Hallgat, egy szót sem ejt, csak azzal az erős két kezével gyűrkéli ezt a nyúlprémet. – „Hagyj magamra, és eredj!" Rám veti a szemét, néz. „Tanult ember vagy, és nem tudod megérteni. Nem hagyhatlak én el téged!" Feladta nekem a leckét! Elhatároztam, hogy többet semmit sem kérdezek tőle. Ha megmondja, megmondja, ha nem mondja, úgy is jó. Meredek a part, a heves ár alámosta. Nemcsak két ilyen magunkfajta nyomorultat, de egy egész tüzéregységet el lehetne ott rejteni. Ha erre jönnek, nem látnak meg. Legfeljebb, ha a partot beomlasztják. De ha a túlsó oldalon haladnak, akkor óhatatlanul meglátnak, a folyó alig tizenkét méter széles. A túlsó oldalon közeledtek. Látjuk, elérkezett a gyászos óránk. „Eredj – mondom neki –, legfőbb ideje, hogy elmenj..." – „Nem, csak fogd, amit adok. Ezzel akár isten ellen, akár az ördög ellen is..." Érzem, hogy egy darabka bádogot nyomott kezembe. Megtapogatom: kereszt. Ugyanolyan, mint amilyet a mellén visel. A németek pedig a folyón túl. „Eredj, Kliment, nekem már befellegzett." – „Magas az én Golgotám. Tanult ember vagy, és mégsem tudod megérteni: benned van az én menedékem." A németek pedig elmentek. Azért mentek el, mert a túlsó parton egy kis horpadás volt, éppen a mi búvóhelyünkkel szemben. Néztek, de semmit sem láttak. Aztán megértettem: hátunk mögött sütött a nap. S amikor elmentek, mi leültünk a víz szélére, megmostuk a lábunkat, Kliment egyszer csak megszólal: „Tudod, ki vagyok én? Katonaszökevény. A hitem tiltotta, hogy fegyvert fogjak, azért elszöktem az osztagtól." Tudtam, hogy igazat beszél. Ezzel vége a történetének: katonaszökevény, és kész. A hite tiltotta a fegyverfogást, hát megszökött. De hát a hit tilalma békeidőre szólt, most meg háború van. Egyszóval csak bennem, csakis énbennem volt a reménye. Megbánni semmit se bánt meg, de a megmenekvést, úgy látszik, elérte. Eddig a történet... emberi – fejezte be Bargyin.

– Emberi – szólt tűnődve Galois, és mosolyogva pillantott a nyúlprém sapkára.

– És magának most mik a kilátásai, Jakov Ivanovics? Hadtest?

– Amit adnak, Kolja.

– Klimentet magával viszi?

Bargyin kis hallgatás után válaszolt:

– Talán.

Ajánlkozott, hogy elkíséri őket. Mentek, hallgattak.. Valahol jobbra lefutott egy csillag az égről, megzavarta ég és föld sötétjét.

17

A tudósítók ugyanazokon a gépkocsikon tértek vissza Moszkvába, amelyeken jöttek. Tambijev Galois mellett ült. Naplementekor indultak el Vjazmából, abban a reményben, hogy reggel tíz óra után otthon lesznek – háborús időben éjjel az út nagyon forgalmas.

– Mit gondol, Bargyinnak könnyű megválnia a . . . nyúlprém sapkától? – kérdezte Galois.

– Nem hinném, noha tisztában van a . . . nyúl vétkének nagyságával.

– A nyúl hegyezi a fülét! – nevetett Galois. – A nyúl mindent kiszámított, noha úgy vettem észre, hogy Bargyin ebben nemcsak számítást, de őszinte érzést is látott. Bargyin megérti: itt nemcsak az ember bőréről volt szó, hanem a hitéről. Bargyin pszichológus! Ha másként volna, pokolba küldte volna a nyulat!

– De ekkora vétek levezekelhető?

– Lehetséges.

A Bargyinnal való találkozás nem hagyott nyugtot a franciának. Sátrukba visszatérvén, éjfélig elüldögélt a jegyzettömbje mellett. Természetesen mindent leírt. És nemcsak leírta, de a maga módján megmagyarázta. Amiről az imént beszélt, egyik részlete volt ennek a magyarázatnak. Tambijev tapasztalatból tudta: Galois olykor hirtelen belefog egy esemény magyarázásába, noha jól tudja, hogy Tambijev is értesült róla. Tambijev ilyenkor türelmesen hallgatta. Megértette: Galois most rajta próbálja ki a kommentárját. A ravasz francia nemcsak ellenőrizte a gondolatát, de igyekezett a maga módján legalizálni is. Ha így cselekedett, akkor erre bizonyára szüksége volt.

– Kicsoda maga, Nyikolaj Markovics? – kérdezte Galois megha-

jolva, és elnevette magát. Nem lehetett megérteni, hogy mit jelent ez a kérdés, és hogy mennyi a gúny benne.

– Cár vagyok, Alekszej Alekszejevics – próbálta Tambijev tréfával elütni a dolgot.

– Nem, nem, tréfán kívül. Kicsoda maga? Egyszer azt mondta, a rokonai valahol a Kubányban élnek.

– Ott, Alekszej Alekszejevics.

– Bocsásson meg, ők örmények?

– Igen, ottaniak, az adige nyelvet beszélik.

Megint eltelt fél óra. Az autó lejtőn gurult. A sofőr kikapcsolta a motort, csend volt.

– Tudja, hogy most mire gondoltam?

– Mire, Alekszej Alekszejevics?

– A pétervári éveimre, és eszembe jutott, hogy ezzel a származással magát a Palota tér hathoz* talán még egy ágyúlövésnyire sem eresztették volna... Érti, mi ez?

– Értem.

– Ha érti, akkor mondja meg...

– Ez a szovjethatalom, Alekszej Alekszejevics.

Sóhajtott.

– Sajnálom, hogy mindezt elmondtam magának.

– Miért?

– Lehetőséget adtam rá, hogy megnyerje a vitát.

– Hát volt vita?

– Volt.

A Kreml órája fél tizenegyet mutatott, amikor az autók a Metropol szálló elé kanyarodtak. A francia Boie fogadta a tudósítókat. Influenzás volt, otthon maradt.

– A németek közölték, hogy Moszkvában összeül a hármak tanácskozása.

Clean, aki éppen mellettük állt, megvakarta ősz halántékát.

– Azt nem közölték, hogy ezt a tanácskozást Moszkva elleni támadással akarják megünnepelni?

– Nem, erről semmit se mondtak – felelte Boie. Nem akarta elérteni a Clean mondatában rejlő gúnyt.

* Pétervárott a Palota tér 6. szám alatt volt az orosz külügyminisztérium.

– Akkor én közlöm – mondta hanyagul Clean, és hátizsákját a vállára vetve, elsőnek lépett be a szállodába. Nemigen értették, hogy örül-e a prognózisnak vagy bánkódik miatta.

Az öreg Jermy, aki kissé távolabb állt, csak a vállát vonogatta.

– Elnézést, Tambijev úr, ő semmi rosszat nem akart mondani, csak szereti az erős kifejezéseket.

Tambijev megvárta Kozsavint, akinek autója később ért oda.

– Nem gondolja, hogy illik bemennünk a Kuznyeckijra, Igor Vlagyimirovics?

– Alighanem. – Hallott már a hármak tanácskozásáról?

– Igen, Boie előttem említette Cleannek.

– Tehát Clean prognózisát is ismeri? – kérdezte Kozsavin.

– Igen, természetesen. A kiruccanás győzte meg róla?

– Nemcsak őt – jegyezte meg Kozsavin.

Tambijev meg akarta kérdezni: „Kit még? Magát, Igor Vlagyimirovics?" – de hallgatott. Kozsavin azonban nem is akarta megvárni, amíg felteszi a kérdést.

– Nemigen akaródzik vele egyetérteni, de igaza van.

– A németek Moszkva elleni offenzívájára céloz?

– Szerintem Clean erről beszélt.

18

Mihajlov azt mondta Beketovnak, hogy a jelekből ítélve Beaverbrook elmegy Moszkvába a hármak tanácskozására. Aznap három órakor akarta meglátogatni Beaverbrookot miniszteri rezidenciáján, és hívta Szergej Petrovicsot, hogy tartson vele. Beketov köszönettel fogadta a hívást, mondván, hogy a találkozás Beaverbrookkal neki is hasznos lesz.

Két és fél hónap telt el azóta, hogy Beketov Londonba érkezett. Szergej Petrovics lassan, de biztosan beletanult új feladatkörébe. Akármilyen sajátos volt is a nagykövetség élete, mindinkább azonosult vele.

Szeme még megőrizte az új emberek éleslátását, és felfedezte azt is, ami mások előtt rejtve maradt. A londoni szovjet nagykövetség élete nyilván nemigen különbözött más fővárosokban levő nagykövetségekétől, de itt volt valami egészen sajátos is. A nagykövetség arculatának és egész életének ezt a sajátosságát Beketov szerint nagyrészt a nagykövet adta. Történész lévén, aki nem szakított a tudománnyal, valamilyen csakis általa ismert módszerrel össze tudta kapcsolni alkotói hajlamait a diplomáciai gyakorlattal. Nyelvészek, energetikusok, építészek, ha diplomatává lesznek, felhagynak a hivatásukkal. Mihajlov mint diplomata sem lett hűtlen a régi hivatásához. És nemcsak arról van szó, hogy a történelem közelebb áll a diplomáciához, mint az energetika vagy az építészet, a fő ok a hivatáshoz való hűségben rejlik, az eltökélt szándékában, hogy mindvégig szolgálni fogja. Természetesen összeegyeztetni a kemény diplomáciai hétköznapokat az alkotómunkával még Mihajlov is aligha tudhatta volna, de módjában állt átgondolni a történteket, feljegyzéseket gyűjtögetni és tárolni azzal a szándékkal, hogy majd felhasználja egy terjedelmes műben, amelyre az embereknek szükségük van.

És még egy: volt hozzá érzéke, hogy felfedezze és megbecsülje az emberben az isteni szikrát. Kinyújtotta kezét az íróasztalán heverő nagy halom hivatalos írás felé, s látszólag legnagyobb csodálkozására, hirtelen Péter cár vámtörvényeinek kéziratára bukkant, vagy az angol bányászok híres sztrájkjáról szóló terjedelmes tanulmányra. „Ezt itt Szaratovból küldte egy docens. Elkapott engem, amikor legutóbb Moszkvában voltam, és most, képzelje, utolért Londonban! Ha óhajtja, odaadhatom elolvasni, rendkívül érdekes munka!" És Beketov éjszakára magához véve a szaratovi docens kéziratát, valóban meggyőződött róla, hogy tehetséges ember műve, jó tárgyismeret párosult benne nem kis elemző képességgel. A nagykövetségen azt hallotta, hogy valahányszor Mihajlov Moszkvába utazott, két hét alatt a kis és nagy bolygóknak olyan együttese alakult ki körülötte, hogy még a Jupiter is megirigyelhetné. Ebben az együttesben szerfelett egzotikus művek szerzői is voltak, de ez nem zavarta Mihajlovot. Úgy vélte, hogy az isteni szikra akár egy uralkodót dicsőítő óda szövegében is felvillanhat, a többi aztán magától jön.

„A jónak megvan az a képessége, hogy sokáig él" – mondogatta gyakran Mihajlov. Honnan vezette le ezt a formulát, kérdezte magá-

tól Beketov, életének melyik szakából? Nem azokból a régi időkből-e, amikor a messzi Angliába átköltözött, menekülve a cári rendőrség kopói elől, és aztán üldözöttként élt, egyik londoni manzárdszobából a másikba költözve, fagyoskodott és éhezett? „Londonban ma is iszonyú nyomort lehet látni – mondta egy ízben Beketovnak. – De azt, ami akkoriban volt, az ember nehezen éri fel ésszel. El tud-e képzelni egy embert, aki a hosszú londoni utcákon fut egy kocsi után? Valahol egy főbejáratnál észrevette, amint az uraság kocsiba ült, és most a kocsival együtt szalad egy másik kapuig, ahol az úr kiszáll, hogy kinyissa a kocsi ajtaját, és megkapja az ezért járó pénzt?"

Tehát Beaverbrookhoz mentek.

– Úgy rémlik, Gorkijnak a Tolsztojra való visszaemlékezéseiben . . . Nos, tudja, amikor Tolsztojjal valahol a Krímben járnak, és Tolsztoj megpillant egy nőt, aki a veteményeskertben dolgozik. Emlékszik, mit mondott Tolsztoj?

– Valamit az orosz arisztokraták testi egészségéről, Nyikolaj Nyikolajevics.

– Igen, az egészségről . . . Az egész mondatra nem tudok visszaemlékezni, nem azért, mert durva, egyáltalában nem! Tolsztoj szavainak értelme: ha a paraszti lét és annak ősereje nem volna, elcsenevészesedne az orosz nemesség kék fája, kiszáradna gyökereitől a koronájáig . . . Valami hasonlót szeretne mondani az ember, amikor Beaverbrookról van szó.

– Beaverbrook és a paraszti őserő?

– Igen! Ezek a plebejusokból lett lordok, akik közé Beaverbrook is tartozik, lényegében ők az az erő, amely az angol arisztokrácia kék fájának életnedveit adja. Apropó, elmondtam már magának az első beszélgetésemet Beaverbrookkal?

– Nem, Nyikolaj Nyikolajevics, de megígérte, hogy elmondja. – Beketov tudta, hogy Mihajlov máskor is felhasználta az utat a küszöbönálló találkozás valamilyen aspektusának megvitatására.

– Amikor Moszkvában a nevezetes „Lena Goldfields"* per kezdődött, senki olyan dühösen és durván nem támadott engem, mint

* „Lena Goldfields limited" – angol részvénytársaság, amellyel a szovjet kormány 1925-ben koncessziós szerződést kötött. A társaság nem teljesítette vállalt kötelességeit, ezért a szerződést 1934-ben felbontották. – *Ford.*

Beaverbrook összehangolt csapata. Mindenekelőtt a *Daily Express*. Beaverbrooknak alapos oka volt azt hinnie, hogy az ilyesmit nem könnyű elfelejteni, még kevésbé megbocsátani. Talán ezért volt az, hogy amikor érintkezésbe kellett lépnie a szovjet nagykövettel, fullajtárt menesztett, meghagyva, hogy csaknem földig hajoljon előttem! Megjelent Beaverbrook fullajtárja, és körülbelül ezeket mondta: „Lord Beaverbrook szeretne találkozni önnel, kész a találkozás kezdeményezését magára vállalni, és meghívja önt magához... nos, akár villásreggelire. De mielőtt ezt bátorkodna megtenni, tudni szeretné, elfogadja-e ön a meghívást?" Akármilyen furcsa volt is a tiszteletre méltó lord viselkedése, egy szempillantás alatt minden ha nem merült is feledésbe, de háttérbe szorult. A nagykövetnek, ha országa képviseletében beszél, késznek kell lennie a saját önérzetének zabolázására. Ilyesmit kívánnak meg tőlem is. Egyszóval a kitűzött órában Beaverbrookkal asztalnál ültünk. Kettesben. És kölcsönösen szívélyesek voltunk egymáshoz. Mi több, jóindulatúak. Mintha a „Lena Goldfields" per sohase lett volna. Mintha az újságkopók összehangolt falkája sohase ugatta volna a szovjet nagykövetet. Mintha lord Beaverbrook sohase uszította volna ezt a falkát, nem mondta volna neki: „Hajrá, fogd meg!" – Az, amit ezen a reggelen mondott nekem, lényegében semmiben sem különbözött attól, amit egy évvel ezelőtt Churchill mondott, és ez nevezetes dolog volt. Amióta Hitler megjelent Európában, ellenségeink arcvonalán, amely az orosz forradalom óta olyan egységes volt, rések keletkeztek. Nagy-Britanniában elsőnek Churchill kapott észbe, másodiknak talán Beaverbrook. A legádázabb ellenségeinkre gondolok, akiken hosszú éveken át nyugodott az angol szovjetellenessége. „Megértem, hogy Nagy-Britannia legnagyobb ellensége ma a hitleri Németország. Lehetséges, hogy Németország leverése után megváltozik a dolog, de mindez nem egyhamar lesz. Egyelőre barátok vagyunk, és én kész vagyok ezt a barátságot szolgálni, mint ahogy Nagy-Britanniát szolgálom. Nem félek kimondani: Nagy-Britanniát, nem Oroszországot!" Azóta hat év telt el, de Beaverbrook igyekezettel és pontosan tartja a szavát, amit azon a reggelen adott. Többet mondok: az angolok közt nincs korrektebb partnerünk lord Beaverbrooknál. Különben erről most meggyőződhetik.

Az autó a minisztérium épülete elé gördült.

Mihajlov bemutatta Beketovot, megemlítve, hogy Beketov is ott volt a harckocsigyárban, és hallgatta Beaverbrook beszédét.

– Ön diplomatának tanult vagy a gyakorlatban lett azzá? – kérdezte érdeklődéssel a házigazda. – És mi volt azelőtt?... Pedagógus? Agronómus? Tervezőmérnök? Elképzelem, micsoda pompás hivatást cserélt fel a diplomáciára! Én gyakorlati ember vagyok, és az én számomra például vízi erőművek építése, ráadásul a nagy orosz folyókon, fenségesebb és korszerűbb valami, mint a diplomácia! Mert nézzük csak, mennyit haladt előre a diplomácia az utóbbi ötszáz év alatt? Egy hüvelyknyit sem. Hát a vízi erőművek építése? Nem, nem ötszáz év alatt, természetesen, hanem ötven év alatt... Egy korszakot! Véleményem szerint kitűnő gondolat egy globális energetikai térkép! Úgy, hogy egyetlen kapcsolóval elektromos áramot irányítsunk a föld egyik végéből a másikba! – Beaverbrook még bele is pirult. Kinézett az ablakon, az égboltra; az ég derűs kék volt, nem londonias. – Amióta Hitler haddal támadt Oroszországra, nyugodtan nézhetünk fel az égre.

Beaverbrook kis testében három óriásnak is elegendő energia feszült. Egész sereg titkár és munkatárs vette körül, akiket Beketov ott látott a szomszéd szobákban, és állandóan olyan állapotban tartotta őket, mintha egy nagy gép szüntelenül forgó kerekei volnának, elég energiája volt hozzá, hogy ezt a gépezetet éjjel-nappal hajtsa. Nyoma sem volt benne annak, ami egy orosz ember elképzelésében a hagyományos angol tartózkodással azonosul, nevetett, amikor nevetni támadt kedve. Igen szívélyesen fogadta az oroszokat, gyorsan és látható élvezettel könnyű löncsöt állított össze, és a szomszéd szobában szolgáltatta fel.

– Moszkvai tudósítóink ma a Szmolenszk környékére tett kiruccanásukról adnak hírt. Nem sok jót jósolnak: a németek nem óhajtanak nyílt mezőn telelni, és még a hidegek beállta előtt ráerőszakolják a csatát az oroszokra. Vagyis télire moszkvai szállodába akarnak betelepedni, természetesen kilátással a Kremlre. Apropó, nem ajánlana nekem is egy jó moszkvai szállodát, kilátással a Kremlre?

– Például a Nacionalt – mondta nevetve Beketov.

– Kérem, foglaltasson nekem egy lakosztályt ebben a szállodában, a Kremlre nyíló ablakaiból akarok a németekre nézni – nevetett Beaverbrook. – Ha én lefoglaltatom magamnak ezt a szállodát, ak-

kor meggyőződésem, hogy nem találkozom ott németekkel. Ön hogyan vélekedik?

Eltűnődött, nyilván azon a gondolaton kapta magát, hogy a humora ezúttal nem éppen vidám.

– Moszkvába utazom, és természetesen gondosan felkészültem a legfőbb kérdés megbeszélésére: az oroszoknak nyújtandó segítség, pontos lajstroma mindazoknak a hadianyagoknak, amelyekkel segíthetünk. De talán más kérdések is lesznek? Önök hogyan vélekednek?

Megszólalt a telefon. Beaverbrook összevonta szemöldökét.

– Ejnye... Megmondtam, hogy ne kapcsoljanak! – Felvette a kagylót, kelletlenül hümmögött, amikor a hangot meghallotta. – Mr. Craig, hiszen arra kértem, hogy két órakor hívjon fel, most pedig még csak fél kettő van!... Én nem váratok magamra, a százhúsz sorom percnyi pontossággal ott lesz önnél... Mr. Craig, maga új ember, és még nem eléggé tájékozott – az újság sohasem késett az én hibámból! – Visszatért az asztalhoz, mosolygott. Craig nem rontotta el a hangulatát. – Miniszternek lenni és nem hagyni fel a szerkesztői foglalkozásunkkal, bizony nem egyszerű! De ahogyan az én világomban mondják: „Nincs mit tenni, az újságnak meg kell jelennie!"

Most fehér abrosszal terített asztalnál ültek, és előttük lapos tányérokon gőzölgött a sült.

– Igen helyesen tette, miniszter úr, hogy felkészült a szállítások kérdésének megvitatására. Ez most valóban létkérdés számunkra... – szólalt meg Mihajlov, miközben közelebb húzta tányérját, de nem nyúlt az ételhez. – Az is helyes, hogy ellátta magát az áruk pontos lajstromával. – Most megérintette a kést és a villát, de még mindig nem látott evéshez. – Mindez rendkívül fontos a harcban álló Oroszországnak, de talán valami még ennél is fontosabb.

– Hallgatom, nagykövet úr.

Mihajlov fogta a szalvétát, hogy a kabátja kihajtója mögé igazítsa. Azzal a ráérős gonddal tette ezt, amely az alapos ember minden mozdulatát jellemzi, és amivel hangsúlyozni kívánta annak fontosságát, amit mondani szándékozik.

– Azt mondom, más a fontosabb: a szövetségesek partraszállása a kontinensen... A másik front.

Beaverbrook, aki már éppen kezdte betűrni a szalvétáját, most letette az asztalra.

– Úgy véli, a helyzet annyira komoly, hogy a németek . . . kidönthetik az orosz fát?

Mihajlov a villája hegyével megérintette a sültet. Nyilván el akarta fordítani tekintetét, mert Beaverbrook sűrű, bozontos szemöldökkel árnyékolt szeme nem vesztett élességéből.

– A németek nyilván erre számítanak . . . Ma talán még inkább, mint tegnap.

Beaverbrook most egy darab marhasülttel küszködött. A hús puha volt, de Beaverbrook kése mintha eltompult volna, rosszul vágott.

– Azzal, hogy aztán minden erejüket a brit szigetekre dobják át, és eldöntsék a háborút?

– Úgy gondolom – felelte Mihajlov nyugodtan. – Ez esetben Nagy-Britannia mindent elveszíthet. – Úgy látszott, hogy Mihajlovnak a lelki egyensúlyával együtt megjött az étvágya is: salátalevelekkel rakta körül a sültjét, és meglocsolta a mártással. – A partraszállás kockázata a kontinensen Britannia számára nem élet-halál kérdése. Az oroszok vereségének kockázata az angolok számára a pusztulással egyenlő.

Beaverbrook, úgy látszott, felelni készült, de hirtelen megütötte a fülét a nyitott ablakon behallatszó motorberregés. Felállt, és irigylésre méltó könnyedséggel odament az ablakhoz, valósággal ujjongott.

– Nagykövet úr! Éppen erről a teher-carról beszéltem önnek! Jöjjön ide, kérem, ön is, Beketov úr, de gyorsabban, kérem! Látják, hogy fordul, milyen mozgékony a méreteihez képest! Ugye pompás gépkocsi? A tervezők elképzelése szerint civil rakományok szállítására alkalmas, a mi véleményünk szerint kitűnő katonai teherautó, csak egy kicsit magasítani kell, és beszerezni még két hajtott kereket! Mellesleg pótolhatatlan eszköz az újságoknak vidékre szállítására! Ötven ilyen teherautó csodát tesz: két óra, és a *Daily Express* Oxfordban van, még egy óra, és Stratfordban! – Vendégeire pillantott, széttárta a karját. – Elnézést, de még szerkesztő vagyok! – Visszaült az asztalhoz, elgondolkozott. Nem egyszerű dolog a teherautóról átkapcsolni a második frontra. – Amint tudja, én a második front mellett kardoskodom – szólt Mihajlovra pillantva. – De a Jelnya alatti győzelmükkel önök megnehezítették a helyzetemet, fegy-

vert adtak az ellenfeleim kezébe. Most azt mondják nekem: „No lám, az oroszok nem olyan gyengék, nélkülünk is kibírják!" Adja isten, hogy önök ezentúl is győzzenek, de minden egyes győzelmük megnehezíti a második front megnyitásáért vívott harcomat. Önök Moszkva alatt győznek, és ezzel az utolsó esélyektől is megfosztanak. Dialektika, ugye?

– Énszerintem minden egyes győzelmünk gyengíti Hitlert – felelte Mihajlov –, megköveteli, hogy újabb erőket dobjon át Keletre, tehát megkönnyíti a partraszállást.

Beaverbrook elnevette magát.

– Igen, a maga módján igaza van, nagykövet úr!

Belépett egy titkár, és jelentette, hogy a kanadai nagykövet telefonál. Beaverbrook arca felderült.

– Hallják, Kanada! – mondta nevetve. Ez a telefonhívás felajzotta. – Nem tudom, megfigyelték-e, minél magasabbra hág egy ember az élet létráján, annál közelebb érzik magukhoz a honfitársai. Aztán eljön a pillanat, amikor már nem élhetnek nélküle. Igaz? ... Megyek, megyek – kiáltott a titkárnak, de a szobából kilépve nyitva hagyta az ajtót maga mögött. – Nem, nem, énnekem anyaföld ... („This is my mother land!") Azt mondom, rossz fiú az, aki nem táplálja az anyját! ... Gabona kell nekem! Táplálnom kell Britanniát!

Felvidultan tért vissza. Nagyon szerette volna vendégeit az imént lefolyt beszélgetésbe belevonni, ezért is hagyta nyitva az ajtót.

– Churchill azt mondja: „Kanadával te fogsz tárgyalni, és te kérsz Nagy-Britannia számára gabonát ... Jaj, de fösvények ezek a te fránya kanadaiaid, amint az a falusi gazdagokhoz illik ..." Talán igaza van: a maguk emberének tartanak engem, és nekem könnyebb beszélnem velük.

– Szerzett gabonát?

– Igen, természetesen. Ezért vagyok vidám és jó, mint egy újszülött ...

Mihajlov elmosolyodott.

– Akkor ígérje meg, hogy megőrzi ezt a kedélyállapotát Moszkváig.

– Megőrzöm, megőrzöm ... – kapott a szón Beaverbrook. Valóban kitűnő hangulatban volt most.

19

A nagykövetség kertre nyíló két szobáját a sajtó és a kulturális kapcsolatok osztálya foglalta el, amelyet most Beketov vezetett. Az egyik szoba Beketové volt, a másik Izoszim Faliné, a referensé. Londonba érkezését követő napon Mihajlov elkísérte ide Beketovot, bemutatta neki Falint.

– Falin pontos és buzgó munkatárs – mondta. – Minden érdeklődése ide köti a nagykövetséghez, és én ezt nagyra becsülöm benne. Tudja a nyelvet, és szükség esetén nagy haszonnal alkalmazhatná.

Beketov egy harmincnégy-harminchat éves embert látott maga előtt, aki feléje nyújtotta nagy, de meglepően könnyű kezét, csaknem szelíden nézett és mosolygott, egyébként tüstént elrestellte magát a mosolygásáért. Fakó arca volt és sötétbarna szeme, Szergej Petrovics úgy látta, figyelmes tekintetű. Csaknem nesztelenül járt, mozdulatai nyugodtak. Szobájában minden a helyén volt, de semmi nem vallott lázas tevékenységre. Azt lehetett hinni, hogy maga az ember érdekesebb, mint az, amit tesz. Valahol a jellemében hiányzott egy láncszem, csak egy: a lelkesedés képessége. Felbecsülhetetlen láncszem, ez köti össze az embert a munkával. Így gondolta ezt Beketov a Falinnal való megismerkedés napján, de természetesen titokban tartotta a gondolatát. Ezek a megfigyelései tévesek is lehetnek. Egy azonban kétségtelen volt már ezen a legelső napon is: Falin felkeltette az érdeklődését, és Szergej Petrovics várta, hogy beszélgessen vele.

– Mit mondhatok magamról? Elvégeztem a főiskolát, három évig szakszervezeti elnök voltam, és aztán következett ez a munka. Lapos életrajz, akár az asztal lapja: semmi vétség, viszont semmiféle dicsőség sincs benne – fejezte be szinte örömmel. – Azelőtt valahogy szégyenkeztem, de aztán megszoktam. Átlagdiplomata. Őszintén mondom, örülök, hogy ön megjött.

Beketov nem tudta elfojtani a mosolygását.

– Miért örül? Hiszen nem ismer.

Falin nem jött zavarba, de mielőtt válaszolt volna, sokáig gondolkodott.

– Behívtak Moszkvában az illetékes helyre, és azt mondták: megbízunk benned, Izoszim, utazz el és dolgozz. Idejöttem, és ugyanazokkal a szavakkal fogadtak: megbízunk magában, Izoszim Ivanovics, dolgozzon. Képzelje csak, elhoznak Londonba, és azt mondják, megbíznak bennem, nekem pedig a félelemtől a szívem a bal oldalról a jobb oldalra csúszott át. A bizalom nem minden. Engem mindig irányítani kell. Megszoktam, hogy irányítsanak! A szakszervezetben, a főiskolán más volt, ott napról napra irányítottak.

– Itt pedig a sors önkényére bízták? – nevetett Beketov.

– Nem, a nagykövet figyelemmel kíséri a munkámat, róla nem beszélek. De hát az embernek belátással kell lennie! Neki nélkülem is sok a dolga, minden csekélységgel nem mehetek hozzá!

– Csekélységgel ne is menjen, Izoszim Ivanovics.

– Csakhogy csekélység és csekélység közt különbség van, Szergej Petrovics, meg aztán . . . Amióta a háború elkezdődött, itt úgy megszaporodott a munka! Reggeltől estig csöng a telefon, Oroszországra vonatkozó anyagot követelnek. – Felhúzta a vállát, ajkát csücsörítette. – Adjak nekik az orosz kórusokról, Palehről meg Kubacsiról, a Kaukázusról és persze a balettről! – Egy pszichopata nő pedig már harmadik napja gyötör: „Olvastam, hogy az oroszok fehér uborkát tenyésztettek ki, savanykásan-édes, nem kaphatnék belőle magokat?" – Lehunyta szemét, sóhajtott. – Ha meggebedsz is, de szerezz neki fehér uborkát, mert eleped érte! No hát nem mehetek a nagykövethez a fehér uborkával, márpedig a nőnek válaszolnom kell!

– Fehér uborkával ne is menjen hozzá – mondta Beketov.

– Aztán meg olvasnom kell az újságokat. Milyen diplomáciai munkatárs vagyok, ha az újságokat sem olvasom? Holnap a fogadáson lord Davis megkérdezi tőlem: „Mr. Falin, mi a véleménye a Skóciában bevezetett iskolai reformról?" Ott hallgatással nem boldogulok, felelni kell. Igaz?

– Igaz, Izoszim Ivanovics.

– De hogy feleljek, ha nem olvasom az újságokat?

– Hát olvassa.

– De dolgoznom is kell!

– Kétségtelenül.

– Akkor hogyan?

Beketov nem válaszolt. Figyelmesen nézett Falinra, az ugyanolyan figyelmesen nézett őrá, tekintetében sem félénkség, sem zavar nem látszott.

– Apropó, Skócia – szólt Beketov. – Megbeszéltem a nagykövettel, hogy elmegyek Edinburghba és Glasgow-ba. Holnapután indulok.

– Csak úgy egyszerűen . . . fogja magát és elmegy?

– Igen, természetesen.

– Egyedül?

– Igen, miért?

– Nem, semmi.

De Beketov úgy érezte, hogy Falin meghökkent. Valamit nem ért, valamit kérdezni akart, és mégsem kérdez.

– Szergej Petrovics, kérésem volna önhöz – mondta végre Falin, amikor Beketov már indulóban volt.

– Igen, tessék.

– Szeretném meghívni önt magunkhoz.

– Örömmel megyek.

– Köszönöm.

Falin két lépésre lakott a nagykövetségtől. Háromszobás lakás, világos és száraz, a Hyde Parkra néző ablakokkal. Világosságát mintha még fokoznák a keményített abrosz és függönyök, amelyeket Falin felesége, Anna Pavlovna szorgos keze hímzett.

– Csak névleg lakom Londonban, de folyton ugyanazt az ösvényt járom: hazulról munkába, és onnan vissza. Vajon csak én? Minden londoninak egy útja van, noha ezt egyik sem vallja be. Sőt nagyon büszkék rá, hogy Londonban laknak. Miben különbözik az ő londoni ösvényük valami kis Brighton körüli falucska gyalogútjától? Csak annyi a különbség, hogy az egyik kövezett, a másik pedig kőkénybokrok és szúrós akácok közt tör át.

– Így hát egyik erődből a másikba szalad, Izoszim Ivanovics? A mahagóni fával burkoltból a keményített vászonnal csinosítottba?

– Így futkosok a faburkolatosból a vásznasba, és mindig ugyanazon az ösvényen.

– És ki akadályozza meg benne, hogy letérjen az ösvényről? Utazzon el Stratfordba, és mellesleg nézzen be Windsorba és Oxfordba is, útba esnek.

Falin hallgatott.

– Pedig a nagykövet azt mondta nekem, hogy maga nem félénk természetű, Izoszim Ivanovics... Az a híre, hogy a legutóbbi bombázáskor maga mentette meg a házat a gyújtóbombáktól.

Falin sóhajtott.

– Ez másféle bátorság, Szergej Petrovics.

Anna Pavlovna asztalhoz invitálta a vendéget. Keményített köténykében, simára fésült hajával és a kifogástalanul egyenes választékkal komoly és szűkszavú volt. Mellette ült a lányuk, Anna, ugyanolyan komoly, mélabús és hallgatag. Anyja elmondta, hogy Anna a múlt évben angol iskolába ment át. Eleinte nehezen boldogult a nyelvvel, de aztán belejött, és most már jól halad.

– És az orosz tudással hogy áll? – kérdezte Beketov.

– Felelj Szergej Petrovicsnak, hogy állsz az orosszal – szólt Anna Pavlovna a lányának.

A kislány elpirult.

– A mama tanul velem.

– Ön pedagógus, Anna Pavlovna? – kérdezte Beketov.

Most az anyán volt a sor, hogy elpiruljon.

– Könyvtáros vagyok.

– A nagykövetségen nagy könyvtárunk van? – kérdezte Beketov.

– Szeretném, ha nagyobb volna – felelte az asszony.

– Azt hiszem, ez tőlünk függ – mondta Beketov.

– Igen, természetesen – bólintott az asszony.

Ebédre káposztaleves volt, hús sült burgonyával, almás lepény. Minden ízletes, és mindenből sok.

– Ön jó háziasszony, Anna Pavlovna – mondta Beketov, és úgy vette észre, hogy szavai nem annyira az asszonyt örvendeztették meg, mint a férjét.

– Szergej Petrovics, ha ajándékot óhajt a feleségének vásárolni, csak szóljon, Ánya segítségére lesz – mondta Falin felbátorodva. – Van itt egy bizonyos pan Rudkowsky. – Nagyot nevetett. Kissé érthetetlen volt, hogy Rudkowsky úr neve miért derítette ilyen jókedvre. – Bizonyos értelemben népszerű alak! Igazi vállalkozó szellem! Beszél oroszul, és az oroszok mind őhozzá járnak! De nemcsak azért járnak hozzá, mert oroszul beszél, pan Rudkowskynál minden a legjobb minőségű, és amellett mérsékeltek az árai. Annyira mérsékel-

tek, hogy az emberben aggodalom támad, nem megy-e tönkre pan Rudkowsky, és nem mi leszünk ennek az okai? Már három éve figyelem, de nem ment tönkre. Sőt tőkét gyűjtött, ami azelőtt nem volt neki. Min múlik ez? A helyes számításon. Pan Rudkowsky úgy kalkulál, hogy kiváló minőségű árut ad nem méregdrágán. Az oroszoknak tetszik pan Rudkowsky, szívesen járnak hozzá, és sokan vannak. Ha mindegyikük csak egy kis hasznot hajt, egészében tekintélyes összeg kerekedik ki, és pan Rudkowsky nyer az üzleten.

Amíg Falin beszélt, Anna Pavlovna kissé távolabb állt, zavartan. Nyilván nem tudta, hogyan fogadja a férje elbeszélését.

– Ha szüksége lenne valamire, Ánya a segítségére lesz – fejezte be elbeszélését Falin, és a feleségére nézett. Az asszony alig észrevehetően bólintott.

Beketov hazafelé menet eltűnődött. Megértette-e Falint, aki értelmes ember és szemmel láthatóan bátor, de, ahogyan maga is beismerte, nem mindenben.

20

Bagrics ezredes megjelent Beketovnál.

– Elnézést a betolakodásért. A nagykövettől értesültem a megérkezéséről. Örülök, hogy megismerhetem. Bagrics Artyemij Ivanovics ezredes. Az ön elődjével jó barátok voltunk. Ha unatkozik, készséggel elkísérem sétáira a Hyde Parkba. Háromévi londoni tartózkodásom tapasztalatából tudom, egymagunk nem bírunk meglenni az idegenben, kettesben valahogy csak . . .

Bagrics ezredes hatvan év körül jár, de sovány, feszes tartású, a mozdulatai gyorsak, és az arca is fiatalos, barna kis angolbajusza még alig deresedik.

Beketov azt felelte, hogy örül, és szívesen elfogadja a kíséretet, akár ma is. Megállapodtak, hogy az ezredes hét órakor érte jön.

Bagrics pontos volt. Kiléptek a nagykövetség kapuján, és öt perc múlva a Hyde Parkban voltak.

A londoni kora ősznek az a könnyű ködfátyolos, rózsás, meleg al-

konyi órája volt, amikor a park élénkzöld gyepét átengedik London kutyáinak. Szuszogva, fújtatva, óvatosan rázogatva kövér hasukat igyekeznek szaladni a pincsek, a bulldogok és a tacskók, de egy-egy nekiiramodás után megállnak, és bánatosan tekingetnek az égre, nehezükre esik a szaladás, elhájasodott szívük nem bírja.

Eső szemerkélt, majd elállt. A sötét tölgy- és szilfatörzsek mozdulatlanul sorakoztak.

– Moszkva mit közölt reggel? – kérdezte Beketov.

– Helyi jelentőségű harcok, felderítő tevékenység... De hát a tevékenységen van a hangsúly, Szergej Petrovics? – Bagrics váratlanul megállt.

– Nem értem önt, Artyemij Ivanovics.

– A tevékenység hiányán, a csenden.

– A vihar előtti csenden, Artyemij Ivanovics?

– Alighanem.

Most a park szélső fasoraiban jártak, amelyek a nagykövetség felől kerítették a parkot, itt zöldebb is volt meg néptelenebb.

– Én így értelmezem a feladatot – kezdte nekitüzesedve Bagrics –, mi erkölcsileg még nem tértünk magunkhoz a júniusi katasztrófa után. Nemcsak a hadsereg, a nép sem... Csak a győzelem szül hitet és ad új erőt. – Felnézett az égre, és egy sötét fakoronát pillantva meg, amely zöld felhőként terült szét az út felett, meggyorsította a lépéseit. – Jelnya még nem győzelem. Stratégiai sikerre van szükség. De ilyet még egyetlen hadsereg sem ért el a németek ellen.

– De amit a mieink ez alatt a három hónap alatt tettek, azzal sem dicsekedhetik egyetlen hadsereg sem! Meghiúsult a villámháború! – jegyezte meg Beketov.

– Úgy beszél velem, mintha nem hivatásos katona volnék.

– Hát hogyan beszéljek, Artyemij Ivanovics?

– Szépítés nélkül, a tiszta igazságot... – vágta rá gyorsan Bagrics. – Azt mondja, a villámháború meghiúsult. Igen, meghiúsult. De a nép semmit sem fogad el önmagában véve, mindent viszonyít. A mi veszteségeink aligha pótolhatók – emberben, technikában, területben. A németek kezébe került az ukrán gabona, vasérc, szén. Ezek a veszteségek katasztrofálisak.

– Ez még nem katasztrófa, Artyemij Ivanovics. A halál a katasztrófa.

– Ahhoz, hogy valaki megértse, mennyire súlyos ez, hozzám hasonlóan a Mazuri-tavakban kellett kuksolnia tizennégy hónapon át, aztán pedig négykézláb mászni a jégkéreggel bevont karéliai sziklákon . . .

– De mi következik mindebből, Artyemij Ivanovics?

– Én a magam számára ezt a következtetést vontam le: nekem most nem itt kellene lennem, hanem ott . . . És Oroszország milyen következtetést von le?

– Milyet, Artyemij Ivanovics?

Bagrics sóhajtott, és kezével gyorsan végigsimította az arcát.

– Tudja, miért mentem be magához ma délután? És miért hívtam el ide? És miért beszéltem magával így, ilyen nyíltan, ahogy senkivel nem beszéltem, még az elődjével sem, noha derék embernek tartom őt. Tudja, miért?

– Természetesen nem, Artyemij Ivanovics.

– Ismertem az ifjabb Beketovot, mondhatom, barátok voltunk.

– Szányát?

– Igen, Alekszandr Petrovicsot. A hadosztálya szomszédos volt az enyémmel. Nyáron pedig egyazon táborban voltunk . . . Akkor még szidást kapott a parancsnoktól a versenyló miatt, amelyet a rosztovi cirkuszban vásárolt, és aztán a táborba vágtatott rajta . . . Emlékszik?

Beketov ránézett Bagricsra, és érezte, hogy a szíve egyre szaporábban ver, már a torkában dobog, mindjárt megfullad. Bagrics ismerte Szánykát, minden bizonnyal ismerte, ha emlékszik erre a rosztovi cirkuszból való lóra, amelyet később a Beketov házban évekig emlegettek. Ismerte Szánykát . . . Szülőanyám, hát vannak még ilyen csodák . . . Itt Londonban, a Hyde Parkban felmerült az öccse a maga vidám-pajzán és tragikus sorsával.

– Emlékszem a rendkívüli előadására, amelyet a táborokban tartott a parancsnoki állománynak a kölcsönös együttműködésről a modern háborúban. Ez az előadás nekünk, öreg katonáknak is felfedezésszámba ment. – Bagrics megállt, lehunyt szemmel sóhajtott. Úgy látszik, az ő szíve is a torkában dobogott.

– Most a mi hadászati teoretikusunk lehetne, még az idősebbik Moltkénél is nagyobb koponya! – Bagrics megremegett, Beketovra pillantott, lehajtott ősz fejére, megroskadt vállára. – Megértem,

hogy ha háború van, a katonáknak harcolniuk kell. De Alekszandr Beketovot én nem dobtam volna oda a karéliai sziklákra, hanem megőriztem volna a nagy háború céljára. Ma felbecsülhetetlen kincs volna! Szóval olyan győzelem kell, ami erőt ad... De hát egymagukban a katonák, akármilyen bátrak legyenek is, nem hozzák meg a győzelmet. Parancsnok kell, sőt olyan parancsnok, aki meg tudja szervezni a hadsereget, korszerűen tud gondolkozni.

– Úgy gondolja, hogy nincsenek ilyen parancsnokaink?

– Vannak, de kevesen.

– Majd lesznek, Artyemij Ivanovics.

– Lesznek holnap, Szergej Petrovics, csakhogy ma kellenének.

– Tehát mi a megoldás?

– A megoldás?... – Bagrics megállt, tenyerével egy fa törzsének támaszkodott, s tekintetével úgy méregette azt a fát, mintha azt kérdezné tőle: „Mi a megoldás?" – Tegnap beállít hozzám egy ősz úriember, szőrmemellényben és rövid szárú csizmában, hajszálra a múlt század hírnöke. „Bocsánat, ön Artyemij Bagrics ezredes? – kérdezi oroszul. – Van szerencsém... Kirill Obolenszkij herceg, tüzértábornok vagyok. Tudomásomra jutott, hogy önt, hogy úgy mondjam, tanácsadónak akkreditálták a katonai attasé mellé. Azt is mondták, hogy ön a cár őfelsége hadseregének tisztje volt, és aztán... Szóval, mi valószínűleg egymás ellen harcoltunk Tauriában, és aztán a krími magaslatokon. Nem bűnvallomással jöttem, nem is folyamodvánnyal. Mi ellenségek voltunk, és azok is maradtunk. De oroszok vagyunk. Azért talán abban a helyzetben vagyunk, hogy segíthetünk Oroszországon a mostani balsorsában. Röviden, tudom, hogy különféle okoknál fogva, amelyek taglalásába nem bocsátkozom, az orosz hadseregnek hiánya van parancsnokokban. Azért van szerencsém javasolni: küldjenek szét hírnököket a világ minden tájára, és gyűjtsék össze a régi orosz tiszteket, állítsák az ezredek és hadosztályok élére, és indítsák Hitler ellen. Nem kívánva tőlük megbánást, nem rájuk erőszakolva a hitüket, nem sértő bizalmatlansággal kezelve őket, hanem meglengetve nagyapáink harci lobogóját: „Oroszország!" Mit válaszolhat erre nekem, Artyemij Bagrics ezredes?

Bagrics elhallgatott, szelíd pillantással nézve szét a parkban. Sötétedett, jobbra a fák mögül odalátszó házak ablakai kivilágosodtak.

– És mit válaszolt, Artyemij Bagrics ezredes? – kérdezte Beketov.

– Csaknem sztereotíp választ adtam: „Javaslatát továbbítom feletteseimhez, és a választ elküldöm az ön címére."

– Ezzel ki volt merítve a kérdés?

– Legalábbis az ő számára.

– És a maga számára?

– Az én számomra nem. És azt gondoltam: „Ezredeink élére állítsuk a gyenyikinistákat meg a krasznovistákat? Nem! De odakiáltani egész Oroszországnak, és összeszedni a régi tiszteket, függetlenül koruktól, sőt odáig merészkedem, hogy nézeteiktől függetlenül számba venni őket, behívni, és a hajdani rangjuknak megfelelő beosztást adni nekik... véleményem szerint érdekünkben áll. – Nem minden kíváncsiság nélkül nézett Beketovra, s várta, hogy mit felel, fontos volt számára Beketov véleménye. – Többet mondok: a régi orosz tiszti állomány jobb, mint ahogy mi gondoljuk. Tisztesség van bennük, meg a katonai kötelességük iránti hűség, és jól képzettek. Kamenyev és Saposnyikov nem magányos csúcsok. Ezenfelül a külső ellenség elleni harc az ő számukra nem egyértelmű a polgárháborúval. Engedelmével, én így gondolom. És maga hogy gondolja? ...

Beketov hallgatott. Vagy a kérdés nem volt egyszerű, vagy félt, hogy éles válaszával megbántja a másikat.

– Maga hogyan vélekedik, Szergej Petrovics? ...

Beketov egy oldalösvényre kanyarodott, ezzel mintegy értésére adva az ezredesnek, hogy be akarja fejezni a sétát.

– Nem jelenti-e mindez, hogy a... fehérgárdát hívjuk be? – kérdezte nem annyira Bagricstól, mint inkább önmagától. – Nem, ezt nem tehetjük meg. Nemcsak Oroszországról van szó.

– Hanem miről?

– Szovjet-Oroszországról – felelte Beketov. – A fehérgárda segítségével nem mentjük meg, de erre nincs is szükség.

– Szükség van rá, Szergej Petrovics. A német elleni gyűlölet hatalmas erő. De pusztán gyűlölettel a németet meg nem verjük, ahhoz hadsereg kell.

– De hiszen van, Artyemij Ivanovics, ebben a nehéz órában állítom, hogy hatalmas hadseregünk van!

– Hatalmas... ez igaz. De én egyet akarok. Hogy legalább a halálos veszély órájában nézzünk szembe az igazsággal. Nekünk nincsenek parancsnokaink... Kevesebb van a kelleténél... – Gyorsan

feltalálta magát. – A júniusi katasztrófát nemcsak a meglepetés okozta.

– Nekünk meg kell mentenünk Októbert, és meg is mentjük, s a parancsnokaink majd megjönnek a háborúval.

– Egy háború kevés, ehhez háborúk kellenek! Még a vér sem képes parancsnokokat szülni, a sok vér. Nincs veszélyesebb téveszme, mint a hit Oroszország mindenhatóságában. Vannak olyan helyzetek, amikor még Oroszország is meg van fosztva a győzelem kivívásának lehetőségétől.

– Igen, úgy látszik, lehetnek ilyen helyzetek – felelte Beketov. – De ami a mi földünkön most történik, az más . . .

– Negyvenegy júniusa . . . más? – kérdezte Bagrics; abban a hiszemben kérdezte, hogy gondolkodóba ejti Beketovot.

– Igen, még negyvenegy júniusa is – hagyta rá nyugodtan Beketov. – Június minden veszedelme ellenére kitartottunk.

Szótlanul hagyták el a parkot.

– Most jut eszembe, Alekszandr Petrovics kitűnően fuvolázott – szólalt meg Bagrics, és úgy látszott, örül, hogy ez a részlet eszébe jutott.

– Igen, Szánya fuvolázott – felelte Beketov, kezet szorítva vele, és feltűrte a gallérját, mintha ezzel akarná értésére adni a kísérőjének, hogy el akar válni tőle.

21

Késő este Szergej Petrovics kiment a kertbe, és sokáig elálldogált a homályban, hallgatva az ázott lomb zizegését, a csatornákban csörgedező kevéske víz zaját.

A Bagriccsal folytatott előző napi beszélgetésére gondolt, és csodálkozott rajta, hogy a bolygónk milyen sűrűn fel van szántva életösvényekkel, sokkal sűrűbben, mint a régebbi időkben volt, és hogy milyen szeszélyesen keresztezik egymást ezek az ösvények. Öccsére gondolt, és eszébe jutott, hogy utolsó levelét Jakov Bargyinon ke-

resztül kapta. Valahol Tauriában a nagy hadgyakorlaton páncélos hadtesteket vezettek egymás ellen. Akkor, öccse levelét olvasva, úgy gondolta, hogy Alekszandr nem ok nélkül foglalkozik a kölcsönös együttműködés elméletével és gyakorlatával. Régi álmát, hogy könyvet ír a modern háborúnak erről a problémájáról, bizonyára valóra akarja váltani. Akkor nyomban válaszolt öccsének, és tréfásan szovjet Klausewitznak nevezte. Ezzel a levelezésük megszakadt. Aztán eljött hozzá Fisza, Alekszandr felesége, eljött fekete spanyol sálba burkolózva, ahogyan az első háborúban a tiszti özvegyek szokták, és egyre Szányka régi fényképét mutogatta. Úristen, milyen fiatal és szemérmetlenül boldog is volt ezen a fényképen.

Beketov feltekintett. A nagykövetség épülete beleolvadt az ég sötét-acélszürke tömbjébe, csak jobb felé, a fák szintjén tört keresztül egy keskeny kis fénycsík. Bizonyára az Állandó Őrszem, ahogyan a nagykövetségen Sosint nevezték, a szobáját szellőztetve, nem jól csukta be az ablakot. Beketov elhatározta, hogy benéz hozzá.

Még oda sem ért a szobájához, dohányillat csapta meg – Sosin barlangjából jött. Az Állandó Őrszem sokat dohányzott, és dohányának füstje átjárt mindent, ami a szobájába került: az aláírásra behozott iratokat, a könyveket, az edényt, amelyben egyszerű ételét tartotta. „Magából olyan füstszag árad, mintha kéményben lett volna vagy Sosin szobájában – mondotta egy ízben Beketovnak az egyik követségi hölgy. – Úgy ül ott a füstben, mintha köd burkolná. Egy megoldás van: fényszórót gyújtani, különben esetleg fel sem ismeri az ember" – mosolygott a hölgy.

Sosin dolgozószobája most is ontotta a füstöt.

– Virraszt az Állandó Őrszem? – kérdezte Szergej Petrovics belépve és kezével széttúrva a füstöt. Ha nem túrja szét, meg sem látja Sztyepan Sztyepanovicsot.

Sosin felnézett a munkájából, és mogorván dünnyögte:

– Igen, virrasztok. Itt van egy cikk a szovjet tüzérségről, a . . . – megnevezte az újságot – a reggeli kiadásába. – Mindjárt itt lesz a küldönc.

– Csak egy pillanatra jöttem, Sztyepan Sztyepanovics – mondta Beketov, óvatosan becsukva az ablakszárnyat.

– Bocsásson meg, Szergej Petrovics, nem azért mondom. Örülök

magának. – Sosin gyorsan felállt, de a hasábot nem engedte ki a kezéből. – Az ember fulladozik ezen az éjszakán.

– Csak olvassa, olvassa el nyugodtan. A küldöncöt valóban nem illik várakoztatni – szólt Beketov, és a szemközti karosszékbe telepedve belelapozott egy újságba.

Sosin kikapta a hamutartóból a cigarettát, amelyet nyilván csak az imént tett le, megpróbálta felszítani a tüzét, de miután meggyőződött róla, hogy kialudt, eldobta, és gyakorlott mozdulattal másikért nyúlt, le nem véve a szemét a korrektúráról. Beketov maga előtt tartotta az újságot, és a szeme sarkából figyelte. Miféle szél hozta ide ezt az embert, és mi tartja itt? A nagykövet azt mondta, hogy Sosin újságíró, hivatásos újságíró, aki csaknem harminc esztendőt áldozott életéből egy nagy fővárosi újságnak. A nagykövet szavai szerint zöldfülűként került az újsághoz, hosszú éveken át a városi hírek rovattudósítójaként dolgozott, nem minden nehézség nélkül megtanult angolul. Így éjszakáról éjszakára harminc éven át. Nem, ez nem pontos és rideg szolgálat volt, hanem alkotó munka. Az éjszakai virrasztások éveiben Sosin az újságírás minden csínját-bínját elsajátította: írt elemző tárcákat, tízsoros híreket, kéthasábos tudósítást és vezércikkeket, sőt szükség esetén odaállt a szedőszekrényhez vagy a tördelőasztalhoz, kiszedte és betördelte a cikkeit. Akármilyen nehéz volt is ez a munka, Sosin meg volt győződve róla, hogy semmiféle más dolog sem nyújt neki ilyen élvezetet. Örökre megőrizte szigorú erkölcsét és engesztelhetetlenségét mindenféle aljasság iránt, de örülni is tudott. És elmondhatni, hogy ez a már nem fiatal, szűkszavú és komor ember magánkívül volt az örömtől, és féktelen nevetésben tört ki, ha sikerült olyasmit kinyomtatnia, ami a konkurrens újság számára hozzáférhetetlen volt. Amióta az eszét tudja, az újságja ádázul versengett egy másik fővárosi lappal, igyekezve „megelőzni" vagy, ahogyan olykor Sosin mondta: „csendben megkerülni a kanyarban". Valamikor a két újság szerkesztősége egymás mellett volt, és szomszédnak nevezték egymást, de azóta sok idő eltelt. Ma egyik szerkesztőséget a másiktól mérföldek választják el, de a régi „szomszédok" elnevezés megmaradt. Dicsőségnek tartotta a tudósítóival olyan anyagot szereztetni, ami a „szomszéd"-nak nincs meg.

Némelykor betelefonált a Külügyi Népbiztosság sajtóosztályára, és ez mindig esemény volt az újságnál: „Sosin ismét beszélt a népbiz-

tossággal, ők nem tanácsolják . . .” Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy Sosin a Külügyi Népbiztosságra telefonálni még a régi, csicserini idők óta szeretett, amikor késő éjjel is odaszólhatott a népbiztosnak: „A Reuter közli . . . Megfelel ez az igazságnak?” Gondosan végezte nem könnyű munkáját, szeretett mindent ellenőrizni. De amikor fülébe jutott a hír – először csak bizonytalanul, majd egyre határozottabb formában –, hogy a Külügyi Népbiztosságra hívják dolgozni, zavar fogta el. Bizonygatni kezdte, hogy egyetlen vágya továbbra is az újságnál maradni. Ami a diplomáciát illeti, ahhoz neki semmi hajlama sincs, a diplomatákkal szemben meg éppenséggel szkeptikus, de már késő volt, döntöttek. Sosin legyintett. A Külügyi Népbiztosság sajtóosztályára nevezték ki, megadta magát. Fél évre elküldték egy angol domíniumba, zokszó nélkül elfogadta. Londonba küldték, nem ellenkezett, de önmaga számára is váratlanul felfedezte, hogy az új munkája valamelyest emlékeztet a régire. A nagykövetség sajtóosztályát vezette. Tudósítókkal találkozott. A szovjet tájékoztatás számára helyet vívott ki a londoni sajtóban. Igyekezett, hogy a brit sajtót Moszkvában ha nem is a legnevesebb, de a legbecsületesebb újságírók képviseljék. Íróasztalán cikkek kéziratai jelentek meg (akárcsak a szerkesztőségben), friss nyomdafestékszagú hasábok (szintén akár a szerkesztőségben). Az újságok éjjel jelentek meg, és Sztyepan Sztyepanovics a nagykövet tiltakozása ellenére közölte, hogy éjjelente fog dolgozni. „Ha Csicserin éjjel fogadhatta a külföldi követeket, miért ne fogadhatnám én éjjel a külföldi tudósítókat?” Eközben kitört a háború, és a munka megszaporodott. Egy alkalommal Londonba jött Sosin egy régi pajtása, természetesen újságíró. „Hogy vagytok otthon, fiúk?” – „Kaszárnyaéletre tértünk át, vaságyakat állítottunk be a szerkesztőségbe, ott alszunk.” Sosin el akart menni a nagykövethez, megkérni, hogy ha nem is a dolgozószobájában, de a szomszédos helyiségben vaságyat állíthasson fel, de aztán legyintett, és úgy határozott, hogy a díványon fog aludni. Ha későig elüldögélt, nem ment haza, noha a lakása a szomszédban volt. Úgy tetszett, teljesen belemerült a diplomáciai ügyek forgatagába, sőt bizonyos mértékben rájött az ízére az új munkájának. Az egyetlen, ami erősebb volt nála – a saját természete. Nem bírt vele, ugyanolyan hajthatatlan marad. „Sosin nagy probléma – mondogatta róla a nagykövet. – Egyszerűen nem tudom, mit kezdjek ve-

le. Nem érti, hol, mikor és mit mondjon. Ritka képessége van hozzá, hogy veszélyes társalgást kezdjen a nem megfelelő helyen . . . Felveszi például az asztalról a kenyérbelet, galacsinná gyúrja, gurítgatja és arcátlanságokat beszél . . ."

A múltkor is, amikor a nagykövet bemutatta Beketovnak, az isten tudja, honnan, kenyérbelet vett elő, és gyúrni kezdte. Azt mondják, akkor teszi ezt, ha izgatott.

– Úgy látszik, befejeztem – szólt Sosin, miután aláírta a hasáblevonatot, és borítékba tette. – Inkább a szerkesztő várjon, mint a küldönc. Neki, szegénynek, reggelig még ötször keresztül kell autóznia Londonon! Moszkvában is ezt az elvet követtem.

– Ezt úgy érti, hogy nem szándékozik kezet emelni a brit koronára, Sztyepan Sztyepanovics?

– Igen, persze, noha az észjárásomat tekintve én inkább kísérletező vagyok, mint a megfontolt cselekvések híve.

A folyosón lépések hallatszottak, Falin jött be.

– A küldönc jött valami csomagért – szólt a nyitva hagyott ajtóra mutatva.

– Már átadtam. Maga az ügyeletes?

– Már befejeztem az ügyeletet – felelte Falin; becsukta az ajtót, és leereszkedett a dívány szélére.

– Éppen kérdezni akartam: mit keres itt Izoszim Ivanovics ilyen késői órában?

A dívány megreccsent, Falin nyilván kényelmetlenül érezte magát.

– Csak nem azt akarja mondani, Sztyepan Sztyepanovics, hogy meglepődött?

Sosin nevetett. A Falinnal való beszélgetés elfújta a fáradtságot.

– Szergej Petrovics bizonyára nem lepődött volna meg, ő még alig ismeri magát. Ami engem illet, én csodálkoznék.

– Bocsánat, Sztyepan Sztyepanovics, de énnekem már régebben sem volt könnyű magával szót értenem. – Falin az ajtó felé indult.

– Nekem sem, Izoszim Ivanovics.

Falin betette maga mögött az ajtót, csend támadt.

– Miért beszélt vele ilyen hangon, Sztyepan Sztyepanovics? – Beketov engesztelő pillantással nézett Sosinra.

Sosin komoran viszonozta a pillantását. Ismét megjelent kezében a kenyérbél. Tenyerével hengergette az asztalon, majd a markába szo-

rította, aztán rátapasztotta a nagyujja körmére, letépte onnan, és a kisujja körmére illesztette, onnan áthelyezte a mutatóujjára, és hirtelen feltartva ezt a természetellenesen vastag ujját, kijelentette:

– De hiszen ezt én mondtam, és nem maga, Szergej Petrovics... Mennyiben felelős ön az én szavaimért? – kérdezte, és formátlan ujját csaknem beledöfte Beketovba.

Beketov felállt. Mit válaszoljon erre? Ha ellentmond, még élesebb feleletre ingerli, ha pedig szó nélkül hagyja, azzal még felelőtlenebb dolgokra bátorítja.

– Egyszerűen úgy gondoltam, hogy egy munkatárssal más hangon kell beszélni, Sztyepan Sztyepanovics.

– Nem fosztom meg önt ennek lehetőségétől.

Beketov elbúcsúzott.

És megint eszébe jutottak a nagykövet szavai: „Sosin nagy probléma."

22

Egy órával a pályaudvarra indulása előtt Beketov találkozott a nagykövetség előcsarnokában Kompanyejeccel.

– Szergej Petrovics, mi lenne, ha elkísérném? Ugye, még nem utazott a Waterloo pályaudvarról?

– Nem, Mihail Vasziljevics.

– Akkor elkísérem.

– Köszönöm. Csak egy pillanatra benézek a szobámba, összeszedem az asztalomról az iratokat. Nem találja, Mihail Vasziljevics, hogy a kettőnk találkozásaiban bizonyos ciklus alakult ki?

– Hát... Az első találkozásunk óta három hónap telt el.

– Igen, már három, Mihail Vasziljevics.

Három hónap nem kis idő. Elég ahhoz, hogy Kompanyejecet is megismerje az ember. A nagykövetségi tisztségek táblázatán Kompanyejec első titkárként szerepelt. Szergej Petrovics úgy vélte, hogy az első titkár végrehajtó hatalom. Tudja, hogy aznap mi foglalkoztatja valamennyi nagykövetségi osztályt, célszerűen szervez, számba

vesz, és nem ritkán ellenőriz is. De az első titkár nem csupán szervező tehetség, hanem figyelmes és éber szem is, aki mindent lát, mindent megfigyel, a legkisebb dolgot sem hagyja „elaludni". Vajon Kompanyejec a helyzete magaslatán áll-e? Beketov szerint jó első titkár: igyekvő, pontos, jó megfigyelő. Talán inkább végrehajtó, mint ötletek halmozója, de ezzel még ki lehet egyezni, ha a többiek mind gondolkodó emberek.

Kompanyejecnek fiatal felesége volt, sokkal fiatalabb nála, telt idomú rosztovi asszony, aki gyermekeket szült neki és borscsot főzött. Meg kell adni, hogy ezt is, amazt is jól csinálja. Életvidám teremtés lévén Rosztov után vágyódott, neki Anglia túlságosan csendes és ködös volt. „Nem akarok ennyi ködöt, Misa! – panaszkodott a férjének – a rosztovi napot kívánom!" – Egy kis napfény éppen Kompanyejecet sem zavarta volna, de ő hallgatott. Az ő tevékeny energiája bőségesen pótolta a rosztovi napot. Ha Angliában több napsütés lenne is, ő aligha élvezné. Annyi levelet kellett elolvasnia, olyan tömeg ebéd-, reggeli- és vacsorameghívást kellett szétküldenie mindenféle alkalmakkor, olyan sok embert fogadni és kísérni, gratulálni, részvétet kifejezni, barátian megdorgálni és barátian az igaz útra terelni annyi sok angolt és saját honfitársát, hogy aligha jutna ideje a nap élvezésére.

Bementek Beketov szobájába, és Szergej Petrovics nekilátott, hogy összeszedje az iratokat az asztalról.

– Mihail Vasziljevics, nem értem ezt a maguk Sosinját – mondta, amikor az iratokat már berakta az íróasztal fiókjába. – Miféle ember?

Kompanyejec nevetett.

– Magát még nem küldte a ciceróba, Szergej Petrovics?

– Még nem, de a legjobb úton van hozzá.

– No hát akkor maga szerencsés ember! A nagyköveten és magán kívül már mindenki részesült ebben a megtiszteltetésben.

– Maga is?

– Természetesen, a legelsőként! És szerfelett különös körülmények között. Az októberi ünnepségek előtt hétszáz meghívót kellett megcímeznem, és még csak a felét írtam meg. Éjfélkor, amikor már duplán láttam, eszembe jutott, hogy valahol a közelben ott virraszt Sosin, és gyönyörű az írása. Bemegyek hozzá: „Sztyepan Sztyepano-

vics, segítsen ki, maga az egyetlen reményem . . .” Rám mereszti azt a két kőszikla-szemét: „Tudod, Mihail Vasziljevics, eredj a . . . ciceróba!” Később megpróbáltam tisztázni, mi az a cicero, ahová engem küldött. Azt mondják, az igazi jelentésében nincs semmi bántó: betűtípus. De átvitt értelemben valami szörnyűség. Egyszóval, nem akartam, hogy még egyszer a ciceróba küldjön. Hát így van ez. Különben jó ember.

– És azóta teljesen megromlott a viszonyuk?

– Szó sincs róla, barátok lettünk.

– Hogyan?

Kompanyejec nevetett.

– Nem az a fontos, gondoltam, hogy hova küldött, hanem hogy rendes ember és ritka jó munkatárs. Azért másnap bementem hozzá, és azt mondtam: „Megértem, hogy ki se látszott a munkából. De tudja, én is bajban voltam. Értse meg.” – „Megértem” – felelte. Hát ebben maradtunk – fejezte be Kompanyejec, amikor elhagyták a nagykövetség épületét, és a kapu előtt álló autó felé mentek.

– Egy pillanatra . . . – Beketov megállt. – Úgy rémlik, hogy valami irat még ott maradt az asztalon.

Visszatért az épületbe, felment az első emeletre. Sosin ajtaja nyitva volt, úgy dőlt ki rajta a füst, mint egy kéményből.

– Sztyepan Sztyepanovics, fél óra múlva elutazom Glasgow-ba – szólt Beketov, gyorsan belépve Sosinhoz. – Nincs szüksége valamire Skóciából?

Sosin szétterpesztett öt ujjával hadonászott maga előtt, szétoszlatva a füstöt, figyelmesen és szigorúan nézett Beketovra.

– Nem, semmire, Szergej Petrovics.

Beketov meghajolt.

23

Reggel nyolc óra tizenötkor, mint rendesen, a Külügyi Népbiztosság autója ott állt a dácsa előtt, és Bargyin elindult a népbiztosságra.

Elég oka volt rá, hogy rossz hangulatban legyen. „Mégiscsak kegyetlen mesterség ez, a külső csillogás és udvariaskodás ellenére kegyetlen." Csak az isten a tudója, mennyit szenvedett Jegor Ivanovics ezen az éjszakán, de kinek mi köze hozzá. Ő diplomata, és formában kell lennie: fogadás a repülőtéren, udvariassági látogatás, ebéd, még talán díszelőadás is . . . Természetesen csak mosolygó arc, csak örvendező és ünnepélyes kifejezés. Igen, ünnepélyes, mintha éppen lakodalomból jönne: elégedett, sőt életvidám. És a több mint elégedett arcára pillantva ki gondolná, hogy éppen az előző éjjel indította el a fiát a pokolba, ahonnan a visszatérés . . . Ó, szülőanyám, de nehéz is mindez! Bargyin az órájára pillantott. Fél kilenc, Beaverbrook tizenegykor érkezik. „Tizenegykor megmutathatod, hogy milyen könnyű a szíved" – tért vissza borús gondolataihoz. Egyébként ebben a három-négy napban, akárcsak júliusban, az amerikaiak jövetelekor, csak esténként nézhet be a Kuznyeckijra. Ha Pavel Vologzsanyinhoz nem jönnek földijei, akkor későig az osztályon maradhat. Avguszta Nyikolajevna ott lesz mellette, kettesben elintézik a munkát. A többiek nem számítanak, azoknak még tapasztalatot kell gyűjteniük.

Hanem Pavel – ő igen! Egy este, még a háború előtt, Jegor Ivanovics a Kuznyeckijról jött, s a Nyeglinnaja utcában, az Első nyomdász szobra mellett ott ült Pavel, és körülötte az egész családja – apja, anyja, négy fivére. Ültükben is látszott, hogy jól megtermettek. Pavel nem félénk természetű, de most zavarba esett: „Valahogy kínos az utcán ismerkedni, de ha már így adódott, ismerkedjenek meg, Jegor Ivanovics: az enyéim, csaknem mind itt vannak . . ." „Hogyhogy csaknem, nem mind?" – „Nem Jegor Ivanovics, még hárman hiányoznak" – feleli a fiatalabbak egyike, aki a legélénkebbnek látszik. – „Összesen hányan vannak?" – „Nyócan" – „Szóval . . . nyolcan." – „Nyócan, Jegor Ivanovics – válaszolja a göndör hajú nekibátorodva. Mindük helyett ő vitte a szót. – Mifelénk, Jegor Ivanovics, hosszúak az éjszakák, és ráadásul nyers halat eszünk. Hát kevesebb nem szokott lenni." A legidősebbik öklével oldalba bökte a göndör hajút: „Ejnye, ennek is csak vesztünkre van a nyelve." De amaz már belelendült, nem lehetett megállítani: „Hét kovács és egy diplomata. Hát így vagyunk, Jegor Ivanovics."

Bargyin szerette megfigyelni, Pavel hogyan dolgozik. Mindenkinél

korábban jött be a munkára, kezet mosott (mindig saját törülközője volt), tiszta papírlapot terített az asztalra, kirakta egyszerű ételét: kolbászt, kenyeret, sót, némelykor paradicsomot vagy almát. Ráérősen evett, mint az olyan dolgos ember, aki szakértő a munkában meg az evésben is. Keveset evett, de élvezettel. Majd feltűrte az inge ujját, megdörzsölte a tenyerét, ahogyan a munkás szokta, mielőtt kezébe veszi a kalapácsot, és lecsap vele a fehéren izzó vasdarabra. A szótárakat is úgy rakta szét az asztalon, mint a munkás a szerszámait: itt a pöröly, a harapófogó, a kalapács, a véső, a simító. A nyelveket is (nem, nemcsak az angolt, de a spanyolt is) úgy tanulta meg, ahogyan egy mesterember az új fogást tanulja: „Keményebben markold a pörölyt, különben kirepül a kezedből!" . . .

Bargyin hallotta, amint Avguszta Nyikolajevna így beszélgetett vele: „Ej, Pavel, volnék csak én a feleséged, te már miniszter volnál!" – „Miniszter? Csak nem, Avguszta Nyikolajevna?" – „Mondom neked: miniszter. Minden megvan benned hozzá: eszed is van meg merszed és tekintélyes külsőd. A te megjelenéseddel díszszemlét fogadhatnál!" – „Hát milyen a megjelenésem, Avguszta Nyikolajevna?" – Pavel nem adta meg magát. Óvatosan és kitartóan tudta ugratni Kuznyecovát, akinek ez volt a kedvenc témája.

Mit gondolt magában, amikor a szavait hallgatta? Rámenős aszszony vagy szoknyába bújt ravasz cári udvaronc? Vagy a kettő talán egy és ugyanaz? Pavelnek látnia kellett, hogy Avguszta milyen tehetséges. Nem tudni, a nyelveket mikor tanulta meg, de mindig kiderült, hogy tolmácsolhat, akármilyen külföldi jött is. Angol? Nem probléma. Francia? Az sem nagy feladat. A németet sohasem szerette, de beszélni azért tud. Spanyol? Eleget tud ahhoz, hogy sokféle kérdésről beszélgessen. A svéd nyelv? Nem probléma. A népbiztosságon úgy hírlett, hogy japánul is tud, nem rosszabbul, mint a többi öt nyelven. Nem egyszerű tolmács. Megvannak a maga nézetei, a maga elképzelései a dolgokról, önálló véleménye van.

Bargyinnak azt mondogatták a barátai: „A te Paveled és Avgusztád mellett nem volna gondunk." Valóban úgy dolgoztak, ahogy érett emberekhez illik, nyugodt és biztos meggyőződéssel, amikor semmi sem okozhat gondot, semmi sem kelthet riadalmat az emberben. Mondani sem kell, hogy a háború kitörése óta az osztálynak nemcsak hogy a munkaköre kiszélesedett, a helye is megváltozott a

népbiztosságon belül. A szovjet–brit kapcsolatokat intézte. Ez mindig fontos dolog volt, de mennyivel fontosabb most.

Természetesen mindaz, ami a Nagy-Britanniával való bonyolult kapcsolatokban előadódott, a népbiztosra, sőt a kormányra tartozik. De sok mindent az osztálynak kellett elvégeznie. Sajátos műhelyévé lett ezeknek a kapcsolatoknak, végső soron a tapasztalat, az elemzés, az álláspont kialakításának műhelye. Pontos tájékozottsággal kell rendelkeznie az országról, társadalmi és gazdasági intézményeiről, az embereiről. Az osztályról kikerülő felvilágosítás, még a szóbeli is, dokumentum jellegű, tehát egyetlen betűje sem vonható kétségbe. Ismerni kell, milyenek voltak a kapcsolataink ezzel az országgal a németekkel kötött megállapodás előtt. Gondosan dokumentált áttekintést kell adni mindazokról a beszédekről, amelyek Moszkvában és Londonban hangzottak el. Nem, annak az embernek, akinek készül, nincs rá ideje, hogy harminc oldalt elolvasson. Csak tízet. Legfeljebb tizenkettőt. És mivel segíthet Nagy-Britannia, ha hadianyagokról van szó? Pontos felsorolás. És a szállítás . . . Beaverbrook és Harriman érkezik. Természetesen részletes életrajzi ismertetést kell adni. Hogyan vélekedik Beaverbrook a Szovjetunióról, a neki nyújtandó segítségről, a második frontról! Az osztály műhely, az osztály megfigyelő, esetleg éber támogató. Milyen irányban fejlődnek a kapcsolatok ma, miként alakul az ország közvéleménye, mi az álláspontja Churchillnek, a clivendenieknek? Mit kell tennünk, mit tegyünk? . . .

Az osztály őrszem, lehet, hogy tanácsadó? Igen, tanácsadó. Abban a pillanatban, amikor egy döntésnek meg kell születnie, az osztály tájékoztat, figyelmeztet, az érdekeket szem előtt tartva helyesbít, áldását adja. Mindig, de ma még inkább, mint máskor. Ma, amikor a Beaverbrookot és Harrimant hozó repülőgép Moszkva felé száguld. Észrevették: Beaverbrook és Harriman? Úgy látszik, ez az idők jele: soha a tisztán brit problémák nem fonódtak annyira össze Amerika problémáival, mint ma. Ezért a Nagy-Britannia-osztály bizonyos mértékben Amerika-osztály is, noha Amerika-osztály van a népbiztosságon.

Bargyin az órájára pillant. Másfél óra van még a repülőgép érkezéséig.

Miért jutott mindez ma eszébe? Csak nem Szerjozska ébresztette rá, Szerjozska, amilyennek ma éjjel látta, és amilyennek az emléke-

zete megőrzi, akármi történjék is. Minden nagy neki, a köpeny, a csizma meg a katonasapka, minden lötyög rajta. Ennyi sok anyaggal és bőrrel három ilyet fel lehetne öltöztetni. A karja, a lába akár a piszkafa. Csakugyan ennyire gyenge és védtelen? Vagy csak az apai szem látja így? Ha lehetséges volna, odaállna közé és a tűz közé, pillanatig sem tétovázna. Odaállna, és boldogan halna meg, nem lenne méltóbb halál ennél.

Most elbúcsúztatta fiát, aki a pokolba indul, és úgy érzi, amit ezután fog tenni, érte is teszi, az ő megmentéséért, hogy ő éljen, éljen!

24

Lehet, hogy az analógia kedvéért, Beaverbrook és Harriman első találkozását Sztálinnal estére tűzték ki, akárcsak Hopkins találkozását, és ezúttal is Litvinov volt a tolmács.

A vendégek megérkeztek a Kremlbe, és azt a tíz percet, amely a találkozásig hátravolt (nagy csoport katona, nyilván halaszthatatlanul sürgős ügyben, ment be az imént Sztálinhoz) a fogadóteremben töltötték.

Bargyin úgy látta, hogy Harriman fáradt, de lehet, hogy csak a mozgékony Beaverbrookhoz viszonyítva tűnik így. Magas termetén jól szabott, sötétszürke öltöny (valaki azt mondta Bargyinnak, hogy Harriman télen-nyáron ezt a színt szereti viselni). Nem sietett leülni, mint ahogyan a cigarettája elszívásával sem sietett, noha bármelyik pillanatban behívhatják őket a dolgozószobába. Nem akart a bőbeszédű Beaverbrookkal versenyezni az ékesszólásban, mosollyal vagy egy-egy kurta, de jóindulatú megjegyzéssel biztatta. A beszélgetés arról folyt, hogy a Nyugat mennyire ismeri Oroszországot, és Beaverbrook azt mondta, irigyli őt, amiért már régebben is járt Oroszországban. Ezzel a megjegyzésével nyilván fel akarta kelteni az amerikai érdeklődését a beszélgetés iránt, sőt talán azt várta, hogy Harriman áradozó dicséretbe fog. Az amerikai azonban csak elmosolyodott.

– Bevallom, hogy első oroszországi utazásom alkalmával sem vízumom, sem útlevelem nem volt. Nyolcéves voltam, amikor hajónk, amelyen apámmal utazgattam, kikötött az orosz partokon, és én eszkimók közt találtam magam . . . – Legyintett, nyilván úgy gondolta, hogy ezzel a kurta válasszal kimerítette a kérdést, és árnyékba vonulhat, de az angol nem engedte.

– Hát Grúzia? Talán Grúziába is útlevél és vízum nélkül jutott el?

– Nem, Grúzia egészen más, de arról ott kell beszélni. – Szemével az ajtóra mutatott, amelyen a katonák bementek. – Szóval a kutaiszi „Grúz mangántársaság"-gal volt kapcsolatom, és huszonhat telén a társaság ellenőrzése céljából jártam Oroszországban, természetesen útlevéllel. – Beaverbrookra pillantott, aki rendkívüli elragadtatással hallgatta, mintha az oroszok előtt dicsekednék vele: „Mégiscsak megszólalt az amerikai, megszólalt a gazfickó! . . ." – Moszkvából négy napig utaztam Tifliszbe, és egész úton oroszokkal beszélgettem . . . Tudja-e, mi volt a legjellemzőbb ezekre a beszélgetésekre? A lelkesedés, mondhatnám forradalmi hév, ami az embereket eltöltötte . . .

Bargyin hallgatta Harrimant, és ezt gondolta: „Mi hozta őt Moszkvába a világ számára ilyen nehéz esztendőben, és mi indítja arra, hogy így beszéljen Oroszországról, ahogyan beszél?" Harriman apja szegény lelkész fia volt. Nehéz életet élt, mielőtt önállósította magát. Volt vasúti pályaőr, kazánfűtő, hordár és fűtőházi munkás. Miután egy kis tőkét gyűjtött, elhatározta, hogy szerencsét próbál, és olyan lóra tesz, amelyik jól fizet. Természetesen képletes lóról volt szó. Ez lehetett aranymosógép a Yukon-félszigeten, gázlámpák New Yorkban, lófogatú kombájn (ami éppen újdonság volt akkoriban), esetleg mozdony, amely fával rakott pőrekocsikat vagy olajjal telt ciszternákat húz. Az öreg Harriman (ötvenkettedik évében járt) a mozdonyra tett, és nagy vagyont szerzett. Fiának nem kellett az apja útját megismételnie (hiszen csinos tőke birtokában volt), de bizonyos mértékben megismételte. Igaz, hogy a Yale Egyetemet elvégezte, de aztán, mint az életrajzírói bizonygatják, elhatározta, hogy lentről kezdi, és pályaőr lett, kazánfűtő, majd fűtőházi munkás. Hogy ebben mi vezérelte, nehéz megmondani. Lehetséges, hogy megvolt a maga elképzelése a jellemformálásra nézve, atyjának tapasztalata alapján,

akit istenített. Akárhogy is, atyja tapasztalatát a fiatal Harriman később is felhasználta. Apja az első mozdonyra tett, fia a korszerű villanymozdonyra. A különbség kettejük eszközei között nemcsak ebben nyilvánult meg. Az apa vasutakba fektette a pénzét, fia lépést tartott a technika fejlődésével, ő kikötőket és hajókat, repülőgépeket és repülőtereket épített. Harriman azok közé a rendkívül sikeres üzletemberek közé tartozott, akiket Roosevelt, amikor elnök lett, maga köré gyűjtött. Rooseveltnek megvolt a maga számítása, amikor a Harrimanhez hasonló embereket bevonta az államügyekbe. Ezzel kivédte mindazoknak a támadásait, akik azzal gyanúsították, hogy az amerikai elit érdekei ellen tör. Némelyek véleménye szerint Roosevelt nemigen szerette a nagyon gazdagokat. Egyébként nem csupán ez vezette. Imponált neki a sikeres üzletemberek gyakorlatiassága, vállalkozó szelleme, pontossága, és talán az is, hogy nem ringatták magukat illúziókban. Ugyanezzel a tulajdonsággal rendelkezvén, kétszeresen értékelte másokban. De mennyiben tetszhetett az új helyzet Harrimannek és a hozzá hasonlóknak? A sikeres üzletembernek mennyiben volt előnyös, hogy otthagyja több mint gondtalan életét, és a kegyetlen háborús időben átkeljen az óceánon, sőt, hogy a barbár Oroszországba menjen? Mivel magyarázható ez a meggondolatlannak látszó lépés? Jellembeli tulajdonságokkal? Azzal a vággyal, hogy a tőkéjéhez társadalmi rangot is szerezzen? Vagy hogy ő is kivegye részét a harcból, amely szerinte igazságos harc? Beaverbrook érthető, de Harriman rejtély. Csakugyan az?

– Otthon majd bizonyára faggatni fognak minket Oroszországról, és mi úgy fogunk válaszolni, mintha ismernénk Oroszországot – mondta Beaverbrook, és Harrimanre pillantott, helyeslést várva tőle –, valójában pedig nincs jogunk rá. – Elmosolyodott. – Szerintem Mr. Harriman ezt az imént eléggé szemléletesen bebizonyította.

– Minden attól függ, hogy milyen gondolatot fejez ki – jegyezte meg Litvinov, fejét meghajtva, és a szemüvege felett nézett rá. Ebben a pillantásában, Bargyin megfigyelése szerint, volt valami öreges, Makszim Makszimovics azelőtt nem nézett így. – Nem az a fontos, hogy mit láttak, hanem hogy miként értelmezik.

– Ez keleti bölcsesség? – kérdezte Beaverbrook.

– Igen, természetesen – felelte Litvinov. – Nem úgy hangzik?

– Van benne nyugati választékosság.

– Meg keleti is – felelte Litvinov nevetve, és fázósan felhúzta a vállát: a szobában hűvös volt, és ő ezt mindenkinél jobban érezte.

Nyílt az ajtó, a katonák kijöttek a dolgozószobából.

Bargyin látta, milyen kutatóan nézett Beaverbrook a katonákra. Úgy pihentetve meg tekintetét mindegyiken, mintha arcukról akarná leolvasni, hogy miről beszéltek Sztálinnal.

Harriman rövid, figyelmes pillantást vetett rájuk. Őt is elfogta a kíváncsiság, de ő restellte elárulni.

A katonák elmentek, de a vendégeket még nem hívták be Sztálin szobájába. Lehetséges, hogy Sztálin, miután a katonáktól elbúcsúzott, felvette a telefonkagylót.

Bargyin úgy látta, hogy a katonák komorak. Bizonyára nem túl vigasztalóak a frontról jövő hírek, amelyek miatt idejöttek, és sokkal tovább tartózkodtak a főparancsnok dolgozószobájában, mint ahogyan azt a protokoll megengedi.

25

A vendégeket beinvitálták Sztálin dolgozószobájába, és Beaverbrook nagy meglepetéssel tapasztalta, hogy Sztálin egyáltalán nem olyan komor; abból, ahogy vendégei elé ment, üdvözölte őket mosolyogva és valahogy sajátos, keleti módon emelve fel a pipáját, végül, ahogyan leült a székére, és hátradőlve széttárta a karját, látszott, hogy cseppet sem befolyásolta a katonái kedélyállapota.

Ez a derűs, sőt Beaverbrook érzése szerint kissé csúfondáros hangulat segítette, hogy valahogy ne vegye komolyan és elvesse, persze igen tapintatosan, a vendégek javaslatai közül azokat, amelyeket nem tartott elfogadhatónak. Egyébként erre később került sor, először elmondta az ilyen alkalmakkor hagyományos beszámolót a frontok helyzetéről, pontosan ugyanolyat, mint amellyel a Hopkinsszal való tárgyalásait bevezette. Ennek az áttekintésnek megvolt a maga tartalmi tanulsága, nyilván előre kielemzett mérlege. Ez a mérleg arról tanúskodott, hogy a németek számbeli fölényben vannak. A hadosz-

tályok számát tekintve: háromszázhúsz a kétszáznyolcvannal szemben. A harckocsik aránya: három az egyhez. A repülőgépeké: három a kettőhöz. Sztálin mellesleg megjegyezte, hogy a németek számára a harckocsifölényük abszolút jelentőségű: a német gyalogság össze sem hasonlítható az orosszal. Ahogyan Beaverbrook várta is, Sztálin ismertetése bevezető volt azoknak a fegyvereknek és hadianyagoknak pontos felsorolásához, amelyekre a harcoló Oroszországnak szüksége van. Elsősorban harckocsik kellenek, és már csak ezután a többi: páncéltörő lövegek, bombázók, légelhárító ágyúk, páncélzat, vadász- és felderítő repülőgépek, meg – és ennek fontosságát különösen hangsúlyozta Sztálin – szögesdrót. Ezt a listát nyilván a fontosság sorrendjében állította össze. Éppen ezért nem együtt említette a repülőgépeket, hanem először a bombázókat nevezte meg, majd a légelhárító ágyúkat meg a páncélzatot, és csak azután a vadász- és felderítő gépeket. Egyébként, gondolta Beaverbrook, lehet, hogy ez semmit nem jelent.

Majd a vendégekre került a sor, hogy kérdéseket tegyenek fel.

A beszélgetés arra terelődött, hogy az oroszok és az angolok hol és milyen formában szállhatnának szembe vállvetve a németekkel. Sztálin Ukrajnát nevezte meg, Beaverbrook a Kaukázust. Beaverbrook eközben nemcsak arra gondolt, hogy az angol csapatok Iránban gyülekeznek, és onnan könnyű átdobni őket a Kaukázusba. Nemcsak erre. Úgy gondolta, hogy az angol csapatok a Kaukázusban sajátos pajzsot alkothatnak, amely keleten védi az angolokat. Sztálin nem minden kíváncsiság nélkül nézett rá, és kiverve pipájából a hamut, újra megtömte.

– A Kaukázusban nincs háború, de Ukrajnában van – mondta, felemelve a meggyújtatlan pipát, és olyan mozdulatot téve vele, mintha egyetlen gesztusával kizárná a kérdés megvitatását.

Mit gondolhatott Sztálin, amikor Beaverbrook a Kaukázusról beszélt? Tudja-e Beaverbrook, hogy az oroszoknak is megvannak a maguk baljós asszociációi az angolok kaukázusi tartózkodásával kapcsolatban? De Sztálin nem zárta ki annak lehetőségét, hogy angol csapatokat dobjanak át Oroszországba, annyira nem zárta ki, hogy meg is nevezte a frontot: Ukrajna. Mivel magyarázható ez: az oroszok dolga annyira rosszul áll, hogy készek akár orosz földre beengedni az angolokat, vagy csak be akarják bizonyítani, milyen messze

hajlandók elmenni a Nagy-Britanniával való együttműködésben? Vagy talán Sztálin arra számított, hogy úgysem fogadják el, de befolyással lesz a két állam szövetségére?

Harriman azt mondta, hogy jó lenne megszervezni az amerikai repülőgépek áthozását Alaszkán keresztül.

– Meg tudjuk szervezni, ha ismerni fogjuk a repülőtereket – mondta.

Sztálin eltűnődött: vajon mire gondolt az amerikai, amikor a szibériai repülőterekről beszélt?

– A repülőgépeket amerikai személyzet vezetné Alaszkán át – szólt Harriman, látván, hogy az előző mondata elgondolkoztatta az orosz miniszterelnököt.

– Nem, ez túlságosan veszélyes út – felelte Sztálin, nem mutatva hajlandóságot a téma folytatására.

Harriman természetesen tudta, hogy az amerikaiak már voltak Szibériában, és olyan sebet ütöttek, amely még negyed évszázad alatt sem hegedhet be. De ha tudta, akkor miért vetette fel ezt a kérdést?

Mintha megérezte volna, hogy a téma folytatásától semmi jót sem várhat, Harriman hirtelen arról kezdett beszélni, hogy az amerikai közvélemény még mindig érdeklődik Oroszországban a vallás helyzete iránt.

– Az elnököt aggasztja a közvélemény reagálása – jelentette ki.

Sztálin azt felelte, ő nemigen tudja, hogyan viszonyul az amerikai közvélemény Oroszországhoz. Úgy mondta ezt, mintha Harriman olyan kérdést tett volna fel, amely közvetlen összefüggésben áll a tárgyalásokkal.

Harriman bejelentette, hogy memorandumot fog átnyújtani. Sztálin nem válaszolt.

Éjfél felé járt, amikor a vendégek elhagyták a Kremlt.

Milyen benyomást tett rájuk ez a találkozás, milyennek érezték a hőfokát?

Beaverbrook még az autóban megjegyezte, hogy véleménye szerint a találkozó baráti volt, sőt rendkívül barátias.

Harriman egyetértett vele.

A megállapodás szerint másnap este újra találkoznak.

26

Beaverbrook szerint látszólag minden úgy volt, mint az előző nap, és mégis valami változás történt az oroszok hangulatában, valami nyugtalanította őket, és talán a vendégek ellen fordította.

A találkozás első percében Beaverbrook észrevette, hogy a mai nap sokban különbözik a tegnapitól. A kölcsönös üdvözlések után átadta Sztálinnak Churchill levelét. Nem minden ünnepélyesség nélkül tette ezt, olyan jelentőséget adva az aktusnak, amire csak ő, Beaverbrook képes. Sztálin átvette a borítékot, forgatta, majd felbontotta, kihúzta a levelet, összehajtva otthagyta az asztalon, és arról kezdett beszélni, hogy szeretné, ha a mai találkozón megvitatnák a szállítandó fegyverek és áruk jegyzékét.

Ez a második találkozás, természetesen, már a lényegénél fogva nehezebb volt. Előző nap általános dolgokról volt szó, ami mindig könnyebb, ma viszont össze kellett állítani a szállítási jegyzéket.

– Miért csak ezer tonna harckocsi-páncélt tudnak adni, amikor az ország több mint ötvenmillió tonnát termel? – kérdezte Sztálin, két lépésre megállva Harriman előtt. Az egész beszélgetés alatt szinte le sem ült.

Harriman felnézett rá. A hangvétel, amellyel ezt a kérdést feltette, egyáltalán nem volt udvariasnak mondható.

– Hogy ennek az acélfajtának a termelését növeljük, ahhoz idő kell – felelte Harriman.

De Sztálin a válaszát nem vette figyelembe.

– Csak ötvöző elemeket kell hozzáadni – mondta.

A jegyzék minden egyes pontja újabb akadályt jelentett, nem egykönnyen küzdötték le, lassan haladtak előre, olykor elakadtak.

– Páncélautókat ajánlhatnánk – vette át a szót Harriman, amikor a harckocsikra került sor.

– A páncélautó kelepce, arra nincs szükségünk – szólt Sztálin, és ismét megindult. Olyan hevesen lépkedett, hogy a szoba levegője mozgásba jött, és a középen mozdulatlanul lebegő füstfelhő megringott.

– De talán a Willisek megfelelnek – kezdte újra Harriman. – Már most is ötezret ajánlhatunk fel.

– A Willisek jók – felelte Sztálin, de ezúttal sem mutatott nagy elragadtatást.

Ha Sztálin ma azt tűzte ki céljául, hogy vendégeinek szigorúan adagolja figyelmességét, akkor ezt művészien csinálta. Egyetlen teljesen beleegyező mondata nem volt. Egyetlen kis tréfát vagy mosolyt meg nem engedett, amely hivatva lett volna a beszélgetés hőfokát emelni és a kölcsönös megértést elősegíteni. És mindezek tetejébe Churchill levele, amely továbbra is olvasatlanul hevert az asztalon. Sztálin mintha ezt mondta volna: ismerjük az önök udvariaskodásának értékét, és nem becsüljük túl. A fő a páncélzat és a szögesdrót, amit önöktől várunk, és amit önök szállíthatnak nekünk. Ami a szavakat illeti, amelyekkel az angol miniszterelnök az asztalon heverő levélben fordul hozzánk, azoknak ismerjük az értékét, annyira ismerjük, hogy ezt a levelet több mint tartózkodóan kezeljük, és önök tanúi lehetnek tartózkodásunknak.

– Talán még holnap is találkoznunk kell – szólt Beaverbrook szokatlan szigorúsággal. A két kremli éjszaka folyamán a humora észrevehetően kiapadt.

– Nos ha holnap, hát holnap – felelte Sztálin. Beaverbrook megfigyelése szerint egész este ez volt az első alkalom, amikor a vendégek javaslatát Sztálin fenntartás nélkül elfogadta.

A vendégek távozni készültek. Molotov az asztalra nézett, és mintha most pillantotta volna meg Churchill levelét.

– Apropó, itt van Churchill miniszterelnök levele – mondta.

– Igen, a levél – szólt Sztálin, s a brit miniszterelnök levelére pillantott, amely még mindig ott hevert az írókészlet és a levélnehezék közt, ahogyan a találkozó elején odatette. – Igen, a levél – mondta Sztálin, és odahúzta magához, a levél megtette a dolgát, és most már szabad utat kaphatott.

27

Amikor Jegor Ivanovics másnap reggel felkereste Beaverbrookot a Nacional Szállóban, az angol vendég rossz kedvében volt. Szobája ablakánál állt, és bánatosan nézett a Kremlre. Hideg nap volt, és az odalátszó Sándor-kert őszi lombjainak vörössége sötétnek tűnt. A Manyezsnaja téren csapatok vonultak: lóvontatású tüzérség, szekérsor tábori konyhával, amelynek kihunyt kéménye sötéten meredezett a tér felett, utána láthatóan sebtiben felszerelt éltes katonák rendezetlen sorokban, vállukon puskával. Ormótlan puskák voltak, az emberek nem szokták meg a viselésüket. A csapatok lassan mentek. A Moszkva Szálló előtt a járdán emberek álldogáltak, és bánatos kíváncsisággal figyelték a vonulásukat.

– Hallgasson ide, Mr. Bargyin, ön józan ember . . . – szólt Beaverbrook, le nem véve tekintetét a térről, amelyen át a csapatok vonultak. – Hiszi ön, hogy ezek a csapatok képesek megállítani a német hadigépezetet? De őszintén, propaganda nélkül . . .

Jegor Ivanovics a térre pillantott: sereghajtóként egy öreg harcos lépegetett, puskával a vállán. Hatvanévesnek látszott, nem az ősz haja és görnyedt alakja miatt, a járása árulkodott, azt nem lehet megmásítani. A katona sejtette, hogy sokan állnak a járdán, néznek az oszlop után, bizonyára őt is nézik, az öreg katonát. Ki kellett volna húznia magát, méltóságteljesebb tartást felvennie, de ő úgy elfáradt, hogy nem volt kedve hozzá; ideje volna már levenni válláról a puskát, és öreg csontjaival együtt az előtte haladó szekérre rakni.

– Hiszem, miniszter úr.

Beaverbrook látóterében most csak ez az egy katona lehetett. Az oszlop elhaladt, csak az öreg harcos marad hátra.

– Úgy véli, hogy ez a katona megállíthatja . . . a gépezetet?

Bargyin eltűnődött: mit feleljen az angolnak? Ha valótlanságot mond, azzal voltaképpen ezt a téren át baktató öregembert sérti meg. De kell-e valótlanságot mondania? Mit tegyen, ha valóban hiszi, hogy ez az öreg harcos az ósdi puskával a vállán véghezviszi azt, amit előtte még senki sem tudott véghezvinni: a bátorsága viszi végig, a lelke és az ereje.

– Igen, miniszter úr, hiszem . . .

A katona átért a tér túlsó végére, Beaverbrook eljött az ablaktól.

– A németek reggel azt jelentették, hogy a hármak tanácskozását kudarc fenyegeti. A rossz hír sebesen száll!

Beaverbrook mondata kétélű volt: nem lehetett tudni, hogy a németek megállapítását cáfolja, vagy megerősíti.

– Ön úgy gondolja, hogy a németek nem járnak messze az igazságtól? – kérdezte Bargyin. Beaverbrook nem véletlenül beszélt így, tudni kívánta, hogy az oroszok miként értékelik a tegnapi nap eredményeit, ugyanakkor Bargyin is szerette volna tudni a vendégek véleményét.

– A második napon hiányzott az első nap őszintesége és építő jellege, ugye? – kérdezte Beaverbrook.

A kérdést eléggé nyíltan és őszintén tette fel: hiányzott az egyenesség és a pozitív hozzáállás. Szerinte az orosz miniszterelnök tegnap nagyon is komor volt. Hogyan magyarázza ezt a komorságot és talán harciasságot, amelyet némelykor rossz kedélyállapotnak is lehetett felfogni? Sztálin az egész megbeszélés alatt fel-alá járkált, sokat dohányzott – cigarettavégekkel telt meg a hamutartó. Akkor sem ült le, amikor telefonálnia kellett, pedig amint azt Beaverbrook pontosan megfigyelte, háromszor telefonált, titkárának segítsége nélkül hívta fel a számot. Mit gondolhat Beaverbrook a tegnapi találkozóról, milyen elképzelései vannak? Sztálin azért használt olyan kemény hangot, hogy megmutassa Beaverbrooknak és amerikai kollégájának, hogy a közös harc jogán az oroszok követelései jogosak. Másként is lehetne. A jelekből ítélve a németek újabb nagy offenzívára készülnek. Mellesleg az ellenség ma reggeli jelentése fokozott felderítő tevékenységről ad hírt Brjanszktól délre, valahol Putyivel és Rilszk táján. Végül harmadik variáns is lehetséges. Beaverbrook elgondolása, hogy angol csapatok vonuljanak be a Kaukázusba, egybehangzott Harriman ötletével a szibériai repülőterekre vonatkozóan, és ezt az oroszok úgy magyarázhatják, hogy a szövetségesek a légelhárító ágyúkért meg a csizmákért cserébe az orosz földet kívánják gyarmatosítani. Segítség . . . az orosz szuverenitás rovására? Mivel jobbak ezek a feltételek annál, amit a németek követelnek tőlünk?

– Miniszter úr, ön attól tart, hogy Oroszország elveszti a háborút,

és ezt az ön parlamenti ellenfelei nem bocsátják meg önnek, akárcsak Harriman úrnak a demokrata párti ellenfelei?

Beaverbrook felpattant a helyéről. Gyorsan átvágott a szobán, olyan zajtalanul, mintha lába nem is érintené a padlót, s íróasztalához menve, amelyen megkezdett cikk hevert, néhány rövid és dinamikus mondatot írt a jegyzettömbjére. Úgy látszik, ez a Bargyin által felvetett gondolat szükséges volt valamelyik tézisének alátámasztásához.

– Mi tagadás, Bargyin úr, mindegyikünknek megvan a maga ellenzéke, eléggé agresszív, és, elnézést a kifejezésért, vérszomjas, amelyik csak azt várja, hogy mi vereséget szenvedjünk. Természetesen önökkel együtt.

– Azt akarja mondani, miniszter úr, hogy tegnap a Kremlben önök az opponenseiket képviselték? – kérdezte Bargyin, nem leplezve a mosolyát.

– Nem, mi önmagunkat képviseltük, de nemegyszer hátranéztünk az opponenseinkre – jegyezte meg Beaverbrook, és ismét a jegyzettömbje fölé hajolt, érveket gyűjtött önmagának.

Bargyin azt gondolta, hogy Beaverbrooknak a maga módján igaza van. Az, amit clivendeni klikknek neveznek, nyilván nemcsak brit jelenség, hanem bizonyos mértékben amerikai is. Azt mondják, hogy Kennedy, Amerika londoni nagykövete korántsem ért egyet Churchill-lel és Beaverbrookkal. Láthatatlan vonal választotta ketté a parlamentet, felszabdalta a pártokat, behatolt az államapparátusba, megbontotta a vezérkart és a hadsereget, betört a követségekre.

– Köztünk maradjon, Bargyin úr: ha az oroszok megint elvesztenek egy csatát, engem és barátaimat olyan helyzetbe hoznak, amely csaknem kilátástalan.

– Nos hát meg kell nyerniük azt a csatát, már csak azért is, hogy az ön életét meg ne nehezítsék, miniszter úr – jegyezte meg Bargyin.

Beaverbrook összeszedte asztalán a papírokat, egyszeriben elment a kedve attól, hogy cikket írjon.

– Tehát ön úgy gondolja, Bargyin úr, hogy a csatát megnyerik?

Jegor Ivanovics szótlanul kinézett az ablakon.

– Ha elveszítjük, akkor magunk veszítjük el, miniszter úr. Ha megnyerjük, akkor is magunk nyerjük meg . . .

Beaverbrook felhúzta a vállát, mintha az ősz hideg lehelete csapta volna meg. Bargyin utóbbi mondata Sztálinnak a páncélautókról tett megjegyzésére emlékeztette. Büszke ellenségesség érződött benne, minden megpróbáltatás és balszerencse ellenére törhetetlen akarat.

28

A Sztálinnal való találkozást hat órára tűzték ki, de úgy állapodtak meg, hogy Beaverbrook és Harriman negyedórával előtte érkezik a Kremlbe.

A nagy falióra elütötte a megbeszélt időt, és a vendégek még nem jöttek.

Bargyin látta, hogy Litvinov, aki félrehúzódva ült a szovjet memorandum szövege fölé hajolva, leveszi szemüvegét, és az órára pillant, mintha arról akarna meggyőződni, hogy az ütőszerkezet egyezik-e a mutatók mozgásával.

– A múltkor pontosan érkeztek? – kérdezte Litvinov Bargyintól.

– Igen, természetesen, Makszim Makszimovics. – Bargyin az ablakhoz lépett, amelyből beláthatta a kapu előtti térséget. – Szerintem az ő kocsijaik jöttek.

Litvinov félbehajtotta a memorandumszöveget, és egy dossziéba tette.

– Nem gondolja, hogy már megkapták a kormányaik véleményét a két első nap eredményeiről? – kérdezte a dossziét becsukva.

– Lehetetlen, hogy ne kapták volna meg. Ma válaszolniuk kell – felelte Bargyin, az ablaktól eltávolodva. Az angol–amerikai vendégek minden percben beléphettek.

– Hallgatta ma a rádiót? – kérdezte Litvinov felállva. – Szerintem a németek fokozzák a nyomást, talán abban a reményben, hogy a tárgyalásokat befolyásolhatják.

– Ők nem gondolják, hogy a tárgyalások ma befejeződnek – jegyezte meg Bargyin, Litvinovhoz közeledve. Most a szoba túlsó vé-

gében álltak, éppen szemközt az ajtóval, amelyen a vendégeknek be kellett lépniük.

– Ön viszont úgy gondolja? – kérdezte Litvinov, és szemében, amelyet a cvikker domború lencséje megnagyított, gúnyos mosoly csillant.

– Igen, úgy tűnik. Szeretném, ha így volna, nagyon ... Én az ő helyükben azzal kezdeném a beszélgetést, hogy köntörfalazás nélkül kitálalnám minden mondanivalómat. A türelem kelyhe olykor egyetlen csepptől is túlcsordulhat.

– A türelem kelyhe? Kié, Georgij Ivanovics? – Litvinov így nevezte Bargyint.

Bargyin elhúzta a száját.

– Tudjuk, kié. Ahogy a Beaverbrookkal való beszélgetésből kiértettem, ő aligha érdekelt a tárgyalások kudarcában. Természetesen személy szerint ugyanaz áll Harrimanre is. A tárgyalások elhúzódása pedig nem segíti elő a sikeres befejezésüket. Nem, nemcsak azért, mert a német offenzíva megindulhat, más tényezők is vannak.

Litvinov hallgatta Bargyint. Pillantása ridegebb lett, ajka kelletlenül lebiggyedt, noha érződött, hogy a Bargyin által mondottakkal rokonszenvez.

– Tudja, Georgij Ivanovics, én is gondoltam már erre, de alkudozni ők is tudnak, kegyetlenül alkusznak. Az ő szemükben az, aki nem alkuszik, rossz üzletember és rossz politikus. Mellesleg az alkudozásban elvesztették a mértéket.

– És ezt belátták, Makszim Makszimovics?

– Úgy vélem, de alkalmunk lesz megbizonyosodni róla.

Akárcsak Hopkins moszkvai látogatásának napjaiban, Bargyin az utóbbi időben egyre gyakrabban találkozott Litvinovval. Makszim Makszimovics tájékozottsága, kapcsolatai az angolszász világgal, nyelvtudása és tényismerete nagy hasznára voltak a tárgyalásoknak. A külföldiek a maguk módján értékelték részvételét az angolszász Nyugattal való érintkezésben. A szovjet politika új irányának jelét kívánták látni ebben, az angolul beszélő világgal való barátságra számító politikáét. Természetesen nem irányváltásról volt szó, hanem Makszim Makszimovics egyéni tulajdonságairól. Bántó, hogy olyan időben, mint a mostani, ilyen erő parlagon heverjen. Ami Litvinovot illeti, ő lelkesen hozzálátott új feladatához. Tevékeny ember lé-

vén, akinek élete a fasizmus elleni ádáz küzdelemben telt, jelenlegi munkájában a tegnapinak folytatását látta. Abban a következetességben, amellyel a tárgyalásokba a több mint szerény tolmácsi minőségben bekapcsolódott, Bargyin elképzelése szerint tervszerűség is lehetett – a diplomáciában, tapasztalatból tudta, az ilyesfajta lépés beválik, ha van perspektívája.

Amikor a vendégek megjelentek a küszöbön, Bargyin úgy látta, hogy Litvinov nem minden nyugtalanság nélkül nézett a Beaverbrook kezében levő nagy sárga aktatáskára. Ez az aktatáska azokra a táskákra emlékeztetett, amelyekkel a vidéki orvosok látogatják otthon fekvő betegeiket. Ha tekintetbe vesszük, hogy a múlt alkalommal az angol csak egy dossziét hozott, akkor feltételezhető, hogy a döntő ütközet ma lesz.

Beaverbrook megpillantotta Litvinovot, és szabad kezével intett.

– Göbbels már mindent eldöntött helyettünk! – kiáltott. – Micsoda orcátlanság!

– Bocsánat, miniszter úr, voltaképpen Göbbelsnek melyik bejelentésére céloz?

– Természetesen a ma reggelire. Megjósolta, hogy a konferencia kudarcba fullad.

Litvinov megigazította a cvikkerét.

– És mit írtak a konferencia kilátásairól a mai londoni újságok?

– Ó, Litvinov úr, még meg sem kezdtük a párbeszédünket, és ön már minden kérdést feltett.

Úgy léptek be Sztálin szobájába, hogy arcuk még nem öltötte fel a szigorúan tárgyilagos kifejezést, amelyet a küszöbönálló beszélgetés megkívánt.

– Beaverbrook úr hangulatából ítélve, ő már megoldotta a konferencia valamennyi problémáját, ugye? – kérdezte Sztálin, miután a vendégeket üdvözölte, és a szokottnál nagyobb figyelemmel nézett a szemükbe.

– Göbbels legutóbbi jóslatáról esett szó, miniszterelnök úr – jegyezte meg Harriman a maga nyugodt, tárgyilagos hangján, amelyben már felsejlett a most folytatandó beszélgetés hangvétele.

– Bizonyítsuk be, hogy Göbbels hazudik – mondta Sztálin, vendégeit hellyel kínálva.

– Nyilván hatalmunkban áll ennek bebizonyítása – mondta a racionális Molotov, és óvatosan közeledett a székéhez.

Csend támadt, nagyon rövid, de sokat jelentő csend. A vendégek elfoglalták helyüket. Ezekben a napokban mindenkinek megvolt a helye: Sztáliné az íróasztal mögött – mellesleg a több mint öt óra alatt, ameddig a két előző találkozó tartott, fél óránál többet nem töltött az asztalánál –, Litvinové Sztálintól jobbra, Molotové Litvinov mellett, Beaverbrooké és Harrimané az asztal túlsó oldalán.

– Úgy gondolom, hogy két memorandumot teszünk le magunk elé: az oroszt és azt, amelyet mi Harriman úrral együtt nyújtunk át. Az elsőben, amint emlékeznek, benne van azoknak a cikkeknek a listája, amelyeket orosz barátaink kérnek, a másikban . . . Egyszóval megmondjuk, hogy mit szállíthatunk most és mit később . . .

– A mi listánkat ismerjük, mint ahogy önök is ismerik – szólt Sztálin. Ő a lényegről akart beszélni, tehát erre állította be magát.

– Az önök listáját önök ismerik, de mi nem, azt el kell olvasnunk.

– Igen, természetesen, miniszterelnök úr – felelte készségesen Beaverbrook, és kinyitotta táskáját, amelyet előrelátóan maga mellé helyezett.

Belefogott az olvasásba. Sztálin, aki fel-alá járkált a szobában, meglassította lépéseit, és szinte nesztelenül mozgott. Ez eléggé megnehezítette Litvinov feladatát, aki a lépésekről figyelte, hogy a szobának melyik részében van Sztálin. Amikor a lépések teljesen elcsendesedtek, figyelmes pillantással nézett körül a szobában, és Sztálint hirtelen az íróasztal mögött fedezte fel.

– Hogyan vélekedik a mi listánkról, miniszterelnök úr? – kérdezte Beaverbrook, miután az olvasást befejezte.

– Elfogadom – felelte Sztálin, és felállt az íróasztaltól. A háromnapos párviadal, nyílt, de eléggé makacs vita megtette a magáét.

Úgy tűnt, hogy Sztálin válasza a többiek kötöttségét is feloldotta.

– Most már könnyebb megcáfolnunk Göbbelst – jegyezte meg Molotov.

Megállapodtak, hogy a megegyezést dokumentumban rögzítik, amelyet másnap aláírnak.

Mindazok, akik ebben a pillanatban Sztálin dolgozószobájában voltak, érezték, érezniük kellett, hogy egyszeriben mennyire megváltozott a találkozó légköre. Akármennyire bizakodtak is a vendégek,

mindeddig borús ég volt felettük, ettől a pillanattól fogva az ég kiderült, langyos szél kergette szét a fellegeket. Sztálin azonnal reagált a derűs időre: teára teríttetett. Az előző két napon semmi ilyesmi nem volt. Nem, nem orosz tea volt, kaviárral és vodkával, csupán egyszerű tea. Figyelmessége jeleit, gondolta Beaverbrook, az orosz miniszterelnök csak unciánként adagolja.

– Megálljunk – szakította félbe óvatosan Sztálin Beaverbrook elmélkedését. – Mégis mi történt Hess-szel? – Tudta, hogy a vidám beszélgetésben Beaverbrook jó partnere. – Schulenburg egy ízben azt mondta nekem, hogy Hess megőrült. Csakugyan megőrült? – Hunyorítva nézett Beaverbrookra, nyilvánvalóan ugratta, beszélgetésre ösztökélte. Nem minden hátsó gondolat nélkül hozta szóba ezt a témát, mert Hess sorsában volt valami kalandos, ami alkalmas a beszélgetőpartnerek elszórakoztatására, és Sztálinnak most ez kellett.

Beaverbrook, mint a vén csataló, megérezte, hogy most eljött az ő pillanata.

– Dehogy! Én beszéltem Hess-szel. Mindjárt elmondom önnek.

Szabad folyást engedett ékesszólásának. Kanadai őseihez hasonlóan, akik kiválóan értettek a rögtönzés művészetéhez, e rövid elbeszélésben egyszeriben átváltozott a vaksi, öregesen keskeny ajkú Hess-sé.

– Barátaim, lady N. és lord B. olyan kormányt alakíthatnának, amely megvalósítaná a pearek forradalmát... – kezdte Beaverbrook, mulatságosan utánozva Hesst és angol kiejtését. – Ez esetben a német partraszállás elmaradna, és az egyetlen ellenség Oroszország lenne...

Ez valóban nevetséges volt, de a nevetés sokkal hangosabb lett annál, amit Beaverbrook előadása kelthetett. Sztálin kiböjtöltette őket a három tárgyalási nap alatt.

– Hess aligha Hitler kérésére vágott neki az útnak, de Hitler valószínűleg tudott róla – mondta Sztálin. Nem volt tájékozottabb Hess eljárásáról, mint a többiek, de bizonyára gondolkozott rajta.

– Hess-szel beszélgetve bennem is ez a benyomás alakult ki – jegyezte meg Beaverbrook.

A találkozó véget ért. Megbeszélték, hogy az eredményt magában foglaló okmányt másnap aláírják.

– Nem ebédelhetnénk együtt? – kérdezte Sztálin, amikor eljött a

búcsúzás ideje. Nyilván úgy gondolta, hogy most, amikor a tárgyalások befejeződtek, ez is megengedhető.

Amikor a vendégek elhagyták Sztálin dolgozószobáját, Beaverbrook megfigyelte, hogy a szomszéd szobában nagy csoport katona vár fogadásra. Sokuknak a külseje egyáltalán nem volt valami díszes.

– Látta ezeket a katonákat? Szerintem egyenest a tűzből jöttek... – mondta Harrimannek, amikor autóba ültek. – Csak nem kezdődött el az, amit a németek ígértek?

– Lehetséges, hogy elkezdődött.

29

A Kuznyeckijon pedig lovasság vonult. Három egész század. Teljes felszereléssel. Ügetésben. A lovak különféle színűek és nagyságra sem egyformák. Némelyek nyereghez szoktak, másikaknak új volt a nyereg, boronába fogva nyilván jobban érezték magukat, mint felnyergelve. De látszott, hogy valamennyit jó takarmányon tartották. S a lovasok hetykén ültek rajtuk, noha már nem mind volt fiatal.

A lovasok rátértek a Kuznyeckijra, és valaki, a csenden csodálkozva, rázendített:

Re-e-pülj, re-pülj, lovam...

A többiek készséggel belekapcsolódtak. Jól hangzott a dal a Kuznyeckij szűk határai közt.

Ha megfoglak, vetek reád se-e-lyem kötő-őfé-éket!

A Kuznyeckij egy pillanat alatt megtelt emberekkel. A járdaszegélyen tömör láncban sorakoztak.

– Hej, mi lehet szebb a lónál!

– Ez a kor nagyon nem kedvez nekik!

– A lovasság örök...

– „Feladod Varsót, add Berlint . . .” – így van a dalban?

– Dal vagy nem dal, de ahogy az orosz mező megfehérül, eljön a mi időnk!

– A ló és a hó . . . hm . . .

– A lóban bízzál, de a motor legyen begyújtva!

Látszott, hogy a lovakat nemrégen patkolták, fiatalosan, keményen csattogtak a paták.

Se-e-e-lyem kö-tő-fé-é-ket!

A lovasok felfelé igyekeztek a Kuznyeckijon, és a dombra érve, balra kanyarodtak. Elment a dal. Most valahol a Sztretyenkán zengett. Lassanként a paták csattogása is elhalt. Csak a lószag maradt meg, és terjengett kitartóan a Kuznyeckijon, még a léghuzat sem oszlathatta szét.

Az utca lassan kiürült.

A Vorovszkij téren pedig, két lépésre az emlékműtől, szintén tömeg szorong: balsors-társak nemrégen tértek vissza Berlinből. Valóban tövises utat jártak meg szegények. Soha még orosz ember nem utazott Berlinből ilyen úton: Bécs, Belgrád, Konstantinápoly. Kifürkészhetetlenek a te utaid, negyvenegyedik esztendő. De hát az utakon múlik?

– Szigetek, szigetek . . . A nagykövetség sziget, a kereskedelmi képviselet sziget. Elérkezett az orosz földek egybegyűjtésének ideje! De hogyan gyűjtsük együvé, amikor a gyűlölet tengere vesz körül? Egy pillanat, és felperzselik, darabokra tépik. Behatoltak a kereskedelmi képviseletre, betörték a kaput, puskatussal verték az ajtót. Azt is kinyomták. Fel! Tudták, hogy ott a sifrírozó! A sifrírozó pedig olyan, mint egy páncélszekrény: tömör falak, vasveretes ajtó. A rejtjelező fiatal legény magára zárta az ajtaját, és begyújtott a kályhába, hogy elégesse a rejtjeleket. De nincs huzat, akármit csinál is! Vagy kormos a kémény, vagy kívülről eltömték, hogy kifüstöljék a legényt. Befűtöttek neki, csakhogy ő nem akármilyen ám: a földre hasalt, ott kevesebb a füst, és csak szítja a tüzet. Azok patkós csizmával rúgják a vasajtót, fenyegetik, hogy géppisztolyból szitává lövik, de ő csak szítja a tüzet a kályhában. Amikor végre betörték az ajtót, ő már mindent elégetett, és élettelenül hevert a padlón. Ak-

kor dühükben a patkós csizmájukkal... Hát ilyen most a diplomácia!

A Vorovszkij tér elcsendesült. A léggömb, amely ebben a pillanatban felfelé szállt, mintha megkövült volna.

Az elutazása előtti napon, október 1-én kora este, Beaverbrook a Kremlben sétált. Litvinov és Bargyin kísérte. Kissé hátrább ugyanilyen nyugodt, fáradt lépésekkel ment Harriman és Lawrence Steinhardt, a nagykövet. A folyó felől nedves földszag és őszi füstök illata szállt, a kertben faleveleket égettek. Az eget őszi felhőréteg vonta be. Sok fényt engedett át a földnek, és a Kreml fehér falú templomai jól látszottak.

Beaverbrook hirtelen meglassította lépéseit, megállt a tér közepén, és elmélázva, örvendezően nézett körül.

– Három napot töltöttem Moszkvában, és nem volt egy percem sem, hogy szétnézzek. Igaz is, mit mond Moszkva a találkozásunkról, legalább örül?

– Örül, miniszter úr – felelte Bargyin, ugyanazon a hangon.

Figyelmesen nézett Beaverbrookra. Még világos volt, az angol szeme jól látszott, nem fordította el.

– Moszkva most nem ér rá a konferencia sikerével törődni, ugye, Bargyin úr?

– Nem, én nem ezt akartam mondani, miniszter úr. Természetesen örülünk a konferencia sikerének, mind örülünk. De bármilyen nagy legyen is a siker, nem egyenlő a második front megnyitásával.

– És úgy gondolja, vannak, akik ezzel akarnák pótolni a partraszállást?

– Igen, úgy gondolom, miniszter úr – vallotta be Bargyin. – Ön talán másként gondolja? – Beaverbrookra pillantott, aki lesütött szemmel lassan ment mellette.

– Igen, bizonyára vannak ilyenek, mégpedig nem is kevesen. De senki sem felelhet másokért, mindenki önmagáért felel.

Litvinov meggyorsította a lépéseit, és Beaverbrookhoz közeledett.

– Ha Beaverbrook úr a második front mellett van, és vele együtt Churchill is, akkor ki miatt késik?

Beaverbrook elnevette magát. Ebben a csendben a kővel kerített tér közepén a nevetés visszhangot keltett.

– Litvinov úr, ön is, én is vendégek vagyunk a brit szigeteken! Ön Oroszországból érkezett oda, én Kanadából. Lehet, hogy én ön után kerültem oda, és kevésbé ismerem az ottani szokásokat. Csak azt ismételhetem, hogy ki-ki önmagáért felel. – Az égre pillantott, a Kreml székesegyházai mögöttük maradtak, csak az égbolt volt előttük, a borús égbolt, fehér hófelhők úsztak a Kreml felett. – Akkor, tizenkettő őszén, mikor esett le a hó? Nehéz erre a kérdésre válaszolnia. Ön talán nem is tudja, de a németek tudják. Ők bizonyára többet gondolnak erre, mint mi, nekik tudniuk kell.

Ment, le nem véve szemét a borús égről, amely a Kreml dombjáról különösen nagynak látszott.

30

Olga feldúltan toppant be Ivantyejevkába.

– Hallgasd csak meg, mi történt – szólt, kihíva Bargyint a kertbe. – A sínek mellett lépegetek Loszinka felé – Olga Loszinkában lakott –, egy tehervonat jön. Lementem a pályatestről. Egyszer csak hallom: „Olja néni!... Olja néni!..." Kapkodtam a fejem: Szerjozska, az ő hangja! Majd kinéztem a két szememet. „Olja néni, itt vagyok, itt!" Semmit se látok. Ő meg csak: „Olja... Olja néni..." A vonat elment. Állok a pályatesten, és nem értem: képzelődés volt ez, vagy valóság?

Álltak a kertben és hallgattak. A berkenyebokor októberi hévvel lángolt, győzedelmeskedve a homályon. Olga hajfürtje is, amely az arcába hullott, lobogó tűzzel telt. Megtűrte arcán ezt a tüzet, nem sietett kisimítani onnan.

– Képzelődés, Olga – mondta Bargyin.

– Nem, Jegoruska, nem képzelődhettem.

– Képzelődtél.

Olga Bargyin mellére tette a kezét. A férfi némán megindult a ház felé, s a kéz egy ideig követte, majd lehullt.

– Képzelődés, nem lehetett más.

Olga képtelen volt leplezni izgatottságát. Bargyin látta, amint az ebédlőben áll, és hamvas fürtje még mindig az arcába lóg, nem volt ereje kisimítani. Nővérének szeme némán figyelte. Úgy rémlett, hogy ez elől a szem elől semmit sem lehet eltitkolni, mindent lát.

– Mi van veled, Olga? – kérdezte Kszenyija.

– Semmi.

Később, amikor vacsorához ültek, Bargyin magán érezte Olga tekintetét. Bosszúság és szemrehányás volt ebben a tekintetben, dühös szemrehányás. Miféle bosszúság égeti Olga szívét? Mit ró fel neki? Amióta Lenya meghalt, valahogy érthetetlenül megváltozott. Egészen más lett. Az a hang is, amit a vasúti pályatesten hallott. Szülőanyám, a bánat milyen csodákat szül!

Csak Irka nem érzékelte a családban úrrá lett hangulatot, nyugodtan megmosta három vízben a vékonyka tincseit, és próbálta felcsavarni édesanyja hajcsavaró papírjaira. Tegnap még lovacskákat vágott ki és babaruhákat varrt, aztán egyszerre csak élénkfekete szemöldökkel jelent meg. „Kszenyija, micsoda szégyen, ez nem Irina, ez egy utcalány."

De Kszenyija csak nevetett, sárga kezével eltakarva szemét. „Nincs mit tenni, a természet, magam is ilyen voltam az ő korában."

S a ház félénken és szörnyülködve figyelte, hogy Irka egyik ruhát a másik után veszi elő anyja szekrényéből, és kicicomázva magát megy a nagyapjához. „Mondd, Bargyin, jól áll rajtam?" – „Jól – felelte az öreg, fel sem emelve ősz bozonttal árnyékolt szemét, és alig várta a fiát, hogy titokban a fülébe súgja: „No, készülj fel rá, hogy majd ikreket hoz haza neked az anyja szoknyájában. Ni, milyen cigányos szeme van! A cigánylányok korán érnek."

Ez előbb volt, Irkát most elnyomta az álom. Apja bevitte a gyerekszobába – Irka szobáját még mindig így nevezték –, és visszatérvén leheveredett a pamlagra, amely még Irka testének melegét őrizte. Olga bement a nővéréhez, hogy ott aludjon. Amióta Lenya meghalt, a szobájukban (Ivantyejevkában saját szobájuk volt) minden változatlanul maradt, és ez riasztotta.

És Bargyinnak hirtelen eszébe jutott, miként hívta ki őt Olga a kertbe, és kezdett Szerjozskáról beszélni. Újra maga előtt látta Olga hajfürtjét a lángoló arcán, azt az eleven fürtöt. Eszébe jutott, hogy Olga esküvőjén az ittas vendégek egyre kiabálták: „Keserű!" És a

menyasszony felváltva csókolta Lenyát és őt. A vendégek hahotáztak, és még jobban kiabáltak: „Keserű!" és Olga tovább csókolta őket. Mindenki nevetett, még Kszenyija is. „De kis buta vagy te, Olenyka! De kis buta vagy!" – a nevetéstől csak ennyit tudott kinyögni.

Bargyin felállt, és az ablakhoz lépett. „Furcsa, hogy Szerjozskáról beszéltünk, de Olga nem megy ki a fejemből!" Kitárta az ablakot. Hűvös, tiszta idő volt. Csak valahol nyugaton hasított bele a csöndbe egy-egy repülőgép, s a közelben, az éjszakai némaságban jól hallhatóan villamos robogott.

Bargyin már elaludt, amikor a feje fölött megrázkódott az ablak, mindjárt kirepül! Jegor Ivanovics emlékezett rá, hogy este bezárta a kiskaput, tehát valaki átmászott a kerítésen. De miért ezen az ablakon zörög, amikor a kertre nyílik, és a kert is be van zárva?

– Szerjozska!

– Papa!

Íme a csoda, a bánat szülte.

– Kszenyija!... Kszenyija!

– Hallom. Már régen hallok mindent.

Egy pillanat alatt minden lámpát meggyújtottak, minden ajtót sarkig tártak.

Íme, Szerjozska: kopaszra nyírva, nem rá szabott köpenyben, szurkosvászon csizmájára őszi sár tapad.

– Olja néni mondta, de nem hittem el!

– Kiabáltam, papa, úgy kiabáltam.

Csak nem sír ez a fiú? Hova lett a nyakassága?

– No ülj le, ülj anyád mellé, beszélj!

– Mit beszéljek? Kaptam két ilyen kis izét... – ujjával megérinti a paroliját. – Megyek!

– Hova?...

Irka felébredt, hálóingben kiszaladt, a másik oldalról odasimult a bátyjához. Így ül ott a fiú, egyik oldalán az anyja, másikon a testvére, ölelik. Csak Olga áll félrehúzódva, a kelleténél távolabb, komor szemmel néz Szergejre, majd a nővérére, aztán ismét Szergejre.

– Hosszabb időre jöttél haza, fiam?

Szergej hallgat, fél válaszolni. Anyjára pillant.

– Meddig maradsz?

– Mindjárt utazom.

Anyja sírva fakadt, belecsimpaszkodott. Irka fátyolos szemmel nézett a bátyjára, szorosan fogta a kezét.

– Csak beugrottam, amíg egyik pályaudvarról a másikra tolatják a vonatot.

– A leningrádira tolatják át?

– Igen.

Bargyin felállt, kemény lépésekkel megindult a szobában.

– No, hagyjátok már. Úgy belecsimpaszkodtok. Nem szökik el!

De Kszenyija még mindig erősen kapaszkodott a fiába.

– Szerjozska... áthívjuk Zojá?...

Bargyin még buzgóbban kopogott a cipője talpával.

– Persze, hogy át kell hívni! Majd én szólok neki.

Kszenyija most elengedte a fiát.

– Nem, én hívom. Engedjétek, hogy én hívjam.

Bargyin felemelte a kezét.

– A kerten át kell menni. Hogy mehetnél?

De az asszony már a szék felé nyúlt, ahol a plédje hevert.

– Nem, Jegor, én megyek!

– Akkor engedd, hogy Olga elkísérjen!

– Nem.

Sovány vállára terítette a plédet, és megindult az asztal szélébe kapaszkodva, majd tenyerével a falnak támaszkodott, aztán megfogta az ajtó kilincsét. A többiek az ablakhoz léptek, látni akarták, hogyan megy át a kerten. A holdat vastag felhőlepel takarta, de a kertben világos volt. Jól látták, amint fától fáig megy, ellökve magát a mögötte maradó fatörzsektől és úgy fogadva a következőt, mintha az elébe jönne. Mintha annak titkát keresgélné, hogy a bajoknak ebben az áradatában miként ragadjon ki egy csipetnyi boldogságot.

– Zoja!... Zojecska! – kiáltott bele az éjszakába.

Szerjozska pedig mintha megfeledkezett volna anyjáról meg Zojáról is, akit anyja minden pillanatban odavezethet. Feltette az ebédlőasztalra a rádiókészüléket, amelyet még a nyáron csinált, bekapcsolta.

– Mindent megcsináltam, kivéve a hátsó falát – mondta Irkának nagyot lélegezve. – Ha visszajövök, befejezem.

Majd felkapta Irkát, és körbe szaladt vele az ebédlőben. Az ajtóban pedig már ott állt Zojecska, valahogy csökönyösen állt ott, és úgy tetszett: még egy pillanat, és megfordul, elmegy. Kszenyija elfáradt, egészen kék volt. Zojecska pedig mintha még most sem értene semmit. Apja lélekmelegítőjében volt, és apja elnyűtt cipőjében a mezítelen lábán.

– Szerjozska, nézd, ki van itt! – szólt Bargyin, és tekintetével az ajtóra mutatott.

Szerjozska abbahagyta Irka pörgetését, és az ajtóhoz ment.

– Szervusz, verébfióka – mondta. – Milyen ringyes-rongyos lettél . . .

– Éjszakai műszakból jövök, Szergunya. Nem értem rá átöltözni.

Bargyin ismét felemelte nagy kezét.

– No gyerünk! Hagyjuk magukra őket!

– Én itt akarok maradni – szólt Irka.

– Nem, nem, nekik titkuk van! – mondta Bargyin a lányának.

Valamennyien átmentek Kszenyija szobájába.

Kszenyija most az ágyán feküdt, sovány lábát kinyújtva. Mint aki halálra fáradt. Bargyin felhajtotta a lepedő szélét, és a felesége lábához ült. Irka melléje feküdt, kis öklét a feje alá téve. Csak Olga állt az ajtóban, furcsán izgatottan, még mindig nem tudta eldönteni, hogy örüljön-e annak, ami Bargyinék házában történt, vagy szomorkodjon. Este, amikor az állomásról beszaladt, és elmondta Jegor Ivanovicsnak a történteket, határozottabban reagált.

– Már nincsenek az ebédlőben, kimentek – mondta.

Irka felugrott az ágyról, az ebédlőbe futott.

– Csakugyan kimentek. Ott vannak a kertben!

Ekkor Kszenyija azt mondta:

– Teázni fogunk. Hívjátok be őket!

És Irka nyomban nagyot kiáltott:

– Elég a csókolózásból! Teázni fogunk!

Majd, amikor megitták a teát, Szerjozsa így szólt:

– A vonatunkat már alighanem áttolatták a leningrádi vonalra. Mennem kell.

Kszenyija sírva fakadt, Bargyin arca is megnedvesedett.

– Hagyjátok már abba, mert én is elsírom magamat! – szólalt meg Irka.

Csak Olga volt nyugodt, bánatosan-nyugodt. Vagy mert régen elsírta már minden könnyét, vagy pedig valóban nem tudta, hogy örüljön-e vagy búslakodjék.

Szerjozska pedig már megindult a nagy kerti úton a kiskapu felé. Zoja mellette ment.

– Te hova mégy, Zoja? – kiáltott utána Bargyin, az ablakszárnyakat kitárva.

– Az állomásra, Jegor Ivanovics, vagy talán messzebb – felelte a lány, és kissé felemelte a karját.

– Talán messzebb – fordult hátra Szerjozsa és ő is intett.

Aztán látszott, amint felkapaszkodnak a dombra, és mennek, visszza se nézve. Tudták, hogy az egész család ott áll az ablaknál és néz utánuk, de mintha csak összebeszéltek volna, nem néztek vissza.

Bargyin eltűnődött. „A fiad iránti szereteted átformálhat – gondolta, átszabhatja a természetedet, igen, minden tiltakozásod ellenére kegyetlenül átformálja a jellemedet, amelyet úgy látszott, negyvenkét éves korodban már késő megmásítani. Sikeres diplomata voltál, Jegor Bargyin, megszoktad, hogy három ember helyett egyél (mi tagadás, szerettél enni!) te, Lucullus király orosz utóda, és lettél . . . Mi is lettél? . . . Lám, hogy megkötöz téged a Szerjozska iránti szereteted, megszorítja a két karodat, hátracsavarja, és letaszít a meredélyről: repülj, te nagy hős, te, aki mindent tudsz!"

1941 október.

Virradat előtt a Kreml dombján hallani, hogy vonulnak délre a madárrajok. Ha az ember hátraszegi a fejét, megláthatja az alig görbülő éket. Ebben a mozgásban akarva-akaratlan valami legyőzhetetlen erőt lát az ember, a természet diadalmas erejét. Mint az erős kézzel elhajított kopja, úgy hasítja a felhőket ez az eleven ék. Csak az utolsó daru maradt el: ni, hogy csapkod beteg szárnyával, próbálja utolérni a többit . . . Vajon hányan figyelik, katonák és civilek, e szegény bizonytalan repülését, részvétet érezve iránta . . . Hej, te boldogtalan, milyen tűz perzselt meg téged, milyen vasszilánk sebzett? Utad elején történt-e, valahol a jeges finn vizeknél vagy ezen a keserves éjszakán a volhovi lápok és a kiirtott rzsevi erdők felett? És mit láttál oktondi madárszemeddel, amely, úgy mondják, a Zeiss-lencsénél is erősebb, útban a tengertől idáig, és mit értettél ki belőle: milyen idők következnek el, és mit hoznak Oroszországra?

A délre igyekvő madár-ékek a zöld köpenyes emberek számára mindinkább jelképes értelmet nyernek. Ezek a deformált ékek valahogy a Halley-üstökösre hasonlítanak. És mint az üstökös, rettegést kelthetnek a gyenge emberi szívben. Íme, a büntető kéz, ezúttal is! Vajon Napóleon felnézett-e az égre akkor, ezernyolcszáztizenkettőben? És látta-e az elszálló madarakat? És kiolvasta-e röptükből a fehér halált? És nem vágyott-e szárnyra kapni, hogy utánuk szálljon?

S a zöld köpenyes emberek lapozgatják a naptárt: „Mikor esik le a hó Oroszországban? Gyorsan, gyorsan, elébe vágni a télnek! Megelőzni a havat hintő orosz fergeteget." Igen, mindent német alapossággal kell megtervezni. A Leningrádra mért csapás nem hoz győzelmet, mint ahogy a Harkov és Voronyezs elleni támadás sem. Minden a moszkvai frontszakaszon dől el. Éjjel-nappal dübörögnek a Moszkva felé tartó szerelvények. A vjazmai, juhnevszki, klini erdők a fasiszta hadsereg sajátos raktáraivá lettek. Az erdőben vannak a harckocsik, az út menti bozótban a repülőgépek. A főcsapások Dmitrov és Tula ellen irányulnak, hogy Moszkvát átkarolják észak és dél felől. El kell vágni az utakat, amelyek még összekötik Moszkvát az országgal, legfőként a jaroszlavli, a gorkiji és voronyezsi utat. Előbb az oldalsókat, a jaroszlavlit és a voronyezsit, utoljára marad a hátországi, a gorkiji. Az első csapás frontális, később átkaroló hadmozdulat. Virradatkor a Kreml dombján hallani, hogy szállnak délre a madárrajok.

A kuznyeckiji nagy házba almával megrakott teherautó érkezett. Az udvaron állt, mind a száz ablakból odairányuló pillantásoknak kitéve. Egyforma nagy almák voltak, a negyvenegyedik esztendő forró napja élénk sárgára érlelte valamennyit. Lerakáskor tompa kopogással hullottak a zsákokba, ez a zaj semmi máshoz nem volt hasonlítható. Látszólag a szokásos kép: almát raknak le egy teherautóról, de az ablakoknál állók nem bírták levenni szemüket a gyümölcscsel telt zsákokról.

– De gyönyörű, talán korai antonovka?

– A természet nem zavartatja magát, elszántan terem.

– Hogy csillognak, napfényt sugároznak.

– Sok napfény volt az idén!

Korábban, nyár elején gyakran előfordult, hogy a népbiztosság

emberei a bevonulásuk után még belátogattak, de most csend van. Valahol a távoli utakon újabb csata lángol fel. Ebben a csatában valami a háború első napjára emlékeztet. Mint akkor, a német rádióadásokban indulók harsognak, és a baljósan diadalmas: „Harckocsik!... Harckocsik!..." Valahol Vjazma alatt lángol fel a harc. Azt beszélik, hogy Himkiben éjjel ágyúdörejt hallottak. De vajon csak Himkiben? Ma reggel, munkába menet Bargyin valahol a Szerpuhovkán tanúja volt egy beszélgetésnek. Nem, az illetők külsejében nem volt semmi kispolgárias, értelmiségiek voltak, két idős férfi, szemmel láthatóan tősgyökeres moszkvaiak: „Tegnap fehér inget vettem fel, és ma tiszta fekete! Nézze, milyen fekete! Az egész Pokrovka korommal van behintve, a fene tudja, honnan szóródik, valamit égetnek!" A népbiztosságon kézről kézre adják a „Krasznaja Zvezda" c. lapot. Egy idő óta ez a katonai lap lett a legnépszerűbb a diplomaták közt is. Úgy tartják, hogy közvetlenül az események után, szünet nélkül közli a híreket, és ezért az értékeléseiben pontosabb. Most aggodalmas a hangja: „A szovjethatalom léte veszélyben forog." Moszkva környékének térképe vándorol a szobákban; ezt a térképet vitték magukkal, amikor a Moszkva környéki erdőkbe és ligetekbe mentek gombászni. A külföldi tudósítók, akik még mindig az alagsorban gyűlnek össze, azt állítják, hogy valami hivatalos személy értésükre adta a Moszkvában akkreditált nagyköveteknek és követeknek, hogy a diplomáciai testület esetleg elhagyja Moszkvát. A német rádió azt közölte, hogy a vjazmai katlanban végeztek, és mindazok a német csapatok, amelyek ebben a hadműveletben részt vettek, bekapcsolódnak a közvetlenül Moszkva ellen induló offenzívába.

A dolgozószobák átalakultak: ahol nem volt dívány, oda beállítottak. Mostantól fogva a munkanap virradattól virradatig tart. A szoba sarkában, szekrénybe vagy falba vert szögön gázálarc és sisak. Szürületkor csapatban vonulnak a folyosókon azok, akik aznap a népbiztosság épületének tágas tetején ügyeletet tartanak. Az igencsak civil épületben, amelyben Csicserin szimbolikus Bugyonnij-sapkája óta nem volt katonai egyenruha, mintha marslakók járkálnának vízhatlan köpenyben, sisakban, az övükön gázálarccal, amely ormótlanság tekintetében az ejtőernyővel vetekszik. Mellesleg a táj, amelyet az ember a kuznyeckiji meredek sziklaépületről beláthat,

nemigen különbözik a marsbelitől: sötét égbolt, csak a hold világítja meg, léggömbök fehér fodra, amely még magán őrzi a nap visszfényét, és ezért még fantasztikusabb.

Szerjozska elutazása óta Bargyin a városi lakásában lakott, illetve nem a lakásában, hanem egy ócska rádiókészülékekkel meg alkatrészes- és szerszámosládikákkal tele kis szobában a bejárat mellett. Ez volt a fia birodalma. Éjfél után járt haza, sebtiben levetkőzött, ledőlt az ágyra, amely még Szerjozska illatát őrizte (legalábbis Bargyin úgy érezte). E szobánál tovább nem ment, nem kívánt beljebb menni. Még virradat előtt felkelt, gyalog indult a parkon át a Krímihídhoz, onnan már metróval utazott a Dzerzsinszkij térig. Ez a húszpercnyi csönd reggelente, amikor a parkon átvágott, egy élettel felért. A fák hirtelen fogták magukat, és egyszerre októberi, búsítóan mohó színekbe öltöztek. Valóban veszettül lángoltak, különösen a nyírfák, lehullt lombjuk senyvedő parázsként lepte a földet. Bargyint, alighogy e lángoló csend birodalmába belépett, nyomasztó gondolatok rohanták meg. Szerjozska elment, és mintha a föld nyelte volna el. Ha Zoja, aki azon a reggelen vele együtt ment el, nem írt volna levelet, akkor talán meg sem tudják, hogy hova került. A levél egy Ivanovka nevű falucskában kelt, Zoja megírta, hogy Szerjozska motorbiciklit kapott. Világéletében motorról ábrándozott, kérte apját, hogy vegyen neki, de ő megtagadta kérését. Féltette, hogy nekimegy valami oszlopnak és vége. Apja megtagadta tőle a motort, a háború megadta. Zoja örült, hogy egészségügyi zászlóaljba osztották be, Szerjozska pedig motoron járt. Ha azt mondjuk: gyerekek, azzal még nem mondtunk meg mindent. A fiúnak a szeme és az esze is az anyjáé, az pedig mártírlélekkel jött a világra. Úristen, hogy elhamvasztotta a bánat, nem is ember, pislogó parázs. Sajnálja őt, de nem bír magán uralkodni. Kszenyija nem látja, milyen lett. Még szépnek is hiszi magát. Legutóbbi alkalommal, amikor Bargyin Jaszenciben járt, kifestett ajakkal feküdt, és még mosolyogni is próbált. Ő természetesen megijedt. Megijedt, és csak később gondolta el, hogy nem kellett volna kimutatnia az ijedtségét, akkor Kszenyija nem jött volna dühbe. De így nagyon megmérgesedett: férje a nőt sértette meg benne. Valóban megsértette, de hát mit tehet ő róla? Olga okos asszony, de ő is valahogy furcsa. Mind furcsák valahogy, csillapíthatatlanul önérzetesek. Olgában is megvan a család önérze-

tessége, megszállottsága, de legalább hallgat, nem fitogtatja. Amikor fiatalok voltak, nevetett rajta, hogy Jegor mennyire szereti az édességet (ő maga a bonbonoknál jobban kedvelte a kovászos uborkát), édesszájúnak nevezte, egyre birkózni akart, és egy alkalommal hátracsavarta a kezét, úgy vezette a feleségéhez: „Nesze, fogd a te Jegozskádat (Kszenyija raccsolását utánozta), hajadon nőket molesztál . . ." Férjhez ment, de akkor sem hagyott fel a különcködéseivel. Nem restellt a férje szeme láttára medveként rontani Jegorra, erejével kérkedve. Most megözvegyült, és furcsán elcsöndesedett: bizalmatlanul néz Jegorra, hallgat, igyekszik nem a szeme elé kerülni, némán kel fel az asztaltól, és amikor szóba elegyednek, durván szűkszavú: „Tartogasd az erődet a feleségednek." Bargyin csak bámul, elbátortalanodva, hiszen Olga tudja, hogy huszonhat évi ismeretségük alatt egy jottányival sem ment túl a határon. Olga volt az egyetlen, aki még megfordult Jaszenciban, meg az öreg Joann Bargyin, mielőtt megbetegedett. Hihetetlennek tűnt, hogy ő is leeshet a lábáról. Sohasem volt beteg, de nem is nagyon csodálkozott rajta, hogy a betegség elkerüli, természetesnek tartotta. „Egy Bargyin ne legyen beteg!" Számára a világ két részre oszlott: Bargyinokra és mindenki másra. Az orvosokra a többieknek van szükségük, a Bargyinok nem betegeskednek. És lám, elutazott a nővéréhez Szuzdalba, és megbetegedett. A levél, amelyet Jegor kapott, egyszeri olvasásra meg sem érthető. „Nem a test betegsége ez, hanem a léleké. Ha nyugodt volna a lelkem, sohasem betegednék meg!" Semmit sem kért, de a fia a levélből megértette, hogy el kell mennie Szuzdalba.

Az öreg Bargyin még augusztusban elutazott a nővéréhez, akit a nyolcvanéves árvasága – vénlány, útszéli száraz kóró, porlepett – csaknem látnokká tett. Akkor az úton Moszkva felé hömpölygött az áradat. Most visszafelé fordult, keletre. Moszkva felkerekedett. Mindaz, ami mozdíthatatlanul állt a földön, kőgyökereivel a legmélyébe hatolva – sokszintes gyárépületek, tükörkirakatos üzletek, családi házak, soklakásos háztömbök, akadémiai intézetek és laboratóriumok hatalmas épületei – egész Moszkva, állam az államban, sajátos nyelvével és szabályaival, most felkerekedett, és búcsút mondott azoknak a helyeknek, ahová maga a történelem állította. Ezen az éjszakán a hidakon és vasúti átjárókon kiáltások harsogtak, sok száz és ezer gépkocsi tülkölt, amelyek eloltott lámpáikkal vakon mered-

tek az éjszakába, reménytelenül tévelyegve, és ezért dühösen. Bargyin arra gondolt, hogy Oroszország sok évszázados történelme folyamán nem volt ennél keservesebb-szomorúbb és nehezebb idő.

Éjszaka robogtak át Vlagyimiron. Tudta, hogy valahol a meredélyen, ott fenyeget eget-földet ezüstökleivel az Uszpenszkij-székesegyház, széles vállát meggörbítve ott áll valahol a Dmitrij-székesegyház, s keresztben az úton az Aranykapu, nem is kapu, erőd. De semmit sem látott. Az októberi éjszaka fehérlő homályában erdő- és ködszigetek váltakoztak, folyók fehér csíkja s a végtelen égbolt. Amikor Szuzdalba ért, már elmúlt éjfél, virradatig három óra volt hátra. Gyalog ment a sötét utcákon, és ezt gondolta: „Kegyetlenek a Bargyinok, hogy az édes nővérüket itt hagyták, ilyen eldugott helyen. Ahová a cárok a feleségeiket meg a barátnőiket száműzték." Bargyina Jefroszinya házát nem a kapujáról és az ablaktáblákról ismerte meg, hanem a tető körvonalairól, csakis azt lehetett meglátni ebben az őshomályban. Bekopogtatott, a vénlány álma nem mély, meg kell. hogy hallja.

– Mit kalapálsz, szent ember, nem süketekhez jöttél!

– Nyissa ki, néném!

– Jegorka! Uramisten! Ivan, Ivan, Jegorka van itt! Azt mondom, Jegor van itt... Hogyhogy miféle Jegor? A tiéd, a tiéd! Jaj, menynyek királynője! Várj, Jegor, ne gyere be, öltözetlen vagyok!

Igen, ez ő, lám az örökös lányság is kevés hozzá, hogy megszűnjön nő lenni. Mindjárt megjelenik.

– Mit hallgatsz, barátocskám? Azt kérdezem: – „Ki az?" – te meg hallgatsz, mint a csuka. De csitt, ne nézz engem! Van nekem nevem. Hol vagy? Add ide a kezed! Jaj, milyen hideg. Emeld feljebb a lábadat. Gorogyec itt valahol elejtette a seprűt. – Még mindig egyszerűen Gorogyecnek hívja, gazdatisztnek nevezi, a rossz nyelvek szerint azonban szívszerelme. – Itt van valahol a villanykapcsoló, jobbra nyújtsd ki a kezedet, és csavard meg. Jobbra, azt mondom, te meg balra. Hagyd, majd én.

Ritka képességgel bír, hogy meghülyítse az embert. Korrektül csinálja, mi több, udvariasan, de nagyon következetesen. Vagy két napot eltöltesz a házában, és ostoba tökfilkóvá változol.

Felvillan a fény. A néni ott áll két lépésnyire Bargyintól, felszegve hegyes, gödröcskés állát, mintha éppen a portréját festenék.

– Lefeküdt már, Jefroszinya Kuzminyicsna?

– Természetesen, mint mindig, tízkor. De voltaképpen min lepődtél meg? Vagy úgy, értem, hajadonfőtt kellett volna megjelennem előtted, papucsban. Ugye? De hiszen tudod, hogy a rendetlen megjelenés nem az én stílusom.

Igen, Bargyin tudja. Mint ahogyan azt is tudja, a néni ötvenévi magányossága alatt nem sokat hagyott el abból, amit a családtól kapott, legkevésbé pedig a finnyás tisztaságot, pedig nem volt könnyű tisztán tartania a házát, akármilyen takarékosan gazdálkodott is, az ínség kegyetlen keze őt is gyakran megérintette.

– Apám hogy van, Jefroszinya Kuzminyicsna? – Bargyin úgy véli, hogy a figyelmességnek, amelyre a néni igényt tarthat, eleget tett, és most már apja felől érdeklődhetik.

– Itt volt Klepikov (úgy mondta ezt a Klepikovot, mint akit feltétlenül ismernie kell, nyilván valami helybeli nevezetesség), influenzát állapított meg, tehát ágybanfekvés, nyugalom és meleg. Mindez nálam bőven megvan. Jobban, mint Moszkvában. Egyszóval most jobb itt. Apád a pitvarban van, elhatározta, hogy megmosakszik lefekvés előtt.

– Mi köze ehhez Moszkvának, Jefroszinya Kuzminyicsna?

– Fioravanti a Kremlben a székesegyházat a vlagyimiri képére és hasonlatosságára formálta, Vlagyimir pedig Szuzdal testvérőcscse. Így van ez.

– Nagy az égbolt, Jefroszinya Kuzminyicsna, jut alatta hely Moszkvának is, Szuzdalnak is.

A néni kinyújtotta kezét az asztal felé, amelyen megkezdett kötés hevert, nyilván esténként kötögetett.

– Minél tágasabb, annál több tér jut az ostobáknak. Ha szűkebb volna, talán az ostobaság sem tombolna olyan szabadjára. – Elejtett egy kötőtűt, gyorsan lehajolt, láthatóan nem akarta, hogy Jegor vegye fel. – Itt a női zárda kriptájában eltávolították a sírfeliratokat, igen, fogták és leszedték! Állapítsd meg, ha tudod, ki hol fekszik: hol van Pjotr arája és hol Ivané? Te meg azt mondod: tágasság! Tágasság az értelemnek kell!

Meghúzott egy szálat, és egy szempillantás alatt felfejtette a kötést.

– Gyerünk, talán már megmosakodott.

31

Elindultak a ház túlsó végébe, ott volt egy padlásszoba, amelyben rendszerint Jefroszinya vendégei laktak, és ahol két alkalommal Jegor is meghált.

Minden a helyén van e házban, amire Jegor első látogatása idejéből harminc vagy talán harmincöt évvel ezelőttről emlékszik, minden a helyén maradt, mintha vasból öntötték volna, azzal a rendeltetéssel, hogy örökké itt álljon. A jobb sarokban ütőszerkezetes állóóra. Könyvespolc, rajta lexikon és Brehm „Az állatok világa" című művének sokkötetes kiadása, kék üveg virágváza, magas és karcsú, mint a beléje helyezett gladiólusz szára, a Thonet-székek az ablak előtt, almával tele tálak, úgy látszik, pontosan ugyanolyanok, mint azon az őszön – mikor is? – tizenhatban vagy tizenhétben. És mindezek tetejébe Jefroszinya Kuzminyicsna magas, fűzőbe szorított alakja, húsvéti kalács formájú frizurája, szintén vasból öntött, szintén arra rendeltetett, hogy örökké őrizze ezt a házat.

– Ivan, Jegor jött el hozzád – szólt Jefroszinya, és elment, vadul kopogva a cipősarkával, mintha így akarná elmondani mindazt, amit nem mondott el.

Joann furcsán derékszögű, vastag, fekete keretes nagyítólencsével fényképeket nézegetett.

– Köszönöm, hogy eljöttél – mondta. Nedves, hideg ajkával megérintette fia arcát, gyenge kezével a mellette levő székre mutatott, és az ágyhoz ment. Lefeküdt, nehezen lélegzett, hallgatott. Ezekben a napokban olajzöld lett az arca, a nyaka, még a keze is. Csak a szeme maradt a régi. Valamikor világosszürke volt, a fenekéig átlátszó, évek során tejesszürkévé lett. Elnézett Jegor mellett, ritkán pislantva, mintha annyira elfoglalnák a gondolatai, hogy a pislantásról is elfeledkezik. Hallgatott, elfordítva szemét, nemcsak azért, mert rosszul érezte magát, de mintha méltatlankodnék, gyűjtögetné a sérelmeket, ádáz párviadalt vívna.

– És Moszkva... annak fuccs – rebegte lila ajka.

Tudni akarta, mi van Moszkvával, súlyos állapota ellenére is érdekelték az újságok (ni, milyen halom van az asztalon!), és bekap-

csolta a rádiót, noha sohasem szerette („Haszontalan vacak. Éjjelnappal mintha versenyezne, de egy garas ára gondolata sincs!"), bizonyára megpróbált a nővérével beszélni, és természetesen vitatkozott, nemcsak vitázott, de méltatlankodott, átkozódott, a sértődése és haragja nőttön nőtt. Kire haragudott? Természetesen Jegorra, csakis ő és a hozzá hasonlók tartják tudatlanságban. Jakov hallgatag és lomha, katonai pályán van, és ott minden világos. Miron csak handabandázik, nagy hangon beszél, de semmi okosat nem mond, de Jegor... Ő tudja, hogy egy friss hír apjának a mindennapi kenyérnél is jobban kell, mégis hallgat. Őt nem lehet sarokba szorítani! Anyjára ütött, az is ilyen volt. A diplomácia? Az is papság, csak csuha nélküli! Az öreg Joann felfogása szerint van benne, ebben a diplomáciában valami az egyház kenetteljességéből és titkosságából. Most is ni, milyen szelíd, de próbáld csak megpiszkálni!

– Hogy értsem ezt a fuccsot?

– Nincs erőm hozzá, hogy veled vitatkozzam. Úgyis tudod, hogyan kell érteni.

Nem könnyű e szavak értelmét kihámozni: szánalmat akar ébreszteni vagy védekezni akar a szenvedés ellen, és olyasmit mondani, amit más körülmények között nem mondana.

– Tőled mindent eltűrök, apám, tőled eltűrni könnyebb.

Bizonyára így kell ma beszélnie vele, kíméletre szorul. Meg aztán, ha valamit mondana, később nem bocsátaná meg magának. De Joann már ezt a mondatot is kihasználja. Fekszik, ajkát harapdálja, amely egészen lila, mintha tintaceruzával maszatolta volna be.

– Láttad? – Az ajtóra sandított, amelyen a nővére kiment. – Jelenség! Ettől nem szabadulsz olyan könnyen, meg kell magyaráznod, önmagadnak magyarázd...

– Mit kell itt magyarázni. Ez a Gorogyec volt számára a hím, de azok közül való, akik legfőként a férfierejükkel ejtik rabul az asszonyokat. Az egész hite, bocsánat a szóért, ezen nyugodott! Ahogy elmúlt, odalett a hit is. Minek törjük ezen a fejünket?!

Az öreg Joann nem válaszolt, csak szelíden és bánatosan nézett a fiára.

– Miért hallgatsz, apám?

– Buta vagy te, keveset láttál még, bár a fél világot bejártad.

– Ha többet láttál, világosíts fel.

Az öreg a fény felé fordította kezét, valahogy sután hevert ez a két kéz, mintha kificamodott volna.

– Jártál az orosz templomokban az első háború óta? Ha jártál is, semmit se láttál. Ki merem mondani: nem láttál!... Fekete kendőáradat a templomba vezető utakon, a templomudvaron és belül a templomban. Özvegy Oroszország! Hallgattad, hogy sírnak, zokognak? Ez a nyögés a férfierőnek szólna? Ostobaság! Nemcsak ostobaság, szentségtörés! A férjet siratják, a családot, az otthont, a keresztre feszített életet! Képzeld magad ennek a nőnek a helyébe, aki magára maradt a bánatával, árvánál is árvább.

– Bocsánat, apám, akkor mi a probléma?

– Mi? Az, hogy vigasztalnod kell őt.

– Nekem?

– Igen, neked. Te nem tudod, az egyház tudja.

Jegornak idő kellett hozzá, hogy e gondolatokat megrágja. El kellett ismernie, hogy van bennük logika. Apja a betegségében is gondolkodott.

– Mi ez, lelkiismereti kérdés, apám?

– Nem, miért? Szerintem hit kérdése.

– A hité?

Apja mintha nem hallotta volna a kérdést. A két kezét nézte. És attól, hogy a kérdés válasz nélkül maradt, még kitartóbban csengett a fia fülében: „Hité? Hité?"

– Elvezettél egy ajtóhoz, azt akarod, hogy belépjek rajta, de nem mondod meg, miféle ajtó.

Joann komoran nézett a fiára. Szeme mintha elfelhősödött volna, de ettől nem veszített a bölcs tisztánlátásából, az élességéből.

– Nem. Miért? Azt mondom, minden balsikerünk – Minszk meg Kijev, és most Szmolenszk, Moszkva – egy miatt van: hiányzik a hit. Én hitet akarok, te pedig nem tudod megadni nekem!

– Hát ezt még nem hallottam tőled. Mit akarsz ezzel mondani?

– Te a saját mértékeddel mérsz, márpedig te még nem jelented Oroszországot!

– Mit akarsz mondani? – kiáltott fel Jegor. Akkorát kiáltott, hogy a nyitott ajtón benézett Jefroszinya szúrós szeme meg a fekete kendőjének csücske, aztán eltűnt.

– Nincs erőm veled vitatkozni – ismételte az öreg, és az ablak-

ra nézett. Az éjszaka már nem volt olyan palafekete, mint egy órával azelőtt, fehéresszürke derengés függönyözte az ablakot, még nem hajnalodott, de az éjszaka véget ért. – Önts egy kis vizet. Tehozzád, fiam, erő kell.

Ivott, tenyerével megérintette az ajkát, és letette a poharat.

– Azt mondod: Október. Amikor az Októberi Forradalom megtörtént, a nép zászló után ment. Akinek a zászlaja igazságosabb volt, azt követte. A vörös zászló békét és földet ígért, az után indult. Hitt a szónak. Értesz engem? A szónak! És a polgárháborúban is a szónak hitt, mert hol volt ott a béke, hol a föld?! Kövesd a gondolatmenetemet, és vedd fontolóra: a forradalomban is, a polgárháborúban is a nép zászló után ment. Egyszóval, a nép egyik tenyerére helyezte azt, ami azelőtt volt, a másikra azt, amit ígértek neki, és méregette, a maga egyszerű paraszti módján próbálta megállapítani, hogy melyik keze nehezebb. – Joann tenyérrel felfelé fordította a kezét, de elrestellte magát a lila bőre miatt, és a takaró alá dugta. – Az egyik tenyerén a valóság volt, megunt, háromszorta utált, olykor gyűlöletes, de mégiscsak valóság, a másikon pedig szavak. Igen, szavak, amelyek földi paradicsomot ígértek. És a szavak súlyosabbnak bizonyultak a valóságnál! Követed a gondolatomat? – Ismét ajkához illesztette a poharat, félig kiitta, látszott, hogy izgatott, égˇa belseje, szomjas. – Azóta, ha jól emlékszem, csaknem negyed évszázad telt el. Szerinted örvendetes és diadalmas évek, szerintem nehezek, de nem ez a lényeg. Először, értsd meg, először van úgy, hogy a nép a másik tenyerére is valóságot helyezhet, és úgy mérlegelhet. Nem pusztán szavakat, de tetteket. Azon jártasd az eszedet, hogy miként mozgósítsd a népet. Nem, nemcsak a magadfajtákat, az egész népet, de úgy, hogy hite legyen. Hit nélkül nem ¯ecmeredünk ki!

Bargyin az ajtó melletti székre ereszkedett.

– Nekem nincs más zászlóm az októberin kívül.

– Hiszen tudod, hogy nem erről beszélek.

– Hát miről?

Az öreg Joann megpróbált felemelkedni. Felkönyökölt, és úgy nézett a fiára, segítséget kérően, de a fia tétovázott, nem ugrott oda hozzá.

– Te Októberért akarsz harcolni, hát harcolj, de Jefroszinya néném Oroszországért és az orosz istenért. Adj neki olyan zászlót,

hogy az ő zászlaja is legyen. És nem ő az egyetlen ilyen, értsd meg, nem az egyetlen! Te ezt nem értheted meg. Szerinted mindenkinek, aki veled egyformán gondolkozik, igaza van, aki másként gondolkozik, az téved!

– Nekem semmi közöm Jefroszinya nénihez! – szólt Bargyin türtőztetve magát. – De meg nincs is a világon olyan zászló, amelyen elférne az én hitem és az oroszok istene. Engem te érdekelsz, édesapám! Az érdekel, hogy te hogyan gondolod!

– Hogy én? – kérdezte Joann, szelíden kérdezte, mintha először merült volna fel ez a kérdés. – Én veled vagyok, de egy feltétellel.

– Éspedig?

– Azt akarom, hogy ami a tenyeremen fekszik, minél súlyosabb legyen.

– Ezt nevezik önzésnek! – méltatlankodott Jegor, de nem emelte fel a hangját, nem akarta Jefroszinyát belevonni a beszélgetésbe.

Joann hallgatott. Szándékos lassúsággal felvett az asztalról egy újságot, kibontotta és visszatette.

– Szóval könnyű a tenyér, apám? – Jegor megpróbálta felújítani a beszélgetést, de apja tovább hallgatott. – Könnyű?

– Könnyű – felelte aztán, amikor a hallgatás már kínosan hosszúra nyúlt.

Jegor felállt, olyan hevesen, hogy Joann poharából a víz kiloccsant az újságra.

– Könnyű, azt mondod? – Járkálni kezdett, és hirtelen meghallotta, hogy megreccsennek, nyikordulnak, sóhajtanak a padlódeszkák. Jefroszinya háza maga igyekezett Joann védelmére kelni. – Hogy beszélhetsz ilyet?

– Miért ne beszélnék? Előnyben vagyok veled szemben.

– Hogyan?

– Te nem láttad a régi életet, de én láttam! Neked nincs mivel összehasonlítanod, nekem van!

Jegor odament az apjához, és megállt fölébe magasodva.

– Akkor hát élj az előjogoddal! Na, miért hallgatsz? Vagy én mondjam meg helyetted? Nemegyszer hallottam tőled, hogy a társadalom összes javai egy fabatkát sem érnek, ha az embert nem tudják a fény felé emelni. No, vedd például azt a sztyeppei falut, aho-

vá nemegyszer mentünk együtt. Ott, ahol az az adige* Mossza a kolhozelnök. No, természetesen voltak ott írni-olvasni tudó emberek a forradalom előtt is, oroszul írni-olvasni tudók, de évente eggyel ha gyarapodott a számuk! Pontosan kiszámoltam: az egész falu négyszáz év múlva lett volna írni-olvasni tudó! A forradalom után ezt a feladatot nem is egészen negyedszázad alatt megoldotta. De mit beszélek írni-olvasni tudókról! A népegészség – mi lehet ennél fontosabb? Az a bizonyos Mossza nem öregember még, de emlékszik, hogy a nagybátyja családjában a torokgyík egyetlen hét alatt három gyereket ragadott el! Most ilyesmi nincs nálunk.

– Fondorlatos vagy. Hogy a szülőapádat meggyőzd, lám, egy sztyeppei faluba mentél.

– Miért ne szóljak neked a sztyeppei faluról, amikor ismered azt a falut? Vagy a te felfogásod szerint az talán nem Oroszország?

Joann a legcsendesebb mosolyával elmosolyodott. Fiának e legutóbbi szavaiban érzett olyasmit, ami így megmosolyogtatta.

– Hagyd ezeket a trükkjeidet! – kiáltott aztán, és a mosolyát mintha elfújták volna. – Azt a betegséget, amire te gondolsz, nem kaptam meg! – Érdes tenyerével megérintette az arcát, és dörzsölni kezdte, mintha elzsibbadt volna. – Énszerintem minden népnek közös ősapja van – az ember! Ha az agyad nem hagy cserben, akkor emlékezned kell: amikor létrehoztam ezt a súlyos kalászt, ezt a Bargyin-fajtát, az első marék szemet az adige fiúknak adtam, ott, ahol az a Mossza van, akit említettél, és az első parcellát náluk vetettem be! – Elhallgatott, csak öreges lélegzése hallatszott. – Hát mondtam én, hogy mi semmit sem tettünk? – szólt engesztelőn. – Tettünk, de háromszor annyit tehettünk volna. – Ismét kinyitotta a tenyerét. – Ami most a kezemen fekszik, súlyosabb is lehetne.

– Hogy értsem ezt? Nem mindig volt elég kenyér?

Joann nem sietett válaszolni. Az újság felé nyúlt, de elkapta a kezét, mintha megégette volna. Nem akarta elárulni, hogy nyerni akar egy percet.

– Fehér kenyérrel ugyan nem lakott jól a nép – jegyezte meg komoran.

– Fehér kenyér csakugyan nem volt bőven, de vajon azelőtt olyan

* adige (cserkesz) – nemzetiség a Szovjetunióban. – *Ford.*

bőven volt-e? – kérdezte Jegor. – A sztyeppei faluban kukoricát, mifelénk meg, Jaroszlavl vidékén, fekete kenyeret ettek. Nem így van?

– Ha így van is, a szovjet állam számára az elsőrendű feladat. Megoldottuk? – Jegor észrevette, hogy Joannt kiverte a verejték, arca vörösre gyúlt. A vita sok erőt követelt, többet, mint amennyije volt.

– Miért beszélsz velem úgy, mint egy amerikai vendég? Ez inkább a te dolgod, mint az enyém. Tudod, milyen nehéz volt nekünk?

Joann a tenyerével megérintette a homlokát, és érezte, hogy a tenyere megnedvesedik.

– Annak a katonának, aki most a lövészárokban ül és várja, hogy mikor jönnek a német harckocsik, mi köze hozzá, hogy minekünk nehéz volt? – mondta minden erejét összeszedve.

– Nem, nem igaz – felelte Jegor, nem titkolva haragját, és erős lába alatt ismét felsóhajtottak, felkiáltottak Jefroszinya padlódeszkái. – Igenis van köze hozzá, és megérti. Ő megérti.

Amikor Bargyin kilépett a házból, és visszatekintve meglátta a csalóka hajnali ködben a szuzdali székesegyházakat, olyan komornak és merengőnek tűntek, mintha ennek az éjszakának gondolatai és gondjai hozzájuk is elértek volna.

32

Tambijev megmondta Grosevnek, hogy bejáratos a Glagoljev családhoz. Úgy mellesleg említette, nem gyanítva, hogy Grosev ezt a kapcsolatot kihasználja. Egy orvosi folyóirat közölte Alekszandr Romanovics cikkét az arcműtétekről, és Barker, akit érdekelt ez a téma, kérte a sajtóosztályt, hogy hozza össze őt a sebésszel. Grosev úgy vélte, semmi oka az angol kérését megtagadni, és megkérte Tambijevet, hogy kísérje el a tudósítót. Feltéve, ha kedve van hozzá.

Tambijev Anna Karpovnának, Alekszandr Romanovics Glagoljev hűséges munkatársának köszönhette a Glagoljevvel való ismeretsé-

gét. Ez az alacsony termetű, képtelenül esetlen járású nő a nagy, fényes-fekete, okosan-figyelő vagy félénken csodálkozó szemével, mindig kifogástalanul szívélyes és barátságos volt. Akkor is, amikor biztatóan közölte: „Alekszandr Romanovics fogadja", meg amikor kénytelen volt azt mondani: „Alekszandr Romanovics nem fogadhatja". Némelyek szerint a híres orvos azt értékelte benne, hogy olyan, mint a vas. Csakhogy a fém kifáradhat, de Anna Karpovna nem ismert fáradságot, harminc éve dolgozott együtt Glagoljevvel éjjel-nappal. Mások azt mondták, hogy az orvos a megbízhatóságot és pontosságot becsüli benne, ennek a pontosságnak és munkabírásnak köszönheti azokat az értékes másodperceket, amelyekre egy sebésznek olyan nagy szüksége van, amikor a szikét a kezébe veszi. Ott, ahol egy mondat kell, Anna Karpovnának elég egyetlen szó, ahol szó kell, neki elég egy mozdulat, fejbiccentés vagy szemrebbenés. Talán a sokévi közös munka tette ezt, vagy olyasvalami, ami magukban az emberekben rejlik. Szóval ennek az Anna Karpovnának, távoli rokonának köszönhette Tambijev, hogy beléphetett ebbe a házba.

Tambijev azt felelte Grosevnek, hogy hajlandó Barkert elkísérni. A találkozóval kapcsolatban őt csaknem egyenlő mértékben érdekelte Glagoljev és Barker. Glagoljev mint ember, Barker pedig . . . Nyikolaj úgy gondolta, hogy a találkozóval teljesülhet régi vágya, közelebbről megismerkedhetik az angollal. A Barker és Clean közti konfliktus Nyikolaj véleménye szerint tükrözi a tudósítók Oroszország iránti érzéseit – kilencszáznegyvenegy őszén.

Kora reggel indultak el, azzal a szándékkal, hogy a délelőttöt a kórházban töltik. Az autó Moszkvától keleti irányba tartott. Éjszaka hideg volt, s az októberi füvet vastagon lepte a dér, úgy festett, mintha hó esett volna. A napot nem takarták felhők, de ettől nem lett melegebb. A napsütésben a dér szinte vakított, és ezáltal még inkább hasonlított a hóhoz. Tambijevnek a telet juttatta eszébe. Milyen lesz a tél? Barker rövid báránybundában, szarukeretes pápaszemmel és kis pipával a szájában, talán akarata ellenére, csaknem keresetlenül elegáns volt, noha Tambijev érzése szerint a legkevésbé sem gondolt erre. A dérlepett őszi mező képe nyilván őt is a közeledő télre emlékeztette: milyen is lesz ez a tél? De hogyan kezdje a

beszélgetést Barkerrel, miként tegye fel a kérdést, hogy ne nyíltan hangozzék, ne zaklassa fel?

– Azt beszélik, Harrimannek nem minden kísérője hagyta el Moszkvát – jegyezte meg, amikor az utolsó moszkvai vasúti átjárót elhagyták. – Feymonville ezredes állítólag Moszkvában maradt.

Feymonville-t ismerte Tambijev. Hopkins munkatársa és barátja, és úgy hírlett, hogy az Oroszországgal való kölcsönös megértés híve, és állásfoglalása némiképpen a Barkerére emlékeztetett.

Barker feléje fordult, értésére adva, hogy kész végighallgatni.

– Új minőségében, mint a lend-lease* megbízottja, az ezredes sokat tehet – mondta Tambijev, de máris szidta magát, az új mondattal nem került közelebb ahhoz, amit Barkertől kérdezni akart. – Mellesleg jó, hogy Feymonville ezredest nevezték ki – vetette oda elszántan.

Barker hallgatott. Lehet, hogy felismerte beszélgetőtársa szándékát, de lehet, hogy csak összeszedte a gondolatait, a lényegre nézve kívánt felelni neki.

– Mindenki, aki Oroszország megsegítésére és a nyugati front megnyitására szavaz – habozás nélkül kimondta ezt a szót: – harcias ellenzékkel találja szemben magát. – Most már nyilvánvaló volt, hogy Feymonville ezredesre célozva önmagáról beszélt. – Ismerje el, hogy Feymonville ezredesnek ma nemigen kellemes a véleményét megvédenie.

– Vjazmáról beszél?

– Moszkváról beszélek.

Tambijev elképzelte, hogy még tegnap este a Metropol Szálló éttermében, ahol a tudósítók étkeztek, vagy amerikai kollégájának tágas lakosztályában, ahol gyakorta találkoztak, Clean kertelés nélkül megkérdezte: „Barker, hallottad Hitler beszédét? No, mit szólsz hozzá? Nem irigylem azt az orosz tábornokot, aki Moszkva alatt fogadott bennünket. Hát te, Barker?"

– Ön úgy véli, hogy Feymonville ezredes minden aduját kiját-

* Lend-lease (kölcsönbérlet) – az amerikai kongresszus által hozott törvény, amely az elnököt felhatalmazza, hogy hadianyagokat, nyersanyagokat és más árukat kölcsön, illetve bérletbe adjon a fasisztaellenes koalícióban résztvevő államoknak. – *Ford.*

szotta? – kérdezte Tambijev, amikor egy vasúti átjáróhoz értek. Vonatot jeleztek, s a sorompó előtt hosszú sorban várakoztak az autók.

– Nem, mást akarok mondani – felelte Barker, a vonatot nézve, amely ebben a pillanatban elrobogott mellettük. Hosszú és vegyes szerelvény volt. Személykocsikból, pőre- és tartálykocsikból, sőt villamoskocsikból összekapcsolva. Ez a visszavonulás jele. – Az oroszok védekeznek, de az, amit a katonák kezdeményezésnek neveznek, még mindig a németek kezében van. Tudom, a defetizmus nem orosz betegség! De most másról van szó. Az állam erejét azokkal a tulajdonságokkal mérik, amelyeket a maihoz hasonló napon hivatott kinyilvánítani. Franciaország egy nap alatt elesett, Lengyelország is... – Maguk mögött hagyták a sorompót, és folytatták az utat. – Kitartani, erőt gyűjteni, és megfutamítani az ellenséget... A legfontosabb kitartani. Oroszország képes-e erre?

A nagy kórházi udvar kapujánál öreg katona fogadta őket. Ujjai hegyével megérintette a sapkája szélét, és hevesen csavart egyet a telefonkészülék fogantyúján. Tüstént megjelent egy pirospozsgás arcú fiatalember fehér köpenyben és kopott csizmában, bemutatkozott – Szinyelnyikov katonaorvos –, és felajánlotta, hogy elkíséri a vendégeket.

– Nem, nem késtek el – mondta órájára pillantva. – Éppen most végződik a vizit.

Megindultak a kórházi udvaron át. Barker figyelmesen nézett körül, nyilván azt várta, hogy olyasmit pillant meg, ami a most Moszkvától nyugatra történő eseményekről tanúskodik. Sebesültszállító teherautók álltak ott, sebtiben összetákolt deszkafalaikon vöröskereszt virított – ezek a gépkocsik még tegnap harci övezetben voltak. Arrább, a késő októberi idő ellenére még zöldessárga tujafa árnyékában, szalmával bélelt széles szekér állt. Fiatal lány ült a szalmán, az ápolónők zöld kiskabátjában, és csajkából evett. Nagyon éhes lehetett, mert nem nézett fel az arra menőkre, nem hagyta abba az evést, nyilván csak az imént adta le a betegeit. A hatalmas tuja mögött álló gépkocsi felől bekötött fejű ember közeledett mankón.

– Tudod, olyan lövedék, amelyik a föld felett robban, és úgy lefröcsköl, mintha zuhanyoznál! – magyarázta az őt kísérő vöröskatonának, kezét kinyújtva és ujjait mozgatva igyekezett az őt lefröcskölő „zuhanyt" ábrázolni.

A vendégek fehér köpenyt húztak, és Tambijev Barkerre pillantva azon a gondolaton kapta magát, hogy az angol arra a gyermekorvosra hasonlít, aki valamikor őhozzá járt. Tambijevék otthonában tudták, hogy a doktor minden körülmények között méntaszagú kanalas orvosságot meg cinkkenőcsöt ír fel, de szerették a doktort, és bíztak benne.

Balra fordultak, és csaknem összeütköztek Glagoljevvel és az őt kísérő orvosokkal.

– Bocsánat – kezdte Szinyelnyikov, nem kis zavarban, ez a találkozás őt is váratlanul érte –, Barker úr, tudósító . . .

Alekszandr Romanovics homlokát ráncolva megállt, jobban szerette volna, ha ez a találkozás nem itt történik.

– Üdvözlöm, üdvözlöm. – A második „üdvözlöm" Tambijevnek szólt, ugyanolyan hivatalos és kifogástalanul tiszteletteljes hangon, mint az első. – Figyelmeztetem, hogy a műtét vagy három óráig eltart, esetleg négyig is. El tudja képzelni, mit jelent az, négy órát állni? Próbálta már valaha?

Barker zavarba esett.

– Egy ízben, amikor az erdélyi Déva városában templomot szenteltek fel. Az istentisztelet, amelyre meghívtak, öt óráig tartott. Amint látja, sajátos analógia.

– De érdeme, úgy látom, hogy nem kitalált – mondta Glagoljev. – Tizenöt perc múlva szabad leszek. Vezesse be a vendégeket a szobámba. – Meghajolt, ahogy az először látott emberektől szokás búcsúzni, és továbbment. Kíséretében volt Anna Karpovna is.

– Meg kell szakítania a vizitet? – kérdezte Barker Szinyelnyikovtól.

– Igen, a légierők egy mérnökét hozták be az imént. Légitámadás, iszonyú arcsérülés.

– A szeme ép? – kérdezte Barker.

– Azt hiszem, a bal szeme megsérült. Hátulról jött a gépfegyvertűz. Futárgépen repült a hadseregtörzsből a tábori repülőtérre.

– Ma történt?

– Két órával ezelőtt.

Amikor Barkert és Tambijevet behívták a műtőbe, a beteget már bevitték. Hatalmas termetű ember, sötétszőke hajában még egyetlen ősz szál sem látszott. A nagy halom vatta és géz közül, amivel a fejét

körülrakták, egészséges szem nézett. Töprengés, aggodalom és fájdalom is tükröződött benne. Mindent látott ez a szem, és Tambijevnek úgy tűnt, mindenre tudott válaszolni. A sebesült szorosan összezárta ajkát, félt mozgatni, nehogy a sebet felszakítsa, és minden kérdésre ez a bánatos és mindent látó szem válaszolt.

– Mint orvos, meg kell hogy mondjam önnek, ezredes, derekasan viselkedett – szólt Alekszandr Romanovics, úgy állva, hogy az asztalon fekvő ember lássa őt. – Az őrnagy, aki idehozta, megmutatta nekem a papírlapot, amelyre felírta a mi kórházunk címét és azt, hogy miként jutnak ide. Ne aggódjon, minden rendben lesz. – A műtőasztalon fekvő ember lehunyta pilláit, egyetértése vagy talán hálája jeléül.

Tambijev most kényelmesen szemügyre vehette Alekszandr Romanovicsot, mert az most nem ért rá vele foglalkozni. Az ifjabb Glagoljev megőrizte mozgásának fiatalos könnyedségét, középtermetű, jóalakú, műtét közben szereti óvatosan megmozgatni vállát, amely kissé csapott, mint egy nőé. Takarékoskodik a mozdulatokkal, noha jó érzékkel használja a kezét, amely erős is meg gyors is, ahogy a hivatása megkívánja. Nagy szürke szemét feltűnően duzzadt, apró kis ráncokkal tele sötét szemhéj árnyékolja.

Valaki letett egy csipeszt a kis üvegasztalra, a fém halkan koccant az üvegen, aztán ez a hang ismétlődött újra meg újra, diszkréten, de kitartóan. A beteg felsóhajtott, és mélyről jövő, fojtott hangja mintha szétrobbantotta volna a fejét burkoló vatta- és géztömeget. Elaludt.

Glagoljev odaállt a fejéhez.

– Közelebb a fényt, ollót . . .

Mintha kronométert kapcsoltak volna be, hogy számlálja az értékes másodperceket, az orvos keze fürgén mozgott.

Olló csattogott, lerepült az alvadt vérrel átitatott géz, majd egy folt ütött át a friss vattán, és Tambijev megpillantotta a sebesült arcrészt. Mintha kardcsapás szelte volna ketté az arcot, sem a csontokat, sem az izmokat nem kímélve.

Nyikolaj látta, hogy a sebész szemöldöke összerándul, s ajka furcsán elkeskenyedik. Glagoljev az arc egészséges részére nézett, és lehunyta szemét. Nyikolaj is odanézett, és alig tudta elfojtani sóhajtását. Az asztalon fekvő ember arca krétafehér volt. Magán viselte a

fájdalom nyomait, de még mindig szép volt, nemes vonásain a férfias erő kifejezése látszott.

– Szikét! . . . – szólt a sebész, és mintha ebben a nyugtalan komorsággal kiejtett szóban jutott volna kifejezésre a veszély tudatából fakadó bánat meg a baj érzése, amelyet olyan nehéz elhárítani, noha megígérte az orvos, hogy elhárítja.

Nem is a szenvedésről van szó, gondolta Tambijev, habár az is pokoli. Ez az ember elvesztette, amivel a világra jött, ami a fiában az apa nevével azonosult, a feleség számára a férj nevével, elvesztette az arcát. Mintha kettéhasadt volna, a fele maradt csak – és most a sebészre vár a feladat, hogy megtalálja az elvesztett felet, és ha nem találja meg, akkor meg kell teremtenie, olyasmit kell véghezvinnie, amire azelőtt az ember képtelen volt.

Tambijev és Barker kiléptek az épületből, és autójuk felé tartva, már csaknem a közepén jártak a nagy kórházudvarnak, amikor Nyikolaj Markovics azt mondta az angolnak, hogy vissza akar menni.

– Olyan fáradtnak láttam őket – mondta a kórházépületre mutatva, amelyet a szürkület és az összesepert hó mintha az udvar mélyébe tolt volna. – Természetesen van autójuk, de én mindenesetre felajánlom.

– Helyes – hagyta rá Barker. Gondolataival volt elfoglalva.

Tambijev kimondhatatlanul örült, amikor Alekszandr Romanovics elfogadta az ajánlatát. Kiderült, hogy a saját autóját elengedte a városba, és éppen az imént közölték vele, hogy nem ér vissza időre. Alighogy elindultak, Anna Karpovna elaludt, és az autóban megkezdett beszélgetést hármasban folytatták, sőt csak ketten: Glagoljev és Barker.

– Oroszország kemény dió Hitlernek! – jegyezte meg Barker oroszul.

– Milyen értelemben dió? – kérdezte Glagoljev. Fáradt volt és komor.

Barker észrevehetően zavarba jött. Bonyolult orosz mondatot kellett szerkesztenie, ráadásul gyorsan, nehéz feladat.

– Az orosz erő nem puszta szó – mondta végül nem minden erőlködés nélkül. Valahonnan az emlékezete mélyéről előkotorta ezt a néhány szót, és úgy látszott, boldog.

Glagoljev csak nagy sokára szólalt meg:

– A másik háborúban minket is dicsérgettek, és bevetettek a tűzbe. „Ti bátrak vagytok, nagyon bátrak. Ni, milyen pompásan égtek!" – Elhallgatott, mintha maga is megdöbbent volna azon, amit mondott. – Ezek a dicséretek ellenkező reakciót váltanak ki bennem.

– Bocsánat, de én az igazságot mondtam – jegyezte meg Barker zavartan.

– Barker úr a barátunk, Alekszandr Romanovics – szólt halkan Tambijev, hogy megmentse a helyzetet.

– Tudod, Kolja, amit én mondtam, azt csak én mondhatom, te már nem . . .

A beszélgetés kátyúba jutott. Nem maradt más hátra, mint hogy kövessék Anna Karpovna példáját, és elaludjanak vagy úgy tegyenek, mintha aludnának. Így utaztak Moszkváig.

33

Késő este Grosev hívatta Tambijevet.

– No, hogy van a maga Glagoljeve?

– Miért az enyém?

– Nem fontos, Nyikolaj Markovics. Hogy van?

– Már tud valamit?

– Mit? Hogy megtiltotta Barkernek, hogy Oroszországot dicsérje?

– Ezt honnan tudja?

– Barker mondta el nekem, természetesen nevetve.

– Ott ez nem volt nevetséges – jegyezte meg Tambijev.

– Értem – szólt szigorúan Grosev, és levéve fedelét a kis zománcos bögrének, amelyre nagyon büszke volt (a Távol-Keletről hozta, ahol valamikor dolgozott), felhörpintett egy korty forró teát.

– Apropó, Glagoljev ma éjjel elrepült a volhovi frontra.

– Remélem, ezt nem Barker mondta.

– Glagoljev mondta – felelte Grosev, és Tambijev elképedt: szó-

val Grosev ismeri Glagoljevet, sőt, közelebbről ismeri, mint ő. – Kérdezni akar tőlem valamit, Nyikolaj Markovics?

– Nem, Andrej Andrejevics, de talán maga akar nekem mondani valamit?

– Akarok.

– Hallgatom.

Grosev a zománcos bögre fölé hajolt, de ezúttal nem ivott belőle, úgy látszik, a tea illatát élvezte.

– Ismeri Alekszandr Romanovics unokahúgát?

No lám, kiről beszél az álszent Grosev. Szofa Glagoljeva a múlt évben végezte el a levéltárosi szakot, a vörös hajú, zárkózottan-gőgös és hallgatag lány, az idősebbik Glagoljev lánya, aki ugyanannak a családi háznak az emeletén lakik, a Nyikitszkáján. Egy ízben, nem egészen Anna Karpovna közreműködése nélkül, Tambijev segített neki lefordítani egy német folyóirat cikkét a Hanzáról és a Hanza-szövetség tagjairól. A cikk a Történelmi Múzeumot érdekelte, ahol Szofa dolgozott. Kettejük kapcsolata ezzel valószínűleg véget is ért volna, ha a német nyelv nincs. Szofának szüksége volt a németre, ő ugyanis, mint minden Glagoljev, csak franciául tudott.

– Igen, ismerem, és az ő révén Alekszandr Romanovicsot is. Nem Markelt, hanem Alekszandrt – tisztázta Tambijev.

– Ez természetes is – vágta rá gyorsan Grosev.

– Miért természetes? Hiszen Markel lánya.

Grosev elmosolyodott, és szemüvegét levéve, törölgette. A szemüveg nyilván arra kellett neki, hogy a mosolyát elfojtsa. Tambijev megfigyelése szerint ezt nem először tette.

– Itt van éppen a konfliktus góca – szólt Grosev, amikor a szemüvege tisztára dörzsölve ismét a helyére került. – Szofa Glagoljeva valóban az idősebbik fivér lánya, de a fiatalabbik családjában nőtt fel...

– Konfliktus apa és lánya közt?

– Nem, a fivérek közt. A lány apját ismeri?

– Ha jól tudom, katonai szakíró.

– Nemcsak az, katonai diplomata.

Szóval katonai diplomata! Nem, Markel Romanovicsot Tambijev nem ismerte. Sőt nem is látta. Az idősebb Glagoljev, úgy tűnt, ki sem teszi lábát az emeleti lakásából, nem járt ki, de még csak élet-

jelt sem adott magáról. Mellesleg a kerek fogason, amely a lépcső mellett állt, Tambijev némelykor látta Markel Glagoljev vendégeinek köpenyeit, a katonai rangjelzéseket.

– Markel Glagoljevet nem ismerem – mondta Tambijev.

Grosev hallgatott, a teát kortyolgatta, amely már nem lehetett valami forró.

– A háború elején jártam abban a házban, igaz, hogy nem Alekszandr Romanovicsnál, hanem Markelnél, és azon vettem észre magamat, hogy új megvilágításban látom a háborút. – Grosev kiitta a teát, óvatosan befedte a zománcos bögrét, félretette. – Azt, amit Markel Glagoljev elmondhat magának, senki más el nem mondja. Igen, és az eseményeknek nemcsak katonai, sőt stratégiai aspektusát, hanem a diplomáciait is. A Glagoljev család valóságos akadémia!

– Akadémia? – csodálkozott Tambijev, nem lehetett nem csodálkoznia. – Hogy érti ezt?

– Ne szakítsa meg a kapcsolatait ezzel a családdal, majd megérti. Mellesleg fenntartom a jogomat, hogy szívességet kérjek magától. A Külügyi Népbiztosságnak kérése lesz a Glagoljevekhez.

Grosev szavainak értelme tehát majd később világosodik meg. Tambijev türelemmel vértezte fel magát. A Glagoljev családban valami nemes tekintélyt sejtett. Ez a család azzal kecsegtette, hogy újat tár fel előtte a nagy moszkvai világban. Akár Markel Romanovics, akár Alekszandr Romanovics vagy Szofa, mindegyikük olyasmit hoz életébe, ami felkavarhatja, meg magával is ragadhatja. Ismeretségi körében eddig még nem voltak ilyenek, noha nem ma lépett ki az életbe, sok embert látott. Észrevette, hogy azok az emberek érdeklik, akiknek megismeréséhez idő kell. A kilátás, hogy folytonosan újat fedezhet fel bennük, akármilyen hosszú ideig ismerje is őket, ez volt a csábító erő, amely most Nyikolaj Markovicsot a Glagoljevek házába vonzotta. És még valami, ezeknek az embereknek a lényében jóságot érzett! Márpedig ez nem csekélység.

Glagoljevék háza... Ez a kis épület a Nyikitszkij-kapunál egy nem éppen tágas udvarban húzódott meg, amelynek lapos burkolatkövei közt kis nedves földszigeteken öreg hársfák álltak. A ház egyemeletes volt, fehér téglából épült, hosszúkás ablakokkal és ajtókkal,

a teteje is hosszúkás volt, csúcsos és cseréppel fedett. Azokra a holland házikókra emlékeztetett, amelyeket az orosz uraságok a múlt század végén a kastélyuk közelében építettek a külföldi tanítók, mezőgazdászok, állatorvosok számára. Egyébként a belső kiképzése sem oroszos volt, ezt Tambijev már első látogatásakor észrevette. A ház két szintjét belül vas csigalépcső kötötte össze, s a földszint és az emelet beosztása teljesen azonos: faburkolatos dolgozószoba, szalon kandallóval, tágas konyha, a falai lilásfehér csempével burkoltak, mintha nem is konyha volna, hanem kötözőhely.

Tambijevnek nem ment ki a fejéből az, amit Grosev Glagoljevékről mondott. Az ifjabb Glagoljev már a volhovi fronton volt. Anna Karpovna követte. Úgy látszott, a házba vezető utak mind bezárultak. De megszólalt a telefon, több mint váratlanul, Szofa jelentkezett. No persze, megint a Hanza! Tambijev elment hozzá. Ha a fiatalabbik Glagoljev és Anna Karpovna otthon lett volna, akkor talán nem érzi azt, amit most érzett. Itt ez a ház, és rajtuk kívül egy lélek sincs benne. Üres házban kétségtelenül közelebb érzik magukat egymáshoz az emberek. Az ilyen ház csendje olyan fenyegető, hogy egymásban kell védelmet keresniük. Vagy nem erről van szó? Talán a tudat okozza, hogy nincs mellettük harmadik? Mint éjjel, mint a nyílt mezőn, mint az úton, amikor természetesen vannak harmadikok, sőt sokan vannak, de mind idegenek, és nem törik meg ezt a fenyegető csendet.

– Látta valaha Caulaincourt olajportréját? – kérdezte a lány.

– Bonaparte oroszországi követéét?

– Igen. Megmutassam?

– Természetesen.

– Gyerünk.

A vaslépcsőhöz mentek. Szofa három lépcsőfokkal előtte járt, tehát jóval magasabban. Mintha azért csalta volna erre a vaslépcsőre, hogy így felülről nézhessen le rá. Vagy talán csak Tambijev képzelte így, és mindennek a csend volt az oka?

Felértek az emeletre, és bementek az idősebbik Glagoljev dolgozoszobájába. Dohányillat terjengett. A félhomályban egy Underwood nikkel alkatrészei csillogtak; az írógép az asztalon állt, és egy megkezdett kis lap volt benne. A vékony, magas falábú állólámpa úgy volt elhelyezve, hogy a fényéből a gépre is jusson meg a körülötte

heverő könyvekre. Az asztalon szanaszéjjel könyvek hevertek. Tambijev fölvette az elsőt: Clausewitz maximái egy kis kötetben. Feltekintett: egy fénykép. Csak nem Glagoljev ez Szofával? Glagoljev? Ősz férfi civil kiskabátban, nyakkendősen, szürke szeme nagyon világos, a fényképen csaknem a hajával azonos színű.

– Ez ő?

– Igen.

– De hiszen katona?

– Volt.

A lányt hallgatva Tambijev azt gondolta, hogy a beszéd különösen megszépíti. Nem is az a fontos, amit mond, hanem maga a beszéd folyamata, hangjának és ajka mozgásának harmóniája. Talán valahol a tizenhetedik életéve határán formálódhatott ki benne, szép hajadonságával együtt, és megmarad, amíg ilyen szép lesz, mint ma.

– Milyen művészetet tart komolynak, Szofa? – kérdezte hirtelen Nyikolaj. Ez a kérdés akkor merült fel benne, amikor a könyvespolcra tekintett. Hosszú sorban Tolsztoj összes műveit látta ott. Az író neve jól olvashatóan fénylett a könyvek gerincén, és sokszorosan ismétlődött.

A lány lesütötte szemét. Agyában a gondolkodás nehéz munkája folyt.

– Azt, amelyik fesztelenül tud szólni a halálról, nem érez sem félelmet, sem undort, sem olyan fokú részvétet, amely megbénítja az ember felfogó képességét és meggátolja, hogy megértse, mi is a halál – mondta lassan, de erőlködés nélkül ejtve ki a szavakat. Egy hajszállal sem akart a válaszában eltérni attól, amit ebben a pillanatban érzett. – Azt, amelyben a halál láttán megvan a fő: a halál filozófiája, a legbelső lényege annak, ami a halál. Ott, ahol mások futva menekülnek, ez a legmélyebb gyökerekig igyekszik hatolni. Megvannak a kapcsolatai a halállal. Ez a művészet természetesen szemébe néz a halálnak, de nem bántó szkepszissel, és még kevésbé provokálja, mert a halállal nem jó packázni. E művészet számára isten kétséges tekintély, a halál viszont abszolút.

Tambijev csendesen figyelte, miként állnak össze a szavak a lány beszédében. Nem, nemcsak a szavak összhangja érdekelte, hanem az is, hogy voltaképpen milyenek is ezek a szavak. Lám, azt mondta: „E művészet számára isten kétséges tekintély." De saját szavai ezek?

Lehet, hogy ezt az egész hosszú monológot a művészetről és a halálról az idősebbik Glagoljevtől hallotta. Ő, Tambijev, például nem tudná mindezt így, játékosan rögtönözni, hanem ki kellene érlelnie. Vagy talán Szofa éppen abban különbözik tőle, hogy mindez vele született tulajdonsága? Igen, az, amit neki rendkívül nagy agymunkával kell elérnie, a lánynál úgy jelentkezik, mint kék vérének sajátossága, az öröklött intellektusé. Vagy lehet, hogy ő, Nyikolaj, még mindig lentről néz fel rá, ahogyan a vaslépcsőn tette? És ezt nem annyira az intellektus, mint az esendő test okozza?

Akaratlanul egy lépést tett az ajtó felé.

– Megálljon, hát Caulaincourt portréja?

A lány könyvet vett elő, és fellapozta. Nyikolaj most a képre nézett, de másra gondolt.

– Nem tévedtem, francia könyv.

– Siet? – kérdezte a lány, és Tambijev rápillantva észrevette, hogy az arcbőre most kékes. – Csakugyan siet? Pedig feltettem a teavizet.

Tambijev nem akarta megbántani.

– Nos, ha nem tart sokáig . . .

– Gyerünk.

A teáskanna vidám duruzsolással fogadta őket, a víz már valóban közel volt a forráshoz. A lány kinyitotta a konyhaszekrény ajtaját, és félénk ünnepélyességgel egy tál süteményt vett elő, majd vajat egy kis kristály vajtartóban, meg egy darabka sajtot. Kissé eltartva magától még csak nem is nézett arra, amit az asztalra rakott. Tambijev titkon nevetett rajta: no persze, kissé restelli ezt a szerény vendégséget, azért van zavarban. Szofa lehajolt a szekrényhez, és Tambijev látta, hogy egy fél fekete kenyeret vett elő, miközben halkan felsikoltott. Amire Nyikolaj odaugrott hozzá, eszméletlenül a szekrénynek dőlve feküdt, s az arca kékesfehér volt, mintha villámfény cikázott volna az ablak előtt. A férfi felemelte, csodálkozva, hogy milyen könnyű. Amíg a közelben álló pamlagra vitte, a lány keze lecsüggedt, és a padlóhoz koppant. Nyikolajt félelem fogta el: csak nem ez a vég? A szomszéd szoba felé rohant, abban a reményben, hogy Alekszandr Romanovics szobájában talál házi patikát, de a lány utánaszólt:

– Ne fáradjon, már elmúlt.

Nyikolaj hátrafordult. A lány felült. Keze, amely ugyanolyan kékesfekete volt, mint az arca, a halántékára simult – még mindig rosszul érezte magát.

– Ájulás? – kérdezte a férfi.

– Igen – felelte a lány, és lehunyta szemét.

– Az éhségtől? – Nyikolaj csak most kapott észbe: a friss kenyér illatától ájult el a lány.

– Lehet . . .

Ez már csakugyan érthetetlen: az asztalon sajt és vaj van, ő pedig elájul az éhségtől.

Tambijev rávette, hogy visszafeküdjön. Párnát tett a feje alá, közben keze a vállához ért és érezte, hogy kiáll a csontja.

– Evett ma már, Szofa?

– Nem.

– Hát tegnap?

Szofa szemét lehunyva hallgatott.

– Azt kérdezem, hogy tegnap evett-e?

A lány hirtelen elmosolyodott.

– Nem.

Talán össze kellett volna szidni, de Tambijev hallgatott. Nem, itt valami titok lappang.

– Akkor most együtt fogunk enni – mondta Nyikolaj, és hozzáfogott a tea kitöltéséhez. – Várjunk csak: és tegnapelőtt evett?

A lány hallgatott.

– No, feleljen már.

Szofa ezúttal sem válaszolt. Csak a fal felé fordult.

– Vegye fel, kérem, a székről azt a plédet, és bontsa ki. Nem, majd magam betakarózom.

Magára húzta a takarót, és szinte eltűnt alatta. Egyiptomi szarkofágból kivett múmiára emlékeztetett. Igen, az arca is, mintha papiruszból volna, nem különbözik a fáraó hitvesének hamuszínű ábrázatától.

– Most pedig, ha lehet, egy kis édes teát. Csak teát.

Nyikolaj késő este ment el. Többet semmit sem kérdezett. Jólesett neki, hogy a lány ott ül mellette. Attól, hogy ilyen bátortalan és gyenge, s hogy nélküle ma nagyon megjárta volna, hirtelen fölényérzet lett úrrá rajta. De voltaképpen mi történt vele ma? No persze,

az éhséget próbálta ki magán. Meg akarta tudni, meddig terjed az ereje, és nyilván elcsüggedt, látva, hogy milyen véges. De vajon mi indíthatta erre?

Szofa természettől fogva hallgatag. Mosolygós és hallgatag. Ez a mosolya mintha csak a beszédet pótolná nála. Akkor is mosolyog, amikor egyetért valamivel, és akkor is, amikor nemet akar mondani neki. Az első esetben mintha azt mondaná: „Igen, igaza van, de nem feltétlenül." A másodikban: „Nem tudok egyetérteni magával, de ebben nem annyira maga a hibás, mint én. Majd gondolkodom rajta, és lehet, hogy egyetértek."

Láthatóan mindenben kerüli a kategorikusságot. Tambijevnek úgy tűnt, hogy nem annyira öntudatlanul teszi ezt, mint tudatosan. Bizonyára úgy véli, hogy a keményen kimondott „igen" vagy „nem" megnehezíti az emberekkel való érintkezést. Az emberekkel való kapcsolatai ilyen félhangokra épültek, és ezeket a félhangokat annyira kedveli, hogy állandóan az a veszély fenyeget, hogy a viszonyoknak ez a bonyolult muzsikája elleplezi az igazságot. Otthon ez talán nem veszélyes, de hogyan oldja meg a Történelmi Múzeumban, ahová a történész- és levéltárosi tagozat elvégzése után került, és ahol meg kell magyaráznia a látogatóknak az eléggé konkrét jelenségek lényegét?

Egy elejtett mondatával meglepte Tambijevet: „A stílus, az öltözködésben például olyasvalami, amikor az ember a természetnek segít." Ő maga kissé ódivatúan öltözködik, és talán ebben nyilvánul meg a saját lényéről alkotott felfogása. Hosszú haja, amely az évek múlásával sötétedik, csaknem bronzos, kontyba tűzve, ezek az enyhén harangszabású szoknyák, ezek a zárt galléros kis blúzok, ezek a derékban szűkített, prémmel bélelt kabátok, az előszeretete a muffok iránt – mindez nemcsak divatjamúltnak, de éppenséggel archaikusnak tűnt, és mégis rendkívül illett hozzá, és ez tette azzá, aki. Tambijev érzése szerint ez az ódivatúsága közvetlenül összefügg azzal, amit ő a lány hallgatag mosolygásának nevez.

És a legfőbb: megjelent Alekszandr Romanoviccsal a nyikitszkiji házban, és találkozott apjával, akit talán csak a nagybátyja elbeszéléseiből ismert, vagy talán halványan emlékezett rá. Találkozott vele, és hogy uralkodott magán? Milyen volt akkor, és elegendő volt-e benne ez a bizonyos kapcsolatok zenéje?

Este hét óra felé járt, amikor Tambijev a Nyikitszkijre ért. A kapu várakozása ellenére nyitva volt. Nyikolaj a csengő felé nyúlt.

– Lépjen be! – hallatszott fentről egy hang. Tambijevet enyhe izgalom fogta el: Markel Glagoljev, Markel Romanovics!

– Bocsánat, Szofát keresem – szólt.

– Jöjjön, jöjjön!

A vaslépcső ott volt Nyikolaj előtt. Megindult rajta.

– Tessék, lépjen be! – Igen, ő az. – Maga véletlenül nem Nyikolaj Markovics? Tudtam! – Megpróbálta lerázni a hamut a kabátja hajtókájáról, de nem sikerült. – Mit állunk itt? Jöjjön be! Szonyecska kiment a volhovira a fivéremhez. Tessék – mondta Glagoljev, s egy kézmozdulattal beinvitálta a vendéget. – Iszik egy csésze kávét? – Az égő spirituszfőzőre mutatott, amely felett réz teáskanna lógott. – Bevallom, a cigaretta nem hat rám, de a kávé jót tesz. Szeretek dolgozni, ha, mint most is, itt a kávé.

Tambijev jól megnézhette Glagoljevet. Sötétkék ruhája ellenére valahogy tompa szürkének látszott. Nem, nemcsak a haja, de az arca, a nyaka, a keze, minden ezüstösszürke volt, fakó és megkülönböztethetetlen a hajától. A hangja is halk, bágyadt és színtelen szobahang. Nehéz volt elképzelni, miként hangzik egy ilyen hang a professzori katedráról. Tambijev szemében Glagoljev nem annyira a bölcs oktató, fiatal neveltjei eszének és szívének uralkodója volt, inkább tudós író, aki mint diplomata kincseket alkot a dolgozószobája csendjében.

– Olyan problémával foglalkozom, amelynek véleményem szerint magát is érdekelnie kell – kezdte Glagoljev, észrevéve Tambijev pillantását, amelyet az asztal bal sarkában heverő kéziratcsomóra vetett. – Íme, a probléma, amely nem hagy nyugton: képesek lettünk volna-e a németek első csapását visszaverni? Nem megelőzni – ehhez nem volt jogunk –, hanem visszaverni? No természetesen, számba véve azt az előnyt, amelyhez az ellenség a meglepetésszerű támadással jutott, és az erőfölényt is. Nos, hogyan látja? Súlyos kérdés?

– Szerintem igen – helyeselt Tambijev, lelkesen helyeselt, és csaknem megégette magát a forró kávéval. – És mi a válasz?

– Úgy gondolom, képesek lettünk volna, ha ezt a feladatot, hogy úgy mondjam, a kor színvonalán oldjuk meg. De hogyan oldottuk meg? Hát így. – Íróasztala fiókjából kis palatáblát vett elő, és fogott

egy darabka krétát. – Itt van a minszki lándzsa. – Meglepően biztos kézzel felvázolta ezt a lándzsát, amely nyugat felől Minszk ellen irányult. – Hogyan hárítsuk el? – Bátorító jóindulattal nézett Tambijevre, elmosolyodott, mintha ezt akarná mondani: „Hát nem egyszerű feladat! Cseppet sem egyszerű!" – Légikötelékek kellettek volna a mögöttes területen, egyáltalán nem a közelben! Sok! Jól álcázottak. Mihelyt a lándzsa megjelent, összevonni minden erőt, és támadni! – Grafikusan ábrázolta a gondolatát: három nyíl furódott a lándzsába. – A fő hangsúly a repülőgépek hatósugarán van. A mögöttes területen elhelyezkedve jó darabon szemmel tartják a határt, és egy órán belül bármelyik részén összevonhatók.

Az erős kávé tette-e vagy a részletes magyarázat, de Glagoljev arca, amely az imént még fakószürke volt, rózsásra gyúlt. Még ősz hajának nyílegyenes választéka is rózsás lett. Úgy látszik, ez a beszélgetés nagyon felizgatta.

– De ami egyszer megtörtént, talán nem ismétlődik? – kérdezte Tambijev.

– Úgy gondolja? – Glagoljev elmosolyodott, és lassan kortyolgatta a kávét.

– Hát megismétlődhetik az ilyesmi? – kérdezte Tambijev. – Nem, nemcsak ebben a háborúban, hanem Oroszország történelmében?

Glagoljev kiitta a kávét, eltette a palatáblát. Most elgondolkozva és bánatosan ült. Az előbbi sápadtsága mintha visszatért volna.

– Minden megismétlődhetik – mondta. – Nem tudjuk, milyen nyár jön ránk.

Tambijev meghökkent. Lehetséges, hogy az életbölcsesség és a tudás bölcsessége is ilyet sugall Glagoljevnek? Még elgondolni is szörnyű, hogy negyvenegy nyara megismétlődjék! Megismétlődjék a nagy visszavonulásokkal, sok ezer főnyi hadseregek bekerítésével, száz meg száz falu és város elestével, Oroszországnak keletre húzódásával. Hát mindez megismétlődhetik?

– Összevonni minden erőt, mondja ön. De ehhez az kell, hogy legyen mit összevonni! – vágta ki Tambijev. Maga a mondat tökéletesen korrekt volt, de olyan türelmetlenül vetette oda, hogy Glagoljev felkapta a fejét, és bánatos figyelemmel nézett rá.

– Negyvenegyben nem volt meg ez a légierőnk, negyvenkettőben

viszont nem engedhetjük meg, hogy ne legyen. Ha nem lesz meg, akkor az utolsót is elveszítjük . . .

Tambijev eltávozott. No persze, Glagoljev a háború tisztán stratégiai képét igyekezett megrajzolni abban az első, számunkra baljós hónapban, megérteni, hogy legfőként hol számítottuk el magunkat. És bizonyára olyasmire jött rá, amit csak ő érthet meg, s ebben hinni lehet neki. De a következtetései mintha fejbe sújtották volna Tambijevet. Mindazok közül, akiket ismert, még senki sem ment ilyen messzire, és ez meggondolásra késztette. Igaz, hogy az általa ismert emberek közül senki sem érti úgy a háború stratégiáját, mint Glagoljev. Tambijevnek akarva-akaratlanul el kellett ismernie: ez az ősz hajú ember olyat mondott, hogy a hirtelen rátörő éles fájdalomtól üvölteni szeretne.

34

A nagykövet hívatta Beketovot.

– Sokáig lesz még szalmaözvegy, Szergej Petrovics? – Beketovnak elállt a lélegzete: mire céloz a nagykövet? Jekatyerina kedden érkezik, de erről vele még nem beszélt.

– Ó, jaj, kedden vége az édes szalmaözvegységnek, Nyikolaj Nyikolajevics – felelte, igyekezve lelket önteni magába. – A feleségem és a fiam érkezik. Gondolja csak el: a fiam is! Mellesleg a gyerek kitűnően sakkozik.

– Még ma előkerestetem az otthoniakkal a japán sakktáblámat! – szólt Mihajlov, és hívta Beketovot, hogy tartson vele. Ebben az esti órában gyakran sétálgatott a nagykövetség mögötti kertben.

– Tegnap egy dokumentumfilmet kaptunk. Jó lenne ebből az alkalomból meghívni a kultúrvilágot.

– A vendégeket természetesen a nagykövet hívja meg.

– Nem, miért? A film megtekintése megfelelő alkalom, hogy Beketovék bemutassák az ügyességüket.

– Úgy gondolja, hogy Jekatyerina meg én fogadjuk a vendégeket?

– Miért ne?

– Jekatyerinának ez nem lesz könnyű – a hajóról a bálba!*

– Sebaj, Szergej Petrovics, mindannyiunknál hajó előzte meg a bált.

– De a vendégeket a nagykövet fogadja? – kérdezte Beketov.

Mihajlov elmosolyodott.

– Ha nagyon szépen megkér, igen.

– Kérem, Nyikolaj Nyikolajevics.

– Hát, ha kéri . . .

Beketov számára a várakozás napjai következtek: ha a filmvetítést azért is rendezik, hogy a Beketov házaspárt bemutassák a londoni értelmiségnek, akkor ez nem könnyű dolog lesz neki, de még kevésbé a feleségének.

Amióta a feleségét ismeri, az asszony mindig Csikuskinnal viaskodott. Bármennyire is igyekezett Jekatyerina elcsalni Csikuskint a múzeumba és megmutatni neki a kiállítást, a terület ura egy perc időt sem tudott erre szakítani. „Minden Csikuskintól függ – tárta szét a karját Jekatyerina. – Ha eljön a múzeumba, lesz pénzünk, lesznek státusaink meg új helyiségeink is. De hogyan csaljam el a múzeumba? Olyan, mint a csík, kisiklik az ember keze közül, és be a vízbe!" „Szakítok egy percet, és elmegyek, Jekatyerina Ivanovna, csak egy szabad percem legyen! Igen, természetesen, Jekatyerina Ivanovna, igen, igen." Időtlen idők óta mondogatta ezt az igent. És Beketov látta, amint Jekatyerina fehér blúzban és kantáros szoknyában, műbőr aktatáskával, rója a hosszú moszkvai utcákat, boldogan, mert előző nap megszerezte Iván cár adománylevelének másolatát, ma pedig ostrommal beveszi az állami levéltárat, és kiharcolja Péter cár rendeletét. Csak ez a Csikuskin eljönne a múzeumba, és megnézné, milyen kincseket gyűjtött össze Jekatyerina Ivanovna. Minden Csikuskintól függ . . .

Jekatyerina Ivanovna csaknem tizenkét év alatt minden akadályt ledöntött, mindenkit meghódolásra kényszerített, csak Csikuskin állt ellen, ő nem tudott néhány percet szakítani, hogy a múzeumba benézzen. Szinte nevetséges, tizenkét év alatt nem akadt egy szabad perce, pedig ezalatt ki mindenki nem járt a múzeumban: an-

* Idézet Puskin *Anyeginjéből*. – *Ford.*

gol lord, a Kis Színház egész társulata, francia parlamenti képviselők, sőt még Ivan Petrovics Pavlov akadémikus is. Kis botjával kopogott a kőpadlón és sóhajtozott: „Hát, tudják, ez megfoghatatlan! Hát tudják . . ." Aztán odahívta Jekatyerina Ivanovnát, leültette, és derűs pillantás kíséretében azt mondta: „Maga . . . fenegyerek, Jekatyerina Ivanovna, ilyen kincset gyűjtött össze Oroszországnak!" Ő pedig csak mosolygott és bólogatott, nem beszélhet az akadémikusnak az örökös harcáról: „Csak Csikuskint nyerhetném meg, Ivan Petrovics!" Aztán kitört a háború, Csikuskin egy Moszkva környéki burgonyatermelő állami gazdaság igazgatója lett, és Jekatyerina Ivanovna hiteles értesülése szerint eredményesen kormányozza a burgonya-birodalmát. És mindazt, amit Jekatyerina Ivanovna minden lehető módon összekapart, gondosan becsomagolta üres kínai teásládákba és elszállíttatta az Urál-hegységen túlra, nehogy, isten őrizz, mindez a kincs az ellenség kezére jusson. Mindent elküldött az Urálon túlra, ő maga pedig ott maradt Nyikolszkban, hogy őrizze a régi csempéket és freskókat. Egyedül ő maradt . . . Egy nap Beketov ellátogatott Nyikolszkba, odament a kis portásfülkéhez, amelyben Jekatyerina Nyikolajevna mormotaként begubózva a kincseit őrizte (Igorkát elküldte a nővéréhez Szolotcsába), és a színes papírcsíkokkal beragasztott tenyérnyi kis ablakon benézve megpillantotta a feleségét: egy padon ült, és őbenne hirtelen az elmúlt évek emléke éledt. Igen, ott állt az ablak előtt, nézte a feleségét, és mintha mindezeket az éveket látta volna, az egész életét látta. Mint a falevelek lenyomata a kövön: a levél már nincs, de a lenyomata éles és szűzi tisztaságú. Még a fejét is úgy szegte hátra az aszony, mint régen, szilaj nyíltsággal, kihívóan, és a haját is úgy simította ki az arcából mint régen, és a szoknya kantára lecsúszott a válláról, mint sok évvel azelőtt . . . Egyetlen röpke kis pillanat volt, nem tudja, minek köszönheti – a fény láthatatlan mozgásának vagy pusztán pszichológiai hatásnak, de ez a pillanat olyannak mutatta Jekatyerinát, amilyen azelőtt volt, eltüntette hajának ősz színét, retusálta az évek kegyetlen nyomait.

. . . Beketov még mindig számolta a napokat Jekatyerina megérkezéséig, vagyis a várva várt keddig, amikor hazamenvén, ott találta, álomba merülve. Olyasmi történt, amire nem volt precedens: a brit légierők gépe, amely Arhangelszkből Skóciába tartott, az orosz avia-

tikusokkal együtt felvette Jekatyerina Ivanovnát is, és a brit szigetekre röpítette. Beketov besietett a szobájába, és ott látta feleségét a legmélyebb álomban. A fia természetesen már a hátsó udvarban rúgta a labdát.

Beketov nézte feleségének mókusprémmel szegett kis bundáját, amely Londonban egzotikus látvány, a világoskék viaszosvászon táskáját, amelyet bizonyára a barátnőjétől kölcsönzött az elutazása előtt, a nagy bőröndöt, és azt gondolta: „Milyen ruhában jelenik meg a mai fogadáson, és van-e egyáltalán megfelelő ruhája?" De amikor jóval dél után az asszony felnyitotta égkék szemét, minden gondja elszállt, csak egy maradt: „Hogy vannak otthon ezen a háromszor átkozott őszön?"

– Milyen ruháról beszélsz, Szerjozska, és minek a ruha? – kérdezte az asszony. – Azt kérdezd, hogy van Oroszország? – Arcát a férje tenyeréhez szorította, mintha minden reménye és biztonsága ebben a tenyérben volna. – Amikor Moszkvából elindultam, menekültekkel tele vonatok futottak Moszkvából a Volgán túlra, és a Színház téren tehéncsordákat hajtottak... Miféle ruháról beszélsz?

Beketov valóban restelkedést érzett: „Miféle ruháról is lehet szó, amikor ilyen a helyzet?"

– Egy kicsit elvesztetted a fejed, Katya – mondta óvatosan. Ritkán szólította így.

– Lehet – hagyta rá az asszony.

– Nem állunk olyan rosszul – magyarázta Beketov.

– Igen, persze – hangzott a felelet.

– Nem ilyennek képzeltem, hogy viszontlátlak.

– Igen, igen – bólogatott az asszony, és látszott rajta, hogy már másra gondol.

– Azért mégis elmegyünk a filmbemutatóra – mondta Beketov némi hallgatás után. Nem akarta magára hagyni az asszonyt a gondolataival.

– Igen, persze – helyeselt az asszony –, gyerünk.

– Te pénteken indultál el Moszkvából? – kapott észbe hirtelen a férfi. – Mondd, ugye pénteken? Akkor a legfontosabbat nem tudod: a mieink szétverték a németeket Gzsatszk alatt! De még hogy szétverték!

– Igen, igen!... – felelte bánatos szemrehányással az asszony.

Kinyitotta a bőröndjét, és a fürdőszobába ment. Beketov hallotta, hogy felsóhajt, és mintha elrestellte volna magát, megereszti a vizet. Amikor elzárta, Beketov hallotta, hogy fennhangon azt mondja:

– Nem kell, nem kell... – És megint ugyanolyan érthetően: – Nem kell, nem kell!

– Mit mondtál, Jekatyerina? – szólt be az ajtón. – Odaadjak valamit?

– Nem, nem – jött tüstént a felelet.

Azelőtt soha nem tapasztalt nála ilyesmit. Ennyire megrendült volna? Beketov nézte, amint asszonyos gonddal kibontja a furcsán megvékonyodott, most nem szőke, hanem őszes hajfonatát, azt gondolta: „A szavak bizonyára erőtlenek mindannak elmondásához, ami Oroszországban történik."

Aztán megvolt a bemutató. A mozivásznon orosz falvak égtek, és amikor a fekete föld látszott, Beketov a feleségére nézett. Az asszony csendesen ült, kezébe temette arcát.

– Rosszul érzed magad, Jekatyerina? – kérdezte.

– Nem, semmi – felelte az asszony, de a kezét nem vette le az arcáról.

„Nem, nem szabad elvinni innen – gondolta Beketov. – Az kell, hogy emberek közt, emberekkel legyen, így majd rendbe jön."

– Miért rejtegeti előlünk Jekatyerina Ivanovnát? – szólalt meg a nagykövet, amikor a teremben ismét világos lett. – Jelena, említettem neked, hogy megérkezett Jekatyerina Ivanovna – fordult a feleségéhez.

– Üdvözlöm, Jekatyerina Ivanovna – szólt Jelena őszinte szívélyességgel. – Örülök, hogy megszaporodtunk.

– Köszönöm, Jelena Georgijevna – felelte Beketova. – Szerintem a nagykövet jóindulattal van irántad – mondta férjének egy alkalmas pillanatban.

– Ki mondta ezt neked? – kérdezte Beketov felcsigázott érdeklődéssel.

– A felesége az imént – felelte Jekatyerina.

– De hiszen hallgattam a beszélgetéseteket. Másról volt szó.

– Másról – hagyta rá Jekatyerina.

De a vendégek már megindultak az ajtó felé, amely a bankett-terembe nyílt.

– Most légy segítségemre, Jekatyerina – szólt Beketov, miközben a moziteremből a bankett-terembe átmentek, de most sem változtatta meg sem azt a nyugodt-gúnyoros, kissé ünnepélyes, kissé mélabús hangját. – Most jön a neheze – tette hozzá, még mindig feltételezve, hogy ez a közlés hasznára lesz az asszonynak.

A száz vendég korántsem volt újonc az ilyen fogadásokon. Nemcsak Beketov számára kezdődött a neheze, hanem mind a százuk számára. Ez a rövid fogadás, amelyet nem terhelt sem az evilági hatalmasságok jelenléte, sem a hivatalos találkozók konvenciója, megengedte, hogy rögtön a lényegre térjenek. Nem telt bele öt perc, a nagy beszélőgépezet megindult, és a terem olyan hangzavarral telt meg, amit a tőzsde is megirigyelhetett. Mióta a világ világ, talán még soha egy-egy pohárka vodka meg a több mint szerény – kis karika kolbásszal vagy vékony szelet sajttal készített – szendvics nem fejlesztett ennyi energiát, mint most: ismeretségek kötődtek, tósztokat rögtönöztek, meghívások hangzottak.

Sosin lépett oda hozzájuk.

– Szergej Petrovics, úgy emlékszem, beszéltem magának Collinsról, a neves biológusról. Íme, tulajdon személyében.

Collins ott jött mögötte. Sötétszürke ruhát viselt, melynek nemesen tompa színű, enyhén bolyhos anyaga és természetesen a kitűnő szabása is a tapasztalt szemnek mindent elárult: viselőjének a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyzetét, korát, sőt még a jellemét is.

– Ismeretséget lehet kötni a nagykövetség talpalatnyi parkettjén is, de komoly beszélgetést inkább otthon szeretek folytatni – szólt Collins, miközben meghajolt Beketov felé. – Meghívom, Sosin úr, a barátjával együtt. Fogolypecsenye bormártásban nem lesz, de zabpálinkával megkínálom.

– Nos, Szergej Petrovics, elmegyünk Oxfordba?

Beketov elnevette magát.

– Én kész vagyok!

Megállapodtak benne, hogy péntek este találkoznak.

Mielőtt hazaértek volna, Beketov azt ajánlotta a feleségének, hogy sétáljanak egyet a nagykövetség kertjében.

– Nyirkos, Szerjozska, és barátságtalan – felelte az asszony.

– No és baj az, hogy nyirkos? A hideg nyirkosság nem árt.

Bementek a kis kertbe, és ott találták Falint. A kerti út túlsó vé-

gében állt, az eget nézte. Az égboltot alacsonyan terjengő füst takarta.

– Nézem a füstöt. Nem fogadja be az ég! – mondta, száját elhúzva. – Ez a szélső felhő orrszarvúhoz hasonlít, már vagy tíz perce figyelem, nem akarja elhagyni a várost! Nem is megy el, amíg az egész füstöt vissza nem adja neki. – Felsóhajtott, majd rosszkedvűen elnevette magát. – Azt beszélik, hogy a botanikus kertben a fehér hattyúk megfeketedtek!

A botanikus kert az orrszarvúval való asszociáció folytán jutott eszébe – gondolta Beketov.

– Ellátogat Collinshoz, Szergej Petrovics? – kérdezte hirtelen Falin, még mindig a felhőt nézve, amely most megnyúlt, és orrszarvúból őshüllővé változott. – Különc ember ez a Collins!

– Különc? Mit jelent ez?

Falin Beketov feleségére pillantott, Katyerina kissé távolabb állt, két kezét a kabátja ujjába dugva – fázott.

– Egyszóval, ravasz az ellenség! Az embernek még a saját otthonában sem könnyű vele, de bemerészkedni a barlangjába... Nem irigylem, Szergej Petrovics! – Ismét az asszonyra pillantott, aki mintha most még jobban fázott volna. – De aki fél a farkasoktól, ne menjen az erdőbe!

– Úgy van – bólintott Beketov.

35

És egymást követték az angol mérföldek. Mintha csak azért találták volna fel őket, hogy az orosz ember felfogja az angliai távolságokat. Száz angol mérföld leküzdése az örökkévalóságon aratott diadal.

– Régen járt Collinsnál? – kérdezte Szergej Petrovics Sosintól, amikor az őszi mező felett sirályok tűntek fel; errefelé nemcsak a part közelében vannak.

– Tavasz óta nem voltam, de megvallom, nem is igyekeztem.

– Bocsánat, mi okból?

– Nem nézhetem, ahogy ez a Betty csúfot űz a tiszteletre méltó Collinsból.

– A felesége?

– Nem, a feleség megjárja, hozzá illik. Hanem ez a miss Betty zsarnokoskodik az emberek felett, akárha tengeri malacok volnának. Mellesleg látja, jobbra ez az erdőféle, ott van miss Betty birodalma.

– És Collinsé?

– Mondtam már, hogy ő miss Betty alattvalója!

Igénytelen, de eléggé magas és erős téglakerítésbe ütköztek, és balra fordulva folytatták útjukat. Így robogtak vagy tíz percig, jobb felől a kerítés védelmében, míg balról a komor, fekete őszi mező húzódott. A kerítés mintha átkarolta volna a vastag törzsű akácfákat, sűrűek és ősziesen sötétek voltak ezek a fák. Olykor egy ház csúcsos teteje látszott, de nyomban eltűnt az akácok rideg ágai közt. A házban nem volt világosság.

– De komor miss Betty birodalma – mosolygott Beketov.

Vaskapuhoz értek, becsöngettek.

Zöld sapkás öregember jött ki, tárgyilagosan megtudakolta, hogy ki jött ilyen késői órában, majd bement egy kis téglaépületbe, amely a nyitott kiskapun át látszott.

– Miss Betty! – kiáltott a telefonkagylóba ünnepélyesen és talpnyaló alázattal. Sosin arca tiszteletteljes félénkséget tükrözött.

– Hallotta? – Felemelte az ujját. – Ez miss Betty birodalma!

Miss Betty szolgálata kifogástalanul működött, az engedély nyomban megérkezett.

– Megmutogatja majd a malacokat meg a kutyákat, ne tiltakozzék, ez elkerülhetetlen – szólt Sosin, amikor a zöld sapkás öregember kíséretében a kutatóintézet épülete felé haladtak – Collins lakása abban volt.

Collins elébük jött, vagyis először egy ír szetter jelent meg, utána a gazdája.

– Isten hozta, örülök, hogy itt üdvözölhetem önöket, nagyon örülök – szólt Collins. – Bemutatom a barátomat, Mr. Crichtont. Hol van, Archibald?

Archibald kissé elmaradva jött. Magas, széles vállú férfi, ősz hajával, nem angolosan nyírt és észrevehetően festett bajuszával Beketovnak kissé teátrálisnak tűnt.

– Látták az esti újságokat? – kérdezte Collins, amikor a bemutatás szertartása véget ért. – A németek közlik, hogy megkezdődött a moszkvai csata. Archibald és én úgy gondoljuk: elérkezett az, amit a katonák a háború kritikus percének neveznek. – Crichtonra nézett, aki eltűnődve simogatta narancssárga bajuszát. – Én mindig mondtam, hogy ez az agyafúrt Winston elveszejti Angliát! Önmagát is áltatja!

A beszélgetés olyan hévvel indult, gondolta Beketov, hogy a tengerimalacokkal való ismerkedés talán elmarad. Úgy látszott, hogy közvetlenül a vendégek érkezése előtt Collins eszmecserét folytatott a barátjával.

– Nem túlságosan szigorúan ítéli meg Churchill urat? – kérdezte Beketov, és Sosinra nézett. – Mi Sosin úrral nem osztozunk az ön haragjában.

– Nem osztozunk, nem – szólt Sosin, és felkattantotta az öngyújtóját, rá akart gyújtani.

– Én mindig azt mondtam: a bölcsesség nemcsak értelem, hanem határozottság is. Igaz, Archibald? A barátomnak elhihetik, elmeorvos. Neki aduk is vannak a kezében! A fél életét az ostobaság pszichológiája tanulmányozásának szentelte. Nem mondtam még önnek, Mr. Beketov? A könyvének is ez a címe: „Az ostobaság pszichológiája." Szóval a kutatásai alapján melyik kategóriába sorolja be a kormányunk viselkedését? Vele született vagy szerzett ostobaság? Ostobaság mint emocionális törés eredménye, vagy pedig sorozatos elszámítás?

A teraszon álltak, a nagy lépcső tövében, és ha Beketov nem olyan tapintatos, közelről mustrálgathatta volna Collinst. Az angol plebejusiasan alacsony termetű és széles arcú volt, vastag orra kerti eperre emlékeztetett, és a mondáshoz híven, amely szerint minden kopasz ember szakállt szeret viselni, teljesen kopasz volt és szakállas. Amikor beszélt, a kerti eper élénkvörös lett, és szinte szemlátomást megérett.

– Szerintem a veszély, amely önök és a mi fejünk felett lebeg, annyira közel hozott egymáshoz, hogy olyan őszinték lehetünk, ami-

lyenek azelőtt nem voltunk. Az önök régi jelszava, amellyel a forradalmat elkezdték – „Vége a titkos diplomáciának" – új jelentőséget nyer.

– Úgy vehetem, hogy mindezt megmondta Churchillnek? – kérdezte Szergej Petrovics.

– Nem, nem mondtam, de kész vagyok neki megmondani – felelte Collins, és elsőnek indult meg a lépcsőn.

Kabátjukat a hajlított fából készült kerek fogasokra akasztották, és bementek a szalonba, amelynek fényes csillárja és vörös tapétája az őszi nap komorsága után különösen ünnepélyesnek tetszett.

– Cambel, hívd be a vendégeket a dolgozószobába! Tedd meg a kedvemért, hívd be őket a dolgozószobába! – Mrs. Collins nem jött, hanem belibegett a szobába. Sokfodros, bő szoknyája terebélyesnek mutatta a hölgy amúgy sem valami filigrán termetét. – Képzeljék, az egész birodalom bútorasztalosait összegyűjtöttem, és Collins professzorhoz méltó valamit csináltattam, de ő, bocsánat a szóért, egy tyúkólban, tyúklétrán dolgozik! Igen, nézzék csak meg, milyen szépség vész kárba!

Igyekezett megkaparintani a vendégeket és megmutatni kincsét, de férje elhárította:

– Felesleges, kedvesem, elhisszük neked! – És Mrs. Collins szigorú pillantást vetett arra az alacsony termetű nőre, aki hirtelen megjelent a nyitott ajtóban.

– Óhajt valamit mondani, miss Betty?

– Nem, semmit – felelte a nő, és eltűnt.

– Azonnal megyek, miss Betty – szólt utána a ház úrnője, hogy tapintatlanságát valahogy jóvá tegye, és a vendégekhez fordulva megjegyezte: – Szóval, mondom, a tyúklétrán tud írni, de itt nem tud.

– Értsd meg, drágám, nincs szükségem a te márványodra, a bronzaidra és medvebőreidre! Jártál Burns skóciai házikójában? Az az én elemem!

Miss Betty vastag szemüvege ismét megcsillant az ajtó sötét négyszögében.

– Óhajt mondani nekem valamit, miss Betty? – ismételte a háziasszony.

– Nem, jóformán semmit.

– Megyek már, megyek – mondta Mrs. Collins, de nem mozdult.

– Ma beszéltem egy ismerős lengyellel, készruha-üzlete van a Waterloo pályaudvarnál. „Nem értem önöket, angolokat! Mit gondolnak? Értsék meg, hogy addig élnek, amíg az oroszok életben vannak!" – Sóhajtott és felállt. – Most elmegyek.

– Hallgass ide, kedves! – kiáltott utána a férje. – Ha ez az öreg tory nem jelenik meg öt percen belül, asztalhoz ültetem a vendégeket. – Egy pillanatra elhallgatott, a felesége válaszát várva, de mivelhogy nem kapott választ, hangosabban kiáltotta: – Kész vagy, kedves? Jegyezd meg: öt perc múlva!

De nem kellett a fenyegetést beváltania, mert nyílt az ajtó, és Mr. Raymond Hoare, fejét felszegve, és hegyes szakállát előreszegezve, mintha mindenkit, aki útjában áll, fel akarna nyársalni, megjelent a szalonban. A jeles családfa nemigen látszott meg az arcán. Hoare bizony kis termetű volt, sovány és inas. Ez az inasság erős jellemre vallott, és talán testi erőre is, amit egyébként tüstént kimutatott kemény kézszorításával.

– Kedves Hoare, ha egy perccel előbb jön, érdekes történetet hallhatott volna Clementina szájából – szólt Collins. Ebben a megjegyzésében Beketov nem annyira a késésre tett célzást érezte, mint azt az óhajt, hogy az őt érdeklő vitát elindítsa.

– Értem, Clementina elbeszélése olyan jó volt, hogy nem lehet megfelelően visszaadni, de talán négy férfi erőfeszítése pótolhatja egy nő gyenge erőit – szólt vidáman Hoare. A házigazda szavaiból nagyon is tisztán kicsengett a felhívás a harcra, és ő kész volt felvenni a harcot.

– Megpróbálom, és a vendégeim segítenek, ugye? – Collins szakálla felágaskodott, Hoare szakállától csak egy tenyérnyi köz választotta el. Még majd összecsapnak a szakállak, engedélyt sem kérve gazdáiktól. – Egy boltos a Waterloo pályaudvarnál, valami cseh vagy lengyel . . .

– Lengyel – szólt Crichton, nem véve ki pipáját a szájából. Látszott, hogy nemigen beszédes természetű, az utóbbi fél órában ez volt az első szava.

– Tehát egy ismerős lengyel azt mondta: „Nem értem önöket, angolokat. Mit gondolnak? Értsék meg, önök addig élnek, amíg az oroszok életben vannak!"

– Ezt mondta a lengyel? – kérdezte Hoare, egy karosszékbe telepedve. Mint minden kis termetű férfi, szerette a kényelmet.

– Ezt. Talán kevés?

– Nem, miért? Ha az előszó hosszabb, mint ahogy a könyv megkívánja, azt gondolja az ember: „Miféle könyv ez?"

– És ha a tárgynál maradunk? – Collins felszegte fejét. Nem akart eltérni a lényegtől.

Hoare hirtelen felállt, és a nyitott ajtóhoz indult. Ráérősen ment, mintegy fitogtatva a jelenlevők előtt, hogy milyen óvatosan katonás a járása. Olyan nesztelenül lépett, mintha a kamásni selymes-bolyhos szövete a cipője talpát is beburkolná. Eltűnt az ajtó mögött, és egy perc múlva újsággal a kezében tért vissza.

– Ezt még bizonyára nem látták – mondta, és letette az újságot az asztalra. A lap még az esős este leheletét őrizte. – Itt minden benne van. A legfrissebb hír.

Beketovnak közelebb kellett hajolnia, hogy a szöveget megnézze, de a cím eléggé jól látszott: „Az orosz fővárost átköltöztették a Volgán túlra, Moszkvát holnap feladhatják." Beketov Sosinra pillantott, aki felállt, és megdörzsölte a jobb orcáját, mintha az váratlanul elzsibbadt volna.

– Moszkva a Klinért folyó harcokról ad hírt – jegyezte meg Sosin, még mindig az arcát dörzsölgetve.

– Bocsánat, de az önök rádiója azelőtt is késett – jegyezte meg Hoare, és gyors pillantást vetve a házigazdára, hozzátette: – De nem ez a fontos, hanem az, hogy mit tegyen Anglia? Most érvényes a közmondás: „A késedelem: halál!"

A nedves újság ott hevert az asztalon, nem keltett többé érdeklődést, amit el kellett mondania, elmondta. Valahol a ház mélyéből miss Betty nyers, parancsoló hangja hallatszott:

– Mindent értek!

Valaki egy halom tányért hozott, keményen lépett, és minden egyes lépésére a tányérok megzörrentek: amott ebédre terítettek.

– Ez az: „A késedelem: halál!" – erősítette meg Collins, és kurta ujjaival megragadta a szakállát. Még egy pillanat, és letépi. – Egyetlen megoldás van, az európai partraszállás! Tegnap kellett volna meglennie, de még ma sincs minden veszve. Ma!

Hoare zavartan lesütötte a szemét. Nagy keze, jóval nagyobb a

kelleténél, az asztal szélén pihent, ujjai szaporán doboltak, valószínűtlenül hangosan doboltak, Hoare valamikor dobos lehetett.

– Tegnap talán még nem, de ma már késő. Nem lepődnék meg, ha a moszkvai német hadosztályok holnap Dunkerque-nél jelennének meg.

Collins felállt.

– Nem gondolják, hogy ideje lenne elküldeni Hesst a kontinensre, ezúttal már mint a mi megbízottunkat? Hogy úgy mondjam, bumeránként.

Hoare kemény ujjai még hevesebben doboltak az asztalon.

– Én ezt nem mondtam, és nem is mondhatom, de hiszen önök tudják, hogy van ilyen vélemény. Kérem az orosz vendégeinket, hogy bocsássanak meg nekem! Elnézést kérek: amit mondok, nem az én véleményem, de igen elterjedt. Mi a király őfelségének alattvalói vagyunk, és jogunkban áll a hazánk érdekeire gondolni! A haza mindenekelőtt. Mert az oroszok, amikor az érdekeik úgy kívánták, békét kötöttek a németekkel! Tizennyolcban és harminckilencben! Kétszer! És ezt a döntésüket több mint hazafiasnak tartották! Miért ne tehetnénk meg mi is ezt? Lényegében ez ugyanaz a Breszt!

– Nem, Mr. Hoare, ez nem Breszt – szólalt meg Sosin.

Az ütemes dobolás abbamaradt.

– Bocsánat, miért?

– Breszt segített az oroszoknak megvédeni országuk függetlenségét – szólt Beketov. Viszketett a tenyere. Ez a Hoare túlságosan ünnepélyes és hivalkodó, időszerűtlenül az. – Itt ellenben, ahogy látom, függőség alakulna ki.

– Nem nagyobb annál, amit Breszt után Oroszország vállalt!

– Nagyobb! Sokkal nagyobb! – kiáltott Beketov, majd halkan folytatta: – Ha Britannia ilyen békét köt, akkor testestül-lelkestül el kell adnia magát. Britanniának nincs olyan hátországa, mint Oroszországnak!

– A brit hátország Amerika! – vágta rá nyomban Hoare.

– Ha Hitler már bekapta önöket, késő lesz segítséget kérni Amerikától! – hangzott Beketov válasza.

Hoare sokatmondóan ökölbe szorította kezét.

– Szerintem vendégünknek van igaza – jegyezte meg Collins, Hoare-ra pillantva.

– Vallja be, felzaklatta önt, amit mondtam? – Hoare kérkedése Beketovnak szólt.

– Igen, de csakis annyiban, amennyiben ezt egy angol katona mondta.

– Helyesebben egy volt katona. Talán érdekli azoknak a katonáknak a véleménye, akiknek nincs meg az előnyük, hogy a „volt" szót használhassák magukkal kapcsolatban?

– Igen, természetesen.

– Jöjjön el hozzám Brightonba. Katonák lesznek nálam.

– Hasonló nézetet vallók?

– Nem. Miért, tart tőle?

– Egy cseppet sem.

– Szóval eljön?

– Készséggel.

– És . . . „Ez-nem-Breszt" úr?

Sosin elmosolyodott: Hoare megfelelő nevet talált rá.

– Nehéz megígérnem, Mr. Hoare. – Az asztal szélére tette kezét, és dobolni kezdett, nem kevésbé ügyesen, mint Hoare. Mind nevettek.

– No hát, kész vagyok meghívni Bagrics ezredest, ismerősök vagyunk.

Hoare még mozgatta az ujjait, de azok már nem adtak hangot.

– Az önök aggodalmát Nagy-Britannia sorsáért az Oroszország sorsáért való aggodalom keltette – szólt Hoare. Nyilván érezte, hogy a beszélgetés a vége felé közeledik. Mi szükség rá, hogy az oroszok rosszat gondoljanak róla?

– Igaz – hagyta rá Beketov. Nem akart minden hidat felégetni. – Hoare úr ne vegye zokon tőlem, a hazámról van szó.

– Nekem pedig Britannia a hazám.

Most felemelkedett Collins. Hirtelen jókedvre derült.

– Ide hallgass, Crichton, a te táblázatod szerint Hess kalandja ostobaság?

– Nem – felelte komoran Crichton.

A vendégek tizenegy óra felé hagyták el Collins otthonát. A házigazda kikísérte orosz vendégeit az autóhoz. Az eső elállt, de az ég még mindig csillagtalan volt. A ház alacsony dombon épült, és a

dombot ebben a kései órában szél járta. Jólesett ott állni, arcukat a nedves szélnek fordítva.

– Hoare a clivendeni defetizmust képviseli? – kérdezte Beketov, amikor az autó kigördült a kapun.

– Igen, a negyvenegyes clivendeni szellemet – felelte Sosin.

– Ez ugyanolyan veszélyes, mint régen? – kérdezte Beketov.

– Veszélyesebb.

Egész úton, amíg az autó London felé robogott, Beketovnak ez járt az eszében: „Veszélyesebb . . . veszélyesebb . . ."

– Rosszul tette, hogy visszautasította Hoare meghívását – mondta Beketov Sosinnak. – Abban, ami itt ma végbemegy, nincs fontosabb probléma.

– Milyen probléma? Clivenden?

– Igen, Clivenden, jóllehet ma Brightonnak nevezik.

Sosin rágyújtott, kinyitotta az ablakot, és kifújta az első füstfelhőt. Az mintha egy ideig a kocsi után úszott volna, aztán elmaradt.

– Van valakije Moszkvában? – kérdezte Beketov.

– Öreg édesapám. Nagyon beteg. A vízkór egyik válfaja. Ha felizgatja magát, iszonyúan felpuffad. Bugyonnij „Vörös lovas"-ának szerkesztője volt. Varsóig eljutott. Félek, nehogy kárt tegyen magában. A harmadik táviratot adtam fel.

– A Külügyi Népbiztosságra?

– Ott senkim sincs. A Sztrasztnajára.

– Az újságnak?

– Igen.

Elnyomta a cigarettavéget, és becsukta az ablakot.

– Mihajlov biztosan nem alszik – szólt kisvártatva. – Minket vár.

– Igen, nem alszik – bólintott Beketov.

Beketov fél tizenkettőkor ért haza a nagykövetségre. Jól sejtette: a nagykövet ébren volt. Asztalán befejezetlen távirat hevert, minden valószínűség szerint a nap mérlege. Nem fejezte be, mert Beketovot várta. Még ki akarta egészíteni: miként fogadta Anglia a németek moszkvai offenzíváját, és mit szándékozik tenni.

– Micsoda pokolfajzat, Szergej Petrovics, az imént hallgattam Koppenhágát – mondta Mihajlov a bekapcsolt rádióra mutatva. – Isten tudja, mit fecsegnek össze!

– Mit?

– Olyat, hogy még elismételni sem akaródzik.

Mihajlov azelőtt bátrabb volt.

– Harc Moszkva külvárosaiban?

– Ilyesfélét.

Bejött Jelena Georgijevna.

– Így járkáljak egész éjjel, és könyörögjek, hogy a kétszersültet megedd? – A már kihűlt pohár teára és az érintetlen sajtos szendvicsre mutatott.

– Jólesik, ha látlak – mosolygott a nagykövet.

– Szergej Petrovics, mi lesz velünk? – sóhajtott az asszony, és a rádiókészülékre nézett, leplezetlen ellenszenvvel nézett rá. – Koppenhága közli, hogy a németek Himkiben vannak!

– Jelena!

– De hiszen már bemondta a rádió, az egész világot telekürtölték vele.

– Azt hiszed, a rádió nem mond ostobaságokat? Éppen arra szolgál!

– Annál jobb, kedves – felelte az asszony, az ajtó felé indulva. – Azért nem kell agyongyötörni magad. Az éjszaka arra való, hogy aludjál! Az angolok nappal dolgoznak.

Elment. Hallották, amint Sosin bemegy a szobájába, éjszakai őrségére.

– Beszéljen. – A nagykövet a befejezetlen papírlapra nézett, mintha azt akarná mondani: „Mindazt, amit most nekem elmond, még az éjjel tudni fogja Moszkva." Beketov töprengett. Vajon a Collins otthonában lefolyt beszélgetésből mi a legfontosabb? Amint az izgalom perceiben gyakorta megtörténik, két antagonisztikus nézőpont éleződött ki benne: az aggodalom, hogy az angolok európai partraszállása késhet, és ezzel kapcsolatosan a vád Churchill ellen, hogy elárulja orosz szövetségesét. Könnyebb elmondani a beszélgetést, nehezebb kiemelni valamit. Alighogy megpróbálkozol ezzel a kiemeléssel, a beszélgetés elsikkad, és jelentéktelenné válik.

– Mi volt hát a legfontosabb a mi számunkra?

A nagykövet hallgatja a beszámolót. Agyában már kialakultak a távirat utolsó mondatai. Kötelessége, hogy ne csak figyelmeztessen a veszélyre, de módot javasoljon annak elhárítására. Mi lesz ez a

mód a jelenlegi súlyos helyzetben? Talán ez a legnehezebb, a sok nehéz feladat közül a legnehezebb!

– Úgy gondolja, mégis érdemes elmennie Hoare-hoz? Nem egyedül, hanem valakivel a katonáink közül? Nem Hoare a fontos, hanem akik mögötte állnak. Különben Hoare is fontos. Bizonyos tekintetben szembenézni és beszélgetni az ellenséggel! Nos, az éppen a diplomácia: beszélgetés az ellenséggel. Sőt inkább az ellenséggel, mint a jó baráttal. Ugye?

Mihajlovnak ezek az utóbbi szavai nem hagyták Beketovot nyugton. Az idő változó fluiduma ellenére Mihajlov ragaszkodott az elveihez, amelyek helyességéről a forradalom alatt győződött meg: ha úgy gondolja, hogy az ügynek hasznára lesz, akkor kész elmenni akár az ördöghöz is, egyáltalán nem törődve azzal, hogy mások mit szólnak hozzá. Rendes körülmények között ez nem is hősiesség.

36

Amikor Beketov közölte Bagrics ezredessel Hoare meghívását, a tiszteletre méltó ezredes savanyú képet vágott.

– Ki ez a Hoare? A clivendeni hölgy unokaöccse?

– Alighanem – felelte Beketov.

– És voltaképpen mi keresnivalóm van nála?

Beketov a legjobb tudása szerint elmagyarázta: politikailag előnyös, ha tisztázzák, hogy azok, akiket Hoare képvisel, ma hogyan gondolkodnak.

– Mondja meg a nagykövetnek, hogy Bagrics beteg! – jegyezte meg az ezredes. – Mondjuk, idegzsába. Csakugyan szaggat az oldalam. Tudja, ez az angol nyavalya. – Hirtelen megindult a szobában, mulatságosan húzva a lábát, mintha idegzsábája volna. – Ha megfázítom a derekamat, holnap nem kelek fel.

Beketov úgy érezte, Bagrics nemcsak azért nem akar elmenni Hoare-hoz, mert meghűléstől fél. Talán úgy véli, hogy ami egy diplomatának megengedett, a katonai diplomatának nem.

Beketov nem ment be a nagykövethez, és egyedül indult el Hoarehoz.

Ahogy Hoare-ral megbeszélték, Brightonon át hajtatott, és autója alighogy a tengerparti útra kitért, jobbra fordult. A szűkszavú „private" feliratú tábla az út elején értésére adta Szergej Petrovicsnak, hogy már Hoare birtokhatárai között van. Hoare terméskőből épült családi kastélya az úttól félreesően a már csaknem lombtalan öreg fák árnyékába merült. Átellenben a nap éppen a dombok mögé lebukni készült, s a ház nagy tükörablakai lángoltak.

Hoare kijött Beketov elébe, alighogy a kapus jelentette neki az orosz vendég megérkezését, és Szergej Petrovics csodálkozására nem a házba, hanem a kert mélyébe vezette. Sokáig mentek az őszi lombokkal behintett fasorban, amíg közvetlenül előttük feltűnt egy gerendákból rótt épület. Durván összeácsolt, de formás kis ház. Bár nap nem hatolt be a kertbe, a ház mégsem merült alkonyi homályba, mert a fa, amelyből ácsolták, sajátos módon visszatartotta a fényt.

Hoare nyilván szándékosan korlátozta a meghívottak számát, komoly beszélgetésre készült. Amikor megtudta, hogy Bagrics nem jött, félig tréfásan és félig komolyan megjegyezte, az ezredes lovassági parolijára célozva:

– A lovasság már nem a régi, elvesztette mozgékonyságát.

A házigazdán és Beketovon kívül az asztalnál egy igen hajlott korú gyalogsági őrnagy ült, olyan hajlott korú, hogy látszott rajta: őrnagyi rangjelzése rendkívül feszélyezi. Délről jött, a távoli délvidékről, arca napbarnított, ilyen erős nap a brit szigeteken nincs. Beketov ezt meg is mondta neki. Az őrnagy elmosolyodott, elővillantotta szabályos fogsorát. Ez a mosoly megfiatalította.

– Igen, a délvidék nem annyira áldott, mint inkább pokoli.

– Ide hallgass, öreg Heym, énekeld el azt a tobruki dalt – kérte Hoare.

Heym halkan rákezdte:

A nap vörös itatóként ráterült a sivatagra,
Ahol tavak szeme csillant, sötét gödröket hagyott.

Kezével olyan mozdulatot tett, mintha feje felett dohányfüstfelhőt akarna szétoszlatni.

– Ahogy egy tobruki barátom mondta: „A halál a bánatoddal tör rád." Az ember sose engedjen a bánatnak. „A nap vörös itatósként..." – próbálgatta a dalt.

A gerendák, amelyekből a ház épült, itt lekerekítettnek és simára gyalultnak látszottak. A mennyezetet tartó mestergerendákat is mintha ugyanilyen hatalmas fatörzsekből faragták volna ki. A majolikacsempékkel kirakott holland kandallóban a tűz már órák óta égett, és átmelegítette a fát. Nedves tűlevelek, gyanta és erdei hűvösség illata áradt.

– Ezt a dalt éneklik Tobrukban? – kérdezte Beketov, amikor Heym megpróbált ismét rázendíteni.

– Igen, de csak az én csapatomban, és a törzsparancsnokom szerezte. Nekem tetszik, hát önnek? De őszintén mondja meg: tetszik vagy sem? Talán úgy gondolja, túlságosan egyszerű? Egyszerű, de megragadja az embert! – Elhallgatott, és kutatóan nézett Beketovra: Akarja, hogy elmondjak egy történetet?

– Tobrukit? – kérdezte Beketov.

– Tobrukit – felelte az őrnagy.

– Mondja el!

Az őrnagy tűnődve hallgatott egy sort. Majd felvett az asztalról egy palackot, a fény felé tartotta, és lassan betűzgette a francia feliratát (nem volt valami erős a franciában):

– Remy Martin. Cognac. Maison fondée... – Hoare-ra pillantott, aki a kandalló ajtaját kinyitva, néhány hasábfát dobott a tűzre. – Először igyunk, aztán elmondom! – Kitöltötte a konyakot, közben állandóan azt a vörös itatósról szóló dalt dudorászva, és ajkához emelve poharát, egy hajtásra kiürítette. – Ahogyan az én tobruki barátom mondta, a jókedvűek utoljára vesznek el! – Leült. Hoare-ra pillantott, akinek ujjai már idegesen és keményen doboltak az asztalon. – Kérlek, hagyd abba, ha azt akarod, hogy elmondjam a történetet Thomas Clay dandártábornokról. Ismered Clay-t? Nem? Akkor figyelj. Amikor a tüzérségi törzsnél szolgáltam, sokszor megfordultam a Victoria Streeten. Feladatom volt jelenteni mindazt, ami az elmúlt huszonnégy óra alatt történt. És mindig Clay tábornoknak jelentettem. Már folyt a háború, a nagy háború! Megismertük Dunkerque-et és Agedabia fekete homoksivatagját, s a meneteléseket Dernából Tobrukba egy korty víz nélkül, meg a viharokat, a homok-

viharokat, amelyek Kirenaika felett tomboltak, a nappalt éjszakává varázsolva, és amelyektől nem volt menekvés. Egyszóval már megvolt a háború pokla, és a katona, e pokol áldozata. S ugyanakkor a Victoria Streeten napfény és csend honolt. Clay tábornok előtt mindig volt egy pohár tea meg egy kis tejeskalács, vanília illatú. Maga a tábornok is valahogy ehhez a kalácshoz hasonlított: kellemesen pirospozsgás, hájas, anyajegyekkel tele, mintha mazsolával szórták volna meg. Ahogyan az egy tejeskalácshoz illik, rendkívül udvariasnak tűnt. Egyszóval, ha volt háborús pokol, úgy bizonyára éden is volt: Clay tábornok dolgozószobája. Aztán eltelt két év. Tobruk, lövészárok és homokkal eltömött kutak, a németek, a várost ostromló németek, a katonák sötét arca, a hőségtől feketült meg vagy talán az éhségtől. S a bizonytalanság: „Mikor lesz vége ennek a pokolnak?" Teljes bizonytalanság – a németek körülfogták a várost, de mi nem adtuk meg magunkat! Nincs iszonyúbb a bizonytalanságnál, a szomjúságnál is iszonyúbb! És akkor jött a hír, hogy lelőttünk egy német repülőgépet! A pilóta elégett, de a navigátor sértetlen maradt. Vörös szakálla volt a németnek, hajóskapitányi szakálla! A tábornok a sátrában vallatja. Nem a tábornok dolga a német vallatása, de ez különleges eset: kell a fogoly! Nem is látszik németnek, inkább svéd lehetne. A sátorba senki halandó be nem teheti a lábát. Még a közelébe se mehetsz. Egyszóval vagy száz méterre lehettem a sátortól. Versenyfutó voltam, bármilyen távolságot szemmértékkel megbecsülök. Hallom, amint a tábornok a fogoly némettel hadakozik. „Hej, te kutya! Felelsz végre?!" Még itt, száz méterre a sátortól is a hideg borzongatott, hát még ott a sátorban! A tábornok tombolt! Őt is meg lehet érteni: Tobruk ostromgyűrűben, és előttünk a bizonytalanság. Aztán kijött a tábornok, viharfelhőnél sötétebben. Bevallom, megremegtem: fenevad! Amikor jobban megnéztem, valahogy ismerősnek tűnt. Csak nem a tejeskalács? – Az őrnagy Beketovra nézett, mosolygott. – Megértett engem? Ahhoz, hogy az embernek tessen a vörös itatósról szóló ének, Tobrukban kell lenni, Hoare.

– Mi a fenének nekem a te Tobrukod, amikor Angliát kell megmenteni?! – fakadt ki hirtelen Hoare. Úgy látszik, a konyak neki is a fejébe szállt.

– Megállj, valamit nem értek! A tobruki erőd talán nem a Temze partján áll?

– Nem, természetesen.
– Akkor mi áll a Temze partján? – kérdezte Heym.
– Mindaz, ami a Temze partján áll.
– Megállj, most rajtad a sor, hogy megmagyarázd.
– Ha Moszkva holnap elesik, azt hiszed, a te Tobrukod megment minket?
– Tobruk is!
– Nem!
– Akkor mi ment meg?
Hoare elhallgatott. Nem félénkségből hallgatott el. A legfőbbet kellett kimondania. Kezét az asztal felé nyújtotta és dobolni kezdett.
– Hagyd abba, Hoare!
– Nem, megengedj!
– A bátorságodat akarod összeszedni?
– Azt akarom.
– Akkor inkább igyál.
– Igyunk.
Miközben Beketovnak töltött, Hoare vidám hetykeséggel vetette oda:
– Hármunk közül ön lehet a legjózanabb. Ezt akarja?
Beketov nevetett.
– Nem, úgy nem érek célt. Csakhogy az én autóm kevesebb üzemanyagot fogyaszt.
– De nem akad el az úton?
– Nem.
– Helyes!
Ittak. Hoare könnyedén ivott, mintha egyik edényből a másikba töltene. Ivás után nem sietett harapni valamit, keveset evett. Barátja, éppen ellenkezőleg, az ivástól lassan kipirult, lecsapott az ételre, lelkendezve:
– A franciák! Meg kell hagyni, értenek hozzá! – Majd elnevette magát, hamiskásan hozzátette: – Akarom mondani, ők célt érnek!
Noha észrevehetően részegedett, nem vesztette el a beszéd fonalát. Nem mintha kevésbé lett volna részeg, mint Hoare, hanem egyszerűen a harag tartotta feszültségben, gondolta Beketov. Nehéz megmondani, hogy miféle harag volt ez. Talán a sértett önérzet. (Hol vannak már deres hajú őrnagyok?) Vagy talán a bizonytalanság, az

a bizonytalanság és aggodalom, amelyről az imént beszélt: az aggodalom Tobrukért, Angliáért, a saját életéért, amely Tobrukkal és Angliával együtt ki tudja, hová tűnik. A sérelem élt benne, az zaklatta, tartotta éber feszültségben értelmét és emlékezetét, amiről mások megfeledkeztek, arra ő emlékezett.

– Ha Tobruk nem menti meg, akkor mi? – kérdezte Hoare. – Gyújtsunk rá – kapott hirtelen észbe.

Anélkül, hogy felkelt volna, kinyújtotta kezét az íróasztal felé, kihúzott egy fiókot, és egy kibontott csomag cigarettát dobott az asztalra. A cigaretták szétszóródtak.

– Elnézést az ügyetlenségemért! Gyújtsanak rá.

Rágyújtottak. A füst úgy terjengett a kis asztal felett, mintha nem akarna felszállni.

– Tehát mi menti meg? – kérdezte Heym.

– Azt akarom, hogy az oroszok tudják: nem Churchill képvisel minden erőt a brit szigeteken . . .

Hoare a második körbe fordult, gondolta Beketov. Óvatosan, de biztosan visszatért az oxfordi témához.

– Vannak erők, és befolyásosak – folytatta Beketov Hoare mondatát, siettetni akarta, hogy visszatérjen az oxfordi problémához, és a lényegről beszéljen.

– Igen, éppen ezt akarom kiemelni, „befolyásosak" – kapott a szón Hoare. Olyan készséggel ejtette ki ezt a mondatot, hogy úgy tetszett, csakis ebben rejlik a mai beszélgetés lényege, és csakis ezzel különbözik Brighton Oxfordtól. Ha ez a „befolyásosak" szó nem volna, aligha lett volna értelme ide meghívni Beketovot.

– Én úgy gondolom; akármilyen befolyásosak legyenek is ezek az erők, a nép ellenségesen áll velük szemben – szólt Beketov, és Heymre pillantott. Az szeretett volna részt venni a házigazdának az orosszal vívott párviadalában, de semmit sem értett belőle. „Mondják már meg, miről van szó – a szeme mintha ezt mondta volna. – Nem vagyok én olyan tökkelütött, hogy meg ne értsem!"

Hoare elnyomta az első cigarettáját, és másikra gyújtott.

– A népen a szakszervezeteket érti? – kérdezte.

– Nem, nemcsak, a hadsereget is – felelte Beketov.

Hoare Heymre pillantott. Úgy vette észre, hogy a beszélgetés a csúcspontjához ért.

– Igyunk! – javasolta.

Megint ittak. Heym ugyanolyan elszántan és kedvvel ivott, mint addig is, de egész lénye mintha azt mondta volna: „Mi a fenének járatjátok velem a bolondját?! Megálljatok, én itt olyasféle vagyok, mint Shakespeare szobra Stratfordban: szép, de néma. Nem akarok Shakespeare lenni, Heym akarok lenni! Nem akarok bronzszobor lenni!" Beketov úgy érezte, hogy ha ezt most kimondaná, nem hangzanék olyan keményen, mint az előbb: Heym szemét a mámor kékes köde vonta be. Feltartóztathatatlanul részegedett.

– Szaván fogom! – jelentette ki Hoare lelkesen. Érthetetlen volt, hogy min lelkesedett fel. – Ha a hadsereg a nép, akkor a nép Churchill ellen van!

Heym felállt, úgy látszott, elfogyott a türelme. Napbarnított öklét a feje fölé emelte, de tüstént óvatosan leeresztette az asztalra, még nem volt olyan részeg, hogy ököllel verje az asztalt.

– Érteni akarom, hogy mi folyik itt.

Beketov elnevette magát.

– Mr. Hoare, magyarázza meg. A házigazda jogán.

– Ülj le, majd később megmagyarázom – mondta Hoare.

Heym ökle ismét felemelkedett, és olyan erővel csapott le az asztalra, hogy az üveg a maradék konyakkal meglódult.

– Nem, most!

– Igyunk – mondta Hoare.

– Nem, magyarázd meg . . . majd aztán iszunk!

– Ide figyelj. Legutóbb, amikor Collinsnál jártam, Hessről esett szó – kezdte Hoare szokatlanul halkan, és nyugtalanul nézett Heymre. – Azt mondtam: ha a németek ma elfoglalják Moszkvát, úgy fordulhat a dolog, hogy Hess afféle bumeránggá változik! Érted, bumeránggá!

Heym még mindig fenyegetően himbálózott.

– Persze hogy értem!

– Akkor igyunk – mondta Hoare.

– Nem, fejtsd ki csak, inni van időnk.

Hoare-nak minden újabb szó nehezére esett, belátta, hogy a történet folytatása nem veszélytelen, de folytatta. Ha csak Heym van ott, talán félbehagyja a történetet, de Beketov előtt kínos lett volna. Megszakítani egy történetet tisztességtelenségre, mi több: gyáva-

ságra vallana. Folytatnia kellett, folytatnia, egyetlen szó kihagyása nélkül, nem ferdítve el a dolgokat.

– Azt mondom: „Az oroszok tévesen hiszik, hogy ez egyesek politikája! Ez a politika nem kis erőkre támaszkodik!" Orosz vendégünk pedig azt mondja: „Ha ezeket az erőket a nép nem támogatja, akkor nem félelmetesek." Azt kérdezem erre: „Mit nevez ön népnek? Ha a szakszervezeteket, akkor talán igaza van! De ha a hadsereget, akkor nekem van igazam."

Heym abbahagyta a hintázást.

– Itt állj meg! Szóval szerinted a hadsereg azt akarja, hogy Hess hazarepüljön, és békekötést javasoljon Hitlernek?

Hoare tétova ujakkal az asztalhoz ért, szaporán dobolt.

– Nem egészen így . . .

– Hagyd abba! Nem egészen? Csak „nem egészen"? Szóval teszerinted a hadsereg a führerhez akarja küldeni Hesst? Igaz, Tobrukban ezt akarják! Tobrukban, állig homokba beásva, víz nélkül, víz nélkül! Ugye? Így van? – Nagy kezével keményen megmarkolta az asztalt, és könnyedén felkapva, ledobta a csigalépcsőn, olyan erővel, hogy a francia konyakos üveg koccanása a földszinten visszhangzott.

– Vegyük úgy, hogy a német hadsereg ellenzi Hess visszatérését – mondta Beketov búcsúzáskor nevetve Hoare-nak. Mindvégig meg akarta őrizni a vidáman-gunyoros hangulatot.

Beketov tizenegy óra tájban tért haza. Felesége aludt, csukott szemmel feküdt könyvet szorítva melléhez, mint egy gyerek.

– Alszol? – kérdezte Beketov. Úgy rémlett neki, hogy nem hallja az asszony lélegzését.

– Nem.

– Aludj, késő van már.

– Nem tudok.

Az asszony felült. Hirtelen szétzilálódott hajával most megint hasonlított régi önmagához, akinek sok évvel ezelőtt megismerte és megszerette. Szergej Petrovics megsajnálta.

– Aludj el, az álom jó dolog.

– Egyéb sincs hátra, mint hogy aludjak – nevetett Jekatyerina. Letette a könyvet az éjjeliszekrényre, felkelt.

– Eresszél haza engem! Nem bírom ezt: a világban minden reng, én meg mint egy nyughatatlan lélek... Munkát akarok, értsd meg! Mi vagyok itt? Idejöttem, és teljesen elvesztettem helyemet az életben. Talán békeidőben... De most, most!

Igaza van – gondolta a férfi –, igaza van. Valóban, az ember üvölteni tudna a fájdalomtól. A csupasz őszi fáktól, amelyek nyirkos gallyaikkal a lelkébe hasítanak, üvölteni tudna! A likacsos idegen égtől, amelyet poros füsttakaró burkol. A réteges ködtől, amely rátelepszik. Igaza van, de mit tehetek? Ha volna itt egy orosz intézet, elmehetne nyelvet tanítani. Ha volna egy múzeum, oda menne. Legalább egy iskola volna. Az egyetlen üres hely egy félig előadói, félig titkári állás a nagykövetségen, a kulturális kapcsolatok osztályán. Falin azt mondta, poros kis munka! Mindaz, ami a VOKSZ* Bolsaja Gruzinszka utcai házából kikerül, eljön ide. Új könyvek háborús papírkötésben, és reprodukciók a háború előtti időkben használt vastag krétapapírra nyomva, Csajkovszkij és Hacsaturján műveinek partitúrái, az Országos Mezőgazdasági Kiállítás prospektusai, természetesen június előttről, a hajdani Bagdad mesés palotáira emlékeztető pavilonok színes fényképeivel, a „Krasznaja Zvezda" tudósítója könyvének kézirata – az illető csak nemrégen járta be harcolva a németek hadtápterületét a határtól Gzsatszkig, felbecsülhetetlen értékű kézirat, alighanem elsőnek számol be róla, hogy a Vörös Hadsereg miként verte a németeket. Halomra a könyvek, kották, kéziratok, filmeket tartalmazó kis fémdobozok, reprodukciós albumok. Mindenre rányomja már bélyegét a nehéz háborús idő (sárgásszürke papír, nehezen száradó festék). Poros kis munka? Lehet, hogy valóban poros, de tiszta és nemes, arra hivatott, hogy a Szovjetek Országának munkáját és harci dicsőségét hirdesse. Vajon érdekli-e mindez Kátyát, kielégíti-e? És megbirkózik-e mindezzel Jekatyerina a maga válogatós finnyásságával, a félénkségével és tapintatosságával? És elég műveltsége és nyelvtudása van-e mindehhez? De nem is ez a fő akadály, hanem az, hogy Jekatyerinának a férje irányítása alatt kellene dolgoznia! Lehetséges ez? A nagykövet talán megérti és hozzájárulását adja, de hogyan fogadja ezt maga Jekatyerina? Még majd valami családi suskusnak veheti.

* VOKSZ – A Szovjetunió Külföldi Kapcsolatokat Ápoló Társasága.

Szóljon-e erről az asszonynak? Nem jobb-e, ha a nagykövet hívatja magához?

Beketov átment a nagykövethez.

A nagykövet dolgozószobájának ajtaja tárva-nyitva. A nagy csillár nem ég, de a kisasztalt az oda áthelyezett asztali lámpa megvilágítja. Az asztalkánál a nagykövet Igorkával sakkozik. És nem tudni, ki lép, a játszma egyformán leköti mindkettőjüket. A nagykövet arcát Beketov nem látta, de fiáét igen. Nem annyira az arcát, mint inkább a makacsul ágaskodó üstökét, amely elárulta a feszült figyelmét, türelmességét és kitartását, ez utóbbit nem annyira őtőle, mint Katyerinától örökölte. És Beketovot hirtelen jóleső érzéssel töltötte el, hogy lám, ez a dús üstökű, tizenkét éves gyerek az övé. És hirtelen a saját anyja jutott eszébe. Talán őrajta is ugyanez az érzés vett erőt, amikor a forradalom első éveiben meglátta fiát a mihajlovszki lovarda emelvényén, hogy hirtelen odafordult a mellette álló vasutasruhás, teljesen ismeretlen emberhez, és az eseménytől teljesen függetlenül azt mondta neki: „Az ott az én fiam." Milyen nagy erő kényszeríthette e szavak kimondására, ha túltette magát azon, hogy ő, a még fiatal asszony, neves pityeri ügyvéd lánya, tanítónő, mások előtt szóba álljon egy emberrel, akinek megszólítására más körülmények között még halálos veszély sem bírta volna rá?

– Íme, a legyőzhetetlen érzés! – gondolta. – Az én fiam, az én fiam – ismételgette mosolyogva, és belépett a szobába.

– Ide hallgass, Kátya, a nagykövet érdeklődött felőled.

Az asszony elnevette magát. Lehet, hogy ez olyan emberek sajátossága, akik régóta élnek egymás mellett: tudta, milyen ösvényen jár most a férje gondolata.

– Ezt most eszelted ki?

Másnap csakugyan magához kérette a nagykövet. S ő elment, azzal a feltett szándékkal, hogy semmire se hagyja rábeszélni magát.

– Igorka elmondta önnek, Jekatyerina Ivanovna, hogy tegnap milyen játszmát nyert meg? – kérdezte a nagykövet.

Szó, ami szó, messziről közelíti meg a dolgot, gondolta az asszony, és még erősebben elhatározta, hogy nem hagyja rábeszélni magát.

– Nem, tőle ne várjon az ember ilyet. Észrevehetően izgatott volt, sőt úgy láttam, hogy örömtől izgatott.

– Ön azt mondta nekem róla, hogy egyáltalán nem matematikai elme, ugye? Tehát ilyen is van: humán érdeklődésű sakkozó?

– Őnála még százszor is megváltozhatik minden. Egyébként a diplomácia humán tudományág, vagy a matematikához áll közelebb? – kérdezte az asszony.

Nagy kedve lett volna azt mondani: abból ítélve, ahogyan ön a beszélgetésünknek minden fordulatát kiszámította, kétségtelen, hogy az utóbbihoz.

– Azt akarja mondani, hogy a diplomácia is, akár a matematika, külsőleg távol van az élettől, de valójában maga az élet, ugye?

– A diplomácia olyan, mint az építészet: a humán tudományok érintkeznek benne a matematikával – felelte Jekatyerina.

A nagykövet elhallgatott. Úgy látszott, hogy az asszony utóbbi mondata kissé lefegyverezte, és megzavarta gondolatainak rendezett sorait.

– Szergej Petrovicsnak egy ötletet vetettem fel – szólt Mihajlov. – Ő nem helyeselte az elgondolásomat, de én jónak tartom.

Az asszony elhatározta, hogy nyíltan beszél.

– Nekem elég, hogy ő a családunkban dirigál – mondta nevetve. – Ha még a nagykövetségen is az ő fennhatósága alatt állnék, maradék függetlenségemet is elveszíteném.

– És ha az én fennhatóságom alatt lenne? – kérdezte a nagykövet.

No tessék, most kezdődik valami fondorlatos diplomáciai húzás – gondolta az asszony.

– Még jó, hogy nem a népbiztosé alatt! – Jekatyerina megpróbálta tréfára fordítani a dolgot.

– Nem erőltetem, de talán ésszerű lenne megfontolnia – fejezte be a nagykövet.

– Majd gondolkozom rajta – felelte az asszony.

– Úgy vélem, sikeresen megbirkózna vele – mondta búcsúzóul a nagykövet. Szükségét érezte, hogy ezt a néhány bátorító szót kimondja.

– Majd gondolkozom rajta – ismételte az asszony ugyanazon a hangon.

Egyenest hazament, nem nézett be a férjéhez. Különben is tudta, hogy neki ma nehéz napja van, és talán nincs is bent a követségen.

De Beketov hamarosan megjelent.

– Igorka lefeküdt? – kérdezte, noha látta az alvó fiút: az ágya a félig behúzott függöny mögött volt.

– Lefeküdt – felelte az asszony; nem nézett fel, és nem mutatott beszélgető kedvet.

Beketov hallgatott. Ez végül is elviselhetetlenné vált. Nagy vágyat érzett, hogy valami erős kifejezéssel törje meg ezt a csendet, de békítően szólalt meg.

– Aludjunk mi is. Az álom erőt ad neked is, nekem is.

De Jekatyerina meg se moccant. Nem a férje, ő kívánta a beszélgetést, még az ellenségesnek tűnő hallgatásában is ez a kívánsága rejlett.

– Azt mondtad: „Most háború van, és minden egyéb aztán következik . . .” Így mondtad?

– Igen. Így mondtam.

– És becsületes dolog ez?

– Miért ne volna becsületes?

– Hagyni, hogy az aljasság megbújjon, becsületes dolog ez?

– De hiszen nem ezen múlik a lényeg, értsd meg.

– Ezen is! – Az asszony egy pillanatra hallgatásba burkolózott, haragot és elszántságot gyűjtött magába. – Te a Pecsoránál voltál és visszajöttél, ugye?

– Visszajöttem, amint látod.

– Viszatértél ahhoz, aki a Pecsora-vidékre küldött téged. Egyenest hozzá. Jól mondom?

– No, tételezzük fel . . .

– És csaknem szerelmes szemmel nézel rá, és mosolyogva bólogatsz, mintha nem a pecsorai pokolba küldött volna téged, hanem a jaltai aranyhomok-partra . . .

– Mit akarsz ezzel mondani?

Jekatyerina egészen beburkolózott a kockás plédjébe, mintha minden szótól jobban fázna.

– Csak ennyit: becsületes dolog ez?

Nem, Beketovnak határozottan nem volt ereje ehhez a beszélgetéshez. Kész akár az öreg Bargyinnal beszélni, csak ővele nem!

– No, és te mit tettél volna?

– Hiszen tudod, hogy én mit tettem volna.

Beketov felállt.

– Aludjunk. Aludni, aludni! Vagy nem? – Megindult a szobában, és amikor hátrafordult, látta az asszonyt, háttérben a fehér fallal. Összekuporodva és a plédjébe burkolózva most egészen kislánynak tetszett. – Hiszen gondolkoztam ezen. Értsd meg, gondolkoztam!... Persze hogy megmondhattam volna neki, mint neked most... Mindent, kereken! Győztem volna szóval is meg nyíltsággal is! De nem lett volna helyénvaló. Értsd meg, nem lett volna! Most össze kell szedni minden erőt, hogy a szörnyeteget legyőzzük, minden egyéb aztán következik.

– Ez is... azután?

– Még ez is... a győzelem utáni legelső napon.

Az asszony gúnyosan mosolygott.

– Győztesek felett ítélkezek?!

Beketov agyában hirtelen világosság gyúlt – másról kell beszélni, igen, minden erejét összeszedni és e beszélgetés soktonnás szerelvényét más vágányra terelni.

– Voltál a nagykövetnél?

– Igen.

– No és?

– Semmi – felelte az asszony. – Valami pilótánk jött, levelet hozott neked.

– Jegortól? – kérdezte Beketov, átvéve a levelet, noha felesleges volt ez a kérdés: a borítékon felismerte Jegor írását. – Tehát voltál a nagykövetnél? – kérdezte, nem bontva fel a levelet.

– Mondtam már, hogy voltam. Azt akarod tudni, mi történt? Megígértem, hogy gondolkodom rajta.

Hajlíthatatlan jellem – gondolta Beketov, és felbontotta a levelet.

Meteorológiai jelentés űrlapokra volt írva, október 12-i keltezéssel. Jegor megírta, hogy Scselkovóba ment, és ott találkozott a Londonba készülő pilóta barátjával. Vele küldi a levelet.

„Szerjoga, amikor ezt a levelet megkapod, talán eldől Moszkva sorsa, és vele együtt Oroszországé."

Azt írta, hogy Szerjozska valahol Rzsev körül van egy motorkerék-

páros században. Kszenyija az utolsó napokat tölti Jaszenciban. Apósát várja, aki Szuzdalból átvándorolt Ivantyejevkába. Majd néhány szűkszavú mondat következett az apjával folytatott beszélgetéséről.

„Az öregem egyetlen alkalmat se mulaszt el, hogy belém ne kössön. Felidézte múlt évi jóslatait a katonák egyenruhájáról és a gárdaezredekről. Emlékezett, hogy akkor kinevettem: »Kinek lett igaza? Ti akkor letorkoltatok, de most?« Érdekes: apám jóslataiból egy és más beteljesedik, noha én, ha emlékszel rá, életre-halálra hadakoztam vele, és kész vagyok továbbra is hadakozni . . ." S az űrlap nyomtott szövegén, ott, ahol a szél erősségéről és a felhők magasságáról volt szó, utóirat állt. „Ha egy napon betoppanok hozzád, szedd össze az erődet, és igyekezzél helytállni."

Óráról órára nehezebb: egyfelől Jekatyerina, másfelől Jegor. Még majd kiadja az ember a lelkét ettől a nagy nyomástól! Ha barátja véletlenül megjelenik Londonban, harc lesz! Abban, ahogy Bargyin az apja szavát idézte, látta Beketov: valamelyest rokonszenvez Joann álláspontjával. Nem a váll-lapokról és a gárdaalakulatokról van szó, ámbár ha őt kérdeznék, ő a váll-lapokkal is várt volna, neki kedvére való a mostani egyenruha. Azt viselte. Jegornak fel kellene vennie a harcot az öreggel, a legádázabbul szembeszállnia vele. És Jegor? Felvette a harcot? Nem tanúsított szánalmat, nem csügged el? . . . „Apám jóslataiból egy és más beteljesedik . . ." Nem, ő ilyet nem írt volna. Október gyermekei vagyunk; Október hitével, Október zászlajával vagyunk erősek, és a hitet és e lobogót mindvégig követjük . . . Jegor is követi, természetesen, de apjához elnéző. Így gondolta Beketov: elnéző.

37

Valamikor tizenegy felé megy a Kuznyeckijon az első éjszakai őrjárat. Mintha maga a háborús idő ketyegtetné egy nagy órán a másodperceket, a lépés ütemesen súlyos. A joggal felruházott emberek lépkedhetnek így. Igen, ezen a háborús éjszakán úgyszólván ők a legfőbb parancsnokok: bárkit megállíthatnak.

– Igazolvány? – A kis lámpa felvillan és kialszik. – Mehet. – Frontot járt katona lehet, a kis motorral működő lámpácska zsákmányolt, hallani, hogy zümmög az éjszakában.

Az őrjárat elhaladt. Csend van, tiszteletteljes csend. A Kuznyeckij lakói, akik éjszakai őrséget teljesítenek a házaknál, visszafojtják lélegzetüket.

– Hitler azzal fenyegetőzik, hogy kinyitja a zsilipeket a Moszkva folyón, még a Kreml dombja is víz alá merül.

– Minek ismételgetni, hogy Hitler micsoda ostobaságokat fecseg?

– Hallgatok.

És megint csend van. Csak az hallatszik, hogyan megy az őrjárat az éjszakában, valahol a Nyeglinnáján jár most, vagy talán már a Petrovkán. Valóban, vaskemény lépésével maga a háborús idő veri a taktust.

A népbiztosságon az irattárat csomagolták. A minisztérium kandallói, amelyek a világ teremtése óta nem voltak fűtve, most hirtelen megelevenedtek. A pókhálós, portól eltömődött kémények nem engedték át a füstöt. Sokrétegű felhők terjengtek a szobákban.

Bargyin nem minden kíváncsiság nélkül figyelte munkatársait. Ilyenkor mutatkoznak meg a jellemek! Vologzsanyin a füst és a hamu ellenére hófehér ingben ült íróasztalánál, a szokott időben ette meg a vajas kenyerét; mint mindig, most is nyugodt volt és megfontolt, megőrizte önuralmát, és három ember helyett dolgozott. Kuznyecova igyekezett félrevonni Bargyint egy zugba, s könnyeket hullajtva kérdezgette: „Mi lesz, mi lesz?"

A Külügyi Népbiztosságról már elindultak a teherautók a Kurszki pályaudvarra, ott indulásra készen állt a Kujbisevbe induló különvonat. Eljöttek azok a munkatársak, akik népfelkelőnek álltak be, okvetlenül egy ezredtársuk kíséretében. Különfélék voltak ezek az ezredtársak, egyik festőibb a másiknál: hosszú hajú maszkmester a Kis Színházból, hajzatából három paróka is kitelnék, ráverő kovács egy autógyárból, alacsony termetű, lila körmökkel (kissé rácsapott a pöröllyel), egy diák kockás ingben, négyszögletes szemüveggel – a kis barátnőjével együtt jött, de azt kint hagyta a Vorovszkij-szobornál, fél szónál elakadva futkosott az ablakhoz és lenézett, hogy mit

csinál ott. Egy napon pedig ősz hajú ember jött elnyűtt lábbeliben, kifakult ingzubbonyban. Felrakott egy féltonnás teherautóra öt zsák filcet, megköszönte a népbiztosság gazdasági vezetőinek a bőkezűségét, és csaknem boldogan távozott: „Most el van látva az egészségügyi zászlóalj párnákkal." Kiderült, hogy a kifakult ingzubbonyos és elnyűtt bakancsos ember Aralov nagykövet. A múltban nagykövet volt, most ezred-törzsfőnök, a Vörös Hadsereg önkéntese.

Jóval éjfél után, amikor a Külügyi Népbiztosság hosszú folyosóin elhaltak a lépések, és még Vologzsanyint is elnyomta az álom, Bargyin kinyitotta az irodai szekrény ajtaját, amelyben Avguszta a régi iratokat őrizte. Egy kis kék kartonlap kiesett a padlóra. Bargyin először a forradalmi idők megbízólevelének vélte, de kiderült, hogy levél. Az állt rajta, hogy Nyikolaj Markin a Volgánál kemény harcban elesett. Bargyinnak elszorult a szíve. Lám, így keresztezik egymást a tövises utaid, idő. Markin, a legendás Markin. Aki elsőnek jelent meg az oroszországi külügyminisztériumban, és kihirdette a szovjethatalmat. Aki elsőnek mondta ki ezt a boldog-baljós parancsot: „Kulcsokat az asztalra!", és ezzel értésére adta a Palota tér régi lakóinak: „Pont, uraim, az önök ideje lejárt." Az, aki behatolt a cári diplomácia titkosírásának rejtelmeibe, és megfejtette a páncéltermekben őrzött szerződéseket. És most itt van ez a kis kék kartonlap a hősi halálának hírével. Akármilyen szűkszavú is, de meg lehet érteni belőle: Markin úgy esett el, hogy a hadihajó, amelynek parancsnoka volt, egyenlőtlen harcba bocsátkozott a parti tüzérséggel. Ez a tüzérség, amely a Volga partján elsáncolta magát, Markint a hajójával együtt nagy tűzerővel megsemmisítette. Estek el így azelőtt diplomaták?

Olga telefonon felhívta Bargyint.

– Gyere, Kszenyija rosszul van.

Bargyin kérte, magyarázza meg, hogy mi a baj, de a válasz sem volt sokkal részletesebb.

– Nagyon rosszul.

Bargyin csak este tizenegy óra felé tudott kijutni Jaszenciba, és messziről meglátta a kis füstöt a ház kéménye felett. A házban nem aludtak. Olga nyitott neki ajtót.

– Miért ilyen későn? Lefeküdtem volna, de a fehérneműt raktam . . .

– Nagyon rosszul van? – kérdezte Bargyin. Most a sötét pitvarban álltak.

– Mindennek az a bomba az oka, amelyik tegnapelőtt a festéküzletre esett. Nappali világosság támadt! Kszenyija rosszul lett, szívrohamot kapott, amely reggelig tartott – suttogta Olga. – Szó sem lehet evakuálásról, a szomszéd szobába se viheted át!

– Alszik?

– Alszik, hála Istennek. Irinát mellé fektettem, és elaludt.

A konyhába mentek.

– Ettél? Sült hús van, paprikásan. Úgy tudom, szereted.

– Lenyka szerette paprikásan. Ott náluk, a Kaukázusban minden lángol – mondta akaratlanul Bargyin. Emlékezett, hogy Alekszej, Olga férje, csakugyan szerette a paprikás húst.

– Igen, Alekszej . . . – mondta az asszony, és nem mutatott nagy kedvet a beszélgetés folytatásához.

Bargyin jó étvággyal evett, mint mindig. Olga az ablaknál ült, rászegezve fátyolos nagy szemét. Bargyin időnként rátekintett, és olyannak látta, mint az ősrengeteg lányát, aki isten tudja, hogyan került a házukba. Szemében, amely az erdei vízmosásokban leülepedett vízre emlékeztetett, dús szemöldökében, az arcbőre színében, amely nem vesztett élénk barnaságából még a hosszú moszkvai télen sem, volt valami szokatlan vadság és valami idegenszerű. A természete is illett a nagy zöld szeméhez és dús szemöldökéhez – féktelen szilajságával inkább kisfiúra hasonlított, aki le akarta dönteni Jegort a lábáról. És még azon is tűnődött Jegor akkor este, amint elnézte Olgát: íme, két testvér, Kszenyija és Olga, és milyen különbözőek. Kszenyija számára a maga nemesi rokonsága élő valami volt, a vérében érezte, Jegor olykor ott találta a régi gobelin előtt állva, amint a vonalak érdekes kuszaságában olyasmit igyekezett felfedezni, ami már visszahozhatatlanul a múltba tűnt. Némelykor, az isten tudja, honnan, előhúzott egy drágakövekkel kirakott vaskazettát, és sóhajtva felnyitotta. Valamikor Kszenyija családjában ezt bizonyára családi drágaságoknak mondták, de most szánalmat keltett . . . Igen, egy icipicit sajnálta az ember azokat a régieket, akiknek ezek a kedves semmiségek örömöt okozhattak. Igen, semmisé-

gek: dió formájú óra, aranyba foglalt korall gyöngyszemek, egy törött melltű, arany kézelőgomb. Mindez szokatlan formájú, különböző a mai tárgyak világától, amit Jegor naponta látott. Egy napon szégyenkezve megmutatott neki az asszony egy leveseskanalat. „Nézd, ilyen volt a monogramunk – mondta félénken és felhevülten. – Nézd, monogram!" – Az idő elvékonyította az ezüstöt, a kanálnak csak a fele maradt meg. Jegor nézte a kanalat, és Kszenyija távoli őse merült fel a szeme előtt, podagrás, piros arcú, nemigen tiszta és mohó öregember, aki érdes nyelvével köszörülte az ezüstöt, talán csak a monogramot kímélve meg. Valahol Kszenyija ruhásszekrényének egy rejtett sarkában pihent egyik dédanyjának báli ruhája. Megtörtént, hogy hirtelen magára öltötte ezt a ruhát, és elsétált a lakás egyik végéből a másikba, félénk kacérsággal és megközelíthetetlenül, feltűnően hasonlítva dédanyjához, akinek portréját Jegor egy plüsskötéses albumban látta, alighanem a kötés is a dédanyától származott. „Jaj, Jadviga nagymama kacér nő volt! Nagyapám a harmadik férje volt" – mondogatta Kszenyija nem minden elragadtatás nélkül, de ő maga másmilyen volt: őrülten szerelmes Jegorba, az „ablakon ragyogó fény"-be.

Egyszóval Kszenyija lengyel kisnemesi sarj volt, Olga viszont... Ő kertészeti főiskolát végzett, arról álmodozott, hogy a paradicsomokat az ágyásokból faágakra telepíti át, és évelő paradicsomfát tenyészt ki. Gyorsan és szépen dolgozott. A fő, hogy örömöt lelt a munkájában, a többi nem számított. Jegor nemegyszer megfigyelte, amint kertészollóval a fákat nyeste. Amerre elhaladt, mintha kiegyenesedtek volna a fák, magasak és sudárak lettek. Olgának örömöt okozott, ha reggelire kerti epret tálalt, csodálatosan nagy szemeket, amelyek még őrizték a föld hűvösségét, vagy ha kora hajnalban felkelt, és játékosan körülásta a kert minden fáját. Pirosan, kócos hajjal jött be a kertből. Kszenyija, aki imádta a húgát, szerette őt maga mellé ültetni, és megfésülni a rakoncátlan haját. A házban minden fésű már régen foghíjas volt, de ez a művelet újra meg újra folyt, és kacajt fakasztott, amikor Olga hajának őshomályából a fésű fogaival együtt száraz almafalevelek kerültek elő, gyantás fenyőtűk, sőt nyírfakéreg-darabkák. A házban Olgát dédelgették, és főleg féltek vaskemény ölelésétől. Jegor a legjobban. Ha azt mondjuk, hogy a nővérek különböztek egymástól, azzal nem mondtunk meg mindent. Más-

más világból valók voltak, különböző körből, talán a gyökerük is más. Az, ami Kszenyiját izgatta, Olgát cseppet sem érdekelte, annyira idegen volt tőle, mintha nem is egy anya szülte volna őket. Jegor gyakran eltűnődött ezen, de nem egykönnyen találhatott választ. Egyébként volt egy válasz, Jegor számára meggyőző: Olga hét évvel fiatalabb Kszenyijánál, és éppen ez alatt a hét év alatt ment végbe a forradalom. Ez volt a határmezsgye, amely kettőjük életét annyira elválasztotta egymástól, mintha más-más családban nőttek volna fel.

Bargyin evett, és már ki tudja, hányadszor, eltűnődött a két nővér, Kszenyija és Olga sorsán. Olga pedig őt nézte, és arról beszélt, hogy Irinka kinőtte a ruháit, valamennyit, és hogy ha neki ideje volna, ráigazítaná a sajátjait. Múlt éjjel, amikor a bomba a festékesüzletbe csapott, a konyhában betört az ablak, és ő elhívatta a kancsal Nyikolajt Jaszenci túlsó végéből, hogy az üveget bevágja. Nyikolaj az egyik üveget bevágta, aztán, hogy egy fél litert kapott, megitta és eltűnt. Még azt is elmondta Olga, hogy csomagot készített Szerjozska számára, és beletett mindent, amit előző nap szerzett, de nem volt ideje rá, hogy vászonba varrja, majd most bevarrja és elküldi.

Bargyin hallgatta, és Olgának ebben az egyszerű elbeszélésében Kszenyija hanglejtését vélte hallani. Olga sohasem hasonlított a nővéréhez, de most hasonlít rá. Miért hasonlít Kszenyijára éppen ma? Nem attól-e, hogy mindazt, amit most Olga mond, ő azelőtt a feleségétől hallotta, és megszokta, hogy a feleségétől hallja? Igen, nemcsak Olgáról van szó, hanem róla, Bargyinról is. Miért beszél vele ilyen lényegében másodrendű dolgokról? És milyen nyugodtan beszél. Más pillanatban félszónál megállította volna, de most olyan félénk figyelemmel hallgatja, ami soha nem volt meg benne.

– Elviszed Kszenyiját az Urálon túlra? – kérdezte.

– Én kész vagyok, de nem lesz könnyű – felelte kitérően Olga, és bánatosan nézett a férfira. A tűzhely kihűlt, de Olga két karja most is fedetlen volt, és most is versenyt futott vállától a csuklójáig a hét kis anyajegy, kicsi, kisebb, legkisebb.

– Nem bírja ki az utat?

Olga lehunyta szemét, sokáig ült így, moccanatlanul, mintha gondolatába mélyedne, amely mindörökre titkos.

– Lehet, hogy nem bírja ki – felelte végül.

Aztán Kszenyija mellett ültek, és Jegor beszélt:

– El kell utaznod, amíg nem késő.

Kszenyija hallgatott, csak mereven nézett maga elé. Bargyin tudta, emlékezett azokból az ifjúi évekből, amikor közvetlen közelről látta a szemét, hogy csak szürkének tűnik, de valójában zöld.

– Kivel utazzak? – kérdezte végül az asszony. – Veled, Olga?

– Igen, Olgával – kapott a szón Bargyin –, kivel mással mehetnél, ha nem vele? Szavát adta nekem.

– És te miért nem jössz velünk?

Bargyin várta ezt a kérdést. Benne volt a felesége tekintetében. Más világban él Kszenyija, ami napnál világosabb, azt neki még fel kell fognia.

– Hogyan kérhetnék most ilyet! Lenne képem hozzá? Senkinek eszébe sem jut, hogy ilyet kérjen. Gondold csak el: Moszkva ég, a németek két lépésre vannak Himkitől. Mi lenne, ha mind kérni kezdenék, hogy elmehessenek a feleségükkel?

– Nem kérik, mert mind egészségesek. Én ugyan kérném-e, ha egészséges volnék?

Jobb lett volna bele sem kezdeni ebbe a beszélgetésbe. Mit mondjon neki? Csakugyan, mit is mondhat? Még Olga is szemrehányóan néz, az ő számára Kszenyija minden érve meggyőző. Úgy látszik, meg kell mondania Stockholmot, bár nem lenne szabad beszélnie róla, de különben nem győzi meg.

– Megtörténhetik, hogy holnap el kell repülnöm az isten tudja, hová.

Kszenyija elfordította szemét, a nikkelezett „almára" szegezte az ágy végében, nem Jegort kérdezte, hanem ezt a nikkelezett vasgolyót.

– Hová?

Bargyin kifogyott a türelemből.

– Fontos, hogy hová? Stockholmba!

– Szóval engem az Urálon túlra meghalni, te pedig Stockholmba?

Bargyin Olgára nézett. Úristen, hogy gyűlölte az őt most! Mit tehet még hozzá ahhoz, amit mondott?

– Te, hát van benned egyáltalán lelkiismeret? – kérdezte halkan. Halkabban, mint ahogy akarta. – Értsd meg, Moszkva ég! Ne csak magadra gondolj! No, gondolkozzál! Te . . . – kifulladt, nagy teste

mintha felpüffedt volna, mintha el sem férne a szobában. Feldöntötte az asztalt, a hamutartó ugrálva gurult a padlón. Nem vette fel, kiment a szobából. – Nyolckor jön az autó, legyetek készen! – kiáltott vissza már az udvarról, de mikőzben a kiskaput csukta, gondolkodóba esett: „Miért heveskedtem? Talán csakugyan meghalni megy az Urálon túlra? Nem, nem! De most már mit tegyek?"

Éjjel kiment a Kazanyi pályaudvarra. A koromsötétben magához hasonlókba botolva, és gondosan igyekezve elkerülni őket, csaknem négykézláb mászva át a vasúti kocsik alatt, peronokon, elátkozva a gonosz hatalmak minden fajtáját, míg végre megtalálta a Külügyi Népbiztosság szerelvényét, és a harmadik kocsi távoli fülkéjében Kszenyiját Olgával és Irinkával.

– No, most megkönnyebbültem – mondta, csak hogy valamit mondjon, és a sötétben megcsókolta Kszenyija hideg kezét. – Eljön a nap, amikor ismét összegyűlünk Jaszenciban, mind ott leszünk. – Elengedte a felesége kezét, és tehetetlen zavarban, semmit sem látva, kereste Irinkát. – Hol vagy, Irina? No, felelj már! – Tenyerével megérintette lánya ajkát. Kemény és néma volt ez az ajak. – Miért hallgatsz? – Ismét Kszenyija kezére hajolt. – No, legalább hadd nézzelek meg! Ti vagytok-e vagy sem? – mondta, és egy meggyújtott gyufával keresgélt a sötétségben: Kszenyija arcát a sarokba fúrta, de Irinka meg sem rebbenő szeméből éles pillantás lövellt felé.

– Kegyetlen idő! – szólalt meg Kszenyija. – Kegyetlen, kegyetlen . . .

Aztán Bargyin a kocsi zárt előterében állt Olgával, és megszorítva kérgesre dolgozott, nagy kezét, azt mondta neki:

– Minden reményem benned van, Olga! Ha Jefroszinya néném is itt volna, azt mondaná: „Az úristen küldött minekünk! . . ."

És Olga hirtelen odaugrott hozzá, két karjával átölelte, égő arcát a mellére szorította, aztán hirtelen asszonyosan hangos, zokogó sírásra fakadt. Bargyin nem tudta, hogy így tud sírni.

38

Késő este Bargyin kérte, hogy keressék meg Kuznyecovát. Tizenkettőre járt már, amikor Avguszta megjelent.

– Jegoruska Ivanovics, megeshetett volna, hogy már nem talál itt. A második szerelvény reggel indul.

– Igen, reggel, csakhogy nem keletre, hanem nyugatra.

Kuznyecova mosolygott, aztán tüstént elsírta magát.

– Nyugaton németek vannak, Jegoruska Ivanovics.

– Stockholmba repülünk, galambocskám. – Kuznyecova volt talán az egyetlen nő, akit így nevezett.

Egy pillanatra a könnyei mintha megalvadtak volna a szemében: nem tudta, hogy örüljön-e vagy sírjon.

– Fontos most Stockholm, Jegoruska Ivanovics?

– Most éppen az kell.

Kuznyecova arca elborult.

– Megálljon, de nekem már mindenem a vonaton van. A ruháim . . .

– Isten velük, a ruháival, menjenek csak az Urálba.

– Nem, Jegoruska Ivanovics, nem.

Bargyin kifakadt:

– De igen! Két órát adok a készülődésre.

– Miért csak kettőt? Reggelig még temérdek idő van.

– Mennyire van szüksége?

– Mondjuk öt órára.

– Lásson hozzá! Négyre itt legyen!

Kuznyecovát mintha hullám mosta volna el, becsapódott a folyosóra nyíló ajtó, és kopogva szóródott a parkettra a vakolat.

Amikor a repülőgép elhagyta Moszka környékét, és előbb keleti irányba tartott, majd a kellő magasságot elérve megfordult és nyugatnak vette útját, Jegor Ivanovics a kerek ablaknál ült. A hold vakítóan erős fényében a november jeges leheletétől megfehérült végtelen tágasságokat, élénkfekete erdősávokat, holdfényben ragyogó kék folyókat látott, látta, hogy a folyóparti városok és erdők is mind feketék, egyetlen kis fény se csillan, és látta a fellángoló iszo-

nyú harc tombolását, az ötezer méter ellenére, amely a repülőgépet a földtől elválasztotta. Tudta, hogy ott lent, a határtalan síkságon, amelyet a tél lehelete vert bilincsbe, Oroszország megindította első offenzíváját a német ellen, nekilendült, hogy lehengerelje összevont hadseregével, amelyek a Káspi-tenger melletti sztyeppékről, a belátthatatlan Urálon túli vidékről jöttek, az ország minden tájáról. Az offenzíva éppen csak hogy megkezdődött, még nem tudták, hogyan fordulhat, még aggodalom és talán bizonytalanság uralkodott a szíveken: vajon a német nem vont-e össze a maga támadó hadseregei mögött egy tartalék hadsereget, amely az ellentámadásra még nagyobb ellentámadással válaszolhat? De a döntés megszületett, és a hadseregek támadásba indultak, támadásba, amelynek, ha nagyobb vagy kisebb is lesz még ebben a háborúban, a maga módján döntőnek kell lennie. És Bargyin, letekintve a kékesfehér síkságra, amely még mindig ott terjengett a repülőgép alatt, azt gondolta: ez a téli odüsszeia vajon nem Oroszország újabb hőstette-e? Valahol ott, a holdfényben úszó, tágas síkságon, a tó partján, amely most megcsillant a hómezők között, vagy a ritkás erdőt kettészelő út szélén, ott kell lennie Szerjozskának is. Nem tudhatta, hogy és miként, de úgy érezte, gyilkos géppuskák keresztttüzében van, és mindenfelől lángok csapnak feléje, minden ágyú csöve rá irányul, minden harckocsi ágyúja könyörtelen biztonsággal őt veszi célba. És végtelen keserűség töltötte el a gondolatra; fiad a pokol tüzében van, te pedig magasba szálltál, és nézed, hogyan ölik a fiadat, nézed, és nem próbálsz segíteni rajta. És megint Kszenyija szavai jutottak eszébe: „Menj el Voszkobojnyikovhoz, borulj a lába elé." Csakhogy nem olyan egyszerű ám, úrrá lenni azon, ami zárt rendben jön ellened! Egy nagy győzelem a háborúban – az lenne a megszabadulás a sátántól neked is meg Szerjozskának is. És mindaz, amit teszel, ezt a célt szolgálja.

Felidézte magában Kollontaj asszonyt, amilyennek utoljára látta. Valamivel több mint egy évvel ezelőtt volt, ugyancsak Stockholmban, ahová most igyekszik. Akkor írták alá a békét a finnekkel. Kollontaj szobájában minden a tizenkilencedik századot idézte: a könyvszekrény, fényezett fáján a rézveretekkel, az írómappa préselt mintája, a karosszék színes párnája, a rokonok fényképei meg Alekszandra Mihajlovna portréi, némelyikük ódivatú ovális keretben, meg a virágokkal tele váza a tintatartó mellett. A virágok itt nem

hervadnak el, mindig frissek. A kései időszak ellenére (október volt, szürke ködděl és szemerkélő esővel) az asztalon álló vázában a liliomok megőrizték üdeségüket. Úgy látszik, Alekszandra Mihajlovna szerette ezeket a virágokat, a megbeszélés ideje alatt minduntalan fölébük hajolt. „A karéliai eposz fejükbe szállt a finneknek" – mondta az ablakra pillantva, amelyből most egy lombtalan, vizes fa látszott. „Háború lesz, a finnek nagy kísértést éreznek, hogy visszaszerezzék a karéliai sziklákat?" – kérdezte Bargyin. – „Igen, talán, nagy a kísértés, és nehéz lesz őket visszatartani" – jegyezte meg Kollontaj asszony.

Ez negyven októberében történt, amikor a németek közel álltak szándékuk megvalósításához, hogy Svédországot megszállják. „A svédek tudják, hogy az oroszok rendkívül érdekeltek a svéd semlegesség megőrzésében" – jelentette ki Kollontaj asszony. – „A svédek mondták ezt önnek?" – kérdezte Bargyin. – „Igen, a svéd miniszterelnök, akivel tegnapelőtt beszéltem, sőt eléggé határozott kifejezésekkel: »A barátság a Szovjetunióval Svédország fő támasza.«" – „Ez a feladatunk holnapra is?..." – kérdezte Bargyin; végig akarta vinni ezt a beszélgetést. – „Holnapra? – ismételte a kérdést Kollontaj. – Nem, holnapra több: megóvni Svédország semlegességét, és visszatartani a finneket." Jövőbe látó volt Alekszandra Mihajlovna, látta onnan a stockholmi távolból, hogy egy év múlva miként fordulnak a dolgok: a svédek semlegességét sikerült megóvni, de a finnek háborúban vannak.

„Ön ért hozzá, hogyan kell a finnekkel beszélni, Alekszandra Mihajlovna, még a rendkívül nehéz körülmények között is" – jegyezte meg Bargyin, a finnekkel nemrégiben folytatott béketárgyalásokra célozva, amelyekben Kollontaj is részt vett. A nagykövet asszony felállt, és odalépve egy szekrényhez, amelyen apja fényképe állt, beljebb tolta azt a széléről. „Ha ez megtörténik, nincs más kiút..." – mondta. Bargyin így értelmezte a szavait: „Ha a finnek mégis belépnek a háborúba, a feladat nyilván megváltozik: megőrizni a svédek semlegességét, és meggyőzni a finneket, hogy lépjenek ki a háborúból." Természetesen másként is festhet a feladat: megőrizni Svédország semlegességét, és rávenni, hogy a szövetségesekhez csatlakozzék. De Alekszandra Mihajlovna nem áltatta magát: ez aligha reális. Különben meglehet, hogy minden egyéb sem nagyon reális, leg-

alábbis ma, hiszen a németek Moszkva falaihoz értek, bármelyik pillanatban megtörténhetik, hogy az ellenség felkapaszkodik a Poklonnaja-dombra. És Bargyin megint a szovjet offenzívára gondolt: „Valóban, nem egy új téli odüsszeia kezdődik-e Oroszország tágas mezein?"

Bargyin és Kuznyecova kilenc óra felé érkezett meg a Villagatanra.

– Alekszandra Mihajlovna otthon van? – kérdezte Jegor Ivanovics az első titkárt, aki a repülőtéren fogadta őket.

– Természetesen – felelte a titkár. – Már biztosan elvégezte a reggeli tornáját, és dolgozik. Amint az Stockholmban szokás, korán kezdi: kilenckor már jöhetnek a látogatók.

Valóban, Kollontaj már fogadott, de amikor Bargyin jöveteléről értesült, kijött elébe. Prémmel szegett sötét ruhát viselt. Szerette a sötét ruhákat, világos bőrű volt, és a sötét ruhák jól illettek hozzá.

– Emlékszem önre – szólt, és kezet nyújtott. – A londoni rádió az imént közölte, hogy a mieink visszavették Klint. Magának ez nem újság?

– De igen, Alekszandra Mihajlovna.

Kollontaj ekkor észrevette Kuznyecovát, aki zavartan az ajtó felé hátrált, és meghajlással köszöntötte.

– Önre is emlékszem. Nem maga segített nekem megtalálni azt a szobát a Külügyi Népbiztosság harmadik emeletén, amelyben a nagykövetek olvasták a sajtót?

– Én, Alekszandra Mihajlovna.

– Látja, megismertem.

– Köszönöm.

– Megismertem, megismertem – mosolygott Kollontaj.

Felmentek a következő emeleten a számukra előkészített szobákba. Kuznyecova egyre azt mondogatta:

– Jaj, micsoda asszony!

Bargyin nevetett.

– Ezt nekem kellene mondanom.

Bargyin már az első ottléte alatt is megfigyelte, hogy ebben a házban milyen szervezetten, milyen jól megy minden. Még a mai nehéz

időben is, magában az élet ritmusában, amelyben ez a ház élt, nyugodt céltudatosság nyilvánult meg. Csak ez hallatszott: „Alekszandra Mihajlovna szeretné..." „Alekszandra Mihajlovna kérte..." Így mondta a nagykövetségi ügyeletes, a tanácsos, a sofőr, a kereskedelmi képviselet vezetője meg a gondos szakácsnő-házvezetőnő is.

Mellesleg a ház arculatában ma olyasmi is sejlett, ami akkor nem volt és nem lehetett: a háborús idő törvényei szerint élt. Igen, a stockholmi jólét közepette, amely olyan jellemző erre a másfél évszázada óta háborút nem ismerő országra, volt egy ház, amely a háborúk legkegyetlenebbikének szabályai szerint élt. Mintha a ház kövei a bőr érzékenységére tettek volna szert, annyira érzékelték az idők hőfokát. A tetőn felszerelt kis antenna kelet felé fordult. Valahányszor a keleti események a tetőfokukra hágtak, a villagatani ház ablakai szinte fehéren izzottak, és sok időbe telt, amíg a fény alábbhagyott – a nagykövetség ablakaiban a világosság mintha soha ki nem aludt volna. A nagykövetségnek megvolt a maga hőmérője az események hőfokának mérésére, érzékeny és tévedhetetlenül pontos műszer, a szerény nagykövetségi bulletin. Abban a városban, ahol vagy harminc napilap jelenik meg a világ legjobb újságpapírjára nyomtatva, szépen illusztrálva, sok oldalon, a nagykövetség szerény külsejű kiadványának gyenge hangját talán meg se hallják. Kiderült, hogy igenis, hallják! A bulletin ezer példánya Stockholmban egy pillanat alatt elfogy. A stockholmi gyorsposta, küldönc, miniszteri különfutár, nagykövetségi kézbesítő hordja szét a figyelmet érdemlő híreket tartalmazó csomagot. És megkapja a tekintélyes író, a nyugalmazott tábornok, aki napi beszámolót ír a hadműveletekről egy svéd hírügynökségnek, Stockholm polgármestere, a Szovjetunió régi jó barátja, egy nagy fővárosi lap szerkesztősége, több parlamenti képviselő, a Szovjetunió Barátainak Társasága, a svéd királyság mindenható uralkodója, az orvosszövetség. Félig tréfálkozva, félig komolyan a bulletint Stockholmban „Kollontaj Hangjá"-nak nevezik. Az a tizenöt év, amióta Kollontaj képviseli Svédországban a Szovjetuniót, bonyolult időszak volt: háború a finnekkel, szovjet–német szerződés, majd a második háború a finnekkel. Nem minden nagykövet bírja erővel az ilyesmit, itt meg még ráadásul nő a nagykövet. Kollontaj előtt nem neveztek ki nőt nagykövetnek! Alekszandra Mihajlovna tekintélye kellett hozzá, hogy megbirkózzék a feladattal.

Megvolt a tehetsége: értett hozzá, hogy azt, amit személyes tekintélynek neveznek, annak az ügynek a hasznára fordítsa, amelyet szolgál.

Bargyin tizenegykor ott volt Kollontajnál. Fehér blúzos, sötét szoknyás fiatal nő fogadta, és kérte, hogy várjon: enyhe svédes akcentussal beszélt. „Nyilván Alekszandra Mihajlovna barátnője – gondolta Bargyin –, a segítőtársa skandináviai barangolásaiban és munkálkodásában."

Jegor Ivanovics vagy öt percet várt. Nyílt a dolgozószoba ajtaja, és egy férfi lépett ki nagy rézgombokkal díszített zakóban. Az előszobában Jegor Ivanovicson kívül még néhányan voltak, de a zakós férfi csalhatatlanul felismerte köztük Bargyint, és úgy hajolt meg, mintha bocsánatot kérne, fakó arca széles mosolyra derült.

– Megfigyelte azt az embert, aki az imént volt nálam? – kérdezte Alekszandra Mihajlovna, amikor Bargyin belépett a dolgozószobájába. – Remek színész . . . – Megmondta a nevét. – Amikor az angolok partra szálltak Arhangelszkben, csatlakozott hozzájuk, részt vett a harcokban, fogságba esett, és visszaküldték Svédországba csaknem Lenin személyes parancsára. – Az asztalra pillantott, ahol Bargyin egy felbontott fehér borítékot pillantott meg, és rajta egy gyűrűt nagy, négyszögletes kővel. – Ezt hozta, és így írta a kísérőlevélben: „Egy antifasisztától."

– És Arhangelszkről nem beszélt?

– Azt mondta: „Ismerem önöket, azért hiszek az antifasizmusukban . . ." – felelte Alekszandra Mihajlovna.

Majd a titkárnőjét szólította. A fehér blúzos fiatal nő jött be.

– Szegény, mint a templom egere. És ilyen kincset hozott – jegyezte meg a titkárnő a gyűrűre pillantva.

– Ezért utazott ide? – kérdezte Kollontaj.

– Igen, előzőleg kétszer telefonált Göteborgból – felelte a titkárnő, és kiment.

– Sohasem hittem, hogy így lesz: hoznak, ki amit tud – jegyezte meg Kollontaj. – Kovás puskát, amellyel Károly hadai mentek Péter ellen, orvosi műszereket, régi szőnyegeket, perzsa mesterek kezc munkáját, szép és nyilvánvalóan egyedülálló darabot, éremgyűjteményt, úgy látom, ritka példányokkal, ezer amerikai dollárt, görög amforákat, amelyeket a Balkánon találtak egy régi templom feltárásakor. Egyszóval meglepő, de nyilvánvalóan értékes dolgokat. Éppen

a meglepőségükben van az értelmük. Ha valaki amforákat hozott, az azt jelenti, hogy rajtuk kívül semmi értékes holmija nincs. – Borús idő volt. Alekszandra Mihajlovna felállt, és az ajtóhoz lépett, hogy felkattintsa a villanyt. – Egyre jobban megértik, milyen igazságos a mi háborúnk. – Meggyújtotta a lámpát, és az ablak alatti fa csupaszon, őszi esővel öntözötten, felszikrázott, mintha drágakőből volna.

– A finnek részvétele ellenére is megértik? – kérdezte Bargyin.

– Képzelje, annak ellenére – felelte Kollontaj, és az asztalhoz ment. – Svédországban kezdik megérteni, hogy a finneknek nem kellett volna bekapcsolódniuk, ez nem az ő háborújuk.

– De a finnek sejtik-e, hogy a svédek most így gondolkodnak?

– Szerintem sejtik.

– És folytatják a háborút? Folytatni fogják?

– Úgy látszik, mindaddig, amíg egy új Borogyino nem lesz.

– Ez mit jelent? Amíg Oroszország ellenségeinek a győzelembe vetett utolsó reménye is szertefoszlik?

– Nemcsak azt. Amíg a finnek azt nem érzik, hogy ha kilépnek a háborúból, nem kell a német megtorlásától tartaniuk.

– A függőségük mértéke?

– Kezdetben, úgy gondolom, kevésbé függtek, most jobban.

– Ez Svédországról is elmondható?

– Igen, sajnos, az, amit mi svéd semlegességnek mondunk, elkallódhat, veszendőbe mehet.

– Azt akarja mondani, hogy a semlegesség korántsem állandó?

– Pontosan.

– De hogyan kényszerítik rájuk a németek az akaratukat? Finnországban vannak csapataik, de Svédországban nincsenek.

– Svédországot is belülről foglalják el, sőt korábban támadták meg, mint Finnországot, de még Norvégiánál és Dániánál is korábban.

– Hogyan?

– Én ezt a vigécek deszantjának nevezem! (Úgy, vigéceké! – gondolta Bargyin. – Ez a szó bizonyára jellemző Kollontajra. A század elején volt divatban.) Az égből pottyant a deszant, mint valamennyi deszant manapság. A németek ezrei, akik az országba jöttek, minden ajtón, sőt talán az ablakon is. Hallotta Gerhard dalocskáját,

az itteni neves színészét, a trójai falóról? Igen csípős! Ezekről a németekről szól. Sohasem voltak annyian Svédországban, mint ma.

– És mit szólnak ehhez a svédek?

– Az, amit az imént látott – Kollontaj a gyűrűre nézett –, sokban ennek az eredménye.

– De hogyan váltsuk át mindezt számunkra reális értékre?

– Mit nevez értéknek? Fordulatot Svédország politikájában, a finnek kilépését a háborúból?

– Igen, ezt akartam mondani.

– Aligha lehetséges ilyen fordulat, hiányzik hozzá a legfőbb.

– Borogyino?

– Talán, Borogyino.

„Igen, Borogyino hiányzik! – gondolta Bargyin. – Olyan csapásra lenne szükség, hogy megremegne és félrebillenne a német háborús gépezetnek nevezett roppant építmény. Borogyinóvá lehet-e Moszkva, igen, mindaz, ami ebben a pillanatban a behavazott moszkvai mezőkön történik? Úgy látszik, erre a kérdésre Moszkván kívül senki sem válaszolhat."

– Mi a diplomácia útja, Alekszandra Mihajlovna?

Kollontaj elmosolyodott.

– Ugyanaz: a történelem hajóvontatóinak kell lenni. Jól a vállára erősíteni a szíjakat, a fejet leszegni és nekifeszülni, hogy elmozdítsuk a bárkát a zátonyról! Először bárkát, aztán nehezebb hajót, majd megint bárkát! Egyiket a másik után, hogy utat engedjünk az árnak, szabaddá tegyük a folyót! – Nevetett. – Higgye el nekem, hajóvontatóknak kell lennünk! Szeretném, ha vagy egy hétig itt maradna!

– Három napig, Alekszandra Mihajlovna.

– Az kevés, de ha három, hát három. Szeretném, ha találkoznék Hagen polgármesterrel, megkérem, hogy ma fogadja magát. Mellesleg éppen az éjjel fejeztem be könyvének olvasását a franciaországi utazásáról. Nem látta véletlenül? Angolul is megjelent.

– Nem, Alekszandra Mihajlovna – felelte Bargyin, és egy kósza gondolat ötlött agyába: „Úristen, érdekelnek is most a stockholmi polgármester franciaországi benyomásai, amikor a láng már a háztetőt nyaldossa, egykettőre az eresz alá csaphat? Kollontajnak is ép-

pen az a legfontosabb olvasmánya, hogy erre áldozza az éjszakai nyugalom óráit?"

– Érdekes lesz ezzel az emberrel találkoznia, régi barátunk. Én mindent figyelemmel kísérek, ami ezzel az emberrel kapcsolatos, legyen az könyv, cikk vagy beszéd. Mellesleg a könyvéről írt levelet már elküldtem neki. Másik levelet küldök utána, és megkérem, hogy fogadja. Azt hiszem, nem tagadja meg tőlem.

Bargyin, Kollontajtól távozóban, szüntelenül ezt hajtogatta magában: „Tanulj, Jegor, te siheder, gyarapítsd az értelmedet. Megértetted, hogy miért kellett éjszakánként a polgármester franciaországi benyomásait olvasnia? Hogy téged összehozzon a polgármesterrel? Nemcsak azért, hanem hogy olyan barátja legyen, mint ez a polgármester."

Alighogy felért a szobájába, megszólalt a telefon, és Jegor Ivanovics megismerte a fiatal svéd nő hangját.

– Bargyin elvtárs? Alekszandra Mihajlovna óhajt beszélni önnel.

Kollontaj arra kérte Bargyint, küldje le hozzá Kuznyecovát.

– Meg akarom neki mutatni az itteni parkot.

Bargyin tudta, hogy Kollontaj szereti ezt a parkot, kedvenc fasorai vannak ott; azt bizonygatta, hogy a két óra, amit ebéd után a parkban tölt, erőt ad neki.

– Úgy gondolom, örömmel fogadja a meghívást, Alekszandra Mihajlovna.

De Kuznyecovát nyugtalanította Kollontaj meghívása.

Bargyin megmagyarázta, hogy ez a vendégszeretet jele. Ha ő, Bargyin, nő volna, ő is kapna ilyen meghívást.

– Nem vagyok én olyan együgyű, Jegoruska Ivanovics! Két órát szakít erre ilyen elfoglaltság mellett!

Elbizonytalanodva tért vissza a sétáról.

– Nem értem ezt a maga Alekszandra Mihajlovnáját: két órán át csak a krizantémokról beszélt! Csak nem azért cipelt el abba a parkba?

Bargyin mulatott rajta. Kuznyecova racionális nő lévén, aki számára minden találkozásnak akkor van értelme, ha a kívánt célhoz közelebb viszi, nem volt hajlandó megérteni valakit, ha nem látta a gyakorlati célját viselkedésének.

– Ugye, Kollontaj helyében maga ugyanígy viselkedett volna? – kérdezte Bargyin nem minden ravaszság nélkül.

– Maga tréfál, Jegoruska Ivanovics – felelte Kuznyecova, de nem mosolygott, nem volt mosolygós kedvében. – Semmit sem értek!

39

Este Hagen felhívta Bargyint.

– Jó estét, Mr. Bargyin, Hagen beszél. Mi lenne, ha nem Stockholmban, hanem Uppsalában találkoznánk? – mondta elég folyékony angolsággal. Jegor Ivanovics később megtudta, hogy Hagen a pályafutását egy londoni cég göteborgi képviseleténél kezdte, és jól beszél angolul. – Uppsalában van a szüleim háza, az egyetem mellett.

Bargyin, amikor először járt Svédországban, ellátogatott Uppsalába, és természetesen felkereste az egyetemet is.

– Nem az orvoskar mellett van? Ott még látható a sebészet híres üvegsátra.

Hagen elnevette magát.

– Igen, az üvegsátor! Gratulálok! Rabul ejtette egy öreg uppsalai szívét. Tehát holnap pontosan kettőkor várom. Olyasmit mutatok önnek Uppsalában, amit még nem látott! – Bemondta a címet.

Bargyin másnap a megbeszélt órában ott volt Uppsalában az egyetemi sebészet üvegsátránál. Hagen szülőháza valóban mellette volt.

Az „első uppsalai finn" szörnyen hórihorgas ember volt, és az ilyen típusú emberek többségétől eltérően nem hajlott hátú, sőt, délceg. Az őszi idő ellenére halvány búzavirág színű nyakkendőt viselt csinos tűvel, amilyeneket a nagyon sikeres amerikaiak kedvelnek. Gyakorlatias ember lévén, Bargyinnak kész programot javasolt az uppsalai tartózkodására: megnézik a várost, egy város környéki vendéglőben ebédelnek, és a vacsorát Hagen otthonában költik el.

– De érdemes-e önnek az egész napját rám vesztegetnie? – kérdezte Bargyin, körülnézve a nagy szobában. (Hagen nem tartotta illőnek, hogy elinduljanak a városnézésre, anélkül, hogy az ő házában

lettek volna.) Amolyan szalonféle volt ez, rengeteg mindenféle, szinte muzeális holmi szétrakva szabályos kimértséggel, ami arról tanúskodott, hogy a ház műemlék és kevéssé lakott. – Ebéd után inkább elmegyek.

– Ne fosszon meg az élvezettől – felelte Hagen. – Be akarom mutatni apámnak. Ő természetesen valamivel idősebb nálam, és ez okból beszél oroszul.

Beültek az autóba, és nekivágtak a városnak. Hagen azt mondta, nem szereti Uppsala turistaútvonalait, és úgy véli, hogy azok nem nyújtanak kellő fogalmat a városról, ezért nem fogja megmutatni sem a templomokat, sem a dombon levő harangtornyot, sem a királyi palotát. Az egyetlen, amit meg akar mutatni, az egyetem aulája, az igen szép formájú.

A terem valóban rendkívül szép volt: kerek, pontosan megtervezett.

– Kívülről nézve az egyetemet, nem mondaná az ember, hogy ilyen csodát rejt – jegyezte meg Bargyin, és azt gondolta: vajon közeledtek-e már a beszélgetésük lényegéhez, vagy még mindig csak messziről kerülgetik?

– Ha már csodáról beszélünk, akkor talán ezt kell megmutatnom – szólt Hagen, és a kijárat felé indulva hirtelen balra fordult. – Ezt nézze meg, érdekes – mondta, egy tárlónál megállva. – Bátrabban, bátrabban!

Bargyin odalépett a tárlóhoz. Kézirat. Sárga papír, megkeményedett és itt-ott repedezett, és rajta néhány kék tintával írott, félig már kifakult sor.

– Ez Kopernikusz kézirata, igen, a saját kezű írása . . .

Gyorsan továbbment a tárlók közt. Majd hirtelen megállt, és egy üveglaphoz hajolt:

– Ezt itt önnek könnyebb elolvasnia, mint nekem.

Bargyin alig állta meg, hogy fel ne kiáltson: „De kicirkalmazta isten szolgája! Szláv írás, szláv . . .” Megpróbálta kibetűzni a szöveget. Nem volt könnyű. A kézirat szerzője, a jelekből ítélve, Alekszandr Mihajlovics cár kortársa, elátkozza az orosz uralkodót és államát. Ki lehetett ez?

– Mond önnek valamit ez a név: Kotosihin? . . . – Jegor Ivanovics rájött, hogy a Külügyi Kormányszék neves írnokáról, Griska

Kotosihinről van szó, aki először a lengyelekhez szökött, majd a svédekhez ment át.

– Ez Kotosihin vallomása, amit a szattyánkötésű füzet néven ismernek? – kérdezte. Tudta, hogy a svédek, amikor Kotosihint befogadták, gúnyiratot írattak vele a moszkvai államról, igen dühös hangút.

– Igen, éppen erről a füzetről van szó, itt mintha a szattyán is látszanék.

Elhagyták az egyetemet, és Bargyin egyre azon tűnődött, mi célból mutatta meg neki Hagen az egyetemet, és mi volt a fő: az aula vagy Kotosihin kézirata?

Beültek az autóba, és továbbhajtattak.

– Svédország azelőtt is más volt – jegyezte meg Hagen, amikor az egyetem mögöttük maradt.

– Mennyiben érdekli önt a Kotosihin-história? – kérdezte Bargyin. Minél teljesebben meg akarta érteni Hagen gondolatát.

– Semmi különös nincs benne, szökevények mindig és mindenütt voltak. Semmi, egy dolog kivételével . . . – tette hozzá olyan nyomatékkal, ami azt jelentette: itt az ideje, hogy végre kimondjuk a legfőbbet. – Nem sokkal Kotosihin szökése után XII. Károly hadat indított Oroszország ellen. Merem azt gondolni, hogy mielőtt hadba indult, elolvasta Kotosihin írását.

Bargyin nevetett.

– Van valami közös Károly és Kotosihin sorsában?

– A kaland, igen, abban a klasszikus formájában, ahogyan az ember gyermekkorában elképzeli. Ha történész volnék, tanulmányt írnék „A kaland történelmi és pszichológiai aspektusa" címmel. A kaland az éretlen, ingerlékeny jellemeket vonzza, akik képtelenek összeegyeztetni a célt az erőfeszítésekkel, amelyeket a feladat megkövetel. A kaland csalás, vagy csaknem az, ami pedig csalásra épült, az sohasem volt tartós. Higgye el nekem, én ismerem az életet.

Elhallgatott, elégült érzéssel, mint az olyan ember, aki megmondta, amit akart. Csak az volt érthetetlen, hogy miért mondta ezt, még néhány szó hiányzott.

– Merem azt gondolni, hogy a finn nemzeti jellegtől idegen a kaland. A finnek dolgosak, a kaland pedig nem kedveli a munkát!

És mégis a finnek fiatal állama áldozatul esett a kalandnak a klasszikus megjelenési formájában. Paradoxon? Igen, talán . . .

Az autó elhagyta a várost, és egy kis helységben állt meg, amelynek két domb volt a legfőbb jellegzetessége. Ezek a dombok alacsonynak látszottak, mert lejtősek voltak, mintha lassan emelkednének magasba.

– Oda nem megyünk fel – nézett Hagen az egyik domb csúcsára, amely felett most egy kis gyors felhő úszott el –, ott fúj a szél, hűvösebb van, mint itt. Aztán meg fázom és éhes vagyok. Tehát parancsoljon. – Egy emeletes házra mutatott, amelynek homlokzatát erkély övezte. – Ahogyan a svédek mondják: ne vesd meg a nyitott ajtót, a következő esetleg be van lakatolva.

Beléptek a házba, és az ódon, tiszta faépület lehelete egyszeriben vidámabb és fürgébb mozgásra késztette őket, míg fel kellett menniük az emeletre.

– Talán ennek a nyírfának az árnyékában telepedjünk le – szólt Hagen, a nyírfából kifaragott nagy csillárra mutatva. – Itt, ha magányosan leszünk is, de meleg lesz. Mit szól hozzá?

– Szívesen – felelte Bargyin. Tudta, hogy a körültekintő Hagen itt otthon van, és a kis asztalt, amelyhez most letelepedtek, jól kiválasztotta.

– Kitűnő – örvendezett Hagen, és intett egy pincérnek, aki mihelyt őt megpillantotta, sietve közeledett az asztal felé. – Most engedje meg, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyem – mondta. Otthonosan érezte itt magát. A pincér előre tudta, hogy a vendég mit akar mondani, és Hagennek csak bólintania kellett. – Tehát amint mondtam, kaland a klasszikus megjelenési formájában – szólt váratlanul, folytatva a beszélgetést, amely még azelőtt megszakadt, hogy az autó ablakaiban feltűnt a két domb. – Fecsegőnek gondol? Tüstént bebizonyítom önnek, hogy nem vagyok az. De előbb meg kell innunk ezt a kis üveg bort, a vendéglő nevezetességét. Nem ismerek jobbat ennél a bornál.

Ittak. Az aranyló, mézesen fűszeres és meglepően erős ital könnyen csúszott.

– Ezen a nyáron, amikor javában dúlt a szmolenszki csata, Helsinkiben voltam, és Rytivel beszéltem. Ismert engem a stockholmi utazásaiból, sőt egy ízben járt is a házamban, de nem számíthattam

arra a megtiszteltetésre, hogy fogadjon. Nem, nem azért, mert én polgármester vagyok, ő pedig miniszterelnök. Meg kell hagyni, hogy távol állnak tőle az ilyen kicsinyességek. Csakhogy túl sokat hallott az én beállítottságomról, és nemigen igyekezett találkozni velem, noha később is járt néhányszor Stockholmban, én is jártam Helsinkiben. De ekkor váratlan dolog történt. Meghívtak egy új templom felszentelésére, és ott szembetalálkoztam Rytivel. Természetesen megtehettem volna, hogy nem ismerem meg, de ilyesmire képtelen vagyok. Egyszóval találkoztunk. – „Ide hallgass, Hagen, beszélni szeretnék veled. Lehetséges?" – „Igen, természetesen" – feleltem, jóllehet sejtettem, hogy ez a találkozás inkább neki van kedvére, mint nekem. Okos ember, és meg kell értenie, hogy az az idő, amikor Svédország a testvérhúgának tartotta Finnországot, egyre inkább a múltba merül. Nem mintha a svédek kevésbé szeretnék a finneket, hanem mert a finnek a németekkel fűzték össze a sorsukat. Egyszóval, létrejött a találkozás. „Én bízom a te eszedben, Hagen, mondd meg őszintén: a svédek most rosszabbul vélekednek rólunk, mint a téli háborúban?" – „Rosszabbul" – feleltem. – „Miért?" – „Az a háború inkább volt finn, mint ez." – „És úgy véled, hogy ez a folyamat a svédek hangulatában folytatódni fog?" – „Igen, így látom." – „És ez a folyamat megfordíthatatlan?" – „Igen, természetesen." – „Csak azért, mert a svédek nem szeretik a németeket?" – Nem, én nem vagyok olyan önzetlen, mint ahogy látszom. Ha már egyszer létrejött ez a találkozás, mindent meg akartam mondani Rytinek, ami a begyemben volt. És azt mondtam: „Nézd, Ryti, a svédek nemigen értik, hogy a finnek miért avatkoztak ebbe a háborúba. Azok, akik tegnap megértették, ma nem értik, akik pedig ma még értenek valamit, holnapra nem fogják érteni. Hát igazán nem fogjátok fel, hogy az oroszok a Karélia-vidéket valóban azért kérték tőletek, mert el akarták hárítani a veszélyt Leningrádtól? És Hankót is határozottan ezért kérték. És Petsamót is ugyanebből az okból, csakhogy nem Leningrádról, hanem Murmanszkról volt szó. Vagy a gyűlöletetek minden iránt, ami orosz, megfosztott benneteket a józan ítélőképességtől? Vajon ma nem a semlegesség volna a legjobb kiút a finnek számára? Kevés volt nektek a téli háború? Meg aztán komolyan hiszel a németek győzelmében? Azután, hogy az angolok és az amerikaiak az oroszok felé hajlanak? Már megbocsáss, de nem kalandhoz

hasonló mindez?" Szótlanul hallgatott. Furcsa, hogy én élesen kikeltem, ő meg hallgatott, csak a bal szemhéja rángatózott. „Nem szántad volna rá magad, Hagen, hogy ilyeneket mondj nekem, ha csak a magad nevében beszélnél" – szólt végül. – „Hidd el, amit mondtam, a magam nevében mondtam." – „Elhiszem." – És még hozzátette: „Már késő megmásítanunk az elhatározásunkat." – „Mannerheimnek késő, de neked?" – „Azt mondtam, nekünk." Természetesen őszintébb lehetett volna, de még az is, amit mondott, jelentett valamit. De túlságosan belemerültünk a beszélgetésbe – kapott észbe Hagen, és a salátával és friss hagymakarikákkal körített, párolgó roastbeefre nézett. Megittak egy-egy kis pohár pálinkát. Svéd pálinka volt, kissé fanyar füveken érlelt, amelyek mérsékelték az ital tüzét.

– Bocsánat, de ki ítéli el manapság Rytit? Csak a svédek?

– Azt akarja kérdezni, hogy mennyire befolyásos ma Paasikivi? Az én véleményem, lehet, hogy téves, hogy az idő egyre bőkezűbb hozzá, de nem használja ki teljes mértékben, tapintatos ember.

– Látta Paasikivit?

– Nem, de beszéltem hozzá közelálló emberekkel.

– Úgy vélik, hogy Ryti biztosan ül a nyeregben? – kérdezte Bargyin.

– Ha önök nem segítenek őt kiütni a nyeregből, nekik maguknak nehéz lesz ezt megtenniük – jegyezte meg Hagen.

– És mi hogyan segítsünk nekik?

– Nagy győzelemmel.

Bargyin elmosolyodott.

– A győzelemre nemcsak ezért van szükség!

Visszafelé ismét betértek a Hagenok otthonába. A házigazda bevezette Bargyint egy sarokszobába, ahol, színes párnákkal körülrakva, az első Hagen trónolt.

– Úgy vagyok itt, mint egy világítótorony tetején – szólt az öreg oroszul, kissé akadozva. – Az egész világot látom. Ha a szemem nem elég erős, fogom ezt a távcsövet – a mellette levő miniatűr rádióra mutatott –, ezzel messzire látok!... – Hellyel kínálta Bargyint.

– Bocsánat, mikor látta utoljára Kollontaj asszonyt? Még találkozik vele? Adja át neki üdvözletemet. No, mit mondjak önnek? Isme-

rem Kollontaj asszony anyai nagyapját, jártam a birtokán, Finnországban. Sőt úgy rémlik, mintha egy alkalommal láttam volna ott a kis Szasát. De már akkor az anyja beteg volt, és ez a betegség... Szóval, a század elején volt, a legeslegelején. Azt mondják, az anyja bátor asszony volt. Tudom. Csak emlékszem, hogy ottlétemkor éppen szívrohamot kapott, és hallottam, hogy kiabál. Mai napig is fülembe cseng ez a kiáltozás. A nagyapának szép könyvtára volt, nemcsak finn, de orosz nyelvű könyvek is.

– Papa, szerintem te ezt már elmondtad Bargyin úrnak! – szólt közbe hirtelen az ifjabb Hagen. Bátor elszántsága arra vallott, hogy jól bírja az orosz nyelvet.

– Elmondtam? – Az apa szigorúan nézett a fiára, de nem állta meg, elmosolyodott. – Azt akarod mondani, hogy ismétlem magamat? Nem én ismételem magamat, hanem te ezekkel a kis tréfáiddal.

Egy órával később Bargyin búcsút vett az ifjabb Hagentől.

– Az a vélemény alakult ki bennem, hogy Paasikivi barátai nem szeretnék megszakítani a kapcsolatot az oroszokkal, még a mostani sötét időkben sem – mondta Hagen.

– Úgy véli, hogy az ő idejük közeledik? – kérdezte Bargyin.

– Igen, úgy gondolom – felelte Hagen. – Most pedig egy kérdésem van önhöz: nincs még itt az ideje, hogy a brit nagykövet elhagyja Helsinkit? És nemcsak a brit.

Bargyin csak széttárta a karját: Hagen az ő skandináviai küldetésének lényegébe próbált behatolni, és nem eredménytelenül.

Bargyin este tíz óra után tért vissza a nagykövetségre, s bekopogott Kuznyecovához:

– Lefeküdt már?

– Én? Tíz órakor? Hát gyerek vagyok én, hogy tízkor lefeküdjek? Jöjjön be, kihűl a rántottám.

– Nem, maga jöjjön be hozzám, ott tágasabb, és hozza be a rántottáját!

– Akkor tárja ki az ajtót, még szardíniám is van meg vegyes savanyúságom. Száz éve nem ettem ezt a fajta savanyúságot!

Megjelent a rég látott ínyencségekkel megrakott tálcával, és Bargyin rideg, magányos szobájában egyszerre az élet illata áradt szét.

Bargyin egy karosszékbe telepedve kibontott egy újságot, és a szeme sarkából figyelte, hogy Kuznyecova milyen fürgén tesz-vesz, milyen gyorsan rendet teremt a szobájában. Pillanatok alatt szivacsot meg ruhakefét kerített, majd cipőkefét is, de erre már Bargyin tiltakozni kezdett:

– Nem engedem!

– Ha tudni akarja, jólesik, Jegoruska Ivanovics.

– Nem, hagyja ezt!

– Pedig azt hittem, hogy magának is jóleshet – nevetett Kuznyecova.

Bargyin már azelőtt is észrevette, hogy Kuznyecova viselkedésében volt valami a japán nő művészetéből, aki urának és parancsolójának a kedvét keresi. Bargyin nézte, és eltűnődött: „Csak nem arra gondol, hogy megtetszik nekem a fitos orrával, a zsíros arcbőrével, a görbe lábával?" Vagy talán ez a páratlan figyelmessége úgy lefegyverzi a férfit, hogy a görbe lábát egyszerre csak észre sem veszi?

– Avguszta Nyikolajevna, a maga rántottája csakugyan kihűl. Üljön le és meséljen!

Kuznyecova visszatért az asztalhoz, és beszélni kezdett arról, hogy egész nap mit csinált. Bargyin tudta, hogy jól ért a sajtó referálásához, gyorsan átfutja, és a legfontosabbat emeli ki, gépbe diktálja a fordítást. Amit ő egy nap alatt elvégez, azzal a referensek együtt véve is aligha birkóznak meg. Azzal a lendülettel és dühös hévvel dolgozik, ami elárulja benne a munkaszerető embert. Ezért, amikor Bargyint Stockholmba küldték, és megkérdezték, kit akar magával vinni, ő csak Kuznyecovát nevezte meg. Tudta, hogy akármilyen bonyolult legyen is a munkája, elvégzi, ha Kuznyecova mellette lesz. Most is átnézett egy nagy halom újságot, és kikereste belőle a „gyöngyszemet". Bargyin azt kívánta megállapítani, hogy érzékeli-e a stockholmi sajtó a Finnország hangulatában bekövetkezett változást, mi jellemzi ma a finn sajtó véleményét a háborúról, és ez a vélemény miként függ össze a svéd társadalom elgondolásával.

– Úgy gondolja, hogy meg tud felelni erre a kérdésre, és bizonyítja is a sajtóra hivatkozva?

– Igen – felelte – Kuznyecova, és Bargyin tudta, hogy nincs oka aggodalomra.

Megittak egy pohár vörös bort, egy hajtásra itták meg, és Kuznyecovának hirtelen eszébe jutott a Kollontajjal tett sétája.

– Ha agyonver is, Jegoruska Ivanovics, nem tudom megérteni azt az asszonyt – mondta halkan, és lopva az ajtóra pillantott. – Meghaladja az értelmi képességemet.

Bargyin nevetett.

– Miért haladja meg az értelmét? – kérdezte. Kíváncsi volt rá, hogy Kuznyecova miként magyarázza.

– Hallotta valamikor, hogy Kollontaj milyen volt fiatal korában? – Bargyin úgy vette észre, nagyon kikívánkozott belőle a szó. – Úgy hallottam, hogy a Népbiztosok Tanácsának fele szerelmes volt belé. Azt mondják, nagyon szép volt, de még most is él benne az a kis ördög, amely olykor bajokat okoz! És egy ilyen asszony hirtelen magas állásra tesz szert, meg hatalomra, és ha úgy tetszik, olyan hírnévre, amilyen nem gyakran kíséri az embert az életútján, és aztán önként elsáncolja magát ebbe az erődbe, amelyet nagykövetségnek neveznek, de inkább lehetne diplomáciai kolostornak nevezni, lemondva mindenről, de elsősorban az asszonyi hivatásáról. Ismerje el, Jegoruska Ivanovics, hogy ez a természet megcsalása. Maga megérti ezt?

– Mondja, meddig óhajtja szabadjára engedni a természet-anyácskát? – kérdezte Bargyin.

– Legalább ötven évig!

40

Reggel Kollontaj telefonált.

– Jegor Ivanovics, nem túlságosan korán zavarom? Hallom, hogy liheg. Talán éppen tornázik? Maga fiatal ember, magának talán még nem kötelező, de énnekem óvnom kell magamat! – Nevetett. – Hagen telefonált, szeretné összehozni magát valakivel, akit vár. Meghagyta a telefonszámát, amelyen felhívhatja. Szerintem ez a találkozó kedvére való lesz. Hagen vendége Helsinkiből jön.

– Lesz-e időm rá az elutazásom előtt?

– Bármi áron kell rá időt szakítani.
– Mit jelent ez a bármi áron?
– Még azon az áron is, hogy elhalasztja a hazautazását.

De az utazást nem kellett elhalasztani. A találkozó létrejött. Rövid volt, de volt benne valami, ami kiteljesítette Bargyin elképzelését a probléma lényegéről. Az illető – bemutatkozáskor Kainennak mondta magát – kereskedelmi tengerész volt, de az utóbbi tíz évben egy nagy céget képviselt, amely bútorral kereskedett. Alacsony termetével, zakója alól kidomborodó kemény izmaival Bargyint arra a karéliai fűzfára emlékeztette, amelynek képe a cég címerében van. A találkozó egy hajó fedélzetén történt, amellyel Kainennak egy rakomány karosszéket sikerült Bergenbe, majd pedig Stockholmba eljuttatnia. Kainen kabinja inkább budoárra emlékeztetett, mint egy üzletember dolgozószobájára: a fényezett faburkolat, mint száz tükör, a falilámpák halvány fényét máglyává változtatta, és Kainent pirospozsgássá tette.

Jegor Ivanovics tudta, hogy Kainen öreg tengerész, aki ráadásul nemegyszer járt Angliában, felkészült rá, hogy angolul fognak beszélni, és kellemesen meglepődött, amikor az jó oroszsággal szólalt meg. Kiderült, hogy Észak-Oroszországban született, Arhangelszkben végezte el a gimnázium hat osztályát, és talán mind a nyolcat elvégezte volna, ha nem jön a háború, utána pedig a forradalom.

– Én megértem, hogy a németeknek el kell zárniuk Murmanszkot, de miért süllyesztik el az angol hajókat? – mondta Kainen, és olyan erélyes lépésekkel járkált a kabinban, hogy úgy tetszett, a hajó ringani kezd. – Mindaddig, amíg az angolok partra nem szállnak Európában, az egyetlen lehetőség az önök megsegítésére a tenger. Vlagyivosztok szóba se jöhet. A Távol-Kelet messze van, legalábbis az angoloknak. A déli út hosszú és veszélyes. Az északi is veszélyes, de rövid. Szóval marad az északi. De mit jelent az északi út? – Az asztalon heverő nagy halom térkép közül kikereste azt, amelyikre szüksége volt, és kiterítette Bargyin előtt. – Nézzen csak ide. Az, amit angol konvojnak neveznek, sajátos karaván. Igen, kilenc teherhajó és a kísérőhajók. Hatalmas és védtelen tömeg. Ha a németeknek van légierejük valahol Murmanszk táján, és még ráadásul olyan természet alkotta világítótorony is rendelkezésükre áll, mint a sarki nap, akkor hogyan jusson ez a karaván célhoz? De milyen helyzetbe

hozza önmagát Finnország? No hát Kirkenes felszállóhellyé lett. Nem, nemcsak Oroszország ellen, az angolok ellen is. A németek innen indulva semmisítik meg az angol konvojokat. És miben különbözik ez a London elleni légitámadásoktól? Kirkenes Finnországnak nyugatra néző ablaka volt, most az ellenkező célt szolgálja. Ezzel kiteszi magát az oroszok bombáinak, magára idézi a bajt. Aztán meg . . .

– Igen, igen . . .

– Azt mondják nekem: „Ha az oroszok győznek, tönkremégy." De én tudom, hogy akkor megyek tönkre, ha az oroszok nem győznek. Paradoxon?

Bargyin nem tudta elfojtani mosolyát.

– Igen, talán.

– Az orosz pilóták minden három hónapban felgyújtják egy-egy raktáramat. A raktáraim úgy égnek, akár a fáklyák. Kiszámítottam: ha még három évig tart a háború, vége a raktáraimnak. Nem hiszem, hogy ez alatt a három év alatt a németek győznek, de önök győzhetnek. Azért azt mondom, történjék meg minél előbb. Finnország azzal, amit ma csinál – folytatta – elszigetelődik. Ha egy nagyhatalom kárhoztatja magányra magát, az még csak kis baj. De ha egy kis ország, az számára halál. Igen, Finnország szerencsétlen szigetté válik, és ez talán a legszörnyűbb. Mi azért álltunk talpra, mert barátaink voltak a világban. Az egész függetlenségünk ezeken a barátokon nyugszik. Nem nagyon hiszem, hogy szeretnénk felgyújtani az angol hajókat. Bocsásson meg, ezt aligha akarhatja Mannerheim, de még Ryti sem . . . De éppen ebből adódik az állásfoglalásunk fonáksága: Nem akarjuk elsüllyeszteni az angol hajókat, mégis elsüllyesztjük, nem akarunk részt venni Leningrád ostromában, mégis részt veszünk, nem akarjuk . . .

Bargyin elmosolyodott.

– Van olyan vélemény, hogy a finnek nemcsak hogy nem vesznek részt Leningrád ostromában, de észak felől védik.

Kainen tenyerébe temette arcát, így nyilván könnyebb volt koncentrálnia.

– És nem gondolja, hogy ebben az állításban van valami? Tudom, hogy Finnország, hogy is mondjam, nem engedte meg a németeknek, hogy finn területről támadják Leningrádot.

– Igen, de a Leningrádra hulló lövedékekből pontosan megállapítható, hogy a finn tüzérség is tüzel.

– November elején voltam Viborgban, a karéliai földszorosban nincsenek németek.

Bargyint ez dühíteni kezdte.

– Viszont a Szmolenszket támadó német hadseregben finn ezredek voltak.

Kainen széttárta karját, sóhajtott.

– Mit mondhatok, mit mondjak? Mert mindezért majd valakinek felelnie kell! Felelni kell Anglia előtt, felelni Amerika előtt, és Oroszország előtt is.

Kihúzta az asztalfiókot, egy csomag cigarettát vett elő, megkínálta Bargyint, majd maga is vett. Mohón szívta le a füstöt.

– Sohasem irigyeltem a svédeket, most irigylem őket. – Lehajolt, hogy a hajóablakban meglássa a királyi palota vörösesbarna köveit. Esteledett, a parti házakat már köd burkolta, de a dombon álló palota még látszott. – Úgy vélem, van egy mód, amelyet meg kell óvnunk, és amely táplálhatja bennünk a reményt, hogy megmenekülünk.

– Mi az? – kérdezte Bargyin. Érdekes volt megfigyelnie, milyen csavarosan működik a beszélgetőpartnerének elméje . . .

– Még aki hisz a győzelemben, az se égesse fel a hidakat. Annál inkább meg kell nekünk őriznünk ezeket a hidakat. Ha tudni akarja, ez okból találkoztam önnel.

Kainen kinyújtotta kezét a villanykapcsoló felé, és elfordította – nyilván attól félt, hogy a máglya, amelynek a fényezett nyírfa adott erőt, megperzseli.

41

Bargyin magánkívül volt, amikor megtudta, hogy a repülőgép nem Moszkvában száll le, hanem Kujbisevben. Akármilyen örvendetes hírek jöttek is legutóbb a frontról, bármennyire megörvendeztették őt, akinek az élet már hosszú hónapok óta igen szűkösen mérte az

örömöt, ez az utóbbi hír igen elcsüggesztette: ha Kujbisev lett az ország fővárosa, akkor az ország sorsában olyasmi történt, ami még soha.

Még soha nem járt Kujbisevben, és az első útja a városban bizonyára örökre emlékezetében maradt. Az utcákon sok a külföldi, a diplomáciai testület már átköltözött Kujbisevbe. A falakon öles plakátok, indokolatlanul ünnepélyesek, a moszkvai híresség nevével, akik megtisztelik a várost hangversenyeikkel. S a bábeli zűrzavar a kujbisevi pályaudvaron, ahová Oroszország minden tájáról jöttek vonatok. Kíváncsiak csapata hirtelen felfedezett a város főterén egy moszkvai híresség, és néma elszántsággal nyomába eredt. Helyi szokás szerint az esőcsatornára kiragasztott hirdetés: „A Külügyi Népbiztosság munkatársai számára szobákat keresünk. Jelentkezés a népbiztosság gondnokságán, Galaktyionovszkaja utca 12."

Igen, a Külügyi Népbiztosság a Galaktyionovszkaja utcában helyezkedett el egy sarokházban, amelynek egyik szárnya a városi színházra nézett. Amikor az autó Bargyinnal és Kuznyecovával odaért, a ház a kései óra ellenére tele volt emberekkel: reggel futott be egy szerelvény. Folyt a beköltözés, az emberek szekrényeket, asztalokat és írógépeket cipeltek, berendezkedtek a kis szobákban, amelyeket a gondnokság szigorú jegyzéke szerint kaptak.

Bargyin megkereste Vologzsanyint. Könnyen megtalálta, de amikor belépett a szobába és rápillantott, meglepődött szemének kifejezésén: néma bánat volt ebben a szemben, és talán félelem is.

– Mit néz úgy? – Jegor Ivanovics csak ennyit tudott szólni. – Nem várt?

– Hogyne vártam volna? A rejtjeles távirat idejében megérkezett, csak nem mentem ki fogadni.

– Ez bántja? – kérdezte Bargyin, és magában örvendezett: „Ez legyen a legnagyobb baj." – Nem tesz semmit, megbocsátom.

De Vologzsanyin nem reagált rá. Bánatosan az asztalhoz lépett, és leülve, mintegy elrejtette pillantását a kihúzott fiókba.

– Van itt egy távirat magának, Jegor Ivanovics. – Még szombaton jött. Megtanácskoztuk, és úgy döntöttünk, hogy egyelőre nem értesítjük.

Kszenyija? – villant át Bargyin agyán.

– No ne kínozzon, adja ide!

Vologzsanyin az asztalra tette a táviratot. Négy szó: „Kszenyija pénteken meghalt. Olga."

Jegort kiverte a verejték, a szeme bepárásodott. Soha nem érezte a teste súlyát, most érezte. Lába rogyadozott. Leült, forgott körülötte a világ. „Eddig a lövedékek a ház körül hullottak, most telibe találták. Milyen lesz a ház Kszenyija nélkül? Szerjozska tudja? Csak meg ne törje őt. Egyáltalán kell-e közölni vele? Kell! A bánattól mindannyian bölcsebbek leszünk! Annyira bölcsek, hogy értékelni kezdjük azt, amink van. Értékelni kezdjük? Hát te mit nem értékeltél? Azt, hogy Kszenyija a tiéd!? Nem értékelted! És amikor szeretted is, önmagadat szeretted benne. És Olga hogy birkózott meg a bajjal? Igaz, hogy az öreg Joann is utánuk ment Sadrinszkba, de ugyan milyen segítség ő!"

– Jegoruska Ivanovics, igya meg!

„Ez Kuznyecova. Hát ide jutottam, hogy valeriáncseppekkel?... Soha életemben nem ittam, és ezután sem fogok!"

– Elég! – Felállt, elővette a zsebkendőjét, megtörölte az arcát. – Holnapra elkészülünk a beszámolóval? – fordult Kuznyecovához. – Beszélje meg a gépírónővel, és tudja meg, van-e repülőgép. Jó lenne reggel elindulni...

– Mit beszél, Jegoruska Ivanovics? – Kuznyecova ajka görcsösen megrándult. Még egy pillanat, és megerednek a könnyei. – Nem engedem el egyedül!

– Egyedül megyek – mondta Bargyin.

– A világért sem, Jegoruska Ivanovics!

Bargyin tenyerével végigsimított a halántékán – ez fenyegető előjel volt.

– Kértem, hogy kerítse elő a gépírónőt.

Reggel elrepült, természetesen egyedül.

Tágas, hólepett mezőn értek földet. A hó már észrevehetően megsötétedett. Nedves szél fújt, az idő olvadósra fordult. Nem minden nehézség nélkül megtalálta a kis téglaházat, amely egy nagy üres térség közepén állt, de nem sietett bemenni a házba.

Végül mégis kopogtatott.

– Tessék! – Ez Olga hangja.

A sötét, csendes pitvarban hagymával fűszerezett búzakása illata fogadta.

A szobába lépett. Olga ott ült a kályha mellett. Felállt, de a kályha szélének támaszkodott, hogy el ne dőljön, és nyomban megeredtek a könnyei.

– Szervusz, Olenyka, szervusz. – Bargyin feléje indult, de Olga nem mozdult a helyéről. Csak felemelte arcát, és Bargyin látta, hogy szeme alatt a kékeslila árnyékok furcsán megszélesedtek. – Bocsáss meg nekem. Egész háznépemet, apraját-nagyját rád hagytam.

– Csak nem Jegor? – hallatta hangját az apa. – Megismerem azt az elefántlépésedet.

Joann ott állt az ajtóban: egyik kezében újság, másikban szemüveg. A szemüveget tartó keze lecsüngött. Olga megírta: a szíve.

– Mintha kicsit összeaszalódtál volna, Jegorka?

Jegor Ivanovics a szoba végébe pillantott, és a széles asztalon nagy, erősnek látszó kartonlapokból összefűzött albumot vett észre. Odament az asztalhoz, fellapozta az albumot. Kalászok. Búzakalászok díszszemléje. Kalászdaliáké. Jegor Ivanovics tüstént megértette: bargyini kalászok. Egyik nagyobb és súlyosabb a másiknál.

– Az uráli föld is ismeri a bargyini búzát?

Joann felujjongott.

– Nézz ki czen a kisablakon. Látod azt a bádogtetős téglahombárt? Úgy fest, mint egy villanytelep vagy vasútállomás, de valójában a fogyasztási szövetkezet irodája. Ott megmondtam: ha meg akartok hallgatni, gyűjtsétek össze a népet ebben a téglaépületben. Messzebbre nem megyek. Nincs erőm. És mit gondolsz? Az uráli földnek csaknem a fele ide gyűlt! Ha akarod, elhiszed, ha akarod, nem. Átmentem ezen a kis ösvényen, amelyik a telket átszeli, és előadást tartottam vagy négy órán keresztül arról, hogy mi ez a mi életet adó földünk, és mi az a mi mindennapi kenyerünk. Másnap pedig két markos parasztember hozott egy mérő legfinomabb őrlésű búzalisztet, hogy úgy mondjam, honorárium gyanánt. A lisztet visszavittem velük, csak egy keveset tartottam meg Irinkának lángoshoz. – Kicsit ellenségesen nézett a fiára. Szeme összeszűkült, orrcimpái megremegtek. – Voltaképpen miért mondom ezt el neked? Talán te, drágalátos fiam, enélkül nem tudnád, hogy ki a te apád?

Aztán hármasban ültek, és Bargyin hallgatta Olga szavait, amelyek tompán kongtak, mint a kútba hulló kövek.

– Amint a Volgán áthaladtunk, csak ült az ablaknál. „Ha nem

tudsz segíteni, legalább ne kívánj másoktól segítséget" – ezek az ő szavai. Amikor az Urálhoz értünk, ezt mondta: „Tudod, Olenyka, az egészség munka! Minden életközpontnak dolgoznia kell, a szívnek, a tüdőnek, a májnak... Ha kikapcsolod, megdermedsz!" Amikor megérkeztünk, kis utat taposott az ágytól a varrógépig. „Járni kell!" – „Nem lehet így egyszerre" – mondtam neki. De ő már meggyőzte magát. „Nem, nem, tudom én..." Elhívtam hozzá a doktort, és az próbálta neki megmagyarázni: „Nem szabad így..." De ő bebeszélte magának: „Az a fontos, hogy leküzdjem a félelmet." Egyszer hajnalban felébredtem: a tükör előtt állt, gyöngyöt kapcsolt a nyakára, és kipirosította az ajkát. „Hallottam, hogy megint járkáltál." Nevetett: „Igen, egy kicsit." Most is hallom a nevetését, olyan boldogan csengett. Azóta éjjel sem aludtam: meglestem, a karomba vettem, úgy vittem az ágyához. Pehelykönnyű volt. De úgy látszik, nem jól vigyáztam rá: felébredtem, ott feküdt a padlón, már hideg volt, és a gyöngy a nyakán, és persze az ajka kipirosítva... – Olga Jegorra pillantott. – A piros ajkak és a nyaklánc neked szólt, Jegor.

– Nem lehetett meggyőzni – szólt az öreg Bargyin. – Bebeszélte magának...

– Szerjozska tudja?

– Nem. Úgy gondoltam, majd ha megjössz, te értesíted. Levelet küldött: „Mama, írjál nekem." – Olga fellapozta az asztal szélén heverő könyvet, és Bargyin megpillantotta benne a fia levelét. – Irka folyton a temetőbe szaladgál. Egyenest az iskolából odaszalad, éhesen és kisírt szemmel jön meg.

– Gyerünk a temetőbe, Olga, amíg Irka nincs itthon – mondta Bargyin.

Olga mögött ment a nedves hóban, a kitaposott keskeny ösvényen, és nézte az erős asszonyt. Olga úgy volt öltözve, ahogyan a kertben szokott dolgozni: steppelt kiskabát, csizma, elöl megkötött kendőjének két csücske a mellére csüngött. Megérkeztek a temetőbe, és Olga csaknem futásnak eredt a hóban. Átvágott a temetőn és megállt, igyekezve pillantásával átfogni a friss sírok egyenlőtlen sorát. Bargyin is odanézett, ahová az asszony, és az elébe táruló képben egyszerre csak valami kegyetlent, győzelmesen kegyetlent látott. Úgy rémlett neki, hogy festett bádog- meg papírvirág győzelmi zászlókat lobogtatva, zárt sorokban a halál menetel ott; hatalmasan lépked,

mire felocsúdnál, rabul ejti a földet. A sokszínű papírral és bádoggal ékesített fekete seregnek ebben a mozgásában Bargyin valami vidám ujjongást is vélt látni. Erőfeszítésébe került, hogy elűzze ezt a gondolatot; megindult Olga után, igyekezve se jobbra, se balra nem nézni.

– Itt van. – Olga egy sírra mutatott, amelytől még vagy öt lépésnyire voltak, és Bargyin valami furcsa érzésnek engedve megállt. Sokáig álltak így. Ez az öt lépés, amely most Bargyint a sírtól elválasztotta, olyasmit jelentett, amit nem sikerült azonnal felfognia. Nemcsak az élet és a halál közti távolság volt ez, nem. Aki itt pihent, az hirtelen fölébed kerekedett mint bírád, mint élő szemrehányás, végső soron a lelkiismereted. Mostantól fogva minden, amit az életben tenned kell, sőt minden felmerülő feladatod, gondolatod, szándékod, csak az elköltözött áldásával nyer létjogosultságot. Bargyin jól tudta, hogy az illetőnek életében soha nem volt olyan hatalma felette, mint most.

Aztán visszatértek a temetőből, és mindaz, ami Bargyinnak szemébe ötlött, mostantól fogva az életéhez tartozik: ez a kis nyárfa is az út mentén, ez a dombhajlat és a távolban húzódó árok.

42

Késő este, amikor Irina elaludt, és megitták a szerény kis üveg italt a lélek emlékezetére, Bargyin kiment a házból, és csodálkozott a sötétségen, amely körülötte terjengett. Csakugyan vaksötét volt. Emlékezett, hogy valahol itt mentek Olgával, s az asszony az udvaron körülnézve azt mondta, hogy járt a helybeli csemetekertben, eper- és málnapalántákat kunyerált ki. Ahogy elolvad a hó, nekilát. Ha egymaga nem bírja, Irka majd segít. Még Jaszenciban észrevette, hogy Irinka kedveli a kertet. És még az is eszébe jutott, hogy Olga egész este alig szólt két szót, csak arca előtt tartotta a tenyerét, oltogatta annak forró lángját, és elrejtette szemének perzselő tekintetét. Ezek a gondolatok annyira a hatalmukba kerítették, hogy

meg se hallotta, amint nyílt az ajtó, és Olga a házból kilépve, valahol mellette megállt.

– Jegor, itt vagy? – kérdezte az asszony, de Bargyin hátrafordulva nem látta őt.

– Igen, itt vagyok – felelte.

– Nyújtsd ide a kezed.

Olga megérintette a férfi kezét, de azonnal elhúzódott. Bargyin hallotta a kapkodó lélegzetét, amely mintha egyre szaporább és hangosabb lett volna.

– Mondani akarok neked valamit, Jegor...

Lélegzete, az imént még olyan hangos, hirtelen elakadt. Olga elhallgatott, és vele együtt mintha körös-körül minden hang elnémult volna. Valami fontos dolog érlelődik, ezt súgta a férfi előérzete.

– Ne nősülj meg, Jegor – mondta az asszony, és sóhajtott. – Várj.

Nem, nem csalta meg az előérzete. Olga elszánta magát, és most mindent kimond. Lám, milyen bátran igyekszik feléje.

– Add ide a kezed, add! Nem, mégsem. Jaj, milyen ostoba vagyok, forog velem a világ... Vagy megijedtem saját magamtól? Mindjárt mindent elmondok! Talán jó is, hogy ilyen sötét van, hiszen tudom, hogyan el tudsz komorodni, de itt maga az éjszaka véd engem... Ostoba nő vagyok, jól tudom, ostoba, de nem bírok magammal. Szeretlek, Jegor! Mindig szerettelek. Amióta az eszemet tudom. Az otthonodhoz is azért ragaszkodtam úgy, mert te voltál ott. Szégyen mondani, Kszenyijához szolgálónak álltam, nem az ő kedvéért, hanem a tiedért... noha, isten látja lelkemet, szerettem őt... Szégyelltem ezt az érzésemet, és elhessegettem. A nővérem jó testvér volt. Az ilyesmiért a poklok kínja is kevés! Én nagyon bűnös asszony vagyok, Jegor! Le kellett volna csillapodnom, ó, micsoda bánat! Mi az, megdöbbentél? Gonosz szellem kísért? Ha így van, kergesd a pokolba! Fiút szeretnék tőled, és azután világgá megyek! Szégyellem mondani, de ez a gondolat nem hagyott el, még amikor Kszenyija rosszul volt, akkor sem! Megláttalak, és mindent elfelejtettem. Járok, és magamban azt mondogatom: szeretem!... Talán azt gondolod, hogy a magas állásod is csábított? Nagykövet felesége akarok lenni, uszályos ruhát akarok viselni, és királyi fogadásokon venni részt? A nagyvilági élet után vágyódom? Semmi ilyes-

mi nem kell nekem! Egy lapátot adj, egy darab földet és egy kis almafát – ez az én egész nagyvilági életem!

– Hol vagy? – Bargyin kinyújtotta kezét, de az asszonynak hűlt helye volt. – Olga, Olga, hova tűntél? – Egy lépést tett a homályban. Nincs. – Olga, hova lettél? – Valóban elnyelte a föld! Itt volt-e egyáltalán, vagy csak úgy rémlett?

Bargyin visszament a házba. Olga sehol. Kiment a házból, nekivágott a sötétnek.

– Olja, Olenyka? – Nincs felelet, csak autók mennek, messzemessze, és tavasziasan töredezik, recseg a jég a kerekeik alatt. – Olga?

Állt az üres telek közepén, és nem tudta rendezni a gondolatait. Mindaz, ami titkon érlelődött az asszonyban éveken át, amit ő is érzett, de elhessegetett, most lecsapott, mint derült égből a mennykő! De vajon derűs volt-e ez az ég, amelyet a villám meghasított?

Lám, hány éven át érlelődött benne mindez, fokozatosan érlelődött, ahogyan csak egy asszony titkos gondolata érlelődhetik – nincs nagyobb titok annál. Lám, milyen bátor volt ebben az érzésében, milyen önzetlen, milyen makacsul, milyen hűséggel ment előre. Ha Kszenyija nem a nővére lett volna, talán nem kerülhették volna el a szakítást. Bargyin a puszta gondolattól is megrémült kissé, de hízelgett is férfiúi hiúságának. Az ördögbe is, úgy látszik, van benne valami, ami ilyen elszánásra késztethet egy asszonyt! Elrestellte magát ezért a gondolatért. Nincs most ilyesminek helye. Nem is méltó az igaz érzéshez. Olga igaz asszony. Igaz asszony, és mindaz, amit mond, valóság. Hinni lehet neki, mélységes hittel! És nemcsak azért, mert ez az érzés mindkettőjük nehéz napjainak szent tüzében támadt... Nem, nem ezért – Olga természetében van valami igaz, egyenes és mesterkéletlen. No, persze van benne némi zsarnokiasság is, amihez ő, Jegor, kevéssé szokott, mert Kszenyija érzékeny egyéniség volt. De vajon ezt az érzést azelőtt észrevette-e? És ha észrevette, akkor miért űzte el a gondolatot? Az ő számára Olga mindig Olenyka volt, a kislány a házban. Még attól az időtől fogva, hogy Kszenyija elhozta a házba, és igen szertartásosan bemutatta, és aztán hirtelen észrevette, hogy Olenyka ruhája alól kilátszik a csipkés bugyogó széle... Kislány maradt számára akkor is, amikor hirtelen megnyúlt, és bájos fiatal lánnyá serdült, és mindig piros rózsával vagy

szegfűvel a hajában jelent meg a házukban. A távolság Jegortól Olgáig nagyobb volt, mint megfordítva. Ő kislánynak látta, de Olenyka nem nézte őt öregnek. Van ebben valami természeti törvény. Olenyka nyers közvetlenséggel viselkedett vele, fiúsan, mindegyre igyekezett meglökni erős vállával, folyton összemérte vele az erejét, és nevetett az ő elefántiázisán. Most már érti: azért nevetgélt, hogy az érzését leplezze! No ez valóban derült égből jött mennykőcsapás! Egy év múlva ez a beszélgetés talán természetes lenne, és ő olyasmit válaszolna, amit most nem mondhat. Vagy Olga talán tudatosan sietett ezzel a beszélgetéssel?

Bargyin visszatért a házba, de Olgát hiába kereste odabent. Talán megijedt a tulajdon szavaitól és elszaladt? Elképzelte, hogy Olga valahol a közelben járkálhat, megvárja, amíg ő lefekszik, és a házban kialszik a fény. Eloltotta a lámpát és lefeküdt. Csak most érezte, hogy mennyire elfáradt. Tudta, hogy nem szabad aludnia, ha elalszik, megbántja Olgát, kegyetlenül megbántja, de nem bírt úrrá lenni az álmosságán. Már világos volt, amikor felébredt. És megriadt: a repülőgép kettőkor indul. De felesleges volt a riadalma, alig múlt tíz óra. Csak apja volt otthon: Olga bement a városba, Irina az iskolába.

– Meghánytad-vetetted, hogyan rendezed be az életedet? – kérdezte Joann.

Jegor nem válaszolt.

– Azt kérdem, hogyan fogsz élni Kszenyija nélkül?

– Most kihúzom a telet, aztán majd meglátom – felelte Jegor.

Joann sóhajtott, súlyos terhétől nem szabadult meg, inkább a vállára vette.

– Voltál Szerjozskánál? – kérdezte.

– Hol?

– Hogy hol? Hát Kalinyin alatt.

– Kalinyin alatt most a németek vannak . . .

– Mindegy, hol . . . Voltál vagy nem voltál?

– Nem voltam.

– Ha nincs rá időd, elmegyek én.

Jegor Ivanovics megértette, hogy nem Szerjozskáról van szó, noha az öreg aggódik az unokájáért. Csak ürügyet keresett, hogy felizzítsa a beszélgetést, és megmondja fiának azt, amit mondani akar.

– A németek Moszkva alatt vannak, mi pedig megvertük az üstdobot, mintha az Oderán túlra kergettük volna őket – mondta olyan hangon, mintha ez a beszélgetés az Oderáról egyenes folytatása volna annak, amit az unokájáról mondott.

– A te tapasztalatoddal és stratégiai ismereteiddel nem az Urál védőpajzsa mögött kellene lenned, hanem valahol közelebb a tűzhöz – nevetett Jegor. – Onnan alkalmasabb volna tanácsokat adnod az üstdobra vonatkozóan.

Joann krákogott.

– Te dugtál az uráli pajzs mögé, és még szemrehányást teszel nekem? A fene egye meg, vigyél el innen!

Mogorva hallgatásba merült. Majd eszébe jutott, hogy Olga megparancsolta: adjon enni Jegornak, és kiment a konyhába.

– Ülj le, különben a rántotta mindjárt füstté válik, másikat pedig nem sütök neked – nincs miből! – Odahozta a serpenyőt a rántottával, és egy felfordított tányérra tette. – Itt van még túrós derelye – közelebb tolta az asztal közepén álló cseréptálat. – Á liszt, úgy veszem észre, kissé dohos, de a túró jó.

Bargyin evett, de közben apját nézte. Apja ott ült az asztalnál vele szemben, nagy, püffedt testével a túlkelt élesztős tésztára emlékeztetett. Fehér szakálla szétterült kövér mellén. Minden lélegzetvételnél a mellkasával együtt emelkedett.

– Hallgass meg, komolyan beszélek – szólt az öreg Bargyin, és nagyot sóhajtott. – Hányszor emlékeztettelek rá, hányszor mondtam neked: csak az a nép életrevaló, amelyik a múltjára emlékezik. Ebben a múltban tapasztalat rejlik, meg tanulság és értelem is. Azt mondod, a múlt nem létezik, vannak könyvek, azokban él a már régen elporladt ember gondolata. Igaz, de ugyanez a gondolat az eleven emberben is él, hallod, az elevenben, ha nem rombolják szét a századok folyamatosságát. Abban a világban, amely újnak tartja magát, egyetlen rangot kell megbecsülni, az ősz szakállt! Eljött az ideje az új szenátusnak! Abban van hűség és előrelátás. Igen, jól értetted: itt az ideje az ősz szakállúak tanácsának! Semmit se kellene elhatározni, amíg ők „igent" nem mondtak rá. Ők elfogadhatják vagy a pokolba küldhetik.

Bargyin megette a rántottáját, s a serpenyőt zajosan félretolta.

– Nos, tételezzük fel, hogy létrehoztuk az ősz szakállúak taná-

csát. Mit tesznek hozzá az ősz szakállúak ahhoz, amit az unokáik mondanak?

Joann az asztalra tette két öklét, könyékig felgyűrte az inge ujját, és úgy mondta, mintha magyarázni igyekeznék:

– Nehéz megjósolnom, hogy mit mondanak, de egy értelme biztosan lesz: összekapcsolják a tegnapot a mával, vagyis nem hagyják, hogy megszakadjon a nemzedékek folyamatossága.

Jegor előhúzta a zsebkendőjét, és a nyakát törülgette. Jaj, de nehéz egy öregember. Más apákkal öröm együtt lenni. Minden szavuk kedves, együttérző. Az ilyen apához vonzódik az ember, de ez... csak találkozni ne kelljen vele. És folyton piszkál, folyton szíven akar szúrni. Egyéb dolga sincs, mint hogy meglessen és fejbe kólintson!

– Mit jelent az, hogy „összekapcsol"? Itt van például a forradalom. Összekapcsolta-e a tegnapot a mával?

– Lám, hova lyukadtál ki! A forradalomhoz! Hát erről beszélek én? A forradalom az forradalom. Én nem erre gondolok. Helyesen tették, hogy romboltak. De nem kellett volna mindent lerombolni. Értsd meg, nem mindent kellett volna lerombolni. Vegyük például az ösztönös erőt. Az vak. Találomra lecsap, szétzúzza, ami éppen útjába akad: kereskedőbódé – a pokolba vele, régi templom, tizenötödik századbeli ikonokkal, a pokolba azzal is!... De látod, az ösztönös erő értelem nélküli, gonosz hatalom. És a forradalom? A forradalom jóságos erő! Ha az igazságtalanság helyébe lép, akkor a lehető legjobb! De miért történt így?... Mondd, miért? „Ahol gyalulnak, ott forgács is hullik?" Nem! Akkor miért? Megbontották a nemzedékek folytonosságát! Az öregeket megfosztották a tekintélytől, a fiataloknak adták! És a fiatal? Mit neki a tizenötödik századbeli ikonok? Hiszen ezek az ikonok a templomban vannak, a templom pedig vallás, a vallás meg ópium... Ezért csap rá kalapáccsal! Nem fogja fel ésszel, hogy az ikon kincs!

– Megálljunk! Te mindent egy kalap alá vettél: csaptak-e kalapáccsal ikonokra? Bizonyára. De nemcsak te tudtad, hogy ez barbárság. Miben különbözik a te prédikálásod attól, amit Lunacsarszkij mondott annak idején? Amit te mondasz, ne haragudj, tőle vetted! A különbség csak annyi, hogy ő vagy húsz évvel előbb mondta.

– Ne csinálj bolondot belőlem. Tudom, mit beszélek. El akarsz

butítani, hogy könnyebben felülkerekedj, ugye? Nem engedem. És Lunacsarszkijt ne bántsd, mint ahogy én sem akarom bántani. Semmi közöm hozzá, hogy akkor mit mondott. Én Bargyin vagyok, a szovjethatalom egyszerű polgára, és meg akarom mondani, amit én gondolok, megmondani, körültekingetés nélkül! Te nézegess körül, ha akarsz. Te állami hivatalnok vagy, neked ez inkább való, de nekem nincs szükségem rá, az én éveim tiltják, hogy a nyakamat tekergessem.

Bargyin eltolta a túrós derelyét, egyszeriben elment az étvágya. Hát ide lyukadt ki! Az ő évei nem engedik, hogy a nyakát tekergesse. Meg kell hagyni, jól kiválasztotta az időt a beszélgetésre! Nincs ennek az embernek szíve! Más apa ilyen pillanatban . . . De hát meg lehet ezt neki mondani? Kinevet! Azt feleli, a családi gyász alkalmából kéred, hogy kegyelmezzen, hogy ne mondja ki a teljes igazságot. Nem, vele csak így lehet: erőre erő.

– De hát mit akarsz? Mondd meg értelmesen, mi a programod, a pozitív terved. Ha hatalmat adnának neked, mit csinálnál? Mondd meg, mit csinálnál?

Ni, nevet! . . . Az isten tudja, mi mindent összebeszélt, és még csak el sem rontotta a hangulatát. Sőt, jókedvre derült! Te úgy ülsz itt, mint egy leforrázott tyúk, de ő még mindig sasmadár! Valóban minden élők halhatatlan kortársa!

– Pozitív, azt mondod? Nagyapák tanácsa! Szenátus! Választójog nem tizennyolc, hanem hatvanéves korban! Csak akkorra gyűjtött az ember tapasztalatot! Városban, falun, négy udvarból álló tanyán öregek tanácsát. Az állam kerek pecsétje legyen az ő kezükben. Az öreg legyen a legelső ember az államban. Mint a Kaukázusban, ahol kezet csókolnak az öregeknek. Mint a Kubány-vidéken, a kozákoknál, ahol az utolsó szó az öregeké. Mint a régi Görögországban, ott a bölcsek tanácsa hatalom volt. Mint a régi Oroszországban, ahol az engedetlenkedők az öregek előtt feleltek. De mit csináltunk mi? Kirekesztettük az öregeket az életből! Az öregember a régi idő, a régi időnek pedig befellegzett! Tehát az öregek is nyughassanak békében. Nem tudják megérteni az emberek, hogy a mai öregek csinálták a forradalmat, mi pedig a fejükre ütünk! Azt akarod mondani: lehetőséget adtok nekik, hogy élvezzék munkájuk gyümölcsét és a megérdemelt pihenést? Tudd meg a véleményemet: ez a megérdemelt

pihenés a félreállítás egy formája. Féltek az öregektől, hát megérdemelt pihenés ürügyén száműzetésbe küldtétek őket. Forradalmi szenátusra van szükség!

– Szóval szenátus? És az mit fog csinálni? A munkaprogramja? A célja?

– A fő cél? No, ha úgy tetszik, a nemzedékek folytonossága. Átvenni a tegnaptól mindent, amire a mának szüksége van, ez a cél. A program pedig . . .

– Ha ma megvolna ez a szenátus, mit tenne?

– Mozgósítás, a nép teljes és általános mozgósítása.

– Úgy gondolod, a nép még nincs mozgósítva?

– Általános mozgósításról beszélek.

– Hogy értsem azt, hogy általános? Most milyen mozgósítás van? Nem általános?

Joann felállt. Úgy látszik, az ő bőséges ereje sem elég hozzá, hogy ezt a beszélgetést győzelmesen végigvigye. Felállt, odament a vizesvödörhöz, merített és ivott. Kedvvel ivott, kéjesen sóhajtozva, sűrű cseppeket hullajtva a szakállára.

– Ha általános lenne, nem kellene itt ülnöm az uráli hegyek mögött.

– Hát ne ülj itt, térj vissza a hegység mögül.

– Vissza is térek, nem kérek engedélyt tőled.

– Térj vissza.

– Visszatérek. De hát csak énrólam van szó? Bejárni egész Oroszországot, és mindenkinek dolgot adni. Hallod: mindenkinek! Összekotorni az alját, és mindenkinek adni dolgot, az együgyű embereknek meg a roskatag vénasszonyoknak és a nyomorékoknak is. Az iskolákat munkára hívni fel – az iskolák hegyeket mozgathatnak! Odakiáltani azoknak az oroszoknak, akik különböző államokban élnek: segítsetek Oroszországnak az ellent legyőzni! És ez még nem minden. Életre kelteni az orosz katonai és polgári hagyományt, a végkimerülésig dolgoztatni Oroszországért. Ne nevess, a hagyományt . . . Nem kell félni a történelemtől, és ne féljetek példát venni sem Iván cártól, sem Pétertől.

– Hagyomány ide, hagyomány oda, de a cárokat hagyd a fenébe! – méltatlankodott Jegor. – Ez lenne a pozitív program? Mellesleg egy kérdés! Mondd csak, tizennégyben, igen, tizennégyben, amikor

Oroszország összecsapott a némettel, ez a program volt érvényben? Mert akkor még a cárokat nem vetették el . . .

– Nos, tételezzük fel, hogy érvényben volt – mondta az öreg Bargyin. Elcsüggedt. Ez a kérdés úgy nyílt meg előtte, mint árok a vágtázó ló előtt.

– És ebből miféle okos dolog sült ki? Vedd csak fontolóra, apám. Tizennégyben Vilmos, ma Hitler. Ki hatalmasabb? Úgy gondolom, Hitler. Tehát most nehezebb, mint akkor volt. Tizennégyben a német az osztrák–magyarokkal, most az egész európai kontinens. Tehát most nehezebb, mint akkor volt. Tizennégyben volt második front, ma nincs. Tehát most nehezebb, mint akkor. Ma Oroszország jól-rosszul, de áll, sőt úgy gondolom, lassanként a győzelemhez közeledik, hogy pedig akkor mi lett Oroszországgal, azt tudjuk! Hogy miért? Az öregeket sem igen tiszteli, a katonai és polgári hagyományt is elfelejtette, és mégis áll és harcol! Lényegében egymaga áll a némettel szemben! Hogy miért? Talán te megadod rá a feleletet, forradalmi szenátor.

Joann komor volt.

– Te válaszolj.

– Most rajtad a sor.

– Felelj, ha mondom!

– Oroszország most miért győz egymaga, akkor pedig jó féltucat szövetségessel sem tudott? Miért? Ki segítette? Nem Iván meg Péter cár, hanem a tizenhétnek az az ősziesen vörös napja, amikor a régivel végzett. Ez a mi erőnk forrása.

– A forrása? – kérdezte Joann.

– Kettőnkön kívül van még egy harmadik is, az idő – mondta Jegor –, várjuk meg, mit mond. Figyeljünk csak: nem Olga jön?

Joann az ablakhoz hajolt, kinézett, kitörölte szeméből a könnyeket.

– Olga.

Olga meghajolt Jegor felé, és nem vetve le a kabátját, leült az ablaknál álló pad végére. Ültében tűnődve mozgatta a fejét, mintha bólogatna valamire, amit csak ő hallott.

– Ideje indulnom – szólt Jegor felállva, de Olgának a szeme se rebbent. – Elkísérsz, Olenyka?

Az asszony bánatosan nézett rá.

– Bocsáss meg, Jegor, nem mehetek. Irinka osztályában értekezlet lesz... – Erőlködve mondta ezt, mintha erejéből már csak erre futná.

– Te tudod, Olenyka – mondta Bargyin, és felvette a kabátját. Nem latolgatta, hogy Olgának csakugyan olyan fontos-e az az értekezlet, vagy csak ürügyül használta fel, hogy kitérjen a beszélgetés folytatása elől, ami semmi jót sem ígért.

Kettőkor visszarepült Moszkvába.

43

Kötélidegzete kell hogy legyen a diplomatának! Telefonáltak: holnap megérkezik Eden, fogadnia kell. És Bargyin úgy indult a pályaudvarra, mintha lakodalomba menne. Az öltözéke is megfelelt: fekete szövettel borított szőrmebunda, hegyes asztrakán kucsma, nyaka körül kockás sál, amely alól kikandikált hófehér inge. Gondosan megnyiratkozva és megborotválva ment a pályaudvarra az angol vendéget fogadni, és a külseje egyáltalán nem árulta el, nem volt szabad elárulnia, hogy életének egyik legviharosabb hónapját élte át, és hogy csak három nappal ezelőtt ott állt a nyílt sztyeppén egy szeretett lény sírjánál. Valóban kötélidegzete kell hogy legyen a diplomatának!

Igen, Eden útban volt Moszkvába, és Bargyin ezekben a napokban már ki tudja, hányadszor gondolt rá. Volt olyan vélemény, hogy Eden az angol diplomáciában dekoratívan protokolláris jelenség. Ennek az álláspontnak a hívei mintegy azt mondták: „Nézzétek csak, milyen pompás ez az Anthony Eden! Éppen ilyennek képzeljük az angol arisztokrata klasszikus típusát: hosszú lábú, sovány, vékony csontú, és nem nagyon vállas, arcán értelem és méltóság látszik. A méltóság, a tapasztalat tanúsága szerint nem hirtelen keletkezik, életrekeltéséhez évszázadok kellenek. És egyáltalán nem kötelező, hogy e jeles tulajdonságok, amelyekkel a természet Edent olyan gazdagon felruházta, még ésszel is párosuljanak. Régen megfigyelték már,

hogy a természet az észt és a szépséget más-más kosárban hordja. Ha tehát ellenkezőleg történik, az nem vezet jóra."

Mi tagadás, maga Anthony Eden nem cáfolta ezt a nézetet, sőt bizonyos mértékben alátámasztotta. Nem nagyon modernül öltözködött, de megvolt benne az a finoman diszkrét választékosság, amelyet Viktória idejében tanult meg az angol arisztokrácia. De, józan ember lévén, nem szándékozott vakon követni mindent, ami angol. Mint a festészet értője és buzgó műgyűjtő, belátta, hogy ezen a területen az angolok nem alkottak nagyot és talán nem is fognak, és szenvedélyesen gyűjtötte a francia impresszionisták műveit. Azt beszélték, valamely országról alkotott véleménye aszerint alakult, hogy felfedezett-e abban az országban egy új Degas-t vagy Renoirt. Ilyennek rajzolta meg Eden alakját a hír, de milyen valójában? Bargyin nagy kísértést érzett, hogy olyannak vegye őt, amilyennek a híre mutatja. Ebben a véleményben volt valami, ami rabul ejtette. Hogy mi? Talán az az adag szkepszis, kicsi, de mindenható, amely aligha jogosítja fel az embert, hogy ítélkezzék.

Nagy volt a kísértés, hogy a szóbeszédet elfogadja, ámde az célzatos volt, egy diplomata pedig ne engedje át magát semmiféle célzatosságnak, akármilyen csábító legyen is, mert a célzatosság lefegyverez. Az utóbbi évtized angol politikájának története két csoport története: az egyik a brit pozíciókat a németekkel való szövetségben igyekszik megvédeni, a másik lehetségesnek tartja az Oroszországgal való megegyezést. Ha azt mondjuk, hogy Eden a második csoporthoz tartozik, azzal talán nem mondtunk meg mindent. Ezzel szerzett nevet magának. Nem minden választékosság nélkül érvelt a maga álláspontja mellett. Úgy vélte, hogy az angol–orosz szövetség másfél évszázadon át bebizonyította életképességét. E szövetség segítségével döntötték meg Európa valamennyi zsarnokát, Napóleontól kezdve. Nagy-Britannia és Oroszország, két hatalmas állam, egyik Európa nyugati határán, a másik a keletin, nem akar és nem tud megbékülni egy harmadik hatalom uralmával Európában. Egy harmadik állam túlságosan veszélyessé válik Angliára és Oroszországra nézve.

Eden volt az első brit miniszter, akit Moszkva fogadott, még 1934-ben, és a figyelem, amelyet akkor Moszkvában iránta tanúsítottak, ennek megfelelő volt. Akkoriban Nyugat-Európa nemigen kényeztet-

te el Oroszországot ilyen látogatásokkal. Az angol miniszternek megmutatták a Kreml kincseit és a metrót, amelynek építése már befejezés előtt állt, az orosz és a nyugati festészetet, nem hagyva ki természetesen Degas-t és Renoirt sem. Eden és Sztálin megbeszéléséről nyilatkozatot adtak ki, amelyet meglepően gyorsan szövegeztek meg a szakértők, és amely úgy hangzott, hogy Britannia és Oroszország közt „nincsenek érdekellentétek a nemzetközi politikának egyetlen alapvető kérdésében sem". Bargyin, amint ezt a nyilatkozatot most újra átolvasta, túlságosan optimistának ítélte, de éppen ez jól jellemezte a szemében Edent. Úgy látszik, az angol miniszter, amint ez a diplomáciában gyakran megtörténik, a fő kérdésért hajlandó volt elhanyagolni a másodrendűt, annyira elhanyagolni, hogy úgy tett, mintha nem is látná. Az egyetlen dolog, ami kétségtelen volt Eden számára, és amiben valóban hitt a Moszkvából való visszatérésekor, az volt, hogy az oroszok úgy üdvözölték moszkvai küldetését – a küldetését és őt magát is –, mint olyan eszme hordozóját, amely ezt az oroszországi útját lehetővé tette. Eden erről annyira meg volt győződve, hogy amikor 1939 nyarán szóba került az angol–szovjet egyezmény megkötése, amely alkalmas lenne rá, hogy Hitler agresszióját megelőzze, és Halifax, az akkori külügyminiszter, nem volt hajlandó Moszkvába utazni, Eden értésére adta a kormánynak, hogy kész vállalni ezt a küldetést. Akkor az utazás elmaradt, de mindazok, akik ismerték Eden hangulatát, akkoriban készek voltak tanúsítani: Eden egyre határozottabban az orosz lóra tesz.

Ez több mint két éve volt. És most? Akkor Eden „igen"-je és „nem"-je sokkal kevesebbet jelentett, mint most, akkor exminiszter volt. Igaz, van olyan vélemény, hogy abban a kormányban, amelynek Churchill a feje, egy miniszter, főleg pedig a külügyminiszter tényleges jogait nem kell túlértékelni, de ez a vélemény szubjektív lehet, tehát célzatos, a célzatosság pedig, amint fentebb megállapítottuk, nem kedvez az igazság megállapításának.

Bárhogy álljon is a dolog, Eden Oroszország történetének több mint felelős időszakában jön Moszkvába. Ha visszaemlékezünk a szovjet fővárosban tett előző látogatására, a kettő között még valami egyezést is megállapíthatunk: akkor is, akárcsak most, mindkét ország nagy megpróbáltatások előtt állt. Akkor arról volt szó, hogy megakadályozzák a háborút, most pedig arról, hogy legyőzzék az el-

lenséget és megnyerjék a háborút. Akkor azt mérlegelték, lehetséges-e a szövetség, és milyen mértékben kész mindkét fél megvalósítani, most azt, hogy eléggé életképes-e ez a szövetség, és kibírja-e az idő viszontagságait. Akármilyen kedvezőtlen volt is azoknak az éveknek a politikai légköre, Eden moszkvai útja sikerrel járt. És most? A Moszkva környéki mezőkön, amelyeket olyan erős fagy tart bilincsében, amilyet Oroszország már régen nem látott, napról napra hevesebben folyik a háború eddigi legnagyobb csatája, a második front pedig éppen olyan messze van a megvalósulástól, mint a háború elején. Azt lehetne hinni, hogy Truman megfogalmazása diadalmaskodik, amely a Hitler júniusi hitszegését követő második napon hangzott el: „Csak gyilkolják egymást . . ."

Így vagy amúgy, de Eden útban volt Moszkva felé, és Jegor Ivanovics a pályaudvarra ment, az angol vendég fogadására.

„Beketov jön-e?" – tűnődött magában. Kiderült, hogy nemcsak Beketov, de Mihajlov is jön, ez pedig már érdekes. Korántsem mindig kíséri a nagykövet a külföldi vendéget. Ha mégis, akkor a vendég szívesen látott. Két érdekes szabályt lehet ebből levezetni. Az első: csak a mindennapi életben illik minden vendéget szívesen fogadni. A diplomáciában más törvények vannak érvényben. A második szabály konkrét és bizonyos mértékben kényes: ha Churchill jönne, megengedték volna-e a nagykövetnek, hogy elkísérje? Aligha. Az a körülmény, hogy Churchill miniszterelnök, itt szinte semmit sem jelentene. Következésképpen az, ami a szovjet vezetők tudatában Eden nevével azonosult, egyáltalán nem terjed ki Churchillre, holott, ha mélyebbre ásunk . . . Végül is Eden miben különbözik Churchilltől?

A lejtős magaslatról, ahol Murmanszk kikötői épületei álltak, alig sejlett a tenger, havas homály, igen fehér homály burkolta. Ilyen időben hogy találod meg az utat, hogy a teuton vasfogai közé ne kerülj? Mellesleg az angol cirkáló magában megy, minden veszély ellen saját páncéljával és sebességével védi magát, talán még inkább a sebességgel, mint a páncéllal. De azok a hajók, amelyek az utóbbi huszonnégy óra alatt futottak be a kikötőbe, mintha a meséből jöttek volna ide, olyan furcsán ünnepies külsejűek. A jég cifrázta ki a hajókat, sok tonna jég, amely rájuk fagyott. Olyan ez a jég, mint az

ellenség álnok ölelése. Hát ez a hajó, amely a távoli skót kikötőből jön Murmanszkba? Megtartotta-e a megmentő sebességet, vagy a sarki éjszaka jégheggyé változtatta? Talán megsérült a hajó, s a legénység feszítővasakkal tördeli a mesét...

Az angolok számára az oroszországi út más évszakban is esemény volt, most pedig javában tombol az orosz tél, de milyen tél! Ha Eden babonás ember volna, talán háromszor is keresztet vetne, mielőtt útját folytatná. Az utazás első napján vagy talán éppen az előestéjén kapta a hírt, hogy a japánok megtámadták Pearl Harbourt. Hogy fogadta az angol vendég? Zavarba esett, vagy pedig rántott egyet a vállán, és folytatta az utat?

Amikor a bélelt bekecses vöröskatonák felsorakoztak a part mentén, a katonai zenészek szájukhoz emelték a trombitájuk fagy csípte rezét, s a sarki éj fehér homályában megjelent Eden, lehajtva bundájának sálgallérját, üdvözlően fellendítette kezét, Beketov ezt gondolta: a politika a távolbalátás tudománya, előre kell látni, annyira, hogy ne csináljon ostobaságokat az ember. Negyed évszázaddal ezelőtt vagy akkortájban ugyanezen a murmanszki földön ugyanennek a Churchillnek munkatársai és küldöttei fogadták azoknak a díszszemléjét, akik a bolsevikokban ádáz ellenségeiket látták. És lám, ma ugyanez a Churchill Murmanszkba küldi megbízottját, kérve a bolsevikokat, hogy jöjjenek Anglia segítségére. Éppen Murmanszkba küldi, mert a történelmi párhuzamok és a történelmi képtelenségek innen jobban látszanak. Az embernek nemcsak a mához kell mérnie tetteit, hanem a holnaphoz is. Mellesleg ennek a holnapnak van egy sajátossága: előbb érkezik el, mint ahogy szerintünk jönnie kellene.

Itt van például ez a hír, amely csak az imént jutott el Murmanszkba: megkezdődött a moszkvai offenzíva. A szovjet győzelem egyszeriben a hetedik mennyországba emelte Edent. Mihajlovnak gratulálva, úgy megszorította a kezét, hogy amikor elengedte, a nagykövetnek meg kellett mozgatnia az ujjait, hogy az épségükről megbizonyosodjék. Szó, ami szó, az idő metamorfózisa. A szovjet győzelem az angol minisztert annyira boldoggá tette, amennyire más időkben csak a vereség tehette volna.

A különvonatot a háborús idők szabályai szerint állították össze: Eden számára egy páncélozott kocsi, mellette nyitott pőrekocsik lég-

védelmi ágyúkkal, három-öt kilométerre a vonat előtt egy mozdony haladt. Néhol a vonat a frontvonal mellett robogott, csaknem az ellenség látómezejében. Balszerencséjükre az ég kitisztult, és az északi fény felaggatta sokszínű függönyeit. A több mint négynapi tengeri út éreztette hatását, a vendégek elaludtak. Az álom megfosztotta őket az északi fény szépségeitől, de megkímélte a front melletti út izgalmaitól is. Amikor Eden elsőnek kilépett a páncélozott vagonból, hajnalhasadáshoz hasonló fény áradt szét a hómezőn, kiemelve az erdő sötét csíkját a látóhatáron. Eden olyan sietséggel húzta be a fejét a bolyhos gallérba, hogy félrecsúszott a fülessapkája, amelyet Murmanszkban orosz tisztektől kapott.

– A katonák egész éjjel a hidegben? – fordította tekintetét a pőrekocsira, amelyen fejedelmien nyugodt lépésekkel járkáltak az irhabundás vöröskatonák.

– Igen, egész éjjel – felelte Neil tábornok, aki mellette állt.

– És nem fáznak?

– Bizonyosan fáznak, de nem annyira, mint mi.

– Mert ilyen báránybundát viselnek.

– Nemcsak azért. Oroszok, miniszter úr.

Eden egyik lábáról a másikra állt, a hideg kezdte őt is átjárni.

44

Fenyegetők az éjszakai villódzások Moszkva fölött. Néma az ég, a föld és a felhők beláthatatlan örvényében elmerültek a csata mennydörgései, csak a fényt nincs hova elrejteni. Olyan erősek a villódzások, hogy úgy tűnik, még egy pillanat, és sisteregve és ropogva maga az égbolt is kigyullad. Amikor a várost ez a fény beragyogja, a Kuznyeckijon a nagy ház szinte átváltozik. Kigyúlnak az ablakok, a ház mintha lakottá válnék. De a felvillanó fények kialszanak, az ablakok elsötétülnek. Sötétség és csend uralkodik. Ez a csend a ráfagyott jégtől van, amely a fűtetlen épületet beburkolja. A fő, hogy az ablaküvegeket megóvják. Nem szabad engedni, hogy a hó és a

fagy behatoljon a házba, és bajt okozzon odabent. De hogyan óvják meg az ablakokat, amikor a légnyomás keretestül kiszakítja őket?

Hébe-hóba eljön valaki a házhoz a népbiztosságiak közül. Szerencsére a Metropol, ahol a népbiztosság operatív csoportja elhelyezkedett; nincs nagyon messze. „Hogy van az a jó öreg ház a Kuznyeckijon? Bírja még?" – „Úgy látszik, igen." Különös dolog, a ház mintha élőlény volna. Miért? Bizonyára azért, mert az emberek életének egy részecskéje ott maradt benne. Fel-fellobban az ég, és vele együtt az ablakok is. Valóban, a ház mintha lakottá válnék. Mintha nem lett volna a zavaros október, és akik elhagyták, mind visszaindulnának. A Volga mellől, az Urálon túlról, a szmolenszki, gzsatszki, vjazemszki véres harcterekről . . . Így lesz-e?

A vonat befutott a Jaroszlavli pályaudvarra, és a várakozók kicsi, de szoros csoportjában Beketov nem fedezte fel Jegor Ivanovicsot. Persze, nem értesítette őt az érkezéséről, nem tudta biztosan, hogy a barátja ott lesz a pályaudvaron, de kapcsolatuk logikája azt súgta neki, hogy Bargyinnak ott kell lennie. Ezért aztán, amikor végre felfedezte a barátját, amint gyors lépésekkel közeledett a vagonhoz, örült, hogy egészségben látja őt, meg annak is, hogy a szabály, amelyet az imént felállított kettejük számára, továbbra is érvényes. De figyelmes szeme észrevett valamit, ami megkülönböztette a mostani Bargyint a régitől.

– Valahogy nem tetszel nekem – mondta Beketov, amikor köszöntötték egymást. – Csak nem vagy beteg? Könnyebb lettél, mintha bárkákat vontattál volna sekély folyószakaszokon.

– Az én helyzetemben nem a bárka a legnehezebb.

– Mit akarsz ezzel mondani? – kapta fel a fejét Beketov, és barátja furcsán meggörnyedt hátára tette kezét. – Kszenyija?

– Igen – felelte Bargyin.

– Úgy . . . Csak nézlek: nem a régi Jegor . . .

– Menjünk innen, Szerjozska . . . Fázom – mondta Bargyin, és megindult a peron mentén, Beketov lassan követte. – A szívem, mintha valaki hideg kezével az ingem alá nyúlkálna . . .

Az állomásépülethez értek, de nem mentek be.

– Tudod, Jegor, ma hivatalos személy vagyok, de holnap, akárhogy is, benézek hozzád – szólt Beketov és körülnézett. A vendégek

csoportja, amely felett most Eden murmanszki fülessapkája magaslott, megkerülte az állomásépületet. – A tieid az Urálon túl vannak?

– Ott. Nem késel el, Szerjozsa? – kérdezte Bargyin. Észrevette Beketov pillantását, amelyet a vendégekre vetett. – Holnap találkozunk.

– Várj, Jegor. – Beketov nagyon szeretett volna valami vigasztalót mondani a barátjának, de nem jutottak eszébe a kellő szavak. – Mit határoztál, hogyan fogsz élni?

– Velem törődsz, Szerjozsa? Ideje, hogy indulj. – Bargyin megszorította barátja kezét és elment.

Beketov, ígéretéhez híven, másnap felhívta telefonon:

– Mi lenne, ha te jönnél hozzám, Jegor? – kérdezte óvatosan. – Mégiscsak otthon. Jól fogod érezni magad nálam. Nos?

Bargyin elment. Szergej Petrovics csaknem ugyanabban a szobában várta barátját, amelyben először találkoztak, amikor Joann Bargyinnak véletlenül eszébe jutott a podszoszenszkojei történelemtanár, és elküldte hozzá az ifjú Jegort. A szobában kis vaskályha állt, amilyenekkel még manapság is fűtik a vasutasok a teherkocsikat, ha messzi útra indulnak. Egy gondos kéz (Jegor azt gyanította, az öreg szomszédasszonyé, aki fel-feltűnt egy pillanatra az ajtó négyszögében) befűtött, teavizet forralt, sőt sütött egy jó nagy lábas hagymás krumplit. Bargyin hozott egy üveg „cimljanszkit", amit Jaszenciban Joann pincéjében ásott ki.

– Ülj csak, Szerjozska, és mesélj a tengerentúli csodákról, majd én megterítem az asztalt, ahogy tudom, énnekem itt határozott előjogaim vannak.

– Csodák? Mi legyen az? Eden?

– Például ő.

– Azt akarod kérdezni, hogy milyen messze esett az alma a fájától?

– Azt.

– Ahogyan a fájáról leesett, ott hever a tövében.

– Mi az almafa, és mi az alma, Szergej Petrovics?

– A churchilli fa az almafa.

– Szóval elveszed az étvágyamat, hogy még a cimljanszki nedűt se kívánjam? – kérdezte Bargyin.

– Ettől nem félek . . .

– Hol lesznek Oroszország határai a háború után, Beketics barátom?

– Tudni akarod a véleményemet?

– Igen, Szerjozsa.

Bargyin úgy vette észre, hogy barátja azért is szívesen felelget a kérdéseire, mert ez a beszélgetés olyan pajzsféle a számára: Kszenyijától védekezik, belátva, hogy tehetetlen. Egyébként ez a beszélgetés, amint ezt Bargyin magában kénytelen volt elismerni, pajzs volt az ő számára is: ha a barátja ismét megkérdezné, hogyan fog ezután élni, ez a kérdés zavarba ejtené.

– Nos?

– Megmondanám, de félek, hogy tévedek, Jegor.

– Szerintem a britek megmakacsolták magukat, nem?

– Meg. De még hogy! Az ő szempontjukból az új határok nem annyira Oroszország biztonságát szolgálják, szerintük ez az expanzió egy válfaja . . .

– Még azután is, amit negyvenegyben átéltünk?

– Még azután is.

– Hát nem volt igazunk, amikor azt követeltük, hogy tolják arrább a határunkat Leningrádtól? Mindaz, ami bekövetkezett, nem a mi igazunkat bizonyítja?

– Éppen ezt mondtuk Edennek.

– És ő?

– Azt mondta, hogy a kérdés megoldása: hadüzenet a finneknek.

– És ez minden?

– Egyelőre, úgy gondolom.

– Mit jelent ez az „egyelőre"? Ha megkezdtük e beszélgetést, folytatni is kell.

– Igen, nehéz beszélgetés.

– Hát igen szűkszavúan felelgettél, de ezért is hálás vagyok neked. Mondjuk, egy pohár cimljanszkit megérdemelsz.

– Ezt is köszönöm.

Már elmúlt éjfél, amikor az Eden küldetésével kapcsolatos problémákat teljesen kimerítették, és a szünetek – egy, majd a második, a harmadik – mint a visszhang által felerősített harangkondulások értésére adták a két barátnak, hogy amit kell, azt ki kell mondaniuk, Beketov megkérdezte:

– Kire hagytad a családodat ott az Urálon túl?

– Hát Olenykára . . . meg apámra – felelte Bargyin, és eltűnődött: apja csak akkor jutott eszébe, amikor Olga nevét már kimondta, és ezt, úgy érezte, Beketov megjegyezte magának.

És akkor megint megkondult, teljes sokpudos rezével a hallgatás csendje.

– Megálljunk, és mi van a férjével? Nincs hír róla?

– A férje? Nyomtalanul eltűnt a finn háborúban . . . – felelte Bargyin, nem véve le szemét a barátjáról. Az volt a benyomása, hogy amaz tud valamit, tud, de nem beszél.

– Nyomtalanul? – Beketov halkan felkiáltott. Ez a válasz többet mondott neki, mint amennyit a szavaknak kellett volna jelenteniük. – Olja, ő . . . hű a családhoz – tette hozzá elgondolkozva.

– Igen, de még mennyire hű! – vágta rá hévvel Bargyin, és szinte meghökkent: nem túlságosan nagy hévvel mondta-e?

Bargyin félt is ettől a beszélgetéstől, meg folytatni is kívánta, de Beketov magába zárkózott. Mindent megmondott, és feltehetően mindent meg is hallott, amit Bargyintól hallani akart.

– A mieink jól számítottak: a határkérdést meg kell oldani, ha nem éppen ma, akkor ezekben a hónapokban – mondta, félreérthetetlenül jelezve, hogy témát akar változtatni. – Ha az angolok ma ki nem mondják az igent, holnap már nem mondják ki.

– Úgy gondolod, hogy ma függnek tőlünk, de holnap esetleg már nem? – kérdezte Bargyin.

– Erről meg vagyok győződve.

Reggel felé, amikor Bargyin Beketov osztozsenkai lakásáról visszatért a Metropolba, újra meg újra mérlegelte azt a keveset, amit Szergej Petrovics mondott neki a tárgyalások lényegéről, és egybevetve azzal, amit maga is tudott, nem nagyon biztató gondolatra kellett jutnia: azok, akik Eden küldetésében reménykednek, tévednek.

45

Az autó még nem hagyta el Moszkvát, amikor jobbra és balra az úttól szétlőtt német páncélozott járművek tűntek fel, megnyomorodott ágyúk, a Reich pecsétjével ellátott lőszeresládák, szokatlan formájú, palacsintává lapított hordók, parancsnoki autók, és a belőlük kihullott mindenféle kacat: katonanadrág, természetesen lampaszos, katonasapka, szentképek, meztelen nőt ábrázoló színes képek, címkék, levelezőlapok. És mellettük a feneketlen hóban, mintha a fehér örvényt akarnák átúszni, németek, élettelenül, megfagyva. Ki felemelte a karját a fehér hullám fölé, ki belefúrta fejét a megkeményedett habba, ki meg derékig kiugrott, és örökre elcsendesedett . . .

Ott, ahol a harc hatalmas tombolása a legnagyobb erőre kapott, a sofőrök lelassítottak, és Eden a kémlelőablakhoz hajolt.

– Ó, ez a kemény lecke! – szólt egy ízben halkan, nehezen nyitva szét sápadt ajkát. – Ide kellett jönniük, hogy megkapják ezt a leckét . . .

Már elmúlt dél, amikor Klinbe értek. Fekete kémények meredeztek a leégett házak helyén. Szél motozott az üszkös romok közt, feltúrta a hamut és a kormot, a fehér hótakarón kergette, igyekezve gyorsan befeketíteni. Valóban, a fehér sík megfeketült – minden elégett, minden lerombolódott. Ha van még meleg, csakis a hóban rakott tábortűz körül.

Foglyokat hoztak, és egy félig felperzselt ház tornácára állították. Hatan vannak. A legidősebb sincs több huszonöt évesnél. Külsejük nőies, noha mind köpenyt viselnek. Talán azért, mert némelyikükön kendő van, az egyiken fehér gyapjúkendő.

Eden odament hozzájuk. A németek felfigyeltek. Az, akin a fehér kendő volt, felkiáltott, igyekezve megelőzni társait:

– Hitler kaput! . . . – Nyilván védekezési ösztön.

Eden most a tornác előtt állt. A németek magasabban nála. A cipőjükre pillantott, és a mosoly egyszeriben lehervadt arcáról. Biztosan az orosz légvédelmi tüzér jutott eszébe, az irhabundában, aki nyitott pőrekocsin tette meg az utat Murmanszktól Moszkváig.

– Maguknál mind így vannak öltözve? – kérdezte.

– Az egész hadsereg – felelte a fehér kendős német. Amióta a führerjét elparentálta, észrevehetően felbátorodott.

– De Oroszországban télen hó van – mondta Eden.

A németek nevettek, a fehér kendős mindnél hangosabban.

– Mi azt hittük, hogy télen már nem leszünk itt – jegyezte meg mélabúsan egy nagyon fiatal német. Csak neki nem volt sapkája.

Beketov, aki kissé távolabb állt, csaknem biztosra vette, hogy Eden enged a kísértésnek, és megkérdezi: „És mit gondoltak, hol lesznek télen? Csak nem a brit szigeteken?" De az angol hallgatott. Más körülmények között talán megkérdezte volna a németet, de most ennek nem volt értelme. Az ő számára, természetesen. Ha megkérdezi, kiderül, hogy a szigetekre való betörés azért hiúsult meg, mert a németek elakadtak Moszkvánál. Kell-e ezt bizonyítani az oroszoknak? Eden is így gondolta. És Beketovnak alkalma nyílt ezt megállapítani magában, amikor Edennel együtt belépett Csajkovszkij klini házába, amelyet a németek feldúltak.

– Hasonló velünk is megtörténhetett volna – mondta az angol.

Edent Ivan Kosztiljov ezredes kísérte végig Klinben, a már régen nyugállományba vonult öreg katona, akit a háború ismét csatasorba szólított. Kosztiljov készségesen vállalkozott Eden elkísérésére, mert úgy vélte, hogy intelligenciája, jó modora, sőt talán a megjelenése is hasznára lehet Oroszországnak. Minden rendben is lett volna, csakhogy görnyedt hátát már nem tudta úgy kiegyenesíteni, amint az egy bátor harcoshoz illik, a fájós lába pedig a mozgásban korlátozta. Az öreg szidta magát hajlott hátáért is, meg a beteg lábáért, de nem mutatta ezt, sőt, ellenkezőleg, jókedvet színlelve követte mindenüvé Edent.

– Ön régi orosz tiszt, ezredes úr? Úgy gondolom, régi tiszt?

– Igenis, volt szerencsém tönkreverni az osztrákokat a nagyrabecsült Alekszej Alekszejevics parancsnoksága alatt tizenhat májusában Galíciában . . .

Eden felemelte a kezét, segítségül hívta Beketovot, aki kissé lemaradt, mert az ezredes angol beszédének hallatán úgy vélte, hogy harmadik személy ez esetben nem szükséges.

– Mondja, kérem, ki az az Alekszej Alekszejevics?

– No hát természetesen Bruszilov tábornok, a délnyugati front

főparancsnoka – jegyezte meg az ezredes, nem várva meg, amíg Beketov lefordítja Eden kérdését.

Betértek egy tágas parasztházba. Jól be volt fűtve, a padló gondosan felsikálva, noha minden jel arra vallott, hogy a ház lakatlan.

Az asztalon, amely nagy térképpel volt leterítve (természetesen visszájával felfelé) szamovár állt, egy üvegben vodka, tányérokon kolbász és sajt, s egy cseréptálban szépen felszeletelt, friss, fekete kenyér.

Eden a vodkásüvegre pillantott, és elmosolyodott.

– Orosz tea? – Az ablakra nézett, melynek üveglapjai meglepően átlátszóak voltak, nyilván már vagy másfél órája fűlt a kályha, és az ablakra fagyott jégréteg megvékonyodott, majd megpillantva a szemközti leégett házat, elkomorodott, és szótlanul leült az asztalhoz. Kosztiljov vele szemben ült le. Fogta az üveget, derűsen megcsillantotta.

– Nos, Eden úr? Hajlandó . . . bevezetésnek?

– Teát? – kérdezte Eden oroszul, és elmosolyodott. – Rajta!

Ittak. Eden hetyke elszántsággal („Lesz, ami lesz!"), mintha nem egy pohárka vodkáról volna szó, hanem valami nagyobbról. Az ezredes komolyan, kötelességszerűen (a vodkánál jobban szerette a bort, de ha kellett, hát megitta a vodkát), Beketov élvezettel kortyolt, a hideg őt is átjárta.

– Kérdezhetnék valamit öntől? – fordult Eden Kosztiljovhoz, amikor egy uborka és egy darab sajt segítségével a tüzes italt lenyomtatta.

– Igen, tessék – felelte az ezredes, és abbahagyta az evést.

– Ön régi katona, látta amazt a háborút, meg ezt is. Milyen érzés dominál önben? Érti, mire gondolok?

– Azt hiszem, értem – felelte Kosztiljov, és ajkát összezárva elgondolkozott. – Hogy milyen érzés . . . dominál? Mindent meg kell tenni, hogy harmadik háború ne legyen. Bocsánat, miniszter úr, ha tehetném, ragaszkodnék a határokhoz, amelyek a Szovjetunió biztonságát garantálják.

Eden elkomorodott. Úgy látszott, az általa kezdeményezett beszélgetés olyan fordulatot vett, amit nem várt és talán nem kívánt.

– Ez melyik . . . a Curzon-vonal? – kérdezte. Ez a kérdés a felületen mozgott nála.

– Nem, nemcsak a Curzon-vonal – hangzott Kosztiljov válasza.

– Murmanszk, Leningrád?

– Igen, természetesen. És a Baltikum. És minden egyéb. Mindaz, ami aggodalmat keltett bennünk, és amit ez a háború nem cáfolt meg, sőt megerősített – mondta az ezredes, és kinyújtotta kezét az üvegért, de Eden megállította. Volt valami ebben a vodkában, ami Kosztiljov szavaihoz hasonlóan azzal fenyegette, hogy teljesen el bódítja, leveri a lábáról.

– Milyen értelemben . . . erősítette meg? – kérdezte Eden.

– Kiderült, hogy éppen azok a helyek sebezhetők, amelyeket meg akartunk óvni a csapástól – mondta az ezredes, és hozzáfogott a tea kitöltéséhez.

– Szóval Leningrád? – kérdezte Eden.

– Igen, többek között Leningrád . . .

Az ezredes eltolta a vodkáspoharat. Amit mondani akart, megmondta.

Fél óra múlva Eden és kísérői elbúcsúztak tőle.

Beketov nem tudta eldönteni, hogy ezt a beszélgetést az ötfalú parasztházban, szemközt az üszkös romok gyászos látványával Eden kezdeményezte vagy az ezredes erőltette rá az angol miniszterre.

Úgy érezte, Edennek megvolt az oka az ilyen beszélgetés kezdeményezésére. Végül is semmit sem veszíthetett, a nyereség pedig nyilvánvaló, hát még ha az ezredes véleményét összehasonlítja például azzal, amit előző nap Sztálintól hallott. Mellesleg az egyezés annyira feltűnő, mintha egyik inspirálta volna a másikat. Sztálin inspirálta? Akkor mire vall? Ösztönös vagy szervezett támadás a szövetségesek ellen? S az öreg katona a támadó minőségében? Nem, ilyen támadásban mindenki részt vehet, csak éppen az ezredes nem, akivel az angol vendég az imént beszélt. Ez nem vall rá. Akkor pedig ösztönös . . . Ha így van, akkor félelmetes. Oroszország minden definíciója közül, amelyek Nyugaton közszájon forognak, Eden szerint ez a legpontosabb: Oroszország félelmetes, félelmetes . . .

Azután a vendégek visszatértek Moszkvába. A hótenger, amely a nap kezdetén fehér volt, most kéknek látszott. De ugyanúgy, mint akkor, ugyanúgy ágaskodtak a fagyos hóréteg felett a halottak karjai, meddő kísérletbe meredve, hogy a hóörvényt legyőzzék.

Eden vonata a Jaroszlavli pályaudvarról indult. Amikor Vologda

dán áthaladtak, Edennek hirtelen eszébe jutott Murmanszk meg Kandalaksa, mintha egyik várost a másikkal most elszakíthatatlan lánc kötné össze. Csakis úgy lehet ez, hogy e városok az angolok emlékezetében tizennyolc gyászos emlékű eseményét idézték fel: az intervenció zászlaját itt bontották ki, és annak a churchilli inváziónak az útjai az angol térképen ezeken a városokon át vezettek. De hát Eden mentes mindezektől. Hány éves lehetett akkor? Tizennyolc? Mentes? Nem üdvös dolog-e megőrizni ezt a mentességet Churchill múltjával kapcsolatban? Csak a múltjával?

Churchill, ha most jönne Oroszországba, ezt az útvonalat választaná-e? Lám, beszédében, amelyet a németek oroszországi inváziójáról mondott, kijelentette, hogy egyetlen szavát sem akarja visszavonni, amit annak idején az új Oroszországról mondott... Szavát és tettét? És mi legyen Murmanszkkal meg Vologdával? Ezeket sem szándékozik visszavonni? Ha nem szándékozik, akkor mi az alapja a mostani szövetségnek Oroszországgal? Természetesen az ilyen tapasztalt demagóg ezúttal is valahogy kivágja magát, de a történelem félelmetes. Csak fogja hirtelen és falhoz állítja az embert. Ha nem ma, hát holnap. De amíg ez nem történik meg, be kell látni ennek a történelmi leckének a lényegét. Edennek talán az a legnagyobb előnye, hogy beláthatja még a mostani, Churchilltől függő helyzetében is... Tehát Nagy-Britannia és Szovjet-Oroszország nemzeti érdekei nem ütköznek olyan mértékben, hogy az angolok háborút viseljenek az oroszok ellen. Nem, nemcsak ma, ez vonatkozik a tegnapra is. Ha pedig ez így van, akkor talán nagyobb megértést kell tanúsítani az iránt, amit a szovjetek a nemzeti érdekeiknek neveznek. Például a határok kérdésében.

46

Tambijev november végén visszatért Moszkvába, és december legelején Kujbisevből sietve igyekeztek a fővárosba a külföldi tudósítók.

Még azelőtt, hogy a moszkvai rádió a Moszkva alatti első győzelmekről hírt adott (december 5-én este), valami hasonló villant fel az előző napi londoni rádióhírekben is; az oroszok bevetették a tartalékokat, és olyan vereséget mértek a németekre, amelyhez foghatót azok még ebben a háborúban nem tapasztaltak.

A tudósítók Galois-t küldték a sajtóosztályra. Szerencsére nem kellett messzire mennie: a sors iróniájából a Külügyi Népbiztosság vagy a sajátos moszkvai kirendeltsége most ugyanabban a Metropol Szállóban rendezkedett be, ahol az emlékezetes csicserini időkben is volt, mielőtt a Kuznyeckijra átköltözött.

– Ha kedves önnek az én életem, kedves Nyikolaj Markovics – mondta orrhangon Galois –, vigye ki őket legalább a moszkvai Presznyára, vagy akár Himkibe. Különben lelőnek engem, mint egy nyulat. Azt beszélik, hogy ez a Clean valami különleges vadászpuskát vásárolt, és azzal fenyegetőzik, hogy lepuffant. Természetesen nagy gazember ez a Clean, de meg lehet érteni: vagy száz kilométerre Moszkvától folyik a nagy csata, mi pedig itt ülünk, mint tyúkok a tyúklétrán. El kell végre dönteni a bizonyos mértékben elvi kérdést: haditudósítók vagyunk-e? Ha igen, akkor látnunk kell a háborút. Ön hogy vélekedik, Nyikolaj Markovics?

– Értse meg, Galois úr – próbált válaszolni Tambijev ugyanazon a hangon, amelyet az újságíró ütött meg –, amikor a hadak mozgásban vannak, nem olyan egyszerű utolérni őket. Aztán meg: melyik katona ér most rá a haditudósítókkal törődni?

– Csakis most, nem később – felelte hévvel Galois. – Az ilyen anyagot egyenest a kondérból kell merni. Értse meg végre, hogy ez az önök érdeke. Most, egy nappal sem később! Amikor a kondér kihűl, a felit éri minden. Most az első oldalra kerül, egy héttel később pedig átvándorolhat a másodikra. Mondja, ez előnyös önöknek?

Tambijev belátta, hogy Galois-nak sokban igaza van, de megszervezni a tudósítók frontlátogatását a katonák véleménye szerint meglehetősen bonyolult dolog: az offenzíva erőre kapott, a csapatok valóban mozgásban vannak.

– Ez a legfontosabb esemény, és nem könnyű alábecsülni – próbált ellenkezni.

– Igaz, de mindent ki kell venni ebből az eseményből, amit lehet. Ha a moszkvai csatáról az orosz katonai személyek szavaival írunk,

és még megmutatnák a tudósítóknak a csatateret... Ez önöknek sokkal előnyösebb, mint a nyugati világ újságjait berni és stockholmi kacsákkal táplálni. Értse meg, egy tudósítónak azt kell mondania: „Ott voltam a csata színhelyén, a saját szememmel láttam..." Vagy „Elbeszélgettem N. N. orosz tábornokkal, aki az Iszternél irányítja a hadmozdulatokat és tanúsítom..." Érti, hogy milyen jelentősége lehet ennek az önök számára? Igen, igen, annyi balsiker után, nem, nemcsak az önök, de a mi balsikereink után is, egyszerre csak győzelem. Bocsásson meg, ha esetleg vulgárisan fejezem ki magamat: érdemes ezt a győzelmet drágábban eladni. Azonkívül számolnunk kell egy körülménnyel...

– Milyennel, Galois úr? – érdeklődött Tambijev. Látszott, hogy mindaz, amit Galois az imént mondott, nemegyszerre merült fel benne, mindig gondosan felkészült a sajtóosztályon teendő látogatásra.

– Egy tanácsot szeretnék adni önöknek: amennyiben rugalmasak akarnak lenni, és ha el akarják fogadni a tudósítóktól mindazt, amit adhatnak önöknek... hogy is mondják oroszul... nem szabad minden tojást egy kosárba rakniuk. Nem eléggé érthetően fejezem ki magamat?

– Nem túlzottan – felelte Tambijev. Már megfigyelte, hogy Galois a felelősségteljes pillanatokban szeret olyan kifejezéseket használni, amelyeket tipikusan orosznak érez.

– Megmagyarázom a gondolatomat: önök, oroszok, mindenben szeretik a nagyot. Ez talán Oroszország méreteiből következik. Az önök vasúti fülkéi, a vasúti kocsijaik nagyobbak az európaiaknál. A ruhájuk, ezek az emeletes sapkák, nehéz bundák, ezek a magas szárú szőrmecsizmák... Egyszóval önöknek a tartósság a lényeg! Méretek és súly! No, ne haragudjon rám, ne haragudjon. Mármost ami a tudósítókat meg a frontra való kiutazásukat illeti: amíg össze nem gyűjtenek ha nem is egy hadosztálynyi, de legalább egy ezrednyi tudósítót, addig nem viszik ki őket. Igen, itt is nagyot akarnak, legalább egy ezredet! Biztosíthatom, hogy az ezred itt nem szükséges. Sőt, tovább megyek: némelykor hasznos csak három tudósítót kiküldeni, kellő figyelemmel véve körül őket. Sőt még egyetlen újságíró kiküldését is lehetségesnek tartom. Igen, egy jónevű újságíró, aki, ez igen kívánatos, ismeri Oroszországot, egymagában indul ki a

frontra, hogy nevek és tények birtokába jusson, amelyek csakis az övéi lesznek. Az eredmény cikksorozat vagy talán éppenséggel eszszék, amelyek közlésére egy nagy újság vagy egy újságcsoport hajlandó. Feltételezem, hogy önöknek ez előnyös. Higgye el nekem, hogy az az esemény, amelyet ennek az újságírónak odaadnak, nem kisebb visszhangot kelt, mint ha egy egész ezred tudósító megy ki, a tudósítás minősége pedig sokkalta jobb lesz! Aztán meg magában az aktusban van némi ösztönző elem, mi több, kitüntetés. Mintha azt mondanák annak az újságírónak: „Tessék, menj egyedül, és ez olyan váltóféle lesz a számodra. Igen, majd megfizeted. Hogy fizeted meg? No, mutass valami megértést a mi álláspontunk iránt, helyesebben jóakaratot." Nem, ne nevessen, nincs ebben semmi hlesztakovi fogás. Konkrét javaslatot teszek.

– Ugyan mit, Galois úr?

– Engedje meg, hogy elmenjek Leningrádba. Értse meg, számomra ez felbecsülhetetlen. – Elhallgatott. Ezt a beszélgetést úgy kezdte el, mint politikus, mint tapasztalt politikus, akinek számára sok mindennek, amiről beszél, nyilvánvaló és rejtett aspektusa van, de most Leningrádról szólt, és az izgatottság összeszorította a torkát. Most őszinte volt, úgy érezte Tambijev. – Azt, amit én mondhatok Leningrádról, senki más el nem mondhatja, értse meg!

– Ez az ötlet a váltóról áll a leningrádi útjára is? – kérdezte Tambijev és elmosolyodott.

– Igen, természetesen, ha a váltón jóakaratot értünk – felelte Galois, és nyomban hozzátette, hogy elébevágjon valaminek, ami elutasításnak tűnhet fel. – Megértem, hogy a leningrádi út most bonyolult dolog.

– Igen, bonyolult – hagyta rá Tambijev.

Galois eltávozott. Tambijev gondolatokba merült. Minden újabb találkozás Galois-val gondolkodóba ejtette. No persze, Galois egyszerűbbnek akar látszani, mint amilyen valójában, sőt lehet, hogy megjátssza magát: orosz, aki a sors szeszélye folytán a túlsó partra került, de emlékezik az elsőszülöttségére, és ezért mindenre kész. Eljött Oroszországba, amikor az halálos veszélybe került, és mindaz, amit ír, tele van mélységes nagyrabecsüléssel a háborút viselő nép iránt, noha egyben-másban határozatlan. A második frontnak számára több mint kényes kérdésében kész megértést mutatni az orosz ál-

láspont iránt, bár nem annyira a saját véleményét mondja ki, mint inkább azokét a tudósítókollégákét, akik hajlandók ésszerűnek elfogadni az orosz álláspontot. De ennyi az egész Galois? Aligha, gondolja Tambijev. Van benne valami jezsuita vonás, amikor sántikálva végigmegy a termen, hol ehhez, hol ahhoz a csoporthoz csatlakozik. Ha láthatatlanul ott mehetne mellette, ugyancsak csodálkozna, hogyan változik Galois hanghordozása attól függően, hogy kivel beszél.

„Ó, ez a Churchill nagy kópé! – ezt nem mulasztja el megjegyezni, ha négyszemközt folyik a beszélgetés. – Amíg ő hatalmon van, nem lesz második front. Ez a Beaverbrook nem olyan jaj de nagy barátja az oroszoknak, de Churchill, hogy nekitámadt, amikor a második frontról megnyikkant! Beaverbrook helyében én helyreigazítanám az eszét!"

Majd szökdécselve megkerüli a termet, és véletlenül Cleanbe botlik.

„No, mit mondhatunk a második frontról? Akár tetszik, akár nem, az öreg Britannia megmakacsolja magát. Bocsánat, ön miről beszél? A kontinensen folytatandó hadműveletekről? Nem hiszem, hogy Churchill rászánja magát. Nem akarom azt mondani, hogy egyetértek Churchill-lel, de meg tudom érteni. »Ma segítünk az oroszoknak, holnap pedig ők fenékbe rúgnak, és el kell kotródnunk a kontinensről, mint Dunkerque idején . . .« Akármit mondjon is, de Churchill igazát nem lehet elvitatni."

Persze nem ez a fő. Galois újságíró-diplomata, elég tekintélye van a hivatalos körökben. Pusztán irodalmi munkássággal ilyen pozíciót nem lehet kivívni, legkevésbé olyan embernek, akinek francia származása kétséges. Márpedig ő eléggé befolyásos ember! Az első, amit Beaverbrook tett, amikor Moszkvába érkezett, hogy meghívta magához Galois-t. Nem, nem azért, mert Galois a frankok körében frank, az oroszokéban pedig orosz. És persze nem is azért, hogy annak, ahogyan ő az orosz ügyeket elemzi, hinni lehet; ebben az elemzésben lesz gondolat is, még józan számítás meg tárgyismeret is. Nem, nemcsak azért. Ha igaz, hogy a nagykövetnek a nagykövetségi tanácsosok mellett van tanácsadója a nagykövetségen kívül is, akkor Galois lehet ez a tanácsadó. De melyik nagyköveté? A franciáé? Nem, nemcsak azé. Az angolé is. Sőt az angolé még inkább, mint a franciáé.

Számít-e az állampolgárság? Nyilván nem döntő. Galois hasonló a sztyepp közepén magasló sziklához: nem annyira a föld felett van, mint a földben, és a szikla látható része nem nyújt fogalmat a méreteiről.

Tehát mindannak, amit Galois mondott, utat kell engedni. Tambijev áttelefonált Grosev titkárának, és közölte, hogy szeretne bemenni Grosevhez. A tapasztalat azt súgta neki: ki kell lépnie a tények határai közül, feltárni a beszélgetés pszichológiáját, mindazt, amit ez a beszélgetés nyújtott neki például Galois megértéséhez.

Átment Grosevhez. Az végighallgatta, és szemüvegét levéve erősen hunyorgott, hogy a szeme sarkába piciny könnycseppek gyűltek.

– Ne menjen el, Nyikolaj Markovics, meg akarom beszélni a népbiztossal – mondta, és kinyújtotta kezét a telefon felé, amely kissé oldalvást állt. – Ma bent volt az osztályon Galois . . . – kezdte, és várt, nyilván gondolatban mérlegelve, hogy milyen hatást tesz ez az első mondat a népbiztosra, és folytathatja-e ugyanazon a hangon, ahogy elkezdte. – Három kérdést vetett fel. – Abban, amilyen erélyesen mondta ezt a második mondatot, és abban, hogy milyen szűkszavúan jelezte a témát, látszott, hogy a népbiztos kész meghallgatni, de nincs kedve túlságosan hosszú beszélgetéshez. – Igen, természetesen, az első kérdésben a katonák illetékesek, de a tudósítóknak érdeke – mondta, nyilván a népbiztos kérdésére válaszolva. – Igen, igen, itt vagyok. Várom a hívást. – Letette a kagylót, a szemüvegét visszatette az orrára. – Kéri, hogy várjunk vagy tizenöt percet, ne menjen el. Szóval Eden úgy véli, hogy a küldetése nem okoz riadalmat?

– Így értettem Galois szavaiból – felelte Tambijev. Mindabból, amit a Galois-val folytatott beszélgetéséről elmondott, Grosev számára ma ez volt a legfontosabb.

Grosev hallgatott, a telefonra tekingetve, amelyen az imént beszélgetett a népbiztossal: vajon mi történik ebben a tizenöt percben? A megfontolásra kell-e a népbiztosnak, vagy arra, hogy egy harmadik személlyel beszéljen? Ki lehet ez a harmadik? Sztálin? Ó, nem kell túlbecsülni a probléma fontosságát, meglehet, hogy a népbiztos valamelyik katonával beszél. Végeredményben azok közt a problémák közt, amelyekről Galois említést tett, a frontra való kimenetel az első.

Grosev felállt, járkálni kezdett a szobában. A mostani dolgozószobája nem volt olyan tágas, mint a Kuznyeckijon, de itt is kitaposta a maga kis ösvényét. Alig ért az ablakhoz, az éles csengetés egy pillanatra a szőnyeghez szegezte – túlságosan jól ismerte a népbiztos telefonjának jellegzetes hangját.

– Köszönöm, csütörtökön reggel hatkor indulunk – mondta, és letette a kagylót. – Megértette, Nyikolaj Markovics? – nézett Tambijevre. – Csütörtökön hatkor. Három napja van.

Tambijev némi izgalommal gondolta: elég lesz-e ennyi idő? Tapasztalata azt súgta, hogy jól megy a dolog, ha az időpontot máris közölték. Más szóval sok mindent lehet és kell ma tennie. Jó, hogy a tudósítók ugyanitt vannak: a Metropol most egybegyűjtötte a házigazdákat meg a vendégeket. De Tambijevnek ma estére megvoltak a tervei. Nem sok idő, talán két óra, de sikerül-e annyit szakítania? A tudósítók frontlátogatása eléggé bonyolult dolog: megbeszélni a programot a katonákkal, egyúttal az útvonalat is, és ugyanakkor gondoskodni a biztonságukról, értesíteni a tudósítókat, autókat rendelni. Nem kis dolog, amikor útnak indul a tudósítótestület nagy bárkája, amely a maga sokfajtájúságával Noé apánk bárkájával vetekedhetik.

47

Késő este, amikor az utazás részleteit megbeszélték, és a tudósítók listáját összeállították, Tambijev kilépett a Metropolból. Szégyen, de amióta visszatért Moszkvába, annak már egy hete, még nem sikerült ellátogatnia a Kuznyeckijra. Havazott, és a hó lassú mozgásában és fényében volt valami ünnepélyesség. Ez az ünnepélyesség nemigen illett a város komor-bánatos képéhez, ellentétben állt a fekete ablaküvegekkel, amelyekben mintha örökre kialudt volna a fény, a sötét emberi alakokkal a fehér havon, a légvédelmi ágyúk ütemes morajával, amely a malomkövek zajához hasonlított, a fényszórók villanásaival, amelyek kettéhasították az eget, és váratlanul kiragadták a homályból a léggömbök furcsán megnyúlt, fehér testét.

Tambijev felkapaszkodott a Lubjanszkij utcán, átvágott a téren. A kuznyeckiji nagy ház a távolban görnyedezett. A ház előtti teret érintetlen hóréteg borította, csak valahogy ferdén, a kapuba bekanyarodva futott egy kis bátortalan ösvény. Tambijev bement az udvarra, megállt. Valahol magasan-magasan, a népbiztosság száz ablakának szétszabdalhatatlan keretében lenézett az ég. A kapuhoz ment, öngyújtót vett elő. A kék láng visszatükröződött a jégrétegen, amely keményen csillogott a falakon, s a keskeny ablakok üveglapján, a belső kőlépcsőkön, a korlátok hajlított vasán. Tambijev megindult felfelé a lépcsőn, és meglepődött, hogy milyen csoda folytán kerültek ide a hórögök és jégdarabkák. Olykor az öngyújtóját végighúzta a falak mentén, az ajtókhoz közelítette. Itt-ott a hóban kapkodó, zűrzavaros nyomok látszottak: valaki bejött ide, talán kopogtatott, és miután nem kapott választ a kopogtatásra, visszafordult. A ház mintha kihalt volna, az életnek semmi jele.

Tambijev felment a maga emeletére, megérintette az első ajtót, a másodikat, olyan könnyen nyíltak, mintha egy láthatatlan valaki jött volna elébe és tárta volna ki az ajtókat. Belépett a szobájába, és dermedten megállt; csaknem mesébe illő kép fogadta. Ablakok helyett az ég három négyszögletes darabja, a szél havat hord be a szobába, és a hó úgy hull, mint a Nyeglinnáján, ünnepélyes lassúsággal. Hó lepte a díványt, az asztalt, a padlón álló földgömböt. Igen, iskolai földgömb, a régi lakókról maradt Nyikolaj Markovicsra. A falakon mindenütt kis tarka fények, csillogásukban van valami karácsonyias. Csakhogy a nagy selyem lámpaernyő, amely a szoba közepén lógott, leszakadt, csak a puszta váz imbolyog. Nyilván bomba esett a Varszonofjevszkájára nyíló ablakok alá. A légnyomás teljesen kiszakította az ablakokat, üvegestül, az olajos-fekete papírral együtt, amellyel az ablakokat még júniusban beragasztották, a tapéta üvegcsillámokkal volt teleszórva, a tarka kis fények a falakon ezektől eredtek.

Tambijev csak állt, nem tudta, mit tegyen. De hát voltaképpen mit is tehetne? Odalépett a könyvszekrényhez, és becsukta az ajtaját. Becsukta és elment. Már a Kuznyeckijon járt, amikor egy gondolat megállította: „Visszamenjek? Visszamegyek, és aztán?" Legyintett, és folytatta útját.

Igor Vlagyimirovics Kozsavin, Tambijev sajtóosztálybeli kollégája azt mondta neki, hogy szeretne Grosevvel beszélni, és kéri, hogy legyen jelen ennél a beszélgetésnél. Tambijev meglepődött az erélyességen, amellyel Kozsavin a cselekvésre elszánta magát. Amióta csak ismeri, Kozsavin mindig nyugodt és tapintatos volt.

– Megálljon, Igor Vlagyimirovics, érdemes-e így heveskedni?

– Érdemes, Nyikolaj Markovics.

– No, akkor magyarázza el, hogyan viselkedjem Grosevnél, és mellesleg azt is mondja meg, hogy miért megyünk hozzá.

– Még nem mondtam meg? – mosolygott Kozsavin. Volt a mosolyában valami félénk szégyenlősség. Sőt Tambijev néha úgy látta, hogy lányos.

– Nem, Igor Vlagyimirovics.

– Nos, tudomásomra jutott, hogy a tudósítók Rosztovba kéredzkednek. Lehetséges, hogy egyelőre Hoffmant vagy Galois-t küldik oda. Szeretnék velük menni.

Tambijev nem számított rá, hogy küldetése ilyen kényes lesz. Valóban, ha ő most Kozsavinnal elmegy Grosevhez, ez annyit jelent, mintha már előre igent mondana Igor Vlagyimirovicsnak. Más szóval, ha Kozsavint támogatja, akkor ő maga lemond az utazásról. De hát meg kell-e tennie? Vagy lehet, hogy a kérdés így oldódik meg: Kozsavin csak az esetben repül a Donhoz, ha Tambijev a Névához repül?

– Helyes, Igor Vlagyimirovics, de Leningrádba én megyek.

Kozsavin arca eltorzult.

– Nyikolaj Markovics, maga kegyetlen, hiszen én leningrádi vagyok!

– Viszont nem rosztovi, Igor Vlagyimirovics.

– De hiszen maga is közvetett kapcsolatban van Rosztovval, Nyikolaj Markovics, nem?

Tambijev nem válaszolt. Úgy érezte, a beszélgetés rossz fordulatot vett.

– Megsértődött, Nyikolaj Markovics?

– Nem, segítenék . . .

Kozsavin láthatóan felélénkült.

– Köszönöm. Azt hiszem, nem veszünk össze.

Egy órát töltöttek Grosevnél. Kozsavin megkapta az engedélyt, hogy Rosztovba utazhat, feltéve természetesen, ha egyáltalán sor kerül erre az utazásra.

Két nap volt hátra a frontra való utazásig. Kozsavin este kicsalta Tambijevet a Metropolból. Az ismert szabály szerint, hogy összeegyeztesse a kellemeset a hasznossal, szokásos egyórás esti sétáira sorjában az osztály minden munkatársát meghívta. Az Ohotnijon indultak el, majd elhagyva az amerikai nagykövetséget és az egyetemet, befordultak a Herzen utcába. Két órával azelőtt telefonált Szofa, aki előző nap érkezett vissza Moszkvába. Tambijev azt mondta, hogy szeretne találkozni vele, s a lány nem ellenkezett. De mi legyen Kozsavinnal?

A Nyikitszkij-kapu felé haladtak. Kozsavin egy régi athéni szemével nézve nem lett volna szépnek mondható. Az igényes hajdani görög, kissé hetykén felkunkorodó orrát látva kijelentené, hogy ez ellenkezik a klasszikus szépségideállal. És Kozsavin mégis szép volt, szemének, arcának hajának harmonikus, tiszta színeivel, megjelenéséhez illő viselkedésével és beszédmodorával patrícius benyomását keltette. A diplomáciai pályán nagy jövőt jósoltak neki. Lehet, hogy ebben a megjelenésének is volt némi szerepe, de nem több. Eszes és művelt volt, nemes könnyedséggel beszélte az angolt, s rendelkezett azzal a jó modorral és fegyelmezettséggel, amely annyira szükséges egy diplomatának. Végzettségét tekintve alighanem energetikusmérnök volt, de érdeklődési köre olyan széles, és olyan szférákra is kiterjedő, mint például az építészet, a festészet, a zene, hogy a szakképzettsége valahogy nem tűnt ki.

– Tegnapelőtt itt volt Mihajlov nagykövet – szólt Kozsavin, amikor bal kéz felől kirajzolódtak a konzervatórium hársfái. – Hogy úgy mondjam, rendkívül önhatalmúlag, Grosev tudta nélkül, kivetette rám a hálóját...

– No és talált valamit a hálóban? – nevetett Tambijev. – Érdemes volt kihúznia?

Kozsavin válasz helyett hirtelen kinyújtotta a kezét.

– Nálam nyolc óra van. A napok rohamosan rövidülnek. Két héttel ezelőtt ebben az időben még láttam olvasni. És reggelente a dér az Alekszandrovszkij-parkban olyan, mintha hó volna! A második

tél! Milyen is lesz? – Tambijevre pillantott, és mintegy a félbeszakított beszélgetésre visszatérve, megkérdezte: – Szóval a háló... Érdemes volt-e Mihajlovnak kihúznia? – Begörbített ujját az orrcimpájához illesztette, és mintha egy mosolyt fojtott volna el. – Mi tagadás, módfelett érdekes ajánlat.

– Gorcsakov Londonban kezdte – vetette oda Tambijev.

– Igen, Londonban, de szerintem a londoni évei nem a legjobbak voltak. Ugye?

– Attól függ – mondta Tambijev. – Nyelvtanulás és diplomáciai gyakorlat szempontjából a londoni iskola felbecsülhetetlen volt a számára. Nem erre az alapra épült-e fel Gorcsakov tudásának hatalmas épülete?

– Erre is, természetesen – felelte Kozsavin, és elgondolkozott, úgy látszik, kételyei támadtak. – Egyszóval nemet mondtam Mihajlovnak.

– Szóval nem akadt a hálóba! – örvendezett Tambijev. Tetszett neki, hogy Kozsavin nem fogadta el Mihajlov ajánlatát. – Kiderül, hogy van valami ellenállhatatlan a sajtóosztályban is.

Kozsavin egy pillantást vetett rá, azt kutatta, hogy mennyi gúny van a szavában, ha egyáltalán van benne gúny.

– Ami Gorcsakovot illeti – engedje meg, hogy ezt a számomra hízelgő párhuzamot teljesen kihasználjam –, vajon elment volna-e Londonba, ha vagy öt évvel előbb kezdte volna a külügyi szolgálatát, mint ahogy kezdte?

– Nyolcszáztizenkettőben? – mosolygott Tambijev.

– Igen, nyolcszáztizenkettőben, amikor a franciák Moszkva ellen vonultak.

– De hát Gorcsakov londoni szolgálata ugyanolyan hasznos volt Oroszországnak, mint a hazai szolgálat – próbált vitába szállni Tambijev; teljesen meg akarta érteni Ivan Vlagyimirovicsot.

– Igen is, meg nem is. – Kozsavin nyomban kivédte a támadást. – Londoni nagykövetségünk első titkára bizonyára nem látja meg Rosztovot télen, de én meglátom. Ez pedig, bocsásson meg, olyan előjog, amivel egyik diplomatánk sem rendelkezik. Igazam van? Mondja, Nyikolaj Markovics, igazam van?

– Igen, talán – bólintott Tambijev, igazat kellett adnia.

Eközben elértek a Nyikitszkij-kapuhoz, és Tambijevnek merész

gondolata támadt: mi lenne, ha most Kozsavinnal együtt állítana be Glagoljevékhoz? No, talán megszegné az udvariassági szabályokat, de a tapintatos Szofa mindent megért, és nem ítéli el érte. Ezt megmondta Kozsavinnak, és reszkető izgalomba hozta: Igor Vlagyimirovics Grosev elbeszéléseiből ismerte a Glagoljev-családot.

– De nem kellene előkészíteni a látogatásomat? – kérdezte. Abból, ahogyan ezt mondta, Tambijev megértette, a kilátás, hogy Glagoljevéknél legyen, aggodalmat kelt benne, meg vonzza is. – Mit gondol, Nyikolaj Markovics?

Tambijev azt felelte, hogy egyedül megy be Glagoljevékhez, és arra hivatkozva, hogy barátja az utcán várja, gyorsan búcsút vesz. Ha felajánlják, hogy hívja be a barátját, majd kiszól érte. Ha nem, folytatják a sétát. Kozsavin egyszerűnek és természetesnek találta a tervet. Tizenöt perc múlva Tambijev Szofával együtt jött ki a házból, és bevezette Kozsavint.

– Megálljon csak, hiszen láttam őt a Történelmi Múzeumban, ugye? – kérdezte Kozsavin, amikor Szofa kiment a szomszéd szobába. – Igen, senki mással össze nem téveszthetem! – ismételte. – Bizonyságot akar? Barclay és Bagration konfliktusáról volt szó, tudja, ott Szmolenszk alatt. Azt mondta, most is bejár a múzeumba.

Tambijev úgy érezte, hogy Kozsavin mindezt nála szokatlan hévvel mondja, aztán, mikor Szofa visszajött, valahogy erőltetetten összevonta a szemöldökét, és komolyabb arcot vágott, szintén kissé erőltetetten, amikor pedig a lány azt mondta, hogy ma tapétát akart ragasztani, de enyv helyett fehérítőt oldott fel, és megmutatta a fehér foltot a tapétán, Igor Vlagyimirovics elmosolyodott, és nyílt tetszéssel nézett Szofára, leplezetlenül igyekezett kimutatni, mennyire kedves és rokonszenves volt mindez a részéről. Egyszóval Tambijev rosszul érezte magát. Akkor sem javult a hangulata, amikor Szofa kihívta őt a szomszéd szobába, azzal az ürüggyel, hogy csinálja meg a gyorsforralót, mert kormoz, majd megmutatott egy valószínűleg zsákmányolt iránytűt, és kérte, magyarázza meg, miként kell használni. Aztán teát ittak és meggylikőrt. És Nyikolaj Markovics ismét megjegyezte magának: Kozsavin, hogy kedvére legyen Szofának, módfelett dicsérte az italt. Ha tudta volna, hogy a likőrt nem Szofa készítette, hanem Anna Karpovna, bizonyára mérsékeli a dicséretét. De az a furcsa, hogy Szofa, bár a likőrt nem ő készítette, mégis

úgy fogadta Kozsavin dicséretét, mint ami megilleti. Egyszóval Tambijev nem volt rózsás kedvében. Hangulatán már az sem sokat ronthatott, amikor hazafelé menet Kozsavin kijelentette: csak most látja, milyen szép Szofa, és teljesen elképesztő dolgokat állított. Például, hogy az arcbőre kékesen fénylik. Valóban, a színvakság a szerelmesek betegsége. A szerelmes embernek elsőül a színlátó képessége mondja fel a szolgálatot, különben nem látna kék bőrt.

Csak reggel, amikor gondolatban visszatért az előző estéhez, jutott eszébe az iránytű, amit Szofa mutatott neki, és azt kérdezte magától: mi szüksége lehet iránytűre? Csakugyan, mi szüksége? Rosszat sejtett, és egy alkalmas pillanatban beszaladt a Történelmi Múzeumba, szerencse, hogy két lépésre van a Metropoltól. De ahogy futólépésben a múzeumhoz ért, és egy szuszra felrohant az emeletre, a nyitott ajtó keretében hirtelen Kozsavint pillantotta meg. Tambijevnek összeszorult a szíve. Akármilyen nagy is az az épület, nézete szerint egyetlen útja volt, és elkerülni egymást rajta csaknem lehetetlen. Visszafordult.

Két nappal később Szofa telefonált, és közölte, hogy fél óra múlva elrepül a volhovi frontra, és nem egyhamar tér vissza.

– Ne feledkezzen meg Glagoljevről – mondta, ezzel értésére adva, hogy befejezi a beszélgetést.

Tambijev letette a kagylót, és sokáig elmélkedett a történteken. Visszaemlékezett a lány ájulására, majd a beszélgetésükre az iránytűről, de így sem tudta eldönteni, hogy mindennek köze van-e a mostani elutazásához.

Másnap este tíz óra tájban Tambijev elment a nyikitszkiji házhoz, és nagyon elcsodálkozott, amikor világosságot pillantott meg. Hóvihar volt, száraz, kemény darahó kavargott, amilyen csak decemberben szokott lenni Moszkvában. Talán ezért látszott a fény ott az ablakban olyan meghitten otthonosnak. Tambijev úgy érezte, hogy Szofa otthon van. Bekopogtatott. Glagoljev nyitott ajtót. Köpennyel a vállán állt az ajtóban, és fürkészve nézett Tambijevre.

– Jöjjön be kérem – szólt, mintegy észbe kapva. – Nem ismertem fel mindjárt. Hiába, a korom! Bocsásson meg nagylelkűen.

Tambijev követte őt a házba. Villanyrezsón teáskanna fortyogott, mintha fel akarna robbanni. A rezsóhoz odatolt asztalon kis kézirat-

lapok voltak szétrakosgatva. Úgy látszik, a hideg házban a papiros magába szívta a nedvességet, és most kellemes illatot árasztva száradt.

– Igen, Szofa elrepült. Azt mondta, hogy a volhovi frontra megy. Megérti őt? Reménytelen vállalkozás? Már hozzászoktattam magamat, hogy amit csinál, nemigen érthető. – Glagoljev elhallgatott. – Most itt ülök, elpiszmogok, és nevetnem kell: huszadik századbeli Pimen!* – mondta aztán mosolyogva, de sötét fogai miatt restelkedve hirtelen összezárta az ajkát. Az ajka még nem öreges, de a fogai barnák. – Egy kézirat csendet kíván, még az ilyen kézirat is. – Az asztalon heverő teleírt lapokra mutatott. – Ide menekültem, és milyen kellemetlen, hogy egyedül maradtam. Nem mintha félnék, csak kicsit nyugtalankodom. Nem megy ki a fejemből ez az eset, a „Vesztnyik" katonai szemleírójának esete. Elvonult egy cikket megírni, nem, nem otthon, hanem a lapnál, és amikor észrevették, már tíz napja halott volt. Ez itt, bocsánat, nem ház, hanem családi kripta. Öles falak! De ha átengednék is a zajt, mi haszna? Amikor a lelkét kiadja az ember, nem kiabál segítségért . . .

„Mindenről beszél, csak éppen Alekszandr Romanovicsról és Szofáról nem – gondolta Tambijev. – Fogom magam és megkérdezem."

De nem volt könnyű megvalósítania a fenyegetését.

– A dolgozószobában akartam fészket rakni – Glagoljev a szomszédos szobára sandított –, de az ablakon húz. Hát csak beszaladgálok oda a térképekért meg a könyvekért. Most is beszaladok, és magát is oda cipelem. Hajlandó?

Tambijev nemigen értette.

– Szívesen.

Glagoljev fogta a lámpást, és megindultak. A keze reszketett, és a lámpás is reszketett, s a falakon árnyékok futkostak, úgy látszott, olyan emberekéi, akik nincsenek a szobában. Tambijev árnyéka hosszú volt és furcsán nagy fejű, Glagoljevé hosszú karú és szűkmellű. Amikor Glagoljev feljebb emelte a lámpást, reszkető keze úgy mozgott jobbra-balra, hogy az árnyékok felágaskodtak, és bármelyik pillanatban készek voltak egymással összecsapni.

Szobáról szobára mentek, és Tambijev két keze módfelett különös

* Pimen – krónikaíró barát Puskin *Borisz Godunov*jában – *Ford.*

tárgyakkal telt meg, már nem is volt elég a kettő: faállványos földgömb, körzőkészlet, Whatman-papírtekercs, bőr szemüvegtok, színes üvegburás petróleumlámpa, könyvek... A könyvekért Glagoljev létrán kapaszkodott fel, amelyből aránytalanul hosszú és egyenes karfa ágaskodott. Amikor a létra elkezdett fenyegetően himbálózni, Glagoljev ezt a karfát ragadta meg, úgy állította helyre az egyensúlyát.

– Gondolkodott-e azon, hová irányítják a németek a főcsapásukat? – szólalt meg hirtelen, már egészen a mennyezet közeléből. – Moszkvára? – A teste most a szokottnál is jobban reszketett, és a létra veszélyesen táncolt. – Nos, tudni szeretném, hogy mit gondol. Moszkvára?

– Ön úgy véli, Markel Romanovics?

Glagoljev leszállt a létráról, kivette Tambijev kezéből a földgömböt és a körzőkészletet, és kifelé indult a dolgozószobából.

– Én úgy vélem, hogy a stratégia nemcsak az ellenség térképe, hanem a lélektana is. Napóleon azt mondta: olyasmiről ítéletet alkotni, amit a tapasztalat nem ellenőrzött, a tudatlanság jele. Mi a tapasztalat, pontosabban szólva, az orosz tapasztalat Hitler számára, és mellesleg a tapasztalat pszichológiája? Három szó a felelet: a moszkvai kudarc. Hitler leváltotta Brauchitschot, és maga állt a hadsereg élére. Azt lehetne hinni, a Moszkvára mérendő újabb csapás kettős rehabilitációt ígér a németeknek: Hitlerét és a hadseregét. E kérdés megválaszolásához hívjuk segítségül a lélektant. Moszkva alatt a német nemcsak nyerhet, hanem veszthet is. De mit jelent az, ha Moszkva alatt veszít? Azt, hogy mindent elveszít: a csapatokat, a presztízst és vele együtt Hitler presztízsét is. Ha másutt veszít, csak a hadsereget kockáztatja. Ha lélektanilag nézzük, a csapást Moszkvától távolabbra kell irányítani. És ha stratégiáról beszélünk? A németeknek a hadmozdulataikhoz térre van szükségük, tehát sztyeppékre és utakra. Észak-Oroszországban sem az egyik, sem a másik nincs meg. Tehát a következtetés, amit maga a stratégia diktál, lényegében ugyanaz, mint amit a lélektan mond: dél, csakis dél! És még egy: azon, hogy a főcsapás merre irányul, nemcsak mi gondolkozunk, hanem a németek is. A németek déli csoportja lényegében a szárny, ha szemléletesen magunk elé képzeljük a Moszkva ellen bevetett egész hadseregüket. És hát így volt ez már időtlen idők óta:

minden kellemetlenség a szárny sebezhetőségéből ered. Igen, emlékezzen rá, hogy mit mondtam: délen fog eldőlni minden.

Tambijev megfigyelte: Glagoljev munkája a kéziraton nem annyira íróasztali munka, mint vita a makacs és hajthatatlan opponenssel. Belevonni beszélgetőpartnerét a vitába, fellovalni, ádázul védekező és talán támadó fél helyzetébe hozni, összemérni a fegyvereket, és arra késztetni őt és vele együtt saját magát is, hogy érveket hozzon fel. Ez az a feladat, amelyet Markel Glagoljev folytonosan megold. Minél meglepőbbek és rafináltabbak az opponensek érvei, annál több lehetősége nyílik Glagoljevnek a vezéreszme tisztázására. De érdekes, hogy ma, amikor a mennyezetig felkapaszkodott, úgy megdöntve a létrát, hogy az csaknem felborult, a legkevésbé sem kívánta a vitát. Amit ma mondott, nem annyira kérdéshez hasonlított, mint a feladat megválaszolásához.

– Emlékszik, hogy az ütközet válságáról beszéltünk? – kérdezte Glagoljev, amikor visszamentek. – A legfőbb ütközet negyvenkettőben fog lezajlani! Hosszú háborúban, márpedig látjuk, hogy ez hosszú háború, az erőviszonyok aszerint alakulnak, milyenek a tartalékok, nem, nemcsak a mieink, hanem mindazoké, akik a koalíció erejét alkotják. Negyvenkettő az az év, amikor a tartalékok tűzerővé válnak. Nemcsak a mieink, hanem Amerika tartalékai is, és a háború mindent felülmúl. Lehetetlen, hogy a németek ezt meg ne értsék. Nincs joguk várni. Az ő helyzetükben a várakozási taktika a halállal egyenlő. Ezért döntő csatára van szükségük, mihelyt abban a helyzetben lesznek, hogy megindítsák. Íme, az ütközet válsága . . .

Tambijev figyelmét nem kerülhette el, hogy Glagoljev mindezt anélkül mondta, hogy egyetlen kérdést is tett volna fel neki. Nyilván már túljutott a vita folyamatán, és beszélgetőpartnerén most az eredményt próbálta ki. De az, amit mondott, cseppet sem hasonlított újságcikkhez. Hiszen nem tárgyalhatja az újság hasábjain, hogy a németek a jövő nyáron hol mérik a főcsapást. De ha ez nem cikk, akkor mi?

– Csakhogy elkezdeni úgy, hogy olyan szigetek és félszigetek legyenek a háta mögött, mint Gyemjanszk, Izjum és Szevasztopol meg Kercs, alkalmas-e? – kérdezte váratlanul Glagoljev, és Tambijev ismét megállapította: igen, gondolatában már megvan az a logikus összefüggés, amely a papírra vetéskor szokott kialakulni. Mindazt,

amit most neki elmondott, bizonyára jól átgondolta és írásban kifejtette. És Tambijev ismét azt kérdezte magától: ha ez nem cikk, akkor mi?

– A rezsómat ideje szemétre dobni, nem ad meleget. – Glagoljev keze az öregesen göcsörtös ujjakkal mintha fennakadt volna a villanyrezsó felett. – Maga nem fázik, Nyikolaj Markovics?

– Kicsit, Markel Romanovics – felelte Tambijev, és hirtelen elszánta magát: Szofa, tüstént megkérdezem. – És miért nem hozza be ide a vaskályhát? – kérdezte mintegy véletlenül.

Glagoljev még mindig a rezsólap felett tartotta a kezét, mintha az valóban nem adna már meleget.

– Milyen kályháról méltóztatik beszélni?

Most ott állt Tambijev fölé magasodva, két karját a mellén összefonva, úgyhogy ujjai a hónalja alatt voltak. – „Milyen kályháról, milyenről?" – ezt fejezte ki egész külseje, amely mély felháborodást tükrözött.

– Láttam egy kályhát a földszinti konyhában – mondta Tambijev felállva. Nem bírta tovább elviselni a fölébe magasló Glagoljevet.

– Bocsásson meg, de az nem az enyém.

Tambijev úgy érezte, hogy Glagoljev félmondatnál állt meg, és csak egy kis lökés kellene, hogy végre kimondja azt, amit nem akart kimondani.

– De hiszen Alekszandr Romanovics . . . – kezdte mondani, de Glagoljev hirtelen a karosszék hátára támaszkodott, és lassan húzta el az íróasztaltól, mintha le akarna ülni.

– Igen, Gyemjanszk és Izjum, meg Szevasztopol és Kercs . . . – mondta váratlanul, a teleírt lapra pillantva, és mintegy felszólítva Tambijevet, hogy nézze meg, erről írt most.

Hazafelé egész úton Tambijev gondolatban vissza-visszatért ehhez a beszélgetéshez, és úgy találta, hogy az egy tucat kérdést vetett fel előtte, fogasnál fogasabbat. „És ha nem cikk, akkor mi volt ez?" – kérdezte magától azzal az óvatos következetességgel, amely hirtelen úrrá lesz az emberen, amikor a gondolata nem forgácsolódik szét, amikor meghatározott célja van. Egyik érvet elvetve másikat fogadott el, hogy aztán nyomban azt is elvesse. Hirtelen világosság gyúlt az agyában: talán valahol fent tudni akarják, hogy mit gondol az

öreg Glagoljev a háborúról és annak legközelebbi kilátásairól. Elvégre azt, amit Glagoljev mondhat, nem sokan mondják meg. De ő, Tambijev, miért hisz annyira Glagoljevben? A tudásában bízik? Igen, talán a tudásában, és egy kissé a jellemszilárdságában is. Abban, ahogyan ma Glagoljev kereken elvágott minden beszélgetést az öccséről és Szofáról, holott nincs fájdalmasabb sebe ennél, szintén jellemerő nyilvánult meg.

48

Reggelfelé a tudósítók oszlopa – nyolc autó a tudósítókkal és három a kísérő tisztekkel és a védelmükre rendelt katonákkal – Moszkvát elhagyva Klin felé vette útját. Grosev a vezérkari tisztekkel az első kocsiban ült, Tambijev és Kozsavin a másodikban.

– Kér teát, Nyikolaj Markovics? – kapott észbe hirtelen Kozsavin, amikor Moszkvából kiértek, és a termoszáért nyúlt. Nagy teabarát volt, és útjaira rendszerint termoszt vitt magával. – Ma még cukrom is van!

– Nem a nagyanyó cukra ez, Igor Vlagyimirovics? – kérdezte Tambijev; tudta, hogy Kozsavin az egész, meglehetősen szűkös fejadagját elküldözgeti nagyanyjának és a nővérének az Urálon túlra, ahová családja a kiürítés során Leningrádból elköltözött.

– Nem, a nagyanyónak, úgy gondolom, erre a hóra elég cukra van! És nemcsak cukor. Küldtem neki egy húskonzervet is. Képzelje, Nyikolaj Markovics, konzervhúst! Éppen újévre kapja meg.

A szerény fejadaghoz képest, amit a Külügyi Népbiztosság dolgozói kaptak, egy húskonzerv nagy csoda volt, éppen azokban a napokban osztották, amikor a diplomaták erre az útra készültek.

– Láttam Bargyint az elutazás előtt – szólt Kozsavin, miközben egy műanyag pohárba töltötte a teát. – A fele a réginek! A bajok tetejébe, azt mondják, a fia is megsebesült. Hallotta?

Igen, Tambijev is hallotta. És nemcsak hallotta, de levelet is kapott Szerjozskától: „Képzelje, a karórám számlapja összetört, én megúsztam, csak három helyen talált egy kis szilánk." Aztán követ-

kezett a cím: egy fenyőerdőben levő falu, valahol Klin és Dmitrov között.

– Szóval hallott Bargyin fiáról, Nyikolaj Markovics? – kérdezte Kozsavin.

– Hallottam – felelte Tambijev, és eszébe villant: mi lenne, ha megkérné Grosevet, hogy hajtsanak be abba a fenyőerdőbe, ennél nagyobb jót nem tehetne Igor Jegorovicsnak, akiből valóban csak a fele maradt meg, de Szerjozsának sem. Nos, ha nappal nem lehet, akkor éjjel, amíg a tudósítók alszanak. De hogyan környékezze meg Grosevet?

– Szeretnék elugrani a kórházba az ifjabb Bargyinhoz.

– Nekem megmaradt valami a fejadagomból: kétszersült meg egy darab csokoládé. Vigye el, Nyikolaj Markovics.

– Én is megtakarítottam számára egyet-mást. Csak Grosev . . .

– Mit Grosev? Meg kell értenie.

De nem egészen Grosevtől függött. A hadseregparancsnokkal való találkozás, amelyre a tudósítók annyira számítottak, váratlanul elhalasztódott: a hadsereg mozgásban volt. Klinben nem találták ott a főparancsnokot, a hadsereg továbbment. A nagy tveri út menti faluban is hiába keresték. Reggel ott volt, de most . . . Ütheted bottal a nyomát! . . . Az oszlop még továbbment. Csak nehogy a németek állásaiba botoljanak! A főparancsnok utolléréséhez három, esetleg négy nekirugaszkodásra is szükség lesz. Állandóan előbbre megy, és hamarább változtatja a parancsnoki pontját, mint ahogy a jelentés Klinbe érhetett. Ezt használta ki Tambijev.

A kórház Klintől tíz kilométerre volt. Éjszaka ereszkedett a földre, és a felperzselt falvak látványa még elszomorítóbb. A fehér havon a fekete kémények, a fészerek elszenesedett eszterhaja meg a fekete üszökfoltok jobban szembetűntek. Akárcsak nappal, véget nem érő sorban vonultak az utakon és az utak mentén a tűzkárosultak. A felperzselt falvakból mentek a közeli hadtápterületre, hogy a kegyetlen hideg elől védelmet találjanak. Itt-ott az út padkáján tábortűz égett, és akkor Tambijev szemügyre vehette a tűz körül állókat, amint a tűz felé nyújtották kezüket. A tűz fényénél jól látszottak a koromtól, széntől fekete kezek. Aztán Tambijev behajtott az erdőbe, és elcsodálkozott annak szokatlan képén. Így festhetett az er-

dő a távoli tungúz földön, ahová az a bizonyos meteorkő becsapott. Csupasz fatörzsek meredeztek, koronájukat vesztetten, szétforgácsolva, furcsán eltorzulva, ágaikat és tűleveleiket elemésztette a tűz. Érthetetlennek tűnt, hogy ilyen erdőben miként lehet meg egy kórház, az erdő olyan áttetsző volt, akár a géz.

– Maga kije a betegnek? Barátja vagy talán a fivére? – kérdezte Tambijevet egy fehér köpenyes nő, nagy vörös kereszttel a fejkendőjén, amilyet régen viseltek az ápolónők. Alacsony volt és feltűnően görnyedt, az öregség görnyesztette meg, ittlétét csakis a háborúval lehetett megmagyarázni.

– Barátja meg fivére is egyben – felelte Tambijev.

– Ez hogy lehet? – kérdezte a nővér. Úgy látszik, ebben a süket éjszakában őreá is ránehezedett a magányosság.

– Ahogy mondom, barátja és fivére.

– No hát ez jó – mondta a nővér megértően. – Ma folyton savanyú tejet kért tőlem. „Úgy kívánom a savanyú tejet, mit nem adnék egy kortyért." – Tudja, ahogy a gyerekek szokták. Felébred éjjel: „Savanyú tejet akarok!" – és kész. Futhatsz át a szomszédasszonyhoz. Ő is gyerek. Vele egy szobában egy tveri katona fekszik, azzal mindig ország–várost akar játszani. – Felsegítette Tambijevre a fehér köpenyt, habár ez nem volt könnyű dolog, a válláig ért a férfinak. – Itt az a hír járja, hogy a mieink elfoglalták Kalinyint, nem hallotta?

Egy hosszú folyosón ment most, a korához képest meglepő erélyel, majd megállt.

– Egyszer benézek hozzá, hát piros a szeme – suttogta, lopva az előttük levő ajtóra tekintgetve, ott lehetett Szerjozska szobája. – Nem, nem sírt, de a szeme igen-igen bánatos, és egyre dugdosott valamit a párnája alá, talán levelet, talán valami kis kendőcskét. Bánata van?

– Úgy látszik, igen – mondta Tambijev, és óvatosan kinyitva az ajtót, belépett. Az ajtóban megállt, és a jobb oldali ágyra nézett. Ez a nagy, érthetetlenül napbarnított és komor-bánatos képű valaki Szerjozsa. Ott feküdt, egész bargyini hosszúságában kinyúlva. Az ágy melletti éjjeliszekrényen kis éjjeli lámpás, az oldalán megperzselődött papír kupakkal, nyitott könyv, mintha a hátára esett volna, lapjaival

felfelé, kis karéj fekete kenyér, félig szétdörzsölt gerezd fokhagymával; gyerekkora óta szerette a fokhagymás kenyeret.

Tambijev odament az ágyhoz, és megállt, két kezével az ágy támlájára támaszkodva.

– Te vagy az, Nyikoláj? – nézett rá Szerjozska. – Hogy kerülsz ide? – Fel akart ülni, de a lába nem engedte.

Visszafojtotta sóhajtását, és tréfás „eh!"-hé változtatta át.

– No beszélj, Szerjozska, hogy vagy? – Tambijev megérintette barátja kezét, és leült az ágy szélére.

– Én? Hát nézz meg, itt vagyok szem előtt!

– Nem, mindent mondj el részletesen nekem . . . nemcsak nekem, apádnak is, ő kért meg, várja a hírt.

Szerjozsa felvonta a szemöldökét. Tambijev úgy vette észre, roszszallóan.

– Várja, azt mondod? – Hallgatott, csak a szemöldöke mozgott és árulta el titkos gondolatát. – No, ha várja, akkor mondd meg neki, hogy túl vagyok rajta. A tudósítókkal jöttél?

– Igen, azt hittük, Klinben találjuk a törzset, de már továbbment, ha sikerül utolérni, úgy már csak valahol feleúton Kalinyin felé.

Szerjozska ismét összezárta ajkát, csak erősen felívelt szemöldökét nem tudta féken tartani.

– Az idősebbik Bargyin ott hadosztályparancsnok. Ha találkozol vele, rólam egy szót se! Megígéred?

– Miért egy szót se?

– Nekem nem kell könyörület, a Bargyinoktól sem.

– Mit jelent az, hogy a Bargyinoktól? Apádtól és Miron bácsitól?

– Igen, apámtól sem kell. Júliusban elviseltem, most már valahogy csak kibírom. Ugye, papa? – szomszédjára pillantott, aki felébredt, és bánatos rosszallással hallgatta a beszélgetést. Tambijev meghajlással köszöntötte, s ő fejbólintással válaszolt. Kopaszra volt nyírva és megborotválkozva, de mély ráncok, nem is ráncok, repedések szántották sötétbarnára sült arcát. – Jól beszélek, Juvalics? – ismételte Szerjozska.

Az öreg elmosolyodott.

- Jól, csakhogy az apa mindig apa marad, tőle a halálod órájáig

nem szaladsz el – felelte, és gyorsan abbahagyta a mosolygást, mintha elrestellte volna magát.

Szerjozska fenyegetőn nézett rá, orrlyukait felfújva.

– Így jár az ember a háborúban . . . Azt hiszi, ha bevedelt egy tartály vodkát, kapott egy kiló ólmot a hasába, már katona lett. Kiderül, hogy nem! Amikor elfog a vágy a szülőanyád iránt, az súlyosabb, mint a hasadban az ólom. Igaz, papa?

– Nem töltötted meg a gyomrodat ólommal, hál'istennek – felelte a szomszéd.

– Hál'istennek – helyeselt Szerjozska.

– Mutasd meg, hogy nincs ólom a hasadban, Szerjozsa – szólt Tambijev. – Felelnem kell apád előtt.

– Minek mutogassam? Ebcsont beforr – mondta halkan. Fájdalom nyilallt a megmozgatott lábába, és elvette a hangját. – Kiszedték a vasat – mondta elgondolkozva. – Azt mondják, ülhetek még motorra. Mit szólsz, papa? – nézett a szomszédjára.

– A te masinádban nincs isten.

– Isten nélkül gyorsabb, Juvalics – vágott vissza Szergej.

– A halálnál messzebb úgyse mégy – felelte a szomszéd.

Tambijev az órájára pillantott, felállt.

– Bocsáss meg, Szergej, mennem kell. – Az ajtó melletti éjjeliszekrényhez lépett, amelyen az élelmiszeres csomagot hagyta. – Ezt neked hoztam.

– Nem apámtól van? – Szerjozsa elvörösödött.

– Apádtól – mondta Tambijev.

Szergej felnevetett.

– Tudtam. Te meg azt mondod, papa . . . – nézett a szomszédjára.

– Mit mondtam én neked? Az apa minden kezdet kezdete! – mondta a szomszéd.

Szerjozska ismét elnevette magát, és vidám igyekezettel fogta a térképtáskáját, beleturkált.

– Nincs borítékom! Nézd, nem találok egy borítékot!

– Csak írj, anélkül is átadom – mondta Tambijev.

Szergej felhúzta az egészséges lábát, rátette a térképtáskát, és íráshoz látott, a szeme sarkából figyelve a szomszédját, aki felkelt, fogta a mankóját, és kiment a szobából.

– Tudod, Nyikolaj... – elejtette a térképtáskát a ceruzával együtt, és két kezébe temetve arcát, hirtelen felhördült, mintha összeszorult volna a torka.

– Szergej, mi baj? – ugrott hozzá Tambijev. – Szergej, ne!... – De a szavak már semmit sem tehettek: hatalmas és néma erő szaggatta a fiút vadul rázva, elakasztva a lélegzetét. Mintha viaskodnék vele, ezzel a hatalommal, hogy megállítsa a belülről feltörő kiáltást.

– Hah!... Ha... ha... – lihegte Szerjozska, és kezét kinyújtva próbálta lefogni a beteg lábát, amely tehetetlenül rángott az ágyon. – Tudod, Nyikolaj, amikor anyámról jött a hír, azt hittem, belehalok. Azt hittem, Vereja után már semmitől se borzadok. Ott harminc motorkerékpárunk áttörte a németek csatasorát. Tudod, úgy áttörtük, mint egy páncéltörő lövedék! Áttörtük, és ott maradtunk a körben, a németek összezárták mögöttünk a rést! Érted, bekerítettek! És nekünk most belülről kellett kitörnünk. Tudod, mi volt ez? Törtünk tűzzel-vassal meg sebességgel. A sebesség olyan, mint a fém, Nyikolaj. És kitörtünk! Úgy gondoltam, annál szörnyűbbet soha az életben nem látok. Nem láthatok! Tudod, semmi sem tud egy könnyet kicsalni a szememből, de ezt nem bírom... Itt minden bátorságomnak egyszerre vége szakad. – Elhallgatott, megpróbálta elhelyezni beteg lábát. – Mit is akartam csinálni? Persze, a levél. – Kivette Nyikolaj kezéből a térképtáskát meg a ceruzát, elgondolkozott. Majd hirtelen összehajtogatta a papírt, a végeit egymásba dugta. – Két szót írtam, a többit mondd el, ahogy tudod. Olga írta, hogy apám Stockholmban volt. Igaz?

– Igaz.

– Mondd meg neki, hogy élek. És még azt is mondd meg, hogy nem vagyok olyan gyenge, ahogy gondolja. Megmondod? Jó.

Elbúcsúztak, és Tambijev a folyosón csaknem összeütközött Szerjozsa szomszédjával. Úgy látszik, őt várta.

– Tudod, mit, te legény – mondta Juvalics, és a mankójára nézett. – Mondd meg az apjának, hogy fütyüljön a diplomáciájára, és jöjjön el a fiához. Ő persze diplomata tábornok, én meg katona vagyok, de ő is apa, mint én, ebben egyenlők vagyunk. Ha akarod, hozzáteheted, hogy Juvalov mondta.

Tambijev megszorította Juvalov kezét, és kiment. Már be akart ülni az autóba, amikor a Bargyinnak írt levél eszébe jutott, és rosz-

szat sejtve, az összehajtott papírlapot a tompított fényszóróhoz tartotta. No persze, Szerjozska megköszönte benne a csomagot. Tambijev összetépte a levelet, és eldobta, nem zaklatja fel Jegor Ivanovicsot, majd élőszóban közli vele, amit kell.

49

Vaszilij Kuznyecov hadseregparancsnok a törzsparancsnokságra, egy parasztházba invitálta vendégeit, és haladéktalanul a tárgyra tért. Ha azt mondjuk, hogy a tábornok alacsony termetű volt, ezzel nem pontosan határoztuk meg őt: olyan apró volt, hogy az ő helyzetében ez már méltatlannak tűnt. De csak addig, amíg Kuznyecov beszélni nem kezdett. Egyszerűen és magabiztosan fogalmazott, mint aki megszokta, hogy minden emberrel egyenlő félként beszéljen, nem szegényítve el a gondolatot és nem egyszerűsítve le az események képét. Mostani előadásában ez különösen értékes volt, s a tábornok mindvégig tökéletesen lekötötte a tudósítók figyelmét, és megnyerte a rokonszenvüket is.

– A háború megtanított bennünket egy igazságra: ahhoz, hogy az ellenséget visszafordítsuk, ki kell meríteni őt, teljesen kimeríteni, és amikor már az utolsót rúgja, friss erőket összevonva felmorzsolni. A mi hadseregünk az a friss erő, amely a győztes csapást rámérni hivatott. Az egész a jahromói csatorna hídja körüli hadművelettel kezdődött. Az ellenség elfoglalta a hidat, és átkelt a csatorna keleti partjára. Feladatunk az volt, hogy visszatérítsük a nyugati partra (három órával később a tábornok ezt mondta Grosevnek: Közölhetem, természetesen bizalmasan, Sztálin telefonált. Röviden beszélt: „Vessék vissza az ellenséget a csatornán túlra. Önt bízom meg az ellentámadás személyes irányításával!") Ez november huszonnyolcadikára virradó éjjel történt, és huszonkilencedikén reggelre a németeket már visszaszorítottuk a nyugati partra. De ez csak előjáték volt. A fő: Szolnyecsnogorszk–Klin. Nem akarok titkot csinálni belőle, nem frontális támadással foglaltuk el, hanem átkaroló

hadmozdulattal. A hadsereg téli öltözéket kapott: szőrmebekecs, fülessapka, filccsizma. A Grosevvel folytatott beszélgetésben ez így hangzott: „Látta az embereinket? Vannak köztük fiatalok, vannak idősek is, ez utóbbiaknak még valamivel több meleg kell, mint a fiatalságnak." Voltak nálunk tengerészek a Csendes-óceánról, s a tengerész, hát még ha sílécen áll, olyan, mint a rakéta. Egyszóval ezek a tengeri rakéták elvágták az ellenség elől a visszavonulás útjait. Szolnyecsnogorszkot szuronyrohammal vettük be. Klint annak rendje és módja szerint megostromoltuk, és parlamentereket küldtünk: „Adjátok meg magatokat!" Az ottrekedt német városparancsnok elutasította az ultimátumot. Akkor, ahogy mondani szokás, ékkel vertük ki az éket.

Galois szólalt meg elsőnek.

– Mindaz, amit nekünk elmondott, nagyon érdekes, de kérdés: a németek mit mondanak az orosz offenzíva kilátásairól.

Mintegy jeladásra, záporozni kezdtek a kérdések.

– Ön szerint, tábornok, mi volt a németek célja, a stratégiai célja a téli offenzíva megindításával? – kérdezte rekedt hangon Barker. Meghűlt, és az orvosok tanácsát semmibe véve indult útnak.

– És miként tükröződik mindez Leningrád helyzetében? – kérdezte Galois.

– Ön hogyan képzeli, tábornok a további események fejlődését a szovjet–német fronton? – kívánta tudni az öreg Jermy.

– Nézzük, milyen változás történt a németek lelkiállapotában – szólt a tábornok elgondolkozva. – Véleményem szerint jelentős változás történt. Moszkváig a németek nem ismerték a vereséget, most már ismerik. Miként mutatkozik meg ez a háború menetén? Növeli az erőnket? Kétségtelenül, de úgy gondolom, felbőszíti az ellenséget. Súlyos harcok előtt állunk.

Tambijev megfigyelte: a tábornok nem akart olyan látszatot kelteni, mintha a moszkvai győzelem annyira megtörte volna a németek harci erejét, hogy már képtelenek ellenállni. Ellenkezőleg, óvatosan beszélt erről a győzelemről, sőt némelykor bántó óvatossággal, mint a hivatásos katona, aki túlságosan jól eszében tartja a hadvezér első parancsolatát: semmi sem olyan veszélyes, mint az ellenség erejének lebecsülése.

– Szenved-e az orosz katona a hidegtől? – kérdezte az öreg Jer-

my. Ezt a kérdést nyilván azoknak a bosszantására tette fel, akik úgy vélik, hogy az oroszok a télnek köszönhetik a győzelmüket.

– Természetesen szenved, mint minden élőlény.

– Úgy gondolja, tábornok, hogy a második front a moszkvai csata után is időszerű marad? – kérdezte Clean. A háborúról alkotott elképzelésében ez a kérdés fontos helyet foglalt el.

– Szerintem még időszerűbb, mint tegnap. Amikor a németek vereséget szenvedtek, különösen nagy szükség van rá, hogy további csapások érjék őket.

– Nem gondolja, tábornok, hogy a történelem megismétlődik, s az oroszok Kutuzovra tettek szert Zsukov marsall személyében? – hallatta hangját Jermy. Szerette a kérdésekben a történelmi asszociációkat. Nevetés hangzott fel, jóindulatú nevetés, a tudósítóknak rokonszenves volt Zsukov neve, és ezzel a helyeslő nevetéssel mintegy maguk válaszoltak az amerikainak.

– Bocsánat, angol fegyver szerepelt a moszkvai ütközetben? – kérdezte Clean. Tudta, hogy az északi orosz kikötőkbe hét konvoj futott be, és meg volt győződve róla, hogy a fegyverek egy részét a Moszkva alatt harcoló csapatokhoz irányították. Clean egy idő óta gazdát változtatott. Most a dominiumok sajtóját képviselte, és tőle telhetően zengte az anyaország dicséretét.

– Önök jártak a hadiutakon, és mindent láthattak – hangzott a felelet. A tábornok azt akarta, hogy az újságírók maguk feleljenek erre a kérdésre. Ezeknek a fegyvereknek szerepe annyira jelentéktelen, hogy a legnagyobb igyekezettel is nehéz volt észrevenni.

– Mit gondol, a német hadvezetésnek volt valami elgondolása a szervezett visszavonulásra vonatkozóan? – kérdezte Barker.

– Ez érdekes kérdés – felelte Kuznyecov megélénkülve. – A foglyok azt beszélik, hogy a németek megvitatták ezt a lehetőséget, de Hitler ellenezte, attól félt, hogy a visszavonulás az orosz télben futássá változhat, amit aztán már nem lehet megállítani. Ha az események ilyen fordulatot vennének, ez halálos csapás lenne Hitler presztízsére. Igen jól mondta – halálos. Mert nem korábban, mint október kilencedikén a birodalmi tájékoztató iroda, nyilván Hitler hozzájárulásával közölte, hogy a háború eldőlt, Oroszországnak vége. Egyébként, ha a németek mégis elszánták volna magukat csapataik visszavonására, aligha lett volna rá lehetőségük, mert mi közvetlenül

azután csaptunk le rájuk, hogy a német támadás megállt. A németek december 6-án adták ki a parancsot az offenzíva megállítására, vagyis abban a pillanatban, mikor a mi hadseregeink már az egész fronton támadásba lendültek, és átvettük a stratégiai kezdeményezést.

Tambijev Kuznyecov mellett ült, és jól látta, miként fehérlik a tábornok tenyere, amikor az öklét kinyitotta. A tábornok tevékeny és önállóan gondolkodó ember benyomását keltette. Természetesen megértette, hogy tájékoztatója kedvezőtlen hatást tenne, ha csupán egy dandárra vagy akár egy hadseregre szorítkozna. A tudósítók a háború stratégiájába kívántak bepillantani, és ez érthető is. A tábornok az egész frontról beszélt. Nem azért, mert erre felhatalmazást kapott, hanem mert ő volt az első szovjet hadvezér, akivel a tudósítók a moszkvai csata idején találkoztak. A tudósítók a háborút egész határtalanságában akarták látni, szakszerű elemzést akartak kapni a front jelentőségéről, és a tábornok vállalkozott erre. Tambijevet más is érdekelte. Vajon a tábornok nem tart-e megrovástól, amiért túllépte a jogait, és olyan kérdéseket érintett, amelyek a hadseregparancsnok hatáskörén kívül esnek? Bizonyára voltak a tábornoknak ilyen aggodalmai. Akkor hát miért tette túl magát rajtuk? Azért, mert erre a legfőbb hadvezetőségtől engedélyt kapott? Lehetséges, de nem csupán ezért. Az olyan tekintélyes tábornoknak, mint Kuznyecov, ma nagyobb önállósága van, mint tegnap volt. Nagyobb. Ami tegnap lehetetlen volt, az ma lehetséges, és a tábornok megérezte ezt. Pontosan megérezte. Igen, ez az igazság.

Kuznyecovnak nemigen akaródzott önmagáról beszélni, arra hivatkozott, hogy egy beosztott parancsnoka várja, nem illik megvárakoztatnia, az offenzíva folytatódik . . .

50

Tambijev kinézett az ablakon. Odakint egy dérlepte rezgő nyárfa tövében parancsnoki autó várakozott. Az egységparancsnok, akit a tábornok az imént említett, nyilván ezen az autón érkezett.

A külföldi tudósítók kérdéseinek bizonyára van egy vezérgondolata. Mi ez a vezérgondolat? Hogy mivel magyarázható a németek kudarca? Az orosz téllel? Hitler merev stratégiájával, amely szerint a visszavonulás, még taktikai célokból is, lehetetlen? Vagy a szovjet hadak megnövekedett erejével és harcolni tudásával?

A külföldi tudósítók már elhagyták a törzset, amikor Galois odarohant Tambijevhez, és két hosszú karjával hadonászva, megkérdezte:

– Tudja-e, ki az a parancsnok, akihez Kuznyecov sietett? Emlékszik Vjazmára és arra a sátorra a nyílt mezőn? Bargyin dandárparancsnok! Már beszéltem neki önről, és kéri, ne menjen el, mielőtt ... Mindjárt kijön. Ez az ő kocsija.

– Úgy gondolja, hogy nem sokáig marad itt?

– Azt mondta, legfeljebb negyedóra. No, szerintem már eltelt vagy öt perc. Mit gondol, számíthatok a vele való beszélgetésre? – kérdezte Galois. – Annak az elbeszélésnek a nyúlprémes sapkáról és a belorusz erdőkben való bolyongásról, folytatása van ... Adja értésére, hogy az ilyen találkozás hasznos.

De Galois nem jól számította ki az időt, mert a ház ajtaja kitárult, és Jakov Bargyin megjelent a küszöbön.

– Jakov Ivanovics, maga az? – kiáltotta Tambijev, és elébe indult.

– Én vagyok, Nyikolaj, a tulajdon személyemben – felelte olyan nyugalommal, amelyből Tambijev megbizonyosodott, hogy Galois csakugyan említette őt neki. – Jegor hogy van? Az újságok, úgy gondolom, hazudnak vele kapcsolatban: fogadta ezt meg azt, búcsúztatta, fogadta ...

– Hazudnak, Jakov Ivanovics.

– Hát én is úgy gondolom, olyan feje van, hogy akárki megirigyelhetné, de ha az újságoknak hitelt adunk, akkor az egész élete csak annyi, hogy fogadta, búcsúztatta ... Lehet, hogy te elhiszed az ilyesmit, de én nem.

– Én sem, Jakov Ivanovics – nevetett Tambijev.

– Ne is hidd – mondta Jakov, és zsebkendőjével megtörölte izzadt nyakát. – De most félre a tréfát. Hogy van ... Kszenyija halála óta? Talán ... megszürkült? Tudod, Nyikolaj, Szerjozska itt van Grigorovnál. Én úgy teszek, mintha nem tudnám, és ő sem szól, ho-

lott lehetetlen, hogy ne tudja, hol és mi vagyok . . . Ostobaságból ült fel a motorkerékpárra. Neki a rádió való! Az én dandáromban lenne a helye, nagy szükségem lenne rá! De hogy mondjam meg neki? Nemet mond, és még le is hord érte! Hát úgy nézünk egymásra, mintha egy kis folyó volna köztünk.

– Mit csinál a német, Jakov Ivanovics? – kérdezte Tambijev. – Mennyi időre van szüksége, hogy talpra álljon?

– A télre, Nyikolaj.

– Csak?

– Igen, a télre, én így gondolom – mondta Jakov, s lassan megindult az autó felé. – A háború még előttünk van.

– Hej de szeretnék úgy elbeszélgetni erről, mint akkor ott a sátorban, a vjazmai mezőn, amikor a nyúlprém sapkáról volt szó.

Jakov Bargyin hirtelen megállt, és bánatosan nézett körül.

– A nyúlprém sapkáról? Nos, majd legközelebb! Megeshetik, hogy Moszkvában kiszemelünk egy sátrat, és lámpást gyújtunk éjszakára.

– Megeshetik, Jakov Ivanovics?

– Úgy gondolom.

Az autó elindult, és eltűnt a hógomolyokban.

Tambijev az öreg Jermyvel egy autóban tért vissza Moszkvába. Úgy vette észre, hogy az öreg átfázott, felkínálta neki a sofőr melletti helyet, de nem fogadta el.

– Nem kérdeztem meg az orosz tábornokot Pearl Harbourt illetően – mondta vedlett szőrmebundájába burkolózva, amely egyre kevésbé melegítette. – Amerikának ismernie kell a russian opiniont . . .

– Igen, persze, Jermy úr – felelte Tambijev. – Amerikának tudnia kell, hogy orosz katonai személyeknek mi a véleményük erről.

– Igen, igen! Amerikának it is very important, nagyon fontos! – felelte Jermy, és kihúzva kezét a meleg kesztyűből, megdörzsölte egyik fülét, majd a másikat.

Az oszlop most dűlőúton haladt a rogacsovi műút felé. Sötétedett, és a hó halvány ibolyaszínű volt, lassan kihunyó. Valahol a nyílt mezőn, a csillámló havas pusztaságban, tábori konyha állt, és füstjét a szél elterítette a hómező felett. A sofőr bekapcsolta a fűtést, kellemes, enyhén füstszagú meleg áradt szét, mintha a tábori konyha füstje ide is beszivárgott volna.

– Very important! – ismételte Jermy, és úgy látszik, elaludt, mert Tambijev halk horkolást hallott.

Jermy a tudósítók között kissé rigolyás embernek számított. Senki sem tudta, hogy van-e családja, de amennyire látták, agglegényéletet élt. Nem, nemcsak most, hanem azokban a régmúlt években is, az első világháború idején, amikor először jött Oroszországba. Amit azokban az években csinált, az végső soron a katona lélektanának tanulmányozása volt. Az orosz katonákat a fronton tanulmányozta, a németeket a fogolytáborokban, valahol a Káspi-tenger vidékén. A forradalom Petrográdban érte. Nemegyszer hallgatta Lenint. Ismerte Gorkijt; egy ízben Amerikából visszatérve járt nála Petrográdban és a Volgamellék éhező lakosságának nyújtandó segélyről beszélt vele. Közölte Gorkijjal, hogy Oroszország amerikai barátai nagy összeget gyűjtöttek össze a Volgamellék éhező lakosai számára, és ő, Jermy, részt vett ennek a pénznek az összegyűjtésében. Az Oroszországban eltöltött évek miatt lett nyilván az a híre, hogy jól ismeri Oroszországot. Talán ez okozta, hogy amikor Roosevelt elhatározta magát a Szovjetunió elismerésére, Jermy is ott volt azok között az amerikaiak között, akiket az elnök belevont a megbeszélésbe.

Tambijev szerette Jermyt megfigyelni. Magas, vállas öregember volt, ősz hajú és világos szemű; nemigen kedvelte a külföldi újságíró társait, és akkor is elkülönült, amikor, mint most is, kénytelen volt velük egy csoportban lenni. Azt mondogatta, hogy a tudósító, ha „száz szemmel néz", semmit sem láthat, és ez okból igyekezett elkülönülni. „Jermy elveszett" – szólt riadtan Galois a többiek vidám hahotája közepette, amikor a tudósítók az autók körül gyülekeztek, hogy folytassák az utat. De akármilyen riadtak voltak is ezek a szavak, nem keltettek aggodalmat, mind tudták, hogy Jermy előkerül. És csakugyan, hamarosan megjelent a helybeli pap kíséretében, akivel valami csoda folytán találkozott, vagy a falu egy hosszú életű lakójával, aki csakhogynem az orosz–török harcokra is visszaemlékezett.

Grosev természetesen nyomban meghívta őt egy kis beszélgetésre. Grosev a homlokát ráncolta, barna arca elfehérült, és lesütötte szemét, úgy lesütötte, mintha nem Jermy volna a bűnös, hanem ő. „Jermy úr, hogy viselkedhetik így? Hiszen tíz kilométerre vagyunk a

frontvonaltól! Értse meg, hogy ez a viselkedés . . . meggondolatlanság!" Ezzel aztán rendszerint véget is ért a beszélgetés, erősebb szavakat a tapintatos Grosev nem használt.

Ha történetesen ott volt mellettük Jermy honfitársa, Feeld, az megpróbálta jobb belátásra bírni az öreget. „Értsd meg, Jermy, nem egymagad vagy itt – mondta neki. Hangosan beszélt, hogy mind halljják a felháborodott hangját. – Meg tudod ezt érteni?" És Galois mindannyiszor hozzátette, Grosevre kacsintva: „Mind ilyenek vagytok, ti amerikaiak, nem bíznak bennetek!" Jermy bólogatott ősz fejével, mintha azt akarná mondani: „Igen, mindenben én vagyok a hibás." Úgy tűnt, hogy megszívleli a dorgálást, és ezentúl másként viselkedik, de legközelebb, amikor az autósor a front felé haladt, ismét felhangzott a már feledésbe mentnek vélt „Jermy elveszett!" – Ravasz róka ez a Jermy – mondta Galois Feeldnek. – Igazán, mondd meg nekem, ki ő? Nem mered? Akkor én mondom meg. Az elnök személyeş képviselője!

Feeld széttárta karját.

– Mi köze ehhez az elnöknek?

De Galois már belelendült, nehéz volt megállítani.

– Ravasz rókák vagytok ti amerikaiak valamennyien!

Galois a szokott szándékosan nyers modorában tréfált, ámde ebben a tréfájában volt egy kis igazság is, úgy látta Tambijev. Jermy valóban rokonszenves volt az elnöknek, és olykor tanácsokat adott neki orosz ügyekben. Az öreg amerikai leveleiből olyasmit tudhatott meg Oroszországról, amit sem a nagykövet táviratai, sem a sajtó nem adtak meg neki. De Jermynek megvolt a maga elképzelése Oroszországról. Miféle elképzelés? Jermy, úgy mondták Tambijevnek, az orosz földön Oroszország-anyácskát igyekezett felkutatni, igen, a régi vágású Oroszország-anyácskát, aki, szerinte örök, és akit még olyan hatalmas erő sem tud megmásítani, mint az Októberi Forradalom. Tambijev nem tételezte fel, hogy Jermy az elnöknek írt leveleiben ellenszenvvel nyilatkoznék az új Oroszországról, de összehasonlítva az újat a régivel, azt a másikat, a patriarchális Oroszországot részesíti előnyben, amelyet képzeletében alkotott, és amelyet továbbra is keres, és megtalálni vél . . . Akárhogy is, Jermy tévedhet, de nem különc, rigolyásságának híre túlzott.

– Jól aludtam! – szólalt meg Jermy felébredve. – Mellényzsebé-

ből órát húzott elő, de hasztalanul igyekezett a mutatókat meglátni. – A russian tábornok tudja a különbséget Theodor Roosevelt és Franklin Roosevelt között? – kérdezte váratlanul.

– Bocsánat, Jermy úr, hogy érti ezt?

– Én nagyon figyelmesen hallgattam russian general, az orosz tábornok.

– De hiszen ő nem beszélt Theodor Rooseveltről.

Jermy elnevette magát.

– Azt mondta: second front – második front... Úgy beszélt, mintha... in the White House, a Fehér Házban Theodor Roosevelt... pedig ott Franklin Roosevelt!

– Én nem így értettem a tábornokot, Jermy úr.

– Én így értettem. – Felvonta széles vállát, a hideg ismét nyugtalanítani kezdte. – Az önök ajtaja: Washington! És önök Londonban kopogtatnak! Most, most – Washington!

– Miért most, Jermy úr?

– Én úgy gondolom, most. Mi az a Pearl Harbour? Ez... american june, amerikai június.

Hát ezt akarta mondani a zarándok Jermy, magában ezt érlelte ki! Úgy gondolja, hogy a második front kérdését az amerikaiakkal kell eldönteniük. Ők jobban megértenek minket. Bizonyára azelőtt is jobban megértettek, de ma még jobban, mint tegnap. Jermynek a maga módján igaza van, most!... Pearl Harbourban, úgy gondolják az amerikaiak, van valami június 22-éből: a fasizmus rosszakarata, hitszegése.

– Jermy úr, ön ismerte Theodor Rooseveltet?

Jermy felkapta a fejét, igyekezett megérteni, hogy milyen kapcsolatban áll ez a kérdés a beszélgetés lényegével.

– Igen, ismertem.

– Milyen ember volt?

Jermy kihúzta kezét a kesztyűjéből, az arcát dörzsölte.

– Amerikai Churchill!

Nem jött zavarba, valóban sikerült feleletét a beszélgetés lényegével összefüggésbe hoznia.

Valahol a Rogacsov és Dmitrov között az autóoszlop megállt, hogy a tudósítók kissé megmozgathassák a tagjaikat. A fagyos hideg

behatolt a kocsikba, elakasztotta a lélegzetet. Tambijev is kiszállt. Fagyos köd burkolta fekete égbolt és fehér, sőt kékített lepedőhöz hasonlóan kékesfehér hómező. Szellő se lengett, és olyan csend volt, hogy hallatszott, mint recseg-ropog a fagy csípte erdő, és valahol messze farkas- vagy kutyafalka vonyít. Tambijev elnézte, amint a tudósítók topogva, sántikálva, le-leguggolva csoportba verődnek. Mire gondolnak most ezek az emberek? Íme, az orosz tél kegyetlen ábrázata, nemcsak a németek számára kegyetlen. Mikor volt Oroszországban utoljára ilyen tél? Talán nyolcszáztizenkettőben? Mintha tartogatta volna erejét ez az orosz tél, mintha szuverén hatalmat gyűjtött volna, hogy így lecsapjon először a franciákra, majd a németekre.

Tambijev a téli úton csoportosuló emberekre néz. Mind topognak és táncolnak, egyre szorosabban összezárkózva. Azt hihetné, hogy megfulladnak ebben a zsúfoltságban, és lám, fáznak . . .

– Russian winter – death, death . . . Az orosz tél: halál, halál . . . – szól Jermy visszaülve az autóba.

51

Igen, úgy látszik, az orosz tél: halál. Még folytatódott a moszkvai csata, a szovjet hadsereg szorongatta az ellenséget, visszafoglalva a Moszkvához vezető utak mentén fekvő városokat: Volokalamszkot, Naro-Fominszkot, Kalugát, Malojaroszlavecet, Mozsajszkot. A téli front lassanként felöltötte körvonalait, nagy szünet közeledett, az első hosszú szünet a háború kezdete óta. A németeknek nagy erőfeszítések árán sikerült stabilizálniuk a frontot, de a bosszúállás kardja még mindig a fejük felett lógott: ellenséges ország terült el körülöttük, ki tudja, mit hoz a jövő. A német hadsereg előtt olyan pszichológiai feladat merült fel, amelyhez hasonlót még nem ismert hadsereg. A villámháború nem sikerült, a hadsereg elakadt az orosz hóban, csüggedés fogta el a valamikor rendíthetetlen sorokat, a csalódás férge kikezdte a német katona tudatában egyik bálványt a má-

sik után, talán magát a führert is felfalja. Ez az igazság olyan nyilvánvalóvá lett, hogy a führer is észrevette. Leváltotta Brauchitschot a szárazföldi hadseregek főparancsnoki posztjáról, ezzel mintegy az ő számlájára írva a hadsereg kudarcát, és maga állt a hadak élére. Ez lehetővé tette számára, hogy ura legyen a helyzetnek, és előkészítse hadseregét és az országot a nyári offenzívára. A hadseregnek most azt a gondolatot sugallták: a jövő már meghozza a győzelmet, biztosíték erre a führer makulátlan neve. Igaz, hogy a német hadsereg elvesztette győzhetetlenségének dicsfényét, de a leendő győzelem majd ezt is visszaszerzi. Noha a vereség hallatlanul kegyetlen volt, a tisztek nagy része még hitt a győzelemben. Akkor még nem ébredtek tudatára, hogy a moszkvai csatában a német hadsereg olyasmit vesztett, amit már nem szerezhet vissza, s a moszvai télnek a német hadseregre végzetes következményei lesznek.

A szovjet és a német stratégák előtt ugyanaz a katonai térkép volt kiterítve. A frontvonal rögzítette a téli hadjárat eredményét. Ez a vonal meglehetősen kanyargós volt. Ez a kanyargósság nem kevés meglepetést tartogatott mindkét fél számára. Igen, egy és ugyanaz a térkép volt, de mind a két fél a maga módján olvasta, mint ahogy egyébként a maga módján készült megoldani a térképen felmerülő kis és nagy feladatokat.

A szovjet fél tartalékokat szervezett, fokozta az új fegyver gyártásának ütemét. Számos gyárat az „uráli pajzs" mögé kellett áttelepíteni, és a tömeggyártás egy időre lehetetlenné vált. Ezek a gyárak csak most kezdtek újra teljes kapacitással termelni. Úgy látszott, hogy a tartalékok térképét is másképpen kell olvasni. Akármilyen nagy volt is ezeknek a tartalékoknak az áramlása, a legoptimistább számítások is arról tanúskodtak, hogy a téli hónapokban aligha sikerül felülmúlnia az ellenség létszámát. Ilyen módon a téli szünet nem sok reménnyel kecsegtetett. Legalábbis kevés valószínűség volt rá, hogy a nyárig hátralevő hónapokban megszerezzék azt a fölényt, amely a győzelemhez szükséges. Ezt az erőfölényt egy esetben lehetne megszerezni: rá kellene kényszeríteni az ellenséget, hogy a keleti frontról negyven hadosztályt kivonjon. Ismét előtérbe került a második front. Lehet, hogy az öreg Jermynek igaza van, amikor azt mondta Tambijevnek: az amerikaiakkal még inkább, mint az angolokkal.

Valamikor áprilisban, amikor Moszkva felett már ismét kéklett az ég, és a Nagy Színház előtti tér fái közt, amelyekre Tambijev szobájának ablaka nézett, sürgölődni kezdtek a fecskék, Tambijev arról értesült, hogy a népbiztos az óceánon túlra készülődik.

– Mondd csak, Nyikolaj, május elején Moszkvában leszel? – kérdezte Bargyin, váratlanul megjelenve Tambijev lakásán. E látogatás meglepetésszerűségében is volt valami rendkívüli.

– Igen, valószínűleg. Ha elmegyek is, csak rövid időre.

– Elhatároztam, hogy visszaköltöztetem a családomat Jaszenciba – mondta Bargyin. – Iriska nyaggat, és apám is morog. Olga hallgat, de úgy hiszem, tapintatból. Meg akarlak kérni rá: ha megérkeznek, légy segítségükre.

Annak a drót nélküli távírószolgálatnak a jóvoltából, amely a háború viharai és a téli hónapok zimankója ellenére is kifogástalanul működött, Tambijev tudott róla, hogy Bargyin utazni készül.

– Szívesen – felelte Tambijev. – Olgával és Iriskával elboldogulok valahogy. De mi lesz, ha Szerjozska megjön?

– Szerjozska? . . . – Bargyin mintha csak most eszmélt volna rá. – Ez komolyabb dolog . . . – Elhallgatott, és valahogy nagyon szelíden összekulcsolta kezét a lesoványodott hasán. – Nincs mit tenni, utaznom kell. Szóval rád bízom Jaszencit – jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon.

– Nos, hát legyen – szólt Tambijev, de Bargyinra pillantva észrevette, hogy máris másra gondol, talán fontosabb dologra, egész arckifejezése erre vall.

– Emlékszel, Nyikolaj, a Jermyvel folytatot beszélgetésemre? Nos, negyven őszén a Szpiridonyevkán.

– Amikor Jermy Haywoodról és az IWW-ről* beszélt magának? – Tambijev tudta, hogy Bargyin érdeklődik Amerika század eleji története iránt, és emlékezete szerint Jermy elbeszélése nagy hatást tett Jegor Ivanovicsra.

– Igen.

* IWW Industrial Workers of the World (Világ Ipari Munkásai) – 1905-ben alakult anarchoszindikalista jellegű szakszervezeti szövetség az Egyesült Államokban. – *Ford.*

– Szeretne találkozni vele?

– Igen, de nem kérem tőled, hogy hozzál össze vele.

A sokat tapasztalt Bargyin tudta, hogy Tambijevnek, a sajtóosztály munkatársának a közvetítése nem helyénvaló.

– De a Jermy iránti érdeklődés ezúttal is egyenlő az amerikai történelem iránti érdeklődéssel, Jegor Ivanovics? – kérdezte Tambijev.

– A sajtóosztálynak ezt tudnia kell? – kérdezte hamiskás mosollyal Bargyin.

– Kell, Jegor Ivanovics.

– Nos, ha kell, akkor azt felelem: csaknem . . .

Úgy látszik, azt a beszélgetést ott a Szpiridonyevkán nemcsak Bargyin jegyezte meg. Jermy is. Annyira megjegyezte, hogy érdeklődés támadt benne Bargyinnak a század eleji történetre vonatkozó ismeretei iránt, és elküldte neki Garey: „Az első amerikai forradalom" című könyvét. Bargyin megérezvén beszélgetőpartnere rokonszenvét (mint minden öregember, Jermy is kissé hiú volt, hízelgett neki Bargyin figyelme), kereste az ürügyet, hogy Jermyvel találkozzék, de rengeteg elfoglaltsága mellett ez nem volt éppen egyszerű. Most kedvet is érzett hozzá, és ami fő, szüksége is volt rá. Napos áprilisi idő volt, jellemző a moszkvai tavaszra, az április sokkal melegebb a májusnál. A kegyetlen és hosszú téli hideg után meleg áradt. Ez a meleg még a szállodai lakosztályokba is behatolt, ahol ezen a télen a higanyoszlop olykor ijesztően mélyre süllyedt. Bargyin meghívta magához Jermyt. Sarokszobája, amely két ablakával a Kis Színházra, kettővel pedig a térre nézett, ezen a tavaszi napon különösen élénk verőfényben fürdött.

Bargyin elővette a kávéfőzőt, és bekapcsolta. A kávéillat a szobát még melegebbé és lakályosabbá tette. Jermy levetette a zakóját, és gyapjúmellényben maradva egy Cervantes-kötetben lapozgatott.

– Nem vágyódik az otthona után, Jermy úr? – kérdezte Bargyin, miközben egy nagy szalvétával leterítette az asztal egy részét.

– Vén csavargó vagyok én! – kiáltott fel Jermy csaknem ujjongva. – Azért nem tudok vágyódni! – Ez utóbbi mondatot nehezen hozta össze oroszul, de amikor kinyögte, felnevetett, elégedett volt magával. – Észrevette, hogy Pearl Harbour óta Amerika és Oroszország nincs olyan messze egymástól! Nem ért velem egyet? – kérdezte váratlanul, és figyelmesen nézte, hogy Bargyin milyen gondos igye-

kezettel teríti meg szerény asztalát. Különösnek látta ezt a szívélyes, kövér embert, amint a konyhaeszközökkel ügyeskedett.

– Még nem eléggé, közelebb kellene kerülniük, ahogyan azt Roosevelt elnök akarja. Ugye?

Jermy felhagyott a nagy könyv lapozásával.

– Roosevelt?

– Igen, Roosevelt elnök.

Jermy óvatosan becsukta a könyvet, elgondolkozott. Tudatának zavaros-szürke homályában valami sejtésféle derengett.

– Az elnök meg akarja érteni Oroszországot – mondta tagoltan. Látszott, hogy ezt a mondatot sokszor ismételte orosz barátai körében, mert szokatlan biztonsággal ejtette ki.

– Azt mondta, hogy akarja? – kérdezte Bargyin, nyugodtan kérdezte, alig észrevehetően megnyomva az „akarja" szót.

Jermy eltolta a könyvet. Most már a sejtésnél valamivel több lett úrrá a tudatán, mindinkább megértette, hogy mi késztette ezt a kövér úriembert arra, hogy őt, Jermyt meghívja magához, és a találkozást ilyen rokonszenves fesztelenséggel és gondossággal rendezze meg.

– Azt akarja tudni, hogy ki az a Franklin Delano Roosevelt? – kérdezte nyers nyíltsággal. – Jól értettem? – Eltolta Bargyin kezét, amely a kávéscsészéjéhez egy üveg konyakot közelített, aztán mégis megengedte, hogy töltsön. – Ez nem egyszerű kérdés, ezért angolul fogok beszélni. Lehet? – Hallgatott, szüksége volt néhány pillanatra, hogy átkapcsoljon egyik nyelvről a másikra, még ha ez az új nyelv az angol volt is. – Semmi sem abszolút ezen a világon, még az embereknek a csillagokról alkotott véleménye sem. Egyik azt mondja, a csillag azért ragyog, mert csillag. Mások viszont azt állítják, hogy a csillag azért fénylik, mert körös-körül éjszaka van. Tessék: két vélemény Rooseveltről. Rögtön megmondom, hogy én az elsőt vallom. Két vélemény! Mit mondanak ők, a jóakarói, meg a nyílt és titkos ellenségei, és én rendszerint mit felelek nekik? Ők: „Nem nagy gondolkodó. Nem annyira gondolkodik, mint inkább reagál. Képtelen az elvont gondolkodásra." Én: „Nos, ez talán hiba, de énszerintem nem a legnagyobb baj! Ő a tettek embere, és következésképpen a tapasztalaté." Ők: „Igen, de az ilyen felelős embernek a jövőbe kell látnia." Én: „Bizonyára, de ő csakis abban hisz, ami az idő pró-

báját kiállta." Ők: „De ismerje el, hogy valóban nem nagy gondolkodó." Én: „Ami az észt illeti, én nem ismerek nálunk még egy államférfit, akinek olyan fürge lenne az észjárása. Voltak a sajtókonferencián? Látták, amint az újságírók hada megrohamozza, és ő olyan irigylésre méltó ügyességgel védi ki a záporozó csapásokat?" Ők: „De értse meg, hogy ez nem elég, amikor ilyen felelős államférfiról van szó. Már csak azért sem elég, mert itt van Churchill. Nem, nemcsak szövetséges, hanem ellenlábas is . . ." Én: „Tehát Roosevelt és Churchill, ugye?"

Jermy Bargyinra nézett, érdekli-e mindez? Bargyin figyelmes tekintetéből azt olvasta ki, hogy érdekli.

– Tehát Roosevelt és Churchill? Mielőtt Oroszországba jöttem, voltam Roosevelt otthonában, és elbeszélgettem . . . Fontos az, hogy kivel? Ha Roosevelt családjához tartozik, akkor nyilván eléggé közelálló ember. Annyira, hogy ott volt valahol az elnök mellett az „Augusta" fedélzetén, amikor az Atlanti Chartát* aláírták. Ön bizonyára tudja, hogy ezt megelőzően Roosevelt csak egyszer találkozott Churchill-lel. Csakis egyszer, sőt, hogy pontos legyek: Roosevelt találkozott Churchill-lel, de Churchill nem Rooseveltel! Hogy lehet ez? Tüstént megmagyarázom. Amint tudja, az első világháború alatt Roosevelt a tengerészeti miniszter helyettese volt. Csak helyettes, Churchill pedig addigra már elvesztette a Dardanellákat, és nevezetes személy lett. Annyira nevezetes, hogy amikor Londonban egy banketten az amerikai miniszterhelyettessel találkozott, erre a találkozásra nem is emlékezett. Hát így esett, hogy Roosevelt találkozott Churchill-lel, de Churchill Rooseveltel nem. Azóta huszonkét év telt el, és most újra találkoztak . . .

Bargyin hallgatta az amerikait, és az a benyomása támadt, hogy a Rooseveltről mondott replikái előre készültek. Ez a téma valószínűleg olyan helyet foglal el az életében, hogy már azelőtt is sokat beszélt róla. De más is lehetséges. Nos, például, Jermy tudomást szerezhetett az oroszok tervezett utazásáról, és a maga módján akarja befolyásolni őket. Elvégre jó szót szólni az elnökről minden esetben hasznos.

* Churchill és Roosevelt közös deklarációja a II. világháború utáni béke alapelveiről. 1941. augusztus 14. – *Ford.*

– A találkozást meglehetősen ünnepélyes keretek közt rendezték meg – folytatta Jermy. – Volt ott királyi levél átadása is, meg ajándékok átnyújtása az angol tengerészeknek az amerikaiak részéről (jelentéktelen, inkább szimbolikus ajándékok voltak: bor, gyümölcs, sajt!), meg istentisztelet a „Prince of Wales" fedélzetén, amerikai és brit zászlókkal bevont emelvény előtt, amikor száz meg száz ember harsogta ég felé: „Előre, Krisztus serege" és „Urunk, segélyünk hajdanán." De én nem erről akarok beszélni, és nem is ez volt a fő. A fődolog akkor kezdődött, amikor két ember leült az asztalhoz, és szembenézett egymással. És annak ellenére, hogy az asztal körül a tanácsadók és szakértők testülete foglalt helyet, szerepük az asztalnál folyó beszélgetésben nem volt több, mint a nehéz karosszékeké, amelyeken ültek. Nem párbeszéd volt ez, hanem monológ: az asztalnál Winston játszotta a vezető szerepet. Igen, azt mondják, hogy nagy formában volt azon a napon. És mi volt monológjának a vezérmotívuma? A brit birodalomról volt szó.

Churchill úgy vélte, hogy a háború nemcsak hogy nem ingatja meg a birodalom pilléreit, de megszilárdítja őket. „Itt ellentétek merülhetnek fel köztünk" – hallatta szavát Roosevelt óvatosan. Szavai erélyesek voltak, de a hangneme igen békés. És még néhány szót mondott. Ezek lényege, ahogy én értettem: szó sem lehet tartós békéről, ha nem követi az elmaradott országok fejlődése, ha nem teremtik meg ennek a fejlődésnek a feltételeit. „Tizennyolcadik századbeli módszerekkel ezt nem érhetjük el!" – fejezte be Roosevelt ugyanolyan békés hangnemben, ahogy replikáját kezdte. Ám az öreg Winnie-t semmi sem téveszthette meg, ez a hangnem sem. Azok, akiknek volt alkalmuk beszélgetni vele, azt mondják, hogy mint egy teknősbéka, be tudja húzni a fejét csaknem a szemöldökívéig, még a szeme sem maradt kint. Ezúttal is behúzta a fejét, és nem egyhamar mutatta meg ismét a beszélgetőpartnerének. Önvédelmi ösztön? Lehetséges. Szóval Roosevelt megfosztotta Churchillt a beszélőképességétől? Nem, az öreg Winnie tovább beszélt a birodalom ügyeibe való beavatkozás megengedhetetlenségéről, ám ez aligha téveszthetett meg bárkit is. Ezt nyilván ő maga is tudta. „Elnök úr, úgy látom, ön végezni akar a brit birodalommal" – szólt az öreg tory. Elképzelem, mibe kerülhetett neki ezt kimondani. De nem mindent mondott ki, talán még azt a legfőbbet sem, amit mondani szándékozott.

Íme a fő mondanivalójának lényege: igen, ő, Churchill, pontosan úgy értette Rooseveltet, de ennek ellenére úgy véli, hogy a birodalom egyetlen reménysége Amerika. Igen, neki, Churchillnek, meggyőződése, hogy Amerika nélkül a birodalom nem állhat fenn. Helyénvaló a kérdés: ha így gondolta, sőt ezt hangoztatta, akkor mit védelmezett? Mit védett 1941 nyarán, amely nemcsak az oroszok számára volt tragikus, de az angolok számára is? Igaz, hogy a brit szigetekre már nem hullottak a bombák, csak Oroszországra, de ettől a szigetek helyzete nem maradt-e továbbra is igen súlyos? Mit védett? A sors minden viszontagsága ellenére továbbra is követte élete logikáját, a vaskemény logikát, és nem adta fel a reményt, hogy egymásnak ugrasztja Amerikát és Oroszországot. És talán ez volt a nézeteltérések második menete. Az ellentétek, úgy mondják, voltaképpen már a tanácsadók találkozásán felmerültek, amikor a lend-lease szállításokról volt szó. Az angolok érvei: „Minek adjuk oda mindezt az oroszoknak, amikor magunk is szűkében vagyunk? Az oroszoknak adni ugyanannyi, mintha a németeknek adnánk: az oroszok visszavonulnak!" Azt lehetett volna gondolni, ilyen messzire csak a lelkiismeretlen tanácsadók juthattak el következtetéseikben, ha Churchill most váratlanul nem ismétli ugyanezeket az érveket: „Az oroszok! Természetesen sokkal erősebbnek bizonyultak, mint ahogy azt mi valaha is remélni mertük, de ki tudja, meddig húzzák még . . ." Sőt képes volt Moszkva elestéről és ezt követően a németeknek az orosz délvidékre való bevonulásáról úgy beszélni, mint több mint valószínű tényről. Hát így! Ez Churchill! . . . Én igazságos ember vagyok, és meg kell mondanom, hogy nem minden angol vélekedett így Oroszországról. Ki viselkedett másként? Hát ez a törpe, izgága szószátyár, akit lord Beaverbrooknak neveznek, másként viselkedett. Azt mondta: „Segítenünk kell Oroszországot, nélküle elpusztulunk!" – Jermy kiitta a kávéját, felállt, levette a szék hátáról a zakóját. Mindebből ítélve nagyjából befejezte a mondókáját. – Tudom, mit akar nekem válaszolni – mondta, és vidám kis szikrák csillantak a szemében. – Mint olyan ember, aki valamelyest ismeri az oroszokat, most megpróbálom körvonalazni az ön ellenvetéseit. Azt akarja mondani, hogy én idealizálom Rooseveltet. Azt akarja mondani, hogy ő nem olyan jóságos, mint ahogyan az én szavaimból kitűnhetik. Sőt azt is mondhatja, nem önzetlen vágy sarkallja,

hogy a brit birodalommal végezzen. Nos, maradjon meg ennél a véleménynél. Sőt kész vagyok elismerni, hogy ez a vélemény bizonyos mértékben jogos, amennyiben az öné. Ami engem illet, én merem állítani, hogy ha nem is barátja, de jóakarója vagyok Rooseveltnek, és kész vagyok a véleményem mellett kitartani.

Bargyin már nem először kapta magát a gondolaton, hogy Jermy beszéde eléggé őszinte. Természetesen ez merőben szubjektív benyomás, de némelykor az ilyen benyomás hívebb minden egyébnél. De miért mondta el neki mindezt Jermy? Nyilván valamiféle érdeke kívánta. Feltételezhető, hogy csakugyan régi barátság fűzi az elnök családjához, a maga módján ragaszkodik ehhez a családhoz, és a szövetségesek nagy képmutatása (igenis képmutatása!) láttán pontosan meg akarta határozni, hogy hol végződik Roosevelt, és hol kezdődik Churchill.

Az öreg Jermy logikus elme volt, és nagyjából eltalálta, amit Bargyin szeretett volna neki mondani, de Jegor Ivanovics úgy vélte, hogy vitába szállni vele, ráadásul ilyen kényes kérdésben, aligha lenne értelme. Azonfelül Rooseveltben, az emberben, volt valami olyan, ami neki, Bargyinnak is imponált, a többit még ezután kell tisztáznia.

Május közepén a Molotov vezette küldöttség felkészült, hogy elinduljon az óceánon túlra, azzal a szándékkal, hogy a brit szigeteken megáll.

Repülőútjukat a legnagyobb titokban kívánták tartani. Molotov a „Bauer" fedőnevet kapta, a küldöttség pedig ennek megfelelően a „Bauer-küldöttség" nevet.

A népbiztos kíséretében levő személyek jegyzékén Bargyin neve is szerepelt.

A pilótákra nem könnyű feladat várt: átrepülni a frontvonalon útban Nagy-Britannia felé, és utána nem kevésbé merész ugrást tenni az Atlanti-óceánon át.

Azóta, hogy még a háború előtt Kokkinaki monoplánjával átszelte az Atlanti-óceánt, és valahol New-Foundland közelében leszállt, szovjet pilóták nem repültek ezen az útvonalon. Talán ez okozta, hogy amikor a találkozás ötlete felmerült, mégpedig Roosevelt jóvol-

tából, az elnök amerikai repülőgépet kínált fel az Egyesült Államokba induló szovjet küldöttségnek, az amerikai pilótáknak gyakorlatuk volt az Atlanti-óceán átrepülésében. De Sztálin azt mondta: „nem". Oroszország számára ez már presztízskérdés volt, és nem engedhette meg, hogy egy ilyen felelős küldöttség, mint Molotové, amerikai gépen repüljön az Egyesült Államokba. A repülésre készülő pilótákat vonzotta ez a feladat. Úgy vélték, és őket is meg lehetett érteni, hogy ez a repülés az óceánon keresztül, ráadásul a háború veszélyeivel nehezítve, esemény nemcsak a diplomácia, hanem a légierők számára is. A frontvonalat az északi szélességeken kell átszelniük, ahol éppen a fehér éjszakák kezdődnek, tehát az éjszakai sötét már nem nyújthat védelmet a repülőgépnek. Egyetlen menekvés a magasság.

És mégis úgy határoztak, hogy éjjel repülnek át a frontvonalon, hogy éjfélre megkerüljék Dániát, és pirkadat előtt a brit szigetek felett legyenek.

52

Amikor már csak egy hét volt hátra az utazásig, Jegor Ivanovics utasítást kapott, hogy Kalinyinba menjen. Egy csoport angol és amerikai diplomata, köztük katonák is, körül akart nézni a harcok övezetében. A délvidékre (most éppen ott volt a különösen aktív harcok körzete) nem engedélyezték nekik az utazást, és Kalinyint ajánlották. Az ilyen kirándulásokban részt vevő hivatalos személyeket rendszerint egy tábornok vezette. A népbiztosság Bargyint küldte ki. A követségek, megértvén, hogy a kérésüket lényegében elutasították, Kalinyinba nem jelentős személyeket küldtek.

Bargyin ezen az úton mindent megtett, amit ember az ő helyzetében megtehetett, és amikor a külföldiek elhagyni készültek Kalinyint, különvonalon összeköttetésbe lépett a Külügyi Népbiztossággal, és engedélyt kért, hogy meglátogathassa fiát, aki egy Dmitrov környéki kórházban fekszik.

Megkapta az engedélyt, de őszintén szólva, nem volt biztos ben-

ne, hogy fiát még a kórházban találja. Szerjozska legutóbbi levele, amelyet Irina a múlt héten kapott meg, úgy szólt, hogy rohamosan gyógyul, és nem lehetetlen, hogy a kórház utáni egy-másfél hónapot „szabadon" tölti. Ezért mikor megtalálta a tűz pusztította kiserdő mélyében a kis piros kórházépületet, és átlépve a küszöböt, a párás meleggel együtt megcsapta a jellegzetes jód- és karbolszag, egy hosszú percre volt szüksége, hogy háborgó szívét lecsillapítsa, és tagoltan ejtse ki:

– Bargyint... Szergej Bargyint keresem a tizenegyes kórteremből.

A fiatal lány, akihez fordult, nem minden együttérzés nélkül nézett rá:

– A folyosón az utolsó ajtó.

Villámgyorsan szeretett volna odaérni ehhez az utolsó ajtóhoz, de érezte, hogy ez nem olyan egyszerű, a szíve nem engedi. Igen, összeszorult, és nem hagyja lélegezni.

– Adok szívcseppeket – mondta a fiatal lány csaknem gépiesen.

– Nem, felesleges – szólt Bargyin, és szemét felvetve elcsodálkozott a folyosó hosszúságán: az az utolsó szoba csaknem az ő létének a végén van.

Megindult, helyesebben elmozdult a helyéről, és menni próbált, de a szíve megállította. Rémület fogta el, ilyet még nem érzett. Hát eljött a vég, Jegor! Ilyen még csakugyan nem volt. Azért van ez talán, mert olyan nagyot vétettél a fiad ellen? Igen, megtorlás! Azért a keserves júliusi reggelért, amikor Kszenyija könyörgött neked, hogy vesd magad Voszkobojnyikov lába elé? Vagy talán a fiadtól való távollét hosszú hónapjaiért, amikor nem találtál rá egy percet, hogy felkeresd?

– Szerjozska! Az édesapja jött! Szerjozska!

Nem is kiáltás, de üvöltés! Csak nem az a kislány hallatta, aki az imént a szívcseppeket kínálta? Bargyin hátranézett. Ő. Micsoda nagy hang! Tűzoltótoronyba való, akinek ilyen erő van a hangjában, embereket összecsődíteni – a vörös kakast megtépázni! Megálljunk csak, nem Zojenyka ez, a jaszenci szomszéd lánya, akit Kszenyija azon az estén áthívott, és akit aztán Szerjozskával együtt búcsúztattak?

– Zojenyka, te vagy az?

De a folyosó távoli végében Bargyin háta mögött kinyílt egy ajtó,

alig hallhatóan nyílt, ám ezt az egércincogást Jegor Ivanovics egy mérföldről is meghallotta volna.

Bargyin megfordult. Szerjozska! Aranyló nagy szakáll, ha nem is pátriárkához, de legalábbis metropolitához illő, már ellepte a nyakát és a mellén terül szét, keze-lába helyett pedig négy kis szánalmas csont. Egész külsejében ha van valami gyermeki, az a szeme. Kszenyija szeme! Ez a kis hunyorgás, ez a bánatos köd, amikor tágra nyílik. Kszenyija néz itt most rám a fiam szemével! Ni, hogy néz!

Honnan is vett Bargyin hirtelen erőt? Egy szuszra legyőzte a nagy távolságot! Szerjozska még nem valami erős, ni, milyen bizonytalanul lép, az ablakpárkányba fogózva!

– Talán éppen az asztaltól keltél fel, Szerjozsa?

– Igen, az imént ültünk le Juvaliccsal... Hallottál az én Juvalicsomról?

Bargyin akadozva válaszolt.

– Persze. Kolja Tambijev beszélt róla.

– Hát, ha hallottál, akkor... hogy úgy mondjam, asztalhoz. Ahogyan a mama szokta mondani: amit isten adott...

– A mama? – Bargyin nehezen lélegzett. – Egy fiatal lány fogadott, a fején kis kendővel. Az orra hegyén kis anyajegy...

– Verocska Rimar. Igen, Verocska.

– Verocskát mondtál? Én meg azt hittem, Zojenyka Jaszenciból.

Szerjoska elkomorodott.

– Nem, papa. Zojenyka nincs itt. Elment a családjához Leningrádba.

– Hát odavaló?

– Nem tudtad? A mamája, Anasztaszija Georgijevna, Gatcsinából való. No hát elrobogott Leningrádba Zojenyka. Él-e vajon? Juvalics, hol vagy? Ismerkedj meg édesapámmal.

Juvalov keze kemény volt és a szorítása merev, szinte ellenséges, Bargyin úgy érezte.

– Tessék leülni – mondta Juvalov, és ez a „tessék" a kemény kézhez viszonyítva nagylelkűségnek hangzott. – Mindjárt összetoljuk az éjjeliszekrényeket, úgy jó lesz. No most jó. Húzódjon közelebb! Szerény étel, de szívből kínáljuk.

Valóban szerény: alumínium tányér, a fenekén egy kis scsi, kékes, talán az alumínium tányértól, de lehet, hogy csak úgy.

– Egyél, apa. Ez a te részed. Nem gondoltuk, de megéreztük – Jegor Ivanovics rápillantott. Fia ezzel a Kszenyija-szemével mint egy kétágú villával a falhoz szögezte. – A forró scsi jót tesz az út után! Mintha tudtuk volna, hogy jössz. A te részed. És kenyeret is vegyél. – A rozsdás színű kis szeletekre mutatott, akkorkák csak, mint egy gyufaskatulya. – Remek pékünk van, jó kenyeret süt. Fogd a kanalat, és láss hozzá!

Bargyin felvette a kanalat. Nem könnyű ez a kanál, habár alumíniumból készült. Hogy is jöhettél a fiadhoz üres kézzel?

– Elnézést, apám, hogy ilyen híg. A konzervhús, amit Tambijevvel küldtél, elfogyott. Különben azzal vendégelnénk meg. Jó volt az a konzervhús! Ugye, Juvalics, jó volt?

– Jó hús volt – bólintott Juvalov, miközben búzakását rakott a tányérokra. – De a kásában is van erő, ha még egy kis olajjal feljavítják, mi? Hej, csakhogy kevés az olaj!

A konzervhús is szíven találta . . . Jól beadtak neked ezzel a konzervhússal, amit Tambijev hozott, úgy látszik, a te nevedben . . . Igen. Nagylelkűen elhozta, hogy megvédjen téged, nem, nem a fiadtól, hanem ettől a katonától . . . No lám, milyen meleged lett! A verejték is kivert. Mintha felraktak volna a legfelső izzasztó polcra, és nyírfavessző-nyalábbal vernének végig rajtad a tarkódtól a sarkadig . . . Hát így állunk, Jegor! Az élet urának képzelted magadat, pedighát . . . Ne hordd olyan fennen az orrodat, és tartsd féken a hiúságodat . . .

– Szerjozska azt írta, hogy magának is van egy fia – nézett Bargyin Juvalovra.

– Igen. Volhov alatt a mocsarakban ül.

Bargyin összevonta a szemöldökét. Szóval Volhov alatt, és az apja láthatóan nem csinál nagy tragédiát belőle. Nem csinál tragédiát, nem azért, mintha nem sajnálná ugyanúgy a fiát, mint ő Szerjozskát. De belátja, hogy szörnyű idő jött ránk, és szerényen, kemény szívvel elfogadja a maga szenvedés-részét. Szerény keménységgel és talán méltósággal.

Szergej lehajolt, és szemébe nézett apjának.

– Jóllaktál, apa?

– Jóllaktam, Szerjozsa. Köszönöm.

Juvalov összerakta az alumínium tányérokat, az ajtó felé tartott.

– Kiviszem, és egyúttal rágyújtok.

Kiment.

Bargyin a fiához ugrott, ráborult hatalmas testével.

– Apa . . . csak nem sírsz? Férfi vagy te, vagy sem? Hagyd abba!

De ez már aligha állt hatalmában Bargyinnak. Mintha a belsejében felszakadt volna valami, és rázta, rázkódtatta:

– Vétettem ellened.

– Mit beszélsz, apa? Mit vétettél?

Majd egyszerre elerőtlenedve ültek egymás mellett, és Bargyin megkérdezte:

– Hogy van a lábad, Szerjozsa?

– Jól. Ebcsont beforr . . .

– Akkor mutasd meg.

– Ugyan, apa! Közel van ahhoz a helyhez, amit nem mutogatnak.

– Mutasd csak, mutasd, apád vagyok.

– Ne is kérd.

– Mutasd meg, ha mondom, különben magam nézem meg!

– No, akkor belülről zárd be az ajtót.

– Tüstént . . . No most mutasd. Úristen, de sovány vagy! Csupa csont és bőr.

Szánalmat keltően kisfiúsnak látta horpadt hasát, lábát, hegyes kis térdét és furcsán törékeny lábikráját, a kiálló medencecsontokat. Végül megpillantotta a sebhelyet, amelyen még tisztán látszottak a nemrégen kivett varratok nyomai, most lilás-vörös volt, és térdtől a lágyékig átszelte a combját.

– Tengersok vér folyt? – kérdezte a fiától, és tenyerét a forradáshoz érintette, mintha a tengersok vért akarná megállítani.

– Azt mondják.

– És te?

– Nem emlékszem. Mintha fejbe vágtak volna, teljesen elbódított.

– Most nem fáj?

– Nem.

– Igazat beszélsz?

– Nem fáj, apa.

Bargyin lehunyta szemét. Ez a varratokkal összefogott seb már szépen behegedt, de neki még friss volt, bőrével érezte a forró kemény csíkját a tenyere alatt.

– Bocsáss meg nekem, Szerjozsa . . .

Egy órával később, amikor az autó kifelé robogott vele a harc tépázta erdőből, amelyben Szerjozska kórháza megbújt, szüntelenül ugyanegyre gondolt: itt van Szerjozska, a te sarjad! Felnyitotta a melledet, és a szíved alatt helyezkedett el . . . Jó, hogy a szíved alatt pihen. S vele együtt az életed nyugtalansága is, meg az önvád . . . De hát mi szükséged neked az önvádra? Kell ez neked? Kell, hogy levakard magadról ezt az önzésedet. Önző vagy, igen.

Éjfél után ért vissza Dmitrovból, és be sem menve a lakásába, úgy, ahogy volt megindult a homályos folyosón az alagsorban. Ott székelt a népbiztosság szűkös élelmiszerkészletének őrzője. A tréfás sors a raktárost jelképes névvel ajándékozta meg: Psenyicinnek hívták, de az emberek, a sorsot korrigálva, az élelmiszer-istent Beszpsenyicinre keresztelték át.* Ez a második név pontosabban kifejezte mind a raktáros zsugoriságát, mind raktárának szűkös készletét. Akárhogy is, Bargyin felriasztotta legédesebb álmából, és kikönyörgött tőle két tejkonzervet, egy kiló kétszersültet, és (Ó, boldogság!) egy darab szalonnát. Beleegyezett, hogy mindezt az ő fejadagjából vonják le. Hajnalban megkereste az egészségügyi hivatal garázsát, és átadta ajándékait egy ősz szemöldökű őrmesternek, aki egy kötszerekkel megrakott gépkocsival indult a dmitrovi kórházba. Keresgélte a szavakat, hogy megmagyarázza az őrmesternek, hogy ez neki mennyire fontos, de az ősz szemöldökű ember fél szóból mindent megértett.

– Az én fiam is a fronton van – mondta, és értésére adta Bargyinnak, hogy a kérését pontosan teljesíteni fogja. Jegor Ivanovics örült, de öröme tüstént megkeseredett. „Ha mindez módodban áll, eddig miért nem tetted?" – kérdezte magától, és be kellett vallania önmagának, hogy erre a kérdésre nehéz válaszolnia.

* Psenyicin jelentése kb. „búzás" – Beszpsenyicin: „búza nélküli" – *Ford.*

53

Indulás az óceánon túlra. Bargyin az első gépkocsival érkezett ki a repülőtérre, és az indulásig hátralevő időt a repülőtér parancsnokánál töltötte. Karpuhin ezredes, aki ezt a tisztséget betöltötte, öreg pilóta volt, még a Voisinokon és a Farmanokon röpködött, és jelenlegi beosztását érdemei elismerésének tekintette. Bargyin az első skandináviai kiküldetése alkalmával ismerkedett meg vele, és tudta, hogy akármilyen hosszú is az idő a felszállásig, az ezredes segít megrövidíteni. Ám ezen az estén maga Karpuhin is hallgatóvá lett. Az ablaknál, arccal a beton felé fordulva, pilótaruhás ember állt, és cigarettázva, figyelmesen nézte a kifutópályán folyó előkészületeket. Nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, amikor Bargyin belépett, és hátra sem fordulva beszélt. Ugyanolyan modorban beszélt, ahogy a cigarettáját szívta, kurta és erős „szippantásokkal".

– A tenger forr a tüzes vastól, éjjel-nappal bombáznak! – szólt, nem törődve vele, hogy megértik-e. – Olyan nyögés van ott, a felhőkig felhallik. Egyszóval, akárcsak negyvenegy legforróbb napjaiban. Semmit sem értettek meg, semmit sem tanultak, amilyen lyukasfejűek voltak, olyanok ma is! Mintha nem is lett volna tél és moszkvai offenzíva. Az embernek a szíve fáj, Karpuhin! Mikor ér már véget ez a förtelem?

Odalent bekapcsolták a motorokat. A férfi hátrafordult, és Bargyin most megpillantotta az arcát. Bajusza és vastag szemöldöke úgy lógott, mintha olajba mártották volna. Fogta az asztalon heverő térképtáskáját, és kiment a szobából, köszönni is elfelejtett.

– Mi ez, Szevasztopol? – kérdezte Bargyin, szemével az ajtóra mutatva, amelyen az ősz pilóta eltávozott.

– Nem, hála istennek, egyelőre Kercs – felelte Karpuhin, és sóhajtott. – Rosszul áll ott a szénánk, a Krím elesik.

Ha Bargyin babonás lett volna, talán köp egyet a bal vállán át, nem jó előjel ilyesmit megtudni induláskor, ráadásul ilyen út előtt.

Öt óra után jött egy autó, és Bargyint felvéve, megindult a repülőtér távoli végébe. Az erdő már alkonyi homályba burkolózott, Bargyinnak erőltetnie kellett a szemét, hogy a repülőgépet meglássa.

Négymotoros. Nemrégen vehették használatba, Bargyin nem emlékezett, hogy látta volna.

A repülőgép körül egy csapat pilóta. Bargyint megpillantva elmosolyodtak: az első utas!

– Milyen az idő?

– Viharzónák, három is.

– A frontvonalat nem számítva?

Nagy nevetés, szükségük van a nevetésre.

– Hét előtt indulunk?

– Igen, tizennyolc negyvenkor.

A Bargyinra irányuló tekintetekben szívélyesség és figyelmes kíváncsiság csillant. Vajon mit tudnak a készülő repülésről? Az útvonalat ismerik, a navigátori számításokat előre szokták elkészíteni. De mit tudnak még? Elhangzott szavaik nem vallottak tájékozottságra.

Megérkezik a Molotovot hozó autó, és Bargyin a pilótákra néz. Meglepetés számukra? Úgy látszik, igen. A Molotovra irányuló tekintetekből, amint az a füvön ülve felhúzza a magas szárú szőrmecsizmáját, látszik, hogy a pilóták most már mindent tudnak. Tehát ők csak az útvonalat ismerték.

Az utasok felszállnak a repülőgépre. Valahol mellettük fotóriporterek sürgölődnek. Mintha a föld alól bukkantak volna elő . . .

A magasban világosabb volt, mint lent a földön, de a hideg itt jobban átjárta az embert.

Nem volt könnyű elaludni, és ki-ki a gondolataiba merült. A gondolatokban volt valami, ami lerombolta a megszokás határait. Nem, nemcsak az, hogy másnap megpillantják Londont, három nappal később pedig Amerika földjét. Jegor Ivanovics nemigen hihette, hogy legkésőbb holnap délután itt, a jobb oldalán Beketov lépked majd; azelőtt is ott volt a helye. Bargyin emlékezetébe idézte beszélgetésüket a háború első napján ott a Varszonofjevszkáján, nehéz vitájukat a háborúban Oroszországra váró utakról, meg a mellékutca egyik végétől a másikig harsogó kiáltásokat: „Sötétítsék el az ablakot! Fény látszik!" És még: „Fény! . . . Fény! . . ."

Volt ezekben a kiáltásokban valami rémült fejvesztettség. Mi tagadás, akkor még a nem éppen gyáva emberek is igen sötétnek látták a holnapot. És most? Akármilyen fájdalmasak is a veszteségek (felsorolni is nehéz lenne őket), mintha a legszörnyűbb már mögöt-

tük volna, jóllehet a holnap sem lesz könnyebb a tegnapnál. Ez a nem könnyű holnap már ott derengett az Azovi-vidék tengeri sótól fehérlő földjén. Vajon 1942 nyara nem azzal kezdődött, hogy találkozott a szürke bajuszos pilótával, aki Kercsből repült ide? „Amilyen lyukasfejűek voltak, olyanok ma is!" – kiáltotta a pilóta, hirtelen felindulásában kiáltotta, ha egy kicsit gondolkodik, nem mondta volna. Vagy talán igaza van? Kercsben kell járnia az embernek ahhoz, hogy az ősz bajuszost megértse? „A tenger forr a tüzes vastól... bombáznak!" Igen, 1942 hatalmas üstje már forrni kezd, egyelőre még csak óvatosan bugyborékol, de egykettőre zubogni fog! Egy hónap múlva a háború második éve kezdődik. A második! Bírja-e majd erővel az ember, és lehetséges-e, hogy harmadik év is lesz? Nem, harmadik év nem lesz, nem lehet. Szétrobban az üst. Az üst falai is csak bizonyos nyomást viselnek el. Mindennek most kell eldőlnie. Ha nem dől el, megreped az üst, felrobban!

A repülőgép egyre távolodik északnyugat felé.

Viharzónák. Első, második, harmadik... Majd fényszórók szaggatják a felhőket. Majd az éjszakai föld a tűzvészek lángjában, rakéta fehér csíkja, ágyúk torkolattüze...

Valahol a brit szigetek felé közeledve a repülőgépet utolérte a nap. Tíz órára volt szüksége, hogy megkerülje a földet, és újra találkozzon a repülőgéppel...

54

A Skóciából a brit fővárosba robogó különvonat Chequersben állt meg. Itt volt Churchill vidéki rezidenciája, angliai tartózkodásának idejére ide szállásolták el az oroszokat.

A miniszterelnök a rendszerint bonyolult formaságok mellőzésével a legelső este látni kívánta a küldöttséget, és ezért Chequersbe jött. Ebből látszott, hogy Churchill alig várja, hogy a lényegről tárgyaljanak.

Egyébként, nem akarván hangsúlyozni a találkozás hivatalos jellegét, és egyúttal elárulni, hogy milyen sebtében szervezték meg, nem

a dolgozószobájába invitálta vendégeit, hanem egy olyan helyiségbe, amely játékterem és egyben könyvtár is lehetett; Nelson admirális szobra a földgömbbel és Nagy-Britannia hatalmas térképével egyetemben, amely homályosan fénylett a falon, arról tanúskodott, hogy ez a szoba fontos események színhelye volt.

Így hát a lényegről fognak tárgyalni.

Molotov azt mondta: azért jött Londonba, hogy a második front megnyitásáról tárgyaljon. Roosevelt elnök aránylag nemrégen, egy Sztálinnak küldött táviratban sajátos módon szorgalmazta a kérdés megvitatását, azt javasolta Sztálinnak, hogy ő, mármint Molotov, utazzon ezért az Államokba. A szovjet kormány egyetértett Roosevelt ajánlatával, de szükségesnek vélte, hogy a küldöttség Londonon át menjen. Azért tette ezt, mert tudta, hogy kezdetben éppen a brit szövetségesre hárul a második front megnyitásának fő feladata. Oroszország helyzete úgy alakul, hogy éppen a küszöbön álló hetekben és hónapokban komoly megpróbáltatásokra kell felkészülnie. A szovjet kormány nagyra becsül mindenfajta segítséget, amit a szövetségesek nyújtanak, de most a második front a legfontosabb. Mindent összevetve a németek keleten továbbra is számbeli fölényben vannak. Azért fontos lenne, hogy a keleti frontról negyven hadosztályt elvonjanak. Ez a második front megnyitásával érhető el.

Az angolok elcsendesedve hallgatták. Churchill arca, amely az imént még olyan lelkes volt, szinte élettelenné vált. De most megszólalt, és milyen különös, egyszerre átalakult. Most meggyőződést és erőt fejezett ki. Bizonyára a gondolata tette ilyenné. Churchill már megragadta a gondolatot, és hozzákezdett a kifejezéséhez, olyan lelkesültséggel, ahogyan mindig tenni szokta.

A gondolata pedig a következő volt: egy hajóhaddal rendelkező állam régtől fogva mérhetetlen fölényben volt az olyan állammal szemben, amelynek nem volt flottája. Elég volt egy védtelen partszakaszt felfedeznie, és hajókat irányítania oda, természetesen csapatokkal, amelyek partra szállva biztosították a győzelmet. Így volt ez azelőtt. Most máshogy áll a dolog. Az ellenfélnek repülőgépek állnak rendelkezésére, azokkal manőverez. Ezért az ellenfélnek elég, ha hatalmas légierővel rendelkezik, s a védtelen partszakasz azonnal védetté válik. Ezért sok függ attól, képes-e Nagy-Britannia a maga légierejével lekötni az ellenség légierejét. Az ellenség bombázókat

vet be, ezekkel szemben az angoloknak vadászgépeket kell szembeállítaniuk. Csakhogy a vadászgépek mintegy kötve vannak a szigeteken elhelyezett támaszpontjaikhoz, hatókörük korlátozott. Ez határozza meg a partraszállás körzetét is. Churchill szerint Cherbourg a megfelelő hely, a cherbourgi fok. Tehát az angoloknak vadászgépek és csapatszállító hajók kellenek. Vadászgépeik vannak, a csapatszállító hajókat még meg kell építeni. Minthogy hajóhaduk nagy veszteséget szenved, aligha képesek sok csapatszállító hajót építeni, minden remény az amerikai szövetségesben van. Aztán meg, az ő, Churchill, feltételezése szerint nemigen valószínű, hogy az a hadművelet, amelyre céloz, az orosz frontról jelentős ellenséges erőket vonna el, semmi esetre sem akkorákat, amekkorákat Molotov említett. Ezért a hadművelet tervének, amelyet Oroszország nyugati szövetségeseinek ki kell dolgozniuk, józannak kell lennie. Az oroszok, de szövetségeseik ügyének is aligha válnék hasznára egy olyan hadművelet, amely katasztrófával végződnék, és lehetővé tenné az ellenfélnek, hogy győzelemről beszéljen, a szövetségesek táborában pedig zavart keltene.

Nem. Churchill jottányira sem tért el attól, amit Eden Moszkvában mondott. Mi több, értésükre adta, hogy a külügyminiszter véleménye a maga nemében „Dead line" – „holt vonal", amelynél az angolok nem hajlandók tovább menni.

– Mérlegeljék ezt a tényt – mondta Churchill, s annak jeléül, hogy megragadta hallgatói figyelmét, és biztos a figyelem tartósságában, kis szünetet tartott, egy doboz szivart odahúzva, kivett egy jó vastagot. – Franciaország veresége után a mi országunk ebben a háborúban védtelennek látszott. Az a néhány rosszul felszerelt hadosztály, alig száz harckocsi és húsz tábori ágyú nem jöhetett komolyan figyelembe ... És érdekes: Hitler nem bátorkodott behatolni a szigetekre. Szerintem azért nem bátorkodott, mert nem bízott eléggé a sikerben. Ma is ugyanez a helyzet nálunk ...

Churchill befejezte, felkattintotta öngyújtóját, de szemét nem annyira a kis kékes lángra irányította, mint a beszélgetőpartnerére. Molotov közelebb húzta magához a dossziét, amely mindvégig előtte feküdt, de az egész beszélgetés alatt csukva maradt, és lassan felállt. A többi orosz is felállt, és bár nem egyszerre, de észrevehető sietséggel, az angolok is ugyanezt tették. Churchill és Molotov most szem-

ben állt egymással, és az a három lépés távolság, amely elválasztotta őket, olyan folyó volt, amelyben sehol nincs gázló.

– Természetesen más vélemény is lehet arra vonatkozóan, hogy Hitler miért nem szánta rá magát az inváziórа – próbálta Churchill a megszakadt beszélgetést folytatni, de látván, hogy Molotov milyen szertartásosan és tüntető sietséggel hajolt meg, elhallgatott. Molotovnak ebben a meghajlásában volt valami, ami ezt mondta: „Az igazság nincs egyenes arányban a bőbeszédűséggel. Némelykor okos dolog a bőbeszédűségre hallgatással válaszolni és ezzel erősíteni meg az igazságot."

Van néha úgy, hogy az ember magában hordozza barátjának képét a hosszú távollét alatt, és amikor újra találkozik vele, felfedezi, hogy annyi éve ismerte bár, mégsem jól emlékszik rá. Egyáltalán nem jól emlékszik, mert nem olyan, amilyennek képzeletben látta. Ilyesfélét érzett Bargyin, amikor Beketovval Londonban találkozott. Az a mód, ahogyan tekintetét valami mellékes dologra függeszti, és aztán hosszan-hosszan néz, bánatosan pislogva. És ez a járás, igen a járása a legjellemzőbb: most kissé behajlított térddel járt, és Jegor Ivanovics úgy látta, nem dolgozott olyan erélyesen a két karjával, mint azelőtt. És ez a ránc a szája körül azelőtt mindig erélyt fejezett ki, most pedig csaknem keserű. Meg ez a jóságos mosolya, jóságosabb a kelleténél, sőt egy kissé öreges . . . Vagy lehet, hogy mindezt abból az egyszerű okból nem láthatta meg a régi Beketovban, mert nem ilyen volt azelőtt. De előtűnhetik-e mindez egy emberben egy év alatt, még ha ilyen is ez az év? Lehetséges? Vagy talán Bargyin úgy nézett a barátjára, mintha tükörbe nézne, és csak Beketov tapintatossága nem adott rá lehetőséget, hogy olyannak lássa magát, amilyen most itt Londonban, 1942-nek ezen a májusi reggelén?

De hát mit számít ez, hogy Beketov megváltozott, vagy hogy a könyörtelen idő tiszteletlenül bánt vele, Bargyinnal is? A fő, hogy Beketov él! És Jegor Ivanovicsot jó érzés fogta el, úgy tetszett, először ezen az éjszakán, minden gondja-baja és a keserves hírek ellenére . . . Bizony, nehéz lenne az élete, ha Beketov nem volna. Szinte furcsa, hogy nem rokona, nem apja, sem a testvére, mégis milyen kedves neki! Amikor egyszer Szergej kis öreg édesanyját megpillantotta, igen megrökönyödött: ez az asszony, aki lényegében idegen

Beketovtól, noha valami megfoghatatlan hasonlóság van köztük, ez a szklerotikusan piros arcú nő hozta világra azt az embert, aki neki minden rokonánál jobban a szívéhez nőtt? Meg aztán Beketov menynyire különbözik tőle is! Ő medve, amolyan lomha, nagy erejű, a muromi dalia hatalmas testőrei közül való. Beketov pedig ízigvérig pétervári, valahol a Kirocsnaján nőtt fel, vagy a Fontanka partján, a Nyári-kert közelében ... „A Nyári-kertbe járt vele ..."* Mi is a barát végeredményben? Az az ember, aki állandóan hiányzik. Igen, ő az, akiről azt gondolod: „Bárcsak itt volna Szergej Beketov, könnyebb lenne."

... Már este nyolc óra után, amikor megittak egy üveg vodkát, amelynek címkéjén egy nagy moszkvai szálloda képe díszlett, és egy tál szőlőlevélbe csavart húsgombóc került az asztalra, a kissé becsípett Bargyin Kszenyijára terelte a szót. Ezeknek a gombócoknak és szőlőleveleknek, amelyek még megőrizték kellemes csípősségüket és savanykás ízüket, a ház úrnőjének, Jekatyerinának elgondolása szerint, Kszenyijára kellett emlékeztetniük, mert egykor Bargyinék gazdagon terített asztalán ez az étel is ott szerepelt.

– Olga elmondta az utolsó beszélgetését Kszenyijával – kezdte Jegor, már a hangjával is elárulva, hogy fontos dolgot akar mondani. „Hát, Olga, most már biztosan tudom, hogy meghalok ..." „Nincs nehezebb és kínosabb helyzet – mondta Olga –, mint egy élő ember hangját hallani, a szemébe nézni, amely olyan élénk, eleven, és arra gondolni, hogy ő már kiköltöztette magát ebből az otthonból és e világból, örökre kivált övéinek köréből, nem őt temették el, hanem ő temette el őket, valamennyit egyszerre ..."

– Kár volt elmennie Moszkvából – szólt közbe hirtelen Jekatyerina. – Ha mellette lettél volna, minden másként alakul.

– Úgy gondolod? – riadt meg Bargyin.

– Tudom – mondta Jekatyerina tétovázás nélkül.

Beketov nyugtalankodni kezdett; felesége szavaiból szemrehányást hallott ki, ráadásul nemcsak Bargyinnak szólót.

– Nincs igazad, Katya. Nem, nem! – fordult barátjához. – Te mindent jól csináltál, Jegor. – Aggódva nézett a feleségére, egyre

* Idézet Puskin *Anyeginjéből.*

úgy érezte, hogy az asszony képes valami jóvátehetetlent mondani. – Moszkvában még talán ki sem zöldültek a fák? – kérdezte hirtelen a barátjától. – Akarsz a parkba menni? Itt van mellettünk. Hallod, hogy zúgnak a tölgyek? Hallod?

Bargyin nem hallotta a tölgyek zúgását, mint ahogyan Beketov is aligha hallhatta. Elindultak.

Bargyin harmincnyolc őszén járt utoljára Londonban. Akkoriban a Bayswateron, a Hyde Park kerítése mentén, a londoni festők kiállítást rendeztek a képeikből, s a londoni kutyatulajdonosok az élénkzöld pázsiton sétáltatták a dogokat és a foxterriereket. Most néptelen volt a Bayswater, s a park is sötétnek és feltűnően kihaltnak látszott. Csak a tavasz lehelete adott a parknak életet. A hűvös moszkvai május után itt már nyár eleje volt. Homály és csend, nyugtalan pihenés és bizonyára várakozás csendje. Amióta a vihar keletre húzódott, már nem tért vissza többé. A londoni csend most is azt jelentette: új vihar érzik, ott érik...

– Talán a legnehezebb volt azt megállapítani, hogy hol kezdik el a németek – szólt Beketov, amikor a park ösvényének nedves homokja megcsikordult a lábuk alatt. – Lélektanilag Moszkva jöhetett számításba, hiszen ott érte őket a legnagyobb kudarc, és feltehetően ott kellene keresniük a rehabilitációt, nemde?

– Attól tartok, mi csak lélektani alapon készítettük a prognózisokat – felelte Bargyin. Megértette, hogy barátja nemcsak azért hozta őt ide, az árnyas fák alá, mert a beszélgetés Jekatyerinával élesre fordult, hanem mert kérdezni akar tőle egyet-mást arról, ami most a világban történik.

– Hát hogy kell? – mosolygott Bargyin.

– Hogy? Nem, a lélektant számításba kell venni, de van ennél fontosabb valami.

– Felderítés plusz számítás? – vágta rá hirtelen Beketov.

– Például.

– És ebben az esetben mit mutathatna a felderítés plusz számítás? Kercset?

– Akár Kercset is.

– Kétlem, Jegoruska – mondta Beketov. Most sem indulatosan vitatkozott a barátjával.

Ez az első kérdés, amelyben a barátjával nem értenek egyet, állapította meg Bargyin. Harcba ronthatott volna, de hallgatott: ha kétled, ám legyen, kételkedjél. Majd idővel meglátod, kinek volt igaza. Csendesebben mentek tovább, gondolataikba merülve. Hallatszott, amint az eső kopog a lombokon, ez a nesz annyira hasonlított a nedves aszfalton haladó autó zajára, hogy az ember szinte hátranézett, nehogy véletlenül elgázolja.

– Ami Kercsben történt, régen nem volt minálunk – mondta Bargyin. Az ősz bajuszos pilóta nem ment ki a fejéből. – Felszállás előtt láttam egy pilótánkat, így beszélt Kercsről: „Olyan nyögés van ott, a felhőkig felhallik."

Beketovnak egyszeriben elment a kedve a vitától.

– Mivel győztek Kercsben? Technikai fölénnyel?

– Nem, a katonák azt mondják, hogy technikai téren egyenlőek voltak.

– Akkor miről van szó? – kérdezte Beketov. – Kiértek a Hyde Parkból, és a sziklahasadékokhoz hasonló, hosszú utcákon a folyó felé mentek. – Hát nem érted, hogy ami Kercsben történt, az több Kercsnél, az negyvenkettő sorsa, és lehet, hogy ez az utolsó háborús év . . . – Meggyorsította a lépéseit, előrement, megfeledkezve róla, hogy Bargyin valahol mögötte jön. – Tudod, Jegor, lehet, hogy negyvenháromban már nem is lesz háború . . . De Kercs nagyon rossz, még rosszabb, mint ahogy kezdetben látszhatik. Nem kell hozzászoktatnunk magunkat a gondolathoz, hogy önmagunkon kívül még másban is reménykedhetünk. – Kiértek egy térre, és Bargyin balra nézett. A ködös homályban a Westminster tornyai látszottak. – Csak mi vagyunk, és senki más . . .

– Azok . . . ők sincsenek? – Bargyin a Westminsterre mutatott. Az apátság szabálytalan tömbje, mellette a Big Ben fenyegető ujjával, alig sejlett.

– Amerika számára nyilván vannak, a mi számunkra nincsenek. Legalábbis minden számításunkat úgy kell felállítanunk, mintha egyáltalán nem volnának – felelte Beketov, le nem véve szemét a Westminsterről, amely mintha forgolódnék az éjszakában, egyre kivehetőbbé lett.

– Ezt a Londonban töltött év sugallta neked? – kérdezte Jegor Ivanovics.

– Igen, talán ez a londoni év. Churchill itt jobban látszik.

– Churchill? – ismételte Bargyin kérdően, nem azért, mintha nem jól hallotta volna, de beszélgetni kívánt Churchillről.

A rakparthoz közeledtek. A folyó az éghez hasonlóan sötétbarna színű volt. A hídon, amelynek rácsos ívtartói befonták a vizet, renoválás folyt, a vasra hulló fáradt, de ütemes kalapácsütések mintha szétterültek volna a folyón, és lassan elmosódva a habokba merültek.

– Valamikor majd akad ebben a városban egy ember, aki dokumentumok alapján (mi nem ismerjük azokat), tanulmányozza a „Churchill és a második front" problémát. Ha angol lesz az illető, akkor bizonyára nagy tettnek minősíti, hogy az orruknál fogva tudta vezetni az oroszokat, addig, ameddig szükségesnek látta. Igen, ő ezt nagy tettnek minősíti, holott nem egyéb tudatos csalásnál. Ez a szerző majd a csalás lélektanát kívánja tanulmányozni. Talán azt mondja majd, hogy a brit közgondolkodás története hozta létre ezt a furcsa jelenséget, amit humbugnak neveznek. Vedd elő az oxfordi szótárt, és keresd ki ezt a szót. Jelentése: áligazság, vagy egyszerűbben igazság képébe bújtatott hazugság. Churchill álláspontja tehát: ígérni, holott tudja, hogy nem teljesíti az ígéretét. Ebben az álláspontban nincs semmi rögtönzés. Ez érett értelem, törhetetlen logika gyümölcse. Célja, hogy a háború egész súlyát a Szovjetek Köztársaságának vállára hengerítse, és tartogassa erejét az utolsó csapáshoz, hogy lesújtson a németekre és az oroszokra, és eldöntse a háború sorsát.

– És hogyan vélekednek ma Churchillről az angolok, nem, nem a kékvérűek, hanem a nép?

Beketov elgondolkozott. Egyszerű kérdés, de nehéz megfelelni rá.

– Úgy vélem, jobban, mint valaha.

– Még azok is, akik látják, hogy becsapja Oroszországot? – kérdezte Bargyin.

– A nép talán meg sem érti mindezt – mondta Beketov.

– Nem tartod lehetségesnek, hogy a nép mégis megérti, de nem akarja Churchillt hibáztatni? Sőt azt vallja: „De nagy kópé az öreg Winnie, szerelmet és hűséget esküszik az oroszoknak, valójában pedig csakis azon fáradozik, hogy isten ments, Oroszország nehogy idő előtt győzzön. Különben a birodalom megtérhet az őseihez . . ." Nem

gondolod, hogy a népnek rokonszenves Churchill ravaszkodása, annál is inkább, mert ebből a ravaszkodásból ő, a nép is hasznot húz?

– Bocsáss meg, Jegor, de semmi okod sincs rá, hogy így vélekedj a népről!

– De igen, Szergej, megvan rá az okom. Ugyanez a Churchill tartotta korbács alatt Indiát, és forgattatta vele a birodalom hatalmas kerekét, ezt pedig nemcsak önmagának tette. A javakból a népnek is csak csurrant-cseppent valami. És a nép? Nem akarta elfogadni? Azt mondta talán, hogy vérszaguk van ezeknek a javaknak? Nem, nem mondta, elfogadta. Nos, nincs igazam?

– Ha a hatalom Churchill kezében van, akkor a népet még akarata ellenére is a bűntársává teheti. De én nem erről beszélek, hanem a nép jóakaratáról. Ez a jóakarat pedig nem Churchill mellett, hanem Oroszország mellett van... Ezt látom itt, és meg vagyok győződve róla.

– És Roosevelt? – kérdezte Bargyin.

Beketov arcát nem látta, de úgy rémlett, mintha a barátja mosolyogna.

– Tudod, hogy negyvenegy januárjában Roosevelt íróasztalán ott volt a „Barbarossa"-terv végrehajtási utasításának a szövege? Többet mondok neked: Edgar Hoover, nyilván azzal a szándékkal, hogy Hitlert a Szovjetunió elleni támadásra ösztökélje – ne adja isten, még meggondolja magát – közvetítők révén a német nagykövet tudomására hozta, hogy Oroszország támadásra készül... Nem hinném, hogy egy ilyen lépés Roosevelt tudomása nélkül történhetett volna.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy nem látsz különbséget Roosevelt és Churchill között, drága Beketics? – kérdezte Bargyin. Némelykor így nevezte barátját, e kitalált névnek nyilvánvalóan gúnyos hangzást adva.

– Nem – felelte Szergej Petrovics. – Én csak azt akarom mondani, hogy mindannyian rosszul ismerjük Rooseveltet.

– Tehát nem az, akinek tartjuk?

– Nem egészen az, úgy látom. Ezt a nagyvonalúságát és talán türelmességét, ezt az ellenállhatatlan varázsát nem szabad az egyéniségétől függetlenül felfogni.

– Úgy véled, jobbat gondolunk róla, mint ahogy megérdemli?

– Igen, jobbat akarunk gondolni – felelte Beketov?

– Hiszen én akarom jobbnak gondolni, nem te – ismerte be Bargyin, és elnevette magát.

– Igen, én kevésbé – helyeselt Beketov.

– Én meg úgy gondolom, hogy ez a mi áléberségünk úgy mégbénítja a látást, hogy már a Churchill és Roosevelt közti különbséget sem látjuk – fakadt ki hirtelen Bargyin.

Beketov nem felelt, csak megállt a rakpart kőkorlátjára támaszkodva és felnézett. A híd most felettük volt, és a fémre hulló kalapácsütések mintha rájuk záporoztak volna.

– Ha így értettél engem, Jegor, akkor megbocsáss, de nem értettél meg – szólt Beketov. – Pedig meg kellene engem értened – tette hozzá némi tűnődés után. – Meg kellene, legalább a holnapi találkozó küszöbén.

Szergej Petrovics a brit miniszterelnökkel való találkozóra célzott, amelyet reggelre tűztek ki.

– Úgy gondolod, hogy Churchill most is kitér a kérdések egyenes megválaszolása elől? – kérdezte Bargyin.

– „Kérdések"-et mondtál – jegyezte meg Beketov. – Kettő van?

– Két fő kérdés, ahogyan én látom: a nagy partraszállás és... valami nyilatkozatféle a barátságról és a szövetségről – felelte Bargyin.

– Ezeket a kérdéseket az élet állította egymás mellé? – kérdezte Beketov.

Bargyin elgondolkozott. Barátja rébuszokban kezdett beszélni. Valóban, hogyan értse az utóbbi szavait? Ösztönösen merült fel az a két kérdés, vagy a brit szövetséges állítja egymás mellé őket taktikai megfontolásokból? Ezt akarja tisztázni Beketov?

– Bocsánat, Szergej, de mire célzol, amikor ezt kérdezed tőlem? – érdeklődött Jegor. A beszéd folytatásához jobban kellett ismernie a barátja véleményét.

– Parancsolj – bólintott Beketov. – Nekem úgy tűnik, hogy ezt a két kérdést tudatosan állították egymás mellé: ha nem sikerül megoldani az egyiket, meg kell oldani a másikat. Ebben van fantázia, és úgy gondolom, haszon is.

– De lehet ez is: két kérdés van, de válasz csak egy, ráadásul nem annyira tettel, mint szóval kell megadni.

– Hogy értsem ezt: „Két kérdés van, de válasz csak egy"? Angol–szovjet szövetségi szerződés? – kérdezte Beketov. Kérdésében mély értelem rejlett. Még Eden decemberi látogatásakor, amikor Oroszország háború utáni határairól először tárgyaltak részletesebben, akkor merült fel az angol–szovjet szerződés ötlete. Bargyin értelmezése szerint ez a szerződés nem adott választ azoknak az életbevágó kérdéseknek egyikére sem, amelyek akkoriban nyugtalanították Oroszországot, és amelyekben a szövetségesek segítségét kívánta volna, hanem a barátságot és a szövetséget illetően csak általános kijelentéseket tartalmazott, amelyek az angolokat semmire sem kötelezték. Sőt, ez a szerződés kitért a kötelezettségek elől, amelyekben a szovjet fél feltétlenül érdekelt volt. Az a benyomás alakult ki, hogy a szerződésre vonatkozó javaslatot Churchill az úti tarisznyájában tartogatta arra az esetre, ha az oroszok ismét megszorongatják az angolokat. A szerződés gondolatát már régebben is fontolgatták, de végleges formájában csak most merült fel, mégpedig az angolok kezdeményezéséből. Az oroszok tudták, milyen helyet foglal el brit szövetségeseik számításaiban a szerződés, de nem volt értelme ellenkezni, mert a szerződés kifejezte elszánt akaratát, hogy megfenyítik az ellenséget, és a világot új alapokon építik fel, és már ezzel is sajátos híd lehetett azokhoz a konkrét tettekhez, amelyeket a szovjetek országa várt.

– Ahogyan ezt őseink mondták: „Adja isten!" – jegyezte meg Bargyin, ezzel lezárva a barátjával folytatott vitát.

– Miron öcséd Amerikában van? – kérdezte Beketov.

– Igen, még június óta.

– Hát akkor jegyezd meg, hogy amit én nem mondtam ki, majd kimondja Miron.

– Megjegyzem – felelte Bargyin mosolyogva. Nem titkolta, hogy haragszik a barátjára.

55

Azt a néhány napot, amíg az oroszok Chequersben tartózkodtak, Churchill egy közeli birtokán töltötte. Churchill ezzel a gesztusával, hogy Molotovot a kormányfői rezidencián helyezte el, hangsúlyozni kívánta, hogy az oroszokat vendéglátóik a legszívélyesebb fogadtatásban részesítik, és, ami különösen fontos, hogy ez a szívélyesség és ez a figyelem személyesen tőle, Churchilltől ered, ami önmagában jelentős körülmény, de az angolok számára nagyobb jelentőségű, mint az oroszok számára, akiket sokkal nagyobb gondok foglalkoztatnak. Egyébként a küldöttség londoni tartózkodásának első napjaiban Churchill szerepe erre korlátozódott. Eden vezette a tárgyalásokat. Bár az angol miniszter moszkvai látogatása óta öt hónap telt el, úgy tűnt, mintha a tárgyalások nem is szakadtak volna félbe. Újra élesen felmerült mind a szovjet határok, mint a második front kérdése.

Ami a határokat illeti, az oroszoknak nyomós okuk volt feltételezni, hogy a moszkvai tárgyalások óta az angolok álláspontjában bizonyos mértékben reményt keltő változások történtek. Egyenesen erre utalt az a távirat, amelyet az angol miniszterelnök 1942. március 12-én küldött Sztálinnak. Ez a mondat szerepelt benne: „Elküldtem Roosevelt elnöknek az üzenetet, s igyekszem őt rábírni, hogy járuljon hozzá a háború utáni orosz határokra vonatkozóan köztünk kötendő megállapodás aláírásához." Amire Sztálin ezt felelte: „Nagyon hálás vagyok önnek a Kujbisevben március 12-én átadott üzenetéért." És tovább: „Ami üzenetének első – a Szovjetunió határaira vonatkozó – pontját illeti, úgy gondolom, hogy a megfelelő szerződés szövegével kapcsolatban még ki kell cserélni a véleményeket abban az esetben, ha azt mindkét fél elfogadja aláírásra."

Azt lehetett volna hinni, hogy most eljött a megbeszélés ideje, sőt talán a szerződés aláírásának ideje is, ám Eden értésükre adta, hogy az angolok álláspontja e tekintetben alig változott. Ugyanilyen elbátortalanító volt az angoloknak a második front kérdésében elfoglalt álláspontja is. Röviden, az Edennel folytatott kétnapi tárgyalások áhított célja most éppolyan messze volt, mint abban a percben, ami-

kor a repülőgép a „Bauer-küldöttséggel" az angol partokhoz közeledett. Churchill Chequerse olyan ágynak bizonyult, amelyet puhán megvetnek ugyan, de kemény fekvés esik benne.

De talán Eden azért ilyen hajthatatlan, hogy Churchillnek lehetőséget adjon megértés tanúsítására?

A külügyminiszter és a miniszterelnök némelykor így osztotta el a szerepeket.

Tehát következik a Churchill-lel való találkozó.

Amikor másnap reggel az oroszok az angol miniszterelnök Downing Street 10. alatti hivatalához közeledtek, Bargyin a londoniakat nézve, akik már nyáriasan öltöztek, azon tűnődött, hogy lélektanilag milyen is lesz ez a találkozó. Az előző este Beketovval folytatott beszélgetése után tudni kívánta, hogy Churchill most milyennek mutatkozik, hogy összehasonlítsa a tegnap elhangzottakat az eleven Churchill-lel.

Bargyin a sofőr mellett ült, és azokban a ritka pillanatokban, amikor az autó egy füstös, sokemeletes épülettömb előtt vagy a zöldellő fák sorfala előtt haladt, az elülső, tükörként csillogó ablak üvegében látta a mögötte ülőket.

– Íme, az olvasókönyvekből ismert London! – mondta Mihajlov Molotovnak, amikor jobbfelől feltűnt a Nelson-oszlop. – Az olvasókönyv ma olyan értelmet nyer, ami eddig nem volt meg benne. A londoni Trafalgar Square-en munkások tüntetnek, követelik az európai partraszállást.

Molotov cvikkere megcsillant. Hol járhattak most a gondolatai? Csak nem a repülőtéren, ahol első ízben találkozott Edennel? Az a kevés, amit a brit miniszter akkor mondott neki, mennyiben határozhatja meg a mai találkozót? Első hallásra e szavak protokolláris lekerekítettsége mögött semmiféle más gondolatot nem lehetett kitapintani. De ez tegnap volt. És ma?

A Downing streeti ház a májusi reggelen a nyugalom és a csend menedékének tűnt. A májusi idő ellenére fűtöttek odabent, és a nyitott ajtón a lakályos otthon illatai csaptak feléjük.

Churchill a vendégei elébe jött. Biztos, könnyed járása nemigen egyezett a nehézkes alakjával. Köszönéskor mintha kissé visszatartotta volna a feléje nyújtott kezet, hogy rászegezze az emberre makacs, kellemetlenül kutató tekintetét.

– Irigylem önöket, mint ahogy Eden minisztert is irigyeltem. – Derűsen biztató pillantást vetett a külügyminiszterére. – Átrepültek a frontvonal felett – tette hozzá, és ösztönösen a falra pillantott, nyilván megszokta, hogy jobb felől a hadműveleti térképet lássa.

– A miniszterelnök úr skóciai szemleútjáról tért vissza, minekünk ez frontvonal – szólt Eden. – Sajnos, ez a vonal hosszabb, mintsem szeretnénk.

Churchill a karosszékéhez ment és leült.

– Frontvonal! – Elgondolkozott, szivarja a szája egyik szögletéből a másikba vándorolt. – Az, amit az angol csapatok Tobrukban, majd El-Alameinben véghezvittek, a krónikások közkincsévé lesz. – Mindazok, akik hallgatták, megértették, hogy belekezd a hadihelyzet ismertetésébe, aminek olyan nagy mestere! Bármilyen kegyetlennek tűnt is a téma, ő úgy tudott beszélni róla, mintha a változékony és tragikus emberi sors történetét mondaná el. Amíg beszélt, katonák és civilek jöttek be a szobába. Némelykor arra kérték, hogy vegye fel a telefonkagylót, máskor, meghajolva, olyasmit jelentettek, ami azonnali döntést kívánt, egy ízben pedig papíron tették elébe a kérést. Ez nem zavarta őt, utasításokat adott, de eszében tartotta a fő gondolatot. Bargyin feltételezte, hogy a parlamentben szerezte ezt a gyakorlatot, az állandó csatározásban a könyörtelen opponensekkel. Nagy mestere volt a villámgyors válaszoknak, a rögtönzésnek. És még valami érdekeset figyelt meg Jegor Ivanovics, amíg Churchillt hallgatta. Munkatársainak közlései bizonyára nem voltak mind egyformán örvendetesek, de neki a szempillája se rebbent.

Bargyin Churchill elbeszélését érdekesnek, mi több, szórakoztatónak találta. Menetelés a sivatagban, az óáziserődök megostromlása (nem szabad az ellenséget a vízhez engedni!), a sivatagi harckocsicsaták leírása... Bargyin nehezen tudta volna megmondani, hogy ismétli-e magát a házigazda, de egy dolog mindenesetre nyilvánvaló volt: erőfeszítésébe került, hogy a hatása alá ne kerüljön, hogy el ne veszítse a függetlenségét.

Egy ilyen pillanatban Bargyin Molotovra nézett, akinek a cvikkere komoran csillogott. Molotov mintha azt mondta volna a ház urának: „Ide figyeljen, ön okos ember és nyilvánvalóan rendelkezik azzal, amit mértéktartásnak neveznek, de értse meg, mi a szenvedő Oroszországból jöttünk ide, amely ebben az évben olyasmit élt át,

amihez képest El-Alamein egyáltalán nem úgy fest, mint ahogyan ön látja. Legalábbis ne minekünk mondja el és ne ilyen hangnemben. Bizonyára mindezt elmondta az amerikaiaknak, és most elhatározta, hogy nekünk elismétli, mert az első alkalommal sikere volt. Pedig ami az amerikaiaknak jó, az nem mindig jó az oroszoknak is. Nem, minekünk a történet is más legyen, a hangnem is."

Úgy látszik, a Churchill visszaemlékezéseire szánt idő letelt. Elérkezett a döntés órája. Az angolok előterjesztették a szövetségi szerződés tervét, az oroszok igent mondtak rá. Már csak a szerződés aláírása volt hátra.

... Az alkalomhoz illő sötét öltöny Churchillt fiatalabbnak mutatta.

– Akármennyit partra tettek is, kiverjük! Britannia nem Belgium! – Olykor megengedte magának, hogy a harmadik mondattal kezdje a beszélgetést, nem véve fáradságot arra, hogy az előzményeket ismertesse. – Mind egy szálig kiverjük őket! – Edenre nézett.

– Szükséges, hogy a szövetségünk a háború után is őrködjék Európa felett – szólt Eden, és ezzel a mondattal határozottan közelebb vitte a beszélgetést a fő témához.

– Hálás vagyok Mr. Edennek, aki az orosz december és a háborús vihar ellenére utat tört Oroszországba, és lehetővé tette ... Szóval jó, hogy lehetőségünk nyílik az okmány aláírására, amely a mi békevágyunkat hivatott rögzíteni – szólt Churchill, és leült az asztalhoz. – Hogy gondolják? Olvassuk át a szerződés szövegét pontról pontra?

Három órával később a szerződést aláírták, s a szertartásos Eden, feltéve szemüvegét, amit ritkán cselekedett, mert tudta, hogy az öregíti, maga elé helyezte a beszéde szövegét.

– Mi kölcsönösen kötelezettséget vállaltunk, hogy a Németország elleni háborúban katonai és egyéb segítséget és mindenféle támogatást megadunk egymásnak – mondta, és Churchill szemét összehunyorítva nézett a miniszterére, saját gondolatain mosolygott. Ritkán fordult elő, hogy hallgató legyen Eden társaságában.

A repülőgép most az Atlanti-óceán felett szállt Amerika felé. Három megállót tartva – Reykjavík, Goose-bay, Montreal – május 28-án leszállt a washingtoni repülőtéren.

A Londonban töltött öt nap segítette Bargyint az események megértésében. Nem sokkal azelőtt, hogy az oroszok Londonba érkeztek, ott járt Marshall. Az orosz ügyek miatt jött. Vajon érdemben tárgyalt vagy csak puhatolózott? Valamikor a tél végén, talán az elnök kérésére, amerikai katonai szakértők alaposan megvizsgálták egy nagy európai partraszállás lehetőségét. Az angoloktól függetlenül tanulmányozták a kérdést, és válaszukban nem voltak tekintettel a brit partnerre: igen, lehetséges a partraszállás. A katonai szakértők kimutatták, hogy a jelenlegi körülmények között, amikor a német hadsereg megrekedt Oroszországban, a partraszállás végrehajtható. Lehetséges, hogy ezeket a számításokat nem csupa jószándék irányította. A gyakorlatias amerikaiak úgy vélték, hogy a második front megnyitásával elejét vehetik, hogy az oroszok bevonuljanak Európába. Ha az amerikaiak számításaiban szerepelt ez a gondolat, akkor biztonsággal állítható, hogy ekkor (tél végén – 1942 tavaszán!) kezdődött az angolok és tengeren túli partnereik között az a vita, amely lényegében az egész háború alatt tartott, és csaknem 1945 májusában dőlt el. Az amerikaiak úgy vélték, hogy elérkezett az ideje egy nagy partraszállásnak, később már késő lesz. Churchill azt felelte: „Korai!" De miért? Attól félt, hogy kútba esik az akció? Korábban még fennállt az a veszély, de most már aligha. Az igazi ok: minél jobban meggyengíteni a németeket is, az oroszokat is, hogy a maga javára döntse el a háborút, és természetesen, ne engedje be az oroszokat Európába.

De egyelőre az amerikai katonai szakértők azt számítgatták, hogy milyen esélyei vannak a sikerre egy nagy partraszállásnak. Számításaik eredményei annyira reménykeltők voltak, hogy Roosevelt tüstént elküldte Marshallt Londonba, és csaknem ugyanekkor táviratozott Sztálinnak, hogy orosz küldöttséget kíván Washingtonban látni. A megbeszélések tárgya: a második front. (Az a hír járta, hogy az elnök a nagy partraszállás kilátásától fellelkesülve, katonai tanácsadóival közösen kiszámította, hogy ehhez a hadművelethez hatszáz hajóra van szükség. Sőt egy nap, amint mondják, fogta a jegyzettömbjét, és egyik lapjára felvázolt egy ilyen hajót.)

Marshall tehát már megjárta Londont, és nyilván tárgyalt Churchill-lel. Nem kell látnoknak lennie az embernek ahhoz, hogy megállapítsa, miként folyt le ez a tárgyalás. Az angolok bizonyára nemet

mondtak az amerikaiaknak. Akkor mondták ki ezt a nemet, amikor az oroszok már útnak indultak. Vajon az angol „nem" hogyan befolyásolja a washingtoni tárgyalásokat, képes-e Roosevelt a szándékát megmásítani? Ha nem, akkor miként viselkednek majd az angolok? Elfogadják-e az amerikaiak és az oroszok véleményét vagy sem? Lehet, hogy ebben a pillanatban az óceán tükre felett száll, megelőzve a repülőgépüket, a londoni távirat, amely magában foglalja az orosz küldöttség londoni tárgyalásának értékelését? Bizonyára nehéz egyszerűen elvetni a nagy partraszállás tervét, könnyebb egyik tervet másikkal helyettesíteni. Churchill szereti ezeket a terveket. Talán azért is van olyan sok, mert némelyikük valódi, a többieknek a valódiság látszatát kell kelteniük. De minden terv fedőnevet visel, ráadásul olyan hangzatos és meglepően ünnepélyes nevet, mintha egytől egyig valódiak volnának.

56

Az oroszok május 29-én, pénteken délután négy órakor mentek a Fehér Házba. Borús, de meleg idő volt, és a találkozót megelőző órát a parkban töltötték.

Bármennyire titokban tartották is a Washingtonba érkezésüket, Bargyin egyre úgy érezte, hogy sokkal többen tudnak róla, mint ahogyan ezt ők és az amerikaiak szeretnék.

Amikor küldöttségük megjelent a Fehér Ház melletti parkban, körülnézett és látta, hogy az ablakokhoz tapadva néhány ember figyelte a parkot.

Feltételezte, hogy nemcsak Litvinov nagykövet, akit az amerikaiak arcról ismertek, keltette fel a kíváncsiságukat.

Molotov és Litvinov pedig egy oldalsó fasorba fordultak, és nyilván, hogy összeegyeztessék beszélgetésük tartalmát a fasor hosszával, meglassították lépéseiket. Úgy látszott, hogy a beszélgetés nem fért el a fasor méretei közt, és egy árnyas szilfa alatt, amely eltakarta őket a kíváncsi szemek elől, megálltak.

Litvinov világos öltönyt viselt, könnyű felöltőjét a karjára vette. Molotov sötét esőköpenyben volt, fején sötét kalap, megjelenése sokkal hivatalosabb, mint Litvinové, igen, és bizonyára nem is egészen az évadhoz illő, látszott, hogy olyan országból jött, ahol még nem köszöntött be a nyár.

Litvinov beszélt, Molotov pedig szemöldökét összevonva s a távolba meredve hallgatta. Tekintete komor és aggodalmas volt. Miről beszélgethettek? Mikor beszélt Litvinov az oroszokat érdeklő legfőbb problémáról az elnökkel? Mit gondolnak erről a katonai szakértők? Miben támogatják az elnököt, és milyen ellenvetéseket tesznek: Eisenhower? Marshall? MacArthur? Hát Hopkins? Igaz-e, hogy Roosevelt személyes külügyminiszterének nevezik? Akkor Hullnek milyen a helyzete? És hogyan vélekedik Hull az Oroszországot érdeklő legfőbb kérdésről? Még mindig ellenzékben van? Akkor talán nélküle kell folytatnia a megbeszélést? Igen, Roosevelt és Molotov. De mi legyen Hopkinsszal?

Közeledett az idő, s az oroszok elhagyták a parkot. Bargyin felnézett: az ablakokban még mindig ugyanazokat a személyeket látta. Az orosz küldöttség washingtoni tartózkodásának titkát még őrizni kell, nehogy a washingtoni megbeszélések folyamán Bauer Molotovvá legyen.

Közvetlenül azután, hogy a lakáj begördítette a dolgozószobába az elnök tolószékét, őket is bevezették.

Hopkins az ajtóban tisztelettel teljesen kezet szorított Molotovval és Litvinovval, meghajolt a többiek felé; amikor Bargyint észrevette, rámosolygott és megjegyezte:

– Olyan erős vodka, mint amilyent Arhangelszkben ittam az egész világon nincs.

A vendégeket beinvitálta az elnökhöz.

Bargyin azt várta, hogy egy széles vállú, kissé testes, és ettől még nagyobbnak tűnő embert fog látni, szép, kissé duzzadt, fehér arccal és lebilincselő „roosevelti" mosollyal, ehelyett egy sovány és feltűnően keskeny arcú, ősz embert pillantott meg, akinek sápadt bőrén a szeme alatt a sötét karikák még jobban kirajzolódtak. A mosolya élénk és őszintén barátságos volt, de egy beteg ember mosolya, és volt benne valami, ami részvétet keltett.

Bargyin tudta, hogy ez az első benyomás minden valószínűség szerint igen hű, de elmúlik. És csakugyan, eltelt néhány perc, és mintha a régi Roosevelt lett volna előtte.

A bemutatás szertartása, noha tolmács közvetítésével történt, nem sok időt vett igénybe. Bargyin megfigyelte, hogy Roosevelt nem minden választékosság nélkül mutatta be kollégáit. Hull bemutatásakor, úgy vette észre, az elnök feltűnő körülményességgel hangsúlyozta annak az orosz ügyek iránti érdeklődését, mintha azt mondaná: „Ha önök az oroszellenes párt fejének tekintik őt, tévednek!" Hopkinst viszont tartózkodóbban és egyszerűbben mutatta be, mint ahogyan tehette volna: „Önök ismerik egymást, én itt semmi újat nem mondhatok" – mintha csak ezt fejezte volna ki, de a tartózkodásának más, rejtett oka volt: nem akarta élezni az amúgy is rossz viszonyt külügyminisztere és Hopkins között. Azonfelül nem lett volna értelme, hogy Hopkinst felmagasztalja, hiszen egészen nyilvánvaló, hogy Amerika és Oroszország kapcsolatában Hopkinsé a főszerep.

Az elnök kérdésére, hogy miként bírták a hosszú és nehéz utat, Molotov szokásos szűkszavúságával felelt.

– A repülés Moszkvából Londonba és onnan Izlandon meg a Labradoron át nem tűnt fárasztónak . . . – és útitársaira pillantott, mintha megerősítést várna tőlük. – Semmi különös, talán egy dolog kivételével: a katonai tanácsadónk megrándította a lábát, és Londonban maradt, majd valahogy helyettesítenünk kell a tárgyalásokon. Először mondta ki a tárgyalások szót, és az elnökre nézett.

– Ma nincsenek itt a katonák – mondta az elnök –, de holnap Marshall tábornok és King tengernagy rendelkezésünkre áll.

E néhány szót is azon a szívélyes hangon mondta, amelyen eddig beszélt, mégis volt bennük valami protokollszerű. Mintha azt akarná mondani: a megbeszélést holnapra halasztjuk, katonai szakértők is részt vesznek rajta.

Molotov megértette: itt a legrövidebb út az oroszokat érdeklő fő kérdés megbeszéléséhez, ezért a szó szoros értelmében rá kell terelnie az elnök figyelmét. Megjegyezte, hogy szeretné részletesen megvitatni a hadihelyzetet. Beszélt Churchill-lel, de az nem adott választ a kérdéseire. Igaz, Churchill kifejezte azt az óhaját, hogy az oroszok Washingtonból visszatérőben álljanak meg Londonban. Le-

het, hogy az angol miniszterelnöknek időre van szüksége a kérdések megválaszolásához.

– A japánok hajóhadakat vonnak össze a Fuchu és a Mariana szigetek körül – mondta az elnök, és jellegzetes, kissé öreges mozdulattal védte szemét a szobába behatoló napsugárzástól. Nem egészen volt érthető, hogy miért beszél hirtelen a japánokról, azért-e, mert önmaga számára igen fontosnak tartja ezt a kérdést, vagy mert nem kívánt most válaszolni az orosz miniszter egyenes kérdésére. – Nehéz megmondani, hová irányítják a japánok ezt a flottát: Ausztrália, Hawaii, Alaszka vagy Kamcsatka ellen?

Molotov szünetet tartott. Mivel magyarázza, hogy az elnök kitért a kérdés megválaszolása elől? Vagy talán csak azt akarja, hogy a lényegi megbeszélés másnapra maradjon? Tehát az elnök tudni kívánja, hogy hová irányítják a japánok a flottájukat. Ő, Molotov semmit sem tud erről, de érzése szerint a japánoknak állandó törekvése, hogy az oroszokra ráijesszenek.

– A mi fő ellenségünk Hitler – mondta Molotov. Még egyszer megpróbálta a beszélgetést a lényegre visszaterelni.

Roosevelt egy pillanatra elhallgatott, majd azt mondta:

– Igen, Hitler. Amíg Európában nem tisztázódik a helyzet, a Csendes-óceánon kell a flottánkat tartanunk . . . – Kinézett az ablakon, figyelte, mint hagyja el a nap az ablak előtti zöld tisztást, és a fű zöldje lassan elsötétedik. – Nem volt könnyű meggyőzni a többieket ennek az álláspontnak a helyességéről, de most már, úgy látszik, általánosan elfogadott – tette hozzá. Kire célzott: csak az amerikaiakra, vagy amazokra is, az óceánon túl?

Roosevelt kinyújtotta kezét az asztalán heverő írások felé.

– Mit tud Molotov úr arról, hogy Németországban a nácik milyen körülmények között tartják az orosz foglyokat? – kérdezte, miközben hasztalanul igyekezett egy iratcsomót a gemkapocstól megszabadítani. Hopkins odalépett hozzá, és segített neki a kapcsot levenni, közben véletlenül egy pillantást vetve az iratokra, majd Hullre. – Mit tud ezekről a körülményekről? – ismételte kérdését az elnök, és Hullre nézett, mintha azt kérdezné, jól értette-e őt.

Hull hirtelen elvörösödött.

– Igen, a genfi konvencióról van szó, elnököm – mondta, és Hopkinsra nézett, aki fázósan a keze fejét dörzsölgette.

Bargyin már Moszkvában megfigyelte ezt a mozdulatot: Hopkins az izgalomtól nem kimelegszik, hanem megborzong. De miért fázik most? Az az iratcsomó, amelyet az elnök felvett, emlékeztető feljegyzéshez hasonlít: tiszta papírlapok, olvasható, gépelt szöveg, egyszerűen csak a szöveg, cím és aláírás nélkül. Úgy látszik, Hull készítette ezt a memorandumot, a genfi konvencióra vonatkozó megjegyzése így értelmezhető. Nem lehetetlen, hogy Hopkins először látja ezt az iratcsomót, lám, milyen ellenséges csodálkozással nézett a papírokra, miközben a gemkapocstól kiszabadította. A „Hull–Hopkins"-problémának is megvannak a határai.

Molotov igyekszik válaszolni az elnök kérdésére. Válaszának értelme: az oroszok adatokkal rendelkeznek arra nézve, hogy a németek embertelenül bánnak a foglyokkal. Erről beszélt például az a huszonöt fogoly is, akiknek sikerült Norvégiából Svédországba szökniük.

– Nem kellene megállapodást kötni a foglyok listájának cseréjéről? – kérdezte az elnök, és közelebb húzta az emlékeztetőt.

Molotov hangjában haragos szemrehányás, sőt talán felháborodás érződött.

– A szovjet kormány bárkivel kész tárgyalni, csak a németekkel nem. Ha a németekkel tárgyalásba bocsátkoznánk, lehetőséget nyújtanánk nekik annak hangoztatására, hogy ők a nemzetközi joghoz igazodnak.

– Nem segíthetnénk az Oroszország és Törökország közti kapcsolatok megjavításában? – kérdezte az elnök, a memorandum fehér lapját maga előtt tartva, és derűsen gúnyos pillantása most hol Hullre irányult, hol Hopkinsra. Ebben a párviadalban szeretne Hullnek előnyt adni és ezzel semlegesíteni őt, hogy a másnap kezdődő tárgyalásokon lehetőleg ne vegyen részt.

Molotovot láthatóan nagyon bosszantják Hullnek ezek az emlékeztetői. Ő olyan országból jött, amelyet a háború tüze pusztít. Küldetésének egyetlen és valóban életbevágó feladata a második front. Erről akar beszélni, és most a szovjet–török kapcsolatok kérdésével traktálják. De az elnök tovább beszél az Oroszország és Törökország közti viszonyról, és nyilvánvalóan azt kívánja, hogy a szovjet miniszter válaszoljon a replikájára, úgy látszik, valami szándéka van ezzel.

– Készek vagyunk ezt is megtárgyalni – mondta Molotov magát tűrtőztetve.

Roosevelt megkönnyebbülten felsóhajtott. Hullnek ez a két emlékeztetője neki is gondot okozott, de úgy látszik, minden elrendeződött.

– Akkor jó – szól Roosevelt, és Hopkinsra néz, de az ellenségesen figyel. „Mi jó van ebben? – mintha ezt mondaná az elnöknek. – Ez a vén bolond Hull se tudott jobbat kitalálni, mint hogy ezzel az ostoba memorandummal álljon elő . . . Hát ezért repültek ide ezek az emberek, megbirkózva az elemekkel és a háború viharaival?"

De az elnök elégedett, amiért ma sikerült szóba hoznia Hull memorandumát, legalábbis némi látszatát keltve az érdemleges tárgyalásnak, amelyben a külügyminiszter is részt vesz. Ezután a holnapi megbeszélést már nélküle folytathatják.

– Molotov úr lehetségesnek tartaná, hogy találkozzék Hull külügyminiszterrel, és megbeszéljék mindazokat a kérdéseket, amelyeket a külügyminisztérium fontosnak tart? – kérdezte Roosevelt.

– Igen, természetesen – egyezett bele Molotov.

– Jó – jegyezte meg elégedetten az elnök.

– Szóval az orosz repülőgép személyzete először tette meg az óceán felett az utat Moszkvából Washingtonba? – kérdezte az elnök mosolyogva. A több mint bonyolult manőver, amelyet az imént Amerika első diplomatájával kapcsolatban végrehajtott, határozottan jókedvre hangolta.

– Igen, először, elnök úr – felelte Molotov.

– Nem lehetne az orosz pilótákat meghívni, hogy kezet szoríthassak velük?

Molotov nevetett:

– Köszönöm, elnök úr. Megtiszteltetésnek fogják venni.

Az a kis merevség, amit Jegor Ivanovics Rooseveltben észrevett, amikor a dolgozószobába beléptek, a beszélgetés végére feloldódott.

Az elnök azt mondta, hogy az estét a vendégei körében szeretné tölteni, és ezért valamennyiüket meghívja ebédre. Jegor Ivanovics úgy vette észre, hogy ebben a gesztusban nem volt semmi protokolláris. Az elnök egyszerűen úgy gondolta, hogy az oroszokkal folytatandó megbeszélésnek nem fog ártani, ha nagyobb fokú emberi melegséget tanúsít.

Amikor Bargyinnal közölték, hogy az ebéd az elnök ovális dolgozószobájában lesz, eszébe jutottak Roosevelt nevezetes sajtókonferenciái, amelyeknek némelyike itt folyt le. Ez az ovális dolgozószobának nevezett helyiség inkább teremnek mondható, olyan tágas. Mint a ház sok más helyisége, amelyeket Jegor Ivanovics látott, ez is világos színű. Bizonyára nem azért, mert az elnök dolgozószobája, hivatalos tanácskozásainak színhelye, hanem alakja miatt is, ezt a termet nem terhelik a szokásos kastélykellékek, stukkók, kristálynemű, ezüstözött és aranyozott fém és fa. Egyetlen díszítése a mennyezet alján körbe futó, eléggé rideg szegély, amely mintegy kiemeli a szoba szabályosan ovális formáját.

Bargyin úgy érezte, hogy az elnök szereti ezt a dolgozószobáját, és nemcsak akkor dolgozik itt, amikor nagyobb létszámú csoportot fogad. Ennek bizonyítékát abban is látta, hogy a négyzet alakú fém papírkosár korántsem volt üres, és a kis polcos asztalon ott hevertek az aznapi újságok. Az elnök kényelmére az újságokat úgy rakták szét, hogy a címük lássék (a tekintélyes New York-i és washingtoni újságokon kívül Jegor Ivanovics megpillantotta a más nagyvárosokban megjelenő lapokat: a „Chicago Tribune"-t, a bostoni „Christian Science Monitor"-t, a „Philadelphia Inquire"-t), egy falmélyedésben elhelyezett három polc pedig kézikönyvekkel volt tele, amelyekre az elnöknek naponta szüksége volt.

Jegor Ivanovics elképzelte, hogy ebben a helyiségben kellemes dolgozni: az elnök háta mögött levő nagy, háromszárnyas ablak a parkra, az élénkzöld gyepszőnyegre és az öreg tölgyek sötét koronájára néz. Szép tavaszi és nyári napokon az elnök bizonyára nyitott ablaknál dolgozik, és ilyenkor a napsütötte lombok illata a zsenge fű visszfényével együtt csakúgy árad be a házba.

– Megvallom, a házigazda szerepe az ebédlőasztalnál sokkal kellemesebb, mint az íróasztalnál – mondta az elnök, miközben a lakáj erős karjára támaszkodva lassan rakosgatta beteg lábait. Olyankor, amikor rosszul érzi magát, alighanem különösen igényli a tréfálkozást. Nem, nemcsak azért, hogy a rossz közérzetét leküzdje, hanem hogy úgy mutassa, mintha semmije se fájna. – Whiskyt, vodkát vagy koktélt? Ha koktélt, akkor engedjék meg, hogy én készítsem el – fordult a vendégekhez. Koktélkeverési szenvedélye közismert volt. Ő maga alig ivott, de szerette, ha mások isznak.

– Koktél, és ráadásul az elnök kezéből, ez már igazán jó! – kiáltott fel Hopkins, és az orosz vendégekre nézett. Mind ott voltak az ebéden, akik az elnöki fogadáson megjelentek, csak Hull hiányzott, és ez észrevehetően jobb kedvre derítette Hopkinst.

– Igen, igen, csakis koktélt! – kapott a szón Roosevelt, aki körül különféle formájú és színű (kék, zöld, gránátvörös) üvegek sorakoztak. Most középkori alkimistához hasonlított, amint valami különös bájitalt kotyvaszt. – Igen, koktélt! – nevetett, olyan jóízűen, hogy le kellett vennie a szemüvegét és megtörölni a szemét.

Jegor Ivanovics úgy érezte, hogy az elnök az orosz vendégei körében talán elfogódottabb, mint rendesen. Nem, nemcsak az fékezte, hogy most tolmács útján kellett érintkeznie, és szavai, amíg megtették bonyolult útjukat a tolmácsig, s a tolmácstól a vendégekig, elszíntelenedtek. Maga az a mód is, ahogyan az oroszok a megbeszéléseket folytatták – a szabadosság és a vitathatatlan kézzelfoghatóság –, észrevehetően feszélyezte az elnököt, mi több, gátolta abban, hogy önmaga legyen. Talán ezt az ebédet is azért eszelte ki, hogy végre elemében érezze magát? Súlyos betegsége ellen a nevetésben keresett menekvést.

Eközben az elnök pohárköszöntőjében elmondta, hogy sokat töpreng a háború utáni világon. Jó lenne a leszerelést megvalósítani, csak a rendőrségnek hagyva meg a fegyvert, hogy féken tarthassa a bűnözőket. Tudja, hogy a világgazdaság nem épülhet fel a romokból, ha fegyverkezésre kell költeni. Szerinte az általunk belátható jövő negyedszázadra terjed, és ma kell a békét biztosítanunk, legalábbis erre a huszonöt évre. Beszéde végén éltette az orosz vendégeket.

Ajkához érintette poharát, és kérte, hogy ráksalátát tegyenek a tányérjára. Megjegyezte, hogy csak banketteken sikerül kijátszania a személyzet éberségét, és azt ennie, amit valóban szeret.

– Ó, senki sem táplálkozik olyan rosszul, mint az Egyesült Államok elnöke – mondta, és titkos gondolatán mosolyogva, legyintett. – Az embernek az ízlik a legjobban, ami gyerekkorában ízlett. Szeretem a sült pisztáciát! Mindent odaadnék egy marék pisztáciáért! De azok, akikre az életemet rábízták, azt tartják, hogy talán éppen a pisztáciában rejlik a vesztem. És szegény pisztáciák tövises útra indulnak: a rendőrség röntgennel vizsgálja őket, a vegyészek savakkal, satöbbi, satöbbi... Így megy ez mindaddig, amíg ahhoz az ember-

hez nem kerülnek, akinek döntenie kell, hogy adjon-e belőlük az elnöknek vagy sem. És ő dönt: „Ugyan már – ezek a pisztáciák! A szemétbe velük! Eddig is megvolt nélkülük az elnök, ezután is meglesz." Tehát ha az ember pisztáciát akar enni, ne legyen elnök.

Együtt nevet a többiekkel. Csak Hopkins komoly, ő már hallotta ezt a történetet a pisztáciákról. De Bargyin jól mulatott rajta. Szó, ami szó, az elnök kellemes házigazda tud lenni. De a Hooverrel való beszélgetés – Beketov jókor emlékeztette rá Jegor Ivanovicsot – szintén ebben az ovális dolgozószobában folyhatott le. Igen, és Roosevelt nem az íróasztalnál ült, hanem az újságosasztal mellett, és a telefonokat átkapcsolták ide. Igen, ezek a tárgyak látták Rooseveltet másként viselkedni. Ha megkérdezik őket, talán elmondják. De hát hol végződik az egyik Roosevelt, és hol kezdődik a másik?

Az orosz vendégek éjfélig maradtak az elnöknél. A protokoll ellenére, és talán a józan ész ellenére is. Kímélhetnék magukat, holnap tárgyalások lesznek.

– Molotov úr, kivel szeretne Washingtonban találkozni? – kérdezi az elnök. Ahhoz, hogy szívélyes házigazda legyen, talán még ez a kérdés hiányzott, de Molotovot ez váratlanul érte, lám, hogy összevonta a szemöldökét.

– Talán Standley tengernaggyal vagy Davies nagykövettel?... feleli Molotov elgondolkozva. A tengernagyról Molotov már beszélt az elnöknek. Felvetődött Davies nagykövet neve is, az elnök tudja, hogy az oroszok bíznak a jóindulatában. Valaki elbeszélte Bargyinnak: kevéssel a háború előtt, amikor váratlanul összebonyolódtak a kapcsolatok Amerika és Oroszország közt, Davies kérte Rooseveltet, hogy őt küldje Moszkvába. „Én elrendezem a dolgot az oroszokkal" – mondta.

– Igen, Standley admirális, Standley admirális – mondta az elnök.

Molotov Daviest és Standleyt nevezte meg. Roosevelt csak Standleyt említette. Véletlenül hagyta ki a nagykövet nevét vagy szándékosan? A nagykövet, a jelekből ítélve, nemigen fér össze Hull-lel. Ő hasonlóan vélekedik az amerikai–szovjet viszonyról, mint Hopkins. Ha Molotov találkozik Daviesszel, Hull még jobban megsértődik. Rooseveltnek Hopkins is elég.

Bargyin a szállodába visszatérve, táviratot talált az asztalán. Miron küldte. „Este hatkor Washingtonba érkezem, találkozásnak örülök. Telefonálok." Sikerül-e hatra szabaddá tenni magát? Majd emlékek következtek. Bargyin a fivérét valamikor a múlt év augusztusában látta utoljára. Miron a repülőtérre menet benézett a népbiztosságra. Jegor Ivanovics kiment Vorovszkij szobrához. Miron rőt szakállt növesztett (különc ember, pedig a fél arcát átszelő forradás erélyessé tette az arcát!), vadonatúj dohánybarna ingzubbonyban volt. „A Sikorsky és a Seversky gyárakba repülök" – szólt Miron, és tekintetével az autóra mutatott, amelyben Bargyin még néhány pilótát látott, ugyanilyen dohányszínű ingzubbonyban. – Jó dolog, az amerikai eget is oroszok kormányozzák!... „Hosszú időre mész?" – „Nem tudom. Mihelyt a repülőgépek megindulnak Alaszka felett, meglépek!... Ha katonai diplomácia is, de diplomácia. Elég, ha egy Bargyin diplomata. Én a fasisztákat akarom aprítani! Mint ott, Guadalajaránál!" Ebben a pillanatban az autó, amely kissé távolabb állt, jelt adott, hogy letelt az idő, szólít a kötelesség. „Előre megmondom, Amerika nem nekem való! – vetette oda Miron búcsúzóul. – Amerikába utoljára ér el a forradalom. Vagy talán nem így van?" Ennyit tudott mondani Miron az alatt a tíz perc alatt, amelyre összehozta őket a sors Vorovszkij szobra előtt. De nem sikerült visszatérnie Amerikából egy hónap múlva, sőt hat hónap múlva sem. „Amerika nem nekem való!" – mondta akkor. Vajon most hogy érez?

Miron telefonhívása késett. Az alkalmi Douglas, amelyen a Csendes-óceán partjáról Washingtonba repült, kényszerleszállást végzett valahol Winnipeg környékén.

– No sebaj, fő, hogy már itt vagyok – kiáltotta Miron, a repülőtérről telefonálva. – Várj ott a... no, tudod, a Fehér Ház mögött, annál a vasrácsnál, ahol a turisták szoktak sorakozni, érted? Valamikor én is ott álltam.

Ha fivérének nincs a szakálla, talán meg sem ismerte volna, mert civil ruhában jelent meg.

– Azt gondoltam, hogy a gimnasztyorkádban látlak viszont, és tessék, valóságos dandy vagy! – kiáltott fel Jegor, amikor megindultak a kerítés mentén, és szemügyre vette a fivérét. Miron azzal a keresetten elegáns ünnepélyességgel viselte a civil ruhát, amellyel általában a katonák szokták viselni.

– Ugyan! A gyárban állandóan egyenruhában vagyok, de a városban nemigen – szólt Miron, és vállával meglökte a bátyját, örvendezőn, hetykén lökte meg. Ekkora boldogság, hogy Amerikában találkozzék a bátyjával! – Ahogy felismerik bennem az orosz katonát, akár lezárhatod az utcát! „Long live Russia!..." És mind ott vannak!... Amikor a mieink eldöngették a németeket Moszkvánál, Washingtonban voltam. Itt, a Fehér Háznál a vállukra vettek, úgy vittek a szállodába! Akkor úgy döntöttem, hogy inkább járok a saját lábamon.

– Félsz, hogy elejtenek? – nevetett Jegor.

– Félek – vallotta be Miron, és rövid szünet után kijelentette –, ma senkivel sem akarok osztozkodni rajtad, még az államok elnökével sem!

– Ezt mire mondod?

– Azt mondom, senkivel sem osztalak meg, szóval, testvér, együtt töltjük az estét. Rendben?

– No jó, ha együtt, hát együtt.

Miron, noha csak néhányszor volt Washingtonban, jól ismerte a várost. Északkeleti peremén volt egy ház, orosz tengerésztisztek laktak benne, akik az övéhez hasonló küldetéssel jöttek az Egyesült Államokba. A ház tulajdonosai görögök voltak, szüleik Oroszországból költöztek át Amerikába a század elején. A családfőt elragadta a tüdővész még a harmincas évek derekán, s a ház a negyvenéves feleségére meg a két fiára maradt, ezek közül a nagyobbik tizenhét, a kisebbik tizenöt éves volt. Velük élt még a férj holtsüket nővére, Aiaka. Magányos, bánatosan zárkózott teremtés, aki önfeláldozó szeretetet táplált unokaöccsei és a ház iránt. Aiaka kezdetben bizalmatlanul fogadta az oroszokat, de amikor felengedett, jó volt hozzájuk. Mindezt azalatt mondta el Miron a bátyjának, amíg a taxi Washington északkeleti peremére robogott.

– A szépséges görög menyecske beszél oroszul? – kérdezte Jegor, és alig állta meg, hogy el ne nevesse magát.

– Egy kevéskét, de nem annyira a rokonai tanították meg, mint az itteni szállóvendégek – felelte Miron.

– Te tanítottad meg? – kérdezte szigorúan Bargyin.

– Mit nézel úgy rám, mint egy fenevad? – Miron hirtelen méregbe jött. – Én is tanítottam. Csak nem úgy, ahogyan te képzeled.

– Elhiszem, el – mondta Jegor, és kitapogatva fivérének hegyes vállát, megszorította. – Meddig leszel még ilyen nyiszlett? Kiállnak a csontjaid, mint egy vén gebének! Legalább az amerikai koszton kicsit felszedhettél volna.

– Az ilyenek, mint én, nem szednek fel – mondta Miron, és elmosolyodott. – Jegor pedig arra gondolt, hogy Miron mindig ilyen kicsi és csontos volt. Mintha nem is Bargyin volna. Mintha a maradékból gyúrták volna össze, amit valahol a fenéken összekapartak. Valóban vakarcs. Ugyan mivel bűvöli el a szép görög nőt?

A háziasszonyt nem találták otthon, a fiúk pedig felmásztak a galambdúcra. Úgy látszik, egy csapat galamb a felhők magasságából már napszállta után tért vissza. Csak Aiaka volt otthon. Kemény tenyerével Miron vállára csapott, erősen megrázta Jegor kezét, és a két fivért a folyosó távoli végébe vezette, itt volt azelőtt is Miron szobája.

– Érezd magad itthon, jó emberek, megbízom bennük – mutatott Miron az ajtóra, amelyen Aiaka kiment. – Olvastál ma újságot? – kérdezte hirtelen, és gyors, figyelmes pillantást vetett a bátyjára.

– Szevasztopolra célzol?

– Igen, Szevasztopolra . . . Itt felettem lakott egy tengerész, egyenest Herszonból jött. Éjjel olykor felüvöltött, és súlyos öklével verte a falat! Csak Aiaka nem hallotta. Mi az a Guadalajara, ha itt van Szevasztopol! Ámbár Guadalajara minden tiszteletet megérdemel. Akárcsak Szevasztopolban, fehérek a kövek, fehérek a tűző napon! . . . Szóval Szevasztopol! Jaj, micsoda nyár lesz! Micsoda nyár! – Kinyújtotta kezét a függöny felé és félrehúzta – nyomasztotta ez a félhomály. – Milyen az elnök? Milyennek látod, mondd!

No, elkezdődött! Igaza van Szergej Beketovnak: amit ő nem ért rá elmondani az Egyesült Államok elnökéről, majd Miron elmondja.

– Neked jobban kell tudnod, hogy milyen elnök.

– Miért nekem?

– Ha repülőgépeket ad, akkor jó. Hogy állunk a nekünk készülő repülőgépekkel?

Miron a mutatóujjával megvakarta vörös szakállát.

– Megmondom, és te magad ítéld meg. Mi a két téli hónap alatt kétszázötven vadászgépet kaptunk, pedig havonta ötszázat szeretnénk.

Miron szavaitól Bargyin nem derült jobb kedvre.

– Kevesebb, mint amennyit szeretnénk, de ez is valami, nem?

– Hát persze – hagyta rá Miron nem éppen lelkesen –, és ha így van, akkor nincs szükségünk jobb elnökre Amerikában ugye?

Bargyin érezte, hogy Miron kelepcét állít neki. Undorító következetességgel állítja fel. Jegor Ivanovics látta ezt, de csak ment tovább a maga ösvényén.

– Szóval, te azt akarod tudni, hogy én mit gondolok Rooseveltről? – kérdezte.

– Azt.

– Akkor hallgass ide. Isten éltesse Rooseveltet a mi győzelmünkig, másik elnökkel nehezebb dolgunk lenne.

– Szóval az isten küldte nekünk Rooseveltet, ugye? – mosolygott gúnyosan Miron.

Jegor hallgatott. Nem volt könnyű Miron kérdésére felelnie, úgy válaszolni rá, hogy ne maradjon helye a gúnynak.

– Talán nehéz lenne a kérdésedre a távolból válaszolni, nem látva őt. De ma, éppen ma láttam, megvan benne a jóakarat és az a megértés irántunk, amely feljogosít engem arra, hogy azt mondjam: vele meg tudok egyezni. Ha Churchill volna a helyében, nehezebb dolgom volna.

– Szóval Churchill rossz, ő pedig jó?

– Roosevelt nem Churchill.

– Ilyenek vagytok ti mind . . . Szovjet liberálisok! A kedvetekben járnak, terített asztalhoz hívnak, körülhízelegnek és biztatnak, mondván, hogy a ti személyetekben a nagy Oroszországot üdvözlik, és ti olvadoztok a gyönyörűségtől. Bezzeg, ha fognának benneteket, és zsakettjeitekben Guadalajara fehér szikláira vinnének, igen, igen, azokra a sziklákra, amelyek az ilyen Roosevelt-félék áldásával festődtek vörösre! Szeretném látni, mit csinálnátok! Vagy elvinnének benneteket Georgia gyapotföldjeire, esetleg Alabamába, és megmu-

tatnák, hogyan suhog a felügyelő korbácsa, nem a tizennyolcadik században, hanem ma... Pedig hát ez is az elnök áldásával történik.

– Azt akarod, hogy miután ide jöttünk, becsapjuk az ajtót? Ezt akarod?

Miron most állt, kis termetével, vörös szakállával, felborzolt hajával, amely makacs forgókban meredt minden irányba.

– Nem, én nem vagyok olyan reménytelen, mint ahogy hiszed.

– Hát akkor mit akarsz?

Az ifjabbik Bargyin járkálni kezdett a szobában. Olyan keményen lépett, hogy a sarokban a teásedényekkel tele tálaló megzendült sokhangúan, mint egy zenélődoboz.

– Csak azt akarom, hogy tudjátok az árát ennek a bűnnek is, meg ennek a szónak is. Hogy Guadalajara fehér szikláinak kísértete, mint a Szevasztopol fehér köveié, mindig ott álljon előttetek, emlékeztetve azokra, akik nincsenek köztünk. Hogy folytonosan égessen benneteket a gyűlölet az olyan emberek iránt, akik most a barátainknak akarnak látszani, de valójában ott álltak, állnak és állni fognak – hallod, fognak! – a túlsó oldalán annak a frontnak, amelyik kettéválasztja a világot. Ezt akarom! De minek erről beszélni! Arra akarlak kérni, képzeld el a világot vagy öt évvel a háború után, rajzold meg magadnak, milyen lesz negyvennyolcban vagy negyvenkilencben. No, és így kapaszkodj fel az őrtoronyba, 1949 tornyába! Menj fel, csak menj! Milyen jól látszik minden onnan! Nézd meg Guadalajarát, Barcelonát, Münchent és ezt a szövetséget az amerikaiakkal, ezt a te utazásodat az óceánon túlra... Mi tagadás, ti diplomaták perc-emberek vagytok, de nem árt nektek sem, ha összeméritek azzal az örök méterrel, amelyet, amint nekünk az iskolában tanították, valahol a tudomány titkos kamrájában őriznek, és amely a föld egyenlítőjének ennedik része. Nem árt megvizsgálni, hogy ez a ti mostani dolgotok miként viszonylik ehhez az örök méterhez. Nem engedtetek-e túlságosan a hangulatnak, nem hagyott-e cserben benneteket az emlékezet, nem túlságosan hittetek-e a partnernek, mert lám, milyen mestere a dallamos futamoknak, aranyhangú csalogány.

– Megállj, de mi ez a te mércéd? A mi igazságunk?

Miron arca felderült; Jegor tehát nem engedte el a szavát a füle mellett, valamit ő is felfogott.

– A mi örök igazságunk – mondta, és a szoba homályos zugából hosszan nézett a bátyjára. – Úgy vagy velem, mint a sarkadba fúródott szálkával, ugye? Lépni akarsz, és nem enged, beléd szúr! Pedig nagyon rá kellene lépned a sarkadra, mert neked előkelő járásod van. Az embernek azért adatott a járás, hogy a testét vigye, neked pedig, hogy a fenségességedet hordozza! Lépsz, és valóban nem érzed a lábadat magad alatt: lám, milyen fenséges vagyok én! Lám, milyen méltóságteljes! Olyan vagyok, mint Jelizaveta nagyanyám. Azt is mind imádták a kedveskedő bölcsességéért, alkalmazkodóképességéért és jóságáért. Hogy is ne szerették volna, amikor minden zsebében egy-egy font sóskaborbolya volt! Ad egy szem borbolyát, és mintha zsebre vágta volna az embert. Bocsáss meg, testvér, de van benned valami ebből a Jelizaveta nagyanyából, a te jóságod csaknem hivatássá változott.

– Jelizaveta nagyanyának ehhez semmi köze. Az ő esze és a bőkezűsége kettőnknek is elég, és még Jakovnak is jut valami. Ahány árvát Jelizaveta nagyanya életében felnevelt, némelyik menhelyre sem fér be annyi. Én, testvér, Jelizaveta nagyanyát nem akarom megtagadni. Azt mondod, őrá hasonlítok? Köszönöm neked. Mert nagy tisztesség őrá hasonlítani. Mi rossz van abban, ha segítek Pelageja néninek vagy Misa bácsi unokájának? A néni kislánykorában árvaságra jutott, és mosónőnek ment, hogy a két kistestvérét felnevelje. Lenyka pedig, Misa bácsi unokája, egy katona fia, aki a mongol pusztában megégett. Igaz, nekem jó érzés, ha segítek. Igen, a lelkemben ünnep van, amikor egy embernek segítő kezet nyújtok. Mi több, úgy járok, mint akinek neve napja van. Egyre rajta kapom magam a gondolaton: „Mitől van ez a derű bennem? Ja, Lenykát felvették a gyárba, és én segítettem a legénynek . . ." De isten látja a lelkemet, nekem ezért a segítségért semmi se kell . . .

– Hát itt van a kutya elásva. Igenis, kell! – Miért segítesz? Nem azért, mert sajnálod Lenykát. Nem. Neked szükséged van arra, hogy – bocsánat a szóért! – Jézusnak érezd magad! Ni, azt mondod, milyen jó vagyok én! No, légy őszinte, mondd meg, nincs igazam? Ismerlek. Igazam van? De légy őszinte.

– Megálljunk. Te el akarod venni tőlem azt a jogomat is, hogy

örüljek annak a jónak, amit tettem? Hiszen mondtam neked, jót teszek, és olyan derű van itt bennem! Igen, örülök. Csakhogy nem azért teszem mindezt, hogy örüljek. Mi közöm ahhoz, hogy Lenyka mit fog mondani?

– Hagyd ezt. Igenis fontos a számodra. Jónak akarsz látszani mindenki előtt. Még azok előtt is, akiket semmiképpen sem nevezhetsz a barátainknak. Mellesleg ide jöttél Amerikába, és jó akarsz lenni! No, például, mi okod jónak lenni Rooseveltheż? De te őhozzá is jó akarsz lenni. Szinte nevetséges: Rooseveltheż!

Bargyin zavarba esett. Nem gyakran történt meg, hogy ilyen nyomást kellett kiállnia. Miron azzal az eréllyel és kitartással rohamozott, amely hirtelen szokott feltámadni benne, valahányszor olyasmire terelődött a szó, amit meggyőződéssel vallott, amiben hitt.

– Bocsáss meg, te nyakas vagy, Miron!

– Látod, ez nem becsületes dolog, hiszen tudod, hogy ma te vagy a nyakas!

– Nem, a nyakasságról van szó... Értsd meg, nekem meg kell találnom a közös nyelvet Rooseveltel. Kell! Ha a te ellenszenveddel közeledek hozzá, elrontom a dolgot, de nem is küldenek hozzá, ha az ellenszenvemet kinyilvánítom!

– Szóval az utazásod idejére álarcot öltesz?

– Nem, nem öltök álarcot, de nincs is szükségem erre. Roosevelt eléggé reálpolitikus ahhoz, hogy megértse, kivel van dolga...

– Reálpolitikus? Hát ez a mindent-bevetés formulája: reálpolitikus! Ha benneteket hallgat az ember, úgy tűnik, a világot csupa reálpolitikus lakja, az ellenségeket pedig elnyelte a föld. Azt mondtad, hogy nektek nincsenek ellenségeitek. Pedig ott Rzsev alatt és Szevasztopolban vannak, de nektek nincsenek. Talán egy-két hónapra a lángokba kellene vetni benneteket. Nem? Emlékszel a Verdun alatt kapott leckére? Meg arra a leckére, ott Szevasztopol áttüzesedett szikláin?

De harcias! – gondolta Bargyin. – Úgy látszik, régen készült erre a beszélgetésre. Maga is készült rá, és az élet is erre készítette. Hogy megértse, nem szabad felháborodni. Vagy talán átalakuljon Mironná? De hát átalakulni nem olyan egyszerű, mert Miron ott volt Guadalajaránál meg Barcelonában, és még Huescánál is ráadásul.

– Igenis, reálpolitikus. Semmi más szót nem akarok keresni. Reál-

politikus. Azt mondtad: örök mérce. Az én számomra örök, mint ahogy neked is az. De nézd meg ezt a mércét. Mit mond neked? Nem magunkban élünk ezen a világon. A történelem akaratából nem magunk lakunk itt, és úgy gondolom, továbbra sem magunkban fogjuk lakni. Lenin elküldte Csicserint Genovába! Elküldte azzal az utasítással, hogy üljön le a tárgyalóasztalhoz Lloyd George-dzsal. Mellesleg, Lenin kész volt maga elutazni Genovába, vagyis tárgyalni Lloyd George-dzsal is, meg Barthouval és Wirth-tel. Azért volt hajlandó ezt megtenni, mert kevésbé volt forradalmár nálad? Nem, de eszében tartotta, hogy egymás mellett élünk azzal a világgal, és tudnunk kell beszélni velük. Értsd meg, kedves gyermek, tudni kell! . . . Ez pedig azt jelenti, hogy éket kell tudni verni közéjük, összeveszíteni őket, mint ahogyan Breszt idejében tettük. Megnyerni tudni, mint ahogy Csicserin tudta. Igen, nem akarom keresgélni a szavakat – megnyerni! Hiszen tudjuk, hogy Csicserin kiküldetése Iljics kezdeményezésére történt. De Iljics miért éppen Csicserint küldte? Átlagon felüli intellektusú? Igen, de Iljics munkatársai közt sok ilyen volt. Több nyelven beszél? Ez sem olyan nagy csoda. Akkor miért? Született arisztokrata volt, és ráadásul hivatásos diplomata. Csicserin nem azért lett Csicserinné, mert arisztokrata volt, de bizonyos mértékben azért is. Egyenlő feltételek közt neki nagyobb esélye volt az ellenfél megnyerésére, arra, hogy kapcsolatot teremtsen vele. Ezt gondold meg. Ugyanabban a Genovában ott volt Vorovszkij és Litvinov, sőt Rudzutak is, de a küldöttséget Csicserin vezette. Persze könnyebb teljesen átengedned magadat az ellenséges érzületnek. De mi értelme? Vegyünk például téged, kedves gyermek. Nem, ez nem nyelvbotlás, téged, téged! Miért jöttél az Államokba? Hogy repülőgépeket szerezz Oroszországnak, ugye? Igen, hogy szerezz, és nehéz úton eljuttasd a harcoló Oroszországnak. Nemcsak ez a te lényegbevágó dolgod. Még el is kell lesned valami jelentőset, és te ezt tudod, jobban mint én. Nem, ne légy bolond, és ne próbáld tagadni, nekem is benőtt már a fejem lágya! Komolyan beszélek. Valami jelentőset szakmai téren is. Amit ma megmutatnak neked, holnap már talán nem mutatják meg. Lásd be ezt az igazságot. Akkor tudsz mindezzel megbirkózni, ha meg tudod nyerni magadnak az embereket, ha kapcsolatot teremtesz velük. Azt jelenti ez, hogy feladod az eredeti lényedet? Természetesen nem, de ha Oroszország és a forradalom

használról beszélünk, akkor az én utam a helyes, nem a tiéd. Az ellenséget gyűlölni kell, de azért használnod kell az eszedet és a szemedet is. Eredj a fenébe, Miron! Vagy nem. Attól, hogy én a fenébe küldelek téged, te még a fivérem maradsz. Enni akarok. Neked könnyű, a te árva kilóiddal, de mit tegyek én a mázsás súlyommal?

Miron hahotára fakadt.

– Már azon tűnődtem: mitől aszalódtál így össze? Gyerünk a konyhába.

No persze, itt görögök laktak. Ott állt egy tányér olajbogyó. A karnisról pirospaprika-füzérek lógtak. Hagymás sült illata terjengett. Aiaka távolabb állt, és figyelte, amint Bargyin levetette a zakóját, kiszedte mandzsettájából a gombokat, és ingujját feltűrve, megmosta és szárazra törülte a kezét. „Ju-u-uj!" – mondta, amikor Bargyin fogott egy kést, és a konyhadeszkán kopogva kis darabokra vagdosta a húst. „Ju-u-uj" – kiáltott újra meg újra, mutogatva Bargyinnak a sárga fogait. És amikor Bargyin felszította a tüzet a parazsas tálban, és a húst nyársakra tűzve, a nyársakat a parázs fölé akasztotta, hangosan nevetett, és a hajába markolva úgy megcibálta, hogy Bargyinnak elsötétült a világ a szeme előtt.

Az este nem hozott enyhülést, sőt még fülledtebb lett. A fivérek a tornácon terítettek asztalt. Olyan sötét volt, hogy az abrosz fehér síkján alig sejlett mindaz, ami az asztalon állt. Megérkezett a ház fiatal úrnője. Félénken közeledett az asztalhoz, és felkiáltott: „Ó, Mironija!" Bargyin felállt, széket húzott oda neki, de ő csak állt tovább. „Ó, Mironija . . . Mironija!" – ismételgette. Ruhája keményen suhogott, a hajában üveggyöngyökkel telehintett fésű csillant. „Ülj le, Tamara!" – mondta Miron, de ő csak egyre ismételte: „Mironija . . . Mironija . . ." Elment, otthagyva a ruhasuhogást és parfőmjének fojtogatóan édes, délszaki illatát.

– Szürke szeme van? – kérdezte Bargyin.

– Nem, barna – felelte Miron.

– Nekem pedig úgy rémlett, hogy szürke – jegyezte meg Jegor.

Valahogy zavartan ültek ott. Találkozásuk heves szenvedélye egy pillanat alatt lelohadt, ki-ki a gondolataiba mélyedt. A félig ürített üveg ott állt, alig észrevehetően a sötétben, a bor szintje mintha megkövült volna. Az ital nem fogyott.

– És hogy fér össze Irina Olgával? – kérdezte hirtelen Miron.

Na végre! Bargyin egész este azt várta, hogy mikor említi meg Olgát. Egész este úgy érezte: most, most. De Miron mintha elfelejtkezett volna róla.

– Hogy érted ezt? – kérdezte, és elhallgatott. A sötétben hevesen turbékoltak a galambok. – Miért érdekel?

– Mit fogsz csinálni vele? – kérdezte Miron.

– Kivel? Irinával?

– Nem. Olgával.

Bargyin megértette: mindaz, amit ő hónapokon át magában hordozott, mindaz, ami az ő titka volt, a titkok titka, mindaz, amit önmagának is alig mert bevallani, valami csoda folytán átkerült az óceánon, és megtelepedett az öccse tudatában.

– Miért Olgával? – kérdezte Jegor.

Öccse a homályba meredt. Valahol megcsikordult egy autó, és elnémult. Messze, a sötét fakoronákon túl, a fülledt homályon túl, a fafészerek fekete körvonalain túl, vonat robogott, a galambházban egy nagy madár leesett a rudacskáról. Hallani lehetett, milyen lágyan suhognak és zizegnek a tollai.

– Megmondjam? – kérdezte Miron.

– Igen, mondd meg.

Miron sóhajtott.

– Régen történt, még Jaszenci előtt, Spanyolország előtt, sőt Irinka születését megelőzően. Nem. Irinka talán már megvolt. Egyszóval régen volt. Ti nyáron Puskinóban laktatok, és én odautaztam, hogy a beszámolókra készüljek, és megláttam Olgát. Még egészen kislány volt, én pedig már férfi, csaknem kijártam az akadémiát. Bementünk a kis nyíresbe. Csodálatos kis nyírfaerdő van ott: fehér, mint egy fehér falú város. Ott szerelmet vallottam neki. Már régen meg akartam vallani, de nem tudtam rászánni magamat, akkor azonban, talán mert az akadémia már mögöttem volt, mégis fogtam magam, és megmondtam, ő pedig... Mai napig is fülembe cseng a hangja: „Én egyet szeretek... És soha nem fogok mást szeretni!" Barátok voltunk, hát megkérdeztem: „Ki az illető?" És ő azt felelte: „Jegor." Sok mindent megkérdezhettem volna akkor, de már nem volt hozzá erőm. Otthagytam, még Puskinóba se tértem vissza, szinte önkívületben gyalogoltam az erdőkön át vagy negyven kilométert, és

valahol Zagorszknál értem ki a vasúthoz. Aztán megtudtam, hogy férjhez ment, nem mintha megváltozott volna, az ilyenek nem változnak meg, csak bánatában vetette magát a házasságba. Nem, nem akarom azt mondani, hogy azért ragaszkodott a családhoz, mert ki akarta várni a maga óráját. Nem, nem erről van szó. Csak Alekszej eleste után még jobban hitte, hogy itt van az ő csillaga! Ó, én ismerem Olgát. És ez a bátorsága, amikor Jaszenci felett gyújtóbombák süvítettek, ez nem a nővére iránti szeretetből fakadt, hanem abból, amit irántad érzett, irántad, te kövér ördög! És aztán ez az önfeláldozás, ahogyan a beteg apádat meg a lányodat ellátta. Ismerni kell őket ahhoz, hogy megértse az ember, ehhez a jóakarat nem elég. Mit mond ez neked? Hogy aszketizmusra kárhoztatta magát? Mit mond ez neked, amikor nekilátott felásni a te hatalmas kertedet ott, Jaszenciban, kiforgatta a köveket meg a kavicsokat. Vagy, felgyűrte a szoknyáját, és sűrűn cserélgetve a vödör vizeket, mosta a padlót? Vagy mosta, fürdette a gyerekeidet, és aztán megtörölte őket? Azt hiszed, hogy különcködésből tette? Nem, semmiféle különcködés nem készteti rá az embert, hogy a te kemény, homokos agyagföldedet ássa, amíg a dereka belefájdul. Ő pedig örömmel tette, tudom. Van egy csodaszer, amelyik a kínokat örömre változtatja: a szerelem. Az ember szerelmes lesz, és minden a kedvére való: a munka sem munka neki, a teher nem teher, minden feleannyira nehéz. Látod te ezt, kövér ördög?

Bargyin szótlanul ült. Nem, ez komolyabb a szovjet liberálisról folytatott vitánál. Bargyin szinte beleolvadt az éjszakába. A csillagmező hirtelen elmozdult helyéből, és halovány folyóként áradt. A fák és a háztetők körvonalai láthatatlanul felemelkedtek és csatlakoztak az éghez. S az emberi hangok, amelyek olyan tisztán kivehetőek voltak, hirtelen elmosódtak és túlvilági zajjal csobbantak. Mint távoli ifjúkorában, amikor sokáig bámult az égre, s az ég, felborulva, földdé lett.

– Látod te ezt, Jegor? Látod? No, miért hallgattál el? Talán nehéz, testvér? Egyszerre ki se mondhatod, ugye?

Bargyin sóhajtott, most aztán feladta neki öccse a leckét . . .

– Nem tudom kimondani – szólt, és mintha egy követ hengerített volna le a válláról.

Kikísérte Miront a repülőtérre, a repülőgép éjfél után indult. Van-

nak az életben ilyen napok. Nem is nap, roppant nagy esztendő, mindent magába foglal. Ma reggel volt Bargyin Rooseveltnél? Micsoda nap!

58

Miron elrepült a nyugati tengerpartra, közelebb a repülőgépgyárakhoz. Sok dolga volt, már tudta, hogy ettől fogva a vadászgépek nyáron Alaszkán keresztül fognak Oroszországba repülni, és hogy az első szállítmányt már június–júliusban elindítják. Miron elrepült, Jegor Ivanovicsra pedig eljött a nehéz tűnődések ideje. A öccsével folytatott beszélgetése nem ment ki a fejéből. Sok minden elhangzott az alatt a négy óra alatt, amelyet a ház verandáján töltöttek, a washingtoni párás homállyal körülvéve, fontos dolgokat mondtak, de volt valami, ami minden mást kiszorított a tudatából: Olga.

Abban, ahogy Miron Olgáról beszélt, bántódottság érződött miatta és talán önmaga miatt is, a szerelme miatt. Tiszta és bátor szerelem volt ez. Talán ez okozta, hogy Miron, aki bátyját mindig is a sors kegyeltjének tartotta, úgy vélte, hogy ezúttal is érdemtelenül érte a szerencse. Hát ő, Jegor? Olgára akart emlékezni, és hallotta a hangját: „Szeretlek téged, te ördög, és semmit se tehetek magammal... Amióta az eszemet tudom, mindig szerettelek..." És volt ezekben a szavakban valami az asszonyi kínból, amely annál erősebb, minél csupaszabb és keservesebb a magány. Vagy három hónap telt el azóta, de Bargyinban ott éltek ezek a szavak. Próbált nem gondolni Olgára. No persze, ez nem annyira szerelem volt, mint az asszonyra kiéhezett férfi vágyódása.

Vagy talán neki is az első szerelme, a szerelem első fellobbanása, mely mint halovány fényfolt, alig észrevehető. Bargyin szégyellte ezt az érzését. Ahányszor Olgára gondolt, az ő számára a lánya idősebb barátnője volt.

A megállapodás szerint, a fő kérdésről a tárgyalások május 30-án reggel tíz órakor kezdődtek, s a résztvevők számát a minimumra kor-

látozták. Hét ember foglalt helyet a tárgyalóasztalnál. A szovjet delegációt Molotov vezette, az amerikait Roosevelt és Hopkins. Hogy a tárgyalás el ne terelődjék a lényegről, Roosevelt megkérte az oroszokat, járuljanak hozzá a katonai szakértők, Marshall tábornok és King tengernagy meghívásához.

– Mi újság a Csendes-óceánon? – kérdezte az elnök King admirálishoz fordulva. Kissé tüntetően tette, meg akarta mutatni az oroszoknak, hogy nincs titka előttük.

– Semmi különös – felelte King, nyilván elértve az elnök szándékát. – Igen, semmi különös, kivéve talán a hagyományos vitát a szárazföld és az óceán között. – Mosolyogva nézett az elnökre, mintegy lehetőséget adva neki rá, hogy felfogja a mondottak értelmét. – MacArthur tábornok összekülönbözött Nimitz tengernaggyal, de kiderült, hogy félreértés okozta a viszályt, és minden elsimult – fejezte be csaknem diadalmasan. Pompásan kivágta magát ez a ravasz King: válaszolt az elnök kérdésére, láthatóan őszintén válaszolt, az orosz szövetségeseket beavatva olyan kényes témába, mint MacArthur tábornok és Nimitz tengernagy vitája, de voltaképpen semmit sem mondott.

A beszélgetés első csomóját megkötötték, nem is rosszul, és Roosevelt az elnöklő jogán lehetségesnek vélte, hogy néhány szót szóljon arról, amit aznap meg fognak tárgyalni. Elmondta, Marshallhoz és Kinghez fordulva, hogy Molotov most érkezett Londonból, ahol az invázióról tárgyalt. Ezzel mintha azt akarná jelezni az oroszoknak, hogy még nem beszélt a katonai tanácsadókkal Molotov küldetéséről, és kész ezt az oroszok jelenlétében megtenni, semmit el nem titkolva. Egyébként Molotov kiegészítheti az elnök szavait, ahogy szükségesnek látja. Azt mondta: Molotov majd minden részletében ismerteti a helyzetet. Szóval, így folytatta az elnök, Molotov beszélt az angolokkal az inváziót. Londonban méltóan fogadták, de tartózkodtak bármiféle érdemleges ígérettől. Közben pedig a németek megőrzik a technikai fölényüket, és az orosz fronton a helyzet ingadozó. Az oroszok azt kívánják, hogy az angolok és amerikaiak a kontinensen akkora deszantot tegyenek partra, amely az ellenség negyven hadosztályát képes elvonni. Az ő, Roosevelt véleménye szerint el kell ismerni, hogy a helyzet súlyos, és a jövő fenyegető! Nem bocsátkozva jóslatokba a segítség nagyságát illetően, azt meg kell mon-

dani, hogy Amerika kötelességének tartja erejéhez mérten segíteni a Szovjetuniót.

Az elnök bevezetője rövid volt, de mintegy megadta a további tárgyalás alaphangját: „Amerika kötelességének tartja segíteni a Szovjetuniót." Természetesen nem először beszélt katonai tanácsadóival erről a tárgyról, mint ahogyan Hopkinsszal sem először beszélt róla.

Most Molotovon volt a sor. Akármilyen biztatón is hangzott az elnök bevezetője, Molotov észrevehetően izgult. Amennyiben amerikai küldetésének kulminációs pillanata kellett hogy legyen, úgy most következett el ez a pillanat. Mindannak, ami leülepedett a tudatában a hosszú órák alatt, amíg a négymotoros repülőgép az orosz térségek és a homályba merült orosz városok felett szállt, és aztán átrepülte az Atlanti-óceánt, mindannak, ami a légi utazásnak ezekben a hosszú óráiban megérlelődött, ebben a másodpercben kellett életre kelnie. Molotov izgult: mindjárt megszólal, és ahogyan olykor azelőtt is megtörtént vele, a zavar hirtelen behatolt szavainak szigorú rendjébe, és időbe telik, amíg a rend ismét helyreáll.

Azzal kezdte, hogy Hitler most lényegében egész Európa ura. Remélni kell, hogy az 1942-es kemény párviadalban az oroszok kitartanak. De talán nem árt egy pillantást vetni a kép sötét oldalára is. Így mondta: „a kép sötét oldalára", ezzel a szándékosan homályos mondattal a Vörös Hadsereg vereségére célozva. Értésükre adta: akármilyen fájdalmas is ez a kilátás, nem lehetetlen, hogy az események ilyen fordulatot vesznek. Ez esetben Hitler jelentősen megerősödne, átcsoportosíthatná haderejét a nyugati frontra, azt téve meg fő frontnak. Mondani se kell, hogy ez a háború elhúzódásához vezetne. Molotov szavai szerint a Hitler által most keletre átdobott haderők igen nagyok, és a németek hatalmas csapást igyekeznek mérni keleten. Feltételezzük, hogy tartani tudjuk az állásainkat, de a helyzet súlyos, és a kérdés nyílt: képesek-e a szövetségesek a kontinensen olyan offenzívát indítani, amely negyven hadosztályt elvonna? Ha a szövetségesek igent mondanak, akkor a háború kimenetele még ebben az évben eldől. Ha nemet mondanak, mi egyedül folytatjuk a harcot, megtéve mindent, ami az erőnkből telik, de ennél többet senkinek sincs joga elvárni tőlünk. A londoni látogatás eddig semmit sem eredményezett, a szovjet küldöttség nem kapott pozitív

választ. Churchill kérte, hogy Washingtonból visszatérőben álljanak meg Londonban, s az oroszok feltételezik, hogy az angolok akkor majd konkrétabb választ adnak. Ő, Molotov világosan látja, hogy az esetben, ha az invázió megkezdődik, az angoloknak kell a fő terhet vállalniuk, de megérti, hogy mennyire fontos lesz ebben a tervben az Egyesült Államok szerepe. Végül kijelentette, hogy ő nem becsüli le a kérdéses hadművelet kockázatát, de egyenes választ szeretne kapni, készen áll-e az Egyesült Államok a második front megnyitására. Így mondta az orosz küldöttség feje:

– Kérem, hogy egyenes választ adjanak.

Hopkins felállt, és komoran cigarettára gyújtott. Senki sem tett nagyobb erőfeszítéseket nála, hogy a mostani találkozó létrejöjjön, de most hallgatásba burkolózott. Az elnök tanácsadója szorosan összeszárva ajkát Rooseveltre bízta, hogy mondja el, amit talán neki, Hopkinsnak kellene elmondania.

– Tisztán látja a helyzetet? – kérdezte az elnök Marshallhoz fordulva. Kivett egy szivart, kipróbálta, hogy szelel-e, és rágyújtott. Molotov kitalálta: abból, amit az elnök a beszéde elején mondott, sok minden egyenest a tábornoknak szólt. – Megüzenhetjük Sztálinnak, hogy készítjük a második frontot?

– Igen – felelte Marshall, és mind az öt amerikai, aki az asztal körül ült, mintha ismételte volna ezt a „yes"-t, mindegyikük a maga módján, de egyformán átérezve, hogy ez mennyire fontos és felelős kijelentés a szövetségesek közös ügye szempontjából.

Ismét Roosevelt vette át a szót, miközben hol Marshallra, hol Molotovra nézett, mintegy buzdítva őket a megkezdett beszélgetés folytatására. Kérte, mondják meg Sztálinnak: az amerikaiak remélik, hogy 1942-ben megnyithatják a második frontot. Azt mondta: „negyvenkettőben", és ezt a „forty-two"-t, akárcsak az imént mondott „yes"-t, mintha elismételte volna az elnök után Hopkins, Marshall és King is.

Marshall beszélt. Beszéd közben az asztal szélén a két öklét egymásra rakta. A hadsereg mindent elkövet, hogy a szóban forgó nagy hadművelet a kontinensen megvalósulhasson. Ő, Marshall, katona, és megérti a mostani helyzet komoly voltát, valamint a gyors cselekvés szükségességét is. (Marshall Molotovra nézett, mintegy értésére adva, hogy egyetért az európai hadszíntér helyzetének elemzésével,

úgy, ahogy a népbiztos az imént ismertette.) Neki, Marshallnak örömére szolgál az orosz hadaknak a németekkel szemben tanúsított ellenállása. Őszintén szólva, az amerikaiak jól kiképzett gyalogsággal, légierővel és páncélos csapatokkal rendelkeznek. A nehézséget a szállítás okozza. Véleménye szerint a stratégiai tervnek arra kell irányulnia, hogy rákényszerítsék a németeket, hogy az egész légierejüket a nyugati frontra dobják át, de ezt lehetetlen megtenni anélkül, hogy a szárazföldi csapatok nyomást ne gyakoroljanak rájuk. Molotov negyven hadosztályra építi a számításait. Ami az amerikaiakat illeti, nekik abból kell kiindulniuk, hogy hány katonát képesek a La Manche-on átszállítani, és megindítani a döntő harcot a német légi haderő megsemmisítésére. Az amerikaiaknak légi csata kell.

Ismét az elnök vette át a szót. Azt mondta, hogy az orosz partokra irányított minden konvoj háromdimenziós hadműveletté alakul át, és maga elé húzva a jegyzettömbjét, lerajzolta, hogy mit ért ezen a fogalmon: repülőgépek (megtanulta úgy rajzolni őket, hogy ne emelje fel a ceruzát a papírról), hajók (ezek szépre sikerültek, bár kissé divatjamúltak voltak, azokhoz a sokágyús fregattokhoz hasonlók, amelyeket az elnök gyermekkorában rajzolt), tengeralattjárók (az elnök rajzán a periszkóp nagyobb volt a kelleténél, viszont látszott, hogy ez tengeralattjáró).

King, figyelmesen nézve, amint az elnök a „háromdimenziós" hadműveletet rajzolja, lassan beszélni kezdett. Igen, Narvikban és Trondheimben nagy német hajók vannak, és Észak-Norvégiában hatalmas légi támaszpontok. Murmanszkba és Arhangelszkbe eljuttatni egy konvojt komoly probléma. Különösen veszélyes az Izland–Murmanszk útszakasz, mert a német repülőgépek felderítik a konvojt, és ráirányítják a flottájukat vízen és víz alatt. A konvoj biztosítására az angol és amerikai flottának a nyílt tengeren hatalmas erőket kell készenlétben tartania, és egy időben két konvojt kell egymással szemben indítani: Izlandból Murmaszkba és Murmanszkból Izlandba. Ez azért szükséges, hogy mind a kettőt ugyanazok a repülőgépek fedezhessék. A szovjet légierők nagy segítséget nyújthatnának a konvojoknak, ha bombáznák a narviki és kirkenesi tengeralattjáró-támaszpontokat. A helyzetet a sarki jégmezőknek déli irányú mozgása nehezíti, a szabad vízfelület szűk, és ez csökkenti a konvojok akciósugarát. A legújabb hír: tegnap egy Murmanszkba tartó

konvoj öt hajót vesztett és egy torpedórombolót. Nyáron nyilván könnyebb lesz: a jégmezők északra vándorolnak, a szabad vízfelület kiszélesedik. Igaz, hogy a sarki nyár hosszú nappaljain megvédeni a konvojt nehezebb, de ez már más kérdés.

Akármilyen világos volt is King előadása, az elnök elsőnek állapította meg, hogy tengernagya eltért az útiránytól, és néhány tengeri mérfölddel arrább tart. De úgy döntött, hogy ezt nem fedi fel, annál is inkább, mert közeledett a villásreggeli ideje, és szünetet tartanak. Ezért a tengernagy gondolatait folytatva szólt olyan dolgokról, amelyek ugyan eléggé fontosak, de a nagy partraszállással nem voltak egyenes összefüggésben. Például egy sajátos légihíd létesítéséről Amerika és Oroszország közt Alaszkán keresztül a célból, hogy ezen a légihídon dobjanak át amerikai vadászgépeket; eléggé merész elképzelés, de az elnök szerint reális.

Molotov azzal a szigorú, sőt talán kissé komor figyelemmel hallgatta az elnököt, amelyet arca olyankor öltött magára, amikor a dolgok váratlanul összebonyolódtak. Valóban, King tengernagy elbeszélése a konvojról és aztán az elnök terve a vadászgépek Alaszkán keresztül történő átdobásáról, elsőrendű problémák ugyan, de kihatnak a főkérdés – a második front – megtárgyalására. Amíg ezt a kérdést meg nem oldották, minden egyéb mellékes. Akármilyen reménykeltő volt is a mai tanácskozás, a megbeszélés nem ért véget, sőt a leglényegesebb része még hátravan. Dokumentum kell, amely rögzíti a tárgyalás eredményeit.

Amikor egy órával később a bankett-terem nagy asztalánál az elnök Molotovhoz fordulva megkérdezte, nem óhajtja-e megismertetni a jelenlevőkkel a mostani hadihelyzetet, a szovjet népbiztos készségesen vállalkozott rá. Talán az elnöknek ez a kérdése megadta Molotovnak a maga nemében egyetlen lehetőségét, hogy még egyszer hangsúlyozza, mennyire komoly a helyzet, és ilyen módon előmozdítsa az amerikaiak döntését, amely ezekben a napokban érlelődött. Egyéb körülmények között aligha lett volna szükség rá, hogy ilyen komor színekkel rajzolja meg Oroszország helyzetét, de most így kellett.

Molotov azt mondta, hogy a németek mostani hadműveletei, úgy gondolja, már a készülő hadjárat kezdetét jelentik. A németek a

szovjet csapatok krími hadállásait rohamozzák, a Vörös Hadsereg viszont Harkov alatt indított támadást. Ez igen szomorú, de nincs értelme a tényeket takargatni. A németek kercsi rajtaütése arra késztette a szovjet parancsnokságot, hogy meggyorsítsa a harkovi hadműveletet. A város bekerítésére irányuló taktika kezdetben sikeresnek látszott, a szovjet csapatok Harkovtól délkeletre beékelődtek a német állásokba. A németek az izjum–barvenkovói frontszakaszon ellentámadást indítottak hat páncélos hadosztály bevetésével. Molotov itt megjegyezte, hogy ő már két hete eljött Moszkvából, és hogy a helyzet ezen a fronton súlyosnak látszik. Legalábbis nem vállalkozik rá, hogy e csata kimenetelét megjósolja. Feltételezése szerint a németek a legközelebbi időben Moszkvára összpontosíthatják a figyelmüket vagy Rosztovra, sőt esetleg behatolnak a Kaukázusba a Novorosszijszk–Majkop–Baku vonalon.

Molotov beszámolója őszintén komor volt, komorabb, mint ahogyan az amerikaiak szerették volna. Az elnöknek azokat a honfitársait, akik ma ünnepien könnyed hangulatra készültek fel, kissé kellemetlenül érintette. Az elnöknek azonban láthatóan kedvére volt ez a beszéd. Azt lehetett hinni, hogy éppen ezt a hangot várta Molotovtól, várta, hogy azt mondhassa néhány kollégájának: „Én ezelőtt is figyelmeztettem önöket, nem kell lebecsülni az orosz fronton a helyzet komolyságát. Hallgassák csak, és jegyezzék meg maguknak: ha nem nyújtunk hatékony segítséget az oroszoknak, azzal Hitlert erősítjük, és megtörténhetik, hogy majd amerikai földön lesz dolgunk vele!"

Egy órával később folyt le az a szertartás, amellyel az elnök, így gondolhatóan, bizonyos mértékben válaszolt Molotov közlésére.

Némiképpen ünnepélyes aktus volt ez: az elnök fogadta az egész küldöttséget, és vele együtt az orosz gép legénységét is, amelyik a küldöttséget átrepítette az óceánon. Igen, Rooseveltnek a természetéhez tartozott ez, s ha csak tehette, igyekezett tökéletes vendégszeretetet tanúsítani, most meg éppenséggel arról volt szó, hogy a fasizmus ellen harcoló orosz katonákkal és diplomatákkal szoríthat kezet.

Litvinov mutatta be a megjelenteket. Az elnök olykor félbeszakította a nagykövet szavait, és az éppen bemutatotthoz fordulva, megkérdezte tőle: „Ezelőtt is járt már az Államokban?" Vagy: „Hogy

tetszik önnek a mi fővárosunk?" Örült a találkozásnak az orosz pilótákkal. „Önök úttörők ezen a vonalon Oroszországból Amerikába! Én tudom, milyen nehéz elsőnek lenni!" És kissé felemelkedve, ami nála nem ment könnyen, a pilótákhoz fordulva így szólt: – „Most már tudják az utat, eljönnek máskor is, elhozzák ismét a népbiztost!"

A találkozó igen jó hangulatban folyt le, és azzal ért véget, hogy Roosevelt átadta Molotovnak azoknak a hadianyagoknak a jegyzékét, amelyeknek a szállítását az amerikaiak egy éven belül vállalták. Abban, ahogyan a vendéglátók ezt a hivatalos aktust ünnepélyes szertartássá avatták, nem annyira elégültség érződött az Oroszországnak nyújtandók felett, mint inkább a tudat, hogy mindez nem elég.

Nem kellett látnoki képesség annak feltételezéséhez, hogy Rooseveltnél minden találkozót, amelyen az oroszok részt vettek, követett egy másik, amelyiken az oroszok nem voltak jelen. Nem fontos, elmélkedett Jegor Ivanovics, hogy kik vesznek részt ezeken a találkozókon, sokkal fontosabb, hogy milyen álláspontot foglalnak el azok, akikhez ezekben a napokban az elnök tanácsért fordult, és természetesen magának az elnöknek az álláspontja.

Az elnököt kivéve Hopkins volt talán az egyetlen, aki minden tanácskozáson részt vett, amelyik ezekben a napokban a Fehér Házban az orosz üggyel kapcsolatban lezajlott. De Hopkins, ha kimondta is a véleményét, ezt nyilván csak az elnökkel négyszemközt tette. A tanácskozásokon hallgatott. Bizonyára nyomós okai voltak rá. Aki csak támadni akarta az elnököt, az mind Hopkinsnak az elnök mellett elfoglalt és a külvilág számára nemigen érthető helyzetét használta fel erre. Hopkins olyan ütőkártyákat adott az elnök ellenségeinek kezébe, amelyekkel sohasem rendelkeztek volna, ha ő nincs. Ha tekintetbe vesszük, hogy a támadások nem annyira Hopkinst, mint inkább Rooseveltet érték, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire hátrányos volt az elnök számára a Hopkinsszal való barátsága. Hogy mégis barátkozott vele, abból könnyen megérthető, hogy mennyire szüksége volt erre a barátságra. Hopkins tanácsadója volt az elnöknek, e szó legnemesebb és teljes értelmében. Tanácsadója és talán a barátja is. Sokkal önzetlenebb barátja, mint sokan az elnök jóbarátai közül. Maga Hopkins az embereket beszélőkre és cselekvőkre osztotta, önmagát ez utóbbiak közé sorolva, de most nem ezért hallgatott.

Nyilván úgy gondolta, hogy háttérben kell maradnia, ez jobban megfelel a Fehér Házban elfoglalt helyzetének.

Marshall? Ha az elnök katonai tanácsadóiról beszélünk, akkor Bargyin meggyőződése szerint Marshall tábornok áll hozzá legközelebb. Feltételezhető, hogy az 1942-es tervezett európai partraszállás ötlete azoknak a beszélgetéseknek a során merült fel, amelyeket hármasban folytattak, az elnök, Hopkins és Marshall. Sőt, igen valószínű, hogy ez a téma akkor vetődött fel, amikor Hopkins és Marshall Nagy-Britanniában járt. Úgy hírlett, hogy Churchill nem nagy rokonszenvvel beszélt Marshallról. Churchillnek ezek a kijelentései különös módon egybeestek Marshallnak a brit szigetekre tett utazásával. Lehetséges, hogy a tábornoknak a partraszállásról való véleménye szolgáltatott okot rá. Az a tény, hogy Rooseveltnek a partraszállásra vonatkozó kérdésére határozott igennel válaszolt, arról tanúskodik, hogy ebben Roosevelttel és Hopkinsszal egy nézeten volt, noha az angolokkal folytatott megbeszéléseknek még frissen kellett az emlékezetében élniük, és minden újabb fordulónál e probléma megvitatásában talán egy és ugyanaz a kérdés ötlött fel benne: „És hogyan látják ezt az angolok? Nem ijednek meg ettől?"

És Hull? Ahogyan azt Bargyin magában megállapította, olyan az arca, mint egy apáté: rosszindulatú, barázdált, nem tükröződnek rajta a világ izgalmai. Szovjetellenessége, úgy látszik, hitté vált benne. Olyan sokáig vallotta, hogy már nem képes megtagadni, noha ma már nem olyan hangosan mondja imáit. Az orosz ügyekben való részvétel bármilyen formája zendülés a számára. Némelyek véleménye szerint részben a saját akaratából nem vesz részt a fő kérdés megvitatásában. A tárgyalásokat összegező okmányban kérte ennek megállapítását, a megvitatandó kérdéseket katonai természetűnek mondván. Azért választotta ezt a formulát, hogy elhatárolja magát attól, ami ezekben a napokban a Fehér Házban történik, és megmagyarázza távolmaradását. Az ilyen embernek, mint Hull, nincs létjogosultsága anélkül, hogy ellenlábasa ne volna. A Hopkins iránti ellenszenvéből merít erőt.

Igen, az ilyen embernek, mint Hull, ahhoz, hogy éljen, ellenlábasra van szüksége.

Érdekes megfigyelni Rooseveltet, amint a karosszékében ül, pléddel betakart lábát kissé maga alá húzva. Olyan sovány, hogy már

nem tudja az egész karosszéket betölteni. De szeme változatlanul nagyon élénk, mindent lát. Szinte felfénylik, amint a mellette ülőkre néz: Hopkins, Hull . . . Úgy tetszik, az elnök most is annak a nagyon emberi problémának a megoldásán fáradozik, hogyan hozza össze ezeket az embereket, és válassza is olykor szét őket, úgy intézve, hogy elkerüljék egymást. Most is éppen az a célja, hogy a tanácsadói össze ne kapjanak. Ami pedig a legfontosabbat – az Oroszországhoz való viszonyt illeti, az elnök hű marad önmagához: Amerika elismerte Szovjet-Oroszországot, Roosevelt kezdeményezésére ismerte el, a többinek ebből a tényből kell következnie.

Következett az oroszok negyedik, utolsó találkozása az elnökkel.

Sikerült-e ezekben a napokban Rooseveltnek kapcsolatba lépnie a „volt tengerésszel", véleményt cserélni az oroszokkal való találkozókra vonatkozóan? Igen, a transzatlanti kábel kifogástalanul működik. Ha sikerült kapcsolatba lépni, vajon milyen eredménnyel?

59

Bargyin a követségen Grodkóval találkozott. Alekszandr Alekszandrovics a nyugati tengerparton járt, és csak az imént érkezett vissza Washingtonba. Bargyin örült a vele való találkozásnak; emlékezett a beszélgetésükre, amelyet a háború elején a Külügyi Népbiztosság olvasótermében folytattak.

– Pedig már meg akartam sértődni – mondta Grodko, bánatos figyelemmel nézegetve Bargyint. – Azt gondoltam, elfelejtett, hamar elfelejtett.

– Dehogy! Emlékszem, nagyon jól emlékszem. Csak hát nem volt itt. Tegnap, ahogy Hopkinsra néztem, maga jutott eszembe. Akkor, a népbiztosság olvasótermében, igaz szavak hangzottak el.

– Köszönöm. Ha teheti, nézzen be hozzám.

– Megvallom, nem szeretném halogatni.

– Akkor ma este. Moszkvai időszámítás szerint élünk, késő ig dolgozunk.

– Szívesen. Köszönöm.

Bargyin este bement a követségre.

– Öt perc, Jegor Ivanovics, az utolsó bekezdés. Azonnal odaadom legépelni.

– Beszámoló az útjáról? Megvan még a régi jó szokása: azon melegében, nem halogatni.

– Igen, szeretem azonnal elintézni. – Grodko összerakta a teleírt lapokat, és gondosan megszámozta. – Iszik erős teát?

– Nem utasítom vissza. Mi a helyzet?

– A második front, minden szenvedély körülötte lángol!

– Amerika jobban megért minket? – kérdezte Bargyin.

– Úgy látszik. – Grodko „úgy látszik"-ot mondott, pedig határozottan szerette volna mondani. De óvatos. – Nem arról van szó, hogy az amerikaiak progresszívabbak, noha az angol vaskalaposság, tudja, egyedülálló jelenség. – Elnevette magát, és legyintett. – Vallja be, most azt gondolhatta, Washingtonban szeretnek az angol vaskalaposságról beszélni, Angliában meg bizonyára az amerikai fesztelenségről, a jenkinek arról a képességéről, hogy bármilyen körülmények között otthon érezze magát. – Bargyin úgy vette észre, hogy Grodko egy egész kicsit zavarban volt. – Vallja be, hogy így gondolta?

– Nem, de ha ezt gondoltam volna, nem tagadnám le, mert ebben van egy kis igazság – mosolygott Bargyin.

– Szóval, azt mondom – folytatta Alekszandr Alekszandrovics –, az amerikaiak sietnek végezni Hitlerrel, hogy aztán Japánnal leszámoljanak.

– Sietniük kell? – kérdezte Jegor Ivanovics.

– Igen, természetesen. Mielőbb le kell csapni . . . Úgy hallom, öntözik a kertet. – Alekszandr Alekszandrovics az ablakra nézett. – Kinyithatom, nem fél a nyirkosságtól?

– Nem, ellenkezőleg – felelte Bargyin. Grodko gyorsan az ablakhoz ment és kinyitotta. Hallatszott, mint suhog odalent a víz, a fűben pezseg és szinte reccsen, ahogy a kőre csap. – Hitler Amerikának is első számú ellensége? – hangzott Bargyin kérdése.

– Igen, az amerikaiak stratégiai csapásai így is oszlanak meg: az első csapás Németországra, a másik Japánra.

– Nemcsak Amerika haderőivel? – A beszéd logikája ezt a kérdést súgta Bargyinnak.

– A jelekből ítélve, errefelé halad az ügy.

– Az amerikaiak annyira sietnek, hogy hajlandók némi kockázatot vállalni? – kérdezte Bargyin. Tudta, hogy az amerikai katonai személyek készek az azonnali európai partraszállásra, az angolok viszont csak hosszas, évekre szóló előkészületek után tartják végrehajthatónak.

– Igen, hajlandók, de . . . amerikai kockázatot.

– Úgy értsem ezt, hogy az amerikaiak valamit nem vesznek számításba?

– Nem, nyilván másról van szó.

– Miről?

– Az amerikaiak azt tartják, hogy a már meglevő erőfölény nem teszi szükségessé, hogy a mundéron minden gombot begomboljanak. Elvégre ki is lehet gombolni azt a mundért, nem lesz olyan melegük.

– De meddig hajlandók az amerikaiak elmenni, ragaszkodva az álláspontjukhoz?

– Alighanem ez a fő kérdés – felelte Grodko. Úgy tűnt, hogy már sejtette Bargyin következő kérdését, és tudta, hogy nem lesz könnyű rá válaszolnia.

– Képesek-e az amerikaiak szembeszállni az angolok tiltakozásával, komolyan szembeszállni? – kérdezte Jegor Ivanovics.

Alekszandr Alekszandrovics az ablakhoz ment, és még szélesebbre tárta. A nedves fű illata, a déli hőség után lassan kihűlő nyirkos föld szagával elvegyülve beáradt a szobába.

– Olyan ügyben, mint a második front, az amerikaiak az angoloktól függnek – mondta végül.

– Mennyiben függnek tőlük?

– A deszantot a brit szigetekről indítják.

– Igen, de az angolok is függnek az amerikaiaktól.

– Igen, természetesen – felelte Grodko.

– Különböző függőségi fok? – határozta meg szabatosan Bargyin, úgy érezte, hogy Grodko is éppen ezt akarta mondani.

– Így is lehet válaszolni. Lehet, noha ez a felelet teljesebb is lehetne.

– Milyen értelemben teljesebb?

Grodko most visszaült a karosszékébe. Odakint kilobbant a fény, az imént még áttetszően aranyló lombok feketék lettek, és velük együtt fekete lett a csillagporral telehintett éjszakai égbolt is . . .

– Hát ez az. Amíg az angolok ragaszkodnak az álláspontjukhoz, az amerikaiak rögtönöznek.

– Mi ez, talán a különbség Roosevelt és Churchill vérmérséklete közt?

Grodko elmosolyodott.

– Nem, én másként mondanám. A vérmérsékletek igen pontosan jellemzik a felek álláspontját, noha természetesen nem a vérmérsékletről van szó.

Bargyin felállt.

– Nos, a viszontlátásra. Ez érdekes volt, és úgy gondolom, hogy hasznos. Köszönöm.

– Kérem. Örülök a találkozásnak.

60

Június 1-én, három héttel a háború kitörésének évfordulója előtt folyt le az elnökkel való negyedik, utolsó találkozó.

Meleg, sőt fülledt reggel volt. Az elnök dolgozószobájának ablakait bizonyára még azelőtt becsukták, hogy a város megérezte a forróságot, mert a szobában hűvös volt.

– Hallottak-e az önkéntes hallgatási fogadalomról, amelyet az amerikai újságírók tettek? – kérdezte nevetve az elnök, amikor a vendégek a dolgozószobája küszöbén megjelentek. – Azt akartuk, hogy Molotov úr látogatásáról senki se tudjon, de a titok megőrzése lehetetlennek látszott, ez Amerika! A Fehér Házhoz akkreditált újságírók tudomást szereztek róla. Össze kellett hívni őket, és azt mondani: hallgatási törvényt vezetünk be, és önök maguk lesznek az őrei. Nem tudom, holnap mi lesz, de ma hallgatnak.

Az elnök jó hangulata a vendégekre is átragadt. Roosevelt értett

hozzá, hogy a megbeszélés elejére olyasmit tartogasson, amiben a vidámság szikrája lappang, és ami arra hivatott, hogy partnereit jókedvre derítse.

– A tárgyalásokról szóló közleményt akkor kellene nyilvánosságra hozni, amikor Molotov úr visszatér Moszkvába. Úgy kellene csinálni, hogy a washingtoni és a londoni orosz nagykövet értesüljön a hazatérés tényéről, és rajtuk keresztül mi is. A közleményt a három fővárosban egyidőben hoznánk nyilvánosságra. Helyes?

Molotov bólintott.

– Kezemben van a külügyminisztérium jelentése – szólt az elnök. – Finnország tekintélyes csoportjai békét akarnak Oroszországgal.

– Tekintélyes csoportok? – ismételte Molotov kérdően. – És ezek kit képviselnek? Hivatalosan képviselik Finnországot?

– Nem – hangzott az elnök válasza.

– De békét akarnak?

– Igen.

– Valami határozott feltételekre gondolnak?

– Nem – mondta az elnök.

– És semmiféle feltételt nem szabtak?

– Nem – jegyezte meg az elnök.

– Ezek a csoportok mennyiben fejezik ki Finnország mostani kormányának véleményét?

– A mi értesüléseink csak odáig terjednek, hogy több ilyen csoport van – felelte az elnök. Úgy látszik, Hull jelentése, amelyet az orosz miniszter a kérdéseivel már kimerített, nem adhatott többet, és az elnök kissé elcsüggedt. Ez nem kerülte el Molotov figyelmét. Közölte, hogy ezt a kérdést Sztálinnal szeretné megtanácskozni. Ezt a kijelentését Roosevelt látható megkönnyebbüléssel fogadta.

Az elnöknek észre kellett vennie, hogy közlésére az oroszok nem olyan lelkesedéssel reagáltak, ahogyan remélte. Ennek kettős magyarázata volt. Oroszország és az Egyesült Államok közötti kapcsolatokban a finn téma kényes kérdés volt. Az oroszok nyilván nem felejtették el, hogy milyen sokat tett az Államok a közelmúltban, hogy nehezítse az orosz–finn konfliktus rendezését, és ebben különösen tevékenyen működött közre az elnök asztalán fekvő jelentés szerzője. Az oroszok érthetően bizalmatlanok, hiszen lehetséges, hogy a „tekintélyes csoportok", amelyekre Hull a jelentésében hivatkozik, sem-

miben sem különböznek azoktól, amelyek két évvel ezelőtt szították az Oroszország elleni gyűlöletet. Ám a lelkesedés hiánya mással is magyarázható. Ők a fő kérdést akarták tisztázni.

Az elnök az Amerika és Oroszország között a Közel-Keleten és Alaszkán át vezető légi útvonalakról beszélt, az első postai, a második szállítási célokra szolgálna, a repülőgépek átirányítására. Molotov megígérte, hogy ezt a kérdést is megvizsgálják.

– Fontos, hogy melyik útvonalon fognak az orosz repülőgépek járni és melyiken az amerikaiak. A szovjet repülőgépek Nome-ig, vagy az amerikaiak Petropavlovszkig.

Molotov kijelentette, mindent megtesz, hogy ezt is eldöntsék.

Majd az elnök a háború utáni világról beszélt. A háború alatt nyújtott kölcsönök elszámolásáról esett szó. Az elnök gondolkozott ezen. Régi tapasztalata új ötletet sugallt. A kölcsönök utáni kamatok fizetése helyett dolgozzanak ki egy tervet csupán a tőke visszafizetésére, és fektessék el, talán hosszú évekig. Molotov azt felelte, hogy ezt a javaslatot is megbeszéli Sztálinnal.

A beszélgetésnek ennél a részénél Hopkins, aki figyelmesen hallgatta, miként fejti ki gondolatát az elnök, odahajolt Roosevelthez, és megkérdezte, nem akarja-e megbeszélni egy nemzetközi alap létesítésére vonatkozó tervét is. Noha meglehetősen közelhajolt hozzá, eléggé hangosan tette fel a kérdést, nem csinálván titkot belőle, legalábbis az orosz tolmács meghallotta. Az elnök fejbiccentéssel jelezte, hogy a javaslatát tudomásul vette, de tovább beszélt, és, amint később kiderült, Hopkins tanácsát eleresztette a füle mellett.

Majd a világ ama részének rendezéséről esett szó, amelyik gyarmati sorban van. Az elnök Indokínát, Sziámot, Malájföldet és Holland-Indiát említette, megjegyezvén, hogy ezen országok mindegyikének („regions"-t – „vidékek"-et mondott!) más-más időre van szüksége ahhoz, hogy az önkormányzatra felkészüljön, de a függetlenségre való törekvés mindenütt egyforma. Miközben az elnök a véleményét kifejtette, az oroszokat egyre nagyobb izgalom fogta el. Roosevelt azelőtt is tett olyan kijelentéseket, miszerint meg kell szüntetni a gyarmatokat, sőt egy ízben az Atlanti Charta-beli angol partnerét méregbe hozta, az oroszokkal azonban nem beszélt erről a témáról, de meg nehéz is lett volna feltételezni, hogy ilyen kényes témáról kezdjen beszélni velük.

Kérdés, hogy most miért vetette fel ezt a témát az oroszok előtt. Természetesen nem annyira a gyarmati rendszer felszámolásáról ábrándozott, mint inkább a gyarmati kapcsolatok rendszerének megsemmisítéséről, amely az államok egy csoportját bizonyos előnyökhöz juttatja a többiekkel szemben; ebben bizonyára nem annyira a mindenfajta rabszolgatartás iránt érzett régi gyűlölete játszott szerepet, mint inkább az a semmivel sem kisebb gyűlölete, amelyet a brit gyarmati önkényuralmi rendszer iránt érzett. De a téma szóba került, és Molotov nem titkolhatta elégedettségét, amiért az elnök szükségesnek tartotta, hogy vele megvitassa. Azt mondta, hogy ez a probléma a szövetségesek részéről komoly figyelmet érdemel, és feltételezése szerint a Szovjetunióban nagy figyelmet fog kelteni. E kérdésekben minden határozat nyilván a három nagyhatalom (és talán Kína) szavatolásától függ; erre nézve Molotov kifejtette, hogy a szavatolásnak ellenőrző tevékenységgel kell párosulnia, amely meggátolja Németországot és Japánt, hogy újra fegyverkezzen és háborúval fenyegessen más országokat. Az orosz küldött véleménye láthatóan felelkesítette az elnököt, legalábbis az utolsó, összefoglaló mondata biztatóan hangzott.

– Nézetem szerint itt nem kell semmiféle nehézségtől tartani – mondta az elnök.

Majd az órára pillantott, és széttárta a karját. Hűvös tenyerével megérintve Molotov kezét, és nyilvánvalóan elnézést kérve, azt mondta, hogy tizenkettőkor a windsori herceggel és hercegnével kell villásreggeliznie, de előbb még Molotovval egy fontos kérdést kell megtárgyalnia.

Az amerikaiak remélik, jelentette ki, hogy a második frontot még 1942-ben megnyithatják, de az előkészületeket csak az esetben gyorsíthatják meg, ha nagyobb mennyiségű hajóval rendelkeznek. Ezért a katonai tanácsadók azt szeretnék, ha az oroszok, tekintettel a fő feladatra, felülvizsgálnák azoknak az áruknak a jegyzékét, amelyeket az Államok Oroszországnak kötelesek szállítani. Ez a javaslat az oroszok számára több mint lesújtó volt: a szállításokat csökkenteni kell. Roosevelt megismételte: a második frontot negyvenkettőben meg kell nyitni. Ezt mondván, úgy vélte, hogy jogot nyert a következő kijelentésre: elvégre ugyanazok a hajók nem lehetnek egyszerre két helyen. Nyomban kiderült, hogy az amerikaiak nem annyira a re-

pülőgépek és gépkocsik szállítását akarják csökkenteni, mint a fém, gumi- és vegyianyagok szállítását.

– Úgysem tudják ezt a nyersanyagot ezen a nyáron vagy őszön fegyverré változtatni – jegyezte meg az elnök.

Hopkins kényelmetlenül érezte magát, mert látta, milyen zavarba ejtette ez a beszélgetés a vendégeket.

– Igen, harckocsikat és hadianyagot ugyanabban a mennyiségben fogunk szállítani, mint ahogyan előzőleg terveztük – jegyezte meg, hogy a hatást enyhítse.

Akárhogyan igyekezett is Hopkins a csapást enyhíteni, az oroszok nem titkolhatták elkeseredésüket. De a megbeszélés folytatódott, folytatódnia kellett, és Molotov, hogy előző medrébe visszaterelje, a gúnyhoz folyamodott. Ilyen körülmények között ezt nemigen szokta. Megkérdezte: nem történhetik-e meg, hogy ők hozzájárulnak a szállítások csökkentéséhez, és cserébe nem kapják meg sem a kellő mennyiségű hadianyagot, sem a második frontot? Kissé ideges nevetés hangzott fel, de tüstént elnémult. A beállott csendben Molotov megkérdezte az elnököt: milyen választ közöljön Londonban és Moszkvában a fő kérdést, a második frontot illetően?

Az elnök ismét az órára pillantott: tizenkettőt mutatott. Szóval Molotov olyan kategorikusan és nyíltan vetette fel a kérdést, ahogyan azt eddig még nem tette. Figyelmeztette, hogy pontos és rövid választ vár.

Roosevelt felvette az asztalról az óráját, és a karjára csatolta. Nem, ennek a mozdulatának egyáltalán semmi köze sem volt ahhoz, hogy a találkozó ideje lejárt, sőt az óra már azokat a perceket számlálja, amelyek a windsori hercegi párt illetik meg.

– Megmondhatja Londonban: reméljük, hogy megnyitjuk a második frontot – szólt. – Annál hamarább megtesszük ezt, minél hamarább megadja nekünk a szovjet kormány ezt a lehetőséget. A részleteket majd akkor tisztázzák, ha a jelenleg Londonban tartózkodó amerikai katonai vezetők a brit hadsereg Mountbatten lord és Portal tábornok vezette küldöttségével visszatérnek.

Az elnök Molotovra nézett, meg akarta állapítani, hogy milyen hatást tettek szavai a vendégekre, és mosolyt fedezvén fel az orosz miniszter arcán, ünnepélyesen nyújtotta feléje mindkét kezét.

– Picture, my picture! A portrém, a portrém! – mondta azzal a

megjátszott pátosszal, amellyel ezt a mondatot már hasonló esetekben azelőtt is nemegyszer kiejtette, és belső zsebéből tőltőtollat vett elő.

Odahozták a fényképét, amelyen az a bizonyos „roosevelti" mosoly sugárzott. Az elnök látható élvezettel ékesítette annak kellemesen fénytelen felületét az aláírásával, nem felejtve el odaírni a keltezést: 1942. június 1.

Azt mondják, a diplomáciai szöveg a jó vershez hasonló: semmit sem mond ki nyíltan, de mindig magában foglal minden szükségeset. Bargyin tapasztalatból tudja, nincs szórakoztatóbb és nehezebb dolog, mint egy ilyen szöveget megalkotni. Még egy nyilatkozat szövegét is, mint ez esetben. Sőt a jelenlegi nyilatkozat felér némelyik szerződéssel. A nyilatkozat magvát a felek véleménye alkotja. Pontosabban olyasmi, ami a felek nézeteinek közeledését jelzi. De, akármilyen közeliek is ezek a nézetek, sohasem közelednek egymáshoz annyira, hogy egy véleménnyé legyenek.

Az amerikaiak előterjesztették a maguk nyilatkozattervezetét. Ebben a második front csak éppen felvillant, s a negyvenkettes év mint a nagy partraszállás végrehajtásának éve teljesen kimaradt.

Az oroszok nem fogadták el az amerikai szöveget, és a magukét javasolták.

Ebben nyilván elég nagy kockázat volt: az amerikaiak esetleg nem értenek egyet a szovjet véleménnyel, sőt talán harcba szállnak. De az oroszok, úgy gondolván, hogy érdemes, vállalták a kockázatot, és igazuk lett. Voltaképpen ezt az okmányt, amelyet el kellett fogadtatniuk, csak feltételesen lehetett nyilatkozatnak nevezni. Valójában szerződés volt, mégpedig a legfontosabb kérdésre vonatkozó. Az a tény, hogy ezt a szöveget a három nagyhatalom nevében Moszkvában, Washingtonban és Londonban egyidőben hozzák nyilvánosságra, lényegében azt jelentette, hogy szerepel rajta Roosevelt, Churchill és Sztálin aláírása. Igen, Sztáliné is, jóllehet, ő a tárgyalásokon csak jelképesen volt jelen.

Nyilvánvalóan a dokumentum orosz megszövegezésének kell mindent helyre tennie.

Próbáljanak meg kibújni, ha a nyilatkozatban ilyen mondat áll: „A tárgyalásokon az Európában 1942-ben megnyitandó második

front halaszthatatlan feladatait illetően teljes megegyezés jött létre . . ."

Az esetben, ha az amerikaiak elfogadják az orosz megfogalmazást, az angolok merik-e megváltoztatni?

Bargyin most úgy érezte, talán jó is, hogy a második frontra vonatkozó tárgyalás az angolokkal fél szónál megszakadt. Az angolok vonakodásukkal lényegében az amerikaiakra bízták a döntést. Rájuk bízták? Igen, bizonyos mértékben. És az amerikaiak döntöttek? Erről most megbizonyosodhatnak.

A nyilatkozat szövegét elküldték az amerikaiaknak.

A washingtoni repülőtéren indulásra készen állt a szovjet repülőgép. Az új szöveg pedig ezenközben nehéz körforgást végzett.

Az orosz szöveget megmutatták mindazoknak, akik a tárgyalásokon részt vettek.

Hopkinsnak imponált a szöveg, ő elfogadta.

Hull megismételte a korábbi kérését: őt ne említsék meg azok között, akik a katonai kérdések eldöntésében részt vettek.

Marshall úgy vélte, hogy a második frontról szóló mondat túl erős, és szükségesnek tartotta, hogy az 1942-re való utalást töröljék.

Az elnök elfogadta Hull megjegyzéseit, de Marshall helyesbítését elvetette.

Június 3-án a szovjet repülőgép elhagyta az Államokat, London felé tartott.

És megint feltűnt az óceán beláthatatlan síkja, némelykor domborúnak tűnő, napfényben csillogó, hol tüzesen füstös, mint a kráterből kitörő láva, hol szürkéslilás, vörösen erezett, mint ugyanaz a láva, amikor elönti a síkságot, és megkeményedik.

De akármilyen nagy légzsákok legyenek is, a gondolat áramlása megállíthatatlan. Hogyan oldják meg ezt a csomót az angolok? Hiszen a nyilatkozat az ő nevükben is szól. Mennyire lesz kedvükre a második front és a negyvenkettes év említése? Ha a három szövetséges közül kettő megszavazta, a harmadik már nem mondhat nemet. Elvetni annyi lenne, mint szakítani velük. Megfelel-e az a szakítás az angolok szándékainak? Ha pedig nem szakítás, akkor hol a kiút ebből a helyzetből? Valóban a makacs gondolat áramlása megállíthatatlan, és semmiféle légzsák sem szakítja meg.

A nap sebesen bukik alá az óceán íves vonala mögé, s az imént még tüzesen füstölgő, eleven láva szemlátomást megkérgesedik és keményedik, miközben az óceán furcsán hasonlóvá lesz egy ismeretlen bolygó felületéhez, amelyet az optikai lencse a mindenség feneketlen mélyéből ragadott ki.

61

Alighogy a repülőgép angol földön leszállt, közölték az oroszokkal, hogy Churchill látni kívánja őket. Ez nem annyira lelkesedést, mint gyanakvást keltett. Ez a gyanakvás nem csökkent, amikor a miniszterelnök Downing streeti rezidenciájára megérkeztek, és a bonyolult folyosórendszeren át elvezették őket, nem a miniszterelnök dolgozószobájába, mint a múlt alkalommal, hanem az ülésterembe, amely ebben a reggeli órában eléggé népes volt. Mindez úgy festett, hogy az angolok felkészültek az új szerződésszöveg aláírására. És ezt a benyomást igazolni látszott a szertartásra meghívott magas beosztású angolok száma, de még az öltözékük is, ami az angol viszonyok közt csalhatatlanul utalt a szertartás jellegére. Igenis, a szerződés aláírása vagy valami ezzel egyenértékű következik.

Churchill a vendégei elébe ment, arca nem annyira aggodalmat, mint inkább nyugodt ünnepélyességet, sőt vidámságot tükrözött, és ez már érthetetlen volt. No persze, a történelem nagyon is határozott tanúsága szerint az angol diplomácia ereje abban rejlett, hogy sohasem hagyta magát meglepni. Feltételezhető, hogy ez a diplomácia ezúttal is kitalált valamit a meglepetés megelőzésére. De mi lehet ez a szer és mennyire hatékony, hogy ennyire fellelkesítette Churchillt?

– Tudják-e, hogy ez a mi nyilatkozatunk a negyvenkettes évről tévedésbe ejtheti a németeket – jelentette ki az angol miniszterelnök szinte diadalmasan.

– Remélem, csak a németeket – mosolygott Molotov. – Ami bennünket illet, önökkel együtt jól tudjuk, hogy negyvenkettő az negyvenkettő.

Azt a nyugodt ünnepélyességnek nevezhető kifejezést Churchill arcáról mintha elfújták volna.

– Ez az okmány itt, közvetlenül összefügg megállapodásunk lényegével – szólt Churchill, és az asztalhoz ment.

– Íme, tessék – szólt, és a beálló csendben, amely kifejezte a történés jelentőségét, vékony dossziét adott át Molotovnak, olyan vékonyat, hogy üresnek látszott.

A dosszié azonban nem volt üres. A beléje tett irat így hangzott:

„Emlékeztető

Megtesszük az előkészületeket a kontinensen 1942 augusztusában vagy szeptemberében történő partraszálláshoz. Amint már tisztázódott, a deszant erők nagyságát megszabó fő tényező a speciális csapatszállító hajók száma. Egyébként nyilvánvaló, hogy sem az oroszok ügyének, sem a szövetségesekének egészében nem használna, ha a mindenáron való cselekvés kedvéért bármiféle olyan hadműveletbe kezdenének, amely katasztrófával végződnék, és az ellenfélnek jó alkalmat nyújtana a dicsekvésre, minket pedig kínos helyzetbe hozna. Lehetetlen előre megmondani, hogy alkalmas lesz-e a helyzet a hadművelet végrehajtásához, amikor elérkezik az ideje. Következésképpen nem tehetünk ígéreteket, de ha ésszerűnek látszik, nem fogunk habozni, hogy terveinket valóra váltsuk."

Nem, nem az óceán volt az út legveszélyesebb szakasza. Ez itt a legveszélyesebb: a repülőgépnek a front felett kell áthaladnia. De bármilyen furcsa, a veszély gondolatát háttérbe szorította az imént történt esemény. Nem jellemző-e mindez az angol diplomáciára, arra, ami állhatatlan lényegével évszázadokon át azonosult?

Szóba került a határok kérdése, és az angolok elvetették a szövetségi szerződés segítségével, amely önmagában ugyan a legnemesebb elveket jelképezte, de nem annyira annak szükségességéből született, hogy az angolok ezeket az elveket kinyilvánítsák, mint abból a lehetőségből, hogy az új szovjet határokra vonatkozóan kibújjanak a kötelezettség alól.

Napirendre tűzték a második front 1942-es évi megnyitásának kérdését, és az angolok ezt az emlékeztetőjüket eszelték ki az élet minden eshetőségére alkalmazható formulájával: „... következésképpen nem tehetünk ígéreteket..."

De abban a pillanatban, amikor a repülőgép, végre átjutva a frontvonalon, Moszkvához közeledett, és a repülőtéren, amely a júniusi éj ritkás homályába burkolózott, készült eloltani a jelzőlámpákat, ezek az igazságok még nem voltak annyira nyilvánvalóak, mint amilyen nyilvánvalóvá később lettek.

62

Bargyin hajnalban érkezett vissza Moszkvába, és egyenest Jaszenciba hajtatott.

Az autó a sokszor megjárt jaroszlavli úton robogott, és Bargyin, jobbra-balra nézegetve, mintha magától a Moszkva környéki földtől akarta volna megtudakolni, hogy érzi magát.

A június esős volt, és a zöld növényzet különösen üde. Jaszencihoz közeledve az autó beért egy kis faluba, amelynek határát három nyírfa jelezte, és Jegor Ivanovics az egyik háztetőn élénkpiros foltot vett észre. A kemény tél megrongálta a tetőt, és a ház ura vagy inkább az asszony (az ember harcol, vagy talán már befejezte a harcot) egy darab vásznat festékbe mártott, és felrakta a vékony bádogra, a megmaradt festékkel pedig bemázolta a kapu két szélső lécét. „Úgy látszik nincs minden veszve, ha jut még egy perc a szépségre is" – mosolygott Jegor Ivanovics, amint a vörös foltra és a bíborkeretes kapura nézett.

Megkérte a sofőrt, hogy vagy két utcával előbb álljon meg. Gyalog indult tovább, és elgondolta, hogy is lesz. És kialakult a találkozás rendje. Ő most mindjárt befordul a sarkon, és megpillantja Olga fehér fejkendőjét a veteményeskertben. Szólítja Olgát, ő pedig felkiált, és a két karjával csapkod, mint aki mélyen belemerült a vízbe, és ki akar kecmeregni belőle. Kiáltására kiszalad Irinka, és ahogy apját meglátja, elsápad, és lassan leereszkedik a lépcsőfok szélére; ha izgatott, mindig elhagyja az ereje. Irinka mögött pedig, az ajtófélfába kapaszkodva, előbújik az öreg Bargyin. „Úgy szálldosol, Jegor a nagyvilágban, mint egy súlytalan kis felhőcske . . ."

Így gondolta Jegor Ivanovics, miközben igyekezett megpillantani a kis utca nyílásában a házat a zöld léckerítés mögött, de minden másként történt. Olga és Irinka nem volt otthon, csak az apja fogadta. Ott ült a nagy szobában, a fehér abrosszal leterített asztal mellett (tehát várták őt, a fehér abrosz ünnepnapokon került az asztalra), és egy üveg házi készítésű bor felett merengett. Fiát megpillantva vidáman hunyorított, mintha langyos vizet fröcsköltek volna a szemébe, és botladozva megindult Jegor felé.

– Szóval élsz és virulsz, fiam? Élsz és virulsz? – ismételgette boldogan. – Látom, nem olyan egyszerű kidönteni a bargyini fát – mondta, és hüppögve a fia karjába borult. Azelőtt nem érzékenyült el ilyen könnyen – gondolta Bargyin. Azelőtt ritkán könnyezett. Hiába, felette is eljárt az idő. – Én meg már a napok számát is összezavarom – mondta az öreg, és nedves arcát belefúrta a fia vállába. Nem olyan sok idő telt el azóta, hogy Jegor utoljára látta apját, de az öreg észrevehetően megsápadt, és a szélütéstől megbénult karját lógatta. – Tehát élsz?

– Élek – felelte Jegor, szinte mentegetőzve, hogy egészségesen állított be apjához.

– Ez jó – szólt az öreg, és hangjában már nem érződtek könnyek. Hirtelen összeszedve magát, biztos és kemény lépésekkel odament az asztalhoz, ahol az üveg házi készítésű bor várta. – Találtam a pincében három üveg ribiszkebort. Ebéd előtt egy pohárkával, hej, de jó! – Restelkedve eltolta magától az üveget, és beteg kezét a másikkal felemelve az asztalra helyezte. Ez a kéz, Joann természetével ellentétben, furcsán engedelmes volt. – Gondoltad-e valaha, hogy vénségemre ivásra adom a fejem? Mondd, ugye nem gondoltad?

– Nem, a Bargyinokat ettől páncél védi.

– Igazad van, Jegor. – Az öreg megrezzent, és figyelmesen nézett a fiára. – Igaz, ámbár néha olyan vékony a páncél, hogy talán . . . – Elgondolkozott, lesütötte a szemét. Szemöldöke, amely feltűnően bozontos volt, de a hófehér hajtól eltérően élénk gyantaszínű, most a szemébe lógott, és csaknem eltakarta, mint régebben is, valahányszor a szívében felhők gyülekeztek. – Úgy hírlik, hogy népgyűlés készül. Felébrednek talán a Kreml harangjai?

– Megállj csak, miről beszélsz? Harangok? – kérdezte Jegor Ivanovics, nem egészen értette az apját. – Vagy úgy, a harangok! – kiál-

tott fel. Úgy látszik, hozzá kell szoknia a többjelentésű bargyini beszédhez, hiszen az öreg a csütörtökre kitűzött ülésszakról beszél. – Igazad van, népgyűlés.

– Miféle sietség ez? – kérdezte Joann. – Azt mondanád, ég a ház, még majd elemészti a láng a gerendákat, és hirtelen . . . népgyűlés? Úgy gondolom, akármilyen mindenható is a te fennkölt beszéded, a lángnyelvvel nem birkózhatik!

– Tudod-e, miről lesz szó a népgyűlésen? – kérdezte mérgesen Jegor. Igen, él az öreg Bargyin és eleven a nyakas lénye is. – Tudod?

– Tudom.

– Miről?

Joann felkacagott, igen, csak úgy fogta magát, és hahotára fakadt. Csakugyan tudná, hogy miről lesz szó az ülésszakon?

– Na mondd meg, miről?

– Molotov tengeren túli küldetéséről, a nagy partraszállásról.

Tudja! Meg kell hagyni, ravasz a beste. Célzást tett előtte valaki, vagy magától jött rá? Magától!

– És mit akarsz ezzel mondani? – kérdezte Jegor nyugodtan. Fő, hogy a nyugalmát megőrizze, isten ments, ha észreveszi, hogy áruló riadalom tört be a szívedbe, nem hagy élni téged, isten szolgája, Jegor! – Mit akarsz ezzel mondani? – Így, ugyanazt a szót ismételve, bizonyára feldühítheti Joannt.

– Miért bolondítjátok az embereket? – vetette oda hirtelen Joann.

Nem, nem a szavai, akármilyen mérgesek voltak is, hanem az arca, amely váratlanul kemény lett, ez késztette gyanakvásra Bargyint.

– Mire gondolsz? – kérdezte Jegor.

– Hát ti mit gondoltok, amikor összehívjátok a népet? Csak nem azt akarjátok mondani, hogy a szövetségesek már negyvenkettőre ígérik a nagy partraszállást?

– Azt akarjuk.

– És mi értelme ilyet mondani?

– Hogyhogy mi értelme?

Joann elmosolyodott. Ó, ez a mosoly semmi jót sem ígért!

– Krisztus szerelmére, becsületesen válaszolj! Te hiszed, hogy a szövetségesek végrehajtják a nagy partraszállást ebben az évben? Látom, hogy gondolkodol. Helyes, én bármilyen válasszal beérem.

Ha azt mondod, hogy nehéz erre a kérdésre határozott választ adni, én ezt is hálásan fogadom. Tehát melyiket választod?

– Talán egy harmadikat. Erre a kérdésre nehéz határozottan választ adnom, jóllehet én hinni szeretném.

– Köszönöm, becsületesen feleltél. De ott, a népgyűlésen hogyan fogsz beszélni? – kérdezte Joann, és arca kipirult, az örömtől és attól a sejtéstől pirult ki, hogy győzött a fiával folytatott nehéz vitában. – Kijelented: „Nehéz erre a kérdésre határozott választ adnom?" – Vagy talán más szavakat találsz, például: „Én hiszek a második front megnyitásában!"

– Bocsáss meg, apám, de nem találtad el, ezt nem mondom.

– Hát mit, Jegor?

– Azt mondom: Itt van az okmány, a szövetségesek aláírásával és a miénkkel, itt a kötelezvényük.

– Megállj csak, de ilyen válasz senkit sem elégít ki. Azért van a népgyűlés, hogy véleményt halljanak, adott esetben a te véleményedet. Tehát, ha csak úgy egyszerűen kifejted az okmány értelmét, már ezzel magával is mintegy kifejezed az együttérzésedet, tehát a véleményedet is. Ez a te véleményed annyira határozott, hogy meg kell cáfolni, természetesen, ha más nézeten vagy.

– A szavamon akarsz fogni, apám?

– Nem, nem akarlak a szavadon fogni, nem az én dolgom, hogy a szavadon fogjalak. Csak azt akarom mondani: ha hiszed, hogy a szövetségesek ebben az évben megnyitják a második frontot, akkor, már megbocsáss, fiam, de ostoba vagy. Ha pedig nem hiszed, de úgy teszel, mintha hinnéd, akkor, enyhén szólva, nem vagy becsületes. Sem az egyik esetben, sem a másikban nincs értelme összegyűjteni az embereket, és azt mondani nekik, hogy lesz második front. És nemcsak mondani, hanem még kérkedni is, úgy tenni, mintha ez szinte a te személyes érdemed volna! Nem éppen a tiéd, de azoké, akik veled együtt voltak. Miért?

– Úgy véled, hogy adott esetben a népgyűlésnek nincs helye?

– Igen, Jegor, én úgy gondolom.

– Szeretném, ha végig kifejtenéd, apám.

– Minek itt beszélni, úgyis világos: nem kell az embereket megtéveszteni! Nem kell hamis illúziókba ringatni őket. Ismerem az orosz embert, és nem hiszem, hogy ez használna neki. Ha azt akarod, hogy

az orosz ember mindent nyújtson, amit nyújtani képes, akkor az igazságot kell neki mondanod. A legtisztább, megbocsáss, a legmeztelenebb igazságot. Mindig igazat kell mondani, és ma még inkább, mint máskor. Nézd, lángba borult az ország – a németek átkeltek a Donon, és elfoglalták a Kubányt! Tapasztalt-e valaha is ilyesmit a mi földünk? Azt kell mondani az embereknek: csak önmagatokban bízzatok! Ha ezt mondod nekik, akkor még többet fognak tenni, mint amennyit most tesznek. Ha nem akarsz rosszat mondani a szövetségesekről, holott megérdemlik, akkor hallgass. Igenis, hallgass. De ne mondd azt, hogy hiszel nekik, amikor nem hiszel. Hogy is hihetnél, amikor a becsületességük mércéje Churchill? Tudod te azt, egyszerű lélek, hogy ki az a Churchill?

Joann elhallgatott. Úgy látszott, a legfontosabbat megmondta. Teletöltötte a mellette álló kis ezüstkupát, odakínálta a fiának, maga is ivott, és megtörölte ép keze fejével ajkát. – No, beszélj – szólt szinte kegyesen.

– No hát hallgass meg! Te azt mondod, hogy a becsületességük mércéje Churchill. Márpedig a becsületességük mércéje nem Churchill, sőt talán nem is Roosevelt, hanem a hivatásos politikusoknak és talán üzletembereknek az a kategóriája, amelyik a háttérben keveri a kártyát, és amelyik, úgy gondolom, nem ellenzi, hogy a második frontot ebben az évben megnyissák. Úgy érzem, hogy nem annyira ők fejezik ki Roosevelt álláspontját, mint inkább Roosevelt az övékét – mondta Jegor alig hallhatóan. – Szóval, ez eleven folyamat, és minekünk befolyásolnunk kell, bízva az erőnkben, és nem szuggerálva magunknak olyasmit, ami megbénítja a gondolatunkat. Megértettél?

– Micsoda elbizakodottság! – fakadt ki Joann. – Mit mondtál olyan különöset, hogy ne érthetném meg?

– Csak azt akarom, hogy kövesd a gondolatomat.

– Majd csak lépést tartok vele valahogy.

– Az a kérdés, hogyan ösztönözzük ezt a csoportot az erőfeszítéseiben, amelyek annyira érdekünkben állnak. Hátat fordítsunk, mindannak fordítsunk hátat, amiben érdekeltek vagyunk? Okos dolog ez? Értésükre adjuk, hogy nem hiszünk nekik? Mindenkinek értésére adjuk, azoknak is, akik hisznek bennünk, és akiknek, komolyan beszélek, hinnünk kell? Azt hiszem, ez nem lenne okos dolog,

és nem felelne meg az érdekeinknek. Ellenkezőleg, értésükre kell adnunk, hogy hiszünk nekik, mi több, bizonyos számításokat alapozunk erre a hitünkre. Hogy maga a hang, amelyen velük tárgyalunk, a kapcsolataink rendszere, ennek a kérdésnek a felvetése ezen az ülésszakon hasson rájuk és megértesse velük: felelősek! Van itt egy tisztán lélektani mozzanat: ha azt mondod valakinek, hogy nem hiszel neki, úgy könnyebb a szavát visszavonnia. Más dolog, hogy a számításaidban e kötelezettségekre ne építs! Ezt ne tedd! Mintha nem is volnának.

Joann nevetett.

– Nem értem én ezt a diplomáciát, ellenkezik az én felfogásommal jóról és rosszról, igazságról és hazugságról, azokról az örök igazságokról, amelyeken ősidőktől fogva a világ nyugodott. Ha én valakinek nem hiszek, ha agyonütsz is, akkor sem tudom azt mondani neki, hogy hiszek. Ki tanított téged ilyesmire, fiam? Én tanítottalak?

Hát ez Joann Bargyin! Valóban megfoghatatlan!

– Nem hiszem, hogy különbözőképpen vélekednénk az örök igazságokról. Az igazságot és a hazugságot bizonyára egyformán látjuk. De amikor te azt mondod: „Hazudsz, gazember!", én azt mondom: „Nézetem szerint, tisztelt kolléga, ön kissé eltért az igazságtól." Természetesen én is mondhatnám, hogy „Hazudsz, gazember!", de nincs jogom ezt mondani, mert holnap ismét tárgyalóasztalhoz kell ülnöm vele. Attól, hogy te azt mondod: „hazudsz", én pedig azt, hogy „eltért az igazságtól", te nem leszel becsületesebb nálam.

– Megálljunk, de el kell ismerned, hogy az én igazságom becsületesebb, nem vezeti tévútra a népet – vágott közbe Joann, és megpróbálta a beteg ujjait megmozgatni, de az ujjai nem mozdultak. – Megálljunk csak, pontosan emlékszel rá, hogy mit mond a nyilatkozat a második frontról? – kérdezte hirtelen; már megint kitalált valamit. – No, gondolkozz csak!

– Pontosan nem emlékszem, de az értelme ez: teljes megegyezés jött létre az Európában 1942-ben létesítendő második front halaszthatatlan feladataira vonatkozóan . . .

– Ebben a szövegezésben benne van a „teljes" és a „halaszhatatlan" szó? Azért kérdezem, mert ezek igen fontos szavak. Benne vannak?

– Szerintem igen – felelte Jegor.

Joann egészséges tenyerével mintegy fellapátolta a beteg kezét, és közelebb tette Jegorhoz, mintha lehetőséget akarna neki adni, hogy jól megnézze.

– Most mérlegeld, amit neked mondok. A szövetségesek ezt a kötelezettséget vállalták, és ti elismétlitek a Kreml szónoki emelvényéről. Ó, magas ám ez az emelvény! Elismétlitek, és mintegy azt mondjátok a népnek: „Higgy! Higgy! Lesz második front..." A szövetségesek pedig nem nyitják meg a második frontot 1942-ben. Milyen helyzetbe kerültök akkor a nép előtt?

– Nem, ebben sincs igazad, a nép nem ilyen, bocsáss meg, nem olyan bölcs, mint ahogy te gondolod, és, hidd el nekem, nem kevesebbet tud a Nyugattal való kapcsolatainkról, mint mi, de emellett korántsem olyan egyenesen értelmezi a tényeket, mint ahogy Joann Bargyin érti vagy inkább érteni kívánja.

– Megállj, kérlek! Azt akarod mondani, hogy a nép te vagy? Nem Joann Bargyin, hanem te, bölcs sarjam?

– Nem, nyilván nem én, de megbocsáss, te sem. A nép több mínálunk, sokkal több.

– Pfúj, olyan vagy akár Jefroszinya néni, azt is, ha meg akarod győzni, belegebedsz! No, elég volt. Elmegyek. – Joann felállt, és a szobájába indult.

– Azt mondtad, „elmegyek"?

– Igen, csak rád vártam, hogy aztán elmenjek: Miron ivantyejevkai lakása felügyelet nélkül van. Ha egészséges leszek, holnap ebben az órában visszajövök.

Fogta a sapkáját, karjára vetette Miron régi raglánját és kilépett a házból.

– Olga, Olga mikor jön meg? – kiáltott utána Jegor.

– Mire bealkonyodik, megjön – felelte Joann, és kissé felemelte fején a sapkát; ettől, Jegornak úgy rémlett, a szavai kissé gúnyos árnyalatot nyertek. Gúnyosat? De hát nem volt-e Joannak ebben a lépésében hátsó gondolat? Miért bokrosodott meg hirtelen és hagyta el a házat? Vagy fél évig várta a fiát, éjjel-nappal várta, és aztán hirtelen fogta magát és elment! Hogy is mondta az imént: „Mire bealkonyodik, megjön..." Az öreg nem szándékosan rendezte így a kettejük találkozását? Elment, és mintegy összezárta őket az üres házban!

Bargyin bejárta a házat, szobáról szobára ment, és a ház hirtelen felneszelt, kopogni, ropogni kezdett, mintha a kertből beáradó csend egyszerre megtört volna. Járkált a házban, és tudatában csak ez a ropogás maradt meg. Látta-e, hogy alig néhány hónappal ezelőtt Kszenyija volt a ház úrnője, és mindent, ami e ház világa, ő hozott létre? Látta-e most, hogy mindaz, ami itt van, neki köszönhető, e ház iránti hűségének, Jegor iránti szerelmének? Ez az íróasztal itt, amelyet potom pénzért vásárolt a Preobrazsenszki piacon, és aztán lesmirglizte és háromszor belakkozta, ez az asztali lámpa, amely az előkelő őseitől maradt rá, és amelyet többször restauráltak és visszaadtak az életnek, hogy Jegor asztalát díszítse, ez a kis szőnyeg az ő, Jegor ágya előtt . . . Látta-e most mindezt Bargyin, amint a házban járkált? És gondolt-e rá, hogy nem máshol, hanem éppen ez alatt a fedél alatt állította Kszenyija lábra a családot, adott életet a gyerekeinek, és neki is, Jegornak, az élet teljességének érzését adta, azt a hatalmas érzést, amelyet nem ismert volna meg, ha Kszenyija nem lett volna? Gondolt-e erre Bargyin? Vagy talán ez a recsegés-ropogás előhírnöke annak, ami elháríthatatlanul közeledett feléje ezzel a lassan szürkülő júniusi nappal együtt, az alkonnyal együtt, az éjszakával együtt, s ami mindent elsöpör, elhamvaszt, ami régi?

Olga hajnalban magára hagyta Jegort, és beszaladt a szobájába, egy percre szaladt csak be, és piros ruhában tért vissza.

– Úristen, ne legyél már ilyen álomszuszék! Nézz rám! – Megindult a szobában, szégyenlős bátorsággal vonogatva a vállát. Nem az éjszaka született-e meg ez a bátorsága? – Szeretek minden újat – mondta, és halkan felnevetett. – Bocsáss meg nekem, de én a házat is átalakítom a magam ízlése szerint. Átalakítom, nem kímélem.

– Mit nem kímélsz? A nővéredét? – kérdezte Jegor, tenyerével kitörölve a könnyeket, amelyeket az ablakpárkányon ülő reggeli nap csalt a szemébe. – De hiszen nem idegen számodra, a nővéred!

Olga arrább ment.

– Igaz, a nővérem, de ez más, egészen más! – szólt merész jókedvvel.

És Jegor azt gondolta: mindent átrendez a maga ízlésére ebben a házban, és semmit sem kímél. Nem, nem azért nem kímél, mert nem

kedves a szívének Kszenyija, hanem azért, mert ebben az újban, ami most benne kicsírázott, van valami zsarnoki erő, amely erősebb a nővére iránti szeretetnél, erősebb, és ami fő, bátrabb.

Bargyin megvárta, amíg a terem kiürül, és aztán megindult a Kreml udvarán át. Volt valami ebben az eseményben azokból az esztendőkből, amikor békés ég borult az ország fölé. Csak talán több katonazubbonyos volt a jelenlevők között, és az emberek arcán bánatos kifejezés jelent meg, és talán fáradt határozottság tükröződött. Úgy látszik, nemcsak Bargyin kívánt ezen a borús estén lassan bandukolni a Kremlben, hogy aztán váratlanul ott találja magát az Ivan Velikij tövében, és fejét hátraszegve nézze, amíg a szeme belefájdul, mint inog meg a feje felett a harangtorony sok mázsás oszlopa.

– Ó, én is nézem, nézem, csaknem leszakadt a fejem.

Jegor Ivanovics hátrafordult: Jermy.

– Nem láttam az ülésszakon, Mr. Jermy.

– Kissé elbeszélgettem a folyosókon.

No persze, Jermy hű önmagához: az ülésszakon őt nem annyira az ülésterem, mint a folyosók érdeklik.

– Nos, Mr. Jermy, a szavak elhangzottak, most a tetteken a sor? – kérdezte Bargyin. Tudni kívánta, mit gondol az öreg Jermy annak a lényegéről, amiről ma szó volt.

Jermy hallgatott. Cipője talpával súrolta a kőburkolatot és hallgatott.

– Még sok szó el fog hangzani, Mr. Bargyin. – Szinte minden egyes szava sóhajtás kíséretében született.

Búsan meggörnyedt árnyéka öregemberé, aki lassan lépeget a kövön. A Kreml kőburkolata épnek és fiatalnak tűnt fel ehhez az árnyékhoz képest.

– Sok szó, mielőtt a tettet végrehajtják, Mr. Jermy? – kérdezte Bargyin. Jermy kurta válaszában aggodalom sejlett.

– Az ember distance a szó és a tett között. Minél rövidebb a distance, annál jobb az ember – mondta Jermy és nevetett. A nevetése meglepően hangos volt. Csak a csend okozta, vagy a Kreml szűk kőfalai verték vissza a hangot?

– De Roosevelt, ő is distance? – kérdezte Bargyin, és elmosolyodott, hogy tréfás jelleget adjon a kérdésének.

– Nem tudom – nevetett Jermy. Nevetett és eltűnt. Még az árnyéka sem maradt ott a Kreml lapos kövezetén.

Bargyin hátraszegte fejét. Az Ivan Velikij harangtorony sok mázsás oszlopa még mindig remegett, mindjárt vonalat húz az égre, és eldől, keresztjével az Oka partjára, vagy talán a Volgáéra zuhan.

Volt valami az öreg Jermy szavaiban, olyan, amit szeretett volna tisztázni, valami kimondatlan, zavarosan-homályos, sőt talán riasztó. És még volt valami az öreg Jermy szavaiban abból, amit Jegor Ivanovics Jaszenciban, a Bargyin házban hallott.

63

Mint hajdanában, Bargyin estefelé kijárt Jaszenciba. A Külügyi Népbiztosság kocsija, amely valaha csillogó fekete volt, most pedig méregzöld, vitte Moszkvától észak felé, a tavak és erdők birodalmába, ahol kezdődik az orosz csendnek és friss levegőnek hatalmas óceánja. Ha Olga otthon volt, Bargyin elvitte őt a folyóhoz. A folyó Jaszencinál föld alatti forrásokból táplálkozott, és nyáron sem melegedett fel, de Jegor ettől nem ijedt meg, ő szerette a jéghideg vizet. Aztán átvágtak a nedves réten, amelyen lilásvörös tavacskák csillogtak, és felsétáltak a kiserdőbe. Olyan volt itt, mint egy vitorlás csónakokkal tele öbölben, csupa fehér, és Olgában is volt valami ebből a tiszta fehérségből. Olga jól „olvasta" az erdőt, a szeme olyasmit is látott, ami Bargyin előtt rejtve maradt. A két tenyere gyorsan megtelt mindenféle erdei bogyóval, mintha nem is szemenként szedegetné, hanem marokszámra merné.

– Ez a tied, Jegor. – Egy maréknyit odatartott a szájához. Jegor mulatságosan mozgatta ajkát, prüszkölt, és csaknem Olga tenyerével együtt kapta be a bogyókat.

Majd lehúzták a cipőjüket, és a mohán mentek. A moha bolyhos volt és kellemesen lágy, lábuk mélyen belesüppedt puha zöldjébe.

Majd elüldögéltek a nyíres szélén, nézték, hogyan borítja el a lapályt a köd.

– Valamit mondani kellene Irinkának, ha megjön – szólalt meg a férfi.

– Nem kell beszélni róla – mosolygott az asszony. – Minden magától elrendeződik. Ha itt lesz az ideje, megmondjuk.

– És mikor jön el az ideje? Van valami határnap?

– Van – felelte Olga még mindig mosolyogva.

– És mikor lesz az a nap?

– Jövő nyáron.

– És ha előbb lesz?

– Előbb nem lehet, mindennek megvan a maga ideje – mondta az asszony.

Bargyin, mint mindig, nyugodt-önzetlennek, erősnek és magabiztosnak látta. Olga nem zaklatta őt, többet hallgatott, mint beszélt, de a hallgatás is ugyanazt jelentette: „Mindennek megvan a maga ideje."

Bargyin úgy érezte, hogy van benne valami az erdő és a mező tisztaságából és szűziességéből. Tisztaságát és talán az egyszerű bátorságát irigylésre méltónak látta.

– És miért a jövő nyáron? – kíváncsiskodott Jegor. – Attól félsz, hogy a gyerekek fellázadnak?

– Nem, csak előbb valahogy nem jó – felelte Olga.

– És ha mégis fellázadnak?

Olga felvonta gömbölyű vállát.

– Nem tudom.

Az erdőszélen mentek haza. Csodálatosan smaragdzöld vagy feketén szikrázó mohaszőnyeg terült el a lábuk alatt. Lábuk szinte kereste a bolyhos szőnyeget. Vastag volt ez a szőnyeg, és a hűvös este ellenére megőrizte a nap melegét.

– Vigyázz a gyermekeimre – szólt a férfi, nem nézve Olgára.

Az asszony megállt.

– Vigyázzak? Ezért veszel el? Alkalmas vagyok rá?

A hangja váratlanul erőre kapott, szinte kemény lett. Lám, milyen keménységet szült a lágy moha!

– De hiszen ők nemcsak az enyémek, a tieid is.

– Igen, az enyémek is – hagyta rá az asszony. A lába ugyanolyan nyugodtan lépkedett a mohán, mint egy perccel azelőtt.

Hajnalban Jegor autóduda hangjára riadt fel. Széthúzta a függönyt, és a népbiztosság kocsiját pillantotta meg. Első gondolata ez volt: „Ó, Úristen, mi történt? Oda a vasárnap!"

– Ki jött? – kiáltott Olgának. Felébredve hallotta a hangját, Olga énekelt, az utóbbi napokban folyton dalolt.

– Úgy nézem, egy nő – felelte Olga, a konyhaablakból jobban odalátott.

– Nő? – Jegor csak ennyit tudott mondani. – Honnan kerül ide egy nő?

– Igen, egy nő – mondta Olga ugyanolyan nyugodt jóindulattal.

Bargyin magára kapta a köntösét, és mezítláb csoszogott a külső ajtóhoz.

Avguszta állt a harmatos füvön mezítlábra húzott kis piros cipőjében, és fázósan összehúzódva, lila ajkát harapdálta.

– Öt perce van a készülődésre – mondta, és mosolyogni próbált. Arca fakó, földszínű volt, látszott, hogy nem aludt az éjjel.

– Öt perc alatt egy csésze teával se végzek. Akar forró teát? Látom, hogy átfagyott.

– N-nem-nem utasítom vissza.

– Akkor jöjjön be.

Avguszta belépett. Ledobta kis esőköpenyét, bement a nagy szobába, és mohó kíváncsisággal nézett körül. Minden szemébe ötlő tárgyat szenvedélyesen vallatóra fogott, igyekezett megérteni Jegor Ivanovics jelenlegi helyzetét. Egyelőre még semmit sem értett, ezért megőrizte önuralmát, az illemet és az erélyét. De akkor megpillantotta Olgát, és hirtelen gyengeség fogta el.

– Hát Irinka hol van, Jegoruska Ivanovics? – kérdezte, igyekezve eloszlatni a ködöt, és valahogy kikerülni belőle. – Talán nincs itthon? – kérdezte, holott más érdekelte: „Úristen, egyedül vannak ebben a házban? Teljesen egyedül?"

– Irinka nincs itthon, elutazott Szuzdalba a nénikéjéhez – felelte habozva Jegor a szomszéd szobából. Már öltözködéshez látott. – Szuzdalba utazott – ismételte, és észbe kapva, megkérdezte: – Ismeri Olgát? Olja, Olja!

Olga bement, és megállt Avguszta Nyikolajevna mellett: Bargyin az ajtó résén Avguszta Nyikolajevnára pillantott és megnémult, még sohasem látta ilyen csúnyának, mint most. Ez a csúnyaság szánalmat

keltett: a szeme karikás és ráadásul dülledt. Hogy lehet, hogy ezt eddig nem vette észre? Némelykor még a legcsúnyább egyén is szépnek látszik, bár a korral ez egyre ritkábban fordul elő. De bizonyára megszokja az ember a csúnyaságát.

– Hát a nagyapó hol van? – kérdezte Avguszta, és ellenséges pillantást vetett Olgára. – Ő sincs itt?

– Ivantyejevkába ment – felelte Jegor Ivanovics. Már felöltözött, és kiment az ebédlőbe. – Mi történt már megint?

– Churchill érkezik – mondta Avguszta halkan.

– Ez mit jelent, megnyitják a második frontot, vagy isten őrizz, lezárják?

– Nem tudom – felelte Avguszta, elfogadva a teát Olga kezéből, és mohó kíváncsisággal szemlélte Olga karját, csuklótól a gömbölyű válláig. Volt ebben a tekintetében valami leplezetlen testiség, mintha egy férfi nézegetné Olga karját, nem pedig egy nő.

Aztán felkeltek, és kifelé indultak az autóhoz, de Avguszta alig tudta mozgatni a lábát.

– Várjon egy pillanatig, Jegoruska Ivanovics – szólt a férfi vállára dőlve. – Valahogy olyan merev a lábam, mintha agyagból volna, nem mozog. – Megállt, és belekapaszkodott a férfi vállába. – Ja-a-aj!

Lehunyta a szemét, arca könnyektől volt nedves.

– Avguszta Nyikolajevna, mi baja?

– Rosszul vagyok, Jegoruska Ivanics.

Avguszta egész testében reszketett.

– Visszamenjünk?

– Nem, nem! – Avguszta csaknem kiáltott, úgy látszik, ezektől a szavaktól visszatért az öntudata. – Nem aludtam – mondta, és a férfi karjába kapaszkodva ment az autóhoz. – Bocsásson meg nekem, Jegoruska Ivanovics, bocsásson meg – mondta, és bebújt a kocsiba.

Lehunyt szemmel, a lábát kinyújtva félig feküdt, valami csuklásféle még mindig meg-megrázta.

– Az álmatlan éjszaka – ismételte, és Bargyin arra gondolt: „Vajon csakugyan az álmatlan éjszakától van ez? Vagy talán Olga mindennek az okozója?" Amennyire visszaemlékezett a kettejük viszonyára, ő sohasem adott ürügyet rá, hogy így viselkedjék. Vagy talán olyasmit látott, aminek ő nem tulajdonított jelentőséget? És hogy körülszimatolta Olgát!

– Avguszta Nyikolajevna, azt mondta: Churchill?

Avguszta Nyikolajevna még mindig hüppögött. Tükröt vett elő, belenézett. Nemigen volt megelégedve azzal, amit látott. A púderpamacsával nekifogott, hogy rendbe hozza az arcát.

Jegor pedig közben arra gondolt: „Ha Churchill idejön Moszkvába, akkor Szergej Beketov is itt lesz. Lehetetlen, hogy ő ne jöjjön."

64

Alkonyattájt a kuznyeckiji nagy ház hosszú folyosóin őrök járnak. Mennek a sokszor bejárt úton szobáról szobára, emeletről emeletre, a poros parkettre irányítva zseblámpájuk halovány fényét. A csenddel együtt, amely váratlanul tört be ide 1941-nek azon az emlékezetes októberi napján, magát a hangulatát is őrzi a ház annak a nehéz órának. Ez a hangulat rejlik a tárgyak fenyegető hallgatásában, amelyek az emberek számára hirtelen feleslegessé váltak, és a döbbenettől mintegy szélütötten megbénultak: a könyvszekrény hasra esett, és a szétrepült üvegcserepek elborították a szoba padlóját, az asztali lámpa felborult, burája a földre csúszva a sarokba gurult és elrejtőzött, mai napig ott hever, épen maradt kis üvegjével hunyorogva . . . Az őrök pedig mennek. Bejárni a házat csaknem annyit jelent, mint elmenni a Tverszkaja egyik végétől a másikig. Mérföldek! Itt mindent kiszámítottak, akárhogyan siessen is az ember, másfél óránál hamarább nem végez. Ezért olyan ráérősen nyugodt és kimért a lépésük, és kimért a lépéseket kísérő kulcszörgés.

Ez alatt a tíz hónap alatt a keserves október mintha messze tűnt volna, de a kuznyeckiji ház még mindig üres. Eljött az új nyár, és az újabb hegygerinc világosan kirajzolódott. Mikor veszi be a mi csapatunk? Valahol a harmadik emeleten a szél az ablaküveggel együtt a kékesszürke papírt is kinyomta, s a lemenő nap mintha az ablaknál megállt volna, hatalmas és vörös, fenyegető csíkokkal szántott. Ez a látóhatár vonalára támaszkodó nap valahogy egy törött tükördarabhoz hasonlít. Nézd meg, te föld, hogyan festesz 1942 kegyetlen nya-

rán! Úgy tűnik, hogy a nap átvette a földet ért baj színét. Ni, milyen vörösen lángoló, véres! Mintha a hadiút is ott látszanék a nap érzékelhetően domború tükrében: a megkínzott Kercs és a most foglyul esett Harkov, meg a háromszor is halhatatlan Szevasztopol, amely, amint most kiderült, kemény markában tartotta volt Oroszország déli útjainak kulcsait . . .

A nap eltűnt, és az éjszaka behatolt a házba, akadálytalanul hatolt be, úgy tetszett, hogy a keménypapíron átszivárgott. Sötétség és csend uralkodik a kuznyeckiji házban.

És megint, akárcsak Eden moszkvai látogatásának emlékezetes napjaiban, Bargyin osztályának hat ablaka egész éjjel világított.

– Úristen, a fél életemet odaadnám egy korty kávéért! – kiabált Avguszta Nyikolajevna. Jogosan és jogtalanul szerzett kávéadagját már a hónap elején elhasználta. – A fél életemet!

A megszokott kép: az asztalt elborítják a halomban heverő angol újságok, amelyek a legutóbbi postával jöttek, és mellette az álmatlanságtól bódult gépírónő . . .

– Úgy cigarettázzon, Verocska, mint én itt, tartsa vissza a füstöt, akkor tiszta lesz a feje, mint nekem.

Verocska Nyeszterova a Külügyi Népbiztosság régi gépírónője, már azokban a régmúlt időkben is ott dolgozott, amikor a népbiztosság a Szpiridonyevkán volt; satnya melléből sóhajtás szakad fel, bánatos sóhaj.

– Maga Avguszta Nyikolajevna, háromlaki. Ahhoz, hogy a népbiztosság nagy kereke forogjon, az ilyenből, mint maga, még kettő se kell, másfél is elég. – Ha tőlem függne, én az ilyeneknek, mint maga, a Hős címet adományoznám.

– Inkább egy kis asszonyi boldogságot adna nekem, Verocska!

– Ó, kedves, az több, mint a hősi cím.

Bargyin berohant, csaknem felborította az újságosasztalt.

– Ó, bocsánat! Valahogy egyszerre szűk lett itt a hely. – Felrántotta a szomszéd szoba ajtaját, belépett. – Tambijev nálunk van? Nekem azt mondták, hogy ide jött. Semmit nem akarok tudni, kedves, keressék meg, és siessen hozzám!

Avguszta asztalán mind a három telefon egyszerre berregett.

Tambijev egy óra múlva jött meg.

– Ide figyelj, Nyikolaj – kezdte Bargyin –, eszembe jutott az a te tavalyi beszélgetésed Galois-val. Moszkvában van?

– Nem, Tulában.

– És nem lehet siettetni a Moszkvába való visszatérését?

– Bocsásson meg, sürgős?

Bargyin fogott egy cigarettát és rágyújtott. Tambijev tudta, hogy ezt néha azért teszi, hogy az izgatottságát leplezze. Szüneteket kívánó beszélgetést könnyebb úgy folytatni, ha az embernek cigaretta van a szájában.

– Ez a Galois csakugyan Pityerben született?

– Igen, Jegor Ivanovics, 1901-ben.

Bargyin a cigarettát a hamutartó szélére tette.

– „A huszadik század és a toryk" – ez az ő cikke?

– Igen, Jegor Ivanovics.

– Igen érdekes cikk és . . . aktuális. Kérdésem lenne a szerzőhöz.

– Személyesen kíván vele beszélni, Jegor Ivanovics?

– Igen, természetesen.

– Mikor? Hétfőn?

Bargyin a szokottnál nagyobbat szippantott, és nem tudta visszafojtani a köhögést.

– Miért éppen hétfőn?

– Mert holnap vasárnap lesz.

– Akkor ma.

Tambijev elnevette magát.

– Ma jön vissza Tuláből. De miért olyan sietős?

– Tudod, Kolja, aki kíváncsi, az hamar megöregszik – mosolygott Jegor Ivanovics.

– Akkor, ha akarja, megmondom, hogy mi szüksége Galois-ra.

– Légy olyan kegyes, mondd meg!

– Churchill érkezik.

Bargyin felemelte vastag mutatóujját, és megfenyegette vele.

– Hagyd ezt! Megértetted? Velem nem jó tréfálni, Kolja!

– De kérni akart valamire.

– Akartam? Honnan veszed ezt? – Jegor Ivanovics elnyomta cigarettáját a hamutartó alján.

Bargyin autóba ültette Galois-t és kivitte Jaszenciba. Sietett, meg sem várta az estét; úgy tervezte, hogy négyszemközt beszél vele. Igaz, hogy Olga nélkül nem könnyű megterítenie az asztalt, de úgy érezte, becsülettel oldotta meg a dolgot. Szerzett a népbiztosság szűkös készletéből zsákmányolt olasz szardíniát és sajtot, fogott egy fekete kenyeret meg egy üveg vodkát, gondosan becsomagolta, és már ott se volt.

Bőséges augusztusi eső esett, s a házban homály és enyhe nyirkosság terjengett. Bargyin begyújtott a kályhába. Odatolta az asztalt a kályhához, és kicsomagolta a népbiztossági raktár szerény adományait. Vendége a pétervári gyermekkorára emlékezett, a Tyenyisev-gimnáziumra a Mohováján, és ittak a tanáraira.

– Mikor sétálhatok végre a Mohováján? – kérdezte Galois felmelegedve. Ajka egyszeriben élénkvörös lett, arcának pírja elfedte a szeplőket, és egyúttal a bőr barnásságát is. – Oda engednek?

– Miért ne engednék? – felelte a kérdésére kérdéssel Bargyin. – Meglátja a kedves Mohovaja utcáját, ebben biztos vagyok.

– Maga jó ember, Jegor Ivanovics . . .

Elhallgatott, és nem minden kíváncsiság nélkül nézegetett körül a szobában. „No, most térjünk a tárgyra! – mintha ezt akarta volna mondani. – Kezdjük már el!"

– Ide hallgasson, Galois, én úgy vélem, hogy senki sem érti meg úgy a mai churchilli politika lélektanát, mint maga. Én értékelem ezt a tulajdonságát!

– És a barátságomat a moszkvai brit nagykövetekkel, Crippsszel és bizonyos mértékben Kerr-rel is?

– Olyan fontos ez? Lehet-e barátság egy nagykövet és egy újságíró között? Könnyebben barátkozik az oroszlán a bivalyborjúval, mint a nagykövet egy újságíróval.

– Ki az oroszlán, és ki a bivalyborjú? – kérdezte Galois.

– Nem a követ az oroszlán! Természetesen az újságíró – felelte Bargyin. Nehezen állta meg nevetés nélkül.

– Ó, ha tudná, hogy például Cripps mint remegett előttem! – kiáltott fel Galois. Emlékezetébe idézte a hórihorgas, józanul unalmas embert, akinek számára Galois élénksége megfoghatatlan volt. – De térjünk vissza a fő témára. Azt mondta: a mai churchilli politika lélektana?

– Igen, így mondtam – bólintott Bargyin.

– Az elbeszélés nem elbeszélés, ha nem sikerül a hangulatot is visszaadni. Először igyunk. Mire? No hát a maga házára és az asszonyra, aki ezeket a gladióluszokat az ablaka alá ültette. – Galois az ablakon kihajolva igyekezett meglátni a gladióluszokat. – Vallja be, hogy asszony az illető. Akkor őrá.

– Őrá, őrá – nevetett Bargyin, és egy hajtásra kiürítette a poharát.

– Látta valaha Crippset? . . . – A nagykövet alakja továbbra is ott lebegett Galois szeme előtt. – No, azt mondja, hogy mindössze ötvenhárom éves. Ódivatú, mint maga a vén Nagy-Britannia, amelyet ideje már ledönteni. Nem ért egyet velem? – Érdekes, hogy józan ember ez az öreg Cripps. Józan akkor is, amikor mindenki részeg. Egyszóval, vastag bőre van. Ennek a vastag bőrének köszönheti, hogy megbirkózott azokkal az oroszokkal, akik nem voltak kegyesek iránta a paktum idején. Azt hiszi, túlzok? Semmiképpen! Cripps maga mondta nekem, hogy hiába szeretett volna Sztálinnal találkozni, minden ilyen kérését határozottan elutasították egészen addig a napig, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót. Az ügyön még az a nevezetes távirat sem segíthetett, amit Churchill küldött Sztálinnak, és amelyben igyekezett az oroszokat a készülő támadásra figyelmeztetni. De Cripps jól számított: az idő neki dolgozik.

– Bocsásson meg, de milyen értelemben dolgozik az idő Crippsnek? – kérdezte Bargyin. Észrevéve, hogy az eső elállt, szélesebbre tárta az udvarra nyíló ajtót. Nedves fű illata érződött.

– Olyan értelemben, hogy a háború kitörésétől fogva éppen azok ajándékozták meg a figyelmükkel, akik azelőtt látni sem akarták – felelte Galois, és evéshez látott. – Ön azt mondhatja: „Mi értelme Crippset emlegetni, amikor új brit nagykövet van Moszkvában?" – Van értelme. Cripps azért tűrt, mert Britanniának érdekei fűződtek Oroszországhoz.

– Csak nem akarja azt mondani, hogy most Oroszországon a sor, hogy tűrjön, mert érdeke fűződik Nagy-Britanniához?

Galois elpirult.

– Nem, én mást akarok mondani. Kerr nem Cripps.

– Milyen értelemben?

– Mondhat Crippsre, amit akar, de ő az eszméi révén került a pozíciójába.

– Csak nem azt akarja mondani, hogy Kerr, karrierista lévén, jobban meg tudja érteni Churchillt?

– De igen, eltalálta, jobban – felelte Galois.

– És Kerr esetében mi a prognózis?

– Churchill szeretne egy utolsó kísérletet tenni, hogy Nagy-Britanniát megóvja . . .

– A második fronttól? – kérdezte Bargyin.

– Igen.

– Köszönöm.

De Galois már nyugtalan lett: nem, semmiképpen nem akarta folytatni ezt a beszélgetést, más témára akart áttérni.

– Józanul beszélni erről talán nehéz – szólt, és kivette a palackból a dugót. – Nem gondolja? – A nyitott ajtóhoz ment, ahonnan az eső áztatta kert egy darabja látszott. – Zöldhagymaszagot érzek. Nem kaphatnék egy kicsit?

– De igen, természetesen. – Bargyin kiment a kertbe, és egy kis csomó zöldhagymával tért vissza. A hagyma fénytelen füstszínű volt, esőpermettel hintett. – Mindjárt megmosom.

Megint ittak egy-egy pohárral.

– Úgy tudom, a fia a fronton van – szólt Galois. – Az ő egészségére!

Bargyin valahogy elvesztette a fejét, csak nézett Galois-ra, és nem értette, miért hozta ki Jaszenciba, mit akar tőle.

– Derék fiam van, Mr. Galois – mondta hirtelen, és összeszorult a torka. Még majd könnyekre fakad. – Nagyon derék fiú.

– No, akkor a kettejük egészségére!

– Nem, az övére igyunk, az enyémre nem kell.

– Miért?

– Azért, mert ő ott van, én meg csak itt.

– Nem, nem, mindkettőjükre.

Ittak, és hagymát haraptak hozzá.

– Vissza akarok térni a tárgyra – szól Bargyin. Biztosra vette, hogy az eddigi beszélgetés jó előkészítés volt ahhoz, hogy a lényegről beszéljenek. – Megért engem?

Galois elgondolkozott.

– Megértem, természetesen. – Ismét szigorú lett. Vizenyős szeme megélénkült, ritkás szemöldöke rángatózni kezdett. – Kérem, én megmondom, de vegye tekintetbe, de Kerrnek ehhez semmi köze. – Egymásra rakta a lábát, és kényelmesen elhelyezkedett a karosszékben. Felkészült a beszélgetésre. – Ahogy én értem, ha a partraszállás megtörténik, nem annyira az amerikaiak haderejével fog megtörténni, mint inkább az angolokéval. – Bargyinra nézett. Fontos volt neki, hogy Jegor Ivanovics ezt megerősítse. – Mi a véleménye?

– Lehetséges, hogy igaza van – felelte Bargyin.

– És ha így van, akkor az utolsó szó Churchillé, nemde? – Ismét Bargyinra nézett, újabb helyeslést várva, de Jegor Ivanovics hallgatott. – Churchill természetesen semmi jelét nem adja, hogy az utolsó szó az övé. Ellenkezőleg, abból, amilyen tiszteletteljes az amerikaiakkal és amilyen figyelmes hozzájuk, azt hihetnénk, hogy az utolsó szó az amerikaiaké. Valóban a figyelem minden jelét átengedi nekik, de ezt az utolsó szót a partraszállásról nem engedi át. Mármost ha ezt a szót ő mondja ki, az a kérdés, melyik évben.

– Megbocsásson, de az évet megnevezték: negyvenkettő.

Galois szemlesütve hallgatott. No persze, amiről szó volt, az őt csak közvetve érintette. De még ez esetben is éreznie kellett bizonyos zavart. Furcsa, hogy voltaképpen Churchill a bűnös, és ő, Galois szégyenkezik. Annyira szégyelli magát, hogy még beszélni is kínos róla.

– Negyvenkettőben nem lesz partraszállás – mondta ki végül. – Még negyvenháromban sem lesz. Churchill majd akkor teszi partra a csapatokat, amikor ez már elkerülhetetlenné válik.

– De eljön ez a nap?

– Szerintem igen.

– Mikor?

– Amikor az orosz hadseregek behatolnak Európába, és útjelzőik, ha nem is Berlin, de Varsó és Prága felé mutatnak.

Bargyin mindkét kezével az asztal szélére támaszkodott.

– Úgy . . . – mondta ki nehezen. Sokáig szemlesütve hallgatott, és amikor feltekintett, pillantása Galois pillantásával találkozott. Látta, hogy vendége riadtan néz rá. – Odatoljuk az asztalt az ajtóhoz? – kérdezte feltalálva magát.

– Jó – felelte Galois eltűnődve. Odatolták az asztalt. A nap le-

ment. s a virágok illata észrevehetően erősödött. – Tudni akarja, hogy Churchill miért jön?

– Igen, csakugyan, mit akar itt? – kérdezte Bargyin.

– Nem lehet meg Moszkva nélkül – mondta Galois. – Fél.

– Fél? Mitől?

– Szovjet-Oroszország történelmében voltak esetek, amikor a szövetségesekkel szemben előnyben részesítette Németországot.

Bargyin gúnyosan elmosolyodott.

– Ez az önök Churchillje fenomén. Gondolja csak meg, ha egy ember megszegi a szavát, szeretne a föld alá süllyedni, vagy legalábbis nem kíván annak a szeme elé kerülni, akit becsapott. De Churchill épp ellenkezőleg.

Galois elnevette magát.

– Ahogyan az oroszok mondják: „Nem sül ki a szeme . . ."

Bargyin a palackot a világosság felé tartotta.

– Még maradt benne.

– Búcsúpohár? – kérdezte vidáman Galois.

– Vegyük úgy. – Ittak. – Szóval amikor az oroszok behatolnak Európába? Igen? És akkor hogy leszünk a nyilatkozattal? – kérdezte Bargyin. – A londonival? Ért engem, ugye?

– Értem – felelte Galois. – De maga is értsen meg engem! A nyilatkozat nem szerződés. Ráadásul ott van az emlékeztető, amelyet Churchill nyújtott át Molotovnak ugyancsak Londonban, abban a nyilatkozat formuláját lényegében kétségbe vonják.

– Milyen módon?

– A nyilatkozatban az angolok kötelezték magukat, az emlékeztetőben visszavonták a szavukat.

– És ön úgy véli, az emlékeztető jogot ad nekik arra, hogy a szavukat visszavonják?

Galois hallgatott.

– Úgy véli? – ismételte meg a kérdését Bargyin.

– Nem vagyok annyira józan, hogy erre a kérdésre válaszoljak – felelte Galois, és az órájára pillantva felállt. – Lejárt az időm.

Bargyin is felállt. Legyőzhetetlen ez a Galois! Legyőzhetetlen és megfoghatatlan. Kisiklott a keze közül, és lemerült a mélybe.

A népbiztosság autója Moszkva felé robogott velük, és a kimerült Galois aludt. Voltaképpen Galois megerősítette azt, amit Bar-

gyin már tudott, amit egyre határozottabban sejtett az utóbbi másfél hónap alatt: a Nyugat visszakozik, egyre erélyesebben, hogy úgy ne mondjuk, lelkesebben. Jegornak a nagyon bölcs Joann szavai jutottak eszébe: „És hogyan hihetsz nekik, amikor a becsületességük mércéje Churchill? Tudod-e te, egyszerű lélek, hogy ki az a Churchill?" Valóban így kellett ezt csinálni? Az a londoni irat és utána a kremli ülésszak. Mindez a második frontról, hogy meglesz negyvenkettőben. És most itt van Churchill a gyászhírével, és ráadásul milyen pillanatban! Bargyinnak ismét az apjával folytatott vitája jutott eszébe. Kellett ez, hogy az egész nép részt vegyen a szövetségesekkel való vitában, mint ahogy az ellenséggel vívott párviadalban részt vesz? Hogy nyílt vita legyen? Hadd tudja a brit miniszter, hogy azt a szót, amit a Kremlben hall, ugyanazzal a meggyőződéssel és felelősségérzettel ismételhetik mind a Volga-vidéken, mind a Léna partján, vagy az Irtisznél. Tudjon meg mást is: a mi népünknek tudomása van róla, hogy ő, Churchill, hitszegésre készül. Eddig hivatalos személyekkel tárgyalt, mostantól fogva a néppel lesz dolga. Össze kellett hívni az ülésszakot, és belevonni a népet ebbe a beszélgetésbe? Hiszen ez már seb! Abból pedig már enélkül is sok van. Kellett? Ha Bargyin az ellenkezőjét vallotta volna, lett volna bátorsága ahhoz, hogy apjával egyetértsen. De arról van éppen szó, hogy meggyőződése: ezt meg kellett tenni! Sőt talán még élesebb hangon, mint ahogyan ez a beszélgetés folyt.

Semmi sem teszi olyan erőssé a népet, mint az a tudat, hogy mindenről tájékozott. Akármilyen keserű is az igazság, nem kell leplezni. Ostobaság azt hinni, hogy lefegyverzi a népet. Ha egyáltalán valami lefegyverezheti Oroszországot, úgy az a hazugság. Ne félj az igazságtól, az szövetségesed, mindörökre az. Miért győztünk tizenhétben? Mert a mi hazai erőnk sokkalta hatalmasabbnak bizonyult az ellenségénél? Azért, mert a népet az igazság vezérelte. Az igazság nem gyengít, hanem erősít.

65

Bargyin kint volt a repülőtéren, amikor a repülőgép Churchill-lel a fedélzetén leszállt a tágas mező augusztusiasan sárga füvére. Churchill meglepően sápadtnak látszott, mintha nem is Kairóból, hanem a borús és hideg Spitzbergákról érkezett volna. Amint a lépcsőn lefelé jött, fáradtan felemelte két ujját, mintha megáldani szándékoznék a fogadására megjelenteket. A valamikor harcias „Victory" jelben, a jövendő győzelem jelében most kevés harciasság volt. Churchill két vastag ujja mereven ágaskodott, és aki nem ismerte „V" – „victoria" – „győzelem" jelentését, a második front jelének vehette.

Churchill már eltávolodott a repülőgéptől, amikor hirtelen megpillantott egy sötétkék zubbonyos szovjet pilótát, és megállt. Nyilván kedve támadt odamenni hozzá, talán hogy megszorítsa a kezét, sőt esetleg azt mondja neki: „Bajtárs . . ." Emlékezete szerint ez a módszer mindig kifogástalanul bevált. De most nem így történt. Az öreg tory tétován legyintett, majd tovább ment. Kétségtelen, hogy ami azelőtt jó volt, most egyáltalán nem megfelelő. Ennek a találkozásnak az ő elképzelése szerint is másmilyennek kell lennie. Fogadások és üdvözlő beszédek nélkül. Protokolláris látogatások és ünnepélyesen áradozó újságcikkek nélkül. Sőt még sajtókonferencia és interjúk nélkül is. Minél egyszerűbb, annál hatékonyabb. Ezért jobb nem pazarolni a mosolyokat, senkinek sem ráveregetni a vállára, és lehetőleg minél kevesebb emberrel kezet szorítani.

De mi ez? Bármennyire igyekezett is Churchill észrevenni a tartózkodás jeleit, ez egyelőre nem sikerült neki. A katonazenekar eljátszotta az angol himnuszt, és a díszőrség olyan kifogástalanul sorakozott, és úgy kivágta a lépést, hogy az öreg Winnie zsibbadt lába érezhetően kiegyenesedett, és verni kezdte a taktust.

De talán mindez a protokoll keretébe tartozik? Elvégre egy szövetséges állam miniszterelnöke érkezett, s a himnusz és a díszőrség megilleti, függetlenül a vendéglátók kívánságától. Nyilván nem ez határozza meg a találkozó igazi hőfokát. Hát mi? S az angol vendég bánatos szorongást érzett a mellében. Amikor hasonló érzelmek lettek úrrá rajta, régebben is tapasztalt már ilyesmit . . .

Sztálin felállt az asztalától, és vendége elébe indult. – Az ön repülőútja nem volt veszélytelen, az utolsó kétezer kilométert a frontvonal közvetlen közelében tette meg – szólt, kezet nyújtva.

Churchill arcán öröm tükröződött. Minden, amit az öreg Winnie elmondott magának a tartózkodás szükségességéről, tovaröppent, sárga arca megrózsásodott és mosolyra derült.

– Ha ez a repülés háromszor olyan veszélyes lett volna, mint amilyen valójában, akkor is eljöttem volna Moszkvába, Sztálin miniszterelnök – mondta Churchill, kezet szorítva. A félhivatalos „Sztálin miniszterelnök" kivételével ez a mondat egészen szívélyes volt. Egyébként a protokolláris „Sztálin miniszterelnök"-öt is meg lehetett érteni és megbocsátani; Churchill leveleiben mindig így szólította Sztálint. – Ráadásul mi az én repülőutam az orosz küldöttség washingtoni útjához képest? – mosolygott Molotovra.

– Az a fontos, hogy az ember tudja, nem hiába repült, a többi nem olyan rémes – szólt Sztálin, nem annyira Churchillre, mint Molotovra nézve. Már hozzáfogott, hogy hidat verjen az elkövetkezendők könnyű előjátéka és erőteljes megalapozása között. Molotovra vetett pillantásával értésére adta, hogy nem annyira Churchill küldetésére, mint inkább az övére céloz. A második frontról való beszélgetés innen már csak két lépésre volt.

Nem mondhatni, hogy Churchill ezt nem érezte meg. Következő mondatával azt célozta, hogy ha a beszélgetés ilyetén alakulásának nem tud gátat vetni, legalább késleltesse.

– Nem kívánok a második frontról beszélni – mondta és sóhajtott. Bizonyára úgy érezte, hogy ha kezébe veszi a kezdeményezést, fölénybe kerül. – Nyíltan akarok beszélni.

Torkát köszörülte, és két ökle lassan leereszkedett az asztalra, nyilván annak jeléül, hogy a válasza eléggé kimerítő lesz.

Beszélni kezdett: látszott, hogy ezt a monológját azokban a hosszú órákban fogalmazta, amíg a repülőgép Észak-Irán sárga dombjai felett elszállva a Kaszpi-tengerhez ért, majd a beláthatatlan orosz síkság felett elismételte.

Terjengős okfejtésének lényegét így lehetett érteni: a szövetségesek szeptemberben nem vállalkozhatnak a partraszállásra, mellesleg ez a hónap az utolsó, amely még alkalmas az ilyen természetű hadműveletekhez. Szándékuk megvalósítására csak a jövő évben lesznek

készen. A brit szigetekre hatalmas amerikai hadsereget dobnak át, de ez csak tavasszal fejeződik be. Feltehetően az amerikaiak huszonhét hadosztályt küldenek, ehhez csatlakozik huszonegy angol hadosztály. Egyelőre a szigeten tartózkodó amerikai csapatok létszáma nem haladja meg a két és fél hadosztályt.

Churchill tovább beszélt, nem véve le szemét Sztálinról, figyelte, miként fogadja minden egyes szavát.

Sztálin egyre komorabb lett. Churchill beszélt, ő pedig ült a karosszékében, félig az asztalra dőlve. Churchill olykor elhallgatott, mintha várná, hogy Sztálin megszólaljon, de hallgatás volt a felelet, ellenséges hallgatás.

– Nincs jogunk kockáztatni – mondta Churchill.

– Aki nem hajlandó kockáztatni, az nem nyerhet háborút – mondta Sztálin, és úgy érezvén, hogy ezeket a szavait Churchill magára veheti, megmagyarázta: – Tapasztalataink szerint a csapatokat harcban kell kipróbálni.

Csend támadt. Churchill alatt megreccsent a szék.

– Gondolkoztak-e rajta önök, hogy a németek negyvenben miért nem törtek be Angliába? – kérdezte végül a brit miniszterelnök. – Hitler akkor a hatalmának tetőpontján volt, a mi hadseregünk létszáma pedig nem haladta meg a húszezer főt.

Sztálin felállt, meglepően könnyedén állt fel. A gondolat, amit kimondani készült, határozottan erőt adott neki.

– Hogy a németek miért nem törtek be? – ismételte a kérdést. – Szerintem ez nem egy és ugyanaz – jelentette ki szelíden. Ez a szelídség senkit se ejtsen tévedésbe, rendszerint a legkeményebb szavai következtek utána. – A németek ha betörnek Angliába, a nép ellenállásába ütköztek volna; a Franciaországban partra szálló angolok viszont a nép támogatására számíthatnak. Miféle hasonlóság van itt?

Churchill előhúzta a zsebkendőjét, és kibontván úgy nézegette, mintha a méretén csodálkoznék. Soha még nem tűnt neki zsebkendő ilyen nagynak. Sietve megint összehajtogatta, és a verejtékes arcához emelte.

– Annál inkább nem szolgáltathatjuk ki a franciákat Hitler kényére-kedvére, ha kénytelenek lennénk eltávozni a kontinensről.

– Ez már egészen nevetséges – jegyezte meg Sztálin jókedvűen. – Nem a vereségre kell a számításainkat építenünk.

Churchill nem hogy felemelte, de magasba dobta a kezét, türelmetlenül ökölbe szorította, majd kinyitotta.

– A térképet! – Nyomban előkerült a térkép, és engedelmesen ráterült Churchill tenyerére. – Van talán más variánsa a partraszállásnak? – kérdezte.

De Sztálin figyelmét lekötni már nem volt könnyű. Sztálin felfordított egy cigarettásdobozt, és az alján egy apróbetűs sort felfedezve, megpróbálta elolvasni. Semmi sem volt fontosabb számára ebben a pillanatban ennél a sornál.

– Hogy az én afrikai küldetésemről beszéljünk, ott ma fontos események érlelődnek – jegyezte meg az angol.

És Sztálin, mint a találkozó elején, egy gesztussal ismét kimutatta, hogy vendég ül vele szemben. Churchill később, amikor ezt próbálta magának megmagyarázni, hajlamos volt azt gondolni, hogy ebben a kaukázusiak hagyományos tisztelete nyilvánul meg a vendég iránt, de bizonyára nemcsak erről volt szó. Akármilyen bonyolult volt is a viszony a szövetségesek között, Sztálinnal szemben annak az országnak a kormányfője ült, amellyel Oroszország együtt küzdött a fasizmus ellen.

– Igen, az ön legutóbbi üzenetében a „Torch"- („Fáklya") hadműveletről volt szó – mondta Sztálin.

Churchill most nyeregben ült. Igen, nagy erőfeszítéssel lábát a kengyelbe helyezte, s bár nehéz légzés görnyesztette, de hő vágya teljesedett: nyeregben ült!

– Nos, mit mondhatok a „Torch"-hadműveletről? – kérdezte nyugodtan, sőt nyugodt melankóliával Churchill. Most, hogy nyeregben ült, megereszthette a kantárt. – De mielőtt érdemben válaszolnék a kérdésére, meg akarom köszönni önnek, hogy negyven „Bostont" átengedett nekünk.

Az angolok, amikor az észak-afrikai hadműveletre készültek, Roosevelten keresztül (!) kérték, hogy Oroszországba irányított negyven „Bostont" engedjenek át nekik. Bármilyen más időben ezeknek a „Bostonoknak" az értéke viszonylagos, de Oroszország jelenlegi súlyos helyzetében (nem világos-e, hogy a német offenzíva ütemét csakis a repülőgépek csökkenthetik?) – ez a negyven „Boston" nagy értéket jelentett. És ennek ellenére a hozzájárulást megadták, és a

negyven „Boston" csaknem az orosz frontról elindult Észak-Afrikába.

– Megragadom az alkalmat . . .

– Igen, kérem. Tehát, a „Torch" . . .

Sztálin az ablakhoz lépett, és szélesebbre tárta. A Kreml zöld pázsitjainak üdesége, köveinek hűse és a szeles domb friss levegője lassan áradt be a szobába . . .

Tehát a „Torch"! Churchill kétségtelenül szükségét érezte, mint ahogy például a „Prince Eugen" fedélzetén is történt, hogy kényelmesen elhelyezkedve a karosszékben egy jó órára lekösse a jelenlevők figyelmét, de felnézve, Sztálinra esett a pillantása. Sztálin a jellegzetes, kicsit imbolygó járással visszatért az asztalhoz. A járása valóban civiles volt, tempósan nyugodt, nesztelen, és valahogy emlékeztetett beszédének ráérős hangvételére.

Churchillnek néhány mondatra volt szüksége, hogy kifejtse a „Torch"-hadművelet értelmét: a csapatok elosztását, a felek esélyeit . . .

– Ha Észak-Afrikát birtokba tudjuk venni, a hitleri Európa gyomra kerül veszélybe – mondta Churchill. Az asztal közepéről elvett egy papírlapot, és felvázolta egy krokodilus körvonalait, majd egy kardot döfött a gyomrába; a ceruzája gyorsan, és olyan biztonsággal siklott a papíron, hogy sejtetni engedte, bizonyára nem először rajzolta ezt a krokodilust.

A rajzot odatolta Sztálin elé.

– Ahelyett, hogy a krokodilust a kemény pofáján támadjuk, a lágy hasán sebezzük meg.

– Igen, igen – mondta Sztálin, és bólintott, nem annyira a Churchill-lel való egyetértése jeléül, mint inkább valami saját gondolatának a megerősítésére.

De Churchill ettől nem csüggedt el, tovább beszélt. Tisztán lélektani számítása nyilvánvalóan arra épült, hogy beszéde elején bejelentse a második front megnyitásának elhalasztását, ezt követően pedig, hogy az oroszok haragját fékezze, feltárja előttük a „Torch"-hadművelet tervét. Elgondolása szerint az így felépített beszéd bizonyos előnyöket ígért: az oroszok lenyelik a keserű pirulát, és nem érzik, hogy milyen keserű.

Sztálin félig lehunyt szemmel hallgatta, alig észrevehetően ingatva

fejét. Nehéz lett volna megmondani, hogy mit jelent ez a fejcsóválás, amely egyformán lehetett bánatos és helyeslően jóindulatú.

– Adja isten, hogy ez a vállalkozás sikerüljön – mondta Sztálin, de nem nézett fel. Ezek a szavak nyilván igen megfeleltek ebben a pillanatban a hangulatának. „Sikerüljön ez a vállalkozás! – mintha ezt mondta volna. – Sikerüljön. A szövetségeseink ügye örömünkre szolgál, de a legfőbbet ne szorítsuk háttérbe." – Az észak-afrikai hadművelet tehát kiegészítése annak, amit Európában kell végrehajtani? – kérdezte. Abból, hogy milyen szabatosan fogalmazta meg ezt a kérdést, és milyen erélyel mondta ki, látszott, hogy a lényegről akar tárgyalni.

Churchill beszélt, Sztálin pedig azt mérlegelte, hogy mennyire hatékony a szövetségeseknek ez az új terve. Természetesen, a „Torch" nem második front, de bizonyos mértékben az oroszok sikere. A második frontért való kemény küzdelmük és kitartásuk eredménye.

Churchill beszélt. Sztálin pedig igyekezett megfelelni magának arra a kérdésre, hogy mit ad a „Torch" a szövetségeseknek.

Óvatosan félbeszakította Churchillt, és mintegy hangosan gondolkodva, megkérdezte:

– Mit érnek el ezzel a szövetségesek? Hátba támadják Rommelt, megfélemlítik Spanyolországot, összeveszítik a németeket a vichyi kormánnyal, fenyegetik Olaszországot.

Sztálin elhallgatott, és Churchill nem szánta rá magát a monológja folytatására, láthatóan a hatása alatt állt az imént elhangzottaknak. Ilyen szűkszavúan és pontosan a „Torch" célját még senki sem fogalmazta meg.

– Minekünk most a legfontosabb Észak-Afrika – mondta Churchill. – Abból, hogy orosz szövetségeseink milyen készséggel teljesítették a „Bostonok" iránti kérésünket, megértettük, hogy tisztában vannak ennek fontosságával.

– Fontos, fontos – préselte ki magából Sztálin, és szavainak ütemére bólogatott.

– Köszönöm – mondta Churchill. Ez utóbbi szavakat úgy kívánta értelmezni, hogy Sztálin megérti és helyesli tetteit.

Churchill felállt. Ez az első látogatásnak nevezhető találkozás az ő számára plusszal végződött, és még némi sietség árán is pontot akart tenni utána.

66

Amikor másnap Bargyin felkereste a város környéki kis palotát, amely az angol miniszterelnök rezidenciája volt, Churchillt a parkban találta. Az angol vendég, mint rendesen, khaki színű egyenruhát viselt, őrnagyi rangjelzéssel, ami arra vallott, hogy kész az újabb kremlbeli találkozóra. Bargyin érte jött.

– Nézem ezt a nyírfát, és azt gondolom, még meg kell győznöm magamat róla, hogy Oroszországban vagyok – mondta Churchill.

– A nyírfa ennek a bizonyítéka?

– Igen, talán.

Churchill megszokta, hogy messziről nézze Oroszországot, sőt talán még messzebbnek látta, mint amilyen valójában volt. Ez a távolság egyenes arányban volt a különösségével. Nem létezhetik ilyen monstrum egy bolygón vele, Churchill-lel! Örökös párviadala Oroszországgal, amelynek élete negyedét szentelte, olyan volt számára, mintha Mars-lakókkal viaskodott volna. Igen, igen, ennek a bolygónak vörösnek kell lennie! Sohasem gondolta, hogy eljut erre a bolygóra, igen, ezt valószínűtlennek tartotta. És a szükség rákényszerítette. Mire rá nem kényszerítheti az embert a szükség! De érdekes: a leghétköznapibb dolgok olyan értelmet nyertek a számára, amilyen értelmük sehol nem volt. A nyírfa, a közönséges nyírfa, több lett egyszerű nyírfánál. De mit a nyírfa! Ma lement az óvóhelyre. Kissé remegve szállt be a liftbe, és az levitte őt a föld alá. Az ég tiszta kék volt, és senki sem gondolt légiriadóra. Csak Churchillt fogta el a kíváncsiság. Hogy fest a vörös bolygó, ha nem a főbejáratától nézik? Beszállt a liftbe, és kilencven lábnyira zuhant a föld alá! Mekkora mélység! Szobáról szobára járt. Nem, nemcsak tágas, de világos, igen, mintha a nappali fényt törték volna meg és irányították volna a bolygó belsejébe. Kész csoda!

– Milyen csodálatos az égbolt! – szólt Churchill, miközben az autó felé mentek.

– Augusztusi – jegyezte meg Bargyin.

– Moszkvában augusztusi – hangzott Churchill válasza, holott inkább azt akarta mondani: a vörös bolygónak augusztusi. – A szigete-

ken ezen a napon sem mindig süt a nap. Ha másként volna, emlékeznék rá.

– Emlékeznék? – kérdezte Bargyin. – Ma csütörtök van, augusztus 13.

– Igen, tizenharmadika, Blenheim napja – mondta Churchill, és a hangja észrevehetően megvidámult.

Blenheim napja, Blenheim napja... Istenem, miféle nap ez a Blenheim napja? Nem piros betűs lap-e a jeles vendég családi kalendáriumában?

– Nem a blenheimi angol–francia csata napja ez, és nem az első Marlborough győzelme, ezerhétszázhatban?

Churchill arca felragyogott. Ha Bargyin nem két évet téved, hanem kétszázkettőt, akkor is nagylelkűen megbocsátaná neki.

– Hétszáznégyben! – mondja ujjongva.

Ha a Marlborough-knak van valamiféle jelképük, úgy az természetesen Blenheim. Churchill is kellő tisztelettel adózik Blenheimnek apjáról írt könyvében is, amely a század elején jelent meg. A gúnyos „herceg" elnevezés ez után a könyv után ragadt Churchillre.

– Az első Marlborough és az első győzelem – mondta Churchill komolyan, és a mosoly eltűnt arcáról. Most olyasmire gondolt, ami egyenes összefüggésben volt a történelemmel, de mégsem történelem. – Kell valaminek lennie, ami erősebb nálunk, ha ma augusztus 13-a van.

No, most mindent megmondott. Moszkvai utazásában a Marlborough-k újabb blenheimi győzelmét akarja látni. Most mindent megmondott.

Bargyinnal közölték, hogy valószínűleg ismét el kell utaznia Stockholmba. Abból, ahogyan ezt mondták, Bargyin megértette, hogy az utazásra biztosan sor kerül, mégpedig a legközelebbi időben. Behívatta Avgusztát. Tapasztalatból tudta, hogy annak az előkészületekre sokkal több időre van szüksége, mint neki, nem annyira a tényleges, mint inkább a lelki felkészülésre. Akkor lesz munkaképes, ha elég ideje jut rá, hogy hozzászokjon az utazás gondolatához. E pszichológiai felkészülés hiányában teendőit lélektelenül végzi.

– Tudja, galambocskám, Svédországba kell utazni, készüljön! – mondta Bargyin.

– Nem lehet ilyen hirtelen – felelte Avguszta, és egy karosszékbe roskadt, amely szerencsére éppen ott volt mellette.

– Nem olyan hirtelen! Két nap múlva!

Avgusztára nézett, azzal a gyors, de mindent megfigyelő pillantással, amellyel néhanapján szokott ránézni, hogy a hangulatát kifürkésszе, hiszen a hangulata befolyásolta munkaképességét. Attól az emlékezetes naptól fogva, amikor Avguszta váratlanul megjelent Jaszenciban, valami megváltozott a külsejében, igen, kétségtelenül, és a viselkedésében is. Azelőtt sohasem mutatkozott az emberek előtt kikészítetlenül. Most viszont nem szégyellte a csúnyaságát. Harmadnapja például, amikor Bargyin belépett, kisírt szemmel ült az asztalánál. A jelekből ítélve bőséges könnyeket hullatott, az asztal üveglapján egész kis tócsa képződött. Bargyin megdöbbent. Úristen, a világmindenség rejtélye! Hogyan támad ilyen gyengeségből akkora energia és céltudatosság?

– Hogy áll a fordítás? – Azt akarta, hogy Avguszta ne maradjon sokkos állapotban, sietett visszatéríteni őt a legközelebbi teendőihez.

– Miféle fordítás? – kérdezte Avguszta, a hangja még erőtlenül csengett.

– Hogyhogy miféle? Churchill memoranduma. Az első és a második! – csattant fel ingerülten Bargyin.

– Igen, igen, még egy órára van szükségem – felelte Avguszta, és nehézkesen felállt.

– Beketov telefonált? Eljön? – kiáltott utána Bargyin.

– Igen, feltétlenül eljön – felelte a nő már a szomszéd szobából.

Bargyin az órára pillantott. Beketov késett. Repülőgépe vagy másfél órával ezelőtt szállt le a Moszkvától ötven kilométerre fekvő repülőtéren. Ez alatt a másfél óra alatt már beérkezhetett Moszkvába, habár a repülőtérre vezető út nem éppen szélcs, két vagy három átjáró van közben, és dugó is keletkezhet . . .

Így van ez mindig. A nehéz percekben nem olyan ember kell, aki a terhet megosztja vele, hanem akinek kiöntheti a lelkét. Szergej Beketov mindig milyen pompásan értett ehhez: részvevő volt, szívélyes, bölcs, higgadtan megőrizve önuralmát és a tapintatosságát, csak az ő javát nézte. De hát ez volna minden? Egyszerűen jó együtt lennie Szergejjel. Talán ő az egyetlen ember, akivel az érintkezés vala-

mi bölcs nyugalmat hagy a lelkében. Sokévi kapcsolatuk alapja bizonyára az az erős szál, amely a közös célt követő embereket összeköti, de nemcsak ez, hanem az az örök emberi érzés, amit lelki rokonságnak neveznek. Bargyin negyvenkettő augusztusának ezen az éjszakáján örömmel várta, hogy mindjárt kinyílik az ajtó, és a küszöbön ott áll Szergej Beketov!

De még jó másfél órába telt, amíg végre meghallotta a barátja hangját, és megpillantotta borostás arcát.

– Na te, hova jöttél, a Külügyi Népbiztosságra vagy a moszkvai patriarchátusra? – kiáltott Bargyin, barátja szakállára mutatva. – Úgy látszik, a londoni pravoszláv parókiára pályázol.

De Beketovnak nem volt kedve tréfálni.

– Nemhogy pravoszláv, de mohamedán pap is lehet az emberből! Valóban tövises út!

– Mi az, gyalog jöttél Moszkvába?

– Manapság, kedvesem, az egek talán még jobban tele vannak tűzdelve tövisekkel, mint a föld. – Kezet nyújtott Jegor Ivanovicsnak, elidegenedve nyújtotta, mintha nem is Bargyin állna előtte, hanem a népbiztosság írnokai közül valamelyik. Gondolatban még valahol a felhők feletti, tövisekkel hintett magasságokban járt. – Valahol Kalacsnál nyomunkba szegődött egy „Messer", és nem tágított tőlünk egészen Rjazanyig.

– No, nyugodj meg, összeszurkált barátom! – Jegor Ivanovics megölelte Szergejt. – Két halál nincs, azt az egyet pedig úgysem kerülhetjük el! Iszol teát?

Belépett Avguszta Nyikolajevna, hozta a churchilli memorandumok fordítását.

– Valóban, iszik teát, Szergej Petrovics? – kérdezte. Bargyin gyengéd érzése Beketov iránt őrá is átragadt, ismerte a kapcsolatuk történetét.

– Kérek – felelte Beketov. – Hogy van a brit küldöttség az ősi székvárosban? – kérdezte barátjától, amint Avguszta Nyikolajevna kiment. Nem mintha helytelennek tartotta volna, hogy előtte tegye fel a kérdést, csak kettesben akart erről beszélni a barátjával.

– Íme, a küldetésük lényege ezen a két kis lapon elfért – felelte Bargyin. Kinyitotta a dossziét, és kivette belőle a két lapot.

Beketov közelebb húzódott az asztali lámpához, és belemerült az olvasásba. Igen, ez volt az a két nevezetes churchilli memorandum, amelyeket a brit miniszterelnök a Kremlbe küldött augusztus 14-én. Nyilván hangsúlyozni kívánva, hogy az angolok milyen nagy erőfeszítéseket tesznek a háborúban, és milyen nagy veszteségeket szenvednek, Churchill beszámolt arról a tengeri csatáról, amely a Máltára küldött konvoj körül folyt.

– Nem találod, hogy a közlemény egész megfogalmazása a veszteségek nagyságát hangsúlyozza? – kérdezte Bargyin, amikor Szergej Petrovics befejezte az olvasást és visszaadta a lapokat. – A hangvételéből is valahogy az csendül ki, mintha Churchill örülne, hogy közölheti velünk az „Eagle" repülőgép-anyahajó pusztulását? Mintha azt akarná mondani: „Önök azt állítják, hogy a háború terhét viselik, pedig éppen tegnap süllyedt el egy repülőgép-anyahajónk!"

– Igen, ebben a közlésben megvan ez a hátsó gondolat – mondta Beketov, miközben átvette Avguszta Nyikolajevna kezéből a csésze teát és a doboz moszkvai kétszersültet. Avguszta Nyikolajevna ezzel a kétszersülttel Bargyinnak azokat a vendégeit kínálta meg, akiket különösen kedvelt. – Mégis, hogy állunk a küldöttséggel?

– Idd meg a teádat, és menjünk ki egy pillanatra. Gondolom, régen nem jártál a földön.

Akármilyen nagy volt is a csábítás, hogy Bargyinnal beszéljen, Szergej Petrovics élvezettel itta a teát, és egyáltalán nem vetette meg a moszkvai kétszersültet.

Kiléptek a házból, és jobbra maguk mögött hagyva a Forradalom teret, balra pedig a Metropolt, a Kitajgorod fala felé tartottak. Este tizenegy órára járt, és a fekete moszkvai égen léggömbök imbolyogtak. Beketov úgy találta, hogy egy év alatt igen megszaporodtak.

– Két alkalommal találkoztak? – kérdezte Szergej Petrovics, és tekintetével a Kremlre mutatott. A Kreml falának a Sándor-kert felőli sötét szöglete még látszott.

– Kétszer – felelte Bargyin, és meggyorsította lépéseit. El akart jutni egészen a Kitajgorod faláig, ott néptelenebb volt. – Szerdán valahogy csak ment a dolog, de csütörtökön nemigen.

– Szerdán a vendéglátó jogát bizonyos mértékben harmadik személy, a protokoll gyakorolta?

– Igen, alighanem, csütörtökön viszont... Szóval, Sztálin memorandumot juttatott el hozzá, amelyben minden kertelés nélkül kimondja: „Tegnapi beszélgetésünk alatt megállapítottam, hogy ön lehetetlennek tartja a második front megszervezését. Ez ellentmond a júliusi nyilatkozat szellemének és betűjének, amelyben megvonták a londoni tárgyalások mérlegét, és megnehezíti a Vörös Hadsereg helyzetét." Ma megkaptuk Churchill válaszát. Ebben arra az emlékeztetőre hivatkozik, és meglehetősen eredeti megállapítást tesz: a második frontról való tárgyalások megtévesztették az ellenséget, tehát hasznosak voltak...

– És az észak-afrikai hadművelet mint a második front némi pótléka? – kérdezte Beketov. Elképzelte magának Churchill érvelésmódját.

– Igen, ezt is mondja. Ha, úgymond, ez a hadművelet megvalósul, nagyobb segítséget jelent Oroszországnak, mint bármiféle más hadművelet.

– És Amerika?

– Harriman itt van, és azt mondta, hogy Amerika egyetért Churchill-lel.

Most ott álltak közvetlenül a Kitajgorod fala előtt, beszívták hűs leheletét.

– Szerintem felettünk, a harmadik emeleten balra volt Csicserin dolgozószobája, amikor a népbiztosság a Metropolban tanyázott – szólt Beketov, és az épülettől eltávolodva igyekezett szemügyre venni a homlokzatát. – Igen, a ház sarkában...

Felnézett az ablakra, tudta, hogy most nincs ott mögötte az az ember, akire gondol, de az ablak azonosult vele. Jólesett elgondolni, hogy ez volt az ő ablaka. Csicserin olykor odament és kitárta... És jóllehet ez az ablak azelőtt másé volt, igen, és utána is sokan megfordultak abban a szobában, mindörökre egybekapcsolódott ezzel az emberrel. Hátha egyszer csak kitárul, és életvidám Mozart-muzsika árad ki a térre; a szomszéd szobában állt ugyanis Csicserin nevezetes zongorája, a népbiztos úgy járt oda, mint erdei forráshoz, felfrissülést és erőt meríteni.

– Állítólag valahol erre vitt az útja a Kremlbe – jegyezte meg Bargyin, és a lába alá nézett, mintha Csicserin ösvényét keresné.

– Igen, úgy rémlik, a Történeti Múzeum mellett haladt el, bement a Sándor-kertbe, és a Troickij-kapun járt be a Kremlbe.

– A Troickijon, nem a Szpasszkijon? – kérdezte Bargyin.

– Nem, akkor a Troickijon jártak be. Nyilván ezen, a tizenkilencben kitaposott kis úton járt Georgij Vaszilijevics később is, amikor a Külügyi Népbiztosság átköltözött a Kuznyeckij mosztra. Egyszer találkoztam vele a Sándor-kertben, a Kremlbe ment. – Beketov elmosolyodott. Akármilyen fontos volt is az a beszélgetés, amelynek kedvéért Bargyinnal idejött, ez a számára felbecsülhetetlen emlék megfér mellette. – Valamikor huszonkettő tavaszán lehetett, a genovai út előkészületei javában folytak. Emlékszem, este volt, a hó sötétnek, szinte ibolyaszínűnek látszott. Tudod, márciusban szokott ilyen hó lenni. Georgij Vaszilijevics még a télikabátját viselte, nehéz, sálgalléros kabátot. Szembe jöttem vele, és miután köszöntöttem, tovább akartam menni, de ő mosolygott, és egy kézmozdulattal jelezte, hogy tartsak vele. A Troickij-kapuig mentünk. „Mit gondol, meddig megy el az antant abban az óhajában, hogy mivelünk megegyezzen? – kérdezte. – Oroszország adósságai megoldhatatlanok?" – „Genova az első megbeszélés, és az elsőn nem szoktak engedni . . ." – feleltem. – „Akkor mit tegyünk?" – kérdezte Csicserin. – Várjuk a második megbeszélést? . . ." – „A komoly engedményekhez idő kell" – csak ennyit felelhettem. – „Nekünk nincs időnk . . ." – mondta ő. Ezt mondta, és szinte megjósolta Rapallót . . .

– Vajon ők emlékeznek-e minderre? – kérdezte Bargyin. – A jelen olyan forró, hogy alighanem a történelmet is elfelejti az ember.

– Ha csak egyszer lett volna, talán elfelejtenék – mondta Beketov. – De háromszor volt: Breszt, Genova és végül az a harminckilences szerződés! Emlékeznek rá.

– Igen, emlékeznek, lehetetlen nem emlékezniük – hagyta rá Bargyin. – De némelykor újból emlékezetükbe kell idézni. Én természetesen nem teszem, de a katona, aki a németekkel harcol a Volhov mellett, megteszi.

– A második front gondolatát préssé kell változtatni – mondta Jegor. – Láttad azt a prést, amelyikkel a napraforgó-olajat kisajtolják az olajütőben? Hát ilyesfélére. Éjjel-nappal nyomást gyakorolni rájuk, hogy pogácsává változzanak. Önök megígérték! Nyomást gyakorolni az újságokban, a népükkel való érintkezésben, a tárgyalá-

sokon. Megígérték! Dolgozzon a prés, amit kisajtolunk, a miénk. Szükség van az alumíniumra, a dzsipekre, a gumira, a konzervhúsra.

– Nekünk a második front kell, és semmi sem pótolja – mondta Beketov, és arra gondolt, hogy ez a Jegor diplomáciája üzleties. – Ami a disznóhúskonzervet illeti – folytatta Beketov –, azt én pénzen megvásárolom tőlük, és az egész jótettük abból áll, hogy hitelbe adják. Ezért külön kell választani a második frontot meg a disznóhúskonzervet. Eszükbe se jusson, hogy disznóhúskonzerven megvehetik a második frontot! Most arról, amit te présnek nevezel. Igen, szükség van rá, csakhogy ez a prés ne konzervhúst sajtoljon ki, hanem a második frontot.

– De azzal is számolnod kell, hogy esetleg mégsem kapod meg a nagy partraszállást.

– Nekem azzal kell számolnom, hogy meg kell kapnom.

– De partraszállás ide, partraszállás oda, azért a konzervnek is van értelme. Az egyik nem zárja ki a másikat! – kiáltott fel Bargyin.

– Nem, persze hogy nem zárja ki – parírozott Beketov. – De én mindig amellett vagyok, hogy a fő dolgot válasszuk külön a mellékestől.

Bargyin elhallgatott. Nemigen elégítette ki a beszélgetésük eredménye. Felfelé nézett.

– Tudod, ő talán alkalmazni tudná a prést, és kisajtolna mindenféle jót – mutatott Csicserin ablakára.

– Nem hiszem, hogy egyetértene veled – felelte Beketov. – Az ő diplomáciája rugalmas volt, de mentes a fondorlatoktól. Gondolat volt benne és az az alaposság, ami a mieinkben hitet kelt és amazokban bizalmat ébreszt.

67

Ugyanakkor, amikor Bargyin és Beketov izgatott beszélgetése folyt, a kremli tárgyalások igen kritikus szakaszhoz értek. Churchill megkapta Sztálin memorandumát. Ezért a Kremlben a párbeszéd

már nem annyira az első megbeszélés, mint inkább az orosz memorandum hangnemében folytatódott. Sztálin azokról az áldozatokról beszélt, amelyeket az ország az erős ellenséggel vívott harcában hoz, a szövetségesek adott szaváról a nagy partraszállást illetően, és arról, hogy az Oroszország számára nehéz percben visszavonják a saját szavukat.

– De ismerje el, hogy a partraszállás a csatornán keresztül számunkra túlságosan nagy kockázattal jár – mondta Churchill. Nem annyira ez a mondat volt számára fontos, hanem az, hogy kizökkentse Sztálint az egyre élesedő hangneméből.

Sztálin egy pillanatra meghökkent, nem szokta meg, hogy a szavába vágjanak.

– Úgy gondolom, hogy az angol gyalogság sem félne a németektől, ha úgy harcolna ellene, mint ahogy az oroszok teszik, és ahogy . . . – Sztálin tétovázott. A következő mondat kimondása erőfeszítésébe került, attól tartott, hogy ez enyhíti beszédének harciasságát, ez pedig nem állt érdekében –, és ahogyan az angol pilóták teszik.

Churchill elvörösödött. A harag kékesvörös színe mindjobban elöntötte arcát, amint a tolmács, zavartan megfogalmazta angolul Sztálinnak ezt a körmönfont kijelentését.

Churchill ajkát összeszorítva hallgatott. Arcának dühös pírja, mint az izzó parázsról levett vas, lassan halványodott.

– Ezt . . . – szólt Churchill halkan, érezve, hogy nehezen lélegzik, elhallgatott. – Ezt a megjegyzést csakis az orosz csapatok vitézségére tekintettel bocsátom meg. – Felemelte a kezét, lassan emelte fel, mintha a csillapuló szívdobogását figyelné. Valószínűleg soha nem érezte a kezét olyan súlyosnak, mint ebben a pillanatban. Ismét beszélni kezdett, és beszéd közben szokása szerint magabiztosabb, egyre ékesszólóbb lett. Ékesszólása most még a tolmácsot is elbűvölte. A tolmács elnémult, és elragadtatással meredt rá. De Churchill ebben a pillanatban korántsem a tolmács elragadtatására vágyott, neki Sztálin reagálása volt a fontos. Halkan ráripakodott: – No, mit pislog olyan bambán, jegyezze és fordítsa!

Sztálin észrevette a Churchill hangulatában beállott hirtelen változást. Ez mulattatta.

– Nem értem a szavait, de tetszik nekem az ön hangulata. – Nevetett, szívből nevetett. Pszichológiailag ez a feszültség nem tartha-

tott a végtelenségig, feloldást kívánt, és most mind nevettek, Churchill a legjobban, de amikor ismét Sztálinra pillantott, látta, hogy ő már nem nevet, sőt komor, mint az előbb.

– És hogy állunk azzal a tervvel, hogy a repülőgépeket Szibéria felett hozzuk át? – szólalt meg hirtelen Harriman. Hármuknak ezen a megbeszélésén ő Rooseveltet személyesítette meg, valamelyest megszemélyesítette, de mégsem ő volt. Ezt nyilván mind érezték, de Harriman legjobban, és elbátortalanodott. Az, hogy Rooseveltnek kell lennie, nem pedig Harrimannek, nem annyira erőt öntött az elnök képviselőjébe, mint inkább megfosztotta erejétől.

– Háborút nyerni csak tervekkel nem lehet – jegyezte meg Sztálin, nem nézve Harrimanre. Természetesen érdekelte az amerikai repülőgépeknek Szibérián keresztül történő áthozása, és módja lett volna ennek kinyilvánítására, de most nem a repülőgépekről volt szó, most értésére kell adnia Harrimannek, hogy nem a lényegről beszél, kíméletlen nyíltsággal értésére adni, minél nyersebben, annál jobb. Mi több, ebben a replikában érzékeltetni, hogy Amerika és elnöke nem tartotta meg a szavát.

68

Másnap este Bargyin kivitte a barátját Jaszenciba. Valahol a huszadik kilométernél az autó megállt egy leeresztett vasúti sorompó előtt. Egy hosszú katonai szerelvény dübörgött a sínpáron. A két jó barát kiszállt, jólesett legalább néhány percig elálldogálni az esti égbolt alatt.

– Ilyet nemigen láttam – mutatott Bargyin a pőrekocsikra, amelyeken, mint álomba merült elefántok, ágyúk álltak, fekete ormányukat ponyvába és zsákvászonba dugva. – A szerelvények keletnek fordultak.

– No, és ennek örüljünk vagy szomorkodjunk rajta? – kérdezte Beketov.

– Hirtelenében nem is tudom. Talán inkább szomorkodjunk – fe-

lelte csüggedten Jegor. – Mi öröm van ebben, nem a Volgától jönnek, hanem a Volgához tartanak!

– Nem tudom... nem tudom... – mondta Beketov, amikor az első szerelvény után második bukkant ki a homályból. – Nem tudom...

Visszaültek a kocsiba, és az út további részén hallgattak. Bargyin régen észrevette: hallgatnia is jó a barátjával, de a szeme sarkából rátekintve, elkapta a pillantását. Ebben a pillantásban, úgy érezte, együttérzés volt. Mire gondolhat most Szergej? Nem az ő sorsáért aggódik-e, nem őt sajnálja? Isten tudja, mit sugalmazhat egy embernek egy fiatal nő. Talán elhitette Jegorral, hogy szereti. Sőt arról is meggyőzte, hogy gyereket akar tőle. Beketov tudja, hogy egy asszonyon, aki a nagy érzésre vágyik, hirtelen úrrá lehet az elszántság: „Fiút akarok tőled!" Nem nehéz elképzelni, mennyi energiát fejt ki, hogy ezt a szerelmet bebizonyítsa. Megtisztítja az öreg Joann csizmáját, és szülői értekezletekre jár Irinka iskolájába. Igen, csizmát tisztít, és eljár az iskolába, és nem érti meg az egyszerű lélek, hogy nem ez a fő. És ő, Jegor sem érti, hogy nem ez a fő. De minek erről beszélni. A fő az a tizenegy év korkülönbség, ami ma szunnyad, de holnap talán már ébredezik, és holnapután felébred, jelt ad magáról, és akkor... Ó, Úristen, szegény Jegor, szegény Jegor! De hogyan segítsen rajta, hogyan védje meg ettől a veszedelemtől? Mondja azt neki, hogy ne tedd, vigyázz magadra, kedves barátom, higgy a józan észnek, mert az sohasem vezetett félre téged? De vajon megérti-e?

– Mit nézel úgy rám, mint egy halálraítéltre? – kiáltott fel hirtelen Jegor. – Mindjárt kibuggyan a könnyed.

Beketov elnevette magát:

– Honnan veszed ezt?

De Jegor Ivanovics még a nevetésében is olyan titkos gondolatot érzett, ami megerősítette a gyanúját.

– Látom a könnyeket a szemedben, látom. Csak nem engem siratsz?

– Nem, nem – mondta Beketov, és szégyenkezve elfordította a fejét.

Amikor az autó berobogott Jaszenciba, az alkonyat már sötétkékre festette a házakat. „Most belépünk az udvarra, és Olga, ahogy a retesz csattanását meghallja, kijön a tornácra – villant át Jegor agyán.

– Jó, hogy este van." Ám a retesz csattant, ők bementek a kertbe, de a tornác üres volt. Csak amikor már a házba léptek, ahonnan sült burgonya ínycsiklandozó illata áradt, akkor pillantotta meg Jegor Ivanovics a folyosóajtó nyílásában Olgát. Az asszony pedig, amint Beketov társaságában látta őt, nem sietett elébe, inkább elhátrált tőle. No persze, semmitől sem félt jobban, mint ettől a találkozástól. Odalépett Beketovhoz, kezet nyújtott neki, de Bargyinhoz elfelejtett odamenni. Bargyin is zavarban volt. Olga tisztelettel Szergej Petrovicsnak szólította Beketovot, Jegort sehogyan sem, és Jegornak úgy tetszett, hogy elfordítja róla a tekintetét.

– Emlékszik, amikor a diplomáján dolgozott, hogy vizsgáztatott engem, hogy ismerem-e az orosz természetet? – kérdezte Beketov; bele akarta vonni az asszonyt a beszélgetésbe, hogy a félelmét és a magáét is, leküzdje. – Egyre vezetgetett a kertben, és kérdéseket tett fel: miért kék a fenyőfácska, és hogyan kell erdei fát átültetni, hogy el ne pusztuljon? Aztán hétfajta epret mutatott, amelyeket Jaszenciban tenyésztett ki. Most is hét fajtája van?

– Tizenegy – felelte félénken Olga.

– Sok dolgot ad a kert? Elfárad?

Beketov és Bargyin az ablaknál állt, amely egy csúcsos koronájú tujára nézett, Olga pedig befejezte az asztalterítést. Nem kellett kimennie a szobából, a tálaló ott volt mellette.

– Azelőtt nem fáradtam el, de most elfáradok, megöregedtem – felelte, és Bargyinra nézett, mintha azt várná, hogy megcáfolja a szavait, de ő hallgatott. – És még félelem fog el, ha bombáznak – mondta az előbbi szavaitól függetlenül, de nyomban feltalálta magát: – Biztosan ez is az öregségtől van. Ha fiatalabb volnék, nem félnék. A fiatalok bátrak. Az ember egyre bizonygatja magának, hogy nem önmagáért fél, hanem a körülötte levőkért, pedig bizony önmagát is félti.

Bargyin le nem veszi a szemét Olgáról. Milyen szemérmetlenül szép ma! Úristen! És mintha fitogtatná a szépségét: azt a ruháját vette fel, amelyik nagy virágokkal van telehintve, és amelyet ez okból „nagyítós"-nak neveznek. És mintha kikészítette volna az arcát, ni, hogy ragyog, még lángra gyullad! Ha kicsit elvennének a pirosságából és talán ebből a feltűnő ragyogásból, esetleg a fiatalságából

is, talán jobb lenne, de próbálj egy nőt meggyőzni arról, hogy túlságosan szép.

Irinka is megjelent. Olga „nagyítós" ruhájára sandított, és lesütötte szemét. Milyen viaszsárga ez a kislány, mintha egy nyirkos cellából jött volna. Csakugyan, miért ilyen? Miféle féreg rágja, titkos bánat, aggódás az apjáért, vagy talán az a sóvár féreg, amely inkább ördögnek nevezhető és amely az érlelődő testben támad? Nincs gonoszabb ördög annál.

– Tambijev kérdezett felőled – mondta Bargyin.

– Énfelőlem? – Mintha a térde rogyadozna, és hirtelen meggörnyedt. Aztán Olgához ugrott, mintha védelmet keresne nála. És ahogy Olga mellett állt, a sárga bőre még sárgábbnak látszott, és Bargyin már ki tudja, hányadszor, megharagudott Olgára: miért vannak ilyen élénk színei?

– No, természetesen, felőled kérdezett. Mitől ijedtél úgy meg?

– Én? Semmi, kérdezzen csak. – Irinka nem egyenesedett fel, úgy indult kifelé a kertbe. Olga pedig mintha nem hallotta volna, amit Bargyin a lányának mondott.

– Maradj velünk, Irinka – mondta Beketov.

– Nem, köszönöm, a kertben leszek – felelte Irinka, és Beketov arca, Bargyin úgy vette észre, hirtelen elborult. No persze, azt gondolhatja, hogy Olga zsarnoki hatalma nyomasztja Irinkát is, ni, milyen pillantást vetett őrá, Jegorra, nem tudja, miként fejezze ki a részvétét.

Megjött Joann. Ráérősen, komoly megfontoltsággal és ünnepélyességgel mellére vonta Beketovot, egészséges karjával átölelte, sóhajtozott, azt mondogatta: „Szerjoga, Szerjoga" – aztán kelletlenül elengedte.

– Nos, megtörtétek a büszke britet?

– Hogy értsem ezt?

– Mit tesz, segíti Oroszországot?

Bargyin dühös pillantást vetett az apjára.

– Könnyebbet nem tudsz kérdezni?

Joann elővillantotta egészséges fogsorát, egyszeriben jókedvre derült.

– Tudd meg, ha apádnak akarsz elébe vágni, számolj vele, hogy önmagaddal kerülsz szembe. Apádnak több esze van, mint neked!

Mit bámulsz rám? Én komolyan beszélek, sőt! Te engem Szerjogával ne ijesztgess, előtte világos, sőt! No, kérdezd csak meg tőle. Félsz? Akkor én kérdezem: te hogy gondolod, Szerjoga?

Beketov mosolygott, de Jegorra pillantva elpirult.

– Én valahogy kívülálló vagyok. Nem is annyira kívülálló, csak nem ismerem a lényeget.

– A lényeget? Egy lényeg van. Szerintem az a politika, amelyik Churchillre építi a reményeit, hogy is mondjam, nem komoly. És még, ha teneked tetszik, hogy becsapjanak, tessék, egészségedre, de miért akarod a népet is a te helyzetedbe hozni? A nép okosabb nálad, és amit te nem értesz, ő megérti. Igaz, Szerjoga?

– Nem olyan egyszerű mindez.

Az öreg Joann meghökkent.

– Nem olyan egyszerű, mondod? – A ház belsejébe nyíló ajtóhoz ment, aztán megállt. – Micsoda mély álom ez, úgy alusztok, hogy se láttok, se hallotok? Milyen mennydörgésnek kell a fejünk felett zengenie, micsoda égi tűz gyúljon ki, hogy ebből az álomból felébredjetek? Úristen, ne foszd meg a gyerekeimet az eszüktől és a látásuktól! Könyörülj, légy irgalommal . . .

– Mit emlegeted istent? Ha egyszer fogadták, akkor így kell lennie!

De Joann már indulatba jött, és nem volt az a hatalom, ami megállítsa.

– Szóval fogadták? És talán teát is töltöttek neki? És a kezecskéjét szorongatták? És bor csillogott a poharakban? És pezsgő gyöngyözött? És pohárköszöntő is volt, mi? Az ön drága egészségére, úgymond, és valamennyi hasonszőrűére, mi?

– Szerinted be kellett volna reteszelni előtte az ajtót?

Joann szinte felordított:

– Szerintem fogni egy seprűt, de jó mocskosat, és tarkón csapni, hogy rohanvást iszkoljon le a lépcsőn, utána le a Kreml dombjáról, hogy megtudja, milyen könnyekbe kerülnek Oroszországnak a cselszövései!

Felragadta az asztalról a vizesüveget, megpróbálta beteg kezével levenni a fedelét, de a keze tehetetlenül reszketett, és a fedél kétszer is az üveghez koccant. Alig tudta a poharat a szájához emelni.

– No, ezen a seprűn nem messzire mégy, és Oroszországot sem boldogítod – vetette oda Beketov.

Joann csaknem elejtette a poharat. Keze megrándult, és a víz az asztalra loccsant.

– Jegyezze meg, Szergej Petrovics, hogy ez alapvető igazság a számomra!

– Úristen, teljesen megőrültél, apám! – kiáltott fel Bargyin. – Kérj bocsánatot Szergejtől!

Joann megingott erőtlen lábán, és kifelé indult a szobából.

– Én? Bocsánatot kérjek? Amiért arra tanítalak, hogy szeressétek Oroszországot?

Beketov Jegorhoz ugrott.

– No, elég, elég!

– Megállj, ki vagy te, szülőapám? Ki vagy, azt szeretném megérteni! – mondta dühösen Jegor Ivanovics.

– Hogy én ki vagyok? – Úgy látszott, a fia kérdése lehűtötte Joann haragját, felelnie kellett, igen, nemcsak a fia előtt, hanem önmaga előtt is. – Hallottad a bölcs mondást: ne égesd fel a hidakat! Én vagyok az a híd, amit nem szabad felégetni!

– Mi ez, híd a jövőbe?

– Nem, híd a múltba. Ott, abban a múltban nem minden olyan rossz, mint ahogyan azt a te értetlen eszeddel képzeled. Te erre a múltra pöröllyel csapnál, hogy ripityára törjön, én azonban megragadom a kezedet: ne merd! Szerinted ott, abban az átkozott múltban, csak torzonborz és sötét tudatlanságba merült papok vannak, meg vérszopó kereskedők, és olyan sötét butaság uralkodik, hogy ebbe az őshomályba belevakulsz. Énszerintem azonban ebben a múltban nemcsak papok és kereskedők éltek, hanem olyan emberek, akiknek fényes elméje utat tört a nép számára, és magának a népnek is rengeteg esze volt, csak ne tartsuk magunkat okosabbnak nála. Hallgatni kell tudni az egyszerű emberre. Megértetted, ne add magad a fennhéjázás hatalmába, hanem hallgatni tudjál! Nem nagy példa, de tanulságos. Én, ha életemben alkottam is valami érdemlegeset, csakis azért, mert odafigyeltem a nép eszére és tapasztalatára. Azt kérdezed, ki vagyok? Hát nesze a válaszom: híd vagyok, amelyen át értelemért fogsz járni, amikor nem lesz honnan venned. Azt mondod, hogy gazdag vagy, száz évre valód van! Én pedig azt mondom, ne

fogadkozzál! Azt hiszed, hogy a Kuznyeckij moszt minden hidak hídja? Nem! Vannak erősebb hidak is, és jobb ácsok!

De Beketov, aki már menni készült, odalépett Joannhoz.

– Szerintem pedig, Ivan Kuzmics, jobb híd nem kell a Kuznyeckijnál. Ez az én hidam. Nem, nemcsak az enyém: Csicseriné. Nagyon megbízható híd. A múltba és a jövőbe egyaránt.

Joann az egészséges kezét a mellére tette.

– Szóval Csicseriné? . . . No hát, ha Csicserin, akkor minden világos . . .

Később, amikor Bargyin az autóhoz kísérte barátját, hirtelen megálltak a sötét kertben, és sokáig néztek fel az éjszakai égre, amelyet délkeleten fényszórók csóvái háborgattak.

– Íme negyvenkettő nehéz nyarának Oroszországa – szólt Bargyin Joannra gondolva, és tekintetével a házra mutatott.

Beketov elrobogott, de Bargyin nem ment be a házba. A hideg augusztusi éjszakában későig elüldögélt a küszöbön, próbálta lecsillapítani nyugtalan szívét, és Olgánál keresve védelmet. Az asszony, gyengéden és okosan, ott volt mellette.

– Bánj vele úgy, mint én, engedj, és győzni fogsz – nevetett halkan Olga. – Értsd meg a természetét, és engedj.

69

Az előzetes megállapodás szerint Churchill másnap este hétkor jelent meg a Kremlben.

A párbeszéd, amely előző nap csaknem félszónál szakadt meg, újra kezdődött. Legalábbis az oroszok kinyilvánították, hogy részletesen meg akarnak ismerkedni a szövetségeseknek ez évre vonatkozó szándékaival. Úgy látszott, Sztálin kész mindent feláldozni, csak a kapcsolatok meg ne szakadjanak.

Csaknem a nemlétből hívták elő a „Torch"-hadművelet tervét. Churchill újra elmondta a történetét, és úgy tett, mintha előbb szó sem lett volna róla.

Amikor a búcsúkézfogásig már csak percek voltak hátra, Sztálin hirtelen megszólalt:

– Nem mennénk át a lakásomba?

A repülőgép hajnalban indult. Az öreg Winnie számára, akinek a kegyetlen moszkvai napok nem kis megerőltetésébe kerültek, nagy volt a kísértés, hogy a meleg ágyba kerüljön és aludjon, de Sztálin meghívta... Ha egy nappal előbb, abban az emlékezetes percben, amikor Sztálin a derék szövetséges gyávaságáról beszélt (elgondolni is: a gyávaságáról!), Churchillnek azt mondták volna, hogy ilyen megtiszteltetésben lesz része, talán gúnyosan mosolygott volna, de ez most valóság volt: Sztálin meghívta. Csábítónak látszott a Sztálin viselkedésében történt metamorfózist a saját meggyőző erejével, mi több, azzal a képességével magyarázni, hogy akaratának alárendeljen valakit, de Churchill józan politikus volt, és megtalálta a helyes magyarázatot. A tárgyalásokban, akár a klasszikus drámában, volt bonyodalom, kulmináció és kibontakozás, emellett a fordulók mindegyikét előre lehetett látni, természetesen ha a felek nem adják fel az eredeti álláspontjukat. A felek megmaradtak az aduiknál, a többit tudjuk.

... Churchillre felsegítették a köpenyét. Gondosan begombolta, nem felejtette el bekapcsolni a vastag övet sem. Sztálin csak vállára vetette a köpenyét. Lementek. Útjuk a Kreml terein át vitt. Este nyolc óra felé járt, és a Kreml dombján már a kupolák sem tükrözték az augusztusi napot. Akármilyen lassú volt is a lépés, a kísérőik mind elmaradtak. Most kettesben mentek. Vagy a kővár csendje hatolt beléjük és választotta szét őket, vagy a nyelv nem tudása okozta, de hirtelen úgy érezték, hogy elvesztik azt a keveset is, ami összefűzte őket. Egymás mellett mentek, de mindegyikük a maga útján haladt, és mindegyikük a hallgatásának páncéljába zártan. Egymás mellett mentek, de egymástól távol álló, sőt idegen emberek. Moszkvai érintkezésük napjaiban most voltak először önmaguk.

Jóval később, amikor a soron következő üveget felbontották, Sztálin két öklét az abroszra helyezve, azt mondta:

– Ne tegyük-e át a fő megbeszélést a hármas találkozóra?

Churchill, aki fogott egy nagy, csillogó héjú almát, és éppen késért nyúlt, hirtelen eltolta magától a kést meg az almát, és Sztálinra függesztette álmos szemét. Sztálinnak ebben a mondatában olyasmi

rémlett, ami hivatva volt halomra dönteni e napok eredményeit. Vajon nem látott-e Sztálin az amerikaiakkal való nézeteltérésének lényegébe, és nem szándékozik-e egymásnak ugrasztani a hatalmas partnereket? Elvégre Sztálin helyében ő, Churchill is úgy igyekeznék megoldani a háború számos problémáját, hogy Amerikát és Oroszországot összeveszítené.

– Ha ez a találkozó a brit szigeteken lesz, önnek kiváló fogadtatást biztosítunk – mondta Churchill. Úgy okoskodott, ha már nem kerülheti el a találkozót, akkor legyen az a brit szigeteken.

– Köszönöm – mondta Sztálin, és mosolyogva odatolta vendége elé a tányért az almával. – Ismerje el, hogy a mostani időben a fogadtatásnak nincs különösebb jelentősége, és csak egy dolog fontos: a győzelem.

Churchill nem nyúlt az almához. Nem, ő korán ünnepelte a győzelmet, már újabb találkozó dereng a látóhatáron, és következésképpen a harcnak újabb fordulója is. De ez a találkozó ebben az évben már nem történhetik meg, mint ahogyan a partraszállás sem valósulhat meg ebben az évben, és ez kétségtelenül nyereség.

Churchill hajnali fél négykor tért vissza a szállására, és a repülőtérre indulásig hátralevő órában táviratot diktált Rooseveltnek. A távirat hangja igen optimista volt.

70

Egy tweed kabátos férfi fogadta Bargyint és útitársait a stockholmi repülőtéren.

– Grabin, első titkár – mutatkozott be, és tenyerével megérintette kékes orcáját (ilyen erős szakáll nem protokolláris szolgálatra való, szegénynek napjában kétszer kell borotválkoznia).

Kora este volt, és Stockholm felett villanyfények égtek. Bargyin Moszkva szürkéskék egére gondolt, az elsötétítő papírra, amit Oroszországban már egy éve nem tépnek le az ablakokról, és azon kapta magát, hogy bántja ez a fényáradat.

– Mit mondott be Moszkva? – kérdezte Grabint a kocsiban.

– A németek bevonultak Mozdokba – felelt a kísérője, és hátradőlt az ülésen, a szemébe vágó fény vakította.

– Szóval Mozdok? – Bargyin csak ennyit tudott mondani. A hosszú órák alatt, amíg a repülőgépe hatalmas ívet írva le Moszkvából Stockholmba ért (először Teherán és Kairó, majd Gibraltár és London. Onnan pedig már csak egy ugrás Svédországba!), szüntelenül arra gondolt, hogy ez az ív abronccsá válhatik. És most Mozdok! Egyszer még összezárul az ív!

– Ugye Mozdoktól a török határig légvonalban nincs több ötszáz kilométernél? – kérdezte.

– És Mozdoktól a svéd határig több?

Csípős nyelve van ennek a Grabinnak.

Bargyin hallgatásba burkolózott. Akármilyen kesernyés is Grabin humora, az igazságot nem lehet elvitatni tőle. Amennyiben Mozdok befolyásolhatja a török és a svéd semlegességet, távolsága a két országhatártól egy és ugyanaz.

– Alekszandra Mihajlovna bent van a követségen? – kérdezte Bargyin.

– Hajnali négykor jött be, még nem ment el – hangzott a válasz.

– Hogy van?

– A szíve . . . De a mindennapi sétáját a parkban nem mulasztja el. A szívcseppes üvegcsét be a retiküljébe, és megy.

Bargyin visszaemlékezett a legutóbbi látogatására. Kollontaj a parkba készült, és ő ajánlkozott, hogy elkíséri. Kollontaj nemcsak azért járt a parkba, hogy a fáradtságát elűzze, szüksége volt az elvonulásra ahhoz, hogy összeszedhesse a gondolatait. Bizonyára itt születtek a legnagyobb ötletei. Itt ez az égerbokor, a dús koronájú tölgy és természetesen ez a hosszú épület az állandóan világos ablakaival a tanúi. „Tudja, miféle ház ez?" – kérdezte Kollontaj. – „Nem" – felelte Jegor Ivanovics. – „Könyvtár, az a bizonyos, amelyben Iljics dolgozott – mondta az asszony, és mintegy ettől függetlenül megjegyezte: – Én nem hiszek a tudás nélküli jövőbelátásban." Lám, milyen különös: a sors éppen ide helyezte a könyvtár mellé ezt a nagykövetséget, hogy ő eljöhessen ide az alkonyi órában a legsúlyosabb gondolataival, mint most is, és elmondhassa: „Én nem hiszek a tudás nélküli jövőbelátásban."

. . . Bargyin belépett a nagykövetség épületébe, és elcsodálkozott a házban uralkodó csenden. Ugyanúgy, mint az első útja alkalmával, szegfű illatozott (a kék korsó a virágokkal akkor is a hall közepén állt), és valahol messze, fáradtsággal küszködve dolgozott egy gépírónő. Jegor Ivanovics a lépcsőhöz közeledve a billentyűk kopogását figyelte, az volt a vezetője. Mentében arra gondolt: hány éves is Alekszandra Mihajlovna? Hatvannyolc? Vagy már hetven is megvan? Hogy érezheti magát most itt ebben a stockholmi fedezékben, olyan utak kereszteződésénél, amelyek azelőtt sem voltak könnyűek? Az ilyesmi egy férfinak is meghaladja az erejét, hát még neki?

Belépett Kollontaj előszobájába. Az írógép mellett most is az a fehér blúzos fiatal lány ült. Kissé nehezen nézett fel a billentyűkről, és bánatos fáradtsággal mosolygott Jegor Ivanovicsra, mosolygott, és szemével a dolgozószoba ajtajára mutatott, mintha azt akarná mondani: „Igen, várja önt." Bargyin benyitotta az ajtót, és ott látta maga előtt az alacsony termetű asszonyt, aki szomorkás figyelemmel nézett rá. Bargyin legutóbbi stockholmi látogatása óta csak öt hónap telt el, de ezek megtették a magukét: Kollontaj szabálytalan szép arcában – Jegor Ivanovics ilyennek látta őt – olyasmi tűnt fel, amit az öregedés jelének lehet mondani. Bargyin ezt azelőtt talán nem mondta volna, de most szemmel látható volt: idős asszony ült előtte.

– Mi az, megnémult, Jegor Ivanovics? – kérdezte Kollontaj, és Bargyin megértette: a hangja nem öregszik, a hangja a régi. – No, jöjjön ide, de bátrabban! Üljön le, úgy emlékszem, itt ült a legutóbb. – Két kezét nyújtotta feléje, igen, mind a kettőt. Szokása volt ez, a rokonszenv, a barátság gesztusa. Hideg volt a keze. Az ablakon beáradó hűvösségtől, gondolta Bargyin.

Leült. A fotelben váratlanul mélyre süppedt, és az íróasztal lapja éppen a szeme előtt volt. Befejezetlen levél hevert rajta, bal sarkában a rombusz alakú kis családi pecséttel. Egy dosszié, nyilván rejtjeles szövegekkel. A „Háború és béke" egy kötete, alighanem a harmadik. Utolsó sora merült fel emlékezetében: „Halkan kinyitotta az ajtót, és megpillantotta Natasát a lila ruhájában, amelyben a misén volt." És még Alekszandra Mihajlovna kis karórája, vastag bőrszíjon. Úgy látszik, a karja estére kissé megdagad, és szorította a szíj.

– No meséljen, Jegor Ivanovics, nem könnyű útja volt? Ugye, nem könnyű?

– Inkább ön beszéljen.

Kollontaj hirtelen hátradőlt a karosszékben, és arrább tolta a Tolsztoj-kötetet.

– A németek Svédországon keresztül vonulnak Finnországba, a svéd vasutakat átengedték a Wehrmachtnak.

– Mi ez, a semlegesség metamorfózisa?

– Az.

Bargyin felállt, és az ablakhoz ment, hogy szélesebbre tárja.

– Hagen Uppsalában van? – kérdezte.

– Nem, Stockholmban, és találkozni kíván önnel.

– Én kész vagyok rá. A múlt alkalommal nagy hasznomra volt.

– No persze, mi itt megszoktuk, hogy higgyünk neki. Öregember, és már késő barátokat változtatnia.

– Minekünk is, Alekszandra Mihajlovna.

– Minekünk is. – Kollontaj felállt, az ablakhoz ment, nem minden kíváncsiság nélkül pillantott a most üres úttestre.

– Itt ma lila inges sihederek álltak, és azt kiabálták: „Kollontaj, nem ideje már neked elmenned?" – lehajolt, az ablakpárkányra támaszkodott, majd ismét felegyenesedett. – Jaj, ezek a konvenciók! Ha nem az volnék, aki vagyok, lementem volna . . . Higgye el, Jegor Ivanovics, nem maradtam volna adósuk!

Az utolsó szavakat halkan sziszegve ejtette ki. Bargyin ránézett. Az asszony szemében mintha kihunyt volna az érdeklődés a külvilág iránt.

– Húzzon ide egy széket, és adja ide az orvosságos üvegcsémet, a retikülömben van.

Bargyin odaadta a retikült.

A kihúzott kis üvegdugó ott hevert az ablakpárkányon, elhullatván egy csepp nedvességet. Émelyítően édeskés-olajos illat szállt.

– Kérem, Jegor Ivanovics, tolja arrább a lámpát, bántja a szememet.

Bargyin fogta a lámpát, és áttette a mellette levő kis asztalra, a fény mintha elhalványult volna, és a nyitott ablakban megfiatalodtak a csillagok.

– Emlékszik, amikor a parkban sétáltunk, és a jövőbelátásról esett szó?

No lám, ő is emlékszik erre a beszélgetésre.

– A könyvtárnál?

– Igen, a könyvtárnál – helyeselt az asszony. – Iljicsnek hozzám írt levelei között van egy, amelyikben mindörökre mindent megmagyaráz. Tizenhét március 16-án kelt, és Zürichből jött. Most már érti, hogy miről szól?

Bargyin mindent értett, de nemmel felelt. Azt akarta, hogy az asszony elmondja, amit mondani akart.

– Ej, hogy lehet ezt nem érteni? – csodálkozott Kollontaj. – Ugyanaznap küldte el ezt a levelet, amikor a cár lemondásáról értesült. De még csak nem is erről van szó.

– Hát miről? – kérdezte Bargyin.

– Miről? – ismételte kérdését az asszony. – A jövőbelátásról! Figyelje meg, amit most mondok! Van ebben a levélben egy mondat, amely méltó arra, hogy vele kezdődjék az időszámításunk. Íme az értelme: február – az első orosz forradalom első szakasza, az első szakasz, de nem az utolsó és nemcsak az oroszok számára. Jegyezze meg, hogy ezt csaknem ugyanazon a napon írta, amikor a februári forradalom végbement! Nem, én nem alaptalanul beszélek, ellenőrizhet, ez a levél nyomtatásban is megjelent. – Elhallgatott egy pillanatra, hogy erőt gyűjtsön, mert még mindig rosszul érezte magát, majd az előszobában ülő leányhoz fordult: – Maria, légy szíves, add ide nekem Lenin leveleinek kötetét, azt a kötetet.

– Azonnal – felelte Maria.

Bargyin Kollontajra nézett, és úgy látta, hogy arcának színe még sárgább lett.

– Azt mondják a kaukázusiaknál csillagokat választottak a jótulajdonságoknak. De érdekes: a Jövőbelátás és a Bátorság csillaga ugyanegy.

– Szóval jövőbe látni annyi, mint bátornak lenni? – kérdezte mosolyogva Bargyin.

– Igen – helyeselt az asszony.

Maria behozta a kis kötetet, de Alekszandra Mihajlovnának már nem volt ereje hozzá, hogy fellapozza. Csak a kis üvegdugóért nyúlt, bedugaszolta az orvosságos üvegcsét, és markába szorítva, mint valami drága kincset, nehézkesen felállt.

– Nyissa ki az ajtót, Jegor Ivanovics – kérte, és Bargyin csodálkozott a hangja fiatalos csengésén.

– Az orvos itt az épületben van? – Bargyin még mindig mellette állt.

– Igen, természetesen. Nyissa ki! – Szemével az ajtót kereste.

Már a liftbe lépve (lakása a harmadik emeleten volt) odaszólt Bargyinnak:

– Ma, úgy gondolom, pihenek.

Bargyin kiment az utcára, és a park irányába fordult. Egy óra múlva tért vissza a nagykövetség épületébe, és csodálkozott rajta, hogy Kollontaj ablakának összehúzott függönyei mögött lámpafény dereng. Meggyorsította a lépéseit, és beszaladt a házba. A nagykövet előszobájának ajtaja, meg a dolgozószobáé is tárva-nyitva. Maria ott állt a dolgozószoba közepén, kezében tartotta Alekszandra Mihajlovna kis óráját, azt a vastag bőrszíjasat, amely az íróasztalán volt, amikor Bargyin belépett. Értelmetlenül rakosgatta egyik kezéből a másikba, és nyilván másra gondolt.

– Fent járt nála? Rosszul van?

A lány csak most pillantott az órára.

– Ön nem volt itt? – Tétovázott, nem tudta, hogyan mondja meg, amit mondani akart. – Az imént vitték el. Szélütés, elvesztette a beszélőképességét...

Bargyin a lány kezében levő kis kerek órára nézett, érthetetlen figyelemmel nézte, mintha ebben az órában, melynek alig látható vékonyka másodpercmutatója most is mozgott, ebben rejlenék a titka annak, ami történt...

Íme, 1942 útja, gondolta, amint második emeleti szobájába igyekezett a lépcsőn, az erős villanylámpák fényétől hunyorogva. Aztán ott ült a rádiókészülék zöld macskaszeme előtt, és Moszkvát próbálta fogni. Csodálatos, hogy ez a kis világító körte, ez a kuszán recézett, álmosan le-lecsukódó, egészen elevennek tűnő kis szem hogyan gyűjtheti magába a nagy háború füstjeivel és villámlásaival elborított hatalmas földkerekséget.

Amikor Bargyin reggel odament a klinika rácsos kapujához, a kaputól a klinika épületéhez vezető kis kerti úton Hagent pillantotta meg. Bizonyára nem véletlen, hogy éppen az öreg svédet látta itt.

– Nem, ön nem jöhet be, de én sem mehetek ki – szólt Hagen, szemével a kapura mutatva. – A portásnő levelet vitt be a kórterembe, és mindenesetre bezárta.

Bargyin most ott állt a rácsos kerítés előtt, a rácsokba kapaszkodva. A vas kellemesen hűtötte a kezét, nem akaródzott elengedni.

– Ő jobban van, Hagen úr?

Most a svéd keze is a vasrácsot szorongatta. Természetellenesen sovány keze volt. Attól, hogy a középső ujján négyszögletes köves gyűrű fénylett, nem lett szebb ez a kéz.

– Nem, talán még rosszabbul. Azt mondják, most egészen szederjes az arca. A tudata elborul.

Bargyin szerette volna úgy megrázni azt a rácsot, hogy kiugorjon a helyéből.

– De remény... Van remény?

Hagen most a kiskapu felé indult. A portásnő visszajött, és kinyitotta. Bargyin Hagen mellett lépegetett. A kerítés még mindig elválasztotta őket.

– Remény? Azt mondják, remény a heparin-injekcióban van, de ezt csak akkor adják, ha már semmi más remény nem lesz. Bargyin úr, értesültem az ön megérkezéséről. Sőt Kollontaj asszony említette, hogy ön készül hozzám.

Jegor Ivanovics megállt.

– Igen, Hagen úr, tizenöt perccel azelőtt, hogy ez történt, önről beszéltünk. – A kettejüket elválasztó vasrács véget ért, most a sárga füvön mentek. – Ön úgy gondolja, hogy itt rosszul áll az ügyünk, Hagen úr?

– Rosszabbul, mint valaha, Bargyin úr.

– És ön lehetségesnek tartja, hogy Svédország kezet emel ránk?

Hagen felelete a várhatónál hamarább következett:

– Bizonyára tévedésbe ejteném önt, ha kizárnám ezt a lehetőséget.

– De mi akadályozhatja ezt meg, Hagen úr?

– Az önök győzelme, még ha részleges is. – Hagen egy pillanatig zavartan hallgatott, kereste a szavakat, amelyek képesek mindannak kifejezésére, amit gondolt. – Kell a győzelem! – Ezt csaknem kiáltotta.

Tenyerével megérintette Bargyin vállát. Könnyű keze volt, de forró, és kegyetlenül égetett. A kórházra nézett, gondolatai ott jártak.

– Amikor őrá gondolok, és mindarra, ami vele történt, úgy jelenik meg előttem, mint aki úgy próbálta megállítani a háború vonatát,

hogy a sínekre feküdt. – Még mindig Bargyin vállán tartotta a kezét. – Ez hőstett, és mint minden igazi hőstett, hálát ébreszt, de ma még ez is kevés. – Elgondolkozott, és nagyon komolyan mondta: – Pedig szeretném, ha elég volna, mert ez a legtöbb, amire ember képes.

Most, amikor Bargyin a klinikán megjelent, az ápolónővér kijött elébe.

A világos arcúaknak ebben a városában egyedül ő látszott csak barnabőrűnek. Talán a kis keményített kendő, amely az arcát körülfogja, az mutatja barnának?

– Nővérke, hogy van a betegünk?

– Rosszabbul.

Teltek a napok, a harmadik, a negyedik, és a válasz mindig ugyanaz volt: rosszabbul.

Az ötödik napon történt. A nővér a keményített kendőcske nélkül jött ki, és ettől egyszeriben megcsúnyult. Rossz jel.

– Nővérke, a betegünk?

– Reggel óta nem tért magához.

Bargyinnak idő kellett hozzá, hogy a következő kérdést feltegye:

– Ma van a heparin napja?

– Igen.

Bargyin még ott állt egy percig, mintha valami reményt keltő szót kérne a nővértől, de a nővér hallgatott.

Ezen a napon az újságok különösen rossz híreket hoztak. A hadijelentés a hágókon folyó harcokról szólt, s a lapokban megjelent fénykép mindent megmagyarázott: horogkeresztes német tank tornya, és mögötte hegyek: a Sztolovaja jellegzetes formája, a Kazbek fénylő ködkoszorúja.

Bargyin alighogy kibontotta az újságot, megint összehajtotta, fájt belenéznie.

A nap hátralevő részét a nagykövetségen töltötte.

Estefelé elment a klinikára.

– Megkapta a heparint? – kérdezte a nővért.

– Meg.

– És?

– Magához tért.

Bargyin mondani akart neki valamit, amit mind ezekben a napokban magában tartogatott, de ahogy felnézett, az ablakpárkányon virágokat pillantott meg.

– Miféle virágok ezek?

A nővér hangosan felnevetett. Nem is nézte ki belőle, hogy így tud nevetni.

– El se hinné az ember. Mihelyt megtudták, hogy magához tért, hozták a virágokat. Egész Stockholm.

– De nemcsak egy ablakpárkányon látom, mindenütt vannak – mondta Bargyin.

– Széthordtuk a klinikaépületben, mindenüvé jutott.

Bargyin csak két nap múlva látta meg Alekszandra Mihajlovnát. Kora reggel bement a klinikára.

– Kollontaj asszony visszanyerte a beszélőképességét, de idő kell hozzá, hogy folyamatosan tudjon beszélni – jegyezte meg a nővér mintegy mellékesen.

A kórterem ajtaja félig nyitva volt, és Jegor Ivanovics, mielőtt a küszöböt átlépte volna, megállt. Az ágy a nyitott ablak előtt állt.

– Hogy van, Alekszandra Mihajlovna? – kérdezte Bargyin, leülve az ágya melletti székre.

Kollontaj mosolygott, és könnyű fejbiccentéssel jelezte, hogy jól.

– Nem kíméli magát – mondta Bargyin szigorúan, szigorúbban, mint ahogy akarta, és hirtelen érezte, hogy meg akarja mondani neki azt, amire mindezekben a napokban gondolt, ami eltöltötte és izgalomban tartotta: – Ragyogjon a jövőbelátás jó-csillaga...

– És a Bátorságé... – felelte Kollontaj halkan.

71

Tambijev kitárta az ablakot. Úgy tetszett, hogy az eget és a földet egyetértő csend vette birtokába. Mélyen alant, a Varszonofjevszkáján, egy ember ment, és nehéz, vaspatkós csizmájának kopogása tisztán hallatszott. Az ember nagyon elfáradt, a koppanások nagy szünetekkel következtek.

Tambijev megfordult. Magasan, egészen a mennyezet alatt, kis üvegdarabka csillant, parányi kis szilánkja az ablaküvegnek, amelyet a légnyomás tört be negyvenegy őszén. Akármilyen sötét volt is az éjszaka, ez a kis szilánk felfogta a villódzását. A levélboríték az asztal sötét síkján szintén halványan fénylett.

Tambijev az íróasztalhoz lépett. A levél Kubányból jött, az anyja írta . . . Milyen úton-módon jött, és milyen csoda folytán ért célhoz? Már egy hónapja németek vannak Kubányban. Úristen, még elgondolni is, a németek Kubányban!

A telefonkészülék mintha felrobbant volna az éjszakában. Tambijev felvette a kagylót. Kozsavin hangja.

– Maga az, Nyikolaj Markovics? Jöjjön be. Willkie Moszkvában van.

Tambijev letette a kagylót. Willkie? Mit jelenthet ez? Egy hónappal Churchill elutazása után? Úgy látszik, Churchillnek könnyebb megtagadni a szavát, mint Rooseveltnek. Rooseveltnek el kell küldenie Moszkvába Wendell Willkie-t, hogy megmondja azt, amit Harriman, az elnök hivatalos képviselője nem mondhatott meg? Wendell Willkie-t, aki Roosevelt ellenjelöltje az elnökválasztáson? Azt beszélik, hogy a három ellenfél közt, akik az elnöki székre pályáznak, Willkie az egyetlen, akit Roosevelt csakugyan becsül. De olyan nagy ez a megbecsülés, hogy Willkie képviselje a Sztálinnal igen kényes kérdésről folytatott tárgyalásokon? Hogyan fogadják majd ezt az Államokban, és hogyan Nagy-Britanniában? Mit szólnak az angolok, nem, nemcsak Londonban, de Moszkvában is?

Amikor Tambijev megjelent, a nagy szalon, ahol a tudósítók gyülekeztek, úgy zsongott, mint egy méhkas.

Még be sem lépett a terembe, Jermyvel találkozott.

– Hallotta az újságot? Willkie-t kivitték a rzsevi frontra! – Az amerikai szinte ujjongott. – Churchillt nem vitték ki, de Willkie-t kivitték! Nem féltek kivinni!

Tambijev alig tudta mosolyát visszafojtani. Jermy szavaiban jókora adag gúny volt.

– És miért féltek volna Churchillt kivinni?

Jermy nyilván várta ezt a kérdést.

– Ahogy én az oroszok hangulatát érzem, Churchill számára ez kockázatos lett volna.

Tambijev belépett a szalonba, és köszöngetve a szemközti ajtó felé tartott, amelyen túl az osztály helyiségei nyíltak. Mentében érezte, hogy csöndesül a zaj körülötte.

– Mr. Tambijev, mit jelenthet Willkie jövetele?

Az egyik ablaktól Clean jött szembe vele.

– Szeretnék beszélni önnel. Lehet?

– Igen, tessék – felelte Tambijev, és továbbment. Cleannel a nyomában belépett a folyosóra, amelynek túlsó végében volt Tambijev szobája. A hosszú és forró nap folyamán a szoba levegője megáporodott; régi fa, poros plüss és viaszosvászon szaga érződött. Tambijev hellyel kínálta az angolt, és megkérdezte, kinyithatja-e az ablakot.

– Beszélgetés, hogy úgy mondjam, sötét zárkában? – kérdezte Clean, amikor helyet foglalt.

Hangjában Tambijev nem fedezett fel gúnyt.

– Úgy gondolja, hogy sötétben esetleg nem hallom meg? – kérdezte, és magában azt gondolta; talán jó is, hogy sötét van, hadd nyomasszon ez a sötétség.

– Nem, dehogy.

– Tessék, Mr. Clean.

Clean hallgatott. Szüksége volt a hallgatásra. A hallgatás volt a vértje. Úgy érezte, addig sebezhetetlen, amíg ezt a hallgatását megőrzi.

– Beszéljen.

– Számíthatok őszinte beszélgetésre, Mr. Tambijev?

– Én kérem önt erre.

– Kezdhetném ezt a beszélgetésünket egy kérdéssel, de talán jobb, ha önt vezetem rá a kérdés feltevésére – kezdte Clean, és elhallgatott. A sötétségben ez a hallgatása különösen feszültnek tűnt. – Ne vegye paradoxonnak, de loyolai Ignác ma az Államokban él. Most vallja be, szeretné, ha megmagyaráznám, hogy kire célzok.

– Igen, természetesen.

– No látja, már fel is tette a kérdést, amelyről beszéltem. Tehát, állítom, hogy a jezsuitizmus legveszélyesebb válfaja az amerikai. Ha azt mondom, hogy a választások előtt az amerikai elnök megvetésével árasztotta el a republikánus jelöltet, ezzel még nem mondtam el mindent. Kereken megtagadta, hogy közös szónoki emelvényre lépjen fel vele! Egyszer sem, egyetlenegyszer sem ejtette ki Willkie

nevét. Mintha nem is a republikánusok tiszteletben álló vezérével harcolt volna, hanem egy madárijesztővel, annyira semmibe vette az ellenjelöltjét, annyira nem volt hajlandó embert látni benne... És most, alighogy nyeregben ül, teljes bizalmával tünteti ki Willkie-t, és elküldi Oroszországba olyan küldetéssel, amelynél kényesebbet még nem ismert a történelem. Hát nem jezsuitizmus ez? Tudni akarja, hogy mire célzok, amikor a küldetés kényes voltáról beszélek? Ismerje be, hogy erre a kérdésre gondol?

– Igen, éppen ezt akartam kérdezni – mondta Tambijev.

– Nos, Willkie azt a megbízást kapta, hogy mondja meg Sztálinnak: az elnök véleménye szerint kizárólag Churchill felelős azért, hogy a nagy partraszállás nem történt meg, és éppen ezért Churchillt kell az önelszigetelődés kínjaira kárhoztatni. Ők mindezt meg akarják mondani Sztálinnak, de nem akarják vállalni a felelősséget ezekért a szavakért, ezért bízták a küldetést Willkie-re. Ha szükséges lesz Willkie-re hivatkozni, még mindig azt mondhatják, hogy az elnök tudtával jött. Ha viszont szabadulniuk kell tőle, akkor lehetséges ez a felelet: „Ugyan kérem, hiszen ez Willkie! Ki nem tudja, hogy nemcsak ellenfele Rooseveltnek, hanem az elnök ellenlábasa!" Ön azt mondhatja, hogy ez nem jellemző Rooseveltre. Ő a megtestesült jóindulat. De Willkie is milyen derék! Ha vannak személyek, akiket a tiszta szándékkal lehetne azonosítani, akkor Roosevelt és Willkie azok. De éppen ez a megtévesztés, hogy a huszadik század jezsuitizmusa nem papi csuha alatt rejtőzik.

Cleanben volt valami a hitszegő, semmivel számolni nem akaró erő zsarnokságából. Ez az erő arra épült, hogy van félelem, és vannak gyengék. Tambijev azonban furcsállotta, hogy a haditudósítók között, akiknek java része a háborút egyenruhába öltözve szemlélte, egy civil a hangadó, akinek olyan duzzadt a szeme, mintha krónikus vesebajban szenvedne, és állandóan szendergésre hajlik. Mellesleg Clean civilsége csalóka... Gondolható, hogy Clean hivatásos katona fia, valahol a Gangesz partján nőtt fel, és tanúja volt, amint apja a lázadó seapoyokat a brit korona iránti szeretetre nevelte. Apja három zendülést levert, de a negyedikkel nem bírt. Szóval itt maradt a fia, aki akkor huszonhárom éves volt, és az ő életéből még három zendülésre futotta volna, de Indiában más szelek fújtak, és a párviadal azokkal, akik seapoyoknak nevezték magukat, vagy in-

kább a zendülő seapoyok utódainak, más formákat öltött. A fiatal Clean kedvet érzett hozzá, hogy a seapoyokkal hadakozzék. No, ha nem is éppen Indiában, akkor Európában, és átköltözött Európába. A tudósítók természetesen nem seapoyok, de ha akarja seapoyokat láthat bennük.

– Beszélhetnek Churchillről, amit akarnak, ő lovag, és lovagiasan viselkedik. Emlékezzék csak vissza, amikor felmerült a Sztálinnal való találkozás szükségessége, ő nem keresett megbízottat a politikai ellenfelei pártjában, hanem fogta magát, és személyesen jött el Moszkvába. „Itt vagyok, és íme az érveim. Ha nem értenek is egyet velem, akkor is ez a véleményem!" Ebben benne van az egész ember.

– Csak nem Churchill az ön eszményképe, Mr. Clean? – kérdezte Tambijev.

– Igenis, Churchill – tört ki Cleanből, nyilván akarata ellenére, még neki sem volt könnyű ezt bevallania. – Mást részesítenék előnyben, de ő van hozzám legközelebb. Hite a birodalom csillagában, Britanniáról és a világról alkotott felfogása, a képessége, hogy a népet háborúra megszervezze, elszánt tettvágya . . . Némelyek szégyellik kimondani, de én kimondom: Churchill az eszményképem.

72

Clean távozása után eltelt egy óra, amikor Tambijev asztalán megszólalt a telefon. Nyikolaj Markovics felvette a kagylót. Közeli és távoli hangok hullámzó összevisszasága hallatszott, pattogás, mintha valaki egy marék szikrát szórt volna bele, majd egy gyenge hang:

– Nyikolaj? Maga az? Feleljen már! Maga az?

Tambijev megnémult: csak nem Szofa?

– Honnan beszél, Szofa? . . . Hangosabban, az istenért!

– Itt vagyok, no tudja, a Jaroszlavkán, messze. Éjfélkor repülök. Minden érthető. Moszkvába bejönni nem tud, de meg nem is érne vissza éjfélre.

– Hol találom ott meg? Indulok!

Köd gomolyog, lehet, hogy folyó vagy tó van valahol a közelben. Amikor az autó megáll, hogy megvárja, amíg a keresztben vonuló oszlop elhalad, hallani lehet, hogy zúgnak a repülőgépmotorok a ködös mező mélyén vagy az erdőn túl. Mintha itt mindenütt repülőtér volna.

Azóta, hogy Szofa eltűnt, most jött először Moszkvába. Vajon milyen szelek sodorták ezalatt? A volhovi frontra igyekezett, Alekszandr Romanovicshoz, és alighanem Pszkov vidékén megrekedt, noha Pszkov vidékén is németek vannak, de ez külön téma, nyilván Szofának is. Hát így merült fel előtte Puskin! „Egyedül a fenyvesek sűrűjében, régen, régen . . ." „A fenyvesek sűrűjében . . ." Abban a hatsoros kis levélfélében.

Köd gomolyog, tejszerű-zöld, furcsán málladozó, nyúlós, és porózusan élő, nedvesen és súlyosan lélegzik, mint maga az ősanyag. Az ilyen ködből, úgy érzi az ember, csak csoda születhetik. Most megremeg ez a köd, és sima füvön lépkedsz, füstölgő nyomokat hagyva magad után . . .

– Nyikolaj, ha nem tévedek, maga az!

Kis katonasapkája a kezében, és csillognak a kifényesített gombok a zubbonyán.

Tambijev kiugrott az autóból, és odafutott hozzá, de a lány keze megállította. Hideg volt ez a kéz, egészen megdermedt ebben az éjszakai hűvösségben. És amikor megindultak az erdei ösvényen, az autót az út szélén hagyva, akkor is ez a kéz választotta el őket, a lány meglepően hideg, erős keze. Az erdő végén egy kettőbe hasadt kis nyárfa állt.

– Volt Glagoljevnél, Szofa?

– Igen, ma.

– Hát Alekszandr Romanovicsnál és Anna Karpovnánál?

– Voltam, múlt hétfőn.

– Hogy vannak?

– Mint rendesen.

A lány meggyorsította lépéseit, mintha azt akarná, hogy a beszélgetés, amely csak imént indult, ott maradjon az erdőszélen, a kettéhasadt nyírfánál. Az ösvény pedig újabb erdőszélre ért ki, és egyenest a homályból tavak álltak fel. Igenis, felálltak, furcsán, függőle-

gesen, mint a tükrök, csak nyújtsd ki a kezed, és érintsd meg az üveglapot, hideg, ködös és kissé párás.

– Azóta az ősz óta először látta Glagoljevet?

– Igen.

Ejnye, hogy bezárkózott a titkába! Tambijev szerette volna kitörni ezt a görgelékkövet, és belehajítani ennek a titoknak a tükrébe, úgy belehajítani, hogy a szétrepülő üvegcserepek zaja az egész erdőt betöltse.

– Mondja, azért hívott engem ide, hogy gyötörjön?

A lány visszahőkölt.

– Igen egyszerű: azért mentem el hozzá, hogy elbúcsúzzam. Ez minden. – Nevetett: A morze-távírászom azt mondja: „Sajnálom magukat Glagoljeveket, maguknak matematikai tehetségük van, ahhoz minek a morze, amikor talán megoldatlan képlet van előttük." Furcsa egy ember, Indiát kereste és Amerikát fedezte fel.

– De Amerikát mégis felfedezte? – kérdezte Tambijev.

– Mondom magának, Nyikolaj, különös érzés: valahol itt van Mihajlovszkoje és a dajka házikója és Kern asszony kúriája meg a szvjatogorszki kolostor és Puskin sírja . . . Folyton gyötört a kísértés, hogy odamenjek, akármibe kerül is, de odamenjek és meglássam . . . És egy alkalommal, éjjel, nyiladékon és dűlőutakon, ligeteken és erdőkön át elmentem. Ó, Istenem, odaértem, és . . .

Csakugyan nem e világról való, gondolta Tambijev. Ó, azt hiszi, hogy semmiféle titok sincs a mostani életében. Vagy talán csakugyan nincs titok benne? Elvégezte a tanfolyamot, és felkészült az útra. Messzire készült, nagy dolgot végrehajtani. De mielőtt elindult, elment a szvjatogorszki kolostorba, és meghajolt a költő hamvai előtt. Aztán előbb az egyik apjához repült, majd a másikhoz. És aztán elhívta őt, Tambijevet a Moszkva környéki kiserdőbe, és . . . És hirtelen kegyetlen gondolat villant Tambijev agyába: hátha utoljára látja? Sőt ez több mint valószínű, hiszen onnan nem térnek vissza. Lám, a sors ajándékot küldött neki, és ő nem értette meg. No persze, hogy nem értette. És ha megértette? Nem mondhatja meg neki. A más érzését kineveti, a magáét nem vallja be. Hiszen egész idő alatt egyetlen érdemleges szót sem szólt. Azért nem szólt, mert nem ereszkedik le abból az elképzelhetetlen magasságból, ahová a büszkesége hajszolta.

Az ösvény megkerülte a tavat és az erdőbe futott. A tavak egyszerre kialudtak.

– Mennem kell, Nyikolaj.

– Kell?

– Igen, az idő, az idő . . .

– Ne menjen el, Szofa – szólt a férfi, és megérintette a lány vállát.

– Nem értem magát, talán maga is . . . Egyik óráról a másikra . . . – A lány hideg keze megint visszatartotta. Meggyorsította lépéseit, és hirtelen megállt. – Hoztam magának egy könyvet, onnan hoztam, fogadja annak bizonyítékául, hogy nem azért jöttem ide . . .

A kezébe nyomta a könyvet és elment. Tambijev úgy érezte, hogy a könyv bőrkötéses, hideg és valahogy nedves. És egész idő alatt, amíg Jaszenciba ért (a közelben volt), kezében tartotta a hideg bőrbe kötött könyvet. És volt ebben valami szimbolikus: Szofa elment, és itthagyta neki annak a hidegnek egy parányát, amely a két kezét átjárta.

Tambijev tizenkét óra felé ért Jaszenciba, és nagy csodálkozására a piros tornác melletti ablakban halovány fényt fedezett fel. Az ablakhoz ment, és bezörgetett.

– Ki az? – kérdezte nyomban egy hang. Nyikolaj Irinkáéra ismert benne.

– Polgártársnő, maguknál a sötétítő papír elvékonyodott, világosság szűrődik ki.

– Ki az? – kérdezte Irina félig suttogva, és Nyikolaj megértette: az egész ház alszik már, régen elaludt, és csak ő egymaga van ébren.

Tambijev megnevezte magát, mire nyomban örvendezőn megrecscsentek a házban a padlódeszkák, kulcs zörrent, Tambijevnek úgy tetszett, hogy az is örvendezőn. Az ajtó kitárult.

– Csendesen, alszanak – szólt Irina, és cinkosan kuncogott. Érdekesnek találta, hogy mindenki tudta nélkül vezesse be Nyikolajt a házba. – Milyen nyirkosság árad magából? Esik?

– Szerintem nem, csak harmat hullott.

– Harmat? Én pedig azt gondoltam, hogy eső. Biztosan enni szeretne. Gyerünk a konyhába. Csakhogy . . . kerülje meg a házat, majd kinyitom az ajtót – megint kuncogott, élvezte ezt a kis titkot.

Tambijev megkerülte a házat, kissé félénken tekingetve az ablakokra, amelyek, úgy érezte, gyanakvó figyelemmel kísérték. Irinka őt is megfertőzte ezzel a titokszomjával.

– Jöjjön be, de gyorsan, a hidegtől libabőrös lett a karom – szólt a kislány, és beengedte a házba. – Ide, ide – suttogta, és az ajtóra pillantva, amely mögött az öreg Joann aludt, úgy kitört belőle a kacagás, hogy tenyerével be kellett fognia a száját. Tekintetében e pillanatban volt valami, ami azt mondta: „Milyen végtelenül gondatlanok vagytok, kedveseim, milyen reménytelenül öregek és gyámoltalanok, következésképpen ostobák, ha most nem tudtok róla, hogy mi történik két lépésre tőletek." – Lábujjhegyen jöjjön – figyelmeztette a férfit. – Psz-szt!... Megszimatolta már, hogy hol vagyunk? Az illatról?

– Vaníliás kalács illatát érzem – nyögte Tambijev.

Irinkának nem volt ideje szájához kapni a tenyerét, és úgy tetszett, hogy a nevetése felveri a házat.

– Nem, ez csak vanília – mondta félig suttogva, és elállt a lélegzete: Joann szobájában megreccsent az ágy.

Tambijev hallotta, hogy a lány becsukta az ajtót, és nesztelenül tipegett, szinte libegett a csendes homályban.

– Valahol itt van a kapcsoló.

Felvillant a fény, és Tambijev pillantása legelőször a lány álmos szemére esett. Látszott, hogy neki is késő volt már, kerülgette az álom. Most is azt a kis kék pettyes ruhácskáját viselte, mint valamikor negyven nyarán, amikor Szerjozska matematikából vizsgázott, és Nyikolaj gyakorolta vele a logaritmusszámítást. Akkor Irina egyre lovakat és kényes amazonokat vagdosott ki papírból. A ruha azóta rövid lett, és az ujjak a könyökéig értek, de az anyaga ugyanolyan sötétkék maradt, két nyár tűző napja nem volt elég, hogy kifakítsa.

– Tüstént megetetem. Van makarónim... – Így mondta: „megetetem" és „makarónim". – Vajon megmelegítsem? És teát is kap szaharinnal. És aztán kompótot a mi almáinkból. Jó lesz?

Tambijev úgy látta, hogy hanyag ügyességgel tesz-vesz, mintha meg akarná mutatni, hogy az, amit most csinál, nem újdonság a számára. Voltaképpen mindannak, amit most csinált, ez volt a célja, csak ez az egy: megmutatni, hogy ő felnőtt. És amikor levette a tűzhelyről a lábast, és ügyesen kitálalva a makarónit egy nagy tányér-

ra, az asztalra tette, Tambijev szabadkozására feleletül titkolt örömmel mondta:

– Egyen, kérem. Ugyan, mi egy férfinak egy tányér makaróni? – Ez is olyan felnőttesen hangzott. Amikor aztán Tambijev evéshez látott, ő kissé távolabb ült le, és féltékeny örömmel nézte. Egyszerre hasonlóvá lett az anyjához, amikor az is ilyen kései órában ott ült Bargyin mellett, és örült a farkasétvágyának.

– A papa mondta, hogy maga járt Szerjozskánál.

– Igen, beugrottam hozzá.

– Bevallom, én is el akartam hozzá menni, de nem tudtam az utat. Most sem állnék meg, ha tudnám.

– Az utat meg lehet mutatni – szólt Tambijev.

– Ki mutatja meg? – kérdezte a lány, és szinte megremegett. „Szedje össze a bátorságát és mutassa meg" – mintha ezt akarta volna mondani, de a férfi hallgatott. Csak legyintett, és elmosolyodott. Irina zavarba jött. – Min mosolyog?

– Eszembe jutott, hogy milyen ügyesen vagdostad ki azokat a lovacskákat színes papírból. Ma is szoktad még?

Irina valahogy meggörnyedt; a karjára pillantva észrevette, milyen rövid a ruhája ujja, és huzigálni kezdte, hogy hosszabbnak lássék. Mintha semmit sem restellt volna most annyira, mint a gyermekvoltát. Először történt meg, igen, először, hogy nem akart kislány lenni. Úgy elbúsulta magát, hogy nem tudott mit válaszolni, és az asztalra pillantott, amelyen ott feküdt a könyv a fekete bőrkötésben. Csak most vette észre ezt a fekete bőrkötéses könyvet.

– Szabad? – kérdezte, és felvette a könyvet. A könyv megőrizte a hideg nyirkosságot. – Mihajlovszkoje? Puskin faluja? Hogy értsem ezt, Mihajlovszkoje és környéke története? – kérdezte. – Milyen különös könyv!

– Különös, azt mondtad? – ismételte a férfi.

– Igen, úgy vettem észre.

Visszatette a könyvet az előbbi helyére. Tambijev hirtelen arra gondolt, hogy a könyv fényes-fekete bőrkötésében van valami nyugtalanító, de gondolatban nevetett önmagán: „Miért nyugtalanító?"

– Egyszer láttam magát Moszkvában. Nem könnyű Moszkvában meglátni, de én fogtam magam, és megláttam!

– Valahol a Külügyi Népbiztosság körül? – kérdezte Tambijev.

– Dehogyis! A Puskin téren, egy kisasszonnyal. – Igen, így is kellett mondania: „Egy kisasszonnyal." Az ő számára a Nyikolaj oldalán lépkedő lány kisasszony. – Olyan aranyhajú! Markizszövetből készült gloknis ruha volt rajta, meg egy kis kötött kabát vörös szegéllyel, látszott, hogy maga kötötte. Jaj, milyen jól mutatott! Volt benne valami bűnösen földi. Ilyennek kell lennie a nőnek, aki hőstettet visz véghez! Jól tudom, hogy milyen volt Jeanne d'Arc, és a mi Zojánk is ilyen volt. Ilyeneket tudtak festeni az orosz ikonfestők. Az arcukon ott ül a megvetés – mondta, de Tambijevre pillantva elnémult. Nyikolaj valahogy egyszerre úgy elkomorodott.

– Ez az ő könyve – mondta Nyikolaj.

– Az övé? – Irina csak ennyit kérdezett, és elfordította szemét a fekete bőrről. Nyikolaj felállt.

– Jól tartottál engem, Irina. Engedd meg, hogy lefeküdjek az ebédlőben a díványra, emlékszel, azon a nyáron is ott aludtam.

– Igen, természetesen – örvendezett a lány, és a bánatát mintha elfújták volna. – Lepedőm is van, meg paplan, huzattal, és odaadom a saját párnámat.

– És te, Irina?

– Nekem még van egy kispárnám. Majd azon alszom.

– Nem, a párnát tartsd magadnak, és nekem add a kispárnádat, tudni akarom, hogy miről álmodol rajta.

Alighogy arcát a kispárnára letette, úgy érezte, hogy minden rózsás ködbe olvad. A kispárnából áradó könnyű illatok közt Irina egyszerű jaszenci gyermekkorának leheletét érezte; ez a gyermekkor, Irina hő vágya ellenére, még nem suhant el.

73

– Gyalog kíván menni?

Nyikolaj hátrafordult: Galois. Mint rendesen, szürke zakóban, sőt nem is szürkében, hanem valami szürkészöldben, nem nagyon gondosan vasalt, bolyhos gyapjúszövetből.

– Hallgasson meg, Nyikolaj Markovics, egy kérdés motoszkál bennem. Maga Kubányban nőtt fel, ugye?

– Igen, ott.

– És ott megvolt a maga világa, a klánja, ugye?

– Talán.

– Igen, ne is próbálja tagadni, jól tudom, hogy a saját klánja. Hiszen a nyelve több mint különös: adige. És nemcsak a nyelve, az egész sajátos életforma: menyasszonyváltság és vérbosszú. Ez volt, ugye?

– Bizonyára.

– Nos, úgy gondolom, volt. És egyszerre belecsöppent Oroszországba! Magában, a maga lelkében két világ ütközött össze. A maga számára ez a világ idegen, azok számára, akikhez jött, a magáé. Azt mondják, jó barátság fűzi a Bargyin családhoz. Pedig idegen nekik, és ők is idegenek magának. Feltételezem, hogy ezt nem mutatja ki. És ők? Nem, nem maga Bargyin, hanem az öreg és a gyerekek?

– Soha.

Galois láthatóan elbátortalanodott.

– No, nem éppen Bargyinékról van szó! Azt akarja mondani, hogy a lelkekben történt valami, a lelkek mélyén?

– Igen, éppen ezt akarom mondani.

– Úgy... Kellemes itt most eső után.

Tambijev tudta, hogy Galois ma reggel beszélgetett Willkie-vel. A Metropoltól a népbiztosság Kropotkin utcai villájáig fél óra járás. Tökéletesen elegendő, hogy a Willkie-témát kimerítsék.

– Kék köntösben fogadott engem, igen, olyan pettyes selyemben. A kosztromai földbirtokosok fogadták így a polgármestereiket. Szó se róla, szép! És mindezt Rzsev után! – Nevetett, szokása szerint csaknem hangtalanul, és legyintett, mintha azt akarná mondani: „De mit beszélünk róla, hisz mind egy kaptafára készültek az amerikaiak!" – És aztán gyónni kezdett, noha először látott. Nem, nem a tapintatlanságáról van szó, de emberileg valahogy ellenszenves.

– Én pedig, megvallom, mindig kedveltem az őszinteséget – mondta Tambijev.

Galois értetlenül nézett rá.

– Az őszinteség csak akkor őszinteség, amikor önzetlen. Ez viszont, bocsánat, de rossz modor.

– Talán csak nem emiatt kímél meg engem a beszélgetés lényegétől, Galois úr? – nevetett Tambijev.

Galois hangtalan nevetésre fakadt.

– Egyszóval, amikor Amerikából elindult, beszélt az elnökkel. Roosevelt azt mondta neki: megeshetik, hogy ő, Willkie, ott találja Kairóban Rommelt, Moszkvában pedig ott lesz . . . mondjuk Model vagy Manstein. Hallotta: Model vagy Manstein Moszkvában! Bocsásson meg nekem, de ők nemcsak viselkedni nem tudnak, de ráadásul tudatlanok.

– És ezek a kilátások mennyiben segítették Willkie-t, amikor Oroszországot megpillantotta?

– Őszintén megvallva, nem várta, hogy ilyennek találja Oroszországot. „Az oroszok tartják magukat, sőt Sztálingrád is a kezükben van!" Hallja, még Sztálingrád is! Egyszóval, Willkie úgy viselkedik, mintha az volna a feladata, hogy Churchillt elszigetelje.

– Ezt már mondta nekem valaki – jegyezte meg Tambijev.

– Ki? – kérdezte Galois riadtan. Nem látszott indokoltnak, hogy ezeken a szavakon annyira felinduljon.

– Alighanem Mr. Clean – felelte Tambijev rövid gondolkodás után.

Galois csaknem kétségbeesett.

– Azt hiszi, hogy Cleantől vettem ezt az ötletet?

– Nem, én a gondolatok találkozásáról beszélek – felelte zavartan Tambijev.

– Nem akarok semmiféle gondolatközösséget ezzel a reakcióssal! – kiáltott fel Galois teljes felháborodással.

Az, amit Tambijev Cleanról tudott, bizonyos mértékben megmagyarázta Galois elkeseredését. De a roppant nagy felháborodás láttán Nyikolaj Markovics azt gondolta, hogy mégsem tud róla mindent.

A sajtókonferenciát mintha egy más Willkie vezette volna, mint akiről Galois beszélt. Lehet, hogy reggel a kék köntösben viruló kövér embert formált, de most a karikás szemével feltűnően puhánynak tűnt, és észrevehetően kifogyott a lélegzetből, amikor a beszéde hevesebbre fordult vagy a gesztusai meggyorsultak. Bizonyára tudatában volt ennek, ezért hangsúlyozottan lassan beszélt, szüneteket iktatott közbe. Legalábbis a kezdetén.

Azt mondta, járt a rzsevi fronton, és sok olyasmit látott, ami mélyen megrendítette. Elfogulatlan emberben elragadtatást kelt az a nagy önfeláldozás, amely Oroszország hősi teljesítményében megmutatkozik. Sok orosszal beszélt, köztük számos ismert egyénnel – hivatásos katonákkal, államférfiakkal, írókkal –, és meg kell mondania, hogy a szövetségeseket illetően heves kifakadások tanúja volt.

A tudósítók elcsendesedtek. Úgy látszik, elérkezett a pillanat, amelyet valamennyien vártak. Willkie ezt kihasználva felállt, és csendesen megindult a hosszú asztal mellett, amelynél a tudósítók ültek. Tambijev látni vélte arcán azt a jóságot és nyíltszívűséget, amellyel megnyerte az embereket, és amely annyi legendát szült Willkie ellenállhatatlan vonzóerejéről.

– Második front? – ismételte elgondolkozva. Várta ezt a beszélgetést, és erőt tartalékolt hozzá. – Én a magam személyében meggyőződéssel állítom, hogy segítséget nyújthatunk nekik (ilyen személytelenül fejezte ki: „nekik") azáltal, hogy az angolokkal közösen létrehozunk Európában egy igazi második frontot a legelső alkalmas időpontban, amelyet a vezetőink jóváhagynak. (Ez utóbbi mondat befejezése, Tambijev megérzése szerint, tisztelettudásra vallott, ami nemigen volt Willkie-nek sajátja, és speciális célt szolgált; hogy az utána következő eléggé éles szavak hatását enyhítse.) – És némelyiküknek – folytatta Willkie ugyanolyan ráérősen – talán szükségük van arra, hogy a közvélemény kissé megpiszkálja őket.

A felhangzó moraj nyílt tiltakozást fejezett ki, és azt Willkie mosolya sem tudta mérsékelni. Az amerikai mosolygott, de a zaj nem ült el. Willkie odament Galois-hoz, és most már tüntetően nevetve a tudósítókra nézett.

– Ugye, mindent megmondtam nekik, amit meg kellett mondanom?

Galois zavartan behúzta sovány nyakát a válla közé. Willkie pedig visszatért az asztalhoz, és karosszékébe ülve kinyújtotta a lábát, ezzel adva tudtára a jelenlevőknek, hogy a sajtókonferencia véget ért.

– Mit mondtam magának, Mr. Tambijev? – Clean szinte nyögve mondta ezt, és olyan erősen ökölbe szorította kezét, hogy az ujjai ropogtak.

74

Némely polgárok számára a Kuznyeckij moszt csaknem a háború első napjai óta ha nem is éppen nagy politikai fórummá, de vitaklubbá lett.

Vitára nincs idő, de a munkából hazamenet ha nem is mond véleményt az ember, de másokat meghallgathat.

A vita helye a széles „TASZSZ-ablakok" előtt van.

Hogy is ne mondjon véleményt például az ember arról a Jefimov-plakátról, amelyet ma reggel ragasztottak ki, és amelyet mintegy a Külügyi Népbiztossággal való szomszédsága keltett életre?

„Katonai szakértők tanácskozása. A második front kérdése" – hirdeti a kép aláírása. A rajz egy asztalt ábrázol, közepén Európa térképével. Az asztal felett naptár: 1942 október. Az asztal mindkét oldalán tábornokok a szövetségesek egyenruhájában. Jobbra Bátorság és Elszántság tábornok ül. Balra Háthamegvernek, Érdemesekockáztatni, Nemkellsietni, Várjunkmég, Nehogyaztán tábornokok – nem tábornokok, hanem öt oszlop, katonai derékszíjjal övezve.

Látszólag egyszerű kis kép, de hogy fel tudja zaklatni a lelket, ha időszerű a gondolata!

– Nem, a művész ezt nem ilyen egyszerűen festi. Ő mintha azt mondaná: „Ott is vannak hívei a második frontnak." Íme: Bátorság és Elszántság tábornokok.

– Bocsánat, de a művész nem rejti véka alá az igazságot. Lám, ezek a maga tábornokai kisebbségben vannak.

– Igaz, ők csak ketten vannak, de nézzen az arcukra, fiatalok, tehát erősek.

– Bocsánat, de abban a világban, amelyről van szerencsénk beszélni, nem a fiatalság erős, hanem a hatalom.

– Vagyis Háthamegvernek tábornok?

– Még inkább Várjunkmég tábornok.

– Szerintem pedig – avatkozik a beszélgetésbe komolyan egy harmadik hang – csak úgy látszatra különböznek, lényegében egyek.

– Bocsánat, de ez már túlzás. És mint minden túlzás, káros – próbál ellentmondani az, aki ezt a beszélgetést elindította.

– Amíg nincs második front, addig nem káros – jegyzi meg ugyanolyan komolyan a harmadik hang. – Én erre a hullámra hangoltam be magam a háború elején, és még nem fogtam mellé. Nem ám!

Ilyesmi se gyakran fordul elő: nyílt az ajtó, és Szerjozska Bargyin állt Tambijev előtt. Még mankóra támaszkodott, de vidám és győzhetetlen a képe. A mankót fogva lehúzta a kesztyűjét, levetette a félbundáját, és valahogy sajátos módon a homlokából hátralökte a fülessapkáját. Szép volt: arcát ritkás kis szakáll pelyhezte, dús haja, amely régen nem látott ollót, a halántékán meg a tarkóján göndörödött, sápadtságát nem annyira az arcbőre halványsága, mint inkább a szeme ragyogása okozta.

– Hé, te tintanyaló! Öltözz, és gyerünk a Kaluzsszkájára! Mozgás!

– És miért nem Jaszenciba?

– Azért, mert oda kívánkozom.

Kemény tenyerét Tambijev hátára téve, könnyedén meglökte a barátját.

– Gyerünk, majd ott elmondom!

Lent egy kocsi várta őket. Elindultak.

– Apádhoz bementél?

– Azt mondták az angol nagykövettel elutazott valahová délre.

– Az amerikaival.

– No hát akkor azzal. Én már torkig vagyok ezzel a ti diplomáciátokkal. Egyszerűen beszélj velem, mint ember az emberrel. Apám hamarosan visszatér?

– És te hosszú időre jöttél?

– Maradok. Lábra kell állnom.

– No akkor minden rendben. Szerintem apád ma vagy holnap megjön.

– Hagyd ezt!

Novemberiesen hideg idő volt, havazásra hajló. Az utak jegesek, de a sofőrlegényke, aki Szerjozsát Moszkvába hozta, megértette a fiatal Bargyin hangulatát, és úgy száguldott, mintha szárnyak repítették volna. Amikor megérkeztek, Szerjozsa kezet szorított a legénykével, markába nyomott egy csomag zsákmányolt olasz cigarettát, és

Tambijevvel együtt a ház felé indult. Sokáig elálldogált a kapunál, nem tudta rászánni magát, hogy benyisson, és amikor belépett, a mankót odaadta Nyikolajnak, maga pedig, a korlátba kapaszkodva, lassan lépegetett lefelé az alagsorba. Ott lakott Varja néni, a házmesterné, a Bargyin-család régi kedves embere, a lakások kulcsai rendszerint nála voltak. Tambijev hallotta, amint Varja néni odalent sápítozik és lelkendezik.

– Szergej Jegorovics, hogy kerül ide? – És még: – Ha összeszámoljuk, nem sok idő telt el, és minden a feje tetejére állt! Egy csapásra... hirtelen! – Majd suttogva: – Várt volna!... Mindennek van határa! – És még elkeseredettebben: – Úristen, minden elromlott a te aranyat érő kis kezed nélkül: a rádió, a húsdaráló, a petróleumfőző meg robbanóbombává alakult át, morog, minden pillanatban felrobbanhat, az átkozott!...

Szerjozska egy kulcscsomóval tért vissza, de komor volt, komorabb, mint előbb. Egy kis eb követte, megkurtított farkát sűrűn csóválta. Hegyes orrú kis kuvasz, hosszú és valahogy elnyújtott testével rókához hasonlított, fehér rókához.

– Látod, mosolyog rád – mondta Szerjozska Tambijevnek a kutyára mutatva. – De nem jó helyre nézel. A farkával mosolyog. Nézd, hogy mozgatja, mennyi örömöt keltettél benne!

– Ha egy órával több időnk lenne, kiruccannánk Jaszenciba – mondta Tambijev, nem méltatva a kutyát figyelemre.

– Mit nézzek abban a Jaszenciban? – szólt Szerjozska, le nem véve szerető pillantását a kutyáról.

– Irinkát – jegyezte meg Nyikolaj.

– Legfeljebb őt – volt a felelet.

Felmentek a harmadik emeletre, és Szerjozska, megszokottan kiválasztva a megfelelő kulcsot, megforgatta a zárban, aztán öt ujjával rácsapott az ajtótáblára. Az ajtó kinyílt. Áporodott levegő fogadta őket.

– Volt itt azóta valaki?

Szobáról szobára mentek. A tárgyak megőrizték emlékét annak, aki már nem volt, mintegy rögzítették az ebben a házban töltött utolsó napját. Az ebédlőben Szerjozska egy zsámolyhoz futott. Úgy látszik, anyja az előző este kötött. Ott hevert egy befejezetlen szvetter, Irinkának készült, vagy talán Szerjozskának, természetesen futó

szarvassal a mellén, akkoriban divatban voltak ezek a szarvasok. Szerjozska felvette a kötést, egy gyapjúgombolyag kihullott, és meghökkentően élénken, csaknem szökdécselve gurult a padlón. Szerjozska felvett egy hajkefét anyja asztaláról. Ez a kefe az ő fénytelen, hamvas hajával volt tele. A konyhában egy tejtől homályos poharat pillantott meg s egy darabka pirított kenyeret. Ez a tej meg a kenyér is az anyjáé volt, csak ő evett a házban pirított kenyeret. És itt ez a levélke egy irkalapon, befejezetlen, mint minden ilyen kis levele. Szerjozska felvette a kis irkalapot, s míg olvasta, édesanyja hangja csengett fülébe. Igen, ezek közt a sorok közt valahol ott rejlett az ő hangja, és várta a pillanatot, amikor Szerjozska a levélkét a kezébe veszi, hogy megszólaljon: „Fiacskám, házi túrót készítettem neked, vedd ki a hűtőszekrényből . . .” És Szerjozska alig tudta megállni, hogy ki ne nyissa a hűtőszekrényt. Félt ettől a túrótól, látta ezt a túrót, kőkeményen, megzöldülve és meglepően élénk és borzas-szürke penészréteggel lepetten . . . Szobáról szobára ment, mindenünnen anyja nyújtotta feléje kezét, mindenütt az ő hangja hallatszott, még itt is, apja dolgozószobájában, ahová most a barátját bevezette, és ahová anyja, Szerjozsa emlékezete szerint, csak ritkán lépett be.

Most a dolgozószoba bőrfoteljeiben ültek, és szemben velük ott volt Bargyin portréja.

– Hallottad, mit mondott odalent Varja néni? – kérdezte Szerjozska, és elfordította tekintetét a portréról. – Hallottad? „Mindennek van határa . . .”

– Ezt kire értette? – kérdezte Tambijev.

– Hát te nem értetted meg? – Szerjozsa felnézett a portréra. – Őrá és a mi Olenykánkra.

– És te mit feleltél Varja néninek? – kérdezte Tambijev.

– Semmit.

– Kár.

Szerjozska hallgatott. Az ablakhoz lépett, elfordítva a kilincset, maga felé húzta az ablakszárnyakat. A papír, amellyel az ablakot beragasztották, megreccsent, és mélyen alant, mintha nem a földön, hanem annak megnyílt mélyében volna, autóduda szólt.

– Miért, Kolja? – kérdezte Szerjozska, és Tambijev bűntudatot érzett a hangjában.

– Akarod, hogy megmondjam?

– Igen, akarom – felelte Szerjozska.

– Tudod, Szerjozska, nekem rosszul esik ezt hallgatnom apádról. És megbocsáss, de én nem beszéltem volna Varja nénivel erről.

Tambijev látta, hogy Szerjozska egyszerre lehervadt, arcbőre már nem aranyszínűnek tűnik, hanem szürkének.

– Azzal nem változtatok a dolgon. – Szerjozska hangja hirtelen indulatossá vált. – Nem én tettem, hanem ő.

– Mit tett?

Szerjozsa hirtelen felállt, és végigment a szobán – már tud mankó nélkül járni –, fogta apja szvetterét, és bedugta a szekrénybe, sietve eldugta.

– Mit? Mit tett?

Szerjozska leült a szőnyegre, az ott heverő kutya mellé.

– No, mosolyogj, Pici, mosolyogj! – Megragadta a kutya két első lábát. – Ő semmit sem felejtett el, ő, Pici, mindenre emlékszik. Mintha ez a tizennyolc hónap nem is lett volna. – Felemelte a kutyát a földről, és megpróbálta a levegőbe dobálni. – Hej, te kis szófogadatlanom! – A kutya nem kevésbé elfáradt, mint ő, de azért elégedetten csóválta a farkát, csak már nem olyan sűrűn. – Eljössz velem, mi? – kérdezte Szerjozska a kutyától. – No, komolyan beszélek, eljössz majd? – Tambijevhez fordulva, felvonta a vállát, és a díványhoz ment. – Miért hallgatsz, Nyikolaj?

– Én mindent megmondtam. Most rajtad a sor.

– No ebből elég, éhes vagyok – felelte Szerjozska, és a konyhába indult, ott hagyta a hátizsákját. – Megfigyeltem, mihelyt eszem, jobb leszek. Hát te?

A sarokból előhúzott egy kisasztalt, amelyen apja a háború előtt gépelni szokott, újságpapírral letakarta, és roppant nagy gondossággal, ami azelőtt még csak nem is sejlett benne, kirakta szerény készleteit: egy húskonzervet, egy kis négyszögletes szelet sajtot, egy csomag kandiscukrot, fél liter vodkát.

– Igyunk a találkozásunkra, nincs ennél drágább, talán nem ismétlődik meg. – Kibontotta az üveget, és vizespoharakba töltötte a vodkát. – No?

Mohón ittak.

– No, így talán jobb – mondta Tambijev. – Most mondd, ezután hová mégy?

Szerjozska kirakta a konzervhúst, nem várta meg, amíg Tambijev eszik, nekilátott.

– Hogy hová? Hát nem tudod?

– Nem tudom.

– A Donhoz! Hej, azt a mindenüket, de... – Szerjozska elkáromkodta magát, irigylésre méltó szakértelemmel, mi több, élvezettel. Tambijevnek ez furcsa volt, a barátja azelőtt nem káromkodott. – Vaszka Poloszinért még nem fizettem meg nekik. – Komoran nézett Tambijevre, szeme kivörösödött. – Kedves cimborám volt. Rzsev alatt vele együtt áttörtük a németek védelmét, és aztán becsapták a kaput. Dur-r-r! – becsapták! Akkor ő nekivágott, kitört, én meg utána. Kiderül, hogy ő megmentett engem, de én nem óvtam meg őt. Meg tudsz érteni engem? Vaszkáért még megfizetek.

– Megállj, ne igyál! Azt mondd meg, mit gondolsz, hogy állunk ott? No, te hogy látod?

Szerjozska hallgatott egy sort.

– Mit mondhatok én neked? Mit tudok én? Egyszerű katona vagyok, a stratégia nem az én elemem.

– De tudni akarom, hogy te mit gondolsz.

Szerjozska csak ült, ajkát összezárva, amely most fehérnek látszott. Nem könnyű leckét adott fel neki Nyikolaj.

– Ha a szívet kérdezzük meg, nem az észt, akkor ez lesz a válasz: valami megmozdult, itt. – Napbarnított kezét a mellére tette. – Érted, megmozdult, változás történt, és kétségtelenül a legfontosabb. – Ismét a kutyára pillantott, és odament hozzá. – Hej, te csibész!... – Hátára fordította a kutyát, megdögönyözte, majd hagyta, hogy felálljon. – Hej, te kis gyáva kukac, te kis nyavalyás... – Négykézlábra ereszkedett, a kutyához hasonlóan forgatta a fejét és ugatott. A kutya zavartan csóválta a farkát, aztán ő is vad ugatásban tört ki. Szerjozska visszament az asztalhoz, és mosolygott, a komorságát mintha elfújták volna.

– Tudod-e, mit? – A vodkával félig telt vizespohárra nézett. – Apámra igyunk! Akármit beszélj is, ő az égben van, mi pedig a földön. Most biztosan repül. Az ő egészségére!

– No végre okosat mondtál – szólt Tambijev, és fenékig ürítette a poharát.

Szerjozska evett. Munkásemberek esznek így, fáradtan az egész napi munka után. Azelőtt sohasem látta őt Tambijev ilyennek.

– No, emlékezz azokra a bargyini csatákra, amikor az apa a fiaira támad, a fiúk meg egymásra. Isten őrizz, hogy még Szerjozsa Beketov bácsi is köztük legyen! Az aztán a csata! Csakugyan bábeli zűrzavar! De állítsd meg egy pillanatra a hadakozást, és tisztázd, ki miért harcol. A nagyapa azért, mert ő nagyapa, a régi Oroszországért, holott bizonyára jobban ismeri a bűneit, mint mi együtt véve, hiszen a tulajdon szemével látta... Apám szigorú vele, kész őt felforgatónak tekinteni. Valójában pedig a nagyapa kötekedő... Minél erősebb az, aki szemben áll vele, annál nagyobb hűhót csap. Egyszóval, ahogy én az éretlen eszemmel értem, több benne a nyakasság, mint az egyetértés hiánya. Igen, igen, próbáld csak meg tüzetesen elemezni azt, amit mond! Becsületszavamra, gyakran igen okosan beszél. No, például azt hangoztatja: tekintsd a jót, ami a nagyapáidban és dédapáidban van; ésszel tekintsd, a jót fogadd meg, a rosszat vesd el. Nos, mi rossz van ebben? Vagy add meg a tiszteletet az öregembernek, az eszének és a tapasztalatának. Szerinte ez az erkölcs alapja. Hát te hogy gondolod? Nem, ne nevess! Hogy gondolod? Vannak jó és rossz öregek? Vannak. De az öregkort tisztelni kell, és ez valóban az erkölcs alapja. No persze ő ritka nyakas ember. Ha te á-t mondasz, ő már nem fog á-t mondani. De engem az ilyen ember még érdekel is: gondolatot ébreszt, örökösen riadót fúj, sem a gondolatot, se az érzést nem hagyja elaludni. De te vitatkozz: vidd harcba az „erődet", ahogyan Miron bácsi mondja, menj neki. Az igazság nem adja magát olyan egyszerűen, harcolni kell érte.

– Ezt is Miron bácsi mondja? – mosolygott Tambijev.

– Miron bácsi – mosolygott vissza Szerjozska. – Nem is akarok másra gondolni, ő az eszményképem. Gondold csak el: mérnök és pilóta egy személyben, és micsoda pilóta! Azt mondják, úgy elbánt a fasisztákkal Madridnál, hogy no!... De minek beszélek én neked, a te kutatóintézetedben nem tudják őt elfelejteni: az antifasiszta háború önkéntese, az első antifasiszta háborúé! De nézd csak meg őt az életben, milyen! Csupa száraz puskapor. Érzékeny, mint a kifeszített húr. Mint katona mondom ezt, az ilyennel akár a pokolba is elmegyek. Bízom benne, és ennél nincs drágább a világon. – Elhallgatott, és kutatón nézett Tambijevre, mintha azt fürkészné, hogyan

tetszik neki mindaz, amit most mondott. – Tudod, Nyikolaj, még kicsit irigylem is: úgy élt, mint mindenki, és eszményképpé lett. Neked van eszményképed, Nyikolaj?

– Van.

– Ki?

– A te apád.

– Mit beszélsz?

– A te apád, Bargyin Jegor Ivanovics. Ismered?

– Ismerem, és megkérlek, hogy magyarázd meg.

De Tambijevnek előbb össze kellett szedni a gondolatait. Lám, ez a beszélgetés milyen fordulatot vett!

– Csak aztán vigyázz, nehogy félreérts. Azzal, amit mondok, nem Miron bácsi ellen beszélek. Ő hős, és mindannyian a lekötelezettjei vagyunk. Most különösen, amikor az ország nagy hőstettet hajt végre. Csakhogy azt, amit Miron véghezvitt, mi gondolkodás nélkül hősiességnek nevezzük, egy picinykét azért, mert tegnap is így nevezték. Azt pedig, amit apád csinál, sohasem nevezték hősiességnek, és, megbocsáss, ma sem mondják annak, jóllehet valójában a lélek hőstette, tehát hősiesség.

– Megálljunk, kedves barátom, nem ittál kicsit többet a kelleténél?

– Nem, nem ittam, és ezt mindjárt bebizonyítom neked – mondta Nyikolaj. Elragadta a hév, és egészen ki akarta fejteni a bonyolult gondolatát. – Hogy kicsoda Jegor Bargyin, és én kinek látom? De figyelmesen hallgass, és ne vágj a szavamba. Tehát nem puszta szó, ha azt mondom, hogy a mi világunk kettéhasadt. Durván szólva, két fele van: vörös és fehér. Ebben is és amabban is milliók. A vörösök és fehérek közt cseppet sem idillikus a viszony. Ellenkezőleg, párviadal folyik, kemény, sőt könyörtelen. Tehát azok, akik a világ másik felével való érintkezésben képviselnek minket, olyasfélék, mint a fehér zászlós parlamenterek, akiket az ezred küld, amikor tárgyalnia kell az ellenséggel arról, hogy huszonnégy órára elhallgattassák a tarackokat és az aknavetőket. Adott esetben nem egy ezredről van szó, hanem egy országról, amelyben emberek milliói élnek, de a parlamentereknek, vagyis a tárgyalásokat folytató diplomatáknak száma korántsem csillagászati. A kettőnk kezének ujjai bőven elegendők hozzá, hogy rajtuk a Kuznyeckij moszt parlamenterjeit ösz-

szeszámoljuk. Szóval, apád ezek egyike, és már ez is mások fölébe emeli. Amikor az ezred parlamentert küld, alaposan meg kell gondolnia, kire bízza a nyélre erősített kis vászondarabot. Ha azt mondjuk, hogy az ezred e küldöttének okosnak kell lennie, azzal nem mondunk meg mindent. Erényei között kell lennie kitartásnak is, meg tapasztalatnak és a nyelvtudásnak, meg annak, amit egyszerűen az emberekkel való bánni tudásnak nevezünk. És ami fő, tökéletesen megbízhatónak kell lennie. Igen, megbízhatónak, mint amilyen az az örök őrszem, aki sosem alszik, mindig éber, éjjel-nappal őrt áll. Apád ehhez az örök-éber fajtához tartozik. Igaz, hogy azt, amit ő csinál, nem szokás hőstettnek nevezni. Azt mondjuk: „Nincs hová visszavonulni, mögöttünk Moszkva." De ezt nemcsak a háborúról mondhatjuk, hanem a diplomatáról is. Nem, nem képletesen, hanem a szó szoros értelmében. Valóban, a diplomatának nincs hová visszavonulnia, amikor a többnapos párviadalban az okos és tapasztalt ellenféllel szemben meg kell védenie a határokat, amelyeknek védelmét rábízták. Megvannak a maga bekerítő hadmozdulatai, a frontális támadása, a „harapófogói", lerak aknákat, és talán fel is szedi őket. De ki tartja ezt hőstettnek? Ez akkor sem lesz hőstett, amikor a diplomata, hogy feladatát teljesítse, átszeli a frontvonalakat, átrepül az óceánon, és egy hét múlva, ugyanezen a nehéz úton hazajön. De térjünk vissza apádra. Van benne valami, ami az államférfit megkülönbözteti . . .

– Magas rangja van?

– Nem, nem a rangról van szó. Tudod, ő, mint a tapasztalt navigátor, képes a hajót a helyes irányban tartani. A többiek mind a szenvedélyek rabjai. Az öreg Joann új szenátusa ugyanennek a fának a gyümölcse, a szenvedélyé . . . Apádban nincs ilyen szenvedély, de ha lenne is, nem engedné úrrá lenni magán. Ő az egyetlen köztünk, aki pontosan vezeti hajóját a fő célnak – a Szovjetunió érdekeinek – megfelelően, ahogyan ma látja azokat. Te tudod, én valamennyi Bargyint kedvelem, de ha államügyről van szó, akkor csak apádat nevezem meg, és kétségtelenül igazam lesz, noha tudom, hogy még be kell bizonyítanom az igazamat, és nemcsak neked.

Szergej körülnézett, és megpillantotta a szoba egyik sarkában apja régi, bőrhuzatú díványát. Eszébe jutott, hogy apja félig komolyan, félig tréfásan azt mondogatta neki: a díványnak varázsereje van.

Egy órai alvás ezen a bőrdíványon úgy megújítja erejét, hogy akár elölről kezdheti az életet! Most szinte úgy érezte, hogy a dívány még őrzi apja testének melegét meg egy picinykét az illatából is. Szerjozska most felkuporodott erre a díványra, nem egykönnyen rakta fel a két lábát, ügyeskednie kellett, hogy el tudja helyezni.

– És mi a csúfneve a népbiztosságon? Biztosan ott is mindenkinek van csúfneve, mint az iskolában. Ó, én szerettem csúfneveket ragasztani a társaimra.

– No, és neki milyen csúfnevet adnál?

– Kereszt!

– Hát ez meg mit jelent?

– Mind így hívják őt, a testvérei, az unokatestvérei, a számtalan unokaöcs, sőt a nagybácsi is. Mind így hívják, habár igaz, hogy ma már ritkábban. Kereszt! Ez olyasféle, mint a Mikulás, aki ott áll az útkereszteződéseken nagy zsákkal, és a zsákban minden van, amit csak a szíved áhít: kinek egy tízes ennivalóra, kinek egy húszas lábbelire, némelykor meg más egyéb segítség, amiről senkinek se beszélsz, de neki talán elmondod. A Bargyinok törzsében nem ő a legidősebb, de őhozzá járnak.

– Hogyan, mindenért hozzá járnak?

– Miért ne járnának, ő nem utasítja el őket.

– Mindüket ő keresztelte?

– Nem, ő nem ebben az értelemben keresztapa. Olyan értelemben az, hogy a jó útra tereli az embereket, segít, a nehéz percben segítségedre siet. Megértetted, Kolja?

– Megértettem.

– Akkor miért hallgatsz?

– Hát ez nem is olyan rossz. Én is szeretnék Kereszt lenni . . .

Szerjozska nem válaszolt, csak szorosabban simult a dívány hűs bőrhuzatához.

Nehéz lenne megmondani, meddig tartott volna ez a hallgatás, ha hirtelen vadul meg nem szólal a csengő.

Szerjozskát mintha forgószél ragadta volna fel és sodorná az előszobaajtó felé.

– Hiszen ez apa! Meghallottam a hangját!

Tambijev utána sietett. Semmit sem értett. Milyen csoda folytán hallotta meg Szerjozska az apja hangját? De most ő is hallotta.

– No, húzd el már ezt a fene reteszt! – dohogott az ajtó mögött Bargyin.

Igen, valóban Jegor Ivanovics. Tehát amikor Nyikolaj és Szerjozska őt emlegette, abban a hiszemben, hogy messze jár, a repülőgépe már valahol Rjazany felett szállt.

– No, fiam, nyiss ajtót!

Az ajtó már régen nyitva lehetett, csak Szerjozskának nem jutott eszébe, hogy maga felé húzza. Most a szél belökte. Csakugyan Bargyin! Valóban a trópusi pokolból jött, rézvörös arcán verejtékcseppek folynak.

– Most már látom, hogy gyógyulófélben vagy! – kiáltott fel, és a fiához ugrott. – Látom, gyógyulófélben!

De Szerjozska hegyes könyökét már nekifeszítette apja mellének, és zsörtölődve mondta:

– Ugyan, apa, hagyd ezt!

– Jakov bácsi hogy van? Talán dandárparancsnokká lépett elő? – kérdezte Bargyin, és kiengedve fiát az öleléséből, megszorította Tambijev karját.

– Dandár? Keveset mondtál. Hadsereget vezet!

– És hol? Kalinyinnál vagy Rzsev alatt?

– Rzsev alatt volt, de most, azt mondják, a Donhoz vezényelték.

– A Donhoz? És te a segítségére sietsz?

– A nagyapa azt szokta mondani: „Én akarok segíteni, de a segítség nem sikerül! Mit tehetek róla?"

– Élsz, Szerjozska! – Bargyin hatalmas öklével rácsapott a fia hátára. – No, gyere ide, ne félj!

– No, elég volt, apám! Hagyd abba, ha mondom!

Amíg így huzakodtak, apa és fiú, Tambijev kileste az alkalmas pillanatot, és elillant. A parkon át kiment a Moszkva folyó partjára, és a Krími híd felé tartott. Mentében ezt gondolta: „Mit csinálnak ott most? Hallgatásba burkolóztak, vagy elkezdték a beszélgetést, amelyikre egész idő alatt készültek?" . . .

Szerjozska nem egészen jól tudta. Jakov Bargyint csakugyan a Donhoz vezényelték, de csak most indult el oda.

A törzs kétfedelű repülőgépe, amelynek szárnyain a nagy foltozások azért nem látszottak, mert egy év alatt kétszer mázolták és újramázolták, az esővel és hóval telített erős széllel szemben vitte Jakov Bargyint a bikovói repülőtérre. Itt egy Douglas szállítógépre kellett átszállnia, amely hajnalban indult Novohoperszkba, onnan pedig már gépkocsin kellett eljutnia Sztarij-Mamonig, ahol a hadserege állomásozott.

Indulásig három és fél óra volt hátra, és Jakov tudván, hogy a Külügyi Népbiztosságnak ebben az időben ébren kell lennie, odatelefonált; nemigen lepődött meg, amikor a telefonkagylóban Jegor hangját hallotta.

– Ha látni akarod a fivéredet, tíz perc alatt szedelőzködj, és indulás Bikovóba – mondta. – Ha elkésel, holtod napjáig szidhatod magad: itt volt a közeledben Jakov bátyád ...

– Megállj csak, ez úgy hangzik, mint egy sírfelirat. Miért? Okod van rá?

– Van. Szerjozska még nálad van?

– Igen, az utolsó öt napot tölti.

– Várlak.

– Megyek.

Moszkva környéke az éjszaka folyamán megfehéredett, és a tágas mező, amelyről hajnalban a Douglasnak fel kellett szállnia, hófehér volt. Helyesebben liláskéken fénylett, mint az ég, amelyről most eltűntek a felhők. És attól, hogy a látóhatáron egy kis erdőcske húzódott, egészen alacsonyan és keskenyen, az ég hirtelen felemelkedett és olyan magasnak látszott, mint még soha.

A fivérek most ott álltak a tágas mező közepén. Mintha külön azért mentek volna oda, hogy kimondják, amit mondani akartak.

– Úgy gondolod, hogy negyvenkettő véget ért? – kérdezte Bargyin a fivérét. – Számukra befejeződött? – fejével a keskeny erdőcsík felé intett, arra volt nyugat, ott voltak a németek.

– Az ő számukra talán igen – felelte Jakov.

– És elégedettek lehetnek azzal, amit negyvenkettőben elértek?

Jakov szótlanul továbbment. Jegor kissé hátramaradt, messziről akarta a fivérét szemügyre venni. Jakov magas, nem annyira arányos, mint inkább szegletes, hatalmas alakját mintha rávésték volna a mező halványkék lapjára. Bargyin kedvvel nézegette. Megvolt benne az a fegyelmezett erő, amely általában a katonákat jellemzi.

– Ez attól függ majd, hogy miként fejezzük be az évet – felelte Jakov.

– De hiszen már befejeztük.

– Nem.

Jegor még mindig őt nézte. Ez az ember, aki most lassan lépeget a havas mezőn, a bátyja, mindörökre idősebb nála. Ezt érezte most különös erővel, és semmi mást. Nem volt számára nagyobb távolság a világon, mint az a hat év, ami Jakovtól elválasztotta. Ő még tejfölösszájú legényke volt, amikor Jakov már Bugyonnijjal Varsó ellen vonult, de nemcsak úgy egyszerűen, hanem egy lovas század élén, magához hasonló sasokat vezetett! Próbálj meg felérni hozzá, amikor te egyszerűen csak ember vagy, ő pedig századparancsnok! Már a puszta megjelenése is más volt: csúcsos Bugyonnij-sapka, köpeny, amelyet a mellén kék csíkok szeltek keresztbe. De nemcsak a külseje, az egész életmódja más: valahol a Krímben élt, majd a Don vidéken és a Kubányban, leginkább katonai helyőrségekben és táborokban. Apjának írt leveleiben feltünedeztek a tábornevek, egyik hangzatosabb a másiknál. – ... „Apám, ne aggódj értem ..." – ez a mondat vésődött Jegor emlékezetébe, sok levélben szerepelt; a levelek mindig szabatosak és bántóan szűkszavúak voltak, Jegor megállapítása szerint nem tükrözték Jakov életének roppant feszültségét. Jegor tudta, hogy övéi közül ebben a háborúban senki egy kis hányadát sem élte át annak, amit Jakov átélt, de ezt csak sejteni lehetett. Nem emlékszik rá, hogy a bátyja valaha is mondott volna neki olyasmit, ami különösebb értéket jelentett volna, mégis egész életére megőrizte a bátyja szava és tette iránti nagy tiszteletét.

– Szóval negyvenkettő számunkra még nem ért véget? – ismételte meg a kérdést Jegor.

– Nem – felelte Jakov.

– Jó, de hogy értsem ezt? – kérdezte Jegor. – Volt negyvenegy októbere és negyvenkettő októbere is...

Jakov sóhajtott.

– Negyvenegy októbere nem ismétlődik meg – mondta. – Nem szabad megismétlődnie!

– Nem szabad! – visszhangozta Jegor, és azon kapta magát, hogy csaknem gúnyosan ejtette ki ezeket a szavakat, haragudott magára érte, mert Jakovval nem szokott ilyen hangon beszélni. – A Volgához szorítottak minket, mintha falhoz állítottak volna! Hej, de nehéz!... De te, te tudsz valamit? – kérdezte félig suttogva, és túlzott elővigyázatosságból körülnézett, noha tudta, hogy mérföldekre nincs más, csak a fehér hómező.

– Nem, nem tudok – felelte Jakov, és megállt, értésére adva, hogy ez a téma be van fejezve.

Jegor sóhajtott: „Lám, ilyen az én testvérbátyám!... Mindent magába zár, mindent lakatra."

– Talán azt hiszed, hogy Churchillnek jelentem? – kérdezte, és érezte, hogy elönti a harag.

– Hidd el, hogy magam sem tudok mindent – felelte Jakov, és Jegor úgy vette észre, nagyon örül, hogy megtalálta a választ.

– No, ha nem tudsz, hát nem tudsz – mondta Jegor. – Ha megtudsz valamit, megmondod. – Mosolygott, és a forgalmi épület felé fordult, amelyet már kezdett belepni a hó. Jó messzire eltávolodtak már, de most megálltak. – Figyelj rám, Jakov, egyre kérdezni akarok tőled valamit.

– No, kérdezz – mondta Jakov, és hangjában olyan nyugtalanság érződött, amilyent Jegor még sohasem tapasztalt nála. „Tudja, hogy mit fogok kérdezni – gondolta. – Tudja, és fél. Tehát ő is tud félni, érdekes! A rzsevi köveket ostromolta, de most fél." – Meg akarlak kérdezni, hogy mi van ott a mi Filipp bácsinkkal? No, mit nézel úgy rám? Azt kérdezem, mi van Filipp-pel, a nagybátyánkkal?

Jakov ment a légikikötő épülete felé, és Jegor alig ért a nyomába. Úgy látszott, Jakovnak érdeke, hogy minél előbb odaérjen az épülethez.

– No, mit hallgatsz?

Jakov megállt.

– De hiszen mindent tudsz róla.

– Bizisten, nem tudok.

Jakov ökölbe szorította hatalmas kezét, majd szétnyitotta, hirtelen szükségét érezte, hogy lecsapjon vele, de nem volt mire lecsapnia, körös-körül csak a fehér mező, a súlyos ököl legfeljebb Jegorra csaphatna!

– Akkor tudd meg, elküldték Jaroszlavlba gumiabroncsokért. Ő meg csinált egy vargabetűt Moszkvába, Julenykához. Az alakulatnál várják, ő meg látogatást szervez magának. No hát megkapta, amit megérdemelt.

Lehajolt, és felmarkolva egy csomó havat, enni kezdte, mohón ette, mint akinek a harag tüze égeti a torkát.

– No elég, elég, dobd el azt a havat – mondta Jegor. – Apánk írt neked róla?

– Igen, írt, de mit változtat ez a dolgon? – kérdezte Jakov. – Jóságos akar lenni, ez a te Keresztelő Jánosod, de fütyül az igazságra.

– Csakugyan fütyül? Egyébként meg kell érteni, hiszen Filipp édestestvére.

– Testvére? De az aljasság csak aljasság, nincs rá mentség!

– De úgy van-e, ahogy neked mondták? – kérdezte Jegor óvatosan. Megértette Jakov haragját, de le kell csillapítania, különben nem tudja, meg az igazságot.

– Mondták . . . – ismételte Jakov olyan hangon, mintha nem Jegor állna vele szemben, hanem Filipp. – De ez jellemző Filippre.

– Úgy gondolod, jellemző?

Jakov megint felmarkolt egy csomó havat, és tenyerén szétlapítva az arcát dörzsölte vele. Melege volt.

– Értsd meg, apánk levele után hozzá kellett nyúlnom ehhez a ganéjhoz – mondta. – Gazember ez a Filipp, ha erre vetemedett! És jegyezd meg, azelőtt is megtette, ha most olyan könnyen csinálta. Számomra nem létezik többé Filipp bácsi – mondta komoran, majd kisvártatva megkérdezte. – Hát te?

Jegor zavarba esett.

– Tudod, eljött Julecska, a Filipp felesége, és siránkozott: „Ha engem nem szánsz, a gyerekeinken könyörüljél, mentsd meg!"

– No és te?

– Mit én?

– Te mit tettél?

– A gyerekek nem bűnösök, Jakov. A gyerekeket sajnálom.

– Nem, te nemcsak a gyermekeit sajnálod, te Filipp iránt is részvétet érzel.

Jegor nem válaszolt.

– Miért hallgatsz? Felelj!

– Hogy elítéljem, ahhoz meg kell bizonyosodnom a bűnéről. Énnálam ez a folyamat lassúbb, mint másoknál.

– Szóval nem hiszed?

– Én ebben az életben már annyiszor felsültem, hogy elhatároztam, mindent ellenőrzök. Meg aztán bűn és bűn között van különbség. A te szavaid az élet minden esetében vaskemények. Egyszóval, én még gondolkozom rajta. Egyelőre Filipp nekem még a nagybátyám, mint ahogy Szerjozska a fiam ...

– Szerjozskát hagyd! Ő talpig ember! Igen, igen, én többet tudok róla, mint te. Hallottad, hogy Rzsevnél hét katona járatot fúrt a német fedezékek alatt? De milyen járatot – alagutat! Hát a hét katona közt volt a te Szerjozskád. A szomszéd hadseregben volt, de egy szóval sem említette, hogy a nagybátyja a folyón túl parancsnok, és amikor kiderült, nyersen odavágta: „Háborúban mindenki önmagáért felel!" Hallod, önmagáért felel mindenki! Szerjozskát ne keverd össze ezzel a döggel! – kiáltotta, majd aggodalmasan folytatta: – Én komoly ügyben hívtalak ide, te meg teletömöd a fejemet ezzel a Filippel, hogy a ... Kérdezhetek valamit, amiben te vagy illetékes?

– Miben vagyok én illetékes?

– Hogy miben? A kedves szövetségeseink ügyében.

– No, kérdezz ...

– Meghánytam-vetettem – mondta Jakov, és igyekezett összeszedni a gondolatait. – Európában még várhatnak, de Afrikában nem lehet várniuk. Összegeztem a tényeket. Afrikában most valami nagy dolognak kell történnie. Csak annyit mondj nekem, hogy „igen". Szükségem van erre. Mondd, hogy „igen" ...

– Úgy gondolom, igen – felelte Jegor, némi tűnődés után.

– Köszönöm. Ezt fontos volt megtudnom. Kár, hogy a mieinkkel nem közölhetem.

– De ez csak az én véleményem.

– Azt mondtam: „köszönöm".

„Megvan benne a nagy katonáknak az a tulajdonsága, hogy stratégiailag gondolkozik – tűnődött Bargyin, miután a bátyjától elbúcsúzott. – Megvan benne, ha egyszer közvetett jelzések alapján eljutott a lényeghez, és megsejtette azt, amiről nem tudott, nem tudhatott . . ."

Jegor Bargyin éjfélkor érkezett meg Jaszenciba, amikor a családja már aludni tért. Bement az ebédlőbe, ahol, régen bevezetett szokás szerint, egy bögre tej várta. Amíg a tejet kortyolta, odahúzott egy könyvet. Nyilván Szerjozska olvasta egy órája, lefekvés előtt. Herzen „Emlékezések és elmélkedések" c. műve. Jegor Ivanovicsnak ez a fejezet ötlött szemébe, amelyben Vera Artamanovna beszél a franciák moszkvai bevonulásáról. Szerette ezt a könyvet, és jól ismerte, de ma ez az elbeszélés különösen megragadta. Nem tudni, meddig olvasta volna még Herzent, ha a vaksötét és hangtalan novemberi éjszakában fel nem harsan a rádióbemondó ismerős hangja, úgy látszik, valamelyik szomszéd kitette a készüléket az ablakba. Bargyin eltolta magától a bögrét, és kirohant. A pitvarban a kulccsal bajlódva időt vesztett, végül is, nagy nehezen kijutott a tornácra. A hang tovább harsogott Jaszenci felett, és Bargyin úgy érezte, hogy a lényeget sikerült megtudnia: a szovjet csapatok Sztálingrádnál elvágták a nyugati fő utakat, a németek körül bezárult a kör. Bargyin megfordult, visszament a házba; az ebédlőben hirtelen úgy érezte, hogy nem kap levegőt.

– Szerjozska, Szerjozska, elkezdődött! – kiáltotta. – Tudta, hogy mind otthon vannak, az apja, Olga meg Iriska is, de a fiát hívta.

Hallani lehetett, amint Szerjozska mankója a földre koppant, s két mezítelen láb dobogott a padlón.

– Mi az, apa?

– Hallgasd, elkezdődött! – kiáltott Jegor Ivanovics, és kifelé rohant a házból. A sötét pitvarban csaknem összeütközött a fiával.

– Add ide a kezed, Szerjozska!

– Nem, majd magam, megyek már.

Bargyin kilépett a tornácra, és a boldogságtól megnémult. Az éjszaka novemberhez képest szokatlanul enyhe volt, az ég alacsony és nedves, a föld felett harsogó hang mintha köveket volna képes

kitördelni. Igen, ez nehéz győzelem volt Sztálingrád alatt, nehéz és éppen ezért nagyon áhított.

– Adunk mi nekik!... – sóhajtotta az éjszaka Szerjozska hangján. – Adunk... – nyögte ki Szerjozska valahol mellette, és Bargyin meghallotta a fia mélyről jövő, férfias, szaggatott lélegzetét, tán mindjárt felzokog.

– Szerjozska, hol vagy? – Bargyin belerohant a vizes ágak sűrűjébe, de a fia már nem volt ott. – Szerjozska! – kiáltott Jegor Ivanovics, és kikecmeregve a bokrok közül, hirtelen meglátta a fiát a léckerítésen túl, a folyóparti tisztáson. Szergej meglepően gyorsan távolodott, nyilván segítette, hogy a talaj a folyó felé lejtett.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette Hangay Sándor. A borító és kötésterv Varga Judit munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő Lengyel József. A szedést 1974. március 20-án kezdték meg. Megjelent 1974. augusztus 30-án, 21 000 példányban. Terjedelme 30,5 (A/5) ív

74.1094 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves magasnyomás.
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató.